

ROMEINSE HISTORIËN

PUBLIUS CORNELIUS TACITUS

Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door dr. J.W. Meijer

PANDORA

**Eerder verschenen in de reeks AMBO-Klassiek
Vierde druk 1991, 1995.**

**Stichting Gihonbron
Middelburg
2017**

In de Historiën beschrijft Tacitus (ca 55 - ca 120) de geschiedenis van zijn eigen tijd, beginnend bij de hevige strijd om het keizerschap na de dood van Nero (68 n.C.) en eindigend bij de dood van Domitianus (96 n.C.).

Met diep indringend psychologisch inzicht en op dramatische wijze geeft Tacitus gestalte aan de vaak schrikwekkende willekeur en monsterachtige neergang der keizers, de primaire drijfkrachten van een gemene en vadsige volksmassa en de lage kruiperij van de vervallen senatoren.

Dr. J.W. Meijer was huisarts in Amsterdam en vertaalde het volledige werk van Tacitus en Sallustius.

Aan mijn dochter, Emilie Rita Nolst Trenité-Meijer

Pandora Pockets maakt deel uit van Uitgeverij Contact

Een eerdere editie is verschenen in de Ambo-Klassiek reeks
Vierde druk

© 1991, 1995 Nederlandse vertaling E.R. Holst Trenité-Meijer

Omslagontwerp: Jos Peters, Huizen
Omslagbeeld: Marcus Aurelius, reliëf in het Palazzo dei Conservatori

Publius Cornelius Tacitus (ca. 56-117) was een Romeins consul, historicus, schrijver en redenaar. Hij wordt vaak gezien als de grootste historicus van Rome. Tacitus' sympathie ging duidelijk uit naar een republikeinse staatsvorm, eerder dan naar de willekeur van sommige keizers.

Opmerkelijk is echter dat zijn veelzijdigheid en complexiteit het toelieten dat latere denkers met tegengestelde politieke opvattingen Tacitus aanhaalden om hun standpunt kracht bij te zetten. Hij schrijft over keizers en machthebbers met evenveel vanzelfsprekendheid als over personen van minder belang en geeft daarmee inzicht in het leven van zijn tijd.

Tacitus is waarschijnlijk in 56 geboren in een provinciale familie uit Gallia Narbonensis (Forum Julii, Fréjus) of Vasio Vocontiorum (Vaison-la-Romaine) of uit Gallia Cisalpina (Patavium ofwel Padua). In 77 trad Tacitus in het huwelijk met de dochter van Gnaeus Iulius Agricola, de consul van dat jaar. Agricola werd in 84 teruggeroepen door Domitianus uit Britannia. Agricola verdween naar de achtergrond en overleed in augustus 93, min of meer vergeten. Zijn testament viel echter slecht uit voor Tacitus' echtgenote, want naast haar moeder ontving ook de *princeps* – hoewel die eerder nog verkondigde geen erfenis te aanvaarden van iemand met kinderen – zijn deel met grote gretigheid.

Toch belette dit Tacitus niet om een schitterende politieke carrière uit te bouwen. Een paar jaar na zijn huwelijk was hij waarschijnlijk al *XX-vir* (priestercollege bestaand uit 20 mannen) onder Vespasianus. Door G. Alföldy is er de zeer aannemelijke interpretatie geopperd dat Tacitus door Titus aangeduid is als *quaestor Augusti* (persoon die de toespraken van de keizer aan de Senaat schrijft én voorleest), aan de hand van een inscriptie in het grafmonument van Tacitus aan de Via Nomentana te Rome. Waarschijnlijk oefende hij deze functie uit in 80 of 81 - ten laatste in 82. Als hij *quaestor* is geweest in 81, wil dit zeggen dat hij zowel voor Titus als voor diens broer Domitianus woordvoerder was, want Titus stierf op 13 september 81. Toen hij *ex-quaestor* werd, werd hij opgenomen in de Senaat als *homo novus*, eerste van een familie die in de Senaat zetelt. Uit de inscriptie (cf. supra) kan ook opgemaakt worden dat hij in 84 of 85 de functie van *aedilis* oversloeg en tot *tribunus plebis* werd gekozen. In 88 was hij zelfs *praetor* (functie in de rechtspraak) en lid van het prestigieus priestercollege van de Vijftien of *quindecimviri sacris faciundis*. In 89 werd hij voor vier jaar afgevaardigd voor een post in de provincies – waarover weinig bekend is.

Toen Domitianus op 18 september 96 werd vermoord door zijn naaste omgeving, zetelde de ongeveer veertigjarige Tacitus als *consul suffectus* voor het jaar 97 – vermoedelijk nog aangeduid door Domitianus – in de Senaat. Onder Trajanus behoorde hij als *ex-consul* tot de elite van de senatoren en stortte hij zich op de geschiedschrijving. In 112 en 113 was hij een jaar lang gouverneur van de provincie *Asia*, een felbegeerde post. Hij stierf vermoedelijk rond 117 als gereputeerd redenaar en historicus.

Tacitus had een sterke afkeer van tirannie, na zelf de periode onder Domitianus te hebben meegemaakt. In veel van zijn werken lijkt de onderliggende vraag waarom het *principatus* van Augustus (63 v.Chr.-14 n. Chr.) is overgegaan naar de tirannie van het *dominatio* van keizers als Tiberius (42 v.Chr.-37 n. Chr.) tot Domitianus.^[6] Tacitus had bewondering voor de geweldloze tegenstand van de stoïcijnen tegen de keizerlijke tirannie, zoals van senator Thrasea (?-66) tegen Nero. Anderzijds zag hij hun martelaarschap als zinloos. Ondanks zijn sterke afkeer van tirannie, sprak hij niet van een recht van opstand en riep hij niet op tot verzet, maar gaf de voorkeur aan het wachten op betere tijden, zoals voor hem aanbraken onder de keizers Nerva en Trajanus.

In *Historiae* laat hij generaal Cerialis tegen de Treveri en Lingonen zeggen:

[...] zoals u onvruchtbaarheid of te veel regen en andere natuurrampen verdraagt, zo ook de verkwisting of de hebzucht van uw overheersers. Er zullen tekortkomingen zijn zolang er

mensen bestaan, maar deze dieren niet eeuwig en worden vergoed door de tussenkomst van betere tijden [...]^[7]

Bron: Wikipedia

Inhoud**Ter inleiding 7****Korte weergave 9****Lijst van consuls 42****Stamboom van het Flavische huis 43****HISTORIËN 45****Eerste boek 47****Tweede boek 111****Derde boek 177****Vierde boek 239****Vijfde boek 309****Tekstuitgaven 329****Aantekeningen 331****Namenregister 409**

Ter inleiding

De hier volgende bewerking van Tacitus' *Historiae* is in hoofdzaak gebaseerd op de tekstuitgaven van Carl Heraeus (1877), van Eduard Wolff (1888) en van C.D. Fisher (1952). Als hupboeken gebnuikte ik de bestaande vertalingen van P.G. Hooft, van prof. dr. Karl Ludwig Roth en — zij het ook in mindere mate — de vrije versie van Henri Bornecque.

Evenals ik dit deed hij mijn vertaling van de *Anno/es*, heb ik er ook bij het bewerken van de *Historiae* naar gestreefd modern twintigste-eeuws Nederlands te gebruiken. Opzet en vertaaltechniek verschillen dan ook zeer weinig van mijn vroegere poging. Alleen heb ik zekere opbouwende wenken ter harte genomen, welke naar voren zijn gekomen in de kritieken op de *Jaarboeken*, wenken waarvoor ik de *classici* die ze mij gaven dank weet. Zo heb ik allereerst gepoogd de door Tacitus gegeven volgorde van woorden te eerbiedigen, zoveel als dit mij, zonder het Nederlandse taaleigen geweld aan te doen, mogelijk was. Voorts heb ik mij onthouden van spreektaal-modernismen zo vaak het mij wilde gelukken een door de *usance* van de schrijftaal geijkt equivalent te vinden.

In veel ruimere mate dan ik dit in de *Jaarboeken* deed, heb ik bepaalde woorden of zinsdelen, die ik heb ingelast ter verduidelijking van de Nederlandse tekst en die derhalve hun substraat in de Latijnse tekst missen, tussen haken geplaatst: dit ter waarschuwing van diegenen die deze *Historiën* willen gebruiken als hulpboek bij Tacitus' origineel.

Weer heb ik in de tekst gebruik gemaakt van aantekeningen. Wat deze aantekeningen betreft—ik moge volstaan met de woorden: *relata refero*. Ik heb ze gegeven in de hoop dat wellicht een jeugdig gymnasiast of lyceïst er een opwekking in moge vinden, een weinig 'om Tacitus heen' te dolen 'in de welige gaard' van de Grieks-Romeinse oudheid.

Opnieuw was prof. dr. J. C. Bruyn bereid deze vertaling zin voor zin te vergelijken met de Latijnse tekst. Uren en uren heeft deze trouwe vriend en onschatbare raadsman eraan willen besteden mij met zijn diepe en rijke kennis bij te staan. Het zij mij vergund hem op deze

8

plaats te danken met de woorden waarmee Dante aan Vergilius zijn bewondering en erkentelijkheid betuigt, wanneer eerstgenoemde zich oprecht afvraagt:

E come sare' io senza lui corso?

Chi m'avria tratto su per la montagna? (Purgatorio EI, 5 en 6)

En hoe hadde ik zonder hem moeten gaan?

Wie hadde mij ooit den berg doen bestijgen?

Vaak heeft bij het moeizaam arbeiden aan deze *Historiën* onzekerheid omtrent Tacitus' bedoelingen mij bekropen. Vaak heb ik voorlichting gezocht bij schrijvers over Tacitus en diens werk. Zeer vaak ben ik tot de overtuiging gekomen dat er nog heel veel is wat men niet weet, althans niet met zekerheid. Dikwijls heb ik na lang wikken en wegen een keuze gedaan uit diverse mogelijkheden, niet zelden met het onbevredigende gevoel de bedoelingen van Tacitus slechts grof re hebben benaderd. Deze vertaling zal dan ook stellig haar gebreken hebben: ik ben mij eigen tekortkomingen en de moeilijkheden van de taak waartoe ik mij heb gezet bewust. Doch moest ik uit onzekerheid of uit een gevoel van ontoereikendheid het werk liever ongedaan hebben gelaten? Moet de landbouwer het zaaien dan dag na dag uitstellen, omdat hij, opziend naar de hemel, wolken ontwaart - wolken die wellicht storm of hagel betekenen? Moet hij in iedere duistere vlek aan zijn gezichtseinder een naderende zwerm sprinkhanen duchten? Of moet hij misschien niet

zaaien, omdat hij er nooit volkomen zeker van kan zijn dat het werk van zijn handen inderdaad zal gedijen, dat het niet teloor zal gaan door invloeden die hij uit ervaring kent, of door zulke die hij niet kent en die hij niet kennen kan? Natuurlijk moet hij wél zaaien en hij zál dit ook doen.

En evenals de landman, kwade kansen ten spijt, ieder jaar opnieuw toch weer zaait op hoop van zegen, zo heb ook ik -bij dreigend zwerk - mij verstout mijn zaaisel toe te vertrouwen aan de akker der Nederlandse letteren, gedachtig aan het woord van de Prediker:

Wie op den wind acht geeft, die zal niet zaaien, En wie op de wolken ziet, die zal niet maaien.

Korte weergave
EERSTE BOEK

[1] Tacitus belooft zijn Historiën onpartijdig te boek te stellen. Het werk zal omvatten de tijd die begint met Galba's tweede consulaat en die eindigt met de dood van Domitianus.

[2-3] Hij schetst deze tijdsspanne in ruwe trekken.

[4-7] Toestanden en stemmingen in Rome, bij senaat, ridderstand en volk, na de dood van Nero. Het hoofdstedelijk garnizoen. Fouten en tekortkomingen van Galba.

[8-11] De provinciën.

[12-14] Opstand van de legioenen in Boven-Germanië. Galba tracht zich hiertegen te weer te stellen door de adoptie van Piso Licinianus, waardoor hij zich Otho tot vijand maakt, daar Otho erop gerekend had Galba op te volgen. Karakterschets van de beide rivalen.

[15-17] Toespraak van Galba tot Piso. Piso neemt een gematigde en waardige houding aan. Er wordt besloten de adoptie af te kondigen in de kazerne van de keizerlijke lijfwacht. Spanning onder het volk van de hoofdstad.

[18-19] De adoptie wordt eerst in de kazerne van de praetoriaanse lijfwacht, daarna in de senaat bekendgemaakt.

[20] Impopulaire maatregelen om aan geld te komen.

[21-24] Otho overweegt naar de macht te grijpen. Hij maakt zichzelf wijs dat hij uit noodweer handelt. Zijn vrijgelatenen en slaven blazen het vuur van zijn verlangen aan. Ook de sterrenwichelaar Ptolemaeus oefent pressie op hem uit. Otho tracht zich populair te maken bij de soldaten. Hij weet Maevius Pudens op zijn hand te krijgen, die een stel avonturiers weet aan te lokken. Otho werkt niet omkoperij en schenkingen.

[25] Otho begint de uitvoering van zijn euveldaad.

[26] De revolte staat op het punt uit te breken. Galba onderschat de dreigende symptomen, op een dwaalspoor gebracht door Laco, die de ernst van de toestand niet inziet.

[27-28] Omineuze voortekenen bij Galba's offer op 15 januari.

KORTE WEERGAVE 10

Otho, die bij het offeren aanwezig is, sluipt weg naar de kazerne van de praetorianen. Zijn aanhang is aanvankelijk zeer gering, waarover hij onthutst is. Weldra sluiten zich echter de tribunen en centurio's van de kazerne bij hem aan.

[29-30] Galba wordt verwittigd van Otho's coup d'état. Volk en senaat staan nog achter Galba. Toespraak van Piso tot de soldaten van de paleiswacht.

[31-33] Galba laat de diverse troepenafdelingen polsen; pover resultaat: de Illyrische

troepen en het matrozenlegioen sluiten zich bij Otho aan. Het gepeupel is nog steeds op de hand van Galba. Galba krijgt tegenstrijdige adviezen: Titus Vinius raadt aan af te wachten en het paleis in staat van verdediging te brengen; anderen - onder wie Laco - adviseren in te grijpen. Deze laatste zienswijze wint het.

[34] Het gerucht dat Otho is vermoord, doet de ronde.

[35] Ostentatieve blijdschap van volk en senaat. De senatoren brengen Galba hulde. Deze waagt zich buiten het paleis.

[36] Inmiddels wordt Otho in de praetoriaanse kazerne tot keizer uitgeroepen.

[37-38] Toespraak van Otho tot de soldaten van de lijfwacht. Hij stelt het arsenaal open en bewapent de praetorianen.

[39] Besluiteloosheid bij Galba's gevolg. De stemming slaat om.

[40-41] Galba heeft zich op straat vertoond en komt letterlijk en figuurlijk in het gedrang. Otho laat de praetorianen stormlopen naar het Forum. Galba ziet zich verraden en verlaten. In het gedrang tuimelt hij uit zijn draagkoets en wordt op beestachtige wijze vermoord.

[42] Titus Vinius wordt vermoord.

[43] Piso vindt de dood.

[44] Otho verneemt het bericht van de moord op Piso met blijdschap. De hoofden van de vermoorden worden op pieken rondgedragen.

[45-46] Veranderde houding van senaat en volk. Kruiperig huldebetoon aan Otho. Otho redt Marius Celsus van de ondergang. Er worden nieuwe commandanten van de lijfwacht benoemd, Plotius Firmus en Licinius Proculus. Flavius Sabinus wordt stadscommandant. Otho doet iets aan de zwendel in de afkoop van corveeën, zonder nochtans het geknoei radicaal af te schaffen. Dood van Laco en Icelus.

[47] De senaat kent aan Otho de trihunicische macht toe, benevens de titel 'Augustus' en alle keizerlijke ereambten. Otho geeft zijn toestemming dat de lijken van de slachtoffers worden begraven. Gruwelijke details.

KORTE WEERGAVE 11

[48] Levensbeschrijving van Piso en van Titus Vinius.

[49] Galba, in memoriam.

[50] Angstige spanning in Rome. Berichten over de ware intenties van Vitellius. Wie zal keizer zijn, Otho of Vitellius? In beiden heeft men geen vertrouwen. Ook Vespasianus wordt als pretendent voor de troon genoemd.

[51-52.] De Vitelliaanse opstand; zijn wording en oorzaken. De soldaten van het Rijnleger,

dat onder Verginius Rufus Vindex had verpletterd, voelden niets voor Galba. Zij wilden eigenmachtig oorlog- voeren (lees: vieren). Vitellius corrigeert enige ernstige fouten die Fonteius Capito bij het leger van de Beneden-Rijn had gemaakt. Uiteenlopende waarderingen van Vitellius' karakter. Fabius Valens brengt hen, het hoofd op hol: hij moet een greep naar de macht doen, want hij is als het ware voorbeschikt om keizer te worden, door zijn hoge geboorte, door de briljante carrière van zijn vader en door de gunst van de soldaten.

[53-54] Caecina zweept de gemoederen op bij het leger in BovenGermanië. Tegenzet van Hordeonius Flaccus. Het blijft gisten in de winterkwartieren.

[55-56] In Beneden-Germanië leggen de legioenen op de eerste januari de eed op Galba met tegenzin af. Het komt hier en daar tot excessen, zoals het werpen van stenen naar Galba's standbeeld, maar nog niet onmiddellijk tot een opstand. Het leger van Boven-Germanië slaat de beelden van Galba kort en klein en legt de eed af, niet op Galba maar op senaat en volk van Rome. Geen van de legaten of tribunen doet iets ten gunste van Galba. Hordeonius Flaccus faalt volledig. Vitellius laat het leger van Beneden-Germanië weten dat de troepen van het Boven-Rijnleger van Galba afvallig zijn geworden. Men moet óf hen beoorlogen als rebellen, óf een nieuwe keizer kiezen.

[57] Vitellius tot keizer uitgeroepen.

[58-59] Vitellius' eerste daden. Valerius Asiaticus, legaat in België, en Iunius Blaesus, gouverneur van Gallia Lugdunensis, scharen zich niet hun troepen achter Vitellius, weldra gevolgd door de contingenten uit Raetië en door die van Brittannië.

[60] Contrast tussen Trebellius Maximus, de gouverneur van Brittannië, en Roscius Coelius, de commandant van het twintigste legioen. Trebellius wordt onmogelijk gemaakt en zoekt zijn toevlucht tot Vitellius.

[61-62] Vitellius besluit op te rukken naar Italië en benoemt twee generaals, Fabius Valens en Caecina, die hij aan het hoofd stelt van
KORTE WEERGAVE 12

veertig-, respectievelijk dertigduizend man. Zelf wil hij met het gros van het leger volgen. Tegenstelling tussen leger en Vitellius. Het leger is vol vuur en wil à zout prix Italië binnenvallen; Vitellius vermorst zijn tijd met brassen. Het leger van Fabius Valens gaat op mars onder een gunstig voorteken.

[63] Bij de Treveren gaat alles goed, maar te Divodurum wordt het leger, overigens ongegrond, door een paniek aangegrepen en richt een ware slachting aan onder de bevolking. Ontzetting maakt zich meester van heel Gallië, dat een deemoedige houding aanneemt.

[64-66] In het land van de Lingonen komt het tot een uitbarsting tussen Bataven en legioensoldaten. Volens laat enkele raddraaiers terechtstellen. Valens trekt door het gebied van de Aeduers en bereikt Lyon. Beschrijving van de tweedracht tussen Lugdunum en Vienne en de oorzaken van deze tweedracht. De Lugdunensers trachten het leger van

Valens ertoe te bewegen Vienne te vernietigen. De Viennensers nemen een smekende houding aan. Het gerucht loopt dat Fabius Valens door de Viennensers zou zijn omgekocht om de stad te sparen. Het leger laat Vienne niet rust en trekt door het land van de Allobrogen en Vocontiërs. Valens chanteert de bevolking.

[67-69] Tocht van Caecina. Hij komt in botsing met de Helvetiërs en verwoest hun land; hij laat de badplaats Baden in Aargau (Visus Aquensis) plunderen. De Helvetiërs, in militair opzicht non-valeurs, lijden de nederlaag; vele duizenden vinden de dood; velen worden als slaven verkocht. Toen de Romeinen op hun hoofdstad Aventicum aftrokken, zonden de Helvetiërs gezanten en boden capitulatie aan. Iulius Alpinus, een der voormannen van de Helvetiërs, wordt door Caecina ter dood gebracht. Vitellius is de Helvetiërs eveneens niet goedgezind. Claudius Cossus, een welsprekend woordvoerder van de Helvetiërs, weet ten slotte gedaan te krijgen dat Aventicum wordt gespaard voor algehele verwoesting.

[70] De aanhang van Vitellius groeit. De voornaamste steden in de Po-vlakte kiezen zijn zijde. Vitellius overweegt een expeditie te beginnen tegen Noricum, waar de procurator Petronius Urbicus voor een aanhanger van Otho werd aangezien. Hij ziet van dit plan af en trekt over de Grote Sint-Bernard Italië binnen.

[71] Tegenmaatregelen van Otho. Hij trekt Marius Celsus aan, die oorspronkelijk als trouwe aanhanger van Galba niets van Otho had willen weten, en neemt hem op in de kring van zijn intieme vrienden; ja, zelfs benoemt hij hem tot generaal.

[72] Ofonius Tigellinus komt ten val. Levensloop en karakterschets
KORTE WEERGAVE

van deze sinistere figuur. Te midden van wulpse taferelen met zijn concubines snijdt Tigellinus zich, te Sinuessa, niet een scheermes de keel af.

[73] Calvia Crispinilla, een medeplichtige van Nero bij diens lusten, opruister van Clodius Macer, door de keizer gesauveerd.

[74-75] Otho en Vitellius verkennen elkaar, eerst vriendelijk, later apert vijandig. Fabius Valens maakt er de praetorianen een verwijt van dat zij zich achter Otho hadden geschaard, terwijl zij eerst voor Vitellius waren geweest. Sluipmoordenaars worden door Otho naar Germanië, door Vitellius naar Rome gezonden, van beide zijden overigens zonder effect. Vitellius bedreigt Otho's broer Titianus en diens zoon niet de dood, wanneer hij Vitellius' moeder, die in Rome leefde, niet ongemoeid zou laten.

[76] De legioenen van Illyricum kiezen de partij van Otho. Spanje schaart zich achter Vitellius; Aquitanië verzaakt zijn trouw aan Otho; Gallia Narbonensis kiest partij voor Vitellius. De overzeese gewesten blijven Otho trouw.

[77] Maatregelen van bestuur, getroffen door Otho; gratieverlening aan enige bestrafte en uit de senatorenstand verstoten senatoren.

[78] Begunstigingen buiten Rome, in de provinciën. Otho laat de standbeelden van

Poppaea opnieuw oprichten.

[79] De rooftochten van de Rhoxolanen, een Sarmatische volksstam, door de Romeinen afgestraft.

[80] Het bewapenen van de zeventiende cohorte, die van Ostia naar Rome werd opgecommandeerd op last van Otho, heeft aanleiding gegeven tot ernstige ordeverstoringen in de hoofdstad, door een onhandigheid van de tribuun van de keizerlijke wacht, Varius Crispinus, die met bedoelde bewapening was belast. Varius Crispinus wordt, mét enkele centurio's, vermoord.

[81-82] Een banket bij Otho in het paleis wordt verstoord door de muitende soldaten. Heel het voorname gezelschap ten paleize aanwezig neemt de vlucht, zoekt onderdak bij vrienden of een veilig duikadres. De soldaten dringen de dinerzaal binnen, vragen ons Otho en dreigen de senatoren met de dood. Otho weet onder tranen, met smeekbeden en ten koste van zijn prestige, de dollemannen tot rust te brengen. Verslagenheid in Rome. Aan de praetorianen wordt een gratificatie beloofd van d000 sestertiën per hoofd. Nu eerst durft Otho de kazerne weer te betreden, waar veel centurio's en tribunen ontslag uit de dienst eisen.

[83-85] Otho houdt een grote redevoering, waarin hij de soldaten

KORTE WEERGAVE 15

aanmaant zich te matigen, zelfs in hun betoon van aanhankelijkheid jegens zijn persoon. Hij brengt het militaire gehoorzaamheidsprincipe te berde en het nut van een strenge discipline. Hij belooft gematigd op te treden tegen de raddraaiers van de jongste rebellie en er slechts twee figuren voor aansprakelijk te stellen. Hij bezweert de soldaten de regels van de krijgstucht na te leven. Lange uiteenzetting over de zedelijke waarde van de senaat. De redevoering van Otho maakt een goede indruk, die nog wordt versterkt door zijn gematigd optreden tegen de rehellenaanvoerders. Voor het ogenblik is Otho de situatie meester; de rimitzieke elementen worden gesust. Rome in paniekstemming: argwaan, verdachtmakingen en intimidatie alom. De senaat weet zich geen raad met de situatie en wringt zich in allerlei bochten om Otho te vleien. Vitellius wordt uitgemaakt voor 'staatsvijand' en 'landverrader'. Luidruchtig spektakel in de senaat.

[86] Onheilspellende voortekenen in en buiten Rome wijzen op Otho's ondergang. Een overstroming van de Tiber' teistert de stad.

[87-88] Otho zuivert de hoofdstad. Zijn plan de campagne. Hij besluit Gallia Narbonensis aan te pakken én schakelt de vloot in. Benoemingen van bevelvoerders. Otho dwingt vele vooraanstaande personen hem op zijn expeditie te vergezellen. Bezorgdheid in Rome. De goedwillende elementen stuurden op vrede aan, de lichtsinnigsten hadden belang bij de bewogen tijden om in troebel water te kunnen vissen.

[89-90] Daar al het beschikbare geld ten goede kwam aan het leger werden te Rome de levensmiddelen duur. Beschouwingen van Tacitus over het verschil van deze - Otho's - oorlog niet vroegere. Men tracht Otho tegen te houden bij zijn vertrek door een religieus bezwaar te opperen. De teruggeroepen ballingen krijgen een gedeelte van hun goederen

terug. Otho houdt een redevoering tot het volk, waarin hij zich gematigd uitlaat over de partijgangers van Vitellius. Hij wordt slaafs toegejuicht. Bij zijn vertrekt stelt hij zijn broer Salvius Titianus aan als behoeder van de rust in de hoofdstad, terwijl hij hem ook de zorgen voor de staat toevertrouwt.

TWEEDE BOEK

[1-2] Titus, door zijn vader naar Rome gezonden om Galba hulde te brengen, verneemt onderweg dat Galba ten val is gekomen en keert op zijn schreden terug. Hij bezoekt de Venus-tempel te Paphos.

[3] Uiteenzetting over de oorsprong van de eredienst en het ceremonieel in de Venus-tempel te Paphos.

[4] Aan Titus wordt de toekomst voorspeld. En vervuld van hooggespannen verwachtingen komt hij terug bij Vespasianus, die de Joodse oorlog tot een einde heeft gebracht, op de bestorming van Jeruzalem na.

15 'Karakteristiek van Vespasianus en van diens rivaal Mucianus. Zij verzoenen zich en worden het eens in het belang van de staat.

[6] De Oriënt gordt zich ten burgeroorlog.

[7] Men slaat niet terstond toe, maar neemt een afwachtende houding aan zolang de strijd tussen Otho en Vitellius nog niet is beslecht.

[8-9] Griekenland en Klein-Azië opgeschrikt door de mare dat Nero nog leefde en op het punt stond in te grijpen. De pseudo-Nero wordt, nadat hij zich aanvankelijk van volgelingen had weten te voorzien, door Calpurnius Asprenas zonder vorm van proces om hals gebracht.

[10] Vibius Crispus brengt Annius Faustus ten val.

Otho's campagne begint gunstig. De legers uit Dalrnatie en Pannonie komen op Otho's bevel in beweging. Zijn generaals Annius Gallus en Vestricius Spurinna bezetten de Povlakte. Otho's vloot beheerst de zee; Otho is meester over het grootste deel van Italië, tot aan de Zee-Alpen. Hij doet een poging deze in zijn macht te krijgen, om verder Gallia Narbonensis aan te vallen.

31 Aanval op Albintimilium.

[14-15] Op het bericht dat Otho op het punt staat Gallia Narbonensis aan te vallen, brengt Fabius Valens de kust, speciaal de kolonie Forum Iulii, in staat van verdediging. Het komt tot een treffen tussen Othonianen en Vitellianen. Overzicht van de wederzijdse sterkten. Schets van de gevechtsofstelling. De Vitellianen lijden de nederlaag, vooral door Otho's overwicht aan infanterie en door de vloot. Niettemin doen de Vitellianen een tegenstoot. Grote verliezen aan beide zijden. De Vitellianen trekken terug op Antipolis, de Othonianen op Albingaunum.

[6] De procurator van Corsica, Decumus Pacarius, wil, uit haat tegen Otho, Corsica aan de zijde van Vitellius brengen. Hij wordt door zijn eigen landgenoten vermoord.

[17-19] Vitellius' troepen rukken Italië binnen; kleine successen van het leger van Vitellius. Caecina's voorhoede trekt over de Po tegenover Placentia. Hier worden verkenners van Otho's leger krijgsgevangen gemaakt; de rest vlucht in paniek en rapporteert aan Spurrinna, de verdediger van Placentia, dat heel de legermacht van Caecina voor de

KORTE WEERGAVE 17

poorten van de stad staat. Spurrinna weet wel beter. Hij besluit Placentia te verdedigen en zijn mannen binnen de vesting te houden. Deze beginnen te morren en denken aan verraad. Spurrinna viert hun de teugel en geeft in schijn toe aan hun eis op de vijand los te trekken. Hij gaat niet zijn troepen een eindweegs buiten Placentia en richt een legerplaats in, dicht bij de Po. Zijn mannen komen tot inkeer en inzicht en voegen zich gewillig naar Spurrinna's bevelen. Deze voert zijn troepen terug naar Placentia, de discipline wordt hersteld en de vesting in staat van verdediging gebracht.

[20-23] Caecina rukt gedisciplineerd met zijn hoofdmacht door Italië. Hij trekt over de Po en tracht door onderhandelen en beloften de trouw van Otho's troepen te ondermijnen. Dit lukt evenmin als de omgekeerde pogingen van Otho om Caecina los te weken. Caecina vat het plan op Placentia te bestormen. De bestorming vindt plaats op ondoordachte wijze. Het amfitheater, het grootste in heel Italië, brandt tot op de grond toe af. Caecina wordt met zware verliezen afgeslagen en maakt zich gereed om naar Cremona op te trekken. Spurrinna stelt Annius Gallus op de hoogte van de gang van zaken te Placentia. Gallus, die reeds onderweg was om Spurrinna te ondersteunen, neemt stelling in Bedriacum. Successen van Martins Macer, die hij evenwel niet uitbuit, hetgeen zijn mannen aanleiding geeft te denken aan verraad aan Otho's zaak. Het stoken en insinueren van de ongunstigste elementen onder zijn manschappen brengt Otho in een toestand van nerveuze spanning. Hij ontbiedt zijn broer Titianus uit Rome en draagt hem de leiding van de krijgsverrichtingen op.

[24-25] Otho's generaals Paulinus en Celsus boeken successen. Caecina ziet tot zijn leedwezen al zijn ondernemingen mislukken en is bang dat zijn krijgsroem gaat tanen. Bij Cremona legt hij een deel van zijn manschappen in hinderlaag. Dit wordt verraden aan de generaals van Otho, die Caecina opwachten. De Vitellianen begaan een roekeloosheid en lopen zelf in de fuik. Suetonius Paulinus echter verzuimt door een aarzeling in zijn optreden het juiste moment om de Vitellianen te verpletteren. Dezen kunnen aanvankelijk een goed heenkomen zoeken en zelfs een tegenstoot doen. Onmiddellijk daarna echter stormt de infanterie van Otho, onder aanvoering van Paulinus, op hen af en brengt Caecina een lelijke klap toe, zij het ook niet een verpletterende nederlaag. Men neemt Paulinus zijn gebrek aan doortastendheid uiterst kwalijk.

[26-27] Het geleden echec intimideert de Vitellianen niet; integendeel, het doet hen tot bezonnenheid inkeren. Hooghartige houding van de Bataven, achter wier onbeschaamheid Valens, die inmiddels te Ticinum is aangekomen, verraad meent te bespeuren.

[28-29] De Bataven worden naar Gallia Narbonensis gedirigeerd. De bondgenoten en legioensoldaten komen tegen dit besluit van Valens in verzet. Het komt tot een ware opstand tegen Valens. Deze vlucht als slaaf verkleed naar een decurio van de cavalerie. Alfenus Varus weet met een list de muiterij de kop in te drukken. Men legt het hoofd in de

schoot en als Valens uit zijn schuilplaats te voorschijn komt, is men blij hem heelhuids terug te zien.

[30] Het leger van Valens voegt zich bij dat van Caecina. Overigens botert het niet tussen beide aanvoerders, maar desondanks maken zij eensgezind front tegen Otho.

[3-31] Vergelijking tussen Otho en Vitellins,

[32-33] Otho houdt krijgsraad. Suetonius Paulinus steekt een lange redevoering af, waarin hij zijn visie nopens de te voeren oorlogstactiek ten beste geeft. Hij wil tijd winnen en de oorlog rekken. Van dezelfde mening als Paulinus waren Marius Celsus en Annius Gallus. Daarentegen wilde Otho het op een beslissing aansturen, in welke opvatting hij werd gestijfd door zijn broer Titianus en door Proculus, de commandant van de lijfwacht. De vraag rijst of Otho al dan niet bij de slag aanwezig zal zijn. Men besluit tot het laatste en Otho vertrekt naar Brixellum met medeneming van een groot gedeelte van de praetoriaanse cohorten.

[34-36] Niets van dit alles ontsnapte aan de aandacht van Caecina en Valens, die kalmpjes op het vinkentouw bleven zitten in afwachting van Otho's eerste blunder. Om hun tegenstanders zand in de ogen te strooien bouwen de Vitellianen schijnbaar een brug over de Po. Gevecht bij een eilandje in de Po. De troepen van Otho lijden een echech door een fout van Mater, die van zijn commando wordt ontheven. Havius Sabinus wordt in zijn plaats benoemd.

[37-38] Sommige geschiedschrijvers beweren dat de beide legers hebben overwogen de strijd te staken en het aan de senaat over te laten een keizer te kiezen. Paulinus zou voor deze waardigheid het incest in aanmerking zijn gekomen. Deze bewering wordt op psychologische en historische gronden door Tacitus weerlegd. Hij weidt uit over de moraal in vroegere en in recente tijden.

[39-40] Na Otho's vertrek naar Brixellum berust de opperste oorlogsleiding bij Titianus en Proculus; Celsus en Paulinus worden op dood spoor gerangeerd. De legerplaats wordt verlegd tot op vier mijl van Bedriacum. Aldaar wordt opnieuw krijgsraad gehouden; we-
KORTE WEERGAVE

derom dringt Otho op spoed aan. Het leger begeeft zich op mars naar de plaats waar de Adda (of wellicht de Adra?) zich stort in de Po. Men verzuimt de voor een naderingsmars gebruikelijke voorzorg in acht te nemen. Nog eenmaal verzetten Celsus en Paulinus zich tegen onmiddellijk slag leveren, maar Titianus en Proculus leggen dit advies naast zich neer en geven bevel tot de strijd.

[41-42] De Othonianen vallen plotseling aan. Aanvankelijk boeken zij een klein succes door het afslaan van een cavaleriecharge van Vitellius, maar weldra blijken de Othonianen niet opgewassen tegen Vitellius' legermacht. Eén ogenblik hopen zij dat het leger Vitellius ontrouw zou zijn geworden; doch weldra worden zij niet de bittere werkelijkheid geconfronteerd: Vitellius' leger staat als één man achter hem. Bij de Othonianen daarentegen heerst wanorde. Niettemin wordt er verbitterd gevochten, waarbij de Othonianen zich krachtdadig te weer stellen.

[43-44] Details van de veldslag. De generaals van Otho hebben een veilig heenkomen gezocht. Desorganisatie bij de leiding van Otho's leger. Bij de Vitellianen houden Caecina en Valens de teugels strak in de hand. De Othonianen slaan op de vlucht, waarbij de commandanten het voorbeeld geven. Complete nederlaag voor Otho. Mismoedigheid komt over Otho's leger: alleen de praetorianen wijzen erop dat nog lang niet alles verloren is, dat Otho nog over belangrijke hulpbronnen beschikt, dat hij wel geslagen maar niet verslagen is.

[45] Vitellius' leger houdt halt even voor Bedriacum. Hier ontvangen zijn generaals de capitulatie van Otho.

[46] Otho ontvangt het bericht dat hij de nederlaag heeft geleden niet grote innerlijke kalmte. Zijn naaste omgeving adviseert hem de strijd opnieuw op te nemen met de legermacht die hem nog rest. Vooral de commandant van de lijfwacht, Plotius Firmus, houdt een dringend pleidooi voor het voortzetten van de strijd, ondersteund door de inmiddels aangekomen voorhoede van het Moesische leger.

[47] Doch Otho wil van dit alles niets horen: in een lang betoog zet hij uiteen dat hij van voortzetten van de oorlog alleen maar ellende verwacht. Hij legt het hoofd in de schoot.

[48-49] Otho adviseert zijn mensen heen te gaan om de verbolgenheid van de overwinnaar, door te blijven, niet verder toe te spitsen. Hij geeft velen een reisgeleide en geld. Daarna spreekt hij zijn neef Salvius Cocceianus bemoedigend toe, waarna hij allen verzoekt zich terug te trekken. Nu prepareert hij zich op zijn naderend einde. In zijn meditatie wordt hij gestoord door het bericht van muiterij bij de soldaten, die

KORTE WEERGAVE 19

het vooral op Vitellius hebben gemunt. Otho kapittelt de oproerigen streng en trekt zich nu definitief terug. De nacht brengt hij door in rust; tegen het kriegken van de morgen pleegt hij zelfmoord. Otho bereikte een leeftijd van zevenendertig jaar.

[50-51] Korte necrologie. Wonderlijk verhaal van een wonderlijke vogel die in een bos bij Regium Lepidum zou zijn waargenomen. Bij Otho's begrafenis steekt de muitzieke en balsturige geest onder de soldaten opnieuw de kop op. Successievelijke capitulatie van alle eenheden van Otho's legermacht; sommige troepenafdelingen scharen zich achter Vitellius.

[52-54] De senatoren worden te Mutina bedreigd door de soldaten van Otho's leger, die hun nederlaag niet willen erkennen en die er de senatoren van verdenken Otho vijandig gezind te zijn. Ruzie tussen Licinius Caecina en Martellus Eprius. De senatoren keren terug naar Bononia. Groeiende sympathie voor Vitellius. Een vrijgelatene van Nero, Coenus genaamd, verspreidde de canard dat het veertiende legioen de krijgskans heeft doen keren ten gunste van Otho. Dit maakt de situatie van de senatoren noch hachelijker.

[55-56] Het bericht van Otho's dood dringt door in Rome: de stadscommandant Flavius Sabinus laat alle in Rome gelegerde manschappen de eed op Vitellius zweren. Vitellius' troepen trekken brandend en moordend, plunderend en schennend door Italië, dat uitgemergeld raakt door de aangerichte ellende.

[57] Vitellius weet nog niet dat hij definitief overwinnaar is en houdt lichten in Gallië; hij neemt ook het restant van het Germaanse leger mee en trekt zelfs 8000 man uit het Britannische leger aan. Hij begeeft zich zuidwaarts op weg en verneemt na een paar dagen de gunstige afloop van de slag bij Bedriacum.

[58-59] De beide Mauretanië's treden toe tot de partij van Vitellius. Kuiperijen van de gouverneur van Mauretanië, Luceius Albinus, die hogere aspiraties koestert dan enkel het gouverneurschap over de beide gewesten. Tegen deze intriges verzet zich Cluvius Rufus, de stadhouder van Spanje. Hij laat eerst enkele hoofdofficieren van Albinus vermoorden en daarna Albinus zelf. Ook Albinus' echtgenote wordt afgemaakt. Vitellius zet zijn reis naar Italië voort: te Lyon komen de leiders van de overwinnende en van de overwonnen partij hem huldigen. Vitellius laat het leger defileren voor zijn zoon, die hij de naam 'Germanicus' geeft.

[60] Vitellius treedt barbaars op tegen de centurio's der Othonianen, hetgeen hem de sympathie van de «lyrische troepen kost. Suetonius

KORTE WEERGAVE

20

Paulinus en Licinius Proculus verlagen zich tot allerlei weinig respectabele verontschuldgingen voor hun afhankelijkheid aan Otho. Vitellius sauveert Salvius Titianus, handhaaft Marius Celsus als consul en laat Trachalus ongemoeid.

[61] Mariccus, een figuur uit de heffe der Boiërs, gaat een soort verlossersrol spelen in de Gallische landen. Hij wordt verslagen, gevangengenomen, voor de wilde beesten geworpen en, als deze hem niet willen verscheuren, onder de ogen van Vitellius afgemaakt.

[62] Vitellius treedt verder met gematigdheid op tegen de voormalige Othonianen. Schets van Vitellius' karakter en van zijn afgrijselijke slempartijen. Zijn voorbeeld werkt demoraliserend op de soldaten. Vitellius weigert de titels 'Augustus' en 'Caesar'. Maatregelen tegen de sterrenwichelaars en gladiatoren.

[63-64] Dolabella wordt ten val gebracht op aanklacht van Plancius Varus. Aanvankelijk heeft Havius Sabinus getracht ten gunste van Dolabella te interveniëren, maar toen inzag dat zo iets niet in goede aarde zou vallen, heeft hij Dolabella's val verhaast. Deze wordt in een hinderlaag gelokt en te Interannium van kant gemaakt. Galeria, de gemalin van Vitellius, wendt zich af van diens gruweldaden; ook zijn moeder, Sextilia, is het bang te moede: als een tweede Cassandra voorziet zij de rampen die over haar Huis hangen.

[65] Cluvius Rufus, de stadhouder van Spanje, reist naar Vitellius. Hij weet dat hij ervan wordt beschuldigd een rol te hebben willen spelen in Spanje en is bevreesd, maar wordt gehandhaafd en in Vitellius' gevolg opgenomen. Trebellius Maximus wordt ontzet uit zijn commando over het Britannische leger.

[66-67] De geest van de door Vitellius verslagen legioenen is nog niet gebroken: vooral het veertiende legioen wil niet erkennen overwonnen te zijn. Het wordt teruggezonden naar Brittannië. Bloedig incident tussen legioensoldaten van het veertiende legioen en de Bataven. Brand in Turijn. De praetoriaanse cohorten worden afgedankt; de Legio i-Classica

wordt naar Spanje gedirigeerd; de Legio xi-Claudiana en de Legio vu-Galbiana naar hun oude winterkwartieren terugverplaatst; de Legio xm-Gemina moet amfiteaters bouwen.

[68] Ten gevolge van de ongebondenheid in Vitellius' leger komt het te Ticinum tot een ernstig incident, waarbij twee cohorten van de Gallische hulptroepen worden vernietigd. Rel om een slaaf van VergiMus, die ervan wordt beticht Vitellius te hebben willen vermoorden. Verginius weet zich staande te houden, daar Vitellius niet gelooft dat eerstgenoemde hem naar het leven heeft willen staan.

[69] Vitellius prijst, tot woede van de hulptroepen, de aanhankelijkheid van de legioensoldaten. De Bataven worden naar Germanië, de Gallische hulptroepen naar Gallië teruggedirigeerd. Bezuinigingen op het effectief van de legioenen en van de hulptroepen. Deze maatregel van Vitellius blijkt een grote fout te zijn.

[70] Vitellius bezoekt het slagveld van Bedriacum.

[71] Vitellius' opmars kenschetst zich door teugelloosheid. Verdeling van de maanden van het jaar 69, om zoveel mogelijk consulaten beschikbaar te kunnen stellen.

[72] Een zekere Geta, lijfeigene, geeft zich uit voor Scribonianus Camerinus. Hij wordt ontmaskerd en sterft aan het kruishout.

[73] Vitellius verneemt dat de Oriënt hem trouw heeft gezworen; nu leent zijn hovaardij geen grenzen meer. Was hij weleens beducht geweest voor de populariteit van Vespasianus, thans laat hij al zijn kwade karaktereigenschappen de vrije loop.

[74-75] Vespasianus berekent zijn kansen voor een coup d'état. Mucianus is hem toegedaan; Ti. Alexander, die stadhouder van Egypte, had hem in zijn plannen betrokken. Toch aarzelt Vespasianus en overweegt amper het voor en het tegen van een greep naar de macht.

[76-77] Ten slotte geeft Mucianus de doorslag. In een gloedvolle rede roept hij Vespasianus op tot het bewind over het rijk. Mucianus maant Vespasianus tot wat hij als Vespasianus' plicht ziet.

[78] Vespasianus gelooft aan zijn roeping op grond van wondertekenen en voorspellingen van waarzeggers.

[79-81] T. Alexander laat de legioenen te Alexandrië op 1 juli 69 de eed van trouw op Vespasianus zweren; het Jüdaeische leger volgt op 3 juli. Het komt tot spontane manifestaties. Mucianus laat de Syrische troepen trouw zweren en houdt een redevoering tot de verzamelde burgerij in het theater van Antiochië. Ook de koningen Sohaemus en Antiochus scharen zich achter Vespasianus; Agrippa en Berenice volgen hun voorbeeld. Heel Klein-Azië verklaart zich voor Vespasianus. Onder grote praal en pracht wordt er te Berytus een vergadering gehouden om de situatie te bespreken.

[82-83] Er worden lichtingen uitgeschreven, wapensmederijen ingericht: Vespasianus rust zich ten strijde. Hij omringt zich met medewerkers en trouwe vrienden. Er worden

gezanten gestuurd naar de Parthen en Armeniërs. Vespasianus probeert de door Vitellius afgedankte soldaten van de lijfwacht over te halen opnieuw dienst te nemen. Plan de campagne van Mucianus.

KORTE WEERGAVE 22

[84] Gehate maatregelen van Mucianus om aan het voor de oorlogvoering benodigde geld te komen.

[85-86]

Het Illyrische leger schaart zich achter Vespasianus. Het derde legioen volgt dit voorbeeld. Ook de legioenen in Moesië, het achtste en het zevende legioen 'Claudia' voelen ervoor zich bij Vespasianus aan te sluiten uit haat tegen Vitellius. Aponius Saturninus, de gouverneur van Moesië, doet een poging Tennis Julianus, de bevelhebber van het zevende legioen, uit de weg te ruimen. De opzet mislukt en Julianus neemt de vlucht. Het dertiende en het zevende legioen 'Galbiana', in Pannonië gelegerd, kiezen de zijde valt Vespasianus, dit laatste door het drijven van Primus Antonius. Karakterschets van laatstgenoemde. Nu volgen ook de legers in Dalmatië. Ook de strijdkrachten in Brittannië en Spanje worden bewerkt ten gunste van Vespasianus.

[87-88] Vitellius rukt op naar Rome. Ijzingwekkende toestanden, gruwelijke tonelen. Dicht bij de hoofdstad geeft een beuzelachtig incident aanleiding tot een bloedbad waarbij vele burgers uit Rome het leven laten. Losse groepjes soldaten dringen Rome binnen, verwekken relletjes en zaaien paniek onder de burgerij.

[89-90] Intocht van Vitellius in Rome; hij betreedt het Capitool, waar in zijn moeder omarmt. Hij geeft haar de eretitel 'Augusta'. Hij houdt een snoeverige redevoering, waarin hij eigen prestaties hoog ophemelt. Het grauw juicht hen toe en dringt hem de titel 'Augustus' op.

[19.1] Vitellius kondigt op 18 juli, een 'dies ater', als opperpriester een edict af over de openbare erediensden, hetgeen men hem uiterst kwalijk neemt. Hij neemt deel aan de consu]verkiezingen en streeft naar populariteit bij de heffe van het volk. Ook heeft hij veel belangstelling voor de beraadslagingen van de senaat.

[92] Publilius Sabinus en Julius Priscus worden benoemd tot commandanten van de lijfwacht. Het rijksbestuur wordt in feite overgelaten aan Caecina en Valens, die niet nalaten hun macht te misbruiken om zich te verrijken. Vitellius herstelt de uit ballingschap teruggekeerden in hun rechten over hun vrijgelatenen. Deze maatregel wordt door de slinksheid van die vrijgelatenen tot een dode letter gemaakt.

[93] Demoralisatie van Vitellius' troepen in de hoofdstad. Ook lichamelijk worden de soldaten ondermijnd door hun ongezonde wijze van leven. Wrijvingen tussen Valens en Caecina. Caecina's trouw begint te wankelen.

[94-95] Willekeur van de soldaten: ieder was vrij zich zijn eigen onderdeel uit te kiezen. De praetoriaanse cohorten degenereren tot een soort allegaartje. Vitellius heeft geen geld om de gratificatie voor zijn troonsbestijging aan het leger te bekostigen. 1-lij legt de keizerlijke vrijgelatenen een oorlogsbelasting op. Zelf blijft hij

voortgaan met het geld te smijten. Luisterrijke gladiatorenspelen worden gegeven door Caecina en Valens. Vitellius zelf brengt Nero op het Marsveld dodenoffers. Walgelijke geldverkwisting aan het hof. Vitellius' vrijgelatenen stelen zich rijk; hijzelf verbrast in enkele maanden negenhonderd miljoen sestertiën.

96-981 Afvalligheid van het derde legioen. De toestand wordt voor Vitellius ongunstiger. Hij verbiedt het noemen van Vespasianus' naam en tracht de opkomende fluistercampagne de kop in te drukken. Hij roept uit Germanië, Britannië en Spanje bondgenoten troepen op, maar zijn maatregelen werden gesaboteerd. In Africa nemen de troepen op bevel van Vitellius opnieuw dienst. Vespasianus was in Africa impopulair. De commandant van deze troepen, Valerius Festus, speelt een dubbel spel: in het openbaar steunt hij Vitellius, in het geheim begunstigt hij Vespasianus.

[99-101] Eindelijk geeft Vitellius zijn generaals, Caecina en Valens, bevel zich voor de veldtocht gereed te houden. Tekenen van verval en demoralisatie; bij Vitellius' troepen. Caecina neigt tot verraad. Hij wordt hierin gestijfd door de inblazingen van Marcus Sabinus, de oudere broer van Vespasianus. Caecina gaat niet het leger op weg. Valens blijft door ziekte achter. Caecina doet of hij Vitellius' zaak loyaal is toegedaan, maar beraamt heimelijk verraad, waarvoor hij Lucilius Bassus, de admiraal van het eskader van Ravenna, in de arm neemt. Deze koestert wrok tegen Vitellius om vermeend onrecht, en samen beknokkelen zij het plan Vitellius ten val te brengen onder het mom van 'bezorgdheid voor de vrede' en 'vaderlandsliefde'.

DERDE BOEK

[1-5] Krijgsraad van de Flavianen, aangaande hun plan de campagne. Een groep wil afwachten totdat Vespasianus voldoende krachten zou hebben verzameld. Antonius Primus wil onverwijld tegen Vitellius oprukken voor deze na de veldtocht tegen Otho weer op krachten zou zijn gekomen. Primus biedt aan de leiding te nemen en Italië binnen te vallen. Hij krijgt aanhang, want de troepen zien in hem de aangewezen leider, omdat hij zich reeds bij een vorige gelegenheid openlijk voor

KORTE WEERGAVE 24

Vespasianus had uitgesproken. Ook Cornelius Fuscus en Tampus Flavianus blijken Vespasianus' zaak toegedaan. Aponius Saturninus krijgt bevel het Moesische leger in te zetten. Sido en Italicus, twee koningen der Sueben, worden overgehaald tot de Flavische partij. Daarentegen bleef Raetië trouw aan Vitellius.

[6-8] Arrius Varus wordt Antonius' wapenbroeder bij diens invasie in Italië. Eerste successen; zij rukken op naar Patavium. Antonius herstelt de beelden van Galba in ere. Hij kiest Verona tot operatiebasis. Vicetia, de geboorteplaats van Caecina, wordt ingenomen: moreel succes. Het oprukken van Antonius was niet naar de zin van Vespasianus, die eerst zijn situatie wilde consolideren, te meer omdat hij heer en meester was over Egypte en dus door middel van een hongerblokkade Vitellius desnoods zonder oorlog te voeren op de knieën meende te kunnen krijgen. Ook Mucianus voelde weinig voor een overijld optreden in Italië.

[9-10] Oriënterende voorpostengevechten tussen Vitellianen en Flavianen. Caecina richt te Hostilia een versterkte legerplaats in. Hij onderhandelt met de Flavianen in plaats van tegen hen te vechten zolang het Moesische leger er nog niet is. Dit leger arriveert inmiddels

onder commando van Aponius Saturninus. Caecina gaat voort niet brieven schrijven. In hun antwoord hemelen de Flavianen Vespasianus en hun zaak op en sporen Caecina aan gemene zaak met de Flavianen te maken.

[11] De Flavianen krijgen versterking. Het komt tot een machtsdemonstratie te Verona. Nu raakt Tampius Flavianus in moeilijkheden: zijn eigen manschappen staan hem naar het leven. Ook Aponius krijgt het zwaar te verantwoorden. Men luistert slechts naar Antonius, die Flavianus door een list weet te redden. Flavianus vlucht naar Vespasianus. Aponius Saturninus wordt door zijn eigen soldaten van verraad beticht. Hij beveiligd zich tegen de woede der manschappen door zich te verbergen in een badinrichting die toevallig niet in gebruik was. Ook hij neemt de vlucht, waarna Antonius alle macht in handen krijgt.

[12-14] Lucilius Bassus, commandant van de vloot van Ravenna, levert dit eskader uit aan de Flavianen. Dit is voor Caecina het sein om ook naar Vespasianus over te lopen. Maar Caecina's troepen weigeren zich zonder slag of stoot aan Antonius over te geven. Zij rebelleren tegen Caecina en slaan hem in de boeien, waarna zij de legerplaats verlaten en zich naar Cremona begeven, waar zij zich bij Vitellius' troepen voegen.

[15-18] Antonius bereidt zich voor op de aanval; het komt met de Vitellianen tot een treffen bij Bedriacum. Arrius Varus maakt een tactische fout die door Antonius' militaire bekwaamheid wordt geredresseerd, zij het ook amper en niet zonder schade voor Varus' prestige. Ook in de buurt van Cremona lijden de Vitellianen een nederlaag tegen de manschappen van Antonius. Deze zet de vervolging niet energiek in, daar zijn troepen vermoeid zijn. Dit geeft de Vitellianen gelegenheid naar Cremona te vluchten.

[19-21] De gewone in aanwil nu Cremona ogenblikkelijk bestormen terwijl het nog nacht is, omdat men bij nacht en duister beter kan roven en plunderen. Doch Antonius weet dit te voorkomen door in een toespraak de soldaten te wijzen op het grote risico, bij nacht een vreemde stad vol krijgsvolk binnen te dringen. De nacht wordt dan ook niet gebruikt voor een overijde bestorming van Cremona, maar ter voorbereiding van een bestorming. Het blijkt dat het niet zo eenvoudig is Antonius' manschappen te hergroeperen. Wei krijgen de veldtekenen en adelaars ieder de hun strategisch toekomstige plaats, maar de soldaten van de respectieve onderdelen krioelen enigszins door elkaar.

[22-25] Het leger van Vitellius maakt de kapitale fout nog in de nacht een uitval uit Cremona te doen. Het is bij hen een chaos: hun groepering berust louter op het toeval, niet op enige ratio. De slag verloop met afwisselend succes, overigens bloedig voor beide partijen. Eén ogenblik lijkt het dat Antonius wankelt, maar hij zet de praetorianen in en weet een nederlaag af te wenden. De Vitellianen maken gebruik van zwaar geschut, zonder veel resultaat overigens. Heel de nacht woedt de strijd voort, tot eindelijk de maan opkomt, die de Vitellianen recht in het gelaat schijnt, waardoor zij in het nadeel geraken omdat de Flavianen nu meer gericht op hen kunnen mikken. Antonius doet de ronde door zijn korpsen en vuurt ze alle aan. Eindelijk komt de zon op, die door de soldaten van het derde, het Syrische, legioen wordt begroet. Deze begroeting wordt niet geheel begrepen: men denkt dat Mucianus is aangekomen en dat de legioenen elkaar begroeten. In ieder geval geeft dit de Flavianen nieuwe moed. Zij dringen uit alle macht op tegen de Vitellianen, die nu definitief aan het wijken worden gebracht. Het komt tot bloedige taferelen.

[26-28] De verdedigingswerken van Cremona doen de overwinnaars een ogenblik aarzelen. Antonius laat de stad omsingelen. Bij de eigenlijke bestorming krijgt ieder legioen een circumscrippte taak toegewezen. De bestorming is zeer moeilijk: de Vitellianen wisten zich
KORTE WEERGAVE

26

dapper, Romeinse tactiek strijdt tegen Romeinse tactiek. De leiders van de Flavianen stellen nu hun soldaten de in Cremona te behalen rijke buit voor ogen: dit geeft de doorslag.

[29-32] Het komt op de bolwerken van Cremona tot gevechten van man tegen man. De verdediging stort in, de Flavianen bezetten de buitengordel. Nu vormen de stadsmuren een nieuw obstakel. Maar het moreel van de verdedigers van Cremona was dermate verzwakt dat men de stad niet langer kon houden. Tekenen van demoralisering hij de officieren in het Vitelliaanse kamp. Zij willen Caecina, die zij geboeid gevangenhielden, voor hun zaak spannen, doch Caecina weigert met dédain. Eindelijk capituleert Cremona. Caecina komt te voorschijn in toga praetexta, voorafgegaan door lictoren. Dit wekt het misnoegen van de Flavianen. Antonius komt tussenbeide en geeft Caecina een vrijgeleide, waarop deze zich naar Vespasianus begeeft. Aanvankelijk lukte het Antonius Cremona voor plundering te behoeden, maar ten slotte kreeg bij de Flavianen de hebzucht de overhand en werd de stad leeggeroofd en platgebrand.

[33-35] Gruwelijke tonelen van geweldpleging, moord, roof en brandstichting. Cremona werd geheel in de as gelegd: alleen de Mefitis-tempel bleef gespaard. Terugblik op de geschiedenis van Cremona. Verdere buitensporigheden van de Flavianen tegen de burgerij van Cremona. De Vitellimen worden op hun vlucht opgepikt, geconcentreerd en in kleine groepen naar Illyricum gedirigeerd. Men zendt boodschappers naar Brittannië en Spanje om de val van Cremona te melden. De Alpen-passen worden bezet.

[36-37] Vitellius verwaarloost zijn regeringstaak. Hij geeft zich over aan genietingen, veronachtzaamt het leger en leidt een torpide leven. De tijding van het verraad van Bassus en van Caecina maakt nauwelijks indruk op hem. Hij laat Publilius Sabinus, die een vriend van Caecina was, gevangenzetten en benoemt in diens plaats tot commandant van de lijfwacht Alfenus Varus. In de senaat wordt Caecina gehegeld. Rosius Regulus wordt in de plaats van Caecina tot consul benoemd, doch slechts voor één enkele dag.

[38-39] Iulius Blaesus komt ten val, voornamelijk door het drijven van Lucius Vitellius, de broer van de keizer. Necrologie op Blaesus.

[40-41] Flavius Valens, in langzaam tempo door Italië voortmareherend, verneemt het bericht dat Bassus de vloot van Ravenna aan de Flavianen heeft uitgeleverd. Valens had, als hij energiek had ingegrepen, de nog weifelende Caecina tot loyalere gedachten kunnen brengen, maar hij verzuimde deze kans door te dralen. Valens schrijft Vitellius om versterking: er arriveren inderdaad troepen, maar hun getalsterkte is te onbeduidend om van doorslaande invloed te zijn. Valens gedraagt zich liederlijk. Langzamerhand is hij de toestand niet langer meester en neemt hij de wijk, eerst naar Etrurië om zich vandaar in te schepen naar Gallia Narbonensis: hij is van plan de Gallische landen en de Germaanse volksstammen op te ruïnen om zodoende een nieuwe oorlog te ontketenen.

[42-44] Na Valens' vertrek laat Cornelius Fuscus zijn troepen oprukken tegen Rimini en een eskader in de Adria kruisen: zo brengt hij heel Italië benoorden de Apennijnen in de macht van Vespasianus. Valens zoekt zijn toevlucht bij Marius Maturus, de procurator van de Zee-Alpen, die hem ontraadt zich op goed geluk binnen Gallia Narbonensis te wagen. want deze provincie was op Vespasianus' zijde gebracht door Valerius Paulinus. Valens kiest \veer zee en wordt op de Stoechadische Eilanden gevangengenomen. De Spaanse en Gallische landens scharen zich achter Vespasianus, alsmede Brittannië, waar Vespasianus vroeger als officier zijn sporen had verdiend. Overigens verliep de overgang van Brittannië niet zonder opschudding, daar vele legerafdelingen Vitellius trouw bleven.

[45] Opstand der Brittanniërs op aanstoken van Venutius, die intrigeerde tegen koningin Cartimandua, zijn gewezen gemalin. Cartimandua riep de hulp in van de Romeinen; deze hulp werd wel gegeven, maar Venudus wist zich te handhaven, zelfs op de troon.

[46-48] Germanië begint zich te roeren. Dacië komt in opstand. Mucianus houdt de Daciërs in bedwang en zodoende kan hij beletten dat zij een inval doen in Italië. Een vrijgelatene van Polemon, Anicetus genaamd, brengt Pontus in rep en roer. Hij doet een aanval op Trapezus, waar hij het garnizoen afslacht, steekt de vloot in brand en oefent een terreur uit op de Pontus Euxinus. Vespasianus stuurt Viridius Geminus op hem af; deze krijgt Anicetus te pakken en hiermee loopt deze wilde opstand af. Vespasianus, voor wie alles meeloopt, wil Rome door een hongerblokkade op de knieën krijgen.

[49-51] Primus Antonius begint zich eigenmachtig te gedragen. Hij maakt zich schuldig aan manipulaties die de discipline ondermijnen, met het doel zich te verrijken. Verwildering in het Elaviaanse leger; geringe besluitvaardigheid bij de Flavianen. Een staaltje van ernstige zedelijke ontaarding.

[52-53] Opmars der Flavianen naar Umbrië. Vijandige houding van Mucianus tegenover Antonius, die hij bij Vespasianus verdacht maakt. Antonius motiveert in een schrijven aan Vespasianus zijn oor-

KOR WEERGAVE 28

logsbeleid, wijst op zijn verdiensten jegens de partij en richt een zijdelingse aanval op Mucianus, waardoor deze zich gekrenkt voelt: vete tussen hem en Antonius.

[54-56] Vitellius probeert de nederlagen van zijn leger te verheimelijken. De centurio Julius Agrestis weet van Vitellius gedaan te krijgen dat hij naar de Flavianen mag gaan om zich op de hoogte te stellen van de sterkte van hun leger. Hij spioneert niet, maar meldt zich openlijk bij Antonius. Deze laat alles aan Agrestis zien, die daarop naar Vitellius terugkeert. Maar Vitellius hecht geen geloof aan wat Agrestis hem rapporteert, waarop Agrestis zelfmoord pleegt. Vitellius verdoet veel kostbare tijd met onbelangrijke handelingen: hij verleent rechts en links privileges en smijt met ereambten. Eindelijk begeeft hij zich naar de legerplaats in Mevania. Sinistere voortekenen. Radeloosheid van Vitellius, die zich meest dronken drinkt. Eindelijk, het leven te velde beu, keert hij terug naar Rome. Daar aan zijn troepen iedere competente leiding ontbreekt, wordt het laatste schijntje kans om de Flavianen te stuiten verspeeld.

[57-58] Claudius Faventinus brengt de vloot van Misenum aan de zijde van Vespasianus.

Het grootste gedeelte van Campanië werpt zich in de armen van Vitellius, op drijven van Claudius Julianus. De broer van de keizer, Lucius Vitellius, wordt uitgezonden naar Campanië om de afvalligen het hoofd te bieden. Vitellius werft nieuwe troepen en legt de senatoren een oorlogstribuut op. Het lagere volk blijft Vitellius trouw. Julianus loopt over naar Vespasianus.

[59-60] De Flavianen overschrijden de Apennijnen en dringen op naar Mevania. Petilius Cerialis vlucht uit Rome en sluit zich aan bij Vespasianus. Flavius Sabinus en Domitianus durven de hun geboden vluchtkansen niet te gebruiken: Sabinus omdat hij te oud en te zwak was, Domitianus omdat hij zijn escorte niet vertrouwde. Antonius wijst er zijn soldaten op dat Vitellius nog veel manschappen in het veld kon brengen, dat de zaak er voor de Flavianen zeer gunstig voorstond, maar dat de oorlog pas gefindigd zou zijn indien zij Rome zouden hebben bezet, liefst zonder dat er Romeins bloed voor behoefde te vloeien.

[61-62] Wankelmoedige stemming onder de Vitellianen, die en masse naar Vespasianus overlopen. Varus maakt zich meester van Interatnium. Fabius Valens wordt te Urbinum geëxecuteerd. Hierdoor groeit hij de Flavianen het zelfvertrouwen. Karakterschets van Wens.

[63] Een groot gedeelte van Vitellius' troepen geeft zich in de vlakte

KORTE WEERGAVE 29

bij Narnia over; Primus Antonius aanvaardt hun - min of meer ceremonieuze - capitulatie vriendelijk. Vitellius wordt gepolst of hij zich wellicht wil overgeven.

[64-65] Flavius Sabinus wordt opgestoott ervoor te waken dat hij zijn aandeel in de overwinning moet zien te krijgen, daar anders Antonius en Varus geheel niet de eer én met de beloningen zouden gaan strijken. Men spoort hem aan dat hij Rome voor Vespasianus zal bezetten. Sabinus zoekt contact met Vitellius en tracht hem ertoe te bewegen de wapenen neer te leggen op zekere, voor Vitellius niet onvoordelige voorwaarden. Vitellius heeft hier wel oren naar.

[66-70] Vitellius wordt door vrienden opgestoott met op de voorwaarden in te gaan, doch de oorlog voort te zetten. Zij wijzen hem op de nadelen en gevaren van een capitulatie. Maar in zijn besluiteloosheid en angst blijft Vitellius aarzelen. Vitellius' moeder, Sextilia Augusta, sterft. Ten slotte wil Vitellius abdiceren, roept een volksvergadering bijeen en deelt zijn besluit mee: het volle verzet zich tegen zijn troonsafstand en dwingt hem naar het Palatium terug te keren. Sabinus grijpt naar de wapenen: het komt in Rome tot een straatgevecht tussen zijn troepen en die van Vitellius: deze laatste blijven in het voordeel. Sabinus vlucht in de burcht van het Capitool, reet zijn soldaten, hij wie zich enkele notabelen hebben aangesloten, en wordt in het Capitool belegerd. Sabinus richt zich in een protest tot Vitellius: deze zou zich niet aan de afspraken hebben gehouden. Doch Vitellius verklaart zich niet bij machte het wapengeweld te stuiten; hij had, beweerde hij, niets meer te gebieden of te verbieden, daar hij niet langer imperator was.

[71-72] De Vitellianen bestormen het Capitool waarin Sabinus zich niet de zijnen had verschanst. Het Capitool brandt af. Geschiedenis van stichting, bouw en wederwaardigheden van het Capitool.

173-741 Sabinus is geheel het hoofd kwijt_ De Vitellianen overrompelen hem en zijn gevolg, waarvan velen zich doodvechten. Sabinus en Atticus worden omsingeld en gepakt. Domitianus weet als offerdienaar vermomd te ontsnappen. Sabinus wordt bij Vitellius gebracht; deze tracht hem te redden voor de woede van het grauw, doch zonder resultaat: Sabinus wordt afgeslacht.

[75] Necrologie van Flavius Sabinus. Vitellius weet de consul Quintius Atticus het leven te redden.

[76-77] L. Vitellius bedreigt Tarracina, waar detachementen gladiatoren en roeiers ingesloten zitten, die door de brooddronkenheid van hun aanvoerders vrijwel aan hun lot worden overgelaten. Een slaaf
KORTE WhERGAVE

van Verginius Capito biedt Lucius Vitellius aan Tarracina voor hem te heroveren. Er wordt een ware slachting aangericht bij de inneming van Tarracina. Een deel van de vloot weet met de vlootvoogd te ontkomen. Julianus wordt gevangengenomen, bij L. Vitellius voorgeleid en vermoord. Lucius maakt de fout zijn succes niet uit te buiten: hij vraagt zijn broer nadere instructies, hetgeen de Vitellianen noodlottig wordt, doordat men het juiste ogenblik om de overwinning te behalen voorbij laat gaan. 1

[leraar] knoopt Tacitus enige beschouwingen vast en hij geeft voorts een soort van karakteranalyse van LTICIUS Vitellius.

[78] Het kriegsbeleid van de Flavianen: zij willen om diverse redenen tijd winnen. Antonius wordt ervan beticht zich door Vitellius te hebben laten omkopen. De legerleiding der Flavianen wil zoveel mogelijk bloed sparen: Vitellius zal toch wel aftreden, menen zij. Zij worden uit hun houding van afwachten opgeschrikt door de mare van de brand van het Capitool en rukken nu allen naar Rome op.

[79-80] Antonius komt te laat om de executie van Sabinus te voorkomen. Petilius Cerialis levert een onvoorspoedig ruitergevecht in de landelijke omgeving van Rome. Julius Havianus wordt gevangengenomen. Het gepeupel van Rome neemt de wapenen op voor Vitellius. De senaat stuurt afgevaardigden naar de legers der Flavianen om te onderhandelen. De gezanten die bij Petilius Cerialis komen, worden ernstig bedreigd; degenen die zich tot Antonius wenden, treffen een kalmer stemming. Musonius Rufus, een stoïcijner, tracht de soldaten tot de vredesgedachte te bekeren: hij wordt gehoond en moet de wijk nemen. De Vestaalse Maagden doen op bevel van Vitellius een poging om hij Antonius nog iets gedaan te krijgen, doch deze geeft haar eervol bescheid maar weigert op onderhandelingen in te gaan.

[82-83] Antonius tracht te voorkomen dat de soldaten in een wilde oorlogsroes Rome binnentrekken: hij vreest geweldplegingen aan burgerij, senaat en tempels. Daarom wil hij de soldaten laten kamperen bij de Mulvius-brug; maar zij willen van geen uitstel horen en trekken in drie colonnes tegen Rome op. Er wordt fel gevochten onder de muren van de hoofdstad: de Flavianen blijken de sterksten. Alleen degenen die langs het Sallustius-park Rome binnentrokken, kregen het zwaar te verduren. Ook op het Marsveld woedde de strijd. Het grauw slaat aan het plunderen. Weerzinwekkende tonelen in de hoofdstad: gevechten, bloed en moord naast brooddronkenheid en wellust.

[84-85] De praetoriaanse kazerne wordt bestormd, voornamelijk door de oude cohorten die Vitellius had afgedankt. De Vitellianen vechten wanhopig. Heel de bezetting van de praetoriaanse kazerne sneuvelt. Vitellius neemt de wijk naar de woning van zijn gemalin, doch vlucht in zijn wankelmoedigheid terug naar het paleis, welks doodse verlatenheid hem zo van schrik vervult dat hij zich in een schuilhoek verbergt. Hier wordt hij gevonden door Julius Placidus. Hij wordt geboeid en aan de hoon en mishandelingen van het gepeupel prijsgegeven. Ten slotte wordt hij op beestachtige wijze vermoord.

[86] Levensschets en karakteranalyse van Vitellius. De dag loopt ten einde - 20 december n. C. -, maar officieel kan er niets worden ondernomen daar de senaat niet bijeengeroepen kan worden, omdat zeer vele senatoren en magistraten uit Rome zijn weggeslopen. Domitianus meldt zich bij de leiders van de Flavische partij. Hij wordt door de soldaten als 'Caesar' begroet en naar de woning van zijn vader geëscorteerd.

VIERDE BOEK

[1] Bloedige tonelen in Rome na Vitellius' dood. Terreur wordt uitgeoefend door de Flavianen. De partijleiders van de Flavianen hebben het heft niet in handen, zodat het grauw zich aan buitensporigheden schuldig kan maken.

[2] Dornitianus ontvangt de titel van Caesar; Arrius Varus wordt commandant van de lijfwacht. De hoogste macht berust bij Primus Antonius. L. Vitellius geeft zich niet zijn troepen over; hij wordt van kant gemaakt.

[3] Lucilius Bassus herstelt de orde in Campanië; het derde legioen wordt te Capua in garnizoen gelegd. De senaat kent aan Vespasianus alle eerbewijzen toe welke aan keizers ten deel plegen te vallen. Vespasianus wordt consul, tezamen met zijn zoon Titus. Dornitianus wordt tot praetor niet consulaire bevoegdheid benoemd.

[4] Mucianus ontvangt de triomf-eretekenen; Primus Antonius wordt begiftigd met de consulaire, Cornelius Fuscus en Arrius Varus met de praetoriaanse eretekenen.

De consul designatus Valerius Asiaticus doet het voorstel tot wederopbouw van het Capitool.

Helvidius Priscus betoont zich wars van vleierij.

[5-6] Helvidius Priscus: karakterschets en curriculum vitae. Hij klaagt Marcellus Epirus, de aanbrenner van Paetus Thrasea, aan.

KORTE WEERGAVE 32

Deze aanklacht is de oorzaak van verdeeldheid onder de senatoren, daar velen vreesden mede ten val te worden gebracht wanneer Marcellus zijn proces mocht verliezen. Op aandringen van vele vooraanstaande senatoren trekt Helvidius zijn aanklacht in.

De senaat besluit een gezantschap te zenden naar Vespasianus om hem hulde te brengen. Dit besluit ontketent een felle strijd tussen Helvidius Priscus en Marcellus Epirus: eerstgenoemde stelt de eis dat de afgevaardigden bij name zouden worden uitgekozen, opdat de onkreukbaarste figuren de keizer tegemoet zouden treden; laatstgenoemde is voorstander van aanwijzing der afgevaardigden bij loting. Dit was ook het voorstel van de consul designatus.

[7-8] Ten gevolge van dit verschil van inzicht laat er een heftige strijd op tussen Helvidius en Marcellus. Beiden verdedigen hun zienswijze in felle, voor de tegenpartij vaak kwetsende redevoeringen. Uiteindelijk besluit de senaat de afgevaardigden door het lot aan te wijzen.

[9] Wegens de berooide staat van 's rijks financiën drongen de praetoren van de schatkist op drastische bezuinigingen aan. De consul designatus wilde deze netelige aangelegenheid laten rusten tot Vespasianus in Rome zou zijn; doch Helvidius Priscus deed het voorstel dat de senaat zich zou uitspreken en dat men overeenkomstig deze uitspraak zou handelen. Hiertegen verzette zich de volkstribuun Volcafitis Tertullinus, zodat de zaak aangehouden werd.

Helvidius Priscus doet een voorstel tot wederopbouw van het Capitool; dit voorstel vindt, wegens de afwezigheid van de keizer, geen instemming en gaat de doofpot in.

[10-11] Musonius Rufus beschuldigt P. Celer ervan Barea Soranus door een vals getuigenis ten val te hebben gebracht. Barea's nagedachtenis was onaantastbaar, Geler stond in een kwade roep om zijn schurkerijen, zodat hij kansloos was. De wraaklust wordt hierdoor hoog opgezweept en aller gespannen aandacht richt zich niet zozeer op Musonius Rufus en Publius Celer als wel op Helvidius Priscus, Marcellus Eprius en de overigen.

Te midden van al deze onenigheden doet Mucianus zijn intrede in de hoofdstad, waardoor Antonius Primus en Varus Arrius op de achtergrond raken. De burgerij kiest partij voor Mucianus, de gevierde man. Mucianus voert een vorstelijke staat en neemt zich de allures van een keizer aan, zonder nochtans op de titel aanspraak te maken.

Calpurnius Galerianus, adoptiefzoon van Gajus Piso, wordt op last van Mucianus vermoord, omdat deze in hem een potentiële preten dent naar het keizerschap ziet. Julius Priscus pleegt zelfmoord; Asiatieus sterft de kruisdood.

[12-15] Er dringen tot Rome geruchten door van een opstandige beweging onder de Germanen, die weldra uitgroeide tot een oorlog.

De Bataven. Beschrijving van het Bataveneiland en van de volksaard der Bataven.

Iulius Civilis en Claudius Paulus. Civilis is de leider en ziel van de opstand. Om zich niet bloot te geven als rebel laat hij het voorkomen alsof hij het voor Vespasianus opneemt. Civilis roept de aanzienlijksten der Bataven in een gewijd woud bijeen en predikt de opstand. Hij zendt afgezanten naar de Canninefaten en beweegt hen gemene zaak niet hem te maken. Deze kiezen Brinno tot hun leider. Brie no bewerkt de Friezen, die eveneens aan de opstand deelnemen.

Het Romeinse bezettingsleger van het tata veneil and wordt overrompeld, Bataven en Friezen maken zich meester van de winterkwartieren van twee cohorten.

[6] Krijgslist van Civilis om de Romeinen zand in de ogen te strooien. De Romeinen worden verslagen, mede door het verraad van de Tungren, die naar Civilis overlopen. Ook op de vloot is verraad in het spel, zodat het Rijn-flottielje in de macht van Civilis komt.

[17] Civilis' reputatie, als gevolg van zijn succes, brengt heel Genuaniè ertoe hem te steunen. Ook probeert Civilis de Gallische landen voor zich te winnen; reeds droomt hij ervan een greep te doen naar de heerschappij over deze rijke en machtige volkeren.

[18] Gebrek aan besluitvaardigheid bij de stadhouder Hordeonius Flaccus. Als hij eindelijk

besluit te vechten, lijden de Romeinen opnieuw de nederlaag. De hulptroepen van de Ubiërs en Treveren worden door Civilis achtervolgd, waardoor de verslagen Romeinse legioenen de kans krijgen een goed heenkomen te zoeken binnen Castra Vetera.

[19-20] Cohorten van Bataven en Canninefaten, die zich op bevel van Vitellius naar Rome begaven, worden door agenten van Civilis bewerkt en kiezen partij tegen de Romeinen. Zij scharen zich achter Civilis en weten zich door het Romeinse leger heen te slaan bij Bonn, waar de Romeinse onderbevelhebber Herennius Gallus een poging doet hen tegen te houden. Gallus krijgt zware verliezen te incasseren. De overwinnaars maken een omtrekkende beweging om Keulen, ten einde niet opnieuw slag te hoeven leveren, en bereiken het eiland der Bataven.

[21] Civilis laat, om zijn ware bedoelingen te maskeren, zijn troepen de huldigingseed op Vespasianus afleggen. Hij nodigt de naar Castra

KORTE WEERGAVE

35

Vetera uitgeweken Romeinse troepen uit hetzelfde te doen, maar deze weigeren in een hautain antwoord.

[22-23] Civilis trekt op tegen Castra Vetera. Hij doet een poging de versterkte legerplaats te bestormen, doch zonder resultaat. Hij gaat nu het kamp belegeren.

[24-26] De Romeinse legioensoldaten beschuldigen hun commandant Hordeonius Flaccus van verraad. Deze toom weinig ruggegraat.

Het Romeinse leger wordt van Bonn naar Keulen gedirigeerd; het krijgt versterkingen uit de Gallische landen. De muiterij steekt opnieuw de kop op. Dillius Vocula wordt opperbevelhebber, met Herennius Gallus te zijner assistentie. Hachelijke positie van het Romeinse leger. Bij Gelduba wordt een legerplaats ingericht.

[27] Muiterij in het kamp van Herennius Gallus die, na een geleden echec, door zijn eigen soldaten wordt afgeranseld. Deze muiterij wordt door Vocula bloedig onderdrukt.

[28-30] Civilis organiseert plundertochten in het gebied van de Ubiërs en de Treveren. Ook de Menapiërs en de Marine,' worden geteisterd. Hernieuwde stormloop op Castra Vetera. Succes blijft andermaal uit. Civilis besluit de Romeinse legerplaats opnieuw te gaan belegeren.

[31] Flaccus laat zijn soldaten, tegen hun zin, de eed van trouw op Vespasianus zweren.

[32] Civilis ontvangt van Antonius een schrijven dat de indruk wekt gericht te zijn aan een partijgenoot. Dit wekt aanstoot bij Civilis' volgelingen. Deze eisen van hem dat hij niet langer onder valse vlag zal vechten.

Civilis openbaart nu zijn ware bedoelingen aan de Trevir Montanus.

[33-35] Civilis overrompelt Asciburgium en valt Vocula aan in Gelduba; hij richt een ware slachting aan onder de Romeinen. Slechts door het plotseling op het slagveld arriveren van enkele cohorten Vastionen wordt een ramp voor de Romeinen afgewend. Ook aan de zijde

der Bataven zijn de verliezen groot.

Militaire, tactische en strategische fouten van Civilis en Vocola.

Na de mislukte aanval op Gelduba wordt Civilis teruggedreven naar Castra Vetera. Vocola, vanuit Gelduba oprukkend, weet Castra Vetera te ontzetten. Overrompeling van een Romeins konvooi in de buurt van Novaesium.

[36-37] Vocola geeft Gelduba op en trekt zich terug op Novaesium. Civilis slaat het beleg rond Castra Vetera.

Hordeonius Flaccus wordt door oproerige soldaten gedood; december 69. Vocola weet te ontkomen.

Het Romeinse leger zoekt ondersteuning in de vorm van manschappen en geld hij de Gallische landen. Vocola, wiens troepenmacht aan kracht had ingeboet doordat de legers van Boven-Germanië zich aanvankelijk van hem hadden gedistantieerd, rukt, nadat genoemde troepen tot berouw waren ingekeerd, niet deze op naar Mogontiacum, dat werd belegerd door de Chatten, Usipeten en Ma ttiaciërs. Hij ontzet de stad. Aanhankelijkheid van de Trcveren, die trouw voor Rome vechten.

[38-39] Rome i januari 70 n.C. Begin van het consulaat van Vespasianus en Titus. Angstige stemming in de hoofdstad, waar gebrek aan k oren dreigt De Vitellianen, die hun politieke activiteit nog niet geheel hadden gestaakt, brengen geruchten in omloop.

ndius Frontinus roept de senaat bijeen.

Kritiek op het al te loszinnig gedrag van Dom itianus. M claims weet Antonius Primus en Arrius Varus weg te werken.

[40-43] Dumitianus maakt zijn entree in de senaat.

Senaatsbesluiten: eerherstel voor Galba en in principe ook voor Piso; er wordt een commissie ingesteld om het in de oorlog geroofde te restitueren, om de wetstafelen te herzien en de Fasti te zuiveren.

Hervatting van het proces tussen Musonius Rufus en Publius Celer; laatstgenoemde wordt veroordeeld. Er is een stroming in de senaat om wraak te nemen op de del atores. Enkele beruchte verklikkers worden gestraft. Paccius Africanus lukt het zijn straf te ontgaan door Vibius (:rispus medeplichtig te stellen. Vipstanu s Messala probeert zijn broer Aquilius Regulus te verdedigen. Curtius Montanus houdt een fel tegenpleidooi tegen Messala.

Ielvidius Priscus doet opnieuw een poging Eprius Mareellus ten val te brengen.

[44] Mucianus maant tot gematigdheid. Toch laat hij Octavius Sagitta en Antistius Sosianus, die het oord van hun ballingschap hadden verlaten, naar hun rotseilanden terugbrengen.

[45] De kol oniestad Sena wordt bestraft wegens het molesteren van de senator Manlius Patruitus.

Antonius Flanuna, aangeklaagd door de Cyrenensers, wordt veroordeeld.

146] Mucianus herstelt de discipline in de kazerne van de praetorianen.

[47] Enige senaatsbesluiten: men wilde een lening van zestig miljoen sestertiën aangaan; tenietgedaan zijn de consulaatsbenoemingen gedaan door Vitellius; Flavius Sabinus krijgt een begrafenis op staatskosten.

[48-50] De proconsul van Africa, Lucius Piso, wordt vermoord door de keizerlijke legaat Valerius Festus.

Beschrijving van de bevoegdheden van de proconsul en van de keizerlijke legaat in Africa. Doordat de mandaten van deze magistraten niet scherp omljnd waren, ontstonden er vaak ernstige moeilijkheden.

Oorlog tussen de twee Africaanse steden Oea en Leptis.

[51-53] Vespasianus ontvangt te Alexandrië het bericht van Vitellius' dood en weet zich nu overwinnaar.

De koning der Parthen, Vologestis, biedt hem veertigduizend x aan.

Vespasianus ontvangt slecht nieuws over het gedrag van zijn jonge zoon Domitianus.

Daarom draagt hij het opperbevel in de Joodse oorlog over op zijn zoon Titus.

Titus doet een poging Vespasianus' wantrouwen tegen Domitianus te temperen en zijn verbolgenheid te kalmeren. Vespasianus voorziet Rome van broodkoren.

Wederopbouw van het Capitool; de eerste steen wordt gelegd door de praetor Flavianus Priscus; het godsdienstig ceremonieel staat onder leiding van de pontifex maxime Ti. Claudius Aelianus. De plechtigheid had plaats op 7 juni 70.

[54-56] De opstand der Bataven ontbrandt met hernieuwde woede; de Galliërs sluiten zich bij de Bataven aan. Civilis werpt het masker af. Classicus, de bevelhebber van de ruitery der Treverer, Julius Tutor, een Treverer, en knus Sabinus, een Lingoon, maken met Civilis gemene zaak.

Vocula komt in een netelige situatie: hij weet wat er gaande is maar heeft geen machtsmiddelen OM de opstand te onderdrukken.

Claudius Labeo ontsnapt uit zijn gevangenschap bij de Friezen en voegt zich in Keulen bij Vocula. Hij belooft Vocula de Bataven terug te brengen tot gehoorzaamheid aan Rome, mits men hem voldoende troepen geeft. Deze kreeg hij echter niet. Zijn activiteit beperkte zich tot het houden van strooptochten in het gebied van de Canninefaten en Marsacen.

[57-60] Classicus en Tutor plegen met hun ruiters openlijk verraad aan Vocula bij Castra Vetera. Vocula begeeft zich naar Novaesium. Hij ziet met lede ogen aan hoeveel centurio's en soldaten zich bij de opstandelingen aansluiten. In een wanhopige poging de hachelijke situatie te redden, houdt hij een vlamme redevoering tot zijn troepen. Het is alles tevergeefs: hij wordt door zijn eigen soldaten - met name door Aemilius Longinus, een tot Classicus overgelopen Romein - vermoord. Herennius en Numisius worden geketend. Classicus laat zich door de soldaten huldigen en dwingt hen de eed van trouw op het Gallische rijk' af te leggen. Colonia Agrrippinensis en Mogontiacum tot aansluiting gedwongen.

De opstandelingen pakken nu Castra Vetera aan. Schildering van de in de vesting van Xanten heersende toestanden: ellende en hongersnood. Castra Vetera capituleert, het kamp wordt geplunderd, het garnizoen grotendeels afgemaakt, de legerplaats platgebrand.

[61-62] Civilis ontdoet zich van zijn hardos, die hij op grond van een gelofte lang had laten groeien.

Zijn positie ren opzichte van de Galliërs.

Civilis geeft aan de zenières Velaeda, onder andere geschenken, de legatus legionum Munius Lupercus cadeau.

De winterkwartieren van infanterie en cavalerie van de bondgenoten alsmede die van de

Romeinen zelf worden verwoest en in brand gestoken.

Smadelijke aftocht van het zestiende en het eerste legioen - niet standplaats Novaesium respectievelijk Bonn - naar Trier. Alleen het vendel van Picens weet zich door te slaan naar Mogontiacum.

[63-65] De overwinnaars beraadslagen over het lot van Colonia Agrippinensium. De Tenteren willen alle sporen van de Romeinse overheersing zien uitgewist; zij stellen de bewoners van Keulen de eis dat deze hun stad weer als vroeger voor de stamverwante Germanen in het algemeen, voor de Tencteren in het bijzonder, zullen openstellen. I Agrippinensers gaan in hun voorzichtig antwoord slechts ten dele in op de door de Tencteren gestelde eisen: zij weigeren over te gaan tot het slechten van hun muren; wel willen zij de Rijn-tol afschaffen.

De Agrippinensers zenden gezanten naar Civilis en Velaeda: Keulen wordt gespaard; het sluit zich nu officieel bij Civilis aan.

[66-67] Civilis onderwerpt de Sunucen, een onbetekenende stam in België, maar stuit op Romeins verzet, georganiseerd door Claudius I .abeo. Deze had zich verzekerd van een bruggehoofd over de Maas, waarschijnlijk Maastricht, en wachtte daar Civilis met zijn bondgenoten op. Labeo werd verslagen en vluchtte.

Julius Sabinus wordt door de Sequanen verslagen. Hij vlucht in een onderaards hol.

WEERGAVE 39

De opstandelingen komen van alle kanten opzetten; Cerialis verschanst zich in zijn legerplaats.

[68-70] Mucianus is vol zorg over de toestand van Germanië maar ook over de situatie in Rome, waar hij Primus Antonius en Varus Arrius niet vertrouwt. Mutaties in Rome.

Mucianus besluit in Germanië in te grijpen, waarheen Cerialis was gedirigeerd. Zelf reist Mucianus met Domitianus naar Gallië.

Het achtste, elfde en eenentwintigste legioen, alsmede het pas geformeerde tweede, worden naar de door de opstand bedreigde gebieden gezonden; het veertiende wordt uit Britannië, het zesde en tiende uit Spanje opgecommandeerd. Romeinsgezinde Galliërs vergaderen bij de Remen. Felle redevoeringen, enerzijds van Valentinus, de leider van de Treveren, die de opstand á tom prix wil doorzetten, anderzijds van Mijns Auspex, een leider van de Reinen. die tot voorzichtigheid maant.

Tegenstellingen tussen de Galliërs onderling: de meerderheid wil de wapenen neerleggen; de Treveren en Lingonen blijven standvastig, maar doen daadwerkelijk niet veel. Civilis jaagt inmiddels achter de gevluchte Claudius Labeo aan; Classicus geniet van een dolce far niente en Tutor verzuimt de Alpen-passen af te grendelen en de Rijn- oever in Boven-Germanië in staat van verdediging te brengen. Inmiddels rukt het eenentwintigste legioen door Italië op; zijn voorhoede verslaat Tutor bij Bingen (mei 70). De door deze nederlaag teleurgestelde Treveren willen de wapenen neerleggen, doch Valentinus weet hen opnieuw op te ruïen. Op zijn last worden de legaten I lerennius en Numisius gedood.

De legioenen in Trier vallen de opstandelingen af en trekken zich terug op Metz.

[71-72] Civilis komt aan in Mainz. Hij stuurt de Gallische lichten naar huis terug, hetgeen de Galliërs gedweeër maakt. Energieke leiding van Cerialis. Hij trekt snel naar de

Moezel en weet Valentinus te verslaan, die zich in Rigodulum had genesteld. De Treveren worden verslagen en Valentinus gevangengenomen.

Val van Trier; Cerialis' troepen willen dit broeinest van de opstand met de grond gelijk maken, maar de veldheer weet dit te voorkomen. Cerialis ontbiedt de legioenen uit Metz: zij verkeren in een deplorabele toestand. Cerialis komt hen met zachtheid tegemoet.

[73-74] Toespraak van Cerialis tot de Treveren en Lingonen.

[75] Civilis en Classicus zenden Cerialis een brief waarin zij hem de vrije hand over Gallië toezeggen, mits hij hen in hun gebied ongemoeid wil laten. Cerialis verwaardigt zich niet dit schrijven te beantwoorden.

KORTE WEERGAVE

40

[76-78] Civilis, Tutor en Classicus houden krijgsraad. Civilis is voor afwachten; Tutor voor een ogenblikkelijke aanval. Classicus valt tutor bij: er wordt tot de aanval besloten. De opstandelingen overrompelen Cerialis in Trier maar worden na wisselende gevechten en zware strijd teruggeslagen. Cerialis neemt het vijandelijke kamp in en verwoest het grondig.

[79] De Agrippinensers, die weer van de Germaanse bond afvallig waren geworden, lopen over naar Cerialis en verzoeken dringend om hulp, daar zij bang waren voor Civilis.

Zorgen van Civilis.

De Canninefaten en Classicus behalen enkele kleine successen.

[80] Mucianus laat de zoon van Vitellius van kant maken. Hij ontnemt Antonius Primus elke invloed. Antonius begeeft zich naar Vespasianus, die hem gereserveerd ontvangt. Antonius stoot door zijn snoeverig optreden velen voor het hoofd, kleineert de verdiensten van anderen en maakt veel — te veel — ophef van eigen merites.

[81] Vespasianus vertoeft te Alexandrië, waar hij op gunstige wind wacht. Hij doet daar twee wondergezinnen.

[82] Vespasianus bezoekt de Serapis-tempel. Hij krijgt daar een visioen, waardoor hij in zijn zelfvertrouwen wordt gestijfd.

[83-84] Oorsprong van de Serapis-cultus.

[85-86] Mucianus en Domitianus gaan op weg naar Lyon. Op reis bereikt hen het bericht van de nederlaag der Treveren. De te Rigodulum gevangengenomen Valentinus wordt geëxecuteerd: zijn moedige dood. Mucianus ontraadt Domitianus zich naar het gebied van de opstand te begeven.

Domitianus polst Cerialis of deze eventueel bereid zou zijn aan hem leger en gezag over te dragen. Cerialis geeft een ontwijkend antwoord. In zijn eierzuchtige aspiraties teleurgesteld, veinst Domitianus belangstelling voor literatuur en poëzie, om wat er diep in hem omging te verbloemen.

VIJFDE BOEK

Fragment

[1] Titus ziet zijn invloed en reputatie groeien. Hij is zeer populair bij het leger om zijn minzame manieren en knap uiterlijk.

KORTE WEERGAVE 38

De opstand van Civilis gaat stokken.

[1] Hij aanvaardt het commando over de legioenen in Judaea. Overzicht over zijn strijdmacht. Titus slaat zijn legerplaats op niet ver van Jeruzalem (begin van het jaar 70).

[2] Oorsprong van de Joden; verklaringen van het woord Judaicus.

[3-5] Verdrijving van de Joden uit Egypte. Hun leider Mozes; diens tocht door de woestijn. Verovering van Palestina.

Wetgeving van Mozes. Verklaring van het verbod van het eten van varkensvlees; verklaring van de betekenis van de sabbat. Vijandigheid van de Joden jegens andere volkeren; hun vrijwillige afzondering. De besnijdenis; het balsemen van de doden. Hun beeldloze cultus; het Joodse monotheïsme.

[6-7] Begrenzing van Palestina; beschrijving van klimaat en bodem alsook van hun landbouwproducten. Overzicht van de geografie van Palestina: de Libanon, de Jordaan, de Dode Zee; haar zoutgehalte, haar verderfelijke invloed op alle levende wezens en op de oeverbewoners. Asfaltwinning uit de Dode Zee. Opmerkingen over het land in de omgeving van de Dode Zee. Vermelding van de glasindustrie aan de mond van de rivier de Belus.

[8] Jeruzalem: de stad, de burcht, de tempel.

Oudste geschiedenis van de Joden. Hun eigen koningen en de wandaden van dezen.

[9-10] Heerschappij van de Romeinen over Palestina. Koning Herodes en diens macht. Lotgevallen van Palestina na de dood van Herodes. Opstandige bewegingen onder de Joden. Zij kanten zich tegen het gezag van Rome, dat na de dood van Herodes weer in Palestina was gevestigd. Expeditie van Vespasianus en Titus tegen de Joden, die het hoofd nog steeds niet in de schoot hadden gelegd (66-68).

[11-12] Begin van de belegering van Jeruzalem. Gevechten onder de muren van de stad.

Beschermd ligging van stad en tempel; beschrijving van de verdedigingswerken; details over de watervoorziening in geval van belegering.

De leiders der Joden: Simon, Joannes, Eleazar. Ruzies en kwade trouw tussen de leiders onderling. Joannes pleegt verraad jegens Eleazar. Scheuring onder de burgerij van Jeruzalem; door de nadering van de Romeinen wordt de eendracht hersteld.

[13] Beschrijving van wondertekenen die de Joden in hun voordeel uitleggen. Hardnekkige tegenstand van de belegerden.

De Romeinen treffen grootscheepse maatregelen voor een langdurig beleg.

[14] Civilis nestelt zich in Castra Vetera. Cerialis volgt hem op de voet. Civilis zet het terrein onder water door het leggen van een krib in de Rijn.

[14] Gevechten met Cerialis op geïnundeerd terrein.

[16-18] Nieuwe gevechten; toespraken van Cerialis er Civilis.

Aanvankelijk zijn Civilis' troepen in het voordeel. Maar door verraad weten de Romeinen de krijgskans te doen keren: zij maken een ()uittrekkende beweging en brengen de Bataven in het nauw.

[19] Civilis verwoest Oppidum Batavorum, steekt de Drususdam door en trekt zich terug in de Betuwe. Toch is hij niet definitief verslagen.

[20-21] Civilis valt de Romeinen aan hij Arenacum, Hata vodurum, Grinnes en Vada; deze aanvallen mislukken.

[22] Nachtelijke overval

Overval van te Germanen op Cerialis' kamp, waar zij een grote slachting aanrichten. De Germanen maken het vlaggeschip van Cerialis buit, maar Cerialis is niet aan boord. Het schip wordt op sleeptouw genomen langs de Lippe als present voor Velaeda.

[23-24] Riviergevecht op het [-Minium. Civilis ontruimt de Betuwe, die nu door de Romeinen wordt verwoest. Cerialis spaart de landerijen en hoeven van Civilis. Cerialis beïnvloedt Velaeda om ten gunste van de Romeinen te profeteren.

[25] Fluistercampagne tegen Civilis onder de Bataven. Zij willen een eind hebben aan de oorlog en zijn Civilis beu.

[26] Civilis onderhandelt over de onderwerping. Onderhoud met Cerialis op een brug over de Nabalìa.

Lijst van consuls

Historiën

Historiarum Libri Cornelii Taciti

Eerste boek

JANUARI-14 MAART 69 NA CHRISTUS 69 NA CHRISTUS

[1] Als beginpunt van mijn werk zal ik nemen het jaar waarin Servius Galba, I voor de tweede maal, alsmede Titus Vinius consul waren. Immers de achthonderdtwintig jaren? van de oude tijd, verlopen sedert de stichting van Rome, zijn door vele schrijvers te boek gesteld zolang zij van de lotgevallen van het Romeinse volk gewaagden met evenveel welsprekendheid als vrijmoedigheid: doch nadat de strijd bij Actium³ was beslecht en het voor de vrede van betekenis was geworden de persoonlijke macht geheel in de hand van één enkeling' te concentreren, verstomden die grote talenten; meteen werd er aan de waarheid op meer dan één wijze afbreuk gedaan, vooreerst door onkunde op het gebied van staatszaken als iets waarvan men was vervreemd, voorts door de zucht de machthebbenden naar de mond te praten of omgekeerd door haat tegen hen; aldus bekreunde noch de een noch de ander zich om het nageslacht, daar men óf vijandig gezind óf slaafs onderdanig was. Doch al kan men zich gemakkelijk met walging afwenden van gunstbejag bij een geschiedschrijver, zwartmakerij en jaloezie vinden willige oren; dit komt omdat er in vleierij een element ligt van zich laaghartig schuldig maken aan serviliteit, terwijl er in kwaadaardigheid iets schuilt wat bedrieglijk zweemt naar vrijmoedigheid.

Wat mijzelf betreft, ik heb Galba, Otho en Vitellius noch door weldaden noch door onrecht leren kennen. Dat tot mijn ambtelijke loopbaan de grondslag is gelegd door Vespasianus, dat door Titus mijn aanzien is vermeerderd en dat ik door Domitianus nog verdere promotie heb gemaakt, hoef ik niet te loochenen: doch zij die zich tot onkreukbare trouw aan de waarheid hebben gebonden, mogen van geen enkel persoon met vooringenomenheid en indeten van een ieder zonder haat getuigen.

Ingeval mij nu een voldoende lange levensduur toegemeten moge zijn, heb ik de bewindsperiode van de tot god verheven Nerva en de heerschappij van Traianus, een rijkere en tevens minder riskante stof,

49

48

opgespaard om er in mijn levensavond over te schrijven — zeldzame zegening van onze tijden, waarin denken wat men wil en zeggen wat men denkt geoorloofd is.

[2] Ik gord mij aan tot een werk, rijk aan wederwaardigheden, grimmig van strijd, vol verscheurende tweespalt, bloedig zelfs tot in de vrede zelf' Vier keizers weggeruimd door het zwaard; burgeroorlogen, drie in getal,' nog n leer oorlogen in den vreemde, die bovendien zeer vaak een gemengd karakter droegen; in de Oriënt ging het voor de wind,' tegenslag in het Avondland;" troebelen in Illyrici in, de Gallische gewesten op de wip, Brittannië volkomen onderworpen en onmiddellijk opgegeven: in opstand tegen ons de stammen der Sarmaten en Suchen, wijd en zijd bekend de Daciër door de nederlagen die hij ons toebreacht, door de nederlagen die hij leed; te wapen gesneld schier ook de Parthen door de Kópenickiade van een pseudo-Nero. Voorts, om af te stappen van de gebeurtenissen in het buitenland, Italië, geteisterd door rampen als nooit tevoren beleefd,'

of die zich na een lange reeks van eeuwen opnieuw voordeden: steden verzwolgen of bedolven, heel Campanies zo hij uitstek gezegende kust. En de hoofdstad door branden verwoest, waarbij de oudste tempels in vlammen opgingen en het Capitool zelf door de burgers eigenhandig in brand werd gestoken. Bezoedeld de geheiligde gebruiken, echtbreuk in de hoogste kringen; de zee—één gedrang van ballingen; de rotseilanden bekleet door het bloed van de zelfmoordenaars.!

Gruwelijker nog de terreur in de hoofdstad: hoge geboorte, rijkdom, ereambten gemeden of bekleed, het werd als halsmisdrijf aangerekend en het hebben van verdiensten was de zekerste weg naar de ondergang.

En niet minder dan hun vuil bedrijf wekte het loon van de aanbrengrers weezin, omdat zij — terwijl sommigen priesterschappen en consulsambten, als ware het wapenbuit, inpalmden, anderen posten van keizerlijk rentmeester!' en invloed aan het hof — alles in rep en roer brachten, alles ondersteboven keerden door haat of intimidatie. Slaven werden omgekocht tegen hun meesters, vrijgelatenen tegen hun schutspatroons. En ontbrak het iemand aan een vijand, dan werd hem door middel van zijn vrienden de strop omgedaan.

[3] Nochtans is de generatie niet zo arm geweest aan zedelijke waarden of ze heeft ook stichtelijke voorbeelden te zien gegeven. Moeders vergezelden haar kinderen op hun vlucht, vrouwen zijn haar echtgenoten in ballingschap gevolgd, nabestaanden hebben moed, schoonzonen vastheid van karakter getoond; slaventrouw is zelfs tegen foltering en hardnekkig bestand gebleken; mannen niet klinkende namen droegen de beproevingen van hun doodsstonde dapper en hun afscheid van het leven stond in lofwaardigheid niet achter bij het sterven van mannen uit lang vervlogen tijden.

Daargelaten de veelsoortige wisselvalligheden van menselijk wel en wee deden zich aan de hemel en op aarde wondertekenen voor, zowel waarschuwend bliksemstralen als andere voortekenen van wat er te gebeuren stond — gelukvoorspellende naast sinistere, voor meer dan één uitleg vatbare naast dubbelzinnige. Nooit voorwaar is door schrikkelijker bezoeken van het Romeinse volk of door treffender aanduidingen bewezen dat de goden niet ons zorgeloos bestaan, wil echter onze tuchtiging ter harte gaat.

[4] Doch alvorens ik aan hetgeen ik in ij ten doel heb gesteld vorm ga geven, lijkt het mij nodig te releveren hoe de situatie was in de hoofdstad, hoe de geest hij de legers, welke de stemming in de provinciën, wat er op heel de wereld hecht was, wat voos, opdat men niet alleen de gebeurtenissen en haar afloop, waarin zeer vaak het toeval een rol speelt, maar ook het logisch verband en de oorzaken leert kennen.

De dood van Nero had weliswaar in een eerste opwelling van blijdschap de vreugde hoog doen oplaaien, doch had anderzijds in de gemoederen gemengde reacties verwekt, Met alleen in Rome bij senaat en volk en bij de in de hoofdstad aanwezige troepen, doch ook bij alle legers en hun aanvoerders: verbroken toch was de betovering die het mysterie van de troonsbestijging omzweefde: het bleek mogelijk ergens anders dan in Rome tot keizer te worden uitgeroepen.

De senatoren echter waren blij te moede, want zij hadden onverwijld weer hun onafhankelijkheid doen gelden en dat vrijwel zonder enige terughouding, zoals men het zich kan indenken ten opzichte van een keizer die nieuw en bovendien niet aanwezig is," de bovenste laag' van de ridderstand volgde in blijdschap de vaders op de voet; het gezonde volkselement, te weten dat deel van de burgerij dat belangengemeenschap had met de aanzienlijke huizen, cliënten en vrijgelatenen van veroordeelden en ballingen, veerde op tot hoopvolle verwachting: het lompenproletariaat daarentegen, dat wil zeggen het aan

circus en theater verslingerde gepeupel en met deze lieden de heffe der slaven of in het algemeen die individuen die, na hun have en goed te hebben verbrast, werden gemainteneerd ten koste van Nero's achtbaarheid — zij waren neerslachtig en op praatjes belust.

[5] De soldaten van het hoofdstedelijk garnizoen, die door jarenlang naleven van de krijgseed verknochtheid aan de Caesaren in hart en nieren zat, waren tot trouwbreuk aan Nero meer overgehaald door machinaties en ophitsing van buitenaf dan dat zij er uit eigen aandrift toe waren gekomen; doch zij waren - nadat zij tot het inzicht waren gekomen dat én de gratificatie die naar het heette uit naam van Galba in uitzicht was gesteld niet werd uitbetaald én dat zich in vredestijd niet dezelfde kans voordoet om blijk te geven van grote verdiensten en om beloningen te behalen als in dagen van strijd, en dat zij in de gunst van een vorst die door de Legidenen tot keizer was uitgeroepen,

[door deze op de achtergrond waren gedrongen- terwijl zij reeds overhielden naar een verandering in de politieke situatie, bovendien nog opgezweept door de trouweloosheid van hun commandant, Nymphidius Sabinus, wiens oogmerk het was zelf de troon te bestijgen.

Nu moge het al waar zijn dat Nymphidius midden in de uitvoering van zijn toeleg werd doodgestoken, maar ook al was aan de revolte haar leider ontnomen, toch bleef bij zeer vele manschappen het bewustzijn voortleven dat zij er medeplichtig aan waren geweest, en ook ontbrak het niet aan achterklap van mensen die mopperden op Galba's seniele aftakeling en op zijn vrekkerigheid. Zijn eertijds geprezen en bij monde van zijn soldaten verheerlijkte gestrengheid benauwde degenen die van de oude manier van dienen niets wilden weten en die veertien jaren lang zij door Nero waren verwend dat zij volstrekt geen mindere waardering hadden voor gebreken van keizers dan zij vroeger hun edele eigenschappen plachten te respecteren.

Daar kwam nog bij dat Galba zich een gezegde had laten ontvallen, eerbaar met het oog op het openbaar belang, bedenkelijk voor hemzelf: 'dat het zijn stijl was zijn soldaten te kiezen, niet hen te kopen'; immers zijn overige gedragingen waren niet naar deze leest geschoeid.

[6] De positie van de aftandse grijsaarely' op wie toch al zwaar het odium drukte van de gruweldaden die hij had gepleegd,' werd ondermijnd door Titus VillhISI8 en Cornelius Taco,' de een het gemeenste sujet onder de mensen, de ander de meest indolente slappeling, doordat zij geringschatting wekten voor Galba's dadeloosheid. Traag verliep diens opmars en bloedig was zijn spoor door de moorden op Cingonius Varro,²⁰ de voor het volgende jaar benoemde consul, en op de oud-consul Petronius Turpilianus;²¹ beiden, de eerste als aanhanger van Nymphidius, de laatste omdat hij een veldheer van Nero was geweest, zijn zonder verhoor en bijgevolg zonder verdediging aan hun einde gekomen, juist alsof zij onschuldig waren geweest.

Zijn intocht in de hoofdstad, die gepaard ging met het massacrereren van duizenden en nog eens duizenden ongewapende soldaten, was qua voorteken onheilspellend en ook degenen die het bloedbad hadden aangericht, gruwden er zelf van.

Een legioen bestaande uit Spanjaarden was naar Rome overgeplaatst, terwijl aldaar ook nog verblijf hield het legioen dat Nero uit de bemanning van de vloot' had gerekruteerd, zodat de hoofdstad vol lag met een ongebruikelijke troepenmacht; bovendien legerden er nog vele detachementen uit Germanië, Brittannië en Illyricum, die Nero eveneens had uitgekozen en die hij had gedirigeerd naar de Kaspische Poort' om ze in te zetten in de

oorlog tegen de Albaniërs, waarvoor hij toebereidselen maakte, doch die hij had teruggeroepen om de onderneming van Vindex' de kop in te drukken: één kolossale, voor omwenteling bruikbare mensenmassa, wel niet één bepaald persoon bij voorkeur toegedaan, maar toch een willig werktuig in handen van een figuur die koen zijn slag durfde slaan.

[7] Het toeval had het zo gewild dat de berichten van de moord op Clodius Macer' en van die op Fontenni Capito' tegelijk binnenliepen. Macer, die - daar behoeft men niet aan te twifelen - bezig was in Africa troebelen te verwekken, is op bevel van Galba door de procurator Trehonius Garutianus om balsem gebracht; Capito werd in Germanië, toen hij soortgelijke plannen ten uitvoer trachtte te brengen, door zijn onderbevelhebbers Cornelius Aquinus en Fabius Valens vermoord, nog vóór zij daartoe bevel hadden ontvangen.

Nu zijn er mensen geweest die het ervoor hielden dat Capito, een weliswaar door zijn hebzucht en liederlijkheid verachtelijk en geschandvlekt individu, zich er niettemin van had onthouden een opstand op touw te zetten, maar dat er door zijn onderbevelhebbers, die hem tot oorlog adviseerden, nadat zij tot het inzicht waren gekomen dat zij hem niet tot het aanbinden van de strijd konden ophitsen, een beschuldiging tegen hem is geconstrueerd en dat zij hem op eigen gezag van moordaanslag hebben beticht en dat Galba, hetzij uit wankelmoedigheid of misschien omdat hij ertegen opzag een al te diepgaand onderzoek in te stellen, het gebeurde, ook al was het er nog zo bedenkelijk bij toegegaan, maar heeft gebillijkt omdat er toch niets meer aan te verhelpen was.

Hoe dit ook zij, de ene moord zowel als de andere zette kwaad bloed. En daar de keizer nu eenmaal gehaat was, berokkende zowel het goede wat hij deed als het kwade hem een gelijke impopulariteit.

Corrupt was alles, oppermachtig waren zijn vrijgelatenen, zijn slaven hadden door de plotselinge ommekeer grijpgrage handen gekregen en tastten haastig toe, zoals men kan begrijpen bij een heer die al

1, 7-9 52

oud is. En was het hof al nieuw, er heersten de oude wantoestanden, even bezwaarlijk maar niet even vergoelijkend opgenomen.

Galba's ouderdom op zichzelf was een voorwerp van spot en wekte afkeer bij hen die aan Nero's frisse jeugd waren gewend en die— gelijk 's volks wijs is — de keizers regen elkaar afmaten naar de maatstaf van lichamelijke schoonheid en uiterlijke bevalligheid.

[8] Zó nu was althans in Rome, voor zover dit bij een zo grote bevolking kan worden uitgemaakt, de stemming. Wat de provinciën betrof, onder deze stond aan het hoofd van Spanje Cluvius Rufus, een welsprekend man en iemand van veelzijdige algemene ontwikkeling, die evenwel zijn sporen op het slagveld nog moest verdienen.

Behalve dat de Vindex-affaire hun nog heugde, voelden de Gallische gewesten zich bovendien gebonden doordat zij kort tevoren het Romeinse burgerrecht als geschenk hadden ontvangen en omdat hun voor de toekomst verlichting van belasting in uitzicht was gesteld. Die Gallische staten even wel die het dichtst bij de in Germanië opererende troepen waren gelegen en die niet Met dezelfde consideratie waren bejegend, ja van welke sommige zelfs aan grondgebied hadden moeten inboeten, maten niet even grote spijtigheid uit wat andere aan voordelen hadden verkregen en wat zijzelf aan onrecht hadden moeten lijden.

De legers in Germanië — hetgeen een gevaar van de eerste orde betekent bij zó grote

sterkte — verkeerden in een toestand van opgewondenheid en waren tevens geprikkeld, eensdeels door trots wegens de pas behaalde overwinning, anderdeels door vrees voor het verwijt dat zij het niet de andere partij zouden hebben gehouden. Slechts schoorvoetend waren zij van Nero afvallig geworden en ook Verginius had zich niet ogenblikkelijk voor Galba verklaard. Of hij geen keizer heeft willen worden, staat te bezien: doch dat de keizerskroon hem door de troepen is aangeboden, daarover was men het eens.

Over de gewelddadige dood van Fonteius Capito waren nochtans ook diegenen verontwaardigd die er niet over hadden kunnen klagen.²⁷ Het ontbrak hun aan een aanvoerder, daar Verginius onder het mom van vriendschap van hen was weggemanipuleerd. En dat men hem niet wilde laten terugkomen, ja dat men hem zelfs in staat van beschuldiging stelde,²⁸ dát vatten zij op als een tegen henzelf gerichte aanklacht.

[9] Het leger van Boven-Germanië minachtte zijn legaat Hordconius Flaccus, een van ouderdom stumperig man en zwak ter been, die het aan karaktervastheid ontbrak, van wie geen gezag uitging: die, 9-10 53

zelfs al heerste er rust bij de troep, de teugels niet in handen had; zoveel te meer raakten de soldaten, nu de razernij hun uitsloeg, eerst recht in vuur en vlam door dit gebrek aan flinkheid bij iemand die hen bovendien nog in toom probeerde te houden.

De legioenen in Beneden-Germanië hadden het al vrij lang zonder consulaire legaat moeten stellen totdat—in opdracht van Galba — A. Vitellius verscheen, de zoon van Vitellius²⁹ die censor en bovendien driemaal consul was geweest: dit was, scheen het, voldoende.

In het Britannische leger geen spoor van onvrede. Inderdaad, geen andere legioenen hebben zich door alle beroeringen van burgeroorlogen heen loyaler gedragen, hetzij omdat zij op grote afstand lagen en door de Oceaan») geïsoleerd waren, hetzij omdat zij door talrijke veldtochten geleerd hadden hun haat liever op de vijand te koelen.

Rust genoot ook Illyricum, hoewel de door Nero opgecommandeerde legioenen zich door middel van deputaties tot Verginius hadden gewend in de tijd dat zij doelloos in Italië toefden: maar de legers, door lange afstanden van elkaar gescheiden, hetgeen het heilzaamste middel is voor het bewaren van de soldatentrouw, konden elkaar niet vinden, nóch tot gemene streken, noch tot gemene zaak.

[10] Het Morgenland was nog niet in beroering. Syrië niet inbegrip van vier legioenen stond onder Licinius Mucianus," een man die in voor- en tegenspoed gelijkelijk stof tot spreken gaf Als jongmens had hij eerezuchtig vriendschapsbetrekkingen niet de elite gecultiveerd; vervolgens, toen zijn vermogen was uitgeput, toen de grond onder zijn voeten wankelde en hij zelfs Claudius' toom had te duchten, weggewerkt naar een uithoek van Klein-Azië, was hij even dicht bij de status van een balling als later bij die van keizer. Weelderigheid naast vlijt, wellevendheid naast laatdunkendheid — het was in hem één grote mengelmoes van kwade eigenschappen naast goede: overdreven zijn genotzucht in zijn vrije uren; telkens wanneer het nuttig en nodig was, grote verdiensten: voor zijn optreden in het openbaar zou men hem kunnen loven, zijn intiem leven stond in een kwaad gerucht: maar bij zijn ondergeschikten, bij zijn naaste omgeving, bij zijn collega's wist hij door aantrekkelijkheden van allerlei aard veel te bereiken; kortom een man die het gemakkelijker afging een ander op de troon te helpen dan deze zélf te bezetten.

In de Joodse oorlog voerde Flavius Vespasianus (hem had Nero tot veldheer gekozen) niet drie legioenen³³ het opperbevel. En Vespasianus koesterde tegenover Galba geen ambitieuze verlangens of antipathie: ja wat meer is, hij had zijn zoon Titus gezonden om Galba eerbied

54

1, 12-13 55

en hulde te betuigen, gelijk wij te zijner plaats en tijd zullen verhalen. Dat de verborgen macht van het lot er de hand in heeft gehad' en dat door wondertekenen en orakels Vespasianus en zijn kinderen het keizerschap was toegedacht — hieraan zijn wij eerst nadat zij tot de hoogste waardigheid waren opgeklommen geloof gaan hechten.

[11] Egypte, alsook de legermacht om het in bedwang te houden, staat reeds sedert de dagen van de tot god verheven Augustus onder ridders als vice-koningen: deze maatregel heeft men voor dienstig gehouden Om het moeilijk toegankelijke gewest,' rijk aan graan, door fanatisme en buitensporigheid rebels en gistig, een provincie die [onze] wetten niet kent,³⁶ die vreemd staat tegenover magistraten,' voor het keizerlijk kluis te behouden. 38 In die dagen werd het bestuurd door Tiberius Alexander,' in Egypte geboren en getogen.

Africa met de zich aldaar bevindende legioenen nam, toen Clodius Macer⁴() vermoord was, genoeg met onverschillig welke vorst, na de met een gebieders van ondergeschikte rang opgedane ervaring.

De beide Mauretanië's," Raetië, Noricum, Thracië en alle overige door procuratoren bestuurde provinciën' lieten zich, al naar gelang ze gelegen waren in de onmiddellijke nabijheid van de respectieve strijdkrachten, door geestelijke besmetting van degenen die hen de baas waren, tot gunst of haat meeslepen.

De onbeschermden gewesten en in het bijzonder Italië zelf, openlijk voor de dwingelandij van de eerste de beste, waren bestemd om te dienen als oorlogsprijs.

Zó stonden de Romeinse zaken er hij toen Servius Galba, voor de tweede maal, en Titus Vinius als consuls het jaar openden dat voor henzelf het laatste, voor de staat bijna de ondergang" zou worden.

[12] Enkele dagen na de eerste januari kwam er een schrijven binnen uit Gallia Belgica van de procurator Pompeius Propinquus, 'dat de legioenen in Boven-Germanië, na de heilige eed van trouw te hebben verbroken, een andere keizer eisten en dat zij aan senaat en volk van Rome de vrije keuze overheren' — om te bereiken dat hun muiterij ietwat vergoelijkend zou worden opgenomen.

Dit incident heeft tot rijping gebracht het voornemen van Galba, die reeds geruime tijd in zijn hart overwoog en er met zijn naaste omgeving over beraadslaagde, zich een zoon aan te nemen.

Nu was er inderdaad in heel de stad gedurende die maanden' niets wat drukker werd besproken, in de eerste plaats uit tomeloze lust over zo iets te praten en voorts omdat Galba reeds oud was en der dagen zat.

Bij weinigen was er sprake van bezonken oordeel of van liefde voor de staat: velen gaven op dwaze hoop, al naar gelang de vrienden of cliënten die ieder had, een wenk

[voor de adoptie' van deze of gene door het verbreiden van op eigenbelang berekende geruchten, alsmede om uiting te geven aan hun haat tegen Titus Vinius die, in dezelfde mate als waarin hij niet de dag machtiger werd, ook meer werd verfoeid. Immers juist Galba's meegaandheid deed bij zijn vrienden de hongerige begeerten die zich in hoge positie doen gelden, de mud nog wijder sperren, aangezien men zich naar het schein onder een lichtgelovige slappeling met geringer gevaar en groter gewin aan vergrijpen schuldig kon maken.

[13] De effectieve macht van het principaat was verdeeld tussen de consul Titus Vinius en

Cornelius Laco, de commandant van de lijfwacht. En niet geringer was de invloed van Icelus, een vrijgelatene van Galba die men, sedert hij begiftigd was met de ring," gewoonlijk Marcianus noemde, de naam die hij had verkregen bij zijn verheffing in de ridderstand.

Onderling niet harmoniërend en in futieler aangelegenheden ieder op eigen voordeel uit, waren deze mannen wat betreft hun advies in de keuze van een opvolger ni twee partijen verdeeld. Vinius was voor M. Otho, Laco en Icelus, eendrachtelijk, waren niet zozeer voor deze of gene bepaalde persoon geporteerd, dan wel voor willekeurig een andere [dan Otho]. Ook was de vriendschap tussen Otho en Titus Vinius Galba niet onbekend. En omdat Vinius een ongehuwde dochter had, terwijl Otho vrijgezel was, werden deze twee door de achterklap van degenen die niets onbesproken laten, als schoonvader en schoonzoon gedoodverfd.

Ik geloof dat ook bezorgdheid over het landsbelang Galba heeft bekropen, dat doelloos van Nero op hem zou zijn overgegaan indien het aan Otho zou worden nagelaten.

Immers Otho had zijn kindertijd lichtzinnig, zijn jonge jaren liederlijk gesleten — een favoriet van Nero, daar hij niet deze in genotzucht wedijverde. En dit was dan ook de reden waarom Nero de keizerlijke maitresse Poppaea Sabina' bij Otho, als de man die mede van zijn uitspattingen afwist, had ondergebracht totdat hij zich eindelijk van Octavia, zijn gemalin, ontdeed. Later, toen Otho in verdenking was gekomen met betrekking tot deze zelfde Poppaea, heeft Nero hem onder het mom van een stadhouderschap naar de provincie Lusitanië doen verdwijnen." Na zijn gewest op humane wijze te hebben beheerd, was Otho de eerste geweest om zich aan Galba's zijde te scharen en energiek als hij was, ja zelfs zolang de oorlog duurde onder

56

1, 15-16   57

[s vorsten] gevolg de meest uitblinkende figuur, joeg hij de hoop op een adoptie, welke hoop hij reeds terstond had gekoesterd, met de dag vuriger na, daar het merendeel van de soldaten hem begunstigde en de hofkliek" van Nero hem, als zijnde van een soortgelijke geaardheid, genegen was.

[14] Hoe het ook zij, Galba verkeerde na de berichten over de opstand in Germanië, ofschoon er tot dusverre aangaande Vitellius nog niets met zekerheid bekend was, in angstige spanning in welke richting het geweld van de legers zou losbarsten. En daar hij zelfs het garnizoen van de hoofdstad niet vertrouwde, hield hij, wat hij als het enige redmiddel beschouwde, comitia tot het kiezen van een troonopvolger. En na er behalve Vinius en Laco de voor het volgende jaar aangewezen consul Marius Celsus" en de stadspraefect Ducenius Geminus' bij te hebben geïnviteerd, liet hij, na een korte inleidende beschouwing over zijn ouderdom, Piso Licinianus ontbieden, hetzij uit eigen keuze, hetzij - zoals sommigen hebben geloofd- op aandrang van Laco, die ten huize van Rubellius Plautus' vriendschappelijke relaties met Piso had onderhouden; overigens recommandeerde Laco hem op een listige manier, daar hij deed of hij Piso niet kende; ook had de gunstige reputatie die Piso genoot aan Laco's advies kracht bijgezet.

Als zoon van M. Crassus en Scrihonia⁵³ was hij van weerszijden van adel, en naar gelaatsuitdrukking en houding was Piso een man van de oude stempel. En bij onbevagen beoordeling gold hij voor streng, bij lieden die tot een ongunstiger interpretatie neigden voor min of meer nurks: hoe meer dit facet van zijn karakter het wantrouwen wekte van lieden met een roerig temperament, des te meer viel hij in de smaak bij hem die Piso wilde adopteren.

[15] Zo nam Galba dan Piso bij de hand en hield, naar men zegt, de volgende toespraak: 'Indien ik als een gewoon staatsburger u krachtens de *lex curiata* voor de pontifices,' volgens de heersende zeden, zou adopteren, dan ware het én voor mij iets ongerneens een nakomeling van Gnaeus Pompeius en M. Crassus onder mijn penaten op te nemen én voor u een onderscheiding de luister van de geslachten der Sulpicii en Lutatii' aan uw adel te verbinden: thans echter heeft mij, die door de eenparige wil van goden en mensen tot het keizerschap geroepen ben, uw edele inborst en mijn liefde tot het vaderland ertoe gedreven de hoogste waardigheid, om welke onze voorvaders met de wapenen plachten te strijden en die ook mij door strijd is toegevallen, u, zonder dat ge ervoor behoeft te vechten, aan te bieden, in navolging van de tot god verheven Augustus die eerst zijn zusters zoon Martellus, vervolgens zijn schoonzoon Agrippa, daarna zijn kleinzonen en ten leste Tiberius Nero, zijn stiefzoon, onmiddellijk naast zichzelf tot de hoogste trans der macht heeft verheven. Doch Augustus heeft een opvolger gezocht in eigen Huis, ik in de gemeenschap, niet dat het mij aan verwanten of aan krijgsmakkers ontbreekt, maar zelf ben ik ook niet door gunstbejag aan de macht gekomen. En dat ik met overleg handel, hiervoor moge als bewijs dienen niet alleen mijn eigen verwanten, die ik bij u ten achter heb gesteld, maar ook de uwe. Gij hebt een broer van even hoge adel als gijzelt, ouder in jaren, waardig tot deze grootheid te worden verheven, als gij niet nog verkieslijker waart. De leeftijd waarop gij zijt aangekomen, is die waarin men de hartstochten van de jeugd voorzeker te hoven is; uw levenswandel is dusdanig dat gij u daarin voor niets wat er gebeurd is, behoeft te verontschuldigen. Van het lot hebt gij tot dusverre slechts tegenkating') ervaren: voorspoed peilt de harten met scherper sonde; want in de ellende schikt men zich, door voorspoed gaan wij moreel ten gronde. Trouw, rondborstigheid, vriendschap, uitnemende karaktereigenschappen van de mens, gij zult ze weliswaar met onverzwakte karaktervastheid willen handhaven, maar anderen zullen er met hun onderdanigheid aan tornen: binnendringen zal de kruiperij, zal de vleitaal en bovenal - wat het dodelijkste 'vergif is voor ieder oprecht gevoel - de eigenbaat.

Ook ik en gif spreken vandaag nog open en eerlijk, zonder bijgedachten, met elkaar; de overigen richten zich liever tot onze hoge rang dan tot onszelf; want de vorst te raden naar het behoort, dat is een moeizame taak, doch pluimstrijkerij jegens een vorst, hoe deze ook zij, dit gaat heel goed zonder oprechte gevoelens.

[16] Indien het onmetelijk lichaam van het Rijk zich staande kon houden en in evenwicht kon blijven zonder bestierder, dan zou ik het strokend achten niet mijn waardigheid dat met mij het tijdperk van een republikeinse regering een aanvang zou nemen: doch zoals de zaken staan, is reeds lang de noodwendigheid zover gekomen dat ik, een grijsaard, het Romeinse volk verder niets beters kan bieden dan een goed opvolger en dat gij, in uw jeugdige kracht, dit volk niets beters hebt te bieden dan een goed vorst. Onder Tiberius, Gajus en Claudius zijn wij [Romeinen,] als het ware het erfgoed geweest van een enkele familie: het zal enigszins in de plaats treden van vrijheid dat men ertoe overgaat ons" te kiezen. En nu het Huis der Iulii en der Claudii is uitgestorven, zal het de adoptie zijn die de geschiktste persoon gaat opsporen. Want, ontsproten te zijn aan vorstelijke ouders en

58

59

1, 17-18

als prins in de wieg te zijn gelegd, dit is een toevalligheid en dan wordt er verder op niets meer gelet' moet iemand echter worden geadopteerd, dan vormt men over hem

onbelemmerd zijn oordeel en wil men bij zijn keuze niet selectie te werk gaan, dan heeft men een richtsnoer in de grootste gemene deler der gevoelens.

Hebt Nero voor ogen: niet Vindex met een ongewapend gewest of ik met een enkel legioen hebben hem, opgeblazen van waan door die lange reeks Caesaren, de goegemeente van de hals geschoven — nee: zijn eigen onmenselijkheid, zijn eigen buitensporigheid hebben het gedaan. En destijds was er nog geen precedent voor het veroordelen van een regerend vorst.

Wij, die door krijg en door lieden met een competent oordeel zijn beroepen—vijandigheid zal ons vergezellen, hoezeer wij ook boven de kudde uitsteken. Doch laat u nochtans niet uit het veld slaan door het feit dat in deze beroering van een geschokte wereld een tweetal legioenen" nog niet tot rust is gekomen: zelf vond ik bij het aanvaarden van de macht de toestand ook niet vrij van zorgen en wanneer uw adoptie bekend is geworden, zal men in mij niet langer de oude man zien—het enige wat men mij thans voor de voeten werpt.

Naar een Nero zal steeds het verlangen van de meest kwaadwillende elementen uitgaan: ik en gij hebben ervoor te zorgen dat hij Met ook door de mensen van goede wil wordt teruggewent. Langer te vermanen, het geeft in déze stonde geen pas en het doel van heel mijn toeleg is ten volle bereikt in dien ik met u een gelukkige keuze heb gedaan.

De meest doeltreffende en tevens minst omslachtige methode om uit te maken wat goed is en wat slecht, is deze: overwegen wat gij onder een andere vorst wel gewild of niet gewild hebt; want hier is het immers niet zo, zoals bij volkeren waarover koningen absolute macht uitoefenen, dat er een in een bepaald Huis vererfde dynastie bestaat terwijl de overigen slaven zijn; nee, gij zult gaan heersen over mensen die nóch volstrekke slavernij, nóch volstrekke vrijheid kunnen verdragen.'

Wat nu Galba betrof, dit of in deze trant waren zijn woorden, juist zoals het voegde te spreken tot iemand die hij van plan was keizer te maken; de overigen spraken tot hem alsof hij dit reeds was.

[17] Men getuigt van Piso dat hij de lieden die van stond af aan naar hem zaten te kijken⁶¹ en ook daarna toen áller⁶² ogen op hem waren gevestigd, hoegenaamd niets heeft laten blijken van wat er in zijn gemoed omging, noch van verwarring, noch van uitbundige blijdschap. Zijn taal jegens zijn vader' en vorst was eerbiedig, met betrekking tot zichzelf gematigd; niets was er in zijn gelaatsuitdrukking en houding gewijzigd, hetgeen de indruk wekte dat hij om de troon te bestijgen meer de potentie had dan de ambitie.

Daarna werd er beraadslaagd of men op het spreekgestoelte of in de senaat dan wel in de kazerne van de praetorianen de adoptie zou afkondigen. Men besloot naar de kazerne te gaan: dit zou iets eervols zijn voor de soldaten; want weliswaar doet men er verkeerd aan met omkoperij en gekuip te dingen naar hun genegenheid, maar toch is deze, wanneer ze niet eerlijke middelen is verworven, niet te versmaden.

Inmiddels was het paleis het middelpunt geworden van de gespannen verwachting van het publiek; vol ongeduld wachtte men op de onthulling van de grote dingen die geheim werden gehouden" en de pogingen van degenen die het amper bedwongen gerucht zochten te onderdrukken, deden het slechts aanzwellen.

[18] Donderslagen en bliksem flitsen, dreigementen van de hemel, maakten die vierde dag voorafgaande aan de idus van januari' — een afschuwelijke regendag — buitengemeen onguur. Deze weersgesteldheid, waarin men vanouds een vingerwijzing had gezien om de volksvergadering te verdagen, deed Galba er niet voor terugdeinzen zijn gang naar de kazerne door te zetten, hetzij dat hij dergelijke dingen die hij als toevalligheden

beschouwde niet achtte, hetzij omdat men wat door het lot is beschikt, ook al is het door voortekenen beduid, toch niet kan ontlopen.

Ten aanhoren van een in groten getale opgekomen soldatenmeeting verklaarde hij op korte commandotoon Mat Piso door hem werd geadopteerd in navolging van het door de tot god verheven Augustus gestelde voorbeeld en naar het krijgsgebruik dat voorschrijft dat de man zich zijn nevenman" kieze'.

En om te voorkomen dat men door het oproer dood te zwijgen er een grotere betekenis aan zou hechten dan het toekwam, legde hij uit eigen beweging de verklaring af 'dat het vierde en het tweeëntwintigste legioen op aandrijven van een paar raddraaiers van het rechte pad waren afgedwaald, zij het ook niet verder dan met woorden en uitroepen, en dat zij weldra weer onder discipline zouden staan'.

Overigens liet hij op deze toespraak hoegenaamd niets volgen, noch op effect berekende mooipraterij, noch een donatie.

Nochtans reageerden de tribunen en centurio's, alsmede van de soldaten degenen die het dichtst bij hem stonden, met uitingen die aangenaam klonken: over de rest echter hing een bedrukt zwijgen, daar hun immers, voor hun gevoel, de verplichte geldschenking,

60

I, 10 -21 61

waarop men zelfs in vreedestijd aanspraak kon maken, niettegenstaande er oorlog was geweest, was ontgaan.

Het staat vast dat zelfs niet de allergeeringste vrijgevigheid de schrielle oude man de harten voor zich had kunnen winnen: schade berokkende hem zijn ouderwetse hardheid en overdreven strengheid- standaards waaraan wij niet meer beantwoorden.

[19] Daarna volgde er een korte mededeling van Galba in de senaat, die niet fraaiër opgesmukt en niet langer was dan die voor de soldaten: Piso's redevoering was innemend. Ook bij de senatoren viel Piso in de gunst: velen brachten hem van harte hulde, uitbundiger die senatoren die hem niet hadden gewild; zij die een neutrale houding hadden aangenomen - en dat waren de meesten — begroetten hem met voorkomende onderdanigheid, zich in gedachten bezighoudend met eigen oogmerken zonder zich om de gemeenschap te bekreunen. En in de volgende vier dagen - de tijdsspanne tussen zijn adoptie en zijn gewelddadige dood-is er door Piso in het openbaar verder niets gezegd of gedaan.

Daar er van dag tot dag frequentere berichten over de opstand in Germanië binnenkwamen en daar de burgerij nu eenmaal willig is om aan alle nieuwe maren, als ze triest zijn, het oor te lenen en er geloof aan te hechten, hadden de senatoren besloten naar de strijdkrachten in Germanië afgevaardigden te zenden. In geheim overleg was er beraadslaagd of men misschien ook Piso mee zou laten gaan om de deputatie groter glans bij te zetten, opdat de afgevaardigden het gezag van de senaat, Piso zijn waardigheid van troonopvolger in de schaal kon werpen.

Ook stelde men voor Taco, de commandant van de lijfwacht, tegelijk mee af te vaardigen: maar deze verzette zich tegen dit plan.

Ook bij de keuze der afgevaardigden (want de senaat had het aan Galba overgelaten deze zorgvuldig te kiezen) manifesteerde zich [Galba 's] schandelijke inconsequentheid: het zich laten benoemen, het bedanken ervoor, het zich laten vervangen door een ander - het was alles afhankelijk van kuiperijen om te mogen blijven respectievelijk gaan, al naar gelang vrees of hoop ieder individueel had gedreven.

[20] De eerstvolgende zorg betrof de financiën. En alles nauwkeurig op de keper

beschouwend, vond men het het billijkst het geld terug te vorderen van diegenen aan wie de oorzaak van de armoede was toe te schrijven. Twee miljard tweehonderd miljoen sestertiën had Nero aan schenkingen verspild: Galba het de begiftigden een voor een aanspreken, waarbij hij aan ieder van hen een tiende gedeelte van wat zij hadden ontvangen, liet behouden. Echter zij hadden amper een tiende gedeelte meer over-want met het geld van anderen waren ze al even kwistig omgesprongen als zij hun eigen have en goed hadden verdaan, aangezien de grootste rovers, en dit waren tevens de grootste schurken, noch landerijen meer bezaten noch geïnvesteerd kapitaal, doch allen nog maar de open dependentiën van hun loszinnig bestaan.

Tot het invorderen zijn er dertig Romeinse ridders aangesteld, een ad hoc gecreëerd ambt, bezwarend door het geïntreger en door het aantal [van de getroffen]: allerwegen executoriale verkopen, overal de opkoper en heel de stad in rep en roer door rechtsgedingen.

En toch heerste er grote blijdschap, omdat nu diegenen aan wie Nero schenkingen had gedaan er, naar men dacht, even berooid aan me waren als de lieden van wie hij het had afgenomen.

Ettelijke tribunen zijn in die dagen uit hun ambt ontzet: bij de lijfwacht Antonius Taurus en Antonius Naso; bij de stadscohorten Aelius Pacensis; bij de nachtpolitie en brandweer Julius bron. Overigens was dit geen maatregel die heilzaam werkte op de rest, integendeel, het ontketende een paniekstemming omdat- dit was de uitleg die neen eraan gaf-- men niet een door vrees ingegeven tactische manoeuvre de mensen een voor een trachtte te lozen, terwijl men tegenover hen argwanend stond.

[21] Intussen waren voor Otho, die van een geordende stand van zaken niets had te verwachten en wiens hele opzet het was in troebel water te vissen, vele motieven tegelijk een spoorslag: zijn weelderige, zelfs voor een vorst' bezwarende levenswijze; zijn voor een burger nauwelijks draaglijke geldnood; zijn verbolgenheid op Gaan; zijn afgunst jegens Piso. Om een nog hoger doel te kunnen bereiken, deed hij het zelfs voorkomen of hij redenen had om beducht te zijn 68 'hij was' - zo redeneerde hij - 'voor Nero een sta-in-de-weg geweest, en hij voelde er niets voor afte wachten dat hem wederom de 'eer' van een 1 woede verbanning, zoals destijds naar Lusitanië, ten deel zots vallen. Verdacht en gehaat bij de machthebbers was steeds degene die als hun opvolger werd gedoodverfd. Dit had hem reeds geschaad bij de oude vorst; méér nog zou hem dit schaden bij de jonge, die nors was van inborst en die door zijn langdurige ballingschap was verwilderd: ja, men zou hem, Otho, weleens naar het leven kunnen staan. Derhalve noest hij daadkracht en durf aan de dag leggen terwijl Galba's gezag wankel stond en zolang dat van Piso nog geen wortel had geschoten. Voor grote ondernemingen is de tijd rijp op het ogenblik van machtsovergang en dralen komt niet van pas in omstandigheden waarin zich

1, 21-23   6z   1, 23-25   63

rustig houden riskanter is dan vermetelheid. De dood heeft krachtens de wetten der natuur voor alle mensen eenzelfde aanschijn: het onderscheid bij het nageslacht is hierin gelegen dat de een in het boek der vergetelheid, de ander in dat der glorie wordt opgetekend. En indien schuldige en onschuldige eenzelfde einde wacht, dan is het het kenmerk van de manlijkste man, het ernaar gemaakt te hebben dat hij sterven moet.'

[22] In zijn hart was Otho niet verwekelijkt en anders dan hij naar lichaam was. Eis de vertrouwdsten onder zijn vrijgelatenen eu slaven, onder slappere tucht gehouden dan gewoonlijk in een privé-huis, stelden hem, die op dit soort dingen verzot was, een hof als

dat van Nero, met de daar heersende weelderigheid, minnehandel, keur van huwelijken," alsmede de overige despotenlusten en -luimen voor ogen als iets wat hem zou toevallen indien hij slechts het waagstuk bestond, terwijl ze hen honend voorhielden dat dit alles aan een ander ten deel zou vallen indien hij zich afzijdig hield; ook oefenden de sterren vi chef aars pressie op Otho uit, door hem op grond van astrologische waarnemingen de verzekering te geven 'dat er ongewone bewegingen' waren geconstateerd en dat er een voor hem glorieus jaar in de sterren geschreven stond' — dit slag van mensen dat voor de machthebbers niet te vertrouwen is, dat de van hoop vervulden listen en lagen legt en dat in onze maatschappij steeds weer verboden' zal worden, maar dat er zich steeds zal weten te handhaven. Het boudoir van Poppaea had vele sterrenwichelaars— allerverfoeilijkst werktuig om tot haar huwelijk met de vorst te geraken — gekend: één van hen, Ptolemaeus, vergezeld Otho naar Spanje en had hem voorspeld dat hij Nero zou overleven. En nadat door de uitkomst van deze profetie zijn krediet was gevestigd, had hij, op grond van eigen gissingen reeds, alsmede geleid door de praatjes van anderen die de balans opmaakten van Galba's ouderdom enerzijds, Otho's jeugd anderzijds, Otho ervan weten de overtuigen dat het stond te gebeuren dat hij tot het keizerschap geroepen zou worden. Hoe dit ook zij, Otho nam zijn voorspellingen op als berustten ze op wetenschappelijk gefundeerde kennis en op de wijzingen van het lot, zoals nu eenmaal 's mensen aard is: begerig om bij voorkeur geloof te hechten aan wat occult is. En Ptolemaeus liet zich niet onbetuigd en hitste hem nu, wat meer is, tot misdaad op — een stap waartoe iemand niet een wens van dit kaliber als uitgangspunt zeer gemakkelijk overgaat.

[23] Het staat evenwel te bezien of de gedachte aan misdaad ogenblikkelijk bij hem is opgekomen: naar populariteit bij de soldaten had hij reeds lang tevoren gestreefd in de hoop troonopvolger te worden of ter voorbereiding van de euveldaad door onderweg, bij het marcheren zowel als bij het wachtlopen, de veteranen onder de soldaten ieder bij hun naam aan te spreken en door hen ter herinnering aan de tijd dat hij tezamen met hen in Nero's gevolg had gediend 'wapenbroeders' te noemen; de een groette hij als een oude bekende, naar anderen informeerde hij; ook sprong hij hen bij met geld of hielp hen niet protectie, zijn gesprekken herhaaldelijk doorspekkend met grieven jegens en dubbelzinnige uitlatingen over Galba en met nog een heleboel andere dingen meer die de massa liet hoofd op hol kunnen brengen.

Het zwoegen op mars, de karige leeftocht, de hardheid van het commando werden als te verschrikkelijk opgenomen, daar de soldaten, die gewend waren zich op oorlogsschepen naar de baaien van Campanië of naar de steden van Griekenland te laten brengen, moesten optornen tegen de Pyreneeën en tegen de Alpen, en de eindeloze wegtrajecten moeizaam, in volle wapenrusting, moesten afsjouwven,

[24] Reeds stonden de gemoederen van de soldaten in lichterlaaie toen Maevius Pudens, een figuur uit de naaste omgeving van Vanus, 73 als het ware nieuwe olie op het vuur is komen storten. Deze wist de grootste opportunisten, of diegenen die in geldnood zaten en die dan ook bereid waren zich blindelings in hun onbekende politieke hartstochten te storten, aan te lokken en ging gaandeweg zo ver dat hij — zogenaamd als een douceurtje, om haar te laten delen in het festijn — telkens wanneer Galba bij Otho dineerde, aan de cohorte die op wacht stond honderd sestertiën de man uitdeelde, welke om zo te zeggen officieel toegekende gratificatie Otho nog verhoogde door meer langs een achterdeurtje ieder individueel beloningen toe te stopper]; want hij het omkopen ging Otho zo roekeloos

door dik en dun dat hij de speculator⁷⁴ Coccellius Proculus, die over een kwestie van terreinafbakening met zijn buurman in proces was gewikkeld, het hele stuk land van deze buurman, na het voor eigen rekening te hebben gekocht, ten geschenk gaf [hetgeen kon plaatsvinden] dankzij de achteloosheid van de commandant van de lijfwacht,⁷⁵ aan wiens aandacht hetgeen algemeen bekend was al evenzeer ontsnapte als wat er in het geheim gebeurde.

[251 Toen echter achtte Otho de tijd gekomen' en legde de uitvoering van de euvelaad die stond gepleegd te worden, in handen van een van zijn vrijgelatenen, Onomastus. Door deze liet hij Barhius Proculus, wachtwoord-ordonnans" van de speculatoeren, en de als plaatsvervangend hulpcenturio" bij deze ingedeelde Veturius bepraten. En
1, 25-26 64 26-28 65

nadat hij hen, door met hen over allerhande onderwerpen te spreken, aan de tand had gevoeld en het hem gebleken was dat het doorgewinterde durfallen waren, overstelpte hij hen met geschenken en beloften, terwijl hij hun contanten ter hand stelde om de gezindheid van nog meer lieden te sonderen. Zo namen dan twee gewone soldaten het op zich de opperheerschappij over het Romeinse volk in handen van een ander te doen overgaan. En ze hebben het zowaar klaargespeeld ook.

In het geheim van de misdaad werden slechts weinigen betrokken: de opgewonden gemoederen van de overigen prikkelden zij door middel van uiteenlopende machinaties: de in vloedrijksten onder de soldaten door te insinueren dat zij zich door de gunstbewijzen van Nymphidius" verdacht hadden gemaakt; de gemene man en de overigen door verbittering te wekken dat hun hoop op het geldgeschenk,' waarvan de uitbetaling zo dikwijls op de lange baan was geschoven, in rook was vervlogen.

Ook waren er lieden die door de herinnering aan Nero en door verlangen naar de ongebondenheid van weleer in gloed geraakten: allen en bloc sloeg de angst om het hart hij het schrikbeeld van een overplaatsing .8'

[26] Deze geest van ontbinding heeft ook de al gistende gemoederen van de legioensoldaten en die van de hulptroepen besmet, sedert bekend was geworden dat de trouw van het leger in Germanië wankel stond. En zó goed was aan de zijde van de afvalligen de coup d'état op touw gezet en zózeer lieten ook de niet door de revolutionaire pest aangetast oogluikend betijen

[wat er om hen heen gebeurde], dat zij Otho de dag volgend op de idus van januari, toen hij van de maaltijd naar huis terugkeerde, met zich zouden hebben meegevoerd,⁸² ware het niet dat zij beducht waren geweest voor de wisselvalligheden van de nacht en voor de spreiding van soldaten in kazernes over heel de stad en dat zij tegen de moeilijkheid onder een dronken bende tot gemeenschappelijk optreden te geraken, hadden opgezien: niet uit bezorgdheid voor de staat die zij doodnuchter voornemens waren te bezoedelen niet het bloed van zijn eigen vorst, doch wel om te voorkomen dat in het nachtelijk duister de eerste de beste die zich was komen aandienen bij de soldaten van het Pannonische of Germaanse leger, van wie de meesten Otho Met kenden, in plaats van deze tot keizer zou worden geproclameerd.

Vele symptomen die erop wezen dat er een opstand stond uit te breken, zijn door de erbij betrokkenen verdoezeld: sommige geruchten die aan Galba ter ore waren gekomen, redeneerde de commandant van de garde, Laco, luchtigjes weg, daar hij niet op de hoogte was van wat er in de hoofden en harten van de soldaten omging en vijandig stond

tegenover een advies dat hij niet zélf gaf, het mocht zo goed zijn als het wilde—én omdat hij tegenover mannen van ervaring eigenzinnig was.

[27] Op de achttiende dag voor de kalendae van februari,' toen Galba aan het offeren was voor de tempel van Apollo," waarschuwde de offerschouwer Umbricius hem 'dat de ingewanden onheil spelden en dat hem een aanslag dreigde, nog wel van de kant van een staatsvijand in eigen huis'. Otho hoorde dit mee aan (want hij stond vlak bij hem) en vatte dit juist andersom op als een gelukkig voorteken, namelijk gunstig voor zijn eigen toeleg.

Een ogenblik later kwam zijn vrijgelatene Onomastus om de boodschap brengen 'dat de architect niet zijn aannemers" hem verwachtten'; dit was het codewoord, afgesproken om te kennen te geven dat de soldaten zich nu verzamelden en dat het complot plot gereed was.

Toen men Otho naar de reden van zijn heengaan vroeg, gaf hij het gefingeerde antwoord 'dat hij bezig was zich een landgoed te kopen dat wegens zijn ouderdom niet te vertrouwen was en dat daarom eerst deskundig onderzocht diende te worden'. En leunend op zijn vrijgelatene vervolgde hij zijn weg door het paleis van Tiberius' naar de Velabrumwijk⁸⁷ en vandaar naar de vergulde mijlpaal aan de voet van de Saturnus-tempel,'

Daar stonden drieëntwintig speculatores, ⁸⁹ die hem als keizer begroetten, maar daar hij onthutst was wegens het geringe aantal mannen dat hem de groet bracht, hesen ze hem met gezwinde spoed in een draagstoel en maakten zich ijlings met hem uit de voeten in et getrokken zwaarden; onderweg sloot zich een nagenoeg even groot aantal soldaten bij hen aan, sommigen omdat zij mede in het complot zaten, anderen' omdat het hen intrigeerde; een deel slaakte kreten van bijval

en trok het zwaard,' een ander deel bewaarde het zwijgen: clic lieten hun toekomstige houding afhangen van de uitkomst.

[28] Het commando over de kazernewacht voerde de tribuun Julius Martialis, Hetzij dat deze overbluft was door de portee van de hem overrompelende aanslag, hetzij dat hij vreesde dat de besmetting reeds verder in de kazerne om zich heen had gegrepen en dat het, ingeval hij zich teweestelde, met hem zou zijn gedaan—bij de incesten wekte hij de verdenking er mede van te weten; ook de overige tribunen en centurio's gaven de voorkeur aan wat zo voor het grijpen lag boven het ongewisse, zij het ook eerbare. En zó is de mentaliteit geweest met

I, 28-30   66   30-31 67

betrekking tot dit in-vuige wanbedrijf, dat weinigen het waagden, velen het wensten, allen gedwee zich voegden.'

[29] Inmiddels ging Galba, die nergens van af wist en die geheel in beslag was genomen door zijn offeren, voort de goden, beschermers van een rijk dat reeds een ander toebehoorde, [met zijn gebeden] te bestormen, toen hem de mare ter ore kwam 'dat men zich naar de kazerne spoedde niet men wist niet wake senator' — even later 'dat het Otho was, die er in allerijl naar toe werd gebracht'; tevens [kwamen er] uit alle hoeken van de stad mensen [aangelopen] die [de opstandelingen] waren tegengekomen, [van wie] sommigen in hun ontzetting [wat er voorviel] aandikten, terwijl anderen [een voorstelling van zaken gaven] onschuldiger dan [overeenkwam met] de werkelijkheid, daar zij zelfs op dit ogenblik hun ogendienst nog niet hadden laten varen.⁹³

Bijgevolg ging men lover de situatie] beraadslagen en werd et besloten de stemming te peilen bij de cohorte die ten paleize de wacht had, maar niet door Galba zelf, wiens gezag

men onverzwakt wilde bewaren voor de tijd dat men ernstiger verwickelingen het hoofd had te bieden.

Piso liet de soldaten aantreden en sprak hen vanaf de bovenste trede van het bordes van het paleis als volgt toe: 'Kameraden! Het is thans vijf dagen geleden sedert ik, onbekend niet wat er zou gebeuren en niet wetend of ik deze kwalificatie moest wensen of vrezen, tot 'erfgenaam van de troon' ben uitgeroepen. Of dit is geschied tot geluk of tot ongeluk van mijn Huis en van de staat, dit berust in uw hand. Niet dat ik ten aanzien van mijn eigen persoon beducht ben voor het genaken van een onzalig gebeuren, [— nee, dit nier,] want als een man, vertrouwd met tegenspoed, leer ik juist in deze stonde inzien dat ook de voorspoed geenszins minder gevaar niet zich brengt: maar ik ben begaan niet het lot van mijn vader, met het lot van de senaat en met dat van het rijk zelf, indien de nood gebiedt dat heden ons bloed moet vloeien of dat wij — wat in de ogen van rechtschapen mensen een even grote ellende is — bloed moeten vergieten.

Een troost was het ons bij de jongste woelingen dat Rome gespaard is gebleven voor een bloedbad en dat de bewindsoverdracht zonder burgeroorlog is verlopen: door mijn adoptie was er, naar het scheen, in voorzien dat er ook ná Galba voor wapengeweld geen aanleiding zou bestaan.

[30] Ik wil mij volstrekt niets aanmatigen op het stuk van zielenadel of zedelijke beginselen; immers een opsomming van goede eigenschappen heb ik bij een vergelijking niet Otho niet van node. Zijn ondeugden, het enige waarop hij kan bogen, hebben het rijk geruïneerd zelfs in de dagen dat hij zijn rol speelde van 's keizers vriend.'⁹ Of is het soms door zijn houding en door zijn manier van lopen, of door die verwijfde opsmuk van hem, dat hij het verdiend heeft aan de macht te komen? Om de tuin leiden laten zich állen op wie spilzucht onder het mol n van vrijgevigheid indruk maakt: in het verkwisten, daarin zal hij een meester zijn, in het weven niet. Op dit ogenblik zit hij te broeden op hoererij, op drinkgelagen en rendez-vous in met vrouwen: dit beschouwt hij als de voorrechten van de alleenheerschappij, privileges waarvan de lust en het genot en de smaad en de schande de gemeenschap mogen toevallen; want niemand heeft ooit een heerschappij, door snode daad verworven, met rechtschapenheid uitgeoefend.

Heel het mensdom heeft eenstemmig Galba tot keizer, mij heeft Galba niet uw aller instemming tot troonopvolger uitgeroepen. Indien 'Staat', indien 'Senaat', indien 'Volk van Rome' holle klanken zijn, dan kameraden is het uw zaak dat het niet de lieden van het laagste allooi zijn die een keizer kiezen.

Van tijd tot tijd heeft men horen verluiden dat legioenen in opstand zijn gekomen tegen hun eigen aanvoerders: trouw en goede naam zijn onbevlekt gebleven tot op de dag van heden. En zelfs Nero: hij heeft ze in de steek gelaten, niet gij hem. Zullen dan nog niet ten volle dertig overlopers en deserteurs, van wie niemand het zou billijken dat zij zichzelf ook maar een centurio of tribuun kozen — zullen die de troon vergeven? Keurt gij het goed dat dit precedent wordt geschapen en wilt gij, door in deze misdaad te berusten, u ermee vereenzelvigen? Overslaan op de provinciën zal deze buitensporigheid; en op ons hoofd zullen de gevolgen van de misdrijven, op het Uwe die van de oorlogen neerkomen. En het loon dat voor liet van kant maken van een vorst wordt gegeven, is niet hoger dan wat gij ontvangt wanneer gij u aan geen schuld bezondigt; maar gij zult van ons evengoed een gratificatie voor uw trouw-blijven ontvangen als gij deze van anderen ter beloning van een euveldaad krijgt.'

[31] De speculatores waren stilletjes afgedropen, maar de rest van de cohorte, die wel

enigermate een open oor had voor hetgeen Piso in zijn toespraak beweerde, greep — zoals dit in tijden van verwarring geschiedt— de vaandels, meer in een eerste opwelling en zonder zich nog rekenschap te hebben gegeven [van hetgeen hun te doen stond] dan wat men er achteraf in heeft willen zien, met boze bedoelingen onder de valse vlag [van loyaliteit].

1, 31-32   68   1, 32-34   69

Ook zond men Celsus Marius naar de uit het Illyrische leger uitgezochte troepen die kampeerden onder de zuilengaanderij van Vipsanius,' de primipili" Amullius Serenus en Domitius Sabinus kregen opdracht de manschappen uit Germanië uit het atrium van de Vrijheid' te gaan halen. Op het matrozenlegioen" kon men niet bouwen: de manschappen van dit legioen hadden een dreigende houding aangenomen als gevolg van de slachting die Galba onmiddellijk bij zijn intocht onder hun kameraden had aangericht.

Voorts begaven de tribunen Cetrius Severus, Subrius Dexter" en Pompeius Longinusi D2 zich naar de kazerne van de keizerlijke lijfwacht om te proberen of de nog maar pas uitgebroken en nog niet tot volle wasdom gekomen munitie door betere adviezen in andere banen was te leiden. Aan twee van deze tribunen, Subrius en Cetrius, maakten de soldaten het lastig met dreigementen, Longinc gingen zij hardhandig te lijf en ontwapenden hem, omdat hij niet uit hoofde van zijn militaire rang, maar als een van Galba's vrienden de keizer trouw was, waarom hij dan ook bij de afvalligen meer [dan de andere tribunen] onder verdenking stond.

Zonder zich ook maar in het minst te bedenken sloot het ma trozenlegioen zich bij de praetorianen aan; de keurtroepen van het Illyrische leger deden Celsus afdeinzen door dreigend hun werpspiesen op hem te richten.

De afdelingen uit Germanië hinkten lang op twee gedachten: de mannen voelden zich lichamelijk nog zwak en waren in hun hart Gaan toegedaan omdat deze, nadat zij door Nero naar Alexandrië vooruit waren gezonden en daarvandaan door de lange terugreis ziek waren weergekeerd, meer dan gewone zorg en kosten aan hun herstel besteedde.

[33] Heel het grauw van Rome stond reeds samengedromd op de Palatijnse heuvel; slaven hadden zich onder het volk gemengd en uit een kakofonie van kreten klonk luid de cis: 'dood aan Otho' en: 'in de Tiber met de samenzweerders' - precies zoals zij in circus of schouwburg om een of andere pikante stunt zouden roepen: nu was er bij dit slag ook geen sprake van oordeel des onderscheids of van waarachtigheid van gevoelens: immers diezelfde dag zouden zij met evenveel hartstocht om het felst het tegendeel vorderen; nee, deze schepsels waren in de ban van het geijkte gebruik dat wil dat men iedere keizer, onverschillig wie, flikflooit niet ongebreidelde bijvalskreten en hol vertoon van aanhankelijkheid.

Intussen werd Galba door twee zienswijzen her en der getrokken: Titus Vinius adviseerde 'binnen het paleis te blijven, de slaven ter verdediging in te zetten, de toegangen te barricaderen en de vertoornde menigte niet onder de ogen te komen: hij moest de kwaadwilligen gelegenheid geven om tot berouw te komen, de goedwillenden tijd laten om tot eendrachtig handelen te geraken: blinde drang baart boze daad, betijen doet goede raad gedijen. En om tot drastisch optreden het initiatief te nemen, daartoe bestond tenslotte, als dit raadzaam mocht blijken, altijd later nog de mogelijkheid; terugkeren op zijn schreden indien men er weer anders over mocht gaan denken, dit hing af van anderen.'

[33] De overigen daarentegen gaven als hun visie 'dat men onverwijld moest ingrijpen

voordat de nog onbeduidende, immers door een handjevol mensen op touw gezette samenzwering aan kracht zou winnen: zodoende' - aldus hun betoog' 'zal het zelfs Otho bang te moede worden die, tersluiks weggeslopen en gebracht bij lieden die niet weten [wat hij beoogt], door ons talmen en doordat wij bij de pakken neerzitten waardoor wij tijd verspillen, nu gelegenheid krijgt zijn rol van keizer in te studeren. Wij moeten niet zó lang wachten tot hij, na rust en orde in de kazerne te hebben geschapen, naar het Forum kan oprukken en zich naar het Capitool kan begeven, terwijl Galba hem uit de verte ziet aankomen, terwijl deze zo voortreffelijke keizer niet zijn manhaftige makkers zijn paleis verschanst - tenminste voor zover het deur en drempel betreft" -, natuurlijk in het vooruitzicht een belegering te moeten doorstaan. Iets kostelijks ook die hulp die wij te wachten hebben van onze slaven, wanneer de homogeniteit van gevoelens bij een zó grote massa eens mocht beginnen te tanen en wanneer de eerste verontwaardiging die zo bij uitstek de doorslag geeft, eens mocht gaan luwen. Derhalve: hetgeen onwelvoeglijk is, biedt nog geen beveiliging ook zelfs als er voor ons niet aan valt te ontkomen dat wij moeten vallen, dan Mig- hebben wij het gevaar tegemoet te treden: dit zal Otho te meer in een hatelijk daglicht stellen" en tevens voor onszélf eervol zijn.'

'Toen Vinius zich tegen deze zienswijze kante, voer Laco dreigend tegen hem uit terwijl Icelus Laco opstookte, verbeterd vasthoudend aan zijn persoonlijke rancune tot verderf van de staat.

[34] En zonder zich langer te bedenken schaarde Galba zich aan de zijde van degenen die tot het meest spectaculaire adviseerden. Nochtans werd Piso vooruit naar de kazerne gezonden, uit overweging dat hij een jongeman was van goede naam en van pas ontloken populariteit én dat hij gebeten was op Titus Vinius, hetzij omdat dit werkelijk

1, 34-36 70

36-37 71

zo was, hetzij omdat degenen die een hekel hadden [aan Vinius] het zó wilden hebben. En inderdaad, maar al te gaarne wordt aan haat geloof gehecht.

Nog maar amper had Piso [het paleis] verlaten of er deed een aanvankelijk vaag en onbestemd gerucht de ronde 'dat Otho in de kazerne was vermoord': weldra, zoals dit gewoonlijk gaat met leugenverhalen van verstrekkende portee, kwamen er lieden opdagen die pertinent beweerden 'dat zij er bij waren geweest en het niet eigen ogen hadden gezien' - een gerucht dat een open oor vond bij mensen die het graag wilden horen en bij onverschilligen.' Velen zijn de mening toegedaan" dat dit gerucht een verzinsel is geweest en dat het is aangedikt doordat er zich reeds aanhangers van Otho [onder het publiek] hadden gemengd, die om Galba uit zijn tent te lokken de blijde tijding arglistig onder de menigte hadden verbreid.

[35] Toen voorwaar barstte niet alleen de burgerij en het onervaren gepeupel los in een storm van toejuichingen en mateloos vertoon van genegenheid, maar lieten ook zeer vele ridders en senatoren hun vrees varen, verloren de behoedzaamheid uit het oog, forceerden de poort van het paleis, stormden naar binnen en presenteerden zich ostentatief aan Galba, zich erover beklagend 'dat de gelegenheid om [Otho] af te straffen hun voor de neus was weggenomen'. De grootste lafaards en zij die, zoals de uitkomst heeft bewezen, in het gevaar het minste moed aan de dag zouden leggen, zij waren het die een veel te grote mond opzetten, zij waren het wie de kloekmoedigheid maar al te zeer in de tóng was gevaren. Niemand wist iets en iedereen had wat te beweren, totdat ten slotte Galba bij gebrek aan exacte berichten en meegesleept door de dwaling waarin zonder uitzondering allen waren

bevangen, zijn kuras aangordde en zich, daar hij zich wegens zijn ouderdom en door zijn lichaamsgebreken" tegen het gedrang van de op hem aanstormende menigte niet staande kon houden, in een draagstoel liet tillen.

Nog in het paleis kwam de speculator Julius Atticus hem tegemoet en riep uit, terwijl hij Galba zijn met bloed bevestigd zwaard toonde, 'dat hij Otho had afgemaakt', waarop Galba zei: 'Kameraad, wie heeft u hiertoe bevel gegeven?'; [want zó'n man was Galba:] opvallend kordaat als het erom ging de ongebondenheid van het krijgsvolk te beteugelen, onversaagd voor dreigementen, tegenover vleierij onkreukbaar.

[36] Doch in de kazerne viel niet langer te twijfelen aan alter gezindheid; ja, zelfs zó groot was het enthousiasme dat de soldaten zich er niet

toe beperkten Otho in drommen en niet hun lichamen te omstuwen, maar dat zij hem op de ophoging" waar kort tevoren het gouden standbeeld van Galba had gestaan, midden tussen de standaards met hun vaandels omringden. Voor geen tribuun of centurio was er een bijkomen aan: de gemeen soldaat gaf bovendien het consigne de officieren nauwlettend in het oog te houden. Heel het terrein daverde van luide uitroepen, van opschudding en van aansporingen over en weer, niet zoals bij het volk en het grauw van de Palatijnse heuvel gonsde] van een door steriele vleierij in een Babel van stemmen opgaand geroezemoes; nee: telkens als de soldaten iemand van hun makkers zagen komen aanlopen, grepen zij hem bij de hand, omarmden hem, zetten hem naast zich in de rij, zegden hem de eed voor en bevalen nu eens de keizer aan in de gunst van de soldaten, dan weer de soldaten in de gunst van de keizer.

En ook Otho liet zich niet onbetuigd: niet een breed gebaar de armen voor zich uitstrekking, bracht hij het volk zijn eerbiedige hulde, wierp kushandjes en verlaagde zich slaafs tot iedere handeling ter verkrijging van de heerschappij.

Nadat het matrozenlegioen in zijn geheel hem trouw had gezworen, kreeg hij fiducia in eigen krachten en begon, daar hij het voor opportuun hield degenen die hij tot dusver een voor een had aangehitst en bloc in vuur en vlam te zetten, vanaf de kazernewal als volgt tot hen te spreken:

[37] 'Wie ik ben dat ik mij heb verstout voor n, kameraden, te verschijnen, vermag ik niet te zeggen: immers mijzelf aan te dienen als gewoon burger, dit kan ik niet over mij verkrijgen - ik die door á als 'keizer' ben betiteld; en mijzelf 'keizer' te noemen evenmin, zolang iemand anders regeert. En wat u betreft, ook Uw benaming' '2 zal in het ongewisse zweven zolang het onzeker zal zijn of het de keizer van het Romeinse gemenebest is die gij in uw kazerne herbergt dan wel een landverrader. Hoort gij dan niet hoe men bestraffing voor mij en, in één adem, ów hoofd eist? Zo evident is het dat wij noch kunnen ondergaan, nóch behouden blijven, anders dan in verbondenheid. En Galba, niet zijn bekende zachtzinnigheid, heeft desbetreffend nu misschien reeds toezeggingen gedaan, zoals hij immers ook, zonder dat iemand het begeerde, zoveel duizenden volstrekt onschuldige soldaten heeft laten afslachten. Ontzetting doorhuivert mijn diepste wezen, telkens wanneer ik terugdenk aan die macabere intocht en aan deze overwinning van Galba, de enige die hij ooit heeft bevochten, toen hij onder de ogen van de burgerij manschappen die nota bene hadden

1, 38-40 73

1, 37-38 72

gecapituleerd, liet decimeren — mensen die om genade smeekten en wier woord hij had

geaccepteerd. Na onder déze auspiciën zijn intocht in de hoofdstad te hebben gehouden—welke glorie heeft hij het keizerschap verder nog bijgezet, behalve dat hij mannen als Obultronus Sabinus¹¹³ en Cornelius Marcellus¹¹⁴ in Spanje heeft laten vermoorden, benevens in Gallië Betuus Cilo, in Gerinanië Fonteius Capito,¹¹⁵ Clodius Macer¹¹⁶ in Africa, Cingonius¹¹⁷ op doorreis, Turpilianus¹¹⁸ in Rome en Nymphidius¹¹⁹ in de kazerne? Waar ter wereld is er dan wel een provincie of een legerplaats waarin hij geen bloedig spoor heeft achtergelaten en die niet zijn bezoedeld of, zoals het hem zelf belijft zich uit te drukken: 'gezuiverd' en 'gesaneerd'? Want wat anderen misdaden noemen, dat noemt hij 'remedies', terwijl hij met een misleidende nomenclatuur wreedheid aanduidt met 'gestrengheid', vrekkerigheid met 'spaarzaamheid', de lijfstraffen en vernederingen die gij hebt te verduren, niet 'discipline'.

Pas zeven maanden zijn verstreken sedert Nero's einder' en reeds heeft Icelus zich meer bij elkaar geroofd dan wat een Polyclitus,¹²¹ een Vatinins¹²² en een Aegialus hebben verkwist. Met minder inhaligheid en onbeschaamdheid zou T. Vinius te werk zijn gegaan indien hij zelf keizer was geweest: maar zoals de zaken thans staan, heeft hij ons niet alleen behandeld alsof wij zijn eigendom waren, maar heeft ons daarbij even weinig in tel gehad alsof wij het eigendom van een ander waren. Dat éne huis is toereikend voor de geldschenking die ti nooit wordt gegeven en die u dagelijks wordt voorgehouden.

[138] En opdat wij tenminste van zijn opvolger niet de geringste verwachting zouden hoeven te koesteren, heeft Galba uit ballingschap teruggeroepen iemand die hij, wat gemelijkheid en inhaligheid betreft, voor zijn volmaakt evenbeeld hield.

Gij hebt het gezien, kameraden, hoe met een notoir noodweer ook de goden hun afkeer van de heilloze adoptie koud deden. Dezelfde gezindheid heerst bij de senaat, dezelfde stemming heerst onder het volk van Rome: het enige waarop men wacht, is op een koene daad van ulieden, in wie belichaamd is alle kracht tot eervolle oogmerken en zonder wie ieder voornemen, al is het nog zo uitnemend, onmachtig blijft. Niet tot strijd roep ik u op en evenmin tot een waagstuk: al wat soldaat is, al wat wapenen voert, is niet ons. Want die éne cohorte in toga¹²³ zij verdédigt op dit moment Galba niet, maar belet hem te vluchten: alleen al door U te zien, alleen al door van mij het wachtwoord te krijgen, zal er [bij de manschappen van deze cohorte] slechts dit ene concurrerende streven zijn: wie mij het diepste tot zijn schuldenaar zal maken.

Talmen komt niet gelegen wanneer het gaat om een plan dat eerst geprezen kan worden wanneer het tot een goed einde is gebracht.'

Hierop gaf hij bevel het arsenaal te openen. Weggegrist worden de wapenen, op staande voet, zonder dat men zich houdt aan het militair gebruik en aan het reglement van dienst dat voorschrijft dat de soldaat van de lijfwacht, respectievelijk de legioensoldaat, kenbaar zij aan zijn distinctieven. Het is een zich in het wilde weg bewapenen met de helmen en schilden van de soldaten der hulptroepen; geen tribuun of centurio die hen aanmoedigt; ieder voert en vuurt zichzelf aan en de omstandigheid dat de rechtschapen lieden neerslachtig waren, maakte dat de voornaamste aanhitsing uitging van de kwaadwilligste elementen.

[39] Reeds ontsteld door het geraas ":", het wassende aprocren door de kreten die tot in de stad weerklonken, had Piso¹²⁴ Galba getroffen, die inmiddels naar buiten was gekomen en het Forum naderde; reeds had Marius Celsus¹²⁵ zijn allerminst opwekkend relaas overgebracht, toen sommigen het voorstel deden 'naar het paleis terug te keien', anderen 'zich naar het Capitool te begeven', ettelijken 'zich alvast van het spreekgestoelte meester te

maken', terwijl de meerderheid zich ertoe beperkte met de overigen in de contramine te zijn en, zoals dit gaat bij in duigen gevallen plannen, datgene het beste scheen te zijn waarvoor het juiste ogenblik was vervlogen.

Laco heeft, naar men zegt, buiten weten van Galba niet het plan rondgelopen Titus Vinius van kant te maken, hetzij om door diens afstraffing de gemoederen van de soldaten te kalmeren, hetzij omdat hij hem voor een trawant van Otho hield, ofwel ten slotte uit haat.

Wat deed weifelen, was tijd en plaats omdat, wanneer er eenmaal een begin met moorden was gemaakt, het moeilijk zou wezen het in de hand te houden. En daarbij werd zijn plan in de war gestuurd door geagiteerde berichtgevers en door het uiteenstuiven van Galba's naasten; geluwd. was de geestdrift hij al degenen die eerst volijverig met trouw en moed hadden gepraald.

[

[40] Herwaarts en derwaarts gestuwd werd Galbar' door het chaotisch duwen en dringen van de deinende mensenmenigte; volgepropt waren alom basilieken en tempels, naargeestig het uitzicht.'" En uit de monden van burgerij of gepeupel klonk niet één uitroep, doch verbijstering stond afgetekend op ieders gelaat en de oren waren op alles gericht; er was geen opschudding, er heerste geen rust; er hing een zwijgen, zoals het zwijgen is bij grote angst en grote verbolgenheid.

Aan Otho werd nochtans gerapporteerd 'dat het grauw te wapen

1, 40-4.1   74   1, 41-44   75

liep'; hij ordonneert 'onverwijld de sleutelposities te gaan bezetten, vóór de anderen het deden'.

Alsof het erom ging Vologesus' of Pacorus 131 van de erftroon der Arsaciden te stoten en niet om hun eigen keizer, een weerloze grijsaard nog wel, ijlings te gaan afslachten, vegen de Romeinse soldaten als gevolg van dit bevel het volk van de straat, lopen de senatoren onder de voet en forceren zich, grimmig in hun wapenrusting, in vliegende galop te paard, ruim baan naar het Forum. En noch de aanblik van het Capitool, noch het vroom ontzag dat de [op het Forum] neerziende tempels inboezemen, noch [het aandenken aan] voormalige heersers, noch [vrees voor] de komenden" deed hen ervoor terugdeinzen hun snood bedrijf te volvoeren dat zijn wreker vindt in iedere troonopvolger, wie ook.'

[41] Toen de troep bewapende soldaten vlakbij in het zicht was gekomen, rukte de vaandeldrager van de cohorte die Galba escorteerde (men zegt dat het Atilius Vergilio is geweest) het medaillon met Galba's beeltenis

[van de standaard] af en smakte het tegen de grond: uit dit teken bleek zonneklaar dat alle soldaten partij hadden gekozen voor Otho. Het Forum stroomde leeg doordat het volk het op een lopen zette; de zwaarden werden dreigend opgestoken tegen hen die een aarzelende houding aannamen.

Dicht bij het Curtitts-bassin 134 tuimelde Galba door de nerveuze haast van zijn dragers uit zijn draagstoel en rolde over de grond. Zijn laatste woorden zijn, al naar gelang iedere zegsman individueel van haat of van bewondering was vervuld, uiteenlopend overgeleverd. Sommigen vertellen dat hij op smekende toon heeft gevraagd 'wat hij dan wel had misdreven?135 en dat hij dringend verzocht om een paar dagen respijt ten einde de geldschenking uit te betalen: volgens het zeggen van de meerderheid heeft hij zijn moordenaars vrijwillig zijn strot blootgegeven: 'ze moesten hun gang maar gaan en toesteken, indien zo te handelen in het belang van het gemenebest scheen'.136

Maar de moordenaars bekreunden zich niet om wat hij mocht hebben te beweren. Wie hem

nu in feite de doodsteek heeft toegebracht, daarover bestaat geen voldoende zekerheid: sommigen noemen de veteraan -vrijwilliger- Terentius, anderen Laecanius; een meer verbreid gerucht luidt dat Camurius, een gemeen soldaat van het vijftiende legioen, zijn zwaard diep in Galba's keel heeft geboord en hem heeft laten doodbloeden. 138 De overigen hebben zijn benen en armen (want zijn borst was gepantserd) deerlijk verminkt; verscheidene wonden zijn uit bestialiteit en wreedheid nog aan het lijk toegebracht, toen reeds het hoofd van de romp was gescheiden.

[42] Vervolgens vielen zij Titus Vinius op het lijf. Aangaande hém tast men eveneens in het onzekere, of angst van het ogenblik hem de stem heeft verstikt dan wel of hij heeft uitgeroepen 'dat Otho er geen bevel toe had gegeven hem te vermoorden'. Hetzij dat hij dit in zijn doodsangst heeft geïmproviseerd, dan wel dat het een bekentenis inhoudt van zijn medeplichtigheid aan het complot—zijn levenswandel en reputatie doen ons eerder overhellen tot déze mening dat hij

[wel degelijk] medeplichtig is geweest aan het schelmstuk waarvan hij de oorzaak' .39 was. Voor de drempel van de tot god verheven Julius is hij komen te vallen ten gevolge van een eerste houw die hem in de knieholte trof, waarop hij door de legioensoldaat Julius Carus van zijde tot zijde is doorstoken.

[43] Ons tijdperk heeft die dag in Sempronius Deissus een man van stavast mogen aanschouwen. Deze, als centurio van de lijfwacht door Galba aan Piso te zijner bescherming toegevoegd, stormde met getrokken dolk op de gewapende soldaten in, hun een verwijt makend van hun laag bedrijf, en wist, doordat hij nu eens door persoonlijke dapperheid dan weer door zijn geschreeuw de moordenaars tot zich trok, Piso, zij het ook gewond, gelegenheid tot ontsnappen te geven.

Het gelukte Piso door te dringen tot in de tempel van Vesta,' alwaar hij — opgenomen uit barmhartigheid door de teinpelbewaarder¹⁴¹ en in diens kamer verborgen—niet als gevolg van een religieus taboe noch van godsdienstige usanties,¹⁴² maar door de schuilplaats als zodanig nog uitstel vond van de hem bedreigende ondergang toen er, in opdracht van Otho, die op het van kant maken van met name Piso, fel was gebrand, [twee moordenaars] kwamen, Sulpicius Florus, een soldaat van de Britannische cohorten, onlangs door Galba met het burgerrecht begiftigd, en de speculator Sta tius Murcus; door hen werd Piso [uit zijn schuilplaats] te voorschijn gehaald en bij de ingang van de tempel afgemaakt.

[44] Geen doodsbericht heeft Otho, naar verluidt, met groter blijdschap vernomen, over geen hoofd heeft hij zó onverzadelijk zijn bliken laten weiden, hetzij dat eerst op dát ogenblik, bevrijd van iedere bekommernis, zijn ziel zich voor verrukking begon open te stellen, hetzij dat de heugenis aan de majesteit hij Galba, aan hun vriendschap hij Titus Vinius, zijn gemoed, hoe hardvochtig dit ook was, door droeve evocatie in verwarring had gebracht; zich in de gewelddadige

1, 44-46   76   1, 47747   77

dood van Piso als zijn vijand en mededinger te verblijden, docht hem betamelijk naar aardse en bovenaardse maatstaf.

Vastgeprikt op de punten van pieken werden de hoofden rondgedragen te midden van de standaards der cohorten, naast de legioensadelaar; om strijd toonden ostentatief hun niet bloed besmeurde handen zowel degenen die het beulswerk hadden bedreven als zij die er om en bij hadden gestaan kortom allen gingen, terecht of ten onrechte, prat op het

volbrengen van deze misdaad alsof het iets fraais en prijzenswaardigs was.

Meer dan honderdtwintig verzoekschriften van individuen die op een beloning aanspraak maakten op grond van een of andere noemenswaardige prestatie die dag geleverd, heeft Vitenius naderhand gevonden. En hij liet die [rekwestranten] allen opsporen en terechtstellen, niet om Galba eer te bewijzen maar krachtens het bij vorsten traditionele gebruik - een versterking [van zijn positie] voor het ogenblik, voor de toekomst [een waarborg voor] weerwraak.

[45] Volte-face had, zo zou men hebben geloofd, de senaat gemaakt, een ommezwaai ook het volk: alles1A4 stormt naar de kazerne, ieder doet zijn best de dichtst genaderden achter zich te laten, een wedloop aan te gaan met degenen die vooruit snellen; het is één en al afkraken van Galba, het is ál lof over het gezond verstand van de soldaten en zonder uitzondering kussen zij Otho innig de hand. En hoe meer gehuicheld het was wat men deed, des te naarstiger deed men het.

En ook Otho stootte niemand voor het hoofd, de een zomin als de ander, terwijl hij trachtte het roofgierig en moordlustig clan van de soldaten niet woord en blik te temperen.

Wat betreft Marius Celsus, "5 de voor de volgende ambtsperiode' benoemde consul die tot het bittere einde Galba's gezwoeren vriend was gebleven - van hém eisten zij de uitlevering om hem ter dood te brengen, daar zij woedend op hem waren om zijn ijver en rechtschapenheid- kwade streken, naar men zei.

Het ontketenen van doodslag en plundering en het ruïneren van juist de achtenswaardigste lieden, dit was het wat men daarmee beoogde, dat was duidelijk; doch Otho bezat nog niet het gezag om geweldpleging te verhinderen: bevel daartoe geven kon hij wel reeds. Derhalve deed Otho¹⁴⁶ of hij op Celsus vertoornd was, gelast hem in de boeien te slaan en slaagde erin, door te verzekeren dat hij een zwaardere straf zou ondergaan, Celsus aan de onmiddellijke ondergang te onttrekken.

[46] Al het overige voltrok zich verder naar goeddunken van de soldaten: zelf kozen zij zich de commandanten van de lijfwachtcohorten, Modus Firmus,' eertijds gemeen soldaat, vervolgens commandant bij de nachtpolitie en brandwacht en een man die, zelfs toen Galba nog stevig in het zadel zat, Otho's partij had gekozen; aan hem werd toegevoegd Licinius Proculus, ¹⁴⁶ van wie men door zijn intieme omgang niet Otho vermoedde dat hij diens plannen had begunstigd. Tot stadscourmandant stelden zij aan Flavius Sabinus,^{14°} in navolging van Nero's keuze, onder wie hij dit ambt eveneens had vervuld; de meesten hielden in zijn geval rekening niet zijn broer Vespasianus. ¹⁵⁰

Nadrukkelijk werd de eis gesteld dat de gelden voor afkoop van corveeën, die men gewend was aan de centurio's te betalen, zouden worden kwijtgelaten;¹⁵¹ immers de gemene man had deze als een vaste jaarlijkse schatting te betalen. Een kwart van het manipel was hierheen of daarheen met verlof of klungelde in de legerplaats zelf rond, als het tenminste maar de centurio stopte. En er was nand' die het de moeite waard vond iets te doen om deze druk te verlichten, of die zich 'iets aantrok van de manier waarop ni en aan geld kwam; niet straatoverij en plundering of met het verrichten van minne karweitjes [verschafften de manschappen zich de middelen waarmee zij] de corveeën afkochten en zich van de dienst afmaakten.

Voorts werden juist de meest welgestelde soldaten murw gemaakt met zware arbeid en mishandeling,' net zolang tot zij zich vrijstelling kochten. Was zo'n soldaat dan door onkosten uitgemereld en bovendien door lediggang verslapt, dan keerde hij - arm, terwijl hij vroeger rijk was geweest, en lamleidend in plaats van energiek-terug bij de troep; en zo

kwam het dat successievelijk allen, de een voor de ander na, gelijkelijk door berooidheid en losbandigheid gedegenereerd, zich in muiterijen en onenigheden, ja ten slotte in burgeroorlogen stortten.

Maar om op Otho terug te komen - ten einde niet door een royaal gebaar ten gunste van de gemene man de sympathie van de centurio's te verspelen, 135 beloofde hij dat zijn particuliere kas ieder jaar de vrijstellingen zou bekostigen, hetgeen ongetwijfeld een nuttige maatregel was, die dan ook in later tijden door achtenswaardige keizers, doordat zij er een vast dienstgebruik van maakten, is bestendigd.

Wat betreft de commandant van de lijfwacht, Laco: men deed of men hem op een eiland wilde interneren, maar hij is door een veteraan- vrijwilliger, die Otho om hem te vermoorden vooruit had gezonden, doorstoken; aan Marcianus¹⁵⁶ LECILIS is, daar hij slechts een vrijgelatene was, in het openbaar de doodstraf voltrokken.'

[47] Was de dag verstreken onder gruwelen, de ergste van de bezoe-
I, 47-48 78

kingen is het vreugdebetoon geweest. De praetor urbanus" roept de senaat bijeen, de rest van de staatsambtenaren biedt tegen elkaar op met vleierijen, de senatoren komen aangesneld: aan Otho wordt toegekend de tribunicische macht, 159 de titel 'Augustus' en alle keizerlijke ereambten," terwijl ieder zich tot het uiterste afpijnigt om de beschimpingen en scheldwoorden uit te wissen die in het wilde weg waren gelanceerd; dat deze wortel hadden geschoten in Otho's gemoed heeft niemand aan den lijve gevoeld; of hij zich van de krenkingen niets had aangetrokken dan wel dat hij ze voor later had willen bewaren, is door de te korte duur van zijn bewind in het onzekere gebleven.

Terwijl het Forum nog droop van het bloed is Otho, tussen de stapels lijken van de gevallen" door, naar het Capitool en vandaar naar het paleis gedragen en heeft zijn toestemming gegeven dat aan de doden een begrafenis mocht worden vergund en dat de stoffelijke resten mochten worden verbrand.

Piso is plechtig ter aarde besteld door zijn echtgenote Verania en zijn broer Seribonianus, Titus Vinius door zijn dochter Crispina, nadat zij hun hoofden, die de moordenaars hadden bewaard om er munt uit te slaan, hadden laten opsporen en tegen losgeld vrijkopen.

[48] Piso is kort voor zijn tweeëndertigste verjaardag vermoord; zijn reputatie is gunstiger geweest dan zijn gesternte. Twee van zijn broers zijn ter dood gebracht, Magnus¹⁶² door Claudius, Crassus¹⁶³ door Nero: hijzelf- lange tijd een balling, vier dagen Caesar" - heeft door zijn overhaaste adoptie in zoverre slechts voorrang gehad boven zijn oudere broer," dat hij het eerst werd vermoord.

Titus Vinius bereikte een leeftijd van zevenenvijftigjaar; zijn levenswandel is wisselvallig geweest. Zijn vader stamde uit een praetorenfamilie, zijn grootvader van moederszijde behoorde tot de vogelvrijverklaarden."

Zijn debuut in de militaire dienst bracht hem in opspraak: hij had gediend onder de legaat Calvisius Sabinus,' wiens echtgenote uit perverse lust een kijkje ging nemen in de inrichting van een legerplaats, 's nachts in soldatenuniform daarin was doorgedrongen en die, nadat zij aan het lopen van nachtronden en aan het deelnemen aan andeit dienstverrichtingen in dezelfde uitgelaten stemming" haar krachten had beproefd, zover is durven gaan dat zij zich nota bene in het kwartier van de commandant van de legerplaats¹⁶⁹ heeft laten misbruiken. En van dit misdrijf werd Titus Vinius beschuldigd. Derhalve werd hij op bevel van Gajus Caesar onder zwaar arrest gesteld; later,

I, 48-49 79

toen de bakens waren verzet, vrijgelaten, doorliep hij zonder aanstoot te geven de ambtelijke carrière en werd na de praetuur te hebben bekleed legioenscommandant, van welke functie hij zich voortreffelijk heeft gekweten.

Daarna heeft men hem beklad met het smadelijk verwijt-een verwijt van het soort dat men aan een slááf maakt -dat hij bij een gastmaal van Claudius' tafel een gouden beker zou hebben gestolen En inderdaad, Claudius gaf de dag daarop bevel dat van alle gasten Vinius alleen van aardewerk zou worden geserveerd.

Dodi in zijn kwaliteit van proconsul oefende Vinius het bewind over Gallia Narbonensis uit, stipt wettelijk en strikt onkreukbaar. Later is hij door Galba's vriendschap in de afgrond gesleurd - hij, vermetel, geslepen, doortastend en al naar gelang hij op iets zijn zinnen had gezet, een boosaardig of een nijver man, niet een gelijk doorzettingsvermogen.

Aan het testament van Vinius is, wegens de omvangrijkheid van zijn bezit, geen uitvoering gegeven de omstandigheid dat Piso onbemiddeld was, heeft aan zijn laatste wil kracht bijgezet.

[49] Galba's lijk is lange tijd onverzorgd blijven liggen en werd in het nachtelijk duister, dat de baldadigheid begunstigde, een mikpunt voor heel veel spot en hoon; de intendantin Argius, die vroeger een van zijn slaven was geweest, liet hem begraven in een bescheiden graf, in een park dat Galba's eigendom was geweest. Zijn door zoetelaars en stalknechten op een piek gestoken en deerlijk verminkt hoofd is pas de volgende dag teruggevonden voor het grafieken van Patrobius (deze was een door Galba bestrafte vrijgelatene van Nero geweest) en hij het reeds gecremeerde lichaam gevoegd.

Dit is het einde geweest van Servius Galba die, begunstigd door de fortuin, in drieënzeventig jaar' vijfkeizers overleefde en die gelukkiger is geweest onder de regering van anderen dan toen hij zelf de scepter zwaaide.

Oude adel was het erfgoed van zijn geslacht én een groot vermogen; zélf hield hij naar karakter en aanleg de middenweg - eerder niet behept niet ondeugden dan toegerust niet goede eigenschappen. Was enerzijds zijn goede naam hem niet onverschillig, ermee pralen deed hij anderzijds ook niet; naar andermans geld taalde hij niet, met dat van zichzelf ging hij zuinig om, niet de financiën van de staat was hij schriel. Tegenover zijn vrienden en vrijgelatenen, als het toeval wilde dat hij rechtschapen lieden ontmoette, was hij zonder laakbaar te wezen toegeeflijk, maar waren het booswichten, dan deed hij alsof hij niets merkte, tot conniventie toe. Doch de adeldom van

1,49-50

zijn geboorte en het verschrikkelijke der tijden dienden hem als dekmantel, zó dat hetgeen indolentie wás, voor wijsheid doorging.

Gedurende de tijd dat hij in de kracht van zijn jaren stond, heeft hij geschitterd door roem, behaald op zijn veldtochten in de Germaanse landen. Als proconsul wist hij Africa met gematigdheid, toen hij reeds ouder was geworden Hispania Citerior niet gelijke zin voor rechtvaardigheid in toom te houden. Hij scheen van groter formaat dan een gewoon onderdaan, zolang hij een onderdaan was, en naar her eenstemmig gevoelen van allen de rechte man om keizer te worden, als hij maar geen keizer was gewéést.¹⁷⁴

[50] De hoofdstad, die in een toestand van opwinding verkeerde en die niet alleen sidderde wegens het gruwelijke van het snode bedrijf dat zich zopas had afgespeeld, maar die tevens beducht was voor Otho om zijn voormalig gedrag, werd op de koop toe opgeschrikt door een nieuw bericht 175 over Vitenius een bericht dat men voor de moord op Galba voor zich

had gehouden om het geloof ingang te doen vinden dat het slechts het léger van Boven-Germanië was dat afvallig was geworden. '70 Op dat moment zag het ernaar uit als waren twee mannen - door hun oneerbaarheid, gebrek aan energie en zucht naar overdaad de verdorvenste sujetten die er op aarde te vinden waren - door het noodlot ertoe uitverkoren het rijk naar de afgrond te helpen. En niet slechts senaat en ridderstand, dit wil zeggen: lieden die een zekere rol speelden in de staat en die zich iets aantrokken van het wel en wee der gemeenschap, maar ook het volk stak zijn mistroostigheid hierover niet onder stoelen of banken. En niet alleen gingen nu de gesprekken over hetgeen men naar analogie van de recente gebeurtenissen in deze moorddadige vrede voorts nog kon verwachten, nee: de herinnering aan de burgeroorlogen ophalend sprak men over 'Rome, zo vaak ingenomen door Romeinse legers',¹⁷⁷ over 'de verwoesting van Italië en het bij herhaling plunderen van de wingewesten'; over Pharsalus, Philippi, Perugia' en over 'Mutina', namen berucht om rampen die over Rome zijn gekomen.' 'Bijna op haar kop gezet' - zo zei men - 'was de wereld, ook toen het nog edele mannen waren die elkaar de eerste plaats betwistten, naar het rijk had zich staande kunnen houden bij de overwinning van Gajus Inlins, was in stand gebleven ook bij de zege van Caesar Augustus; de republiek zou in wezen zijn gebleven onder Pompeius en onder Bruuts: mi echter, zou uien nu soms omwille van Otho of van Vitellius ten tempel gaan? Bidden voor de een zou al even godslasterlijk wezen als bidden voor de ander, vloekwaardig de geloften voor ieder -van hen, waar het ging tussen twee preten

1, 50-51   81

denten van wie men, als zij het zouden uitvechten, slechts dit ene zeker wist, dat de ergste van de twee diegene zou wezen die overwinnaar zou zijn geworden.'

Ook waren er lieden die in hun verbeelding Vespasianus niet het Oriënt-leger reeds zagen aankomen. En ofschoon Vespasianus te verkiezen was boven ieder van de beide anderen, huiverde men toch voor opnieuw een oorlog en voor verder onheil. Ook was Vespasianus' reputatie twijfelachtig; doch tot op dat tijdstip¹⁷⁹ is, van alle keizers, hij de enige geweest die in zijn voordeel is veranderd.'

[51] Thans ga ik mij zetten tot een overzicht van wording en oorzaken van de Vitelliaanse 181 opstand. Nadat Julius Vindex 182 niet heel zijn troepenmacht was vernietigd, ging het verlangen van de soldaten die buit en roem naar het hoofd waren gestegen - hetgeen-men zich kan indenken, daar hun zonder inspanning of risico een overwinning in een bijzonder lucratief krijsbedrijf in de schoot was gevallen meer uit naar veldtochten en -slagen,' dit wil zeggen: meer naar extraatjes uit buit dan naar vaste soldij. Lang hadden zij zich moeten schikken in een dienst waar geen droog brood mee te verdienen was, hard bovendien door de geaardheid van landstreek en klimaat en door de strengheid van de krijgstoet die, onverbiddelijk wanneer er rust heerst, tot verslapping komt door tweespalt onder de burgerij, daar er dan van beide facties agenten klaarstaan om niet corruptie te werken, terwijl trouwbreuk' onbestraft blijft.

Mannen, wapenen en paarden hadden zij in overvloed, zowel voor dienstgebruik alsook om te paraderen. Doch van de expeditie kende de soldaat slechts zijn eigen centuria en vendel; de grenzen van de wingewesten vormden de scheiding van de legers: toen echter, tegen Vindex geconcentreerd, begonnen de legioenen die zichzelf en de Gallische landouwen hadden leren kennen,⁵ opnieuw naar strijd te verlangen, nieuwe tweedracht te zoeken. En zij noemden [de Galliërs] niet langer, zoals eertijds, 'bondgenoten', maar 'vijanden' en 'overwonnenen'. Ook hield dat deel van de Gallische landen dat aan de Rijn is gelegen zich

niet afzijdig, maar sloot zich eveneens aan bij de partij van het leger en betoonde zich toen het felst in zijn hitsen tegen de 'Galbianen'; immers dit was de benaming waarmee men hen, sedert Vindex' naam zijn klank had verloren, had bestempeld. Om kort te gaan, in hun animositeit tegen de Sequanen, de Aeduers¹⁸⁶ enzovoorts - een vijandige gezindheid die gelijke tred hield met de welvaart van die staten - hadden zij in hun verbeelding reeds gezwelgd in het overweldigen van steden, in het plunderen van het platteland, in het bero-

1, 5r-52   82   r, 52-53   83
 ven van huis en haardsteden, behalve uit hebzucht en eigenwaan, dominerende ondeugden van wie de sterksten zijn, ook nog getergd door de halsstarrigheid van de Galliërs die, ten einde het leger in diskrediet te brengen, snoefden 'dat hun door Galba een vierde gedeelte van de belastingen was gerestitueerd en dat hun als gemeenschap geschenken ten deel waren gevallen'.

Daar kwam nog bij een arglistig verbreid en klakkeloos geloofd gerucht 'dat men de legioenen decimeerde en de resoluutsten onder de centurio's afzette'. Van alle kanten doemden er schrik-aanjagende berichten op, onheilspellend de mare uit Rome; vijandig de kolonie Lugdunum" en in haar hardnekkige trouw aan Nero" een broedplaats van boze geruchten; doch het overvloedigst lagen de grondstoffen voor verdichtselen en tot het geloven daaraan in de legerplaats zelf, ten gevolge van haat, vrees én, wanneer men het oog op eigen krachten sloeg, een veilig gevoel van gerustheid.

[52] Kort voor de eerste december van het voorafgaande jaar was Aulus Vitellius¹⁹⁰ naar Beneden-Germanië gekomen en had zich naar de winterkwartieren van de legioenen begeven voor een nauwgezette inspectie: zeer vele centurio's werden in hun centuria's hersteld, onterende straffen tenietgedaan en disciplinaire straffen verzacht; veelal had hij dit gedaan om zich populair te maken, soms niet onbevange oordeel, namelijk in die gevallen waarin hij de vuigheid en baatzucht van Fonteius Capito in het afnemen respectievelijk toekennen van militaire rangen onpartijdig had geredresseerd. ¹⁹¹ En dit alles werd niet opgenomen als voortvloeiend uit zijn bevoegdheid van consulaire legaat; nee, men zag er veel meer in.

Nu gold Vitellius in de waardering van serieuze mensen weliswaar voor infaam, maar zijn aanhang riep over zijn vriendelijkheid en goedhartigheid, omdat hij zonder maat, zonder oordeel des onderscheids het zijne weggaf en kwistig omsprong niet andermans bezit; daar kwam nog bij dat zij in hun ijver hem op de troon te helpen¹⁹² zelfs zijn gebreken als loffelijke eigenschappen duiden.

Nu waren er bij beide legers weliswaar vele gedisciplineerde en rustlievende elementen, maar ook kwaadwillende en daarbij niets ontziende mannen. Doch mateloos in hun ambities en van een ongehoorde vermetelheid waren de legioensonderbevelhebbers Alienus Caecina en Fabius Valens;' van hen was het Valens wrokkend tegen Galba, omdat deze er zich volgens hem niet erkentelijk voor zou hebben betoond dat door hem, Valens, Verginius' hinken op twee gedachten aan het licht was gebracht en dat hij Capito's opzet in de kiem had gesmoord - die Vitellius ophitste door hoog op te geven van de geestdrift der soldaten: 'zijn' naam was alom gevierd; Flaccus Hordeonius" zou hem geen strobreed in de weg leggen; Brittannië zou hem bijspringen, hulptroepen uit Germanië hem volgen: met de trouw der wingewesten was het niet veel zaaks; bij de gratie van anderen oefende de grijze keizer een macht uit die dan ook ieder ogenblik in handen van een ander stond over te gaan: hij, Vitellius, had zijn togaplooi maar open te houden en de nakende Fortuin tegemoet te stijlen.

Wel met reden had Verginius in tweestrijd gestaan, telg als hij was uit een geslacht van

ridders,' zoon van een onbekende vader, niet opgewassen tegen de regeringstaak indien hij deze op zich zou hebben genomen, in veiligheid voor he;. geval dat hij haar weigerde: dan hij, Vitellius! - de drie consulaten van zijn vader, diens censorschap, diens ambtgenootschap met een Caesar' verleenden hém¹⁹⁸ [Aulus,] niet alleen reeds sedert lang de achtenswaardigheid van een keizer, maar ontzegden hem ook het onbezorgde bestaan van een ambteloos burger.'

Dit bracht zo'n opschudding teweeg in deze indolente inborst, dat meer zijn belustheid werd gewekt dan zijn hoop.

[53] Maar in Boven-Germanië had Caecina - een knappe jongeman, kolossaal van gestalte, mateloos in zijn eerzucht, glad van tong, verwaand van gang - de gunst van de soldaten weten te winnen. Deze was, als jonge man nog en quaestor in Baetica," door Galba, omdat hij kloekmoedig tot diens partij was overgegaan, aan het hoofd van een legioen geplaatst: kort daarna erop betrapt uit de openbare kas gelden te hebben ontvreemd, was hij door Galba als verduisteraar van staatsgelden voor het gerecht gedaagd. Dit zette kwaad bloed bij Caecina en hij nam zich voor de onderste steen boven te keren en zodoende eigen kwetsuren met de ellende van de staat te overpleisteren.

Nu was er in het leger zuurdesem voor munterij te over, niet alleen omdat dit leger als één man aan de expeditie tegen Vindex had deelgenomen, maar ook omdat het slechts na Nero's gewelddadig einde naar Galba was overgegaan en voorts omdat het bij het zweren van de eigenlijke krijgseed op Galba achter de manipels van Beneden-Germanië was aangekomen.

Daar kwam nog bij dat de Treveren' en Lingonen,' benevens alle overige staten die Galba met zijn scherpe edicten of door gebiedsbeperving had gefnuikt, in nauwere aanraking begonnen te komen niet de winterkwartieren van de legioenen,"(' niet als gevolg oproerige

84

1, 55-56

1, 53-55

85

gesprekken en, door het verkeer niet de civiele bevolking, diepere verwording van het leger; bovendien een stemming ten gunste van Verginius, waarvan de eerste de beste, alleen niet Verginius zelf, de vruchten zou plukken.

[54] De burgerij der Lingon had naar oud gebruik aan de legioenen als geschenk [twee ineengeslagen] rechterhanden' gezonden, het symbool van gastvriendschap. Hun afgevaardigden, wier verschijning erop was berekend rouw en droefenis aan de dag te leggen, liepen rond over de hoofdweg van de legerplaats en in de gemeenschappelijke tenten. En — door nu eens over de onbillijkheden die zijzelf hadden ondervonden, dan weer over de beloningen toegekend aan naburstaten te klagen, en door telkens als zij bij de soldaten een willig oor vonden hun leedwezen uit te drukken over de gevaren en vernederingen waaraan dit leger zelf was blootgesteld — hitsten zij de gemoederen op. En reeds waren zij na aan het muiten toe, toen Hordeonius Flacons de afgevaardigden bevel gaf heen te gaan. En opdat hun vertrek minder opzien zou baren, gelastte hij hun bij nacht de legerplaats te ruimen.

Dit werd het uitgangspunt voor ecu ijzingwekkend gerucht, want velen beweerden bij hoog en bij laag 'dat zij?' waren vermoord en dat, tenzij men voorzorgsmaatregelen nam voor eigen veiligheid, het stond te gebeuren dat de meest doortastenden onder de soldaten, dit wil zeggen: zij die over de heersende toestanden hadden geklaagd, in het duister, zodat de

overigen er niets van zouden merken, zouden worden afgemaakt'.

Derhalve verbonden de legioenen zich stilzwijgend met een onderling verdrag; zij betrokken er ook de manschappen van de hulptroepen in, die zich — ofschoon men aanvankelijk tegen hen de verdenking koesterde dat er (dit beweerde men) door omsingeling met de cohorten en eskadrons een aanval op de legioenen broeide — weldra nog warmer voor dezelfde zaak interesseerden; immers kwaadwillige elementen worden het gemakkelijker eens tot strijd dan tot het bewaren van rust en eendracht.²⁰⁵

[55] De legioenen van Beneden-Germanië legden nochtans de op de eerste januari gebruikelijke eed van trouw en gehoorzaamheid op Galba af, zij het ook uiterst schoorvoetend en niet slechts hier en daar een geroep van bijval uit de voorste gelederen, terwijl de overigen er in stilzwijgen bij stonden, ieder erop gespist of dan niet juist zijn nevenman een stout stukje zou durven bestaan; want zó is nu eenmaal de ingewortelde geaardheid van de mens dat hij zich haast na te volgen waarvoor hij zich schaamt het initiatief te nemen.

Overigens heersten er bij de afzonderlijke legioenen' uiteenlopende stemmingen: de mannen van het eerste en het vijfde waren dermate oproerig dat sommigen stenen naar Galba's standbeeld wierpen: die van het vijftiende en het zestiende legioen durfden niet verder te gaan dan morren en dreigen en wachtten Met omzichtigheid af waar het het eerst wilde losbarsten.

Maar hij het leger van Boven-Germanië sloegen de soldaten van het vierde en het tweeëntwintigste legioen die bij elkaar in winterkwartier lagen,^{2'} op die bewuste eerste januari de beelden van Galba aan gruzelementen, de mannen van het vierde resoluter, die van het tweeëntwintigste aarzelend, doch weldra niet evenveel vuur. En om niet de schijn op zich te laden dat zij zichzelf van de aan het hoogste gezag verschuldigde eerbied ontslagen achtten, spraken zij de reeds in vergetelheid geraakte woorden 'senaat en volk van Rome' uit bij het afleggen van de eed, zonder dat één van de legaten of tribunen ook maar iets deed ten gunste van Galba, terwijl er enkelen waren die — wat in het geroezemoes heel goed mogelijk was — bijzonder opvallend onrust stookten; nochtans heeft niemand zoals te doen gebruikelijk voor een soldatenmeeting, of van de tribune af, een toespraak gehouden; immers men had nog geen exponent die men zich daardoor tot zijn schuldenaar had kunnen maken.

[56] Als toekijker van dit wan bedrijf stond de consulaire legaat Hordeonius Flaccus er [werkeloos] hij; hij miste de moed ons de heethoofden binnen de perken te houden, de weifelaars te stuiten, de welgezin- den een hart onder de riem te steken; maar futloos en bang waste hij, uit gebrek aan lef,' zijn handen in onschuld. Vier centurio's van het tweeëntwintigste legioen, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Martellus en Calpurnius Repentinus, zijn, toen zij trachtten de standbeelden van Galba te beveiligen, door soldaten die hen op het lijf vielen weggesleurd en in de boeien geslagen. Er was er niet één die langer trouw of zijn eens gezworen eed¹¹⁹ indachtig bleef, maar—wat bij miterijen [altijd] gebeurt —: aan de kant waar de meerderheid stond, daar stonden uiteindelijk allen.

De nacht volgende op de eerste januari ging de arenddrager van het vierde legioen naar Colonia Agrippinensiuna' en berichtte daar aan Vitellius, die aan tafel zat, 'dat het vierde en het tweeëntwintigste legioen Galba's beelden ter aarde hadden gesmeten en gehoorzaamheid aan senaat en volk van Rome hadden gezworen'. Deze eed vond men een holle frase: men besloot op de wankele fortun te anticiperen en met een keizer voor den dag te komen.

1, 56-58 86

Vitellius zond boden naar de legioenen en hun commandanteu²¹¹ om te berichten 'dat het leger van Boven-Germanië afvallig was geworden van Galba: derhalve moest men Of ten strijde trekken tegen de afvalligen óf, indien men eendracht en rust wilde, een keizer maken: en het was minder riskant CCD keizer te kiezen dan er een te zoeken'.

[57] Het dichtstbij' waren de winterkwartieren van he t eerste legioen, alsmede Fabius Valens, de vastberadenste onder de legaten. Deze reed de dag daarop Colonia Agrippinensiurn binnen met de cavalerie van het legioen' en met die van de hulptroepen en begroette Vitellius als keizer. Om strijd — het was één geweldige toeloop — volgden de [overige] legioenen van dezelfde provincie; ook het leger van de Boven-Rijn gaf de brui aan de schoon klinkende bewoordingen 'senaat en volk van Rome' en koos op de derde januari de kant van Vitellius: men moest inzien dat het de twee voorafgaande dagen niet achter het wettige gezag had gestaan. De Agrippinensers,² Treveren en Lingonen kwamen in geestdrift de legers nabij en boden ondersteuning aan, paarden, wapenen en geld, iedere gemeenschap overeenkomstig haar vermogen aan mankracht, stoffelijke of geestelijke middelen. En niet alleen de civiele overheidspersonen in de kolonies of de hoofdofficieren van de legerplaatsen?' die reeds in overvloed van alles hadden en die van het behalen van een overwinning grote verwachtingen koesterden, doch ook de minderen?' ja zelfs de gemeen soldaten offerden hun spaarpenningen en kwamen aandragen met degenkoppels, borstsieraden en de zilveren decoraties waarmee zij hun wapenrusting opsieren, in plaats van geld — uit bezieling' en in een opwelling van het ogenblik... én uit baatzucht.'

[58] Na derhalve het enthousiasme van de soldaten te hebben geprezen, verdeelt Vitellius de ambten van het keizerlijk fluis,²¹ waarin gewoonlijk vrijgelatenen fungeerden, onder Romeinse ridders; de gelden voor het afkopen van corveeër] betaalt hij aan de centurio's uit de keizerlijke kas; de bloeddorstigheid van de soldaten die van een groot aantal lieden de uitlevering vorderen, billijkt hij meermalen; een enkele keer leidt hij hen om de tuin door [het slachtoffer] quasi in de gevangenis te zetten.

De procurator van Gallia Belgica, Pompeius Propinquus,^{22°} werd op stel en sprong vermoord; Julius Burdo, de admiraal van de Rijnflottielje,²²¹ heeft hij door een list weten te laten eclipseren. Tegen deze was de verbolgenheid van de soldaten ontvlamd, omdat hij —naar hun zeggen—tegen Fonteius Capito eerst een aanklacht op touw had gezet en kort daarop de moordaanslag.' Dierbaar nu was de na gedachtenis

I, 58-60 87

van Capito²²³ en, kon men bij de algemene verbittering wel open en bloot moorden, begenadigen kon men niet, tenzij niet een truc: derhalve is Burdo in verzekerde bewaring gehouden en pas na de overwinning, toen de haatgevoelens van de soldaten eindelijk waren geluwd,' losgelaten.

Intussen werd hun als zondebok de centurio Crispinus uitgeleverd. Deze had zijn handen met het bloed van Capito bevestigd' en hierom hadden zij die bestraffing eisten, hem te meer in het vizier; bovendien was er hem die de straf oplegde, ²²⁶ niet al te veel aan Crispinus gelegen."

[59] Vervolgens werd Julius Civilis" aan het gevaar onttrokken; hij was een zeer invloedrijk man onder de Bataven en men moest ervoor oppassen dat men door hete te executeren deze krijgshaftige natie niet tegen zich in het harnas zou jagen. Inderdaad lagen er in het land der Lingonen acht cohorten Bataven, ingedeeld bij het veertiende legioen als

hulptroepen, die zich in dit tijdsgewricht door de heersende tweedracht van het legioen hadden afgescheiden doch die, al naar gelang de zijde die zij geneigd waren te kiezen, als bondgenoten of als tegenstanders groot gewicht in de schaal konden leggen.

Vitellius liet de centurio's Nonius, Donatius, Romilius en Calpurnius, over wie ik vroeger heb gesproken,²²⁹ ter dood brengen, veroordeeld op beschuldiging van trouw, het ergste waarvan men beschuldigd kan worden in de ogen van muiters.

Voorts traden toe tot de partij Valerius Asiaticus, 230 de legaat van Gallia Belgica, die later door Vitellius tot schoonzoon werd aangenomen, en Junius Blaesus,²³¹ de gouverneur van Gallia Lugdunensis, die niet het Italische legioen' en de cavalerie van Taurus² in Lugdunum waren gelegerd.

Evenmin draalden de troepen uit Raetië lang om zich onverwijld achter Vitellius te scharen: ja zelfs in Britannk aarzelde men niet.

[60] Aan het hoofd van dit gewest stond Trebellius Maximus, 234 om zijn hebzucht en gemeenheid door het leger geminacht en gehaat. Nu werd deze haat jegens hem aangewakkerd door Roscius Coelius,' de bevelhebber van het twintigste legioen,' die reeds lang twist met hem had; maar de burgeroorlog had hun de gelegenheid geboden feller in tweedracht uit te barsten. Trebellius placht er Coelius een verwijt van te maken 'een geest van opstandigheid en ondermijning van de krijgstucht in de hand te hebben gewerkt'; Coelius wierp Trebellius voor de voeten 'dat hij de legioenen had uitgemergeld, waardoor zij volslagen berooid waren', terwijl intussen door dit afschuwelijke ge-

I, 60-6a 88

krakeel van de bevelvoerders de discipline in het leger verwilderde en de onenigheid zo hoog liep dat Trebellius - door de schimp en smaad van zelfs de soldaten der hulptroepen voortgejaagd en door het overlopen van de infanterie en ruitery van de bondgenoten naar Coelius geïsoleerd-tot Vitellius zijn toevlucht nam.

De rust in het wingewest is, ongeacht de ontstentenis van de consulaire legaat, bestendig gebleven: de uitvoerende macht berustte hij de bevelhebbers van de legioenen, die in bevoegdheid elkaars gelijken waren, terwijl Coelius door zijn koenheid het meest te zeggen had.

[61] Door de aansluiting van het leger van Brittannië op zeer hoog²³⁷ oorlogspotentieel aan strijdkrachten en hulpmiddelen gekomen, benoemde Vitellius voor het voeren van de strijd twee generaals en stelde hij twee marsroutes vast: Fabius Valens kreeg bevel 'de Gallische landen voor de zaak te winnen of, mochten zij weigeren, te brandschatten en over de Cottische Alpen'" Italië binnen te vallen; Caecina moest 'via de dichterbij gelegen bergpas, te weten die over de Penninische Alpen,' afdalen'. Valens kreeg de beschikking over detachementen van het leger van Beneden-Germanie, met de adelaar van het vijfde legioen en de infanterie en cavalerie van de bondgenoten, ongeveer veertigduizend combattanten; Caecina moest er dertigduizend uit Boven-Germanie aanvoeren, de kern waarvan het eenentwintigste legioen' uitmaakte. Bij ieder werden nog hulptroepen van de Germanen ingedeeld, waarmee ook Vitellius zijn eigen sterkte aanvulde: hij wilde niet het gros van de hoofdmacht' volgen.

[62] Wonderlijk was het contrast tussen leger en aanvoerder: hij de soldaten was het één aandringen, één roepen om strijd, zolang - naar zij zeiden' - de Gallische landen nog in opschudding verkeerden, zolang de Spaanse nog geen kleur bekenden. 'Winter? - geen beletsel. De zaak op de lange baan schuiven omdat het vrede is?'⁴³ - geen kwestie van;

wég met die lamlendigheid! Op naar Italië, Op naar Rome! Ruk het land binnen, bezet de hoofdstad. Overrompel hen: niets werkt bij burgertwist secuurder dan dit. Daad doet meer dan beraad.'²⁴⁴

Doch Vitellius verroerde geen vin en liet zich de geneugten van de vorstelijke staat bij voorbaat smaken door een lui luxeleventje te leiden en door kwistige festijnen aan te richten - op klaarlichte dag reeds dronken en van het schransen log en vadsig, terwijl nochtans de soldaten, in hun geestdrift en drang tot handelen, wat meer is zelfs dát deden wat van hun aanvoerder had behoren uit te gaan, precies als wanneer de veldheer er zelf bij aanwezig was en de wakkere kerels ener-, de

1, 62-64 89

bloodaards anderzijds hoop gaf respectievelijk angst aanjoeg. In volle krijgssuitrusting, moreel en materieel gevechtsklaar, hunkerden zij naar het signaal tot de afmars; al dadelijk gaven zij Vitellius de bijnaam 'Germanicus': 'Caesar' heeft hij zich, zelfs als overwinnaar, niet willen laten noemen.

Een gunstig voorteken gewerd Fabius Valens en het leger dat hij ten oorlog leidde, juist op de dag van de afmars, in de gedaante van een adelaar die in kalme vlucht, al naar gelang de colonne langs haar marsroute voortkronkelde, vooruit zweefde als wilde hij haar de weg \vijzen. En over een lange afstand hield het vreugdegeroep van de soldaten zodanig aan en was zodanig de onverstoornis van de vogel die volstrekt niet schuw werd, dat men dit opvatte als een onmiskenbare voorspelling van groot succes.

[63] En voor zover het de Treveren betraf, hun gebied als dat van een bevriende natie betraden zij zonder vrees: te Divodurum' (dit is de stad van de Mediomatriciërs) maakte zich, hoewel zij allervriendelijkst ontvangen waren, plotseling een paniek van hen meester. Eensklaps grepen zij naar de wapenen om een burgerij die niets kwaads in haar schild voerde uit te moorden, niet om buit of uit zucht tot plunderen, maar in razernij en blinde drift - om kort te gaan, zonder zélf te weten waardin, waardoor het dan ook des te moeilijker was er iets tegen te doen, totdat zij eindelijk door de dringende beden van hun aanvoerder zachter gestemd, van een algehele uitroeiing van de bevolking aflieten. Nochtans zijn er ongeveer vierduizend mensen afgemaakt. En zulk een ontzetting is er door heel Gallië gevaren, dat in het vervolg bij de nadering van de heerschare ganse burgerbevolkingen met overheidspersonen en al het leger tegemoet liepen onder het uiten van smeekbeden, terwijl de vrouwen en kinderen langs de wegen op de grond lagen: en al wat men verder kon bieden om de verbolgenheid van de vijand tot bedaren te brengen') werd, zonder dat het eigenlijk oorlog was doch om vrede af te bedden, ootmoedig toegereikt.'⁴⁷

[64] Het bericht van de moord op Galba en de troonsbestijging van Otho ontving Fabius Valens in de hoofdstad der Leuciërs.' Maar de soldaten liet dit koud, geen blijdschap, geen ontsteltenis: het was alles oorlog wat de klok sloeg. Voor de Galliërs was het kiezen of delen: aan Otho hadden zij al evenveel hekel als aan Vitellius, maar deze laatste boezemde hun bovendien vrees in. De dichtst bijgelegen stad was die van de Lingonen,²⁴⁹ de partij toegedaan. Zij werden er welwillend ontvangen en de soldaten wedijverden

[niet de Galliërs] in ingetogenheid, doch de vreugde duurde slechts kort door de onbeschaamdheid

i, 64-65 90

van de cohorten') die, nadat ze zich — zoals wij in het bovenstaande hebben vermeld' — van het veertiende legioen hadden afgesplitst, door Fabius Valens bij zijn leger waren

ingedeeld. Scheldsalvo's eerst, weldra gevolgd door kloppartijen tussen Bataven en legioensoldaten, omdat de soldaten voor dezen of genen partij kozen, stonden op het punt tot een formele veldslag op te laaien als niet Valens door de terechtstelling van een paar kerels het geheugen van de Bataven terzake zijn militair oppergezag, waaraan zij zich niet meer stoorden, had opgefrist.

Tevergeefs zocht men tegenover de Aeduers een voorwendsel tot oorlog: gesommeerd geld en wapenen te leveren, verstrekten zij gratis levensmiddelen op de koop toe.

Wat de Aeduers deden uit angst, dat deden de Lugdunensers met genoegen.' Maar het Italische legioen en de cavalerie van Taurus werden teruggetrokken: men besloot de achttiende cohorte' te Lugdunum, in haar eigen vertrouwde winterkwartieren, achter te laten blijven. Manlius Valens' de bevelhebber van het Italische legioen, stond, hoewel hij zich voor de partij verdienstelijk had gemaakt, bij Vitellius volstrekt niet goed aangeschreven: in het geniep had Fabius hem met aantijgingen zwart gemaakt, waarvan Manlius niets vermoedde; Fabius sprak namelijk, om hem er des te argelozer in te laten lopen, in het openbaar met lof over hem.

[65.] De oude tweedracht tussen de Lugdunensers ende Viennensers was door de jongste strijd opgelaaid.' Veel hadden zij over en weer van elkaar te lijden, veelvuldiger en verbitterder ging men elkaar te lijf dan wanneer men slechts om Nero en Galba slaags zou zijn geraakt. En inderdaad, toen Galba de kans schoon had gezien zijn woede te koelen, had hij de inkomsten van de Lugdunensers de keizerlijke schatkist laten toevloeien; rijkelijk bewees hij daarentegen de Viennensers eer: het gevolg hiervan was naijver en wangunst. En tussen de beide steden die door slechts één rivier²⁵⁶ gescheiden waren, bouwde haat een brug.

Derhalve hitsten de Lugdunensers de soldaten man voor man op en zetten hen aan de Viennensers te verdelgen door hen eraan te herinneren 'hoe door de Viennensers hun kolonie was belegerd, hoe zij Vindex in zijn toeleg hadden gestijfd en nog kortgeleden hele legioenen op de been hadden gebracht om Galba te ondersteunen.' En na dit als gronden voor haat te hebben voorgespiegeld,²⁵⁸ stelden zij hun de omvang van de buit voor ogen. En het was nu geen heimelijk opstoken meer, maar een dringend verzoek van overheidswege: 'op te rukken ter wrake, de haard van de Gallische oorlog uit te roeien: ginds was

1, 65-67 91

alles on-Romeins, dat wil zeggen: vijandig; zij daarentegen een Romeinse kolonie en een stuk van het leger, zij waren vrienden in voor- en tegenspoed;' mocht de fortuin tegenslaan, dan moest men hen niet aan de wraakzucht [der Viennensers] overlaten'.

[66] Met deze en andere argumenten van dezelfde strekking hadden zij [de soldaten] dusdanig bewerkt dat zelfs de legioenscommandanten en de partijleiders niet meer geloofden de woede van de soldaten een domper te kunnen opzetten, toen de Viennensers, die terdege begrepen dat het voor hen erop of eronder ging, olijftakken met wollen handen omwonden vóór zich uitdragend,' zich overal waar het leger kwam aantrekken aan de wapenen, knieën en voeten vastklampten en zo de gemoederen van de soldaten vermurwden; Valens voegde er een donatie van driehonderd sestertiën de man bij. Toen pas zwichtte men voor de ouderdom en waardigheid van de kolonie en vonden de woorden van Fabius, die lijfsbehoud en instandhouding van de Viennensers bepleitte, welwillend ingang. Hoewel niettemin de stad als gemeenschap werd bestraft met gedwongen inlevering van wapenen, hielpen de burgers de soldaten met particuliere middelen van het gewone soort.

Overigens liep er een hardnekkig gerucht 'dat Valen zelf voor grof geld was gekocht'. Valens, lange tijd vaal van armoede, nu eensklaps rijk geworden, kon de keer der fortuin maar kwalijk camoufleren; teugelloos gaf hij zich over aan door langdurige ellende gewekte begeerten en, arm in zijn jonge jaren, werd hij op gevorderde leeftijd spilziek.

In langzaam marstempo is daarna het leger door het gebied van de Altobrogen en Vocontias²⁶¹ gevoerd, daar de aanvoerder zelfs uit de lengten van de dagmarsen en het verleggen van de kampementen munt sloeg door onereuze transacties aan te gaan niet landeigenaren en stadsmagistraten, waarbij hij dermate chantage gebruikte dat hij dreigde over Lucus²⁶² (dit is een stad in het gebied van de Vocontiërs) de rode haan te laten kraaien, totdat hij zich door middel van geld het vinden voor clementie. Zo vaak als de middelen om zich geld te verschaffen ontbraken, liet hij zich door het schenden van vrouwen en overspel verbidden.

Op deze wijze bereikte men de voet van de Alpen.

[67] Meer aan buit en bloed heeft Caecina ingezwolgen.' Diens onstuimig gemoed was getergd door de Helvetiërs' — een Gallische volksstam, oudtijds vermaard om zijn wapenfeiten en mannenmoed, later door de heugenis van zijn reputatie — die van de moord op Galba niets wisten en van een troonsbestijging van Vitellius niets wilden

r, 67-68   1, 68-7n   93

weten. Het uitgangspunt voor de vijandelijkheden is geweest de overijlde hebzucht van het eenentwintigste legioen; de manschappen van dit legioen hadden een som gelds geroofd die gezonden was om te dienen als soldij voor een garnizoen dat sedert lange jaren reeds door de Helvetiërs met door henzelf bezoldigde soldaten in stand werd gehouden.

De Helvetiërs namen dit kwalijk; zij onderschepten een schrijven dat men uit naam van het leger van Germanië aan de Pannonische legioenen wilde zenden en hielden de centurio en ettelijke soldaten' in hechtenis. Tuk op oorlog ging Caecina er meteen op af om elk vergrijp zodra het gebeurde af te straffen voordat men er berouw over mocht krijgen; ijlings brak hij zijn legerplaats op, liet de akkers verwoesten en een plaats plunderen die door jarenlange vrede was uitgegroeid tot de omvang van een Italische plattelandsstad, druk bezocht [door mensen] die aldaar in ten riantte omgeving geneeskrachtige wateren kwamen gebruiken. ²⁶⁶ Er werden bevelen gezonden naar de in Raetië gelegeerde hulptroepen dat deze de Helvetiërs, terwijl zij tegen het legioen front maakten, in de rug moesten aanvallen.

[68] De Helvetiërs, tot het kritieke moment strijdlustig, in het gevaar verslaagd, hadden, alhoewel zij bij het eerste oorlogsalarm Claudius Severus tot bevelhebber hadden benoemd, van het krijgsbedrijf geen verstand: in het gelid marcheren, uitvoering geven aan een scherpomlijnd plan zij konden het niet. Tegen beproefde oudgedienden de strijd opnemen betekende de dood zoeken; riskant ook het afwachten van een belegering, daar door ouderdom de muren' bouwvallig waren; aan de ene kant Caecina met een machtig leger, aan de andere kant de cavalerie en infanterie uit Raetië, benevens de weerbare jongelingschap van de Raetiërs zelf, gewend de wapenen te hanteren en militair op zijn Romeins' geschoold. Overal in het rond plundering en doodslag: de Helvetiërs zelf- tussen buffer en stootblok - gingen aan het rondtrekken en zochten, na de wapenen te hebben weggegooid, voor een groot deel gewond of zich verstrooiend, hun toevlucht naar de Bözberg.' Maar terstond werden zij door een tegen hen ingezette cohorte Thraciërs daar vanaf gejaagd en, achtervolgd door de Germanen en Raetiërs, in de bossen zelfs tot in hun schuilhoeken neergesabeld. Vele duizenden mannen zijn afgemaakt, vele duizenden als slaaf verkocht. En toen men, na alles te hebben vernield, op Aventicum,' 's lands hoofdstad,

niet een dreigend leger' af marcheerde, werden er afgevaardigden gezonden om de stad over te geven en de capitulatie werd aanvaard.

Julius Alpinus, een van de stamhoofden, werd als oorlogsaanstichter door Caecina niet de dood gestraft: de anderen het hij op genade of ongenade aan Vitellius over.

[69] Het valt niet gemakkelijk te zeggen wie de gezanten van de Helvetiërs het minst verzoeningsgezind hebben bevonden, de keizer of de soldaten. Deze laatsten eisten de vernietiging van de stad,' richtten hun wapenen op het gelaat van de gezanten en balden hun vuisten tegen hen. Zelfs Vitellius' ontzag zich niet scheldwoorden en dreigementen te bezigen toen een van de gezanten, Claudius Cossus - een man van vermaarde welsprekendheid doch die zijn redenaarstalent onder een tactvol gespeelde nervositeit maskeerde waardoor er des te meer kracht van hem uitging -, de toorn van de soldaten heeft weten te kalmeren.

Zoals nu eenmaal zijn geardheid is, slaat het grauw onder de impressie van het ogenblik om als een blad aan de boom;:' het was dan ook even grif geneigd tot erbarmen als het mateloos was geweest in bloeddorstigheid: door tranen te storten en door met een zekere mate van onverstoorbaarheid op een betere behandeling aan te dringen, hebben

[de gezanten] straffeloosheid en behoud van de stad" weten te bedingen.

[70] Terwijl Caecina slechts enkele dagen hij de Helvetiërs bleef toeven in afwachting van nadere berichten over Vitellius' bedoelingen," gedurende welk oponthoud hij tevens maatregelen trof tot de overtocht over de Alpen, ontving hij uit Italië het verheugende bericht dat de cavalerie van Silius,²⁷⁷ die zich in de omgeving van de Po bevond, eveneens de eed op Vitellius had gezworen. De Silianen hadden in Africa Vitellius als proconsul gehad;" daarna, door Nero opgecommandeerd met de opdracht vóór hem naar Egypte te gaan-⁷⁹ doch wegens de opstand van Vindex teruggeroepen en nu in Italië verblijf houdend, traden zij - op aansporing van hun cecurio's die, terwijl ze Otho niet kenden, aan Vitellius verknocht waren en die van de sterkte van de nader en nader komende legioenen en van de faam van het Germaanse leger veel ophef maakten - toe tot de partij [van Vitellius]. En bij wijze van aardig presentje voor het nieuwe staatshoofd bewogen zij de sterkste plattelandssteden in het Transpadaanse, Mediolanum, Novaria, Eporedia en Vercellae,² tot aansluiting. Dit heeft Caecina uit hun eigen mond' vernomen. En omdat door middel van bezetting niet één enkele ruiterafdeling Italië in zijn grootste breedte niet kon worden verdedigd, zond hij de Gallische, Lusitaanse en Britannische cohorten vooruit, benevens de vendels van de Germa-

I, 72-73   95

94

nen met de cavalerie van Petra, terwijl hijzelf even in overweging heeft genomen of hij wellicht over de Raetische bergen naar Nolkun?' zou zwenken om op te treden tegen de procurator Petronius Urbicus, die men, omdat hij hulptroepen op de been had gebracht en de bruggen over de rivieren had laten afbreken, voor een getrouw aanhanger van Otho aanzag. Maar uit vrees de reeds vooruitgeschoven cohorten en ruiterafdelingen te verliezen, tegelijkertijd overwegend dat het houden van Italië roemvoller was en dat, waar men ook de strijd zou strijden, Noricum onvermijdelijk als premie op de overwinning [de overwinnaar] zou toevallen, voerde hij via de pas van de Grote Sint-Bernard de legioensoldaten²⁸⁸ en de logge legioenstros over het gebergte terwijl het nog winterde in de Alpen.

17 1- I

Otho intussen lag tegen aller verwachting in niet slap temeer door uitpattingen en lediggang: naar later verschoof hij zijn lusten. verloochend werd zijn zucht naar weelderigheid; ja wat meer is, alles was afgestemd op hetgeen voor de allerhoogste positie in de staat welvoeglijk is, waardoor zijn gehuichelde deugden en vooral zijn gebreken, die zeker zouden terugkeren, des te meer angst inboezemden.

Marius Celsus,²⁸⁴ de voor de volgende 'ambtsperiode benoemde consul, die hij onder pretext van verzekerde bewaring aan de wreedheid van de soldaten had onttrokken, liet hij op het Capitool ontbieden; hij zocht zich een aureool van goedertierenheid niet deze doorluchte man, die nota bene gehaat was bij de partij, te verwerven. Celsus bekende onvervaard wat men hem ten laste legde, namelijk zijn onwrikbare trouw jegens Galba, en ging zo ver dat hij zich zelfs op het door hem gegeven voorbeeld liet voorstaan. En Otho, die zich hield alsof hij hem niets te vergeven had doch die de goden als getuigen voor hun wederkerige verzoening aanriep,"" nam hem terstond op in de kring van zijn vertrouwde vrienden; ja, zelfs koos hij hem kort daarna als één van zijn generaals voor de oorlog?' En inderdaad is Celsus als door een ingrijpen van het fatum blijven vasthouden aan zijn ook aan Otho eens verpande woord, onverkort en natuurlijk zonder dat dit hem geluk bracht.²⁸⁷

Een reden tot blijdschap is het behoud van Celsus voor de groten in den lande geweest; druk is erover gesproken onder het volk en zelfs de soldaten was zijn redding niet ongevallig, daar zij respect hadden voor juist dezelfde karakterflinkheid die ook hun wrevel wekte.

[72] Een gelijke uitgelatenheid volgde daarna om gans andere redenen, namelijk om het feit dat men de ondergang van Tigellinus²⁸⁸ had kunnen afdwingen.

Ofonius Tigellinus, een man van onaanzienlijke afkomst, als kind reeds een galgenaas, liederlijk op zijn oude dag, had zich het ambt van commandant van de nachtpolitie en brandweer, dito van de keizerlijke lijfwacht alsmede al het overige wat de beloning voor verdiensten pleegt te zijn - omdat het vlugger ging - door ondeugden weten te verwerven, en heeft spoedig hierop wreedheid bedreven en vervolgens zijn inhaligheid botgevierd, typisch manlijke schurkerijen. En na eerst Nero tot iedere laagheid te hebben verleid, heeft hij buiten diens medeweten om een en ander durven bestaan) en hem ten slotte aan zijn lot overgelaten en verraden: dit nu is de reden waarom de mensen van niemand anders hardnekkiger de doodstraf hebben geëist uit tegengestelde gevoelens overigens: zowel zij die Nero haat toedroegen als zij die hem node misten.

Bij Galba had Tigellinus protectie genoten door de invloed van Titus Vinius, die het deed voorkomen alsof zijn dochter door Tigellinus was gered. Ongetwijfeld had hij dit gedaan, maar niet uit goedertierenheid -- hij had er immers zovelen om hals gebracht! - doch om een achterdeurtje open te houden voor de toekomst, omdat de grootste schobbejakken door gebrek aan vertrouwen in wat is en bang voor wat er komen kan, zich tegen de algemene haat hij voorbaat trachten te dekken door middel van persoonlijke vriendschap: vandaar dat die lieden er zich geenszins om bekreunen zich buiten schuld te houden; nee, zij zijn er slechts op uit elkaar over en weer voor straf te vrijwaren.

In des te grimmiger stemming loopt derhalve het volk - daar zich op de haat die men vanouds tegen Tigellinus voedde, de recente verontwaardiging jegens Titus Vinius stapelde uit alle hoeken van de hoofdstad te hoop naar het paleis en naar de pleinen. En zich in drommen begevend naar waar de teugelloosheid van het grauw zich op haar ergst pleegt te manifesteren, naar circus en theaters, razen en tieren de mensen in oproerige kreten net zo lang totdat Tigellinus zich, na in zijn badplaats Sinuessa²⁸⁹ het bericht te hebben

ontvangen dat hij sterven moest, onder wulpse omhelzingen van zijn concubines, onder kussen en wat al niet voor schandelikheden om het nog wat te rekken, eindelijk niet een scheermes de keel afsneed en zijn eerloos leven bezoedelde met bovendien een al te lang uitgesponnen en smadelijk sterven.

[73] Omstreeks diezelfde tijd is Calvia Crispinilla,^{29°} wier dood men eiste, door allerhande uitvluchten en niet zonder dat de keizer, die zich hield alsof hij daar niets mee te maken had, in opspraak kwam, uit het gevaar gered. Zij was koppelaarster^{""} geweest voor Nero's lusten, was naar Africa overgestoken²⁹² om Clodius Macer op te ruïnen tot

t, 73-75 96 I, 75-76 97

opstand en maakte er geen geheim van dat zij het op een hongerblokkade tegen het Romeinse volk had aangelegd,' [hetgeen niet wegnam dat' zij later de gunst van de gehele burgerij verwierf, steunend op haar huwelijk met een oud-consul. En tijdens het keizerschap van Galba, Otho en Vitellius werd haar geen haar gekrenkt; later²⁹⁴ was zij invloedrijk door haar geld en omdat zij kinderloos was, hetgeen in goede en slechte tijden van evenveel belang is.

[74] Brief op brief, vergiftigd door complimentjes van het soort waarmee vrouwen plegen te werken, bereikte inmiddels Vitellius van de zijde van Otho; daarin werd hem geld en invloed aangeboden, alsmede ieder rustig hoekje dat hij zich voor zijn spilziek leven maar mocht willen kiezen.

Met hetzelfde lokaas viste Vitellius; aanvankelijk ging het er tamelijk hoffelijk aan toe - van weerskanten overigens een dwaze en onwaardige huichelarij -, doch weldra vlogen zij elkaar als het ware in de haren en verweten zij elkaar hun onzedelijk leven en laagheden, waarmee geen van beiden de waarheid geweld aanded.

Otho had de door Galba gezonden afgevaardigden teruggedroepen,' maar stuurde er zijnerzijds anderen, naar de beide Germaanse legers, naar het Italische legioen en naar de troepen die te Lugdunum in kwartier lagen, naar het heette uit naam van de senaat. De afgevaardigden bleven bij Vitellius achter en wel met te veel bereidwilligheid dan dat men zou kunnen denken dat zij er tegen hun wil zijn vastgehouden; de praetorianen die Otho onder het mom²⁹⁶ van een ere-escorte aan de afgevaardigden had toegevoegd, werden naar huis gezonden nog vóór zij niet de legioenen in aanraking waren gekomen. Fabius Valens gaf hun uit naam van het Germaanse leger brieven mee voor de praetoriaanse en de stadscohorten, waarin hij hoog opgaf van de machtsmiddelen van de partij en een akkoord aanbood; ja wat meer is, hij maakte er hun een verwijt van dat zij het hoogste gezag, zo lang tevoren' in handen van Vitellius gelegd, op Otho hadden overgedragen.

[75] Op deze wijze werden [de praetorianen] met beloften en tegelijk met dreigementen bewerkt: tegen een oorlog waren zij, naar men hun te verstaan gaf, niet opgewassen; bleef alles rustig, dan zouden zij niets verspelen. Overigens is daarom de trouw van de praetorianen niet in ontrouw verkeerd. Hoe dit ook zij - er werden ook sluipmoordenaars door Otho naar Germanië, door Vitellius naar Rome gezonden. Voor beiden liep dit op niets uit; Vitellius' sujetten kwamen er zonder kleerscheuren af, daar zij in een zo grote mensenmenigte - de een kent immers de ander niet - onopgemerkt bleven; de trawanten van Otho echter verrieden zichzelf, daar zij door hun nieuwe gezichten, in een omgeving waar iedereen ieder kent, opvielen.

Vitellius schreef aan Otho's broer Titianus' een brief waarin hij deze alsook zijn zoon met de dood bedreigde, wanneer zijn- Vitellius' - moeder en kinderen niet ongemoeid werden

gelaten. En inderdaad: aan beide families is geen haar gekrenkt; onder Otho, wie weet, misschien wel uit vrees: Vitellius als overwinnaar ging niet de eer van genadigheid strijken.

[76] Het eerste bericht waaruit Otho vertrouwen putte, kwam uit Illyricum; het behelsde 'dat de legioenen van Delmatië, Pannonië en Moesië de eed van trouw op hem hadden gezworen'. Eenzelfde tijding liep binnen uit Spanje, waarvoor Cluvius Rufus² bij edict een loffelijke vermelding ontving: men vernam echter onmiddellijk daarop dat Spanje tot Vitellius was overgelopen. Zelfs Aquitanië² deed, hoewel het door Julius Cordus² bij ede aan Otho's zaak was verbonden, zijn belofte niet lang gestand. Nergens trouw of genegenheid: vrees en drang der omstandigheden waren het die [alle gewesten] de huik naar de wind deden hangen. Diezelfde angst was het ook die de provincie Narbonnensis³ in de armen van Vitellius dreef: de weg van de minste weerstand, dit overlopen naar wie het dichtstbij en tevens de sterkere is. De verafgelegen provinciën en die eenheden van de krijgsmacht die aan gene zijde van de zee lagen, bleven Otho toegedaan, niet uit geestdrift voor diens partij, doch van doorslaggevende invloed was het woord 'Rome' en het prestige van de senaat, dat Otho als dekmantel gebruikte; ook de omstandigheden dat men van Otho het eerst had horen spreken, had zijn naam een voorrangplaats in hun begripssfeer bezorgd.

Het leger van Judaea en de legioenen van Syrië legden in handen van Vespasianus respectievelijk van Mucianus de eed van trouw op Otho af; tegelijk werden Egypte en alle andere naar de Oriënt gekeerde wingewesten in naam van Otho bestuurd. Evenzo gehoorzaamde Africa, op voorgang van Carthago.¹

Zonder ook maar machtiging van de proconsul Vipstanus Apronianus¹ af te wachten had een vrijgelatene van Nero, Crescens genaamd - want ook dit slag lieden werpt zich in tijden van tegenspoed op om een rol te spelen in het openbare leven -, de kleine burgerlieden een banket aangeboden om zijn blijdschap met de troonsbestijging van de nieuwe keizer te uiten. En ook de burgerij liep in zeer vele aangelegenheden, zonder maat te houden, hard van stapel.

Het voorbeeld van Carthago werd door de overige steden gevolgd.

I, 77-78 98

[77] Daar legers en wingewesten op deze wijze in twee categorieën waren gesplitst, móest althans Vitellius wel wapengeweld gebruiken om het hoge keizerlijke gestoelte te overmeesteren, terwijl Otho, als heerste er volop vrede, zijn regeringsplichten waarnam, waarvan hij zich in sommige gevallen kweet overeenkomstig 's rijks waardigheid, zeer dikwijls echter zó dat het indruiste tegen wat betamelijk was, naar het vereiste van het ogenblik, in een haastige improvisatie.

Tot aan de eerste maart benoemt hij zichzelf met zijn broer Titianus^{30a} tot consul; de volgende maanden bestemt hij voor Verginius, bij wijze van enige verzachting voor het Germaanse leger; als collega wordt naast Verginius benoemd Pompeius Vopiscus,³⁰⁷ naar het heette om de oude vriendschap te honoreren; de meesten legden het uit als een geste waarmee hij de Viennensers eer wilde bewijzen. De overige benoemingen tot het consulaat bleven ongewijzigd, conform de beschikking van Nero of Galba: Caelius en Flavius Sabinus¹ tot de eerste juli, Arrius Antoninus³¹ en Marius Celsus¹ tot de eerste september, tegen wier ambtsvervullingen Vitellius zich zelfs na zijn overwinning niet heeft verzet.

Maar Otho begiftigde enkele oudere heren, die reeds hun ambtelijke loopbaan hadden volbracht, om de kroon op hun waardigheid te zetten nog met het ambt van pontifex of

augur,³" of zette pas uit ballingschap weergekeerde jongelieden van adellijken huize als schadeloosstelling³¹² nieuwe luister bij door hen te benoemen in de priesterambten die hun grootvaders of vaders hadden bekleed.

Herstel in senatoriale rang viel ten deel aan Cadius Rufus, Pedius Blaesus³¹³ en aan Scaevinus P...³¹⁴ Zij waren op grond van aanklachten wegens afpersing onder Claudius en Nero ten val gekomen: het behaagde³¹⁵ hen die dit door de vingers wilden zien met een verdraaiing van woorden, wat in werkelijkheid schraapzucht was geweest te laten doorgaan voor majesteitsschennis, een begrip waarvan men in die dagen zo'n afkeer had dat ook goede wetten tot een dode letter werden ³¹⁶

[78] Met deze zelfde vrijgevigheid trachtte hij ook hele steden en wingewesten in te palmen; zo vergunde hij het de burgerij van Hispalis en van Emerita³¹⁴ nieuwe gezinnen in haar volksplanting op te nemen, verleende de Lingonen³" en bloc het Romeinse burgerrecht en deed de provincie Baetica³¹⁹ steden der Mauren cadeau; nieuwe statuten voor Cappadocië, nieuwe insgelijks voor Africa, meer voor de schijn³²¹ dan voorbestemd om stand te houden. Te midden van deze maatregelen, die in de dwang der tijdsomstandigheden en zijn drin

1, 78-79 99

gende zorgen hun verontschuldiging vonden, kon hij zelfs toen aldoor nog maar niet het voorwerp van zijn liefde vergeten en liet de standbeelden van Poppaea bij senaatsbesluit opnieuw oprichten;³²² men gelooft dat hij zelfs met het denkbeeld heeft gespeeld Nero's nagedachtenis in ere te herstellen in de hoop het volk voor zich te winnen.⁴²⁴ Inderdaad waren er mensen die de beelden van Nero in het openbaar tentoonstelden: ja, zelfs op sommige dagen juichten volk en soldaten Otho, als wilden zij hem nog meer roem en luister bijzetten, toe nier de titel Nero Otho. Zelf liet hij [zijn appreciatie van deze titel] in het midden, uit vrees hem te verbieden ofwel uit schaamte hem te aanvaarden.³²⁴

[7o] Daar de gemoederen op burgeroorlog waren gericht, had men voor de buitenlandse aangelegenheden geen aandacht. Des te brutaler hadden de Rhoxolanen,' een Sarmatische volksstam, na in de vorige winter twee cohorten in de pan te hebben gehakt, niet grote verwachting een inval gedaan in Moesic— circa negenduizend man cavalerie die in hun ontembaar zelfvertrouwen en ten gevolge van hun succes meer op buit dan op strijd waren gespitst. Terwijl zij in het onbestemde rondzwierven, zonder de gebruikelijke voorzorgen in acht te nemen, werden zij dan ook door het derde legioen,' versterkt door hulptroepen, eensklaps aangevallen. Bij de Romeinen was alles gevechtsklaar: de Sarmaten, in hun zucht naar buit in losse groepjes verstrooid of met de last van hun pakken bezwaard, terwijl bovendien de behendigheid van hun paarden tot nul was gereduceerd door de glibberigheid van de wegen, werden neergesabeld alsof zij kettinggangers waren. Want het is merkwaardig om te zeggen hoe bij de Sarmaten alle mannenmoed als het ware buiten de man zelf om gaat. Niets is er zó futloos voor een infanteriegevecht: maar komen zij eskadrongewijze aanstormen, dan bestaat er nauwelijks één slagorde die hen kan weerstaan. Maar nu — het was een natte dag en dooiweer — kwamen hun noch hun spiesen, noch hun zeer lange zwaarden die zij met beide handen hanteren, te stade, daar hun paarden uitgleden en voorts ten gevolge van het gewicht van hun geschubde pantsers. Van ijzeren stroken of zeer hard leder aan elkaar geregen, dient dit de aanvoerders en aanzienlijksten tot harnas, ondoordringbaar weliswaar voor steken en houwen, maar wanneer de drager door een stormloop van de vijand is omver gesmeten, onhandig om weer op de been te komen. Bovendien zonken zij³²⁷ weg in een dikke laag rulle sneeuw.

De Romeinse soldaat, wiens borstharnas hem vrij spel liet en die met werpspeer of lansen snelle uitvallen deed, stiet zo vaak het nodig was de ongedekte Sarmaat'

I, 79-81 100

(het is namelijk niet hun gewoonte zich te dekken met een schild) zijn licht zwaard van dichtbij in het lijf- totdat een gering aantal dat het gevecht had overleefd zich in de moerassen verborg. Daar zijn zij door de strengheid van de winter of aan de ernst van hun wonden te gronde gegaan.

Nadat dit te Rome bekend was geworden, werden M. Aponius,^{32°} de stadhouder van Moesié, met een triomf standbeeld," en de legioenslegaten Fulvus Aurelius,^{33t} Julianus Tettius³³² en Numisius Lupus³³³ met de consulaire eretekenen³³⁴ beloond. Otho was verheugd en haalde de eer naar zich toe, zich het air gevend dat hij persoonlijk een oorlogssucces had geboekt én dat hij door middel van zijn eigen generaals en legers het aanzien van de staat had vergroot.

[81] Tussen deze bedrijven door ontstond er uit een futiele aanleiding, en van een kant waarvan men niets dachtte, een oproer dat bijna de ondergang van Rome is geworden. Otho had gelast de zeventiende cohorte uit de kolonie Ostia's naar de hoofdstad op te commanderen; met de zorg deze cohorte van de nodige wapenen te voorzien werd Varius Crispinus, een van de tribunen van de keizerlijke lijfwacht, belast. Om zich des te ongestoorder, namelijk als alles in de kazerne ter ruste was, van zijn opdracht te kunnen kwijten, had deze het bevel gegeven de voertuigen van de cohorte bij het invallen van de nacht op te laden, waarvoor hij het arsenaal had doen openstellen. Het tijdstip gaf aanleiding tot argwaan, de beweegreden' tot beschuldiging, de gezochtheid om hiervoor opzettelijk de nachtelijke stilte te kiezen tot opschudding. En daar de hele bende dronken was, wekte het zien van wapenen de begeerte zich er meester van te maken. De soldaten begonnen te mopperen en beschuldigden de tribunen en centurio's van verraad, daar zij veronderstelden dat men het dienst- en slavenpersoneel van de senatoren wilde bewapenen om Otho te vermoorden; voor een deel waren zij zonder klaar bewustzijn daar zij door wijn beneveld waren; de grootste schelmen echter loerden op een gelegenheid tot roven; het grauw was oudergewoonte tuk op iedere mogelijke rel waaruit iets nieuws kon voortkomen. En wat de loyale elementen betrof, het nachtelijk duister had hun het gehoorzaam naleven van hun plicht onmogelijk gemaakt. Als de tribuun zich te weer wil stellen tegen de rebellie houwen zij hem, benevens de strengsten van de centurio's, in stukken; zij grissen de wapenen naar zich toe, zij ontbloten de zwaarden en te paard gezeten trekken ze de stad in en begeven zij zich naar het paleis.

[81] Er was bij Otho een feestmaal aan de gang waaraan talrijke figuren uit de hoogste kringen, zowel dames als heren, deelnamen. In hun bange onzekerheid of de razernij van de soldaten incidenteel was dan wel een streek van de keizer, en of blijven en zich laten overrompelen dan wel vluchten en zich verspreiden riskanter was, legden deze beurtelings een gekunstelde onvervaardheid aan den dag of verrieden zichzelf door hun angst, terwijl zij tegelijkertijd Otho's gelaatsuitdrukking trachtten te peilen. En zoals het nu eenmaal gaat wanneer de gemoederen tot argwaan neigen - terwijl Otho zélf bang was, was men bang voor hém. Hoe dit ook zij, niet minder onthutst door het gevaar dat zijn senatoriale gasten liepen dan door zijn eigen kritieke situatie, had Otho ogenblikkelijk de commandanten van de lijfwacht' erop uitgestuurd om de woede van de soldaten tot bedaren te brengen en beval allen ijlings weg te gaan van het banket.

Toen - dat kan men zich indenken - zochten ze, kriskras door elkaar, hoge ambtenaren die

eerst de tekenen van hun waardigheid' hadden weggeworpen en die zich hadden gedistantieerd van hun talrijk gevolg en drommen slaven, oude heren en dames, in nachtelijk duister naar diverse richtingen een goed heenkomen door Homes straten; enkelen begaven zich, ieder op zijn eentje, naar huis; de meesten zochten onderdak bij vrienden en probeerden bij de onaanzienlijkste cliënt' die men maar hebben mocht, een veilig onderkomen" te vinden.

[82] Zelfs de poorten van het paleis vormden geen beletsel voor de soldaten om in hun onstuimigheid de dinarzaal binnen te stormen, op hoge toon eisend 'dat men hun Otho zou tonen', waarbij de tribuun Julius Martialis' en de commandant van de legio classica,' Vitellus Saturninus, werden verwond bij een poging hunnerzijds die dollemannen tegen te houden. Alom wapenen en dreigingen, nu eens tegen de centurio's en tribunen, dan weer tegen de Senaatsleden gezamenlijk; bezeten de gemoederen door de demon van blinde paniek. En aangezien zij het op niemand in het bijzonder hadden gemunt op wie zij hun woede konden koelen, eisten zij de vrije hand tegen allen, totdat Otho, in strijd met zijn keizerlijke waardigheid, overeind op zijn aanligbank staande, er met smeekbeden en tranen in slaagde, zij net ook amper, hen in toom te houden, waarop zij tegen wil en dank terugkeerden naar de kazerne, overigens niet zonder straatschenderij te plegen.

De dag daarop bleven, als ware de stad ingenomen, de huizen gesloten; een enkele burger slechts op straat, neerslachtig de kleine man; de soldaten: hun naar de grond gerichte blikken verrieden overigens meer gemelijkheid dan berouw.

1, 82-83   102   1, 83-84   I03

Licinius Proculus en Plotius Firmus, de commandanten van de lijfwacht, hielden tot hun mannen in manipels aangetreden een toespraak, ieder naar eigen aard, de een gemoedelijk, de ander ruiger.³⁴³ Hun sermoen eindigde hiermee dat aan iedere soldaat vijfduizend sestertiën in klinkende munt werden beloofd: toen eerst waagde Otho het een voet binnen de kazerne te zetten. Maar daar werd hij door tribunen en centurio's omringd die, na de distinctieven van hun militaire rang te hebben weggeworpen, om ontslag, dat wil zeggen lijfsbehoud, vroegen.

Het krijgsvolk besefte dat het in diskrediet was geraakt en, zich weer voegend naar de discipline, vorderde het bovendien de executie van de raddraaiers van de rebellie.

[83] Hoewel Otho inzag dat de toestand verward was en dat de gevoelens van de soldaten tegenovergestelde karren uitgingen-daar de degelijksten eisten dat er zou worden opgetreden tegen de heersende teugelloosheid, terwijl de gewone man, dat wil zeggen: de meerderheid die zich verkneukelde in de onlusten en die blij was niet een naar de gunst [van de soldaten] dingende regering, zich door relletjes en kansen op plunderen gemakkelijk tot een burgeroorlog liet drijven -, overwoog hij tevens dat een door misdaad verworven troon met geen plotselinge [terugkeer naar] ingetogenheid, noch met een naar de goede oude tijd zwemende ernst was te handhaven; doch anderzijds was het hem door de kritieke toestand in de hoofdstad en het gevaar dat de senaat liep, bang te moede. En zo kwam hij er ten langen leste toe de volgende toespraak te houden: 'Noch om in uw harten gevoelens van genegenheid jegens mijn persoon te doen ontbranden, wapenbroeders, en evenmin om uw moed tot heldendaden op te zwepen (bij uitstek immers bezit gij van beide een overvloed) ben ik gekomen, doch om van u te verlangen maat te houden in het bewijzen van uw dapperheid en uw genegenheidsbetoon jegens mij te beperken. De jongste beroering vond niet haar oorsprong in hebzucht of haat, motieven die zovele legers tot

opstandigheid hebben gedreven, en zeer zeker ook niet in het verlangen ti aan risico te onttrekken en uit angst voor gevaren; [integendeel,] het was uw al te grote aanhankelijkheid die, niet een vuur dat de overhand kreeg over uw bedachtzaamheid, deze opschudding heeft verwekt; want vaak zijn van loffelijke beweegredenen, indien de mensen niet hun gezond verstand gebruiken, verderfelijke resultaten de nasleep.

Wij staan op het punt ten oorlog te trekken. Gedooft dan soms een rationeel oorlogsbeleid of de vluchtigheid van mogelijke kansen dat alle berichten in het openbaar worden afgekondigd, dat over alle plannen in ieders bijzijn wordt beraadslaagd. Er zijn evenzeer dingen die de soldaat Met behoort te weten, als er zijn die hij wél moet weten: dit is nu juist [het wezen van] het gezag der aanvoerders, dit is nu juist [de intrinsieke betekenis van] de hardheid van de krijgstucht, dat het vanzelfsprekend is dat zelfs centurio's en tribunen heel veel slechts in de vorm van een bevel vorgelegd krijgen. Indien het ieder individueel vrijstaat wanneer hem iets bevolen wordt, naar het waarom te mogen informeren, dan is het met het teloorgaan van het gehoorzaamheidsprincipe ook met het gezag gedaan. Of zal men soms te velde even goed [als hij ' bij nacht en ontij een greep doen naar de wapenen? Gaan één of twee onverlaten in dronkenschap (want meer zijn het er, zou ik denken, niet geweest van wie bij de jongste beroering het hoofd op hol is geslagen) hun handen drenken in het bloed van hun centurio of tribuun, niet geweld de tent van hun eigen veldheer binnendringen?

[84] Zeker, gij hebt dit gedaan ons mijnentwille: maar in dat her en der rennen in het holst van de nacht en in die ontredde van alles kan zich ook een mooie gelegenheid voordoen, gericht tégen mijn persoon. Indien Vitellius en zijn trawanten het nu eens voor liet uitzoeken hadden welke geestesgesteldheid, welk moreel zij ons bij wijze van vervloeking zouden toewensen - wat anders zullen zij kiezen dan muiterij en tweedracht?; dat geen soldaat naar zijn centurio, geen centurio naar zijn tribuun luistert, opdat wij dientengevolge³⁴⁵ in een warwinkel van voet- en paardenvolk ons verderf tegemoet ijlen.

Militair prestatievermogen, wapenbroeders, is eer afhankelijk van het gehoorzamen dan van liet vragen naar het waarom van de hevelen van de aanvoerders en het dapperst op het kritieke moment is dát leger dat voor het uur der beslissing het rustigst was. Wapenen en durf- dit is het wat gij hebben moet; laat het aan mij over het krijgsbeleid te voeren en richting te geven aan uw manhaftigheid. Bij weinigen slechts heeft de schuld gelegen: twee zullen er voor boeten; maar wat de overigen betreft-vaagt weg uit uw herinnering die aller afschuwelijkste nacht. En laat nooit één leger die uitlatingen die gij hebt gebezigt tegen de senaat horen. Tegen het hoogste in den lande³ en tegen de elite uit alle wingewesten de doodstraf te eisen, dit is iets wat waarachtig zelfs die Germanen die Vitellius op dit ogenblik tegen ons aanhitst niet zouden durven. Zou dan één van Italië's voedsterlingen,^{3'} ja zou dan de ware Romeinse jeugd bloed en leven eisen van een klasse door de glans en glorie waarvan wij in staat zijn Vitellius' aanhang, dat uitvaagsel van minne afkomst, in de schaduw te stellen? Een stuk of

1, 84-85   104

wat stammen heeft Vitellius overrompeld, een soort van namaakleger houdt hij erop na — maar de senaat is niet óns: dientengevolge staat aan deze kant de staat, aan gene de staatsvijand. Komaan! Verkeert gij dan in de waan dat deze heerlijk mooie stad van ons bestaat uit huizen, daken en uit een opeenstapeling van stenen? Die stomme en ziellose dingen — of die nu in puin vallen of weer worden opgericht, dit is om het even: het eeuwig voortbestaan van het rijk en de wereldvrede, alsmede mijn welzijn gekoppeld aan het Uwe, het wortelt al in het behoud van de senaat. Laten wij dan deze senaat, die door de vader en

grondvester van onze stad met de wil van de goden is ingesteld en die, van de koningen af tot de tijd der keizers toe, zonder onderbreking en onsterfelijk heeft voortbestaan—laten wij deze, zoals wij hem van onze voorvaderen hebben ontvangen, aan onze nazaten doorgeven; want gelijk uit uw gelederen de senatoren voortkomen, zo komen uit de senatoren de keizers voort.'

[85] Niet alleen deze redevoering, die erop gericht was de gemoederen van de soldaten eensdeels te prikkelen, anderdeels te kalmeren, maar ook zijn maathouden in gestrengheid (immers Otho had gezegd dat er niet meer dan twee ter dood moesten worden gebracht) werd met welgevallen opgenomen en zo werden voor het ogenblik lieden gesust die men [met geweld] niet binnen de perken kon houden.

De stad nochtans was niet wederom tot rust gekomen: overal wapengekletter en alles bood een aanblik alsof het oorlog was, daar de soldaten weliswaar geenszins meer in groepsverband wanorde stichtten, doch wel verspreid en in burger' in de huizen binnendrongen, waar zij hun onwelwillende belangstelling richtten op allen die door hun adel of rijkdom of door wat ook maar enigszins naar notoire voornaamheid zweemde, waren blootgesteld aan kwaadsprekerij. Gretig vond het geloof ingang dat er ook soldaten van Vitellius naar Rome waren gekomen om uit te vorsen voor welke partij ieder geportteerd was: bijgevolg was alles geladen van argwaan, ja zelfs de beslotenheid van het familieleven was nauwelijks vrij van angst. Maar het toppunt van de intimidatie kon men waarnemen op straat, daar de mensen bij iedere willekeurige tijding die het gerucht had aangebracht, hun stemming conform aanpasten en hun gelaat in een gepaste plooi trokken uit vrees de schijn op zich te laden défaitisme te tonen over bedenkelijke berichten of te weinig blijdschap met gunstige.

Wat betreft de senaat, in vergadering bijeengeroepen in de curia, voor deze was het gewis een moeilijke taak in alles de gulden middenweg te bewandelen, opdat zwijgen geen halstarrigheid zou verraden.

85-86 105

en uitingen van vrijmoedigheid geen verdenking zouden wekken. Men moet wel in het oog houden dat Otho, die nog voor kort gewoon onderdaan was geweest en die zich van deze zelfde taal had bediend, de knepen van het vleien kende.

Bijgevolg gaven de senatoren allerlei draaien aan bun voorstellen en praatten recht wat krom en krom wat recht was, en maakten Vitellius uit voor 'staatsvijand' en 'landverrader'. De voorzichtigsten bepaalden zich tot banale scheldwoorden, sommigen vuurden beschimpingen af die op waarheid berustten, nochtans onder het geschreeuw door en op een ogenblik dat het razen en tieren op zijn hoogst liep of terwijl de senatoren in een luid spektakel van uitroepen zichzelf overschreeuwden.

[86] Daarenboven deden zich angstwekkende wondertekenen voor; bij diverse schrijvers' kan men er mededelingen van vindere in de voorhal van het Capitool had, beweerde men, Victoria de teugels van de tweespanwagen' waarop zij stond, uit haar handen laten glippen; uit het heiligdom van hum' was eensklaps een gestalte van bovenmenselijke grootte naar buiten komen stormen; het standbeeld van de tot god verheven Julius op het Tiber-eiland zou zich op een heldere dag, zonder dat er van stormen of aardbevingen sprake was geweest, van het westen naar het oosten hebben gekeerd,' in Etrurié was een rund gaan spreken; naar verluidde hadden dieren jongen van afwijkende gedaante geworpen en nog heel veel andere dingen meer waaraan men in primitieve tijden ook in volle vrede aandacht had geschonken, doch die thans alleen nog maar in dagen van angst worden gehoord.

Doch de voornaamste bron van ontsteltenis, gevoegd hij het onheil dat hij voorlopig had aangericht, vormde ook voor wat er stond te gebeuren: 353 de Tiber met zijn plotselinge overstroming. Deze rivier had door haar bijzonder sterke was de paalbrug' weggeslagen en opgestuwd door een berg brokstukken van dit kolossale getimmerte dat haar loop belemmerde, zette zij niet alleen de lage alsmede de op rivierpeil liggende stadsgedeelten onder water, maar zelfs die woonwijken die anders nooit van dergelijke rampen te lijden hadden. Menigeen werd zomaar van straat meegesleurd, nog meer vonden in hun winkeltjes en legersteden de dood. Gebrek teisterde de kleine man, de verdiensten stonden stil en de levensmiddelen werden schaars. Door het stagnerende water verzakten de fundamenten van de huurkazernes die later, toen de rivier zich binnen haar bedding terugtrok, instortten. En zodra men, toen het gevaar was geweken, weer van de schrik was

1, 86-88 106
 bekomen, werd het frappante feit dat Otho die bezig was zijn veldtocht voor te bereiden, het Marsveld en de Via Flaminia' - dit wil dus zeggen: zijn uitvalsweg naar het strijdtoneel - versperd vond, niet langer toegeschreven aan toevallige of natuurlijke oorzaken, maar werd dit opgevat als een wonderteken en een voorspelling van zijn nakende ondergang.

[87] Nadat Otho de stad door het brengen van zoenoffers had gezuiverd en na zijn plan de campagne gewikt en gewogen te hebben, besloot hij - aangezien de Perminische en Cottische Alpen alsmede de overige toegangswegen tot Gallis door Vitellius' troepen waren afgesloten - Gallia Narbonensis aan te pakken, daar bij beschikte over een krachtige vloot" die zijn zaak was toegedaan, omdat hij het overschot van de massaslachting bij de Mulvius-brug," alsook degenen die door Galba's onmenselijk optreden gevangen waren gezet in afdelingen bij wijze van een legioen had geëncadreerd, terwijl ook voor de overigen' hoop op een eervoller' dienstvervulling voor de toekomst in uitzicht werd gesteld. Bovendien deelde hij bij de vloot de stadscohorten in, alsmede een groot aantal praetorianen, om hoofdmacht en kern van het leger uit te maken en de aanvoerders zelf als raadgevers en bewakers te dienen. het opperbevel van deze expeditie werd toevertrouwd aan Antonius Novellus en aan Suedius Clemens, die centurio van de eerste rang waren, benevens aan Aemilius Paren- sis, die hij had hersteld in zijn rang van tribuun, waaruit hij door Galt, a was ontzet.

Om op het stuk van hun betrouwbaarheid de personen van hogere stand in het oog te houden, bleef de vrijgelatene Moschus³⁶ in zijn commando van vlootvoogd gehandhaafd, onverkort.

Over de infanterie- en cavalerie-eenheden werden Suetonius Paulinus,³⁶¹ Marius Celsus³⁶² en Annius Gallus³⁶³ als aanvoerders gesteld; maar het meeste vertrouwen schonk Otho aan de commandant van de lijfwacht, Licinius Proculus.³⁶⁴ Deze Proculus, een flink officier voor de dienst in de hoofdstad maar niet gewend aan de praktijk van de oorlog, wist door de autoritaire eigenschappen van Paulinus, de vurigheid van Celsus, de rijpe ervarenheid van Gallus, kortom door een ieder al naar gelang zijn aanleg en begaafdheid in een verkeerd daglicht te plaatsen, hetgeen overigens een heel klein kunstje is, zich, booswicht en loze vos die hij was, een voorsprong te verschaffen op zedelijk hoogstaande en achtenswaardige mannen.

[88] In deze zelfde dagen werd Cornelius Dolabella" in de kolonie Aquinum' opgeborggen en onder een noch strenge noch vernede

1, 88-89 107

rende bewaking gesteld, niet op grond van enige beschuldiging, doch omdat hij door zijn

oude naam' en zijn verwantschap met Galba sterk de aandacht trok."

Veel personages uit overheidskringen, een groot gedeelte van de oud-consuls, kregen van Otho opdracht mét hem te velde te trekken, niet om deel te nemen aan het krijgsbedrijf of om er hun diensten bij te bewijzen maar om, naar het heette, Otho te vergezellen; tot hen behoorde Lucius Vitellius," die door Otho met dezelfde hoofsheid werd bejegend als de overigen, niet als broer van de keizer doch evenmin als die van een vijand.

Daarom rees er bezorgdheid in de hoofdstad; geen stand leefde zonder angst, geen klasse bleef buiten schot: de kopstukken van de senaat, aftands van ouderdom en door een lange periode van vrede ingedut, de Futloze en het leven te velde ontwende adel, de in de wapenhandel onervaren ridderstand-hoe meer zij allen hun uiterste best deden hun angst te verbergen en te onderdrukken, des te kennelijker waren zij vervaard. Ook ontbrak het niet aan lieden die zich daarentegen uit dwaze praalzucht van opvallend fraaie wapenen, van buitengewoon mooie paarden voorzagen, terwijl sommigen weelderig tafelgerei voor het aanrichten van feestmalen en artikelen die hun lusten vermochten te prikkelen,' bij wijze van krijsuitrusting kochten.

De verstandige mensen ging de rust en het wel en wee van de staat ter harte; de lichtzinnigsten, dat wil zeggen: zij die geen open oog hadden voor wat er stond te gebeuren, waren opgeblazen van ijdele hoop; velen die, omdat hun krediet was geschokt, in vreedetijd in de benauwenis zaten, waren in hun schik met de woelige tijden en voelden zich bij de heersende onzekerheid het veiligst.

[89] Maar het lagere volk alsook de burgerij die zich ten gevolge van de buitensporige omvang van de staatsbeslommeringen daarvan afzijdig hield, begon allengs de onaangename gevolgen van de oorlog te voelen, daar al het geld werd besteed ten behoeve van de soldaten, terwijl de prijzen voor levensmiddelen opliepen, nadelen die tijdens de opstand van Vindex het volk niet in die mate hadden geteisterd daar toentertijd Rome niet werd bedreigd en het slechts een tot de provincie beperkt blijvende oorlog was die, daar hij werd uitgevochten tussen de legioenen³⁷¹ en de Gallische gewesten, als het ware een oorlog in den vreemde is geweest.

Inderdaad, sedert de tot god verheven Augustus de macht der Caesaren had georganiseerd, had het Romeinse volk zijn oorlogen ver van huis gevoerd en zó dat er bange zorg, respectievelijk eer, voor één

1, 89-90   108   1, 90   109

enkeling uit voortvloeide; onder Tiberius en Gajus had slechts de in vreedetijd mogelijke ellenden op de burgerij gedrukt; de onderneming van Scribonianus³⁷³ tegen Claudius was op hetzelfde ogenblik dat zij was uitgelekt meteen onderdrukt; Nero was meer ten gevolge van berichten en geruchten dan door wapengeweld van de troon gestoten: thans echter werden legioenen en eskaders en, wat anders zelden gebeurde, de soldate) van de lijfwacht benevens de stadscohorten naar het slagveld gedirigeerd, met het morgen- en Avondland, alsook al wat deze beide aan machtsmiddelen herbergden [in reserve] op de achtergrond - resources voor een langdurige oorlog indien er onder andere partijleiders gevochten zou zijn.

Toen Otho wilde vertrekken, hebben sommigen geprobeerd oponthoud te veroorzaken door een godsdienstig bezwaar te opperen, namelijk dat de heilige schilden' nog niet waren opgeborgen: maar Otho wilde van geen uitstel horen, daar dit volgens hem ook Nero noodlottig was geworden; bovendien werkte op hem het bericht dat Caecina reeds de Alpen was overgetrokken' als een krachtige spoorslag.

[90] Op de dag voorafgaand aan de idus van maart' beval hij het rijk aan in de zorgen van de senaat en stelde wat er was overgebleven van de door Nero gehouden openbare verkopen der verbeurdverklarde goederen, voor zover de opbrengst nog niet in de keizerlijke schatkist was gestort, weer ter beschikking van de uit hun verbanningsoord teruggeroepen ballingen - een alleszins billijk geschenk en bedoeld om grootmoedig te schijnen, doch door de reeds lang op stel en sprong doorgevoerde executie in de praktijk een wassen neus.

Daarop riep hij een volksvergadering bijeen waarvoor hij grote ophef maakte van Rome's verhevenheid en van de eenparige sympathie van volk en vaders voor zijn persoon, terwijl hij tegen de partij van Vitellius in gematigde bewoordingen sprak, eer het gebrek aan inzicht van de legioenen dan hun vermetelheid gispand. Over Vitellius niet één woord, hetzij dat deze gemodereerdheid uit hemzelf voortkwam, dan wel dat de opsteller van de redevoering uit beduchtheid voor zichzelf zich van schimpscheuten op Vitellius heeft onthouden; immers, evenals Otho zich in militaire aangelegenheden liet adviseren door Suetonius Paulinus en Marius Celsus, geloofde men dat hij zich voor zaken van binnenlandse politiek bediende van het talent van Galerius Trachalus;³⁷⁷ ja, er, waren zelfs mensen die Trachalus' karakteristieke redenaarsstijl meenden te herkennen, een stijl alom bekend door zijn veelvuldig optreden voor de rechtbank en die erop was gericht de oren van het publiek te bevredigen: woordenrijk en klankvol.

De kreten en uitroepen van het volk waren uit gewoonte van vleien overdreven en onoprecht: alsof zij de dictator Caesar of de imperator Augustus wilden venereren ten afscheid, zó wedijverden zij in genegenheidsbetoon en in hun heilwensen. En zij deden dit niet uit vrees of uit sympathie, doch uit een masochistische drang naar knechtschap: zoals dit het geval is bij slavenpersoneel waren er bij een ieder persoonlijke drijfveren werkzaam en weinig in tel was verder het openbaar decorum.

Bij zijn vertrek vertrouwde Otho de rust van de hoofdstad en de zorg voor het rijk toe aan zijn broer Salvius Titianus.³⁷⁸

Tweede boek

14 MAART - BEGIN OKTOBER 69 NA CHRISTUS

69 NA CHRISTUS

[1] Reeds legde de Fortuin in een heel ander deel van het aardrijk de grondslagen, reeds rangschikte zij de factoren voor een heerschappij die door de wisselvalligheid van het lot de staat een vreugde respectievelijk een gruwel is geworden en die de vorsten zelf tot voorspoed respectievelijk tot verderf is gedijd.

Titus Vespasianus uit Judaea, in de dagen dat aan Galba nog geen haar was gekrenkt door zijn vader afgevaardigd, motiveerde zijn reis hiermee 'dat hij zijn hulde ging brengen aan de keizer en dat hij naar leeftijd

[voldoende] was gerijpt om naar ereambten te dingen'. Doch de goegemeente, verzot op verzinsels, had het gerucht rondgestrooid 'dat hij ontboden was om te worden geadopteerd'. Stof voor praatjes waren de vergenvorderde leeftijd en de kinderloosheid van de keizer; ook [was bevorderlijk voor het ontstaan van geruchten] de onbedwingbare drang van de burgerij een groot aantal personen te doodverven totdat er eindelijk één wordt gekozen. Tot deze tijding droeg bij de aanleg van Titus zelf, die hem geschikt deed zijn voor iedere positie, hoe hoog ook: zijn uiterlijke schoonheid, verhoogd door een zekere statigheid, de voorspoed van Vespasianus, profetische uitspraken van orakels en waarzeggers én, in een atmosfeer waarin de gemoederen tot geloven neigen, waar voortekenen ontbraken, zelfs toevalligheden.

Zodra Titus te Corinthe, een stad in Griekenland, betrouwbare berichten had ontvangen over Galba's ondergang en toen er intussen ook boden waren aangekomen die verzekerden dat Vitellius de wapenen had opgenomen en op een oorlog aanstuurde, werd het hem bang te moede. En na enkelen van zijn vrienden

[tot een bespreking] te hebben uitgenodigd, onderwierp hij het voor en het tegen van alles aan een nauwkeurig onderzoek: 'als hij zijn reis naar Rome voortzette, zou hij generlei dank oogsten voor een officiële hulding waarmee hij zich om iemand anders te eren had belast; bovendien zou hij gijzelaar worden, hetzij van Vitellius, hetzij van Otho: maar indien hij op zijn

11, 1-3 112

schreden terugkeerde, betekende dit zonder twijfel een slag in het gezicht van de overwinnaar; doch aangezien de overwinning nog in het ongewisse zweefde en in het bijzonder bij een toetreden van zijn vader tot de partij,' zou de zoon [hierin] verschoning vinden. Nam echter Vespasianus het roer van staat in handen, dan hadden degenen die druk in de weer waren met oorlogstoebereidselen waarlijk wel aan wat anders te denken dan aan krenkingen.'

[2] Door deze en dergelijke overwegingen tussen hoop en vrees geslingerd, won het [in Titus' hart] de hoop.

Er zijn mensen geweest die geloofden dat hij blakend van verlangen naar koningin Berenice de steven heeft gewend. Nu was Titus' jeugdige gemoed inderdaad niet afkerig van Berenice, maar hij het verzetten van werkzaamheden liet hij zich hierdoor hoegenaamd niet hinderen. Zijn jonge jaren heeft hij in jolijt en genietingen gesleten, sterker in zelfbeheersing tijdens zijn eigen keizerschap dan toen zijn vader de scepter zwaaide.

Dientengevolge de kusten van Griekenland en Klein-Azië alsmede de zee aan bakboord'

voorbijvarend, zette hij koers naar de eilanden Rhodos en Cyprus om vervolgens in gewaagder trajecten naar Syrië over te steken.' Ook be kroop hem de lust de temper van de Venus van Paphos te gaan raadplegen en bezichtigen, vermaard onder de inheemse bevolking en bij bezoekers van het eiland.

Stellig zal het naar ik meen niet te ver voeren over de oorsprong van deze eredienst, over het tempelceremonieel en de gestalte van de godin — want nergens anders wordt zij in deze gedaante afgebeeld — niet enkele woorden een uiteenzetting te geven.

[3] Een oude overlevering gewaagt ervan dat koning Mriass⁷ de stichter van de tempel is geweest; sommigen beweren dat dit de naam van de godin zelf is.

Een sage van later datum vermeldt dat de tempel door Cinyrass is gewijd en dat de godin in eigen persoon, nadat zij door de zee was ontvangen," hier voet aan land heeft gezet; maar dat de wetenschap en bedrevenheid van de haruspices uit den vreemde zijn gehaald, dat namelijk de Ciliciër Tamiras deze daar heeft ingevoerd en dit wel onder het volgende beding: dat de nakomelingen van beide geslachten de leiding van de eredienst zouden hebben.

Later hebben de vreemdelingen— opdat in ieder opzicht het koninklijk geslacht in eer een uitheemse stam zou overvleugelen — afstand gedaan van nota bene die wetenschap zelf die zij hadden geïmporteerd: slechts een afstammeling van Cinyrass wordt als priester geraadpleegd. 11, 3-4

Dieroffers worden gebracht al naar gelang men ze aan de godin door gelofte heeft toegezegd, maar men kiest alleen mannelijke exemplaren: het onwrikbaarst bouwt men op de ingewanden van bokken.

Bloed over het altaar uit te gieten is verboden: onder gebeden en met onbezoedeld vuur worden de offertafels ontstoken en hoewel zij onder de blote hemel staan, worden zij nimmer door een regenbui bevochtigd.

De godin wordt niet in menselijke gedaante uitgebeeld, maar haar beeltenis is een ronde monoliet die, breder aan de basis, van beneden naar boven zich allengs toespitsend, oprijst op de wijze van een keerpaal in de renbaan; t" doch de betekenis

[van deze manier van uitbeelden] ligt in het duister.

[4] Na de praal en pracht, benevens wijgeschenken van koningen alsmede alle overige voorwerpen die het ras der Grieken, opgetogen over alles wat van zijn oeroud verleden getuigt, aan de mystieke oudheid toedicht, in oenschouw te hebben genomen, was het eerste dat Titus deed raad inwinnen aangaande zijn zeereis. Nadat hij te horen had gekregen dat de weg openlag en dat de zee hem gunstig gezind zou zijn, begon hij langs een omweg en na het slachten van een menigte offerdieren vragen te stellen over zijn eigen persoon. Zodra Sostratus (zo heette de priester) had geconstateerd dat de ingewanden geluk voorspelden en onderling overeenstemmend waren en dat de godin haar goedkeuring aan zijn grootscheepse plannen hechtte, antwoordde hij voor het ogenblik niet slechts luttele woorden en in de gebruikelijke termen; maar na hem om een geheim onderhoud te hebben verzocht, openbaarde hij wat er stond te gebeuren.

Titus kwam vol nieuwe moed bij zijn vader aan. En terwijl de gemoederen in de wingewesten en legers in angstige spanning verkeerden, verscheen hij daar, één en al vertrouwen op de goede afloop.

Vespasianus had de oorlog in Judaea vrijwel tot een einde gebracht op de bestorming van Jeruzalem na, een harde noot om te kraken en een lastige taak, meer wegens de natuurlijke gesteldheid van het bergterrein en de hardnekkigheid van het fanatisme der belegerden dan

omdat dezen nog voldoende middelen restten om de beproevingen te doorstaan.

Naar wij in het bovenstaande hebben vernield,¹ beschikte Vespasianus persoonlijk over drie legioenen, terdege geoefend in de oorlog; Mucianus had er vier onder zich, in strategische reserve; maar hun wedijver met het naburige leger en de roem die dit leger zich had

11,4-6 114

bevochten, had [bij hen] de geest van slabakken uitgebannen en evenveel als de eerstgenoemden door gevaren en beproeving in kracht waren toegenomen, evenveel hadden ook zij gewonnen aan veerkracht door volstreckte rust en door hun heftig verlangen naar de oorlog die zij niet uit eigen ervaring kenden. Beide aanvoerders hadden de beschikking over infanterie- en cavaleriehulptroepen, alsmede over eskaders, benevens over de koningen,¹ voorts genoot ieder van beiden een reputatie om uiteenlopende redenen door de faam uitgebazuind.

[5] Ferm soldaat als hij was, marcheerde Vespasianus steeds aan de kop van zijn leger, koos [zelf] de plaats voor het kampement, zette zich dag en nacht met krijgsbeleid en zo nodig gewapenderhand schrap tegen de vijand, at wat de pot schafte, onderscheidde zich in uniform en uiterlijk nauwelijks van de gemeen soldaat—kortom was, afgezien van zijn inhaligheid, op en top het evenbeeld van de legeraanvoerders uit de dagen van weleer.

Aan Mucianus, juist andersom, verleenden een levenstrant van grand seigneur, rijkdom en heel zijn doen en laten, dat de maat die voor een gewoon onderdaan geldt overschreed, luister. Hij was vaardiger in zijn spreken en in het reglementeren en het treffen van maatregelen een diplomaat: een model-regentenfiguur van ideale legering zou er te gieten zijn geweest als men, na de gebreken van ieder van hen te hebben uitgesmolten, louter van hun goede eigenschappen klokspijs had kunnen maken.

Hoe dit ook zij — laatstgenoemde was stadhouder van Syrië, de ander van Judaea. En doordat de wingewesten waarover zij het bewind voerden aan elkaar grensden, leefden zij uit jaloezie met elkaar in onmin; eerst bij de dood van Nero zijn zij ertoe gekomen de strijdbijl te begraven en zich niet liet oog op het algemeen welzijn met elkaar te verstaan, aanvankelijk door bemiddeling van vrienden. Vervolgens is Titus, op wiens credit hun verbeterde verstandhouding voornamelijk is te schrijven, er uiteindelijk in geslaagd hun kleinzielige rivaliteit in het algemeen belang uit de weg te ruimen; want door zijn natuurlijke gaven en tactische scholing was Titus er de man naar om ook een type als Mucianus voor zich te winnen.

Wat de tribunen en centurio's alsmede het gros der manschappen betreft — die lieten zich door activiteit, door losbandigheid, door degelijkheid, of door het vooruitzicht van genietingen,¹ ieder naar gelang van zijn geaardheid, paaien.

[6] Nog voordat Titus aankwam, had elk der beide legers de eed van gehoorzaamheid op Otho afgelegd, want—zoals het bij een dergelijke gelegenheid steeds gaat — berichten hebben snelle voeten, terwijl een burgeroorlog een log gevaarte is dat traag op gang komt—een burgeroorlog waartoe de Oriënt, die in een langdurige periode van eendrachtige saamhorigheid" had gesluimerd, zich toen voor de eerste maal aangordde. Immers vanouds waren de geduchtste uitbarstingen van wapengeweld van Romeinse burgers tegen Romeinse burgers het eerst in Italië of in Gallië, met krachten van het Avondland, opgelaaid. En niet Pompeins, Cassius, Bruins en Antonius, die de burgeroorlog allen heeft achtervolgd tot aan gene zijde van de zee, is het allerminst voorspoedig afgelopen. En in Syrië en Judaea had men vaker van de Caesaren gehoord dan dat men hen te zien had

gekregen. Van muiterij hij de legioenen geen sprake, slechts de Parthen had toen de tanden laten zien, niet wisselend succes; ja, zelfs tijdens de jongste burgeroorlog, terwijl andere rijkdelen in rep en roer verkeerden, was daar de rust onverstoord gebleven; na afloop zwoer men trouw aan Galba. Naderhand, toen ruchtbaar was geworden hoe Otho en Vitellius een misdadige greep naar de wapenen deden, erop uit om de heerschappij over het Romeinse rijk naar zich toe te grissen, begonnen de soldaten, beducht dat de vruchten van de macht de overigen in de schoot zouden vallen terwijl zijzelf slechts in slavernij geknecht zouden blijven, te morren en zich hun eigen vermogens te realiseren. Zeven legioenen stonden kant en klaar, daarenboven met een kolossale macht aan hulptroepen Syrië en Judaea; aan de ene zijde grenst pal daaraan Egypte met twee legioenen, aan de andere Cappadocië en Pontus, alsook alle grensversterkingen die zich in een gordel wijdt Groot- en Klein-Armenië uitbreiden; voorts Klein-Azië en de overige wingewesten, lang niet arm aan mankracht en rijk aan geld; verder nog die hele zwerm eilanden die door de zee wordt omspoeld, en ten slotte de zee zelf, die er zich goed toe leent om onderwijl een oorlog voor te bereiden en die een veilige verkeersweg vormt.

[7] Niet ontging de aanvoeders deze geestdrift bij de soldaten, maar terwijl de anderen elkaar beoorloogden, vond men het verstandig een afwachtende houding aan te nemen: 'door een burgeroorlog groeit er tussen overwinnaars en overwonnenen nimmer een op hechte trouw gegrondveste eenheid. En het deed er niets toe wie van de twee de fortuin het zou laten overleven, Vitellius of Otho. Voorspoed steeg zelfs voortreffelijke leiders naar het hoofd: maar wat deze twee betrof, bij hen was het een en al verdeeldheid» gebrek aan energie en zucht naar weelde en bijgevolg zouden zij allebei wel door hun eigen gebre-

0, 9-10 117
ken te gronde gaan, de een door de oorlog, de ander door de overwinning.'

Derhalve stelden zij tot een gunstiger gelegenheid het grijpen naar de wapenen uit nadat zij het onderling eens waren geworden, Vespasianus en Mucianus voor kort, de overigen reeds sedert lang, de rechtschapensten uit liefde tot de staat; velen prikkelde de zoete verlokking van buit, anderen de wankele situatie van hun privé-zaken: zo kon het gebeuren dat allen, zowel goed- als kwaadwillenden, uit verschillende motieven maar met een even groot verlangen, naar oorlog haakten.

[8] Omstreeks deze zelfde tijd zijn Griekenland en Klein-Azië opgeschrikt door het valse gerucht als zou Nero in aantocht zijn, want er deden allerhande praatjes over diens dood de ronde en daarom waren er verscheidene mensen die anderen en zichzelf wijsmaakten dat hij 'nog [leefde].

Nu zijn er nog meer pseudo-Nero's opgedoken:6 over wier lotgevallen en pogingen we bij het voortspinnen van ons werk nog komen te spreken: op dat ogenblik betrof het een slaaf uit Pontus of, gelijk anderen hebben vernield, een vrijgelatene uit Italië, bekwaam in het citerspelen en zingen, hetgeen hem, gevoegd bij de omstandigheid dat hij uiterlijk sprekend op Nero leek, voor zijn bedrog nadere geloofwaardigheid bijzette.

Na deserteurs te hebben geronseld, die zich, in armoede rondzwerfend, door de kolossale beloften die hij deed, hadden laten verleiden, koos hij zee. En door het geweld der stormen op het eiland Cythnos verzeild, monsterde hij ook ettelijke soldaten aan die zich, niet verlof uit de Oriënt komend, op doorreis bevonden, of liet hen indien zij weigerachtig waren doden. Ook schudde hij de handelaren uit, waarna hij hun meest robuuste slaven van wapenen voorzag. Zelfs de centurio Sisenna, die uit naam van het Syrische leger de ineengeslagen rechterhanden,' het symbool van de eendracht, naar de soldaten van de

keizerlijke lijfwacht ging overbrengen, heeft hij zolang niet allerlei slinksheden het vuur na aan de schenen gelegd, totdat deze erin slaagde heimelijk het eiland te verlaten en zich uit de voeten te maken uit angst en vrees voor geweld.

Het gevolg van dit alles was ontzetting alom: velen spitsten bij de beroemde naam de oren, uit verlangen naar een ommekeer en uit verbitterdheid over het tegenwoordige.

Deze van dag tot dag gestaag in omvang toenemende mate— het blinde toeval heeft haar in rook doen vervliegen.

[9] Het bestuur over de provinciën Galatië en Pamphylië was door Galba toevertrouwd aan Calpurnius Asprenas. Van de Miseense vloot' was te zijner escortering een smaldeel bestaande uit twee triremen afgesplitst, waarmee hij het eiland Cythnos aanliep: ook ontbrak het niet aan mensen om de gezagvoerders uit naam van Nero te ontbieden. Deze stelde zich aan of het hem droef te moede was en, een beroep doende op de loyaliteit van de matrozen die weleer zijn matrozen waren geweest, smeekte hij hen hem in Syrië of Egypte aan land te zetten. De gezagvoerders— hetzij dat zij weifelden of uit list — verklaarden 'dat zij dit de matrozen moesten voorleggen en dat zij, na er [eerst] allen geestelijk op te hebben voorbereid, zouden terugkomen'. Maar zij rapporteerden alles getrouwelijk aan Asprenas, op wiens aanvuren het schip werd prijsgemaakt en de man om hals gebracht, wie hij dan ook mocht zijn geweest. Zijn hoofd, karakteristiek door ogen. haar en norsheid van gelaatsuitdrukking, is naar Klein-Azië en vandaar naar Rome getransporteerd.

[10] In de door tweedracht verscheurde stad, die bovendien ten gevolge van het herhaald wisselen van keizers tussen vrijheid en ongebondenheid zwevende was, verliepen ook onbetekenende gebeurtenissen onder grote opwinding.

Vibius Crispus, die wegens zijn geld, invloed en aard meer bij de aanzienlijken dan bij de rechtschapener behoorde, daagde een lid van de ridderstand, Annius Faustus, die in de dagen van Nero een beroep had gemaakt van het indienen van aanklachten, voor een gerechtelijk onderzoek annex beslissing van de senaat: immers onlangs, onder de regering van Galba, hadden de senatoren het besluit genomen de verklikkers ter verantwoording te roepen. Dit senaatsbesluit, dat nu eens zus en dan weer zo werd gehanteerd, dat namelijk, al naar gelang een invloedrijk of een arm man erdoor in staat van beschuldiging was geraakt, niet zachte respectievelijk met straffe hand werd toegepast, behield nog altijd iets van zijn verschrikking?' Ook had Crispus niet heel zijn persoonlijke invloed alles op haren en snaren gezet om de aanbrenger van zijn broer' ten val te brengen en had een groot gedeelte van de senaat mee weten te krijgen om de eis te stellen dat Faustus zonder verdediging en zonder te zijn verhoord ter dood zou worden gebracht. Daartegenover legde bij anderen niets zóveel gewicht in de schaal ten voordele van beklagde als juist de al te grote macht van de aanklager: zij stemden ervoor dat men hem tijd zou laten, dat er een dagvaarding zou worden uitgebracht en dat hij, al was hij gehaat en strafschuldig, nochtans naar gebruik zou worden verhoord. En werkelijk, aanvankelijk wonnen die het pleit en werd de

II, 10-12   Fut   II, 12-13   119

instructie een paar dagen uitgesteld: maar daarna is Faustus veroordeeld, zij het bij lange na niet met die algehele instemming van de burgerij die hij niet zijn aller-verfoeilijkste gedragingen had verdiend: men was immers niet vergeten dat ook Crispus zélf zich met ditzelfde soort aanbrengerijen tegen beloning had afgegeven en wat hun niet aanstond, was niet de straf voor de misdaad, maar de vervolger.

[11] Gunstig inmiddels was voor Otho het begin van de campagne: op zijn bevel kwamen de legers uit Delmatië en Pannonie in beweging.'-' Er lagen daar vier legioenen en van elk hiervan zijn er detachementen van tweeduizend man vooruit gezonden; de hoofdmachten [van deze legioenen] volgden op onderling matige afstanden. Het waren het zevende, door Galba onder de wapenen geroepen, en drie oudgedienden-legioenen, het elfde en het veertiende, alsmede de boven alle anderen roemruchte mannen van het veertiende, vermaard om het dempen van de opstand in Brittannië» Nog vermeerderd had Nero hun glorie door hen te kiezen als zijn elitemanschappen, wat de reden is geweest waarom zij Nero zo lang trouw zijn gebleven en waarom hun genegenheid op Otho was gericht.' Echter hoe sterker van effectief en gevechtswaarde zij waren, des te groter was ten gevolge van zelfvertrouwen hun traagheidsmoment. Voor de hoofdmacht van de legioenen uit gingen cavalerie- en infanterie-eenheden van de hulptrouwen; ook uit Rome zelf kwam er een niet te versmaden troepenmacht opdagen, vijf cohorten van de keizerlijke lijfwacht en cavalerievendels met het eerste legioen² en als extra versterking, o schande, bovendien tweeduizend zwaardvechters, een hulp waarvan overigens gedurende de burgeroorlogen ook door serieuze legeraanvoerders gebruik was gemaakt. Deze troepen werden geplaatst onder bevel van Annius Gallus, die met Vestricius Spurinna van tevoren naar de oevers van de Po was gedirigeerd om deze te bezetten, aangezien van de getroffen maatregelen de eerste in duigen waren gevallen doordat Caecina reeds lang en breed over de Alpen heen was, terwijl [Otho] had gehoopt hem binnen Gallië te kunnen stuiten. Otho persoonlijk werd begeleid door speculatores,' louter uitgelezen manschappen, tezamen niet de rest van de praetoriaanse cohorten, veteranen van de lijfwacht en een enorm aantal zeesoldaten. En hij betoonde zich niet als een slappeling of brooddronken lichtmis op zijn mars, integendeel: in een ijzeren harnas gestoken marcheerde hij te voet voor de veldtekenen uit, met een stoppelbaard en ongesoigneerd, kortom heel anders dan de roep die er van hem uitging.'

[12] De fortuin lachte zijn debuut toe, want niet behulp van de zee en zijn schepen was hij heer en meester over het grootste deel van Italië, landwaarts in helemaal tot aan het voorterrein van de Zee-Alpen; ten einde een poging te kunnen ondernemen deze in zijn macht te krijgen en de provincie Gallia Narbonensis aan te vallen, had hij tot aanvoerders Suedius Clemens, Antonius Novellus en Aemilius Pacensis aangesteld. Maar Pacensis was door zijn soldaten in brooddronkenheid in de boeien geslagen en Antonius Novellus had geen greintje gezag. Suedius Clemens streefde bij zijn bevelvoering naar de gunst [van de soldaten] en was weliswaar ten opzichte van orde en tucht voor omkoping vatbaar, maar anderzijds een ware houwdegen.

Het was niet Italië, noch de eigen geboortegrond en de woonsteden der vaderen waarop men naar het scheen losging: als had het uithéemse stranden en 's vijands steden gegolden, zo sloegen zij aan het branden, verwoesten, roven-des te ijzingwekkender omdat men nergens voorzieningen had getroffen tegen deze verschrikkingen.

Welig lagen de akkers.²⁸ de huizen stonden open²⁹ de eigenaren en evenzeer hun vrouwen en kinderen kwamen met een veilig gevoel van vrede [de troepen] tegemoet gelopen, maar werden door de ellende van de oorlog onspoeld.

De Zee-Alpen stonden in die dagen onder de procurator Marius Maturus. Deze riep de Landstorm te wapen (want aan weerbare jongemannen is er geen gebrek) en maakte zich op om de Othonianen van het grondgebied van het gewest te weren: maar bij de eerste stoot zijn deze bergbewoners totaal verslagen en verstrooid, zoals dit nu eenmaal gaat met

lieden voor wie - op goed geluk bij elkaar geraapt zonder van velddienst of aanvoerder verstand te hebben - in de overwinning geen eer, in de vlucht geen schande besloten ligt.

[13] Geërgerd door dit gevecht richtten Otho's mannen nu hun woede op de plattelandsstad Albintirniliū» Immers op het slagveld was er geen buit te behalen: het waren slechts arme boeren en waardeloos waren hun wapenen; vangen³ kon men hen ook niet, want rap ter been is dit volkje en goed bekend niet de plaatselijke gesteldheid; maar door ellende te brengen over onschuldigen werd de hebzucht gestild.

Nog verhoogd werd de ergerlijke indruk door het voorbeeld van heldenmoed, gegeven door een Ligurische vrouw die haar zoon schuilhield en die, toen de soldaten in de mening dat mét die zoon ook het geld was verstopt haar daarom onder foltering en ondervroegen 'waar zij haar zoon verborgen hield', wijzend op haar onderbuik ten antwoord gaf: 'hier zit hij', zonder dat zij zich naderhand door

11,11-1,1 120

enig dreigement of zelfs door de dood ertoe heeft laten brengen haar standvastige houding, vervat in dit onvergelykelijke woord, te wijzigen.

[14] Dat er een aanval dreigde van Otho's vloot op de provincie Narbonensis, die reeds de eed van trouw op Vitellius had gezworen, werd door onthutste boodschappers aan Fabius Valens gerapporteerd en al spoedig kwamen er ook afgezanten van de kolonies opdagen die om bijstand smeekten. Hij zond twee cohorten Tungren,³² vier afdelingen ruitery en heel de cavalerie van de Treveren met de praefect Julius Classicus;] van deze troepen werd een deel in de kolonie Forum Min' achtergelaten om te voorkomen dat [Otho's] vloot, wanneer alle troepen de weg over land' namen terwijl de zee onbeschermd was,' een raid [op deze kolonie] zou doen. Twaalf vendels paardenvolk benevens uit de cohorten uitgelezen manschappen trokken de vijand tegemoet; aan deze was toegevoegd een cohorte Liguriërs, met het terrein vertrouwd, alsmede vijfhonderd nog niet hij hun korps ingedeelde Pannonias. En onverwijld stuurde men het op een treffen aan, waarbij nu de slagorde zó was opgesteld dat een gedeelte van de zeesoldaten,' waarbij civilisten uit de bevolking van de kuststreek waren ingelijfd, tegen de hellingen van de pal aan zee gelegen heuvels óp geëchelonneerd in stelling kwam, de praetorianen al wat er aan effen terrein tussen de heuvels en de kust was gelegen bezetten, terwijl ten slotte op zee zelf de vloot, als in aangeleund contact [met het landleger] en gevechtsklaar, in een dreigend naar de wal front makende aanvalspositie [voor de kust] in linie lag.

De Vitellianen, die de minderen waren in infanterie en wier kracht stak in de ruitery, posteerden hun Ligurische manschappen' op de meest nabij gelegen hoogten, het voetvolk in dichte gelederen achter de ruitery. De vendels van de Treveren reden de vijand tegemoet op een wijze die niet van behoedzaamheid getuigde, daar zij immers frontaal door veteranentropen werden opgevangen, terwijl zij tegelijkertijd in de flank ook nog met stenen werden bestookt door de in het steenslingeren vaardige troep civilisten die - hier en daar verspreid onder de geregelde troepen, flinke kerels naast lafaards - voor de beroepssoldaten niet onderdeden in moed, daar zij vochten aan de zijde van de overwinnaars.

Hun moreel was reeds geknakt toen hun ontsteltenis nog werd vergroot door de vloot die landwaarts zwenkte en hen, terwijl zij nog in gevecht gewikkeld waren, in de rug aanviel: zo waren zij dus aan alle kanten omsingeld en alle troepen zouden finaal in de pan zijn gehakt, 11,14-16 121

als het overwinnende leger Met gestuit was door het invallen van de duisternis - een wade

over de vluchtenden.

[15] Maar ofschoon de Vitellianen de nederlaag hadden geleden, zaten zij niet stil: zij lieten hulptroepen aanrukken,' waarna zij de vijand, die geen gevaar dachtte en die ten gevolge van zijn succes min of meer sloffig was geworden, op het lijf vielen. De schildwachten werden gekeeld, een doorbraak door de [versterkingen van de] legerplaats geforceerd en een paniek verwekt bij de schepen, tot eindelijk [bij de Othonianen] de angst allengs wegebde en zij, door stelling te nemen op een in de onmiddellijke nabijheid gelegen heuvel waardoor zij zich gedekt voelden, weldra tot het offensief overgingen.

Een gruwelijke slachting werd aangericht en de aanvoerders van de Tungrische cohorten werden, na lange tijd al vechtend stand te hebben gehouden, onder projectielen bedolven.

Doch ook de Othonianen kwam de overwinning op heel wat bloed te staan: sommigen van hen, die roekeloos de achtervolging hadden ingezet, werden omsingeld door de cavaleristen, die de teugels hadden gewend. Nu echter, als had men een wapenstilstand gesloten, trokken, om te voorkomen dat aan de ene kant de vloot, aan de andere de cavalerie plotseling ontsteltenis teweeg zou brengen, de Vitellianen zich weer terug op Antipolis, een stad in Gallia Narbonensis, de Othonianen op Albingaunum, [hun basis] in het dichter bij Rome gelegen gedeelte van Ligurië."

[16] Corsica, Sardinië en de overige eilanden in deze zeer nabije sector van de zee' werden door de roep van de zegevierende vloot op Otho's zijde gehouden. Doch voor Corsica is de roekeloosheid van zijn procurator Decumus Pacarius bijna noodlottig geworden, een roekeloosheid die, gegeven een oorlog die met zulke kolossale machtsmiddelen werd gevoerd, voor de uiteindelijke afloop hoegenaamd geen gewicht in de schaal kon leggen, maar die Pacarius zélf de nekslag zou geven. Immers, uit haat tegen Otho vatte hij het plan op Vitellius te helpen met strijdkrachten van de Corsicanen - een quantité négligeable qua hulpverlening, zelfs indien er iets van terecht zou zijn gekomen. Hij roept de notabelen van het eiland in vergadering bijeen en ontvouwt zijn plan en de twee mannen die hem hadden durven tegenspreken, Claudius Pyrrichus, commodore van het aldaar' gestationeerde smaldeel brigantijnen,⁴³ benevens de Romeinse ridder Quintius Certus, laat hij ombrengen. Geïntimideerd door hun dood zwoeren de aanwezigen de eed van trouw op Vitellius en in ét hen heel de onwetende massa die zich door de angst van de anderen liet meesle-

11, 1(1-17   122   11,18-20   123

pen en die er geen flauw idee van had waar het om ging. Maar toen Pacarius een begin had gemaakt met het rekruteren van soldaten en toen hij deze ongedisciplineerde jongens ging afbeulen met de werkzaamheden die de militaire dienst niet zich brengt, Men kregen zij een intense weerzin tegen dit zwoegen waaraan zij niet gewend waren en gingen eigen machteloosheid in hun overwegingen betrekken: 'een eiland was het waarop zij woonden en Germanië met de macht van zijn legioenen lag ver van hen vandaan; uitgeplunderd en gebrandschat door de [manschappen van de] vloot waren zelfs degenen die, naar men zei, de bescherming hadden genoten van de cohorten en van de cavalerie'. En dientengevolge werden zij opeens afkerig in hun hart, zij het nochtans dat zij Openlijk geen geweld gebruikten: zij kozen [veeleer] een geschikt tijdstip voor een moordaanslag. En op het moment dat de mensen waren vertrokken die Pacarius in groten getale plachten te bezoeken, werd hij naakt en hulpeloos in zijn bad van kant gemaakt; maar ook zijn gevolg werd vermoord.

Hun hoofden, als gold het die van de vijand, zijn door de moordenaars persoonlijk naar

Otho gebracht; overigens heeft nóch Otho hen hiervoor beloond, nóch Vitellius hen daarom bestraft, daar zij in de universele chaos in de menigte van nog grotere schurken" opgingen.

[17] De cavalerie van Silius had nu de toegang tot Italië geopend en de strijd [daarheen] overgebracht, zoals wij in het voorafgaande hebben vermeld;⁴⁵ van enige sympathie voor Otho was er bij niemand sprake en niet omdat de mensen bijgeval meer voor Vitellius voelden, doch de lange periode van vrede had hun de ruggegraat gebroken, zodat zij zich schikten onder ieder juk en willig waren zich aan te sluiten bij wie het eerst toesloegen, zonder zich erom te bekreunen wie de rechtschapenste partij was.

De welvarendste gouw van Italië, heel de vlakke gelegen tussen Po en Alpen met haar steden, werd door Vitellius' troepen bezet gehouden, want ook de door Caecina als voorhoede gedetacheerde cohorten waren aangekomen. Een cohorte Pannoniërs viel hun bij Cremona in handen; honderd cavaleristen en duizend zeesoldaten liepen tussen Placentia en Tienum⁴⁶ in de fuik. Door dit succes lieten Vitellius' soldaten zich nu door de rivier of oevers niet langer tegenhouden; aangelokt integendeel werden de Bataven en Overrijnse manschappen door de Po zelf, die zij plotseling tegenover Placentia overtrokken. Zij namen ijlings ettelijke verkennen krijgsgevangen en joegen de anderen dermate de schrik op het lijf, dat deze in hun opwinding de onjuiste melding maakten dat heel Caecina's legermacht ter plaatse was.

[18] Het stond voor Spurrinna vast (hij was het namelijk die Placentia bezet hield) én dat Caecina er nog niet was, én dat hij, mocht Caecina naderen, de troepen binnen de vestingwerken bijeen zou houden: hij was Met van plan drie cohorten praetorianen plus duizend man vexillarii⁴⁷ met een handjevol cavaleristen in te zetten tegen een leger van beproefde soldaten. Maar deze ontembare kerels, zonder oorlogservaring, grepen haastig vaandels en standaards, stormden wild voorwaarts en richtten dreigend de wapenen op hun commandant die trachtte hen tegen te houden, zonder zich te storen aan eenturio's of tribunen: ja sterker, zij bleven maar roepen 'dat er verraad was gepleegd aan Otho en dat men Caecina had laten kooien'.

Spurrinna nu loopt mee" met dit drieste drijven van anderen, aanvankelijk onder pressie, daarna veinzend dat het ook zijn wil was om zodoende zijn maatregelen meer gezag bij te zetten, indien de opstandige beweging in heftigheid afnam.

[19] Toen de Po in zicht was gekomen en de nacht ging vallen, besloot men een omwalde legerplaats aan te leggen. Dit voor hoofdstedelijke garnizoen soldaten ongewone zwoegen knauwde hun elan. Toen begonnen de ervarensten zichzelf over eigen lichtgelovigheid de les te lezen en wezen op het gevaar dat zij hadden te duchten indien Caecina niet zijn legermacht in dit open terrein een zo luttel aantal cohorten kwam te omsingelen. En reeds zong men over heel de legerplaats een toontje later en prees men, terwijl er zich

[onder de soldaten] eenturio's en tribunen mengden, de vooruitziende blik van de commandant dat hij een aan mankrachten en aan middelen sterke kolonie als solide basis voor de krijgsoperaties had uitgezocht. Ten slotte heeft Spurrinna zelf, die hun niet zozeer hun misstap voor de voeten wierp als wel het verstandige van zijn wijze van handelen in het licht stelde, met achterlating van verkenningsdetachementen de overigen naar Placentia teruggevoerd - minder roerig en bereid naar bevelen te luisteren. De muren werden verstevigd, extra bolwerken aangelegd, de torens hoger gemaakt; men trof voorzieningen om zich toe te rusten, niet alleen met wapentuig maar ook met [bereidheid tot] subordinatie

en animo om te gehoorzamen-het enige waaraan het die partij schortte, daar men over haar dapperheid allerminst te klagen had.

[20] Maar Caecina, als had hij heel zijn barbaarsheid en teugelloosheid aan gene zijde van de Alpen achtergelaten, rukte met een leger dat zich op zijn mars gedisciplineerd gedroeg door Italië op. Zijn kleding rekenden de plattelandssteden en kolonies Caecina als een uiting van hoogmoed aan, omdat hij in een bonte plaid' als wapenrok, gekleed

n,21-2z 125

II, 20-21 124

in broek') - uitheemse dracht - mannen in toga toesprak. Ook aan zijn echtgenote Salonina namen zij - ofschoon zij daar niemand schade mee deed - aanstoot, dat zij spectaculair op een paard, niet purperen schabrak nog wel, rondreed, als kwam men hun hiermee te na: de aard van de mens is immers nu eenmaal zó dat men met kritische blikken gluurt naar pas verworven voorspoed van anderen en dat men maathouden bij het voeren van staatsie van niemand méér eist dan van degenen die men als zijn gelijken heeft gekend.

Nadat Caecina de Po was overgestoken, stelde hij de trouw van Otho's aanhangers op de proef niet een bespreking en door het doen van beloften; doch nadat men hem niet dezelfde middelen had benaderd en er uitentreuren over vrede en eendracht in schoonklinkende doch ijdele bewoordingen was gesproken, richtte hij heel zijn beleid en aandacht op een bestorming van Placentia van schrikwekkende heftigheid, daar hij heel goed wist dat, navenant het succes van het begin van de oorlog, zich de publieke opinie voor het verdere beloop ervan zou ontwikkelen.

[21] Maar de eerste dag is meer met blinde onstuimigheid verlopen dan dat hij [die] tactische bekwaamheden [die men] van een leger van ervaren soldaten [had mogen verwachten] te zien gaf: zonder dekking en zonder de nodige behoedzaamheid in acht te nemen waagden die belegeraars] zich onder de muren, overladen met eten en wijn.

In dat gevecht is het amfitheater, een zeer fraai bouwwerk, gelegen buiten de muren, in de as gelegd, hetzij dat het door de belegeraars in brand is geschoten doordat zij brandfakkels, kogels' en brandraketten naar de belegerden slingerden, hetzij door de belegerden [zelf] hij het beantwoorden van dit vuur. De goegemeente in de stad, steeds tot argwaan geneigd, hield het voor een uitgemaakte zaak dat er arglistig materiaal, geschikt om het vuur te voeden, [in het amfitheater] is binnengesmokkeld door zekere individuen uit de naburige kolonies, uit nijd en naijver, omdat er in Italië niet één bouwwerk bestond van zo'n capaciteit. Wat ook de oorzaak van de ramp geweest moge zijn, zolang men erger had te vrezen maakte men er niet veel ophef van, maar toen de burgers de zorgen weer aan kant konden zetten, lamenteerden zij erover alsof hun niets ernstigers had kunnen overkomen.

Maar om op ons verhaal terug te komen, Caecina is met bloedige verliezen aan manschappen afgeslagen en de nacht werd te baat genomen om [belegerings- en verdedigings]werken in gereedheid te brengen. De Vitellianen rustten zich toe niet beweegbare schermen, met schanskorven en niet schutdaken om de muren te ondermijnen en om de belegeraars tot dekking te dienen; Otho's mannen zorgden voor aangepunte palen en kolossale klompen steen en lood of koper om [de belegeringsapparatuur van] de vijand te doorbreken en hem eronder te bedelven. Aan weerszijden had men zijn eergevoel, aan weerszijden eenzelfde zucht naar roem, en zo waren de aanmoedigingen uiteenlopend: bij de één werd de kracht van de legioenen en van het Germaanse leger, bij de ander de eer van de hoofdstedelijke soldaat en van de cohorten van de keizerlijke lijfwacht in de hoogte gestoken; de Vitellianen scholden de soldaten [van de tegenpartij] uit voor 'sufferds',

'lanterfanters' en 'verlopen fuifnummers', terwijl de Othonianen hun vijanden hoonden als 'vreemdelingen' en barbaren'. En daar zij tevens Otho en Vitellius in hun lof respectievelijk blaam betrokken, kwamen er [bij deze woordenwisseling] waarmee zij elkaar over en weer op stang joegen, rijkelijker beschimpingen dan loftuigen voor den dag.'

[22] Nog ternauwernood was de dag angebroken of het wemelde van verdedigers op de stadsmuren en was het één fonkeling van gewapend krijgsvolk in het naderingsterrein: man aan man stonden de legioensoldaten in slagorde, in verspreide groepen de hulptroepen, en bestookten niet pijlen of stenen de tinnen van de muren en vielen de verwaarloosde, of door de tand des tijds aangetaste gedeelten met de wapenen in de hand aan. Vanaf hun hoge standplaats doen de Othoniallen hun speren die zij door hun positioneel voordeel] beter kunnen drillen en met meer trefzekerheid slingeren, neerkomen op de blindelings stormlopende cohorten van de Germanen, die onder wild gezang en naar 's lands wijs met ontbloot bovenlichaam hun schilden boven hun schouders zwaaien. De legioensoldaten ondergraven, onder dekking van schermen en horden, de muren, bouwen aan een belegeringsdam en trachten de poorten te rammeien: van hun kant wachten de praetorianen hen op met juist tot dit doel op verschillende plaatsen klaarliggende rotsblokken van enorm gewicht, die zij met donderend geraas op hen laten rollen. Een deel van de bestormers wordt daaronder bedolven, een deel wordt [met pijlen] doorzeefd en bloedt dood of wordt aan flarden geschoten: en daar hun verwarring de slachting nog doet toenemen en zij des te vinniger van de muren af worden gewond, maken zij rechtsomkeert - een lelijke klap voor de reputatie van deze partij.

Caecina, die zich schaamde over deze onbesuisd begonnen bestorming en die bang was uitgelachen te worden als een ijdele snoever indien hij stilletjes in dezelfde legerplaats bleef zitten, trok dan ook

II, 22-23 126 II, 23 -2 5 127

wederom over de Po en maakte zich gereed naar Cremona op te rukken. Op zijn terugtocht gaven zich Turullius Cerialis met een zeer groot aantal soldaten van de marine, alsmede Julius Briganticus met een kleine troep cavaleristen aan hem over; laatstgenoemde was hopman over een vendel en in het land van de Bataven geboren en getogen, eerstgenoemde primipilus en lang geen onbekende van Caecina, omdat hij in Germanië als centurio had gediend.

[23] Toen Spurrinna nauwkeurig was ingelicht aangaande de marsroute van de vijand bracht hij Annius Gallus' schriftelijk op de hoogte van het afslaan van de aanval op Placentia, hoe de toestand was geweest en wat Caecina voornemens was. Gallus was met het eerste legioen onderweg om Placentia te hulp te snellen, daar hij geen fiducia had in het luttele aantal cohorten [dat de stad moest verdedigen, en vreesde] dat [de belegerden ecu langduriger beleg niet kun doorstaan en dat zij niet voldoende weerstand zouden kunnen bieden aan de kracht van het Germaanse leger. Toen hij vernomen had dat Caecina was afgeslagen en verder voortrukke naar Cremona, liet hij zijn legioen, dat hij niet moeite in bedwang kon houden en dat in zijn vurig verlangen slag te leveren tot muitens toe gekomen was, stelling nemen te Bedriacum. 58 Dit is een dorp gelegen tussen Verona en Cremona, door twee Romeinse nederlagen') voortaan bekend en berucht.

In deze zelfde dagen werd er door Martins Macer niet ver van Cremona een voorspoedig gevecht geleverd; immers Martins, een man resoluut van inborst, zette zijn gladiatoren op schepen de rivier over en liet hen plotseling tiraileren op de overkant van de Po. Een paniek werd daar onder de hulptroepen van de Vitellianon verwekt en, terwijl de overigen

naar Cremona vluchtten, werden in de pan gehakt wie tegenstand waren blijven bieden: doch Macer riep de overwinnaars in hun onstuimig clan een halt toe, uit vrees dat de vijand met verse reserves versterkt de krijgskans zou doen keren. Dit wekte kwade vermoedens hij de Othonianen, die aan al het doen en laten van hun aanvoerders een kwalijke uitleg gaven. Als om strijd stond men klaar- hoe lafhartiger en brutaler van mond ieder was [des te gereeder] - ons Annius Gallus, Suetonius Paulinus en Marius Celsus (want ook aan deze' had Otho een commando toevertrouwd) niet uiteenlopende verwijten aan te vallen. De hitsigste aanstokers tot mouterij en tweedracht waren de moordenaars van Galba: door het dolle heen van euvelmoed en waanzinnig van angst wilden zij alles in het honderd sturen, nu eens openlijk met opruiende taal, dan weer met heimelijke brieven aan Otho die, geneigd om juist de laaghartigste individuen het oor te lenen terwijl hij voor rechtschapen mannen beducht was, voortdurend in een zenuwachtige toestand verkeerde - in voorspoed niet wetend wat hij wilde en toch te midden van tegenslagen standvastiger.⁶² Daarom liet hij zijn broer Titianus' komen en gaf hem de leiding van de krijgsverrichtingen in handen.

[24] Intussen waren er onder aanvoering van Paulinus en Celsus uitnemende successen geboekt. Het beangstigde Caecina al zijn ondernemingen te zien mislukken en de roem van zijn leger te zien tanen. Teruggedreven van Placentia, terwijl zopas nog zijn hulptroepen waren verslagen, de mindere zelfs bij botsingen tussen verkenningspatrouilles - gevechten, meer frequent dan vermeldenswaard -, spoedde hij zich, omdat Fabius Valens in aantocht was, om niet alle krijgsroem naar diens zijde te zien overgaan, zijn oude glorie terug te winnen en beijverde zich hiertoe meer niet gretigheid dan niet bedachtzaamheid. Bij de twaalfde mijlsteen van Cremona (de plaats wordt 'Castores' genoemd) stelt hij de strijd lustigste mannen van zijn hulptroepen in een hospartij, die van bovenaf de heirweg domineert, verdekt op: de cavalerie krijgt bevel verder voorwaarts te rijden, een gevecht te provoceren en daarna uit eigen beweging de teugel te wenden om de achtervolgers tot overijling te verlokken, totdat de mannen in hinderlaag hen plotseling zouden overvallen. Dit is verraden aan de aanvoerders van de Othonianen en Paulinus nam de tactische leiding van de infanterie in handen, Celsus die van de cavalerie.' Het detachement van het dertiende legioen,' vier cohorten hulptroepen en vijfhonderd man cavalerie werden links opgesteld; de heirbaan" werd door drie cohorten praetorianen in diepe opstelling bezet gehouden; rechts marcheerde voorop het eerste legioen niet twee cohorten hulpmanschap-pen en vijfhonderd man paardenvolk: behalve deze liet men nog duizend ruiters, zowel uit de eenheden van de lijfwacht als uit die van de hulpstrijdkrachten, mede uitrukken ter bekroning van de overwinning als alles naar wens ging of als ruggensteun indien toen niet tegenslag te kampen mocht krijgen.

[25] Aangezien de Vitellianen voordat de gelederen in gevechtsaanraking zouden komen de teugels wendden, hield Celsus, gewaariëhuwd voor list, zijn manschappen tegen: maar nu komen de Vitellianen roekeloos [uit hun hinderlaag] te voorschijn en geraken, doordat zij Celsus, die nauw merkbaar terugweek, te lang achtervolgen, zélf in een hinderlaag; want op hun flanken bevonden zich de cohorten, de legioensoldaten maakten pal tegenover hen front en eensklaps had de

II, 25-26   T z 8   n, 26-28   129

cavalerie, door een snelle zwenking naar de beide flanken te maken, hen van achteren omsingeld.

Het signaal tot het gevecht gaf Suetonius Paulinus de infanterie niet terstond: als een van nature bedachtzaam man, die aan een voorzichtig plan gebaseerd op methodisch overleg de

voorkeur gaf boven toeval successen, beval hij de [irrigatiekloten te dempen, de vlakke te ruimen en de slagorde te ontplooiën, daar hij de opvatting huldigde dat men met de overwinning vroeg genoeg begon wanneer men eerst zijn voorzorgsmaatregelen zou hebben getroffen dat men niet overwonnen wérd.

Door dit talmen kregen de Vitellianen gelegenheid een goed heenkomen te zoeken in de wijngaarden die door hun netwerk van dwars uitgroeiende ranken onbegaanbaar zijn; bovendien bevond zich aangrenzend een bos van bescheiden omvang, van waaruit zij een tegenaanval durfden ondernemen en de dappersten der praetoriaanse ruiters in de pan hakten. Een verwonding werd toegebracht aan prins Epiphanes,' terwijl hij onvermoeid voor Otho tot de strijd aanvuurde.

[26] Toen barstte Otho's infanterie los; nadat het gros van de legermacht van de vijand onder de voet was gelopen, werden ook diegenen op de vlucht gedreven die hen te hulp wilden komen; want Caecina had de cohorten niet tegelijkertijd, maar de een na de ander opgecommandeerd, hetgeen gedurende het gevecht de verwarring slechts nog groter maakte, daar deze verbrokkelde eenheden, die nergens tot krachtsontplooiing konden komen, door de vluchtenden in hun paniek werden meegesleept. Zelfs in de legerplaats brak er een muiterij los, omdat men hen niet en bloc inzette: de commandant van de legerplaats, Julius Gratus, werd in de boeien geslagen, ervan beticht dat hij ter wille van zijn onder Otho dienende broer verraad in de zin had, terwijl de Othonianen Gratus' broeder, de tribuun Julius Fronto, op grond van eenzelfde beschuldiging hadden geketend.

Hoe dit alles ook zij, dusdanig was allerwegen de ontsteltenis bij de vluchtenden, bij de te hulp snellenden, op het slagveld, voor de wal, dat onder beide partijen algemeen de roep ging 'dat Caecina niet heel zijn leger had kunnen worden verpletterd als Suetonius Paulinus niet tot de aftocht had laten blazen'. Paulinus gaf als motief hiervoor op 'dat hij had opgezien tegen zoveel extra krachtsinspanning, tegen nog weer eens een heel eind marcheren, uit vrees dat de niet fris elan uit de legerplaats oprukkende contingenten van Vitellius' leger zijn doodvermoeide manschappen zouden aanvallen, die het, wanneer zij een zware klap kregen te incasseren, aan iedere ruggensteun zou ontbreken'.

Bij slechts weinigen vond deze redenering van de commandant bijval, onder de grote massa werd er kwaad over gesproken.

[27] Dit echec heeft de Vitellianen niet zozeer tot vrees gedreven dan dat het hen tot bezonnenheid deed inkeren: niet alleen bij Caecina, die de schuld schoof op de meer tot muiten dan tot vechten gedisponeerde soldateska: ook de troepen van Fabius Valens (want deze hadden nu Ticinum" bereikt) lieten hun geringschatting voor de vijand varen en voegden zich in hun vurig verlangen hun eer te herwinnen met meer respect en gelijkmatigheid naar de bevelen van hun commandant.

Overigens was er een ernstige muiterij ontbrand, die ik wat dieper vanaf haar begin - het was namelijk niet doelmatig de volgorde van wat door Caecina is verricht te onderbreken - wil ophalen.

De cohorten van de Bataven - waarvan ik heb medegedeeld' dat zij zich in de oorlog van Nero' van het veertiende legioen hadden afgesplitst en dat zij, terwijl zij op weg waren naar Britannil⁵ toen zij hadden gehoord hoe Vitellius zich roerde, zich in de stad van de Lingo-nen bij Fabius Valens hadden aangesloten - gedroegen zich hoogmoedig, er bij de tenten van elk legioen waar zij kwamen oppochtend 'dat zij het waren geweest die de mannen van het veertiende onder de duim hadden gehouden, dat zij het waren geweest die Italië aan Nero hadden ontrukkt en dat heel het slagen of niet slagen van de oorlog in hun hand lag'.

Smadelijk was dit voor de soldaten, een bittere pil voor de commandant; ondermijnd werd de krijgstucht met kijven en krakelen; ten slotte meende Valens achter deze onbeschaamdheid zelfs trouweloosheid te speuren.

[28] Toen dus het bericht was binnengekomen dat de cavalerie van de Treveren⁷³ alsmede de Tungren door de vloot van Otho op de vlucht waren gedreven en dat Gallia Narbonensis werd geblokkeerd, gaf hij - deels met de bedoeling zijn bondgenoten te beschermen maar tevens om met een listige machinatie de oproerige cohorten, die als zij bij elkaar bleven al te machtig waren, te verspreiden-aan een deel van de Bataven bevel [naar Gallia Narbonensis te trekken om hulp te bieden.

Niet zodra had men dit vernomen en was dit ruchtbaar geworden, of er kwam een neerslachtige stemming over de bondgenoten, een gemelijke over de legioensoldaten: 'men beroofde hen van de bijstand van de aller-dapperste mannen; die oude beproefde soldaten, overwin-

II, 28-30   130   II, 30-31

naars nota bene in zovele oorlogen — nu het zover was dat men de vijand binnen zijn gezichtskring had, werden zij om zo te zeggen uit de gelederen weggestuurd. Als er dan aan een wingewest méér was gelegen dan aan de hoofdstad en aan het voortbestaan van het rijk, dan moesten zij allen maar daarheen meegaan; doch als daarentegen de kroon van de overwinning [van het bezitten] van Italië afhing, dan moest men [het leger] niet amputeren van datgene wat voor een menselijk lichaam de krachtigste ledematen zijn.'

[30] Terwijl zij woedend deze taal uitsloegen en toen Valens, door zijn lictoren⁴ erop af te zenden, aanstalten maakte om de munitie te onderdrukken, drongen zij naar hem op, wierpen hem met stenen en zetten hem, terwijl hij poogde te vluchten, achterna. 'De buit uit Gallië en het goud van de Viennensers, het loon voor al ons gezwoeg, houdt hij stilletjes achter' — zo schreeuwen zij luid. Eerst plunderden zij zijn bagage om daarna de veldheerstent te doorzoeken, waarbij zij tot zelfs de grond met hun speren en lansen omwoelden; Valens immers hield zich, als slaaf verkleed, schuil bij een decurio van de cavalerie.

Op het ogenblik dat het vuur van de munitie toch al geleidelijk aan het doven was, trof de commandant van de legerplaats, Alfenus Varus, bovendien een verstandige maatregel: hij verbood de centurio's langs de wachtposten de ronde te doen en gaf order het blazen van de trompet waarmee de soldaten tot hun respectieve krijgsplichten worden opgeroepen achterwege te laten. Stomme verbazing maakte zich diens gevolg van allen meester, beteuterd keken zij in het rond en staarden elkaar aan. En zich juist bang makend over het feit dat er niemand commandeerde, trachtten zij door zwijgen, door lijdzaamheid, ten slotte niet smeekbeden en tranen vergiffenis te krijgen.

Maar toen dan zowaar Valens, haveloos en in tranen, doch tegen ieders verwachting in, ongedeerd voor den dag kwam, toen laaide óp hun innige vreugde, hun medegevoel en aanhankelijkheid: zij geven zich over aan hun blijdschap—zoals nu eenmaal de gewone man is, die noch in de ene noch in de andere richting maat weet te houden — en terwijl zij Valens loven en geluk wensen, dragen zij hem omringd door de adelaars en veldtekenen naar het tribunaat.

Wat Valens zelf betrof — gematigd uit utiliteitsoverwegingen eiste hij tegen niemand de doodstraf. En om door het gebeurde dood te zwijgen niet te meer argwaan te wekken beschuldigde hij er slechts weinigen, in het besef dat in tijden van burgeroorlog de soldaat

zich meer kan veroorloven dan de aanvoerder.

[30] Terwijl zij bezig waren een versterkte legerplaats aan te leggen in de buurt van Ticinum, bereikte hen het bericht van het ongelukkige gevecht van Caecina en het scheelde niet veel of de muiterij was opnieuw opgelaaid, daar zij immers, naar hun beweren, als gevolg van de door Wens' trouweloosheid veroorzaakte vertraging, aan dit gevecht geen deel hadden gehad. Zij begeren geen rust, wachten niet op hun commandant, lopen vóór de veldtekenen uit en zetten de vaandeldragers tot spoed aan; in ijlt tempo oprukkend verenigen zij zich met Caecina.

In een kwaad gerucht stond Valens bij Caecina's manschappen: 'doelwit voor de onverzwakte krachten van de vijand waren zij geweest' — zo luidde hun klacht — 'terwijl zij zoveel geringer in aantal waren'; dit was tegelijk een excuus voor henzelf en tevens maakten zij van de superioriteit van de zojuist aangekomenen door vleierij veel ophef om te voorkomen dat men op hen, als overwonnenen en lafaards, minachtend zou neerzien. En hoewel Valens over een groter effectief beschikte, ja zelfs bijna het tweevoud aan legioensoldaten en bondgenotentroepen onder zich had, neigde nochtans de sympathie van de soldaten tot Caecina, behalve wegens zijn vrijgevigheid, een eigenschap die hem voor nogal gemakkelijk deed doorgaan, ook nog omdat hij in de volle kracht van zijn jaren stond, door zijn rijzige gestalte, kortom door een zekere, op niets degelijke gebaseerde voorliefde. Hieruit kwam najver voort tussen de bevelhebbers: Caecina dreef de spot met Wiens, 'dat verachtelijk sujet, bekend als de bonte hond', Valens niet Caecina, 'zo'n opgeblazen ijdelruit'.

Hoe dit ook zij, ze maskeerden hun haat en ijverden voor hetzelfde belang, herhaaldelijk in brieven, zonder een achterdeurtje voor pardon open te laten, Otho zijn schurkerijen voor de voeten werpend, terwijl daarentegen de leiders van Otho's partij, ook al lag de materie om Vitellius niet modder te gooien nog zo overvloedig voor het grijpen, zich daarvan onthielden.

[31] Inderdaad vóór de dood van beiden, waardoor Otho zich een voortreffelijke faam heeft verdiend terwijl Vitellius er zich een allerverfoeilijkste reputatie mee heeft berokkend, was men minder beducht voor Vitellius' indolente genotzucht dan voor Otho's laaiende hartstochten: de moord op Galba had deze laatste bovendien afschrikwekkend en gehaat gemaakt, terwijl daarentegen niemand Vitellius het ontketenen van de oorlog aanrekende. Vitellius, met zijn slempen en brassen, onteerde slechts zichzelf; Otho gold door zijn weelderigheid, wreedheid en brutaliteit ten aanzien van de stáát voor verderfelijker.

11, 31-32 132

Nadat de legers van Caecina en Valens zich hadden verenigd, bestond er aan de zijde van de Vitellianen verder geen enkel beletsel om met heel hun legermacht de strijd aan te binden: Otho echter overwoog of het beter was de oorlog op de lange baan te schuiven dan wel de fortuin te beproeven.

[32] En ook meende Suetonius Paulinus het aan zijn reputatie verplicht te zijn - omdat niemand in die tijd voor bedrevener in de krijgskunde gold - zijn opinie betreffende het krijgsbeleid in grote lijnen ten beste te moeten geven en betoogde: 'haast maken is voor de vijand, tijd winnen voor Ons opportuun: wat nu ter plaatse aangekomen is, dat is héél Vitellius' leger, zonder dat hij nog heel veel resources achter de hand heeft, aangezien de Gallische landen in gisting verkeren en het ontbloten van de Rijn-oever, waar zulke gevaarlijke stammen van het ene ogenblik op het andere niet een invasie dreigen, niet

raadzaam is. Het Britannische leger wordt door vijand en zee verre gehouden: de Spaanse gewesten hebben nu niet bepaald zo'n overvloed aan strijdkrachten:7 de provincie Gallia Narbonensis is ten gevolge van de vlootraid en het onvoorspoedig gevecht aan paniek ten prooi; afgesloten door de Alpen en zonder aanvoel-mogelijkheden over zee is het aan gene zijde van de Po gelegen deel van Italië en enkel al door de doortocht van het leger nog verwoest bovendien ;78 nergens zal er koren zijn te vinden voor het leger en een leger op de been houden zonder proviand is een onmogelijkheid. En verder die Germanen, dat slag soldaten aan de zijde van onze vijand dat wel het geduchtste is - die zullen, wanneer wij de oorlog maar op de lange baan schuiven tot het zomer is, slap van lijf en leden, tegen de verandering van landstreek en klimaat beslist niet bestand blijken. Menige oorlog met fris clan begonnen, is reeds door de verveling van liet wachten en nog eens wachten op niemandal uitgelopen.

Daarentegen wat onszelf betreft, voor óns is alles één en al overvloed en betrouwbaarheid: óns zijn Pannonië, Moesië, Delmatië en de Oriënt, met intacte legers; dm is Italië en, wat de hoofdzaak is van alles: Rome, Senaat en. Volk, namen waarvan de schittering nooit dooft, ook al worden ze soms door een schaduw overtogen. Voorts beschikken wij over openbare en particuliere hulpmiddelen, alsmede in onmetelijke overvloed over geld dat bij burgertwisten meer vermag dan het zwaard. Onze soldaten hun gestel is geacclimatiseerd, óf aan Italië, aan warme luchtstreken.79 Als een bolwerk ligt vóór ons de Po, veilig door mankracht en muren zijn onze steden, waarvan er niet één voor de vijand zal zwichten, hetgeen door het afslaan van de aanval

n, 32-34 133

op Placentia ten duidelijkste is gebleken: daarom moet gij, Otho,') de oorlog maar rekken. Binnen een paar dagen zal het veertiende legioen, waarvan op zichzelf reeds een grote roep uitgaat, ter plaatse zijn mét bovendien de Moesische troepen: dan kunt gij opnieuw krijgsraad houden en dan zullen wij, indien er tot vechten wordt besloten, met versterkte krachten strijden.'

[33] Met het voorstel van Paulinus ging Marius Celsus mee; dat Annius Gallus, die een paar dagen vroeger door met zijn paard te storten was geblesseerd, eenzelfde standpunt huldigde, hadden diegenen gerapporteerd die men naar hem toe had gezonden om zijn advies te vragen.

Otho helde over tot vechten, erop of erónder; zijn broer Titianus en de commandant van de lijfwacht Proculus, uit onervarenheid tot spoed manend, verzekerden dat de Fortuin, de goden en Otho's genius met zijn plannen waren, dat zij hem zouden schragen bij wat hij voor moeilijks zou ondernemen. En opdat niemand het zou wagen dit gevoelen te dwarsbomen, hadden zij tot vleierij hun toevlucht genomen.

Nadat er tot slag leveren was besloten, stond men nog in dubio of het beter was dat de keizer aan de slag deelnam dan wel afzijdig bleef. Daar Paulinus en Celsus zich [tegen dit laatste] nu niet verzetten, om niet de schijn op zich te laden hun keizer aan gevaren bloot te stellen, konden dezelfde elementen die reeds het slechtste advies ingang hadden doen vinden, Otho ertoe brengen zich naar Brixellum⁸¹ te begeven om zich daar, onttrokken aan de wisselvalligheden van de strijd, persoonlijk voor de opperste oorlogsleiding en voor het regeren van het rijk in veiligheid te brengen.

Deze dag is de eerste geweest die Otho's zaak heeft gefnuikt; immers niet alleen vertrok met Otho zelf een machtige troep soldaten van de praetoriaanse cohorten, van de verkenners en van de cavalerie, maar ook werd het moreel van de achterblijvenden geknakt, daar men de leiders niet vertrouwde' en daar Otho, die de enige was op wie de

soldaten bouwden, terwijl hijzelf van zijn kant op niemand anders vertrouwde dan op zijn soldaten, de respectieve commando's van zijn generaals niet voldoende scherp had afgebakend.

[34] Niets van dit alles ontsnapte aan de aandacht van de Vitellianen, dankzij talrijke gevallen van overlopen, zoals dit gaat in burgeroorlog. De verspieters konden, door hun nieuwsgierigheid om te weten te komen wat er in het tegenovergestelde kamp geschiedde, niet geheim houden wat er in hun eigen legerplaats gebeurde.

Kalmpjes bleven Caecina en Wens op het vinkentouw zitten, daar

II, 34-36 134 11, 36-38 135

de vijand door onvoorzichtigheid zijn ondergang tegemoet snelde, en vigileerden— wat even goed is als eigen wijsheid—op een onbezonnenheid van de tegenpartij, terwijl zij, door een begin te maken met het construeren van een brug, het deden voorkomen alsof zij van plan waren de Po over te steken om een aanval te doen op het aan de overzijde gelegerde detachement gladiatoren, tevens om de eigen manschappen te beletten hun tijd te verluieren.

Op onderling gelijke afstanden werden vaartuigen, met stevige balken aan voor- en achtersteven niet elkaar verbonden, niet hun kop op de stroom gelegd; stroomopwaarts werden er ankers uitgeworpen om de soliditeit van de brug te vermeerderen; nu stonden de ankerkabels niet strak maar hadden speling om te kunnen vlotten, opdat bij was de vaartuigen in hun verband ongehinderd mee zouden kunnen rijden.

Als afsluiting was er op de brug een toren gezet, die men had vooruitgeschoven tot op de laatste ponton in de rij, om vandaar niet blijven en [andere] schietwerktuigen de vijand te kunnen afweren.

De Othonianen hadden op de oever een toren opgericht en slingerden met brokken steen en brandfakkels.

[35] Nu lag er een eiland midden in de rivier, waar de gladiatoren op schepen, zwoegend, naar toe trachtten te roeien; doch de Germanen glipten hen, al zwemmend, voorbij. En daar het geval wilde dat een tamelijk groot aantal de overkant had bereikt, bemande Macer zijn brigantijnen met de resoluutsten van zijn gladiatoren en ging tot de aanval over; maar ten eerste weten gladiatoren niet zó van standhouden in veldslagen als beroepssoldaten en vervolgens konden zij, al schommelend op hun vaartuigen, hier vanaf met niet even grote trefzekerheid mikken als de Germanen, die vaste grond onder de voeten hadden, vanaf de oever. En terwijl door al het hot en her balanceren van deze gejaagde en zenuwachtige mannen, roeiers en vechters, op en door elkaar vallend, in verwarring geraakten, sprongen de Germanen, wat meer is, te water op ondiepe plaatsen, klampten zich vast aan de achtersteven, klauterden op de gangboorden of trachtten

[de schepen] met hun handen te doen kapseizen: dit alles speelde zich af onder de ogen van beide legers" en hoe meer dit schouwspel de Vitellianen in verrukking bracht, des te hartgrondiger verwensten de Othonianen de oorzaak en de aanstichter van het onheil.

[36] En weliswaar vond het gevecht, doordat het overschot van de schepen ijlings werd weggesleept," door de vlucht zijn einde, doch Macers dood werd geëist. En terwijl hij reeds was verwond door een lansworp, waren zij met getrokken zwaarden op hem afgegaan, toen hij door zich tussenbeide werpende tribunen en centurio's in bescherming werd genomen.

En niet lang daarna kwam Vestricius Spurinna op bevel van Othona een zwakke bezetting in Placentia te hebben achtergelaten — hun niet de cohorten te hulp. Daarop werd de

consul designatus" Flavius Sabinus door Otho gezonden als commandant over de troepen aan het hoofd waarvan Macer had gestaan, tot blijdschap van de manschappen bij deze mutatie van bevelvoerders, terwijl de bevelvoerders wegens de veelvuldige muiterijen voor een zo gevaarlijk militair commando niet veel voelden.

[37] Ik vind bij enkele schrijvers 'dat, in hun ontzetting over de oorlog of uit afkeer tegen beide staatshoofden, wier laagheden en schanddaden van dag tot dag openlijker van de daken werden verkondigd, de legers hebben overwogen of zij, na staken van de strijd, niet hetzij zélf tot een gemeenschappelijk besluit zouden komen dan wel het aan de senaat zouden overlaten een keizer te kiezen en dat daarom dan ook de Othoniaanse leiders tot tijdwinnen en uitstellen hebben geadviseerd, waarbij Paulinus' hoop voornamelijk was gegrond op de overweging dat hij de oudste was van de voormalige consuls' en op het feit dat hij, een coryfee in het krijgsbedrijf, zich een roemrijke naam had verworven door zijn veldtochten in Brittannië.

Als ge het mij vraagt — weliswaar zou ik willen toegeven dat er bij enkelingen in een niet onder woorden gebrachte wens het vurig verlangen naar rust in plaats van tweedracht, naar een goed en rechtschapen regent in plaats van zo bij uitstek verdorven en eerloze staatshoofden heeft geleefd — niet echter ben ik de mening toegedaan dat iemand van een inzicht als Paulinus heeft kunnen hopen in een zo door en door verdorven tijd, op zulk een grote mate van zelfbeheersing bij het volk dat diezelfde lieden die de vrede hadden verstoord uit zucht naar oorlog, de oorlog zouden laten rusten om der lieven vrede wille. En evenmin dat enerzijds in taal en zeden zo heterogene legers zich tot zo'n harmonie zouden hebben kunnen verenigen of dat anderzijds legaten en aanvoerders, zich grotendeels terdege bewust van hun weelderigheid, armoede en misdaden, een ander als keizer zouden hebben willen dulden dan iemand die eerloos was en aan handen en voeten gebonden door verplichtingen jegens hen.

[38] De oude begeerte naar macht, waarvan de kiem reeds vanaf het begin van de tijd bij de mens is ingeplant, is mét de grootheid van het rijk tot wasdom gedijsd en uit haar bolster gebarsten; immers zolang de levensomstandigheden nog maar krapjes waren, kon gelijkheid voor

II, 38-39 136 39-41 137

de wet zich gemakkelijk handhaven. Maar zodra, door de onderwerping van heel het aardrijk en het uitroeien van rivaliserende steden en koningen, de weg tot het begerig nastreven van zorgeloze macht en rijkdom geëffend lag, zijn tussen senaat en volk de eerste conflicten ontbrand. Nu eens waren het roerige tribunen, dan weer overmachtige consuls en hoofdstad en Forum vormden het toneel voor wat het voorspel was van burgeroorlogen." Vervolgens hebben een man int de heffe des volks, C. Marius, en die bloedhond onder de edelen, L. Sub, de met wapengeweld neergeslagen vrijheid in tirannie doen verkeren. Na deze beiden kwam Cn. Pompeius — geniepiger, niet beter. En nooit is er naderhand een andere strijd geweest dan de strijd om de eerste plaats.

Niet zonder te vechten zijn hij Pharsalus" en bij Philippi' de legioenen — burgers van Rome tegen burgers van Rome — uiteengegaan; hoeveel te minder dan had men mogen verwachten dat de legers van Otho en Vitellius van plan waren uit eigen beweging van strijd af te zien: het is opnieuw de gramschap van de goden, het is opnieuw de razernij van de mens geweest, het waren opnieuw de roerselen die tot misdaad drijven, die hén tot tweedracht hebben gebracht.

Dat de vijandelijkheden telkens als het ware niet één enkele klap zijn beslecht, dit heeft aan

de futloosheid van de vorsten gelegen.

Doch mijn beschouwing van oude en nieuwe moraal heeft mij al te ver gevoerd: thans keer ik terug tot het geordende relaas van de feiten.

[39] Na Otho's vertrek naar Brixellum berustte de eer van de opperste oorlogsleiding' bij zijn broeder Titianus, het wezenlijke gezag bij de praefect Proculus; Celsus en Paulinus moesten, daar niemand van hun ervaring gebruik maakte, onder de zinledige titel van 'generaal' als dekmantel voor de misstappen van anderen dienen; de tribunen en centurio's wisten hun houding niet te bepalen, omdat zij de betere elementen in diskrediet geraakt zagen, terwijl de verachtelijksten de macht in handen hadden; de gemene soldaat was vol goede moed, doch meer geneigd de bevelen van de generaals uit te léggen dan uit te véeren.

Er werd besloten het kampement te verplaatsen tot op vier⁹² mijlen van Bedriacum; maar zij deden dit dermate ondeskundig dat zij, hoewel het hartje lente was" en zij zich midden tussen zovele rivieren bevonden, door gebrek aan water werden geteisterd.

Aldaar weid over de [te leveren] slag beraadslaagd; Otho drong er schriftelijk op aan dat zij er spoed mee zouden betrachten; de soldaten verlangden dat de keizer hij de strijd aanwezig zou zijn; de meesten" eisten dat de troepen die aan gene zijde van de Po lagen, opgecommandeerd zouden worden.

Nu is het niet even gemakkelijk een uitspraak te doen over wat het beste ware geweest wat men had kunnen doen, als te constateren dat hetgeen er gedaan is wel het aller-slechtste is geweest.

[40] Niet als om slag te gaan leveren maar als waren zij op veldtocht uitgetrokken, ⁹⁶ zo begaven zij zich op weg naar de uitmondingsplaats van de Adda⁹⁷ in de Po, op een afstand van zestien mijl daar vandaan" gelegen.

Toen Celsus en Paulinus zich ertegen verzetten hun manschappen, vermoeid door de mars en zwaar bepakt met bagage, bloot te stellen aan een vijand die zich de kans niet zou laten ontglippen, terwijl hij zelf slagvaardig was en nauwelijks vier mijlen had op te rukken, hen, hetzij reeds op hun naderingsmars op een tijdstip dat zij hun gelederen nog niet hadden geformeerd, dan wel op het moment dat zij verspreid bezig zouden zijn met schanswerkzaamheden voor de wal, aan te vallen, namen Titianus en Proculus, zodra zij zagen dat zij tegen deze adviezen op den duur" niet óp konden, hun toevlucht tot hun uit het opperbevel voortvloeiende bevoegdheid.

Nu was er inderdaad een Numidische koerier in vliegende galop komen aanrennen met bars geformuleerde lastgevingen van Otho, waarin deze, na de bevelhebbers om hun dadenloosheid te hebben gekapitteld, bevel gaf het op een beslissing aan te sturen', ziek als hij was van al dat uitstellen én omdat hij het niet kon verdragen zijn hoop nog langer te moeten verbeiden.

[41] Diezelfde dag kwamen er tot Caecina, die aandachtig stond te kijken naar de werkzaamheden aan de brug," twee tribunen van de praetoriaanse cohorten met het verzoek hem te mogen spreken: reeds prepareerde hij zich erop hun voorwaarden te vernemen en zijn tegenvoorstellen te doen," toen er in allerijl verspieders kwamen aangelopen met de melding dat de vijand er was. Het gesprek niet de tribunen werd afgebroken en dientengevolge is men er nooit achter gekomen of zij een valstrik" of verraad" in hun schild hebben gevoerd dan wel een eerlijk overleg hadden willen openen. Caecina gaf de tribunen hun congé en vond, naar de legerplaats teruggedren, op bevel van Fabius Valens

het signaal tot de strijd reeds gegeven en de soldaten gevechtsklaar.

Terwijl de legioenen om hun opstelling in de colonne lootten, voerden [Vitellius'] cavaleristen een charge uit. En — het is iets wonderlijks om te vermelden— zij zouden door de numeriek zwakkere Othonianen

D, 41-42 13 8 8, 42-44 139

tegen hun [eigen] palissadering zijn opgedrongen als zij niet door het dappere optreden van het Italische legioen waren afgedeinsd: dit legioen namelijk stond hen niet het blanke lemmet op te wachten en dwong hen, nadat zij teruggeslagen waren, rechtsomkeert te maken en de strijd te hervatten.

De opstelling van de slagorde van de Vitelliaanse legioenen verliep zonder zenuwachtige haast: want alhoewel de vijand zich in de onmiddellijke nabijheid bevond, benam het dichte struweel" het gezicht van zijn wapenen.

Aan de kant van de Othonianen heerste er angst bij de aanvoerders, een verbitterde stemming van de manschappen tegenover hun aanvoerders; het was er een wirwar van bagagevoertuigen en markerenters op de weg die met zijn steile bevoeiingsloten aan weerszijden zelfs voor een colonne op mars in vreedstijd te smal was. Rondom hun standaards stonden sommigen, anderen zochten ernaar; van alle kanten klonk het verwarde geschreeuw van mannen die kwamen aanrennen, van mannen die luid riepen:" en al naar gelang ieders persoonlijke moed of angst baande men zich met geweld een weg naar de voorste, of droop men af naar de achterste gelederen.

[42] Uit de van plotselinge schrik verbouwereerde gemoederen heeft een valse blijmare alle spanning weggevaagd: er deden zich individuen voor die het leugenbericht verspreidden 'dat het leger afvallig was geworden van Vitellius'. Of dit gerucht door spionnen van Vitellius is rondgestrooid dan wel of het bij Otho's aanhang zelf- hetzij door boos opzet, hetzij bij toeval - de kop heeft opgestoken, is niet voldoende duidelijk gebleken.

Toen hun de vurige strijd lust was vergaan, zijn de Othonianen, sterker nog, ertoe gekomen [hun tegenstanders] met toeroep te begroeten" en daar zij werden ontvangen met een vijandig tieren terwijl in hun eigen gelederen zeer velen niet wisten wat de oorzaak was van deze begroeting, wekten zij angst voor verraad.

Op dit ogenblik stormde de vijand in slaglinie op hen aan, voltallig de gelederen, in stootkracht en getalsterkte superieur: hoewel verbrokkeld," numeriek zwakker en afgemat, bonden de Othonianen toch de strijd energiek aan. En op een terrein dat door bomen en wijngaarden moeilijk toegankelijk was, bood de slag een bont beeld: er werd gevochten met het zwaard in de vuist of vanuit de verte; in compacte formaties en in wigvormige stormcolonnes stormden zij op elkaar in. Op de middenbaan van de weg, in een handgemeen van man tegen man, is het een dringen van lijf tegen lijf en van schild tegen schild; ze komen er niet toe met speren te werpen; met zwaarden en bijlen hakken zij door helmen en pantsers heen: elkaar kennend van haver tot klaver en voor de ogen van de overigen, vechten zij [daar] om de beslissing van heel de oorlog."

[43] Het toeval wilde dat er tussen Po en straatweg op een open vlakte twee legioenen zijn slaags geraakt, voor Vitellius het eenentwintigste, bijgenaamd 'het Onweerstaanbare', 110 door de oude roem vermaard, van de zijde van Otho het eerste legioen, 'de Helpende Hand', voordien nog niet ten slag gevoerd' maar strijd lustig en begerig naar zijn eerste. lauweren.

De mannen van het eerste legioen wierpen de voorste gelederen van die van het eenentwintigste overhoop en maakten de adelaar buit; hierover in verbittering ontstoken,

deed dit legioen niet slechts omgekeerd de manschappen van het eerste terugdeinzen, waarbij de onderbevelhebber Orfidius Benignus werd gedood, maar ontrukte ook de vijand zeer vele veldtekenen en vaandels.

Op een andere sector werd door een stoot van de troepen van het vijfde het dertiende legioen op de vlucht gedreven en zijn door het snelle aanrukken van een overmacht de soldaten van het veertiende omsingeld.

En terwijl de generaals van Otho zich allang uit de voeten hadden gemaakt, bleven Caecina en Valens hun gelederen met versterkingen ondersteunen. Bovendien kwam er nog verse hulp opdagen in de persoon van Varus Alfenus met zijn Bataven, nadat deze een korps gladiatoren had verslagen dat bij een landingspoging op schepenlis door de tegen hen ingezette cohorten nog op de rivier zelf in de pan was gehakt: zo vielen de overwinnaars de vijand in de flank.'

[44] En nu hun centrum was doorbroken, vluchtten de Othonianen overal heen in een poging Bedriacum te bereiken. Zeer groot was deze afstand,' versperd de wegen door hopen gesneuvelden, waardoor de slachting nog des te groter is geworden; immers in burgeroorlogen vallen krijgsgevangenen niet onder de rubriek 'huif.'"

Suetonius Paulinus en Licinius Proculus sloegen zijwegen in om de legerplaats te ontlopen. Vedius Aquila, de onderbevelhebber van het dertiende legioen - zijn onberaden angst deed hem het slachtoffer worden van de woede van de soldaten. Het was nog klaarlichte dag toen hij binnen de legerwal kwam en met luid getier de oproerlingen en degenen die wilden vluchten hem tot het middelpunt maakten van hun tumult. Voor geen scheldwoorden, voor geen handtastelijkheden ontzien zij zich; zij jouwen hem uit voor deserteur en verrader,

11, 44-45 140

niet omdat nu juist hij zich aan een bijzonder misdrijf had schuldig gemaakt, doch naar de gewoonte van het grauw, dat man voor man de neiging heeft de schuld van eigen schande anderen in de schoenen te schuiven.

Aan Titianus en Celsus kwam de nacht ten goede: reeds waren de wachtposten uitgezet en de manschappen gesust die Annius Gallus met beleid, niet dringende beden en met zijn persoonlijk gezag tot rede had gebracht, [hen bezwerend] 'niet het verlies [aan mensenlevens] waarop de onfortuinlijke slag toch al was komen te staan nog te vergroten door met onderlinge moord en doodslag hun woede te koelen. Of er nu een einde aan de oorlog was gekomen of dat zij er de voorkeur aan gaven de wapenen wederom op te nemen — het enige verzachtingsmiddel voor overwonnenen was gelegen in eensgezindheid.'

Bij de overigen was de strijd lust gebroken; de praetorianen bleven mokken 'dat zij niet door moed maar door verraad waren overwonnen: zelfs aan de Vitellianen had de overwinning heel wat bloed gekost; hun cavalerie was teruggeslagen, een legioensadelaar buitgemaakt; nog schoot er, met Otho zelf, aan soldaten over walt er maar aan gene zijde van de Po had gestaan; de Moesische legioenen waren in aantocht, een groot deel van het leger was in Bedriacum achtergebleven: dit in ieder geval waren manschappen die nog niet de nederlaag hadden geleden en, als het zo moest zijn, zou men eervoller op het slagveld sneuvelen'.

Door deze overwegingen verbitterd of hang, werden zij in het diepst van hun wanhoop vaker tot woede opgezweept dan tot vrees gedreven.

[45] Doch het leger van Vitellius hield halt bij de vijfde mijlpaal van Bedriacum, daar de aanvoerders het risico van een bestorming van de legerplaats, nog diezelfde dag, niet aandurfden; tegelijk hoopte men op een vrijwillige overgave: maar daar zij zonder legertros

en slechts om strijd te leveren waren uitgerukt, dienden hun de wapenen en de overwinning tot bolwerk.

Toen de volgende dag de stemming in Otho's leger allerm minst twijfelachtig was en degenen die het felst waren geweest ertoe neigden het hoofd in de schoot te leggen, zonden zij een deputatie. En aan de zijde van Vitellius' generaals aarzelden men niet de vrede in te willigen. De afgevaardigden werden een poosje vastgehouden: dit bracht diegenen in verlegenheid die nog niet wisten of zij gehoor hadden gevonden [met hun vredesaanbod]. Spoedig hierop liet men de deputatie terug- n, 45-46

gaan en werd de legerwal geopend. Toen lieten overwonnenen en overwinnaars hun tranen de vrije loop en vervloekten het lot van de burgeroorlog in weemoedige blijdschap:18 in dezelfde tenten verzorgden sommigen de wonden van hun broers, anderen die van hun naasten: hoop en gewin, het stond alles op losse schroeven; wat zéker was, dat waren de doden, was de rouw en niet één was er buiten de greep van het ongeluk gebleven of hij had een of ander sterfgeval te betreuren.

Men ging op zoek naar het lijk van de onderbevelhebber Orfidius en cremeerde het niet de gebruikelijke eerbewijzen; slechts weinigen werden door eigen verwanten in het graf gelegd, de rest van het grauw liet men boven aarde liggen.

14.61

Inmiddels zat Otho op bericht over de slag te wachten zonder de minste nervositeit, als een man wiens besluit vast stond. Een droef gerucht was de voorbode, daarop kwamen er van het strijdtoneel gedrosten met de bekendmaking 'dat de zaak verloren was'.

In hun warme genegenheid wachtten de soldaten' niet af wat de keizer zeggen zou, maar gaven hem te verstaan 'goede moed te houden: er waren nog onbeproeefde strijdkrachten over en wat henzelf betrof, zij waren bereid het uiterste te verduren en te wagen'. En dit was geen vleitaal: zij Waakten van een zekere bezieling en vervoering om de strijd in te gaan en de geluksster van de partij weer te laten rijzen. Die op een afstand stonden, strekten de armen uit en die het dichtst bij hem waren, grepen hem bij de knieën, het dringendst Modus Firmus. Deze Firmus, die commandant van de lijfwacht was, smeekte herhaaldelijk 'dat hij zijn door en door betrouwbaar leger, dat hij soldaten die zich zo bij uitstek verdienstelijk hadden gemaakt, niet in de steek zou laten: van groter moed getuigt het zijn ongeluk te dragen dan er voor te zwichten; sterke karakters en wakkere mannen zetten zich, ook wanneer de fortuin tegenslaat, schrap tot hoop; bloodaards en slappingen storten zich uit angst in wanhoop'.

Al naar gelang bij deze woorden Otho's gelaat meegaandheid of starheid verried, ging er een gejuich respectievelijk een zuchten op. En niet alleen de praetorianen, dit wil zeggen: Otho's persoonlijke garde-soldaten, [legden vastberadenheid aan den dag] maar ook de voorhoede uit Moesië meldde eenzelfde standvastige houding van het in aantocht zijnde leger en rapporteerde dat de legioenen reeds Aqui- waren binnengetrokken, zodat wel niemand er aan hoeft te twijfelen dat het mogelijk is geweest de strijd te hervatten, grimmig, onheilszwanger, onzeker [wat de afloop betreft] voor overwonnenen én overwinnaars.'

11. 47-48 142

[47] Otho zelf, wars van op oorlog gerichte raadgevingen, sprak: 'Deze gezindheid, deze uw moed nog verder aan gevaren bloot te stellen — ik houd het voor een al te grote prijs voor mijn leven. Hoe meer hoop gij mij toont zo het mij zou lusten te blijven leven, des te schoner zal de dood mij zijn.

Wij hebben elkaar wederkerig grondig Ieren kennen, ik en de Fortuin. En maakt mij geen

tijdsberekening op: moeilijker is het maat te houden in een geluk dat men Met lang denkt te zullen mogen smaken.

De burgeroorlog is van Vitellius uitgegaan en dat wij om de heerschappij gingen vechten met de wapenen — de aanleiding heeft bij hém gelegen: dat wij er niet meer dan éénmaal om in het krijt treden, is een exempel dat op mijn credit zal komen; moge het nageslacht Otho hiernaar beoordelen.

Vitellius zal zich vermeien in zijn broer, zijn gade, zijn kinderen: ik heb wraak noch genoegdoening van node.

Laat anderen langer het hoogste gezag hebben bekleed, niemand zal er zo kloekmoedig afstand van hebben gedaan. Of mag ik het soms dulden dat zoveel jonge Romeinse mannen, dat zoveel voortreffelijke heerscharen wederom ter aarde worden geveld en aan de staat ontrukkt? Laat mét mij ten grave dalen de gedachte dat gijlieden bereid zoudt zijn geweest voor mij te sterven, maar blijft in leven.

Doch laten wij het kort maken en laat ik niet uw behoud, gij niet mijn vastberadenheid in de weg staan. Meer over zijn einde te spreken zweemt reeds naar lafhartigheid.

Wilt het als het beste bewijs voor de onwrikbaarheid van mijn besluit beschouwen dat ik mij over niemand beklaag; want goden of mensen beschuldigen is een trek van hem die gaarne nog wil leven. '122

[48] Na zo te hebben gesproken, trachtte hij een ieder, zich in heuse bewoordingen tot hem wendend overeenkomstig ieders leeftijd of rang, de jonge lieden niet zijn gezag, de bejaarden met dringende beden, ertoe te bewegen onverwijld heen te gaan en niet door achter te blijven de verbolgenheid van de overwinnaar toe te spitsen — op bedaarde toon, onverschrokken in zijn woorden en, als zijnde niet strokend niet tijd en omstandigheden, de tranen van zijn volgelingen stuitend. Hij geeft bevel de vertrekkenden schepen en voertuigen ter beschikking te stellen; verzoekschriften en brieven die door toewijding jegens zijn persoon of door beledigingen aan het adres van Vitellius compromittant waren, vernietigt hij; ook deelt hij geld uit, met mate en niet als iemand die op het punt staat te sterven.

Vervolgens heeft hij Salvius Cocceianus, een zoon van zijn broer,
48-49 14-3

een aankomend jongmens nog maar, die in een gejaagde en bedroefde gemoedstoestand verkeerde, zelfs nog getroost door hem te prijzen voor zijn trouwhartigheid en door hem terecht te wijzen om zijn angst: 'zou Vitellius dan soms zó meedogenloos van aard zijn dat hij hem, in ruil voor het behoud van heel zijn familie, zijnerzijds niet dit blijk van erkentelijkheid zou geven? Hij, Otho, kon toch door zijn verhaaste dood aanspraak maken op de genadigheid van de overwinnaar; immers niet omdat hij in een volslagen hopeloze situatie verkeerde, doch niettegenstaande het feit dat zijn leger eiste dat hij slag zou leveren, had hij de staat een laatste catastrofe bespaard. Voldoende roem was er voor hem zelf, voldoende adeldom was er voor zijn nazaten verworven. Na de Claudii en Servii was hij de eerste geweest die de keizerlijke waardigheid in een nieuw stamhuis had gebracht: daarom dan ook moest Salvius Cocceianus, rechtop van ziel, het leven grijpen en enerzijds nimmermeer vergeten dat hij Otho tot oom had gehad, maar er anderzijds ook niet: al te veel aan terugdenken.

[49] Daarop nam hij, nadat hij allen had verzocht zich terug te trekken, een weinig rust. En terwijl hij zich in de geest reeds met de zorgen van zijn stervensstonde occupeerde, kwam een plotseling tumult hem daarvan afleiden: men rapporteerde dat de soldaten tot blinde

muiten en losbandigheid waren uitgebarsten; zij bedreigden namelijk de lieden die wilden vertrekken niet de dood, waarbij hun geweld zich het felst keerde tegen Verginius, die zij in zijn omsingelde huis belegerd hielden. Na de aanstichters van het oproer streng te hebben berispt, keerde hij terug en gunde zich nog de tijd om de vertrekkenden vertroostend toe te spreken totdat zij allen, zonder te zijn gemolesteerd, bons weegs waren gegaan.

Bij het vallen van de nacht leste hij zijn dorst niet een dronk ijskoud water. Toen liet hij zich twee dolken brengen en nadat hij ze allebei grondig had gekeurd, legde hij de ene onder zijn hoofd. En toen hij er zeker van was dat zijn vrienden nu eindelijk waren vertrokken, bracht hij de nacht rustig en, naar men verzekert, niet zonder te slapen door: bij het kriecken van de morgen stortte hij zich niet de borst in het staal.

Op het gekerm van de stervende kwamen zijn vrijgelatenen en slaven alsmede de commandant van de lijfwacht, Plotius Firmus, naar binnen en ontwaarden [slechts] één enkele wonde. Met zijn uitvaart werd spoed betracht; in dringende beden had hij deze gunst verzocht, uit vrees dat hem anders het hoofd zou worden afgehakt om ten spot te dienen. De cohorten van de lijfwacht droegen het lijk onder loftuitingen en tranen en kusten innig zijn wonde en handen. Ettelijke soldaten

n, 49-51 144

sloegen naast de brandstapel de hand aan zichzelf, niet uit schuldbewustzijn, noch uit vrees, maar in navolging van dit eervolle voorbeeld en uit liefde tot hun keizer. En later is zonder onderscheid te Bedriacum, te Placentia en in andere legerplaatsen dit soort van sterven massaal in praktijk gebracht.

Voor Otho werd een grafteken opgericht—bescheiden en daardoor duurzaam.

Zó eindigde hij zijn leven in het zevenendertigste jaar" van zijn aards bestaan.

[50] Zijn geboortegrond was de plattelandsstad Ferentium;125 zijn vader was consul, zijn grootvader praetor geweest; het geslacht van zijn moeder was niet van gelijke, maar nochtans niet van geringe stand. In zijn kindertijd en jongelingsjaren is hij geweest zoals wij hem hebben afgeschilderd. Door twee daden, de ene bijzonder infaam, de andere uitnemend, heeft hij zich bij het nageslacht evenveel goede als kwade reputatie verworven. Evenmin als enerzijds her vergaren van beuzelpraatjes en het vermaken van mijn lezers met verzinseltjes, naar het mij dunkt, passend ware bij de ernst van het werk waartoe ik mij heb gezet, evenmin zou ik anderzijds van wat onder de mensen is gebracht en van wat van mond tot mond is gegaan de geloofwaardigheid durven wraken.

Op de dag waarop de slag bij Bedriacum plaatsvond, is er een vogel van ongewone gedaante bij Regium Lepidum' in een druk bezocht bos neergestreken, naar de inwoners verhalen. En van dit moment af is deze vogel, zeggen zij, door geen toeloop van mensen of door het hem omzwermen van [andere] rondfladderende vogels opgeschrikt of verjaagd tot het ogenblik waarop Otho zichzelf om het leven bracht; dan zou hij uit het oog zijn verdwenen: en toen men de tijden ging narekenen, heeft men, volgens zeggen, bevonden dat het begin 27 en het einde van deze wonderbaarlijke verschijning niet Otho's sterven zijn samengevallen.

[51] Bij zijn begrafenis stak door de droefheid en de verbittering van de soldaten de muiten opnieuw de kop op, en [nu] was er niemand om daaraan paal en perk te stellen.

Tot Verginius zich wendend smeekten zij hem, onder bedreigingen, nu eens 'het keizerschap te aanvaarden', dan weer 'zich niet een afvaardiging bij Caecina en Valens te belasten'.

Verginius heeft, door zich via een achteruitgang van zijn kwartier stilletjes uit de voeten te maken, de indringers om te tuin weten te leiden. 11, 51-53 145

Van de cohorten die te Brixellum hadden gelegen, bracht Rubrius Gallus¹²⁸ het [capitulatie]verzoek over en hun pardon werd terstond ingewilligd; tevens schaarden die troepen waarover Flavius Sabitus¹²⁹ [tot dusver] het commando had gevoerd, zich door diens bemiddeling aan de zijde van de overwinnaar.

[52] Reeds was alom de oorlog tot een einde gekomen, toen een groot deel van de senaat in het uiterste gevaar kwam te verkeren — namelijk dát gedeelte dat met Otho uit de hoofdstad was vertrokken en vervolgens te Mutina" achtergelaten.

Daar was het bericht van de rampspoedige slag binnengekomen: maar de soldaten die daarvan Mets wilden horen, als ware het een vals gerucht, begonnen, omdat zij de senatoren een jegens Otho vijandige gezindheid toeschreven, acht te slaan op hun uitlatingen en aan hun gelaatsuitdrukking en manier van doen een uitleg naar het minder gunstige te geven; niet scheldwoorden en beschimpingen ten slotte zochten zij een aanleiding en een uitgangspunt voor een bloedbad, terwijl daarenboven nog een andere angst de senatoren beklemde, namelijk de vrees dat men, nu de partij van Vitellius de overhand had, van hen zou kunnen denken dat zij zich [slechts] schoorvoetend hadden neergelegd bij diens overwinning. Dientengevolge angstig en zich van twee kanten" in het nauw gedreven voelend, komen zij hij elkaar: niemand heeft voor zichzelf gereede raad, ieder voelt zich te midden van velen door schuldverbondenheid veiliger.

Het verzwaarde de zorgen van deze beangsten dat het gemeentebestuur!' van Mutina hun wapenen en geld aanbood en ben niet 'beschreven vaderen' aansprak—een eretitel, in de gegeven omstandigheden niet bijster op zijn plaats.

[53] Merkwaardig is de twist geweest waarmee Licinius Caecina een aanval deed op Martellus Epius, 133 die hij het verwijt maakte als zon hij dubbelzinnige taal spreken. Weliswaar legden ook de overigen hun gevoelens niet duidelijk bloot: maar Martellus' naam, verfoeid door het aandenken aan zijn verklikkerijen en doelwit voor haatgevoelens, was een prikkel geweest voor Caecina om zich— daar hij nog maar een nieuweling was in de senaat en eerst pas in dit college beroepen — door een opzienbarende vijandschap reliëf te geven. Door het bemiddelend ingrijpen van degelijker elementen werden zij gescheiden. Nu keerden allen terug naar Bononia' ons daar nog eens te delibereren; tevens hoopte men dat men inmiddels meer gedetailleerde berichten zou ontvangen. Te Bononia, waar zij langs verschillende wegen mannen hadden geposteed die iedereen die vers in de stad kwam,

11, 53-55 146 ni, 55-57 i47

moesten uithoren, werd een vrijgestelde van Otho ondervraagd waarom hij zijn meester had verlaten, waarop deze antwoordde 'dat hij Otho's laatste opdrachten bij zich had. Weliswaar had hij Otho verlaten toen deze nog in leven was, doch vervuld nog enkel van de zorg voor de tijd dat hij er niet meer zou zijn en nadat hij voorgoed afstand had gedaan van de bekoringen des levens.'

Dit antwoord wekte verwondering en men geneerde zich ervoor naar meer te vragen en bij allen helde de stemming over ten gunste van Vitellius.

[54] Bij deze beraadslagingen was tegenwoordig diens broer L. Vitellius en reeds begon hij zich open te stellen voor [de huldgingen van] vleiers, toen daar eensklaps Coenus, een vrijgelatene van Nero, met een onheilspellend leugenbericht hun allen de schrik op het lijf

kwam jagen: hij beweerde namelijk met stelligheid 'dat door het plotselinge verschijnen van het veertiende legioen waarbij zich hadden gevoegd de strijdkrachten uit Brixellum, een verpletterende nederlaag was toegebracht aan de overwinnaars: dat de fortuin van de partij was gekeerd'.

Zijn beweegreden om dit verzinsel op te dissen was [het belang dat hij erbij had] dat de vrijgeleidebrieven⁵ van Otho, die van nul en generlei waarde waren geworden, door een gunstiger bericht hun geldigheid zouden herkrijgen. Nu werd Coenus inderdaad weliswaar met gezwinde spoed naar de hoofdstad overgebracht, maar een paar dagen later onderging hij op bevel van Vitellius zijn straf: doch de senatoren kwamen [hierdoor] in een nog gevaarlijker situatie, daar de soldaten die Otho's zaak waren toegedaan, geloofden dat de berichten die werden aangebracht op waarheid berustten.

Wat [bij de senatoren] de angst nog deed stijgen, was [de overweging dat] zij onder de schijn van het dienen van het staatsbelang uit Mutina waren vertrokken en de partij [van Otho] de rug hadden toegekeerd. Verder zijn zij dan ook niet meer bijeengekomen om gemeenschappelijk overleg te plegen, maar trachtte ieder zijn eigen huid te redden totdat een door Fabius Valens gezonden schrijven hen van hun angst bevrijdde.

En daarbij, hoe lofwaardiger Otho's sterven was, des te sneller drong het [bericht ervan] door.

[55] In Rome echter was geen spoor van paniekstemming; op de Ceres-feesten' waren oudergewoonte aller ogen gevestigd. Zodra het bericht dat Otho uit het leven was gescheiden en dat de stadspraefect Flavius Sabinus aan al wat er in Rome aan soldaten lag de eed van

trouw op Vitellius had afgenomen, bij monde van geloofwaardige zegslieden in de schouwburg was doorgedrongen, ging er een applaus op voor Vitellius;¹³⁷ de burgerij droeg in processie de met laurier- en bloemkransen getooide Galba-beelden" langs de tempels en stapelde de kransen op bij wijze van een grafheuvel bij het Curtius-bassin, de plek die Galba stervend niet zijn bloed had gedrenkt.

In de senaat werd alles wat bij andere keizers in langjarige regeringsperiodes [successievelijk] tot stand was gekomen' op stel en sprong tot wet verklaard; daaraan werden nog jegens het Germaanse leger lof- en dankzeggingen toegevoegd. Voorts werd er een deputatie afgevaardigd om officieel aan de plichtmatige] blijdschap uitdrukking te geven.

Men las een schrijver, voor van Fabius Valens aan de consuls gericht, dat lang niet buitensporig was ingekleed. Een betere indruk maakte Caecina's ingetogenheid, dat hij zich van schrijven had onthouden."

[56] Overigens werd Italië ernstiger en wreder geteisterd dan wanneer er een oorlog had gewoed.' Verstrooid over de plattelandssteden en kolonies sloegen Vitellius' soldaten aan het plunderen en roven en bezoedelden alles niet hun schenderijen en schofferingen: belust op, of veil"? tot al wat naar goddelijke en menselijke maatstaf betamelijk of taboe was, ontzagen zij het gewijde evenmin als het ongewijde.

Daar kwam nog bij dat er individuen' waren die, zich verschuilend achter de soldateska, hun persoonlijke vijanden van kant maakten.

En de soldaten zelf, bekend niet de plaatselijke omstandigheden, zochten zich welvoorzien landgoederen en welgestelde grondeigenaars uit om te beroven of trachtten deze, als er tegenweer werd geboden, te verdelgen: de aanvoerders waren niet handen en voeten aan hen gebonden en durfden het dan ook niet te verbieden. Het was minder

inhaligheid die daar achter school bij Caecina, méér zucht zich populair te maken; Wens was om zijn jagen naar gewin en om zijn duitendieverij berucht en dit was dan ook de reden dat hij geneigd was ook het vergrijp van een ander door de vingers te zien.

Daar reeds sedert lang Italiës welvaart was uitgehold, konden de mensen zulk een kolossale horde voet- en paardenvolk en de daardoor aangerichte schade en veroorzaakte mishandelingen maar amper verdragen.

[57] Inmiddels probeerde Vitellius, die nog geen kennis droeg van zijn overwinning, als ware het voor een oorlog waarin de beslissing nog moest vallen, de resterende krachten van het Germaanse leger tot zich te trekken. Een gering aantal oude soldaten werd in de winter-
n. 57-59 148

kwartieren achtergelaten en na in de Gallische landen inderhaast lichten te hebben uitgeschreven om van de achterblijvende legioenen de nominale getalsterkte aan te vullen, droeg hij de hoede voor de [Rijn]oever op aan Hordeonius Flaccus; zelf voegde hij uit het Britannische leger achtduizend man elitetroepen aan zich toe.

En toen hij nog maar een mars van een paar dagen had afgelegd, vernam hij de gunstige afloop van de slag bij Bedriacum en hoorde hij dat de oorlog met Otho's dood vanzelf een einde had genomen: hij riep een soldatenmeeting bijeen en overstelpte de soldaten om hun dapperheid met loftuitingen.

Toen het leger van hem verlangde dat hij zijn vrijgelatene Asiaticus! in de ridderstand zou verheffen, wist hij deze infame vleierij binnen de perken te houden; daarna, wispelturig van aard als hij was, 145 willigde hij wat hij in het openbaar had geweigerd tijdens de beslotenheid van een gastmaal niet een breed gebaar in en vereerde Asiaticus niet de ring' — een verachtelijke slaaf, iemand die met criminele praktijken joeg naar eer en gunst.

[58] in deze zelfde dagen kwamen er berichten dat de beide Mauretaniés¹⁴⁷ tot zijn partij waren toegetreten, nadat de procurator Albinus was vermoord.

Luceius Albinus, door Nero aan het hoofd van Mauretania Caesariensis gesteld, kon, nadat Galba daar nog het bestuur over het wingewest (Mauretania Tingitana) aan had toegevoegd, over een Met te versmaden troepenmacht beschikken. Negentien cohorten, vijf afdelingen cavalerie, benevens een groot aantal Mannen stonden hem ter zijde, een troep die zich door plundertochten en roverijen tot oorlog had bekwaamd. Na de moord op Galba tot Otho neigend, loerde Albinus zonder zich te willen beperken tot Africa op Spanje, dat daarvan slechts door een nauwe zeestraat is gescheiden. Dientengevolge sloeg Cluvius Rufus! de schrik om het hart en gaf hij het tiende legioen bevel naar de kust op te rukken, als maakte hij aanstalten over te steken; van tevoren werden er centurio's heengezonden om bij de Mauren sympathie voor Vitellius te wekken. En moeilijk was dit niet, wegens de grote roep die er bij deze provinciën van het Germaanse leger uitging; bovendien werd er rondgestrooid dat Albinus de titel 'procurator' te gering was en dat hij zich de regaliën en de naam baba wilde toeëigenen.

[59] Nadat er op deze wijze een ommekeer in de stemming was teweeggebracht, werden de commandant van de cavalerie, Asinius Pollio, een van Albinus' vertrouwde vrienden, alsmede Festus en n. 59-6e 149

Scipio, de aanvoerders van de cohorten, uit de weg geruimd: Albinus zelf werd, terwijl hij [over zee] uit de provincie Tingitana naar Mauretania Caesariensis wilde reizen, bij het aan land gaan op de kust" afgemaakt; daar zijn echtgenote zich de moordenaars in de weg had gesteld, werd zij eveneens gedood zonder dat Vitellius enig onderzoek instelde naar

hetgeen er voorviel: na vluchtige kennisneming stapte hij over de dingen heen, al waren ze nog zo gewichtig, niet opgewassen tegen enigszins zware beslommeringen.

Het leger gaf hij bevel zijn marsroute over land voort te zetten: zelf zakte hij de Arar' af, zonder iets van vorstelijke staatsie, maar integendeel door zijn oude armoedigheid de aandacht trekkend, totdat ten slotte Junius 13Iaesus, de proprætor van Gallia Lugdunensis, een man van voorname geboorte, royaal van aard en rijk genoeg om navenant te handelen, de vorst voorzag van personeel en hem een bij zijn staat passend escorte gaf, waardoor hij zich nu juist Vitellius' misnoegen op de hals haalde, hoewel deze zijn afkeer met plumpe complimenten bewimpelde.

Ten einde hun opwachting te maken waren te Lugdunum aanwezig de leiders van de overwinnende zowel als van de overwonnen partij. Valens en Caecina prees hij voor de verzamelde troepen en liet hen aan weerszijden van zijn curulisch gestoelte plaatsnemen. Daarop gaf hij het leger en bloc bevel te defileren voor zijn zoon, een klein kind nog, en nadat hij hem bij zich had laten brengen en in zijn veldheersmantel had gewikkeld, hield hij hem op zijn schoot, gaf hem de naam 'Germanicus' en omhing hem met alle symbolen van de keizerlijke hoogheid. Deze overmaat van eer in voorspoed — in tegenspoed' is zij tot een pleister op de wonde geworden.

[60] Toen' werden de vastberadenste centurio's van de Othonianen van kant gemaakt, wat de voornaamste oorzaak is geworden voor de afkeer jegens Vitellius onder de Illyrische legers; tegelijkertijd begonnen ook de overige legioenen, door hen aangestoken¹⁵³ en uit afgunst op de Germaanse soldaten, op oorlog te zinnen.

Suetonius Paulinus en Licinius Proculus liet hij³⁵⁴ een lange, droeve tijd smachten in hun deerniswekkende toestand van beklaagden totdat zij, in verhoor genomen, meer wat de nood ingaf dan wat achting verdiende tot hun verontschuldiging naar voren brachten. Een verradersrol te hebben gespeeld, trachtten zij, wat meer is, zelfs op hun credit te schuiven door 'de uitgestrektheid van de lange mars vóór het gevecht, de vermoeienis van de Othonianen, het feit dat de bagagevoertuigen onder de marscolonne waren gemengd' en nog een hele-

n, 60-62, 150 n, 62-63 r51

boel toevalligheden meer, aan bedrog hunnerzijds toe te schrijven. En werkelijk, Vitellius hechte per slot geloof aan hun trouweloosheid en sprak hen vrij op het stuk van trouw. 155 Salvius Titianus, Otho's broer, liep geen enkel gevaar: in zijn natuurlijke genegenheid [tot zijn broer] en in zijn gebrek aan energie waren zijn verschoningsgronden gelegen.

Marius Celsus bleef in zijn consulaat gehandhaafd: maar het gerucht deed de ronde en vond ingang" dat Caecilius Simplex — en hiervan werd hem later in de senaat een verwijt gemaakt — dit ereambt voor geld had willen kopen, niet zonder Celsus in het verderf te storten: Vitellius verzette zich hiertegen en gaf later het consulschap aan Simplex, zonder dat er een misdad voor werd begaan en zonder dat er geld voor werd betaald.

Trachalus' is tegen aanklagers door Galeria, de gemalin van Vitellius, gevrijwaard.

[61] In het tijdsgewricht dat het voor doorluchte hoofden ging om leven of sterven heeft — het is schande dat ik het moet zeggen — een zekere Mariccus, een figuur uit de heffe der Boiërs,^{P39} het durven bestaan zich te nestelen in een hoge positie en Romes gewapende vuist te tarten, onder het voorgeven van goddelijke wilsuitingen. En reeds maakte deze 'Verlosser' van de Gallische landen' en deze 'God' — want dit was de kwalificatie die hij zich had geïsurpeerd — na achtduizend man op de heen te hebben gebracht, zich op om de dichtstbijgelegen gouwen van de Aeduers te gaan plunderen, toen deze oerdegelijke

burgergemeenschap niet de bloem van haar jeugd en met behulp van de door Vitellius daaraan toegevoegde cohorten, de bezeten menigte uiteen deed stuiven.

In dit gevecht is Mariccus gevangengenomen en daarop werd hij voor de wilde beesten geworpen; maar aangezien hij niet werd verscheurd, hield het botte grauw hem voor onschendbaar totdat hij ten slotte onder de ogen van Vitellius van kant is gemaakt.

[62] Hiertoe bleven de rigoureuze maatregelen tegen de afvalligen" of tegen have en goed van wie ook beperkt: uitvoering is gegeven aan de wilsbeschikkingen van degenen die strijdend in Otho's gelederen waren gesneuveld, of anders hield men zich, voor wie zonder testament te maken waren overleden, aan de letter van de wet: 162 kortom, had Vitellius nu maar zijn neiging tot zwelgen kunnen matigen 163 — voor zijn hebzucht behoefde men niet bang te zijn. Weerzinwekkend en onverzadelijk was zijn lekkerbekkerij: 1" uit de hoofdstad, ja uit [heel] Italië werd voortdurend al wat de tong!' vermag te strelen aangesleept; het was een en al knarpen [van wagenwielen] op de grote wegen, vanaf de ene zee en vanaf de andere,' uitgemergeld door de onkosten voor het aanrichten van festijnen waren de notabelen van de steden; leeggeplunderd werden de steden zelf; arbeidsschuw en plichtvergeten werden de soldaten door het zich aanwennen van genietingen en door minachting voor hun hoogste chef.

Deze zond van tevoren naar de hoofdstad een edict waarin hij te kennen gaf dat hij de titel 'Augustus' voor later wenste te bewaren, en dat hij die van 'Caesar' niet wilde aanvaarden, ofschoon hij de keizerlijke macht met tittel noch jota besnoeide.

Met verbanning uit Italië werden de sterrenwichelaars getroffen; er werd streng voor gewaakt dat de Romeinse ridders zichzelf met het beroep van gladiator of in de arena te schande zonden maken. Vroegere machthebbers 168 hadden met geld en nog vaker met geweld [de jeunesse dorée] hiertoe aangezet en ook zeer vele plattelandssteden en kolonies trachtten om strijd de laagst gezonkenen van de jongelingschap voor geld ertoe te verlokken.

[63] Doch Vitellius, door de aankomst van zijn broer en het zich tersluiks indringen van leermeesters in de kunst van het voeren van een tirannieke heerschappij hovaardiger en hardvochtiger geworden, gaf bevel Dolabella om hals te brengen die, naar wij hebben verhaald, door Otho naar de kolonie Aquinum was weggewerkt. 169

Toen Dolabella had gehoord van Otho's dood, was hij de hoofdstad binnengekomen: dit werd hem door de voormalige praetor Plancius Varus, een van Dolabella's intiemste vrienden, hij de stadspraefect Flavius Sabinus ten laste gelegd: hij zou, na zijn verzekerde bewaring te hebben verbroken, zich als een leider hebben willen presenteren aan de overwonnen factie. Varus voegde daar nog aan toe dat Dolabella had geprobeerd de cohorte die te Ostia lag om te kopen. Maar toen hij met geen schijn van bewijs zijn zo krasse ten laste leggingen kon staven, keerde hij in tot berouw en trachtte, te laat, immers toen hij zijn schelmstuk al bedreven had, gratie [voor Dolabella] te verkrijgen.

Toen Flavius Sabinus in deze zo belangrijke aangelegenheid een aarzelende houding aannam, heeft Triaria, L. Vitellius' echtgenote, wier felheid de maat van wat voor een vrouw voegzaam is, overschreed, hem angst aangejaagd door hem ervoor te waarschuwen niet ten koste van de veiligheid van de keizer de roep van goedertierenheid na te streven.

Sabinus — in zijn diepste binnenste een zachtzinnig man, doch telkens wanneer angst hem had bekropen gemakkelijk te beïnvloeden en

11, 63-65 152

in het gevaar van een ander voor zichzelf vervaard — heeft, om niet de schijn te wekken

hem de helpende hand te hebben toegestoken, Dolabella, toen deze reeds op het punt stond in de afgrond te storten, nog een duw toe gegeven.

[64] Vitellius, gedreven door angst en haat omdat Dolabella zijn [vroegere] gemalin Petronia naderhand had gehuwd, gaf derhalve Dolabella per brief bevel te verschijnen en onder vermijding van de druk begane Via Flaminia zijwaarts af te slaan naar Interamnium; daarenboven gaf hij nog de order hem aldaar van het leven te beroven. Al te omslachtig vond dit degene die met dit ombrengen was belast: nog onderweg, in een herberg, heeft hij hem gevloerd en daarna de hals afgesneden, hetgeen de nieuwe regering, die zich hieraan als eerste proeve deed kennen, fel in opspraak bracht.

Ook kwam de onbeschaamdheid van Triaria zwaarder te wegen door een voorbeeld van zedelijke levenswandel uit haar naaste omgeving [belichaamd in de persoon van] Galeria, de gemalin van de keizer, die met al deze duistere machinaties niets uitstaande had; voorts door een persoon van gelijke zedigheit, namelijk de moeder van de Vitellii, Sextilia, een vrouw van de oude stempel: zij moet naar verluid integendeel hebben gezegd bij de eerste brief van haar zoon 'dat zij geen Germanicus maar een Vitellius het levenslicht had geschonken'. En evenmin heeft zij zich later door enige verlokking van de fortuin of door het huldebetoon van de burgerij tot vrolijkheid laten meeslepen, doch voelde alleen maar de doem die over haar Huis hing.¹⁷⁰

[65] Vitellius was vertrokken uit Lugdunum toen Cluvius Rufus,' die Spanje Spanje had gelaten, hem onderweg inhaalde; blijdschap om hem geluk te wensen spreidde hij tentoon op zijn gelaat, in zijn hart [evenwel] was het hem angstig te moede, omdat hij wist dat men het met lasterlijke beschuldigingen op hem had gemunt.

Hilarus, een keizerlijk vrijgelatene," had hem aangebracht omdat naar zijn beweren Rufus, op het bericht van Vitellius' en Otho's troonsbestijging, zelf op persoonlijke macht en invloed uit was geweest en ernaar had gestreefd Spanje in zijn bezit te krijgen en daarom dan ook aan het hoofd van zijn vrijgeleidebrieven geen naam van enige keizer had geplaatst;¹⁷³ ook duidde Hilarus sommige zinsneden in Rufus' redevoeringen als beledigend voor Vitellius en erop gericht zichzelf populair te maken.

Doch het persoonlijk gezag van Cluvius behield de overhand, zodat Vitellius, wat meer is, bevel gaf zijn vrijgelatene te bestraffen. Cluvius werd in het gevolg van de keizer opgenomen, terwijl Spanje hem niet n, 61-66 153

werd afgenomen, welk gewest hij regeerde zonder er te resideren, in navolging van L. Arruntius. ¹⁷⁴ Maar Arruntius was door keizer Tiberius vastgehouden uit vrees, terwijl Vitellius Cluvius bij zich hield zonder voor iets beducht te hoeven zijn.

Aan Trehellius Maximus viel deze zelfde eer niet te beurt: hij had zich uit de voeten gemaakt uit Brittannië wegens de verbolgenheid van zijn soldaten; te zijner vervanging werd aangesteld Vettius Bolanus,¹⁷⁵ een van de officieren daar ter plaatse.

[66] Het baarde Vitellius zorg dat van de overwonnen legioenen de geest volstrekt niet was gebroken. Verspreid over Italië en gemengd onder de overwinnaars voerden zij een vijandige taal; bij uitstek sprak de ontembaarheid hij de mannen van het veertiende, die loochenden dat zij waren overwonnen: 'want' zo redeneerden zij 'in de slag hij Bcdriacum waren slechts de detachementen van de vexillarii op de vlucht gejaagd; de kern van het legioen was er heel niet aan te pas gekomen.'

Er werd besloten hen terug te zenden naar Brittannië, waarvandaan zij door Nero waren opgecommandeerd, en men ordonneerde dat voorlopig de cohorten van de Bataven

gezamenlijk 176 zouden kamperen, wegens hun oude tweedracht niet de manschappen van het veertiende.¹⁷⁷

De rust duurde bij zulke felle haatgevoelens tussen gewapende mannen dan ook niet lang: te Augusta Taurinorum, 1^e toen eer, Bataaf een zekere handwerksman voor bedrieger uitmaakte en een legioensoldaat deze als zijn kwartiergever in bescherming nam, liepen de wapenbroeders van ieder van hen te hoop en kwam het van een scheldpartij tot een bloedbad. En er zou een grimmig gevecht zijn ontbrand, ware het niet dat twee praetoriaanse cohorten het voor de mannen van het veertiende hadden opgenomen, waardoor zij deze een hart onder de riem staken en tevens de Bataven vrees inboezemden: aan deze laatsten gaf Vitellius bevel zich aan te sluiten bij zijn colonne, als mannen op wie hij kon vertrouwen, terwijl hij daarentegen het legioen over de Graïsche Alpen liet trekken met het bevel een dusdanige omweg te maken¹⁷⁹ dat zij Vienne links zouden laten liggen; want ook voor de Viennensers was men bevreesd. 18^e

In de nacht dat het legioen opbrak, geraakte, doordat men overal de vuren had laten branden, een gedeelte van Colonia Taurina in brand: een ramp die, zoals de meeste kwade gevolgen van de oorlog, door nog grotere calamiteiten die andere steden troffen, in het vergeetboek is geraakt.

il, 66-68 154

Toen de manschappen van het veertiende de Alpen waren afgedaald, wilden de grootste opruiers onder hen met de standaards naar Vienne opmarcheren: maar zij werden door het eenparig ingrijpen van bezadigde elementen gestuit en het legioen is naar Brittannië overgestoken.

[67] In de tweede plaats waren de cohorten van de keizerlijke lijfwacht Vitellius een bron van bezorgdheid. Aanvankelijk werden zij afgezonderd gehouden, vervolgens afgedankt met, om de pil te vergulden, eervol ontslag,' waarna zij hun uitrusting bij hun tribunen inleverden, tot het ogenblik dat het gerucht zich verspreidde dat Vespasianus de oorlog had ontketend: toen namen zij opnieuw dienst en maakten voortaan de kern uit van de Flavische partij.

Het eerste legioen van de zeesoldaten is naar Spanje gezonden om door vrede en rust tam te worden, het elfde en het zevende zijn wederom naar hun oude winterkwartieren overgeplaatst, de manschappen van het dertiende' kregen bevel amfitheaters te bouwen: want Caecina trof te Cremona, Valens in Bononia, voorbereidingen om een - gladiatorenspel te geven, daar Vitellius zich nooit dermate ingespannen met zijn beslommeringen occupeerde dat hij zijn genoegens vergat.

[68] En weliswaar had hij nu de overwonnen partij behoedzaam versnipperd: maar het was bij de overwinnaars dat er een oproer losbarstte; met een gekkernij was het begonnen, maar het aantal mensen dat er het leven bij inschoot, heeft ertoe bijgedragen Vitellius' populariteit te vergroten.

Vitellius was te Ticinum³ aan het dineren en had Verginius tot de maaltijd uitgenodigd.

Nu plegen legaten en tribunen naar het voorbeeld van de zeden van hun hoogste chefs een ernstige levenshouding na te volgen dan wel vermaak te scheppen in smulfeestijnen die reeds op klaarlichte dag een aanvang nemen.' En navenant is ook de soldaat strak gedisciplineerd of anders teuggeloos in zijn gedrag.

Bij Vitellius was het één grote janboel, één dronkemansbende; het had er veel meer weg van nachtelijke orgieën en bacchanalen dan van tucht en krijgsdienst.

Toen onder deze omstandigheden twee soldaten, de een behorend tot het vijfde legioen, de

ander tot de Gallische hulptroepen, uit brooddronkenheid warm waren gelopen voor een worstelpartij, zijn, nadat de legioensoldaat voorover was komen te vallen en de Galliër de spot met hem stond te drijven—terwijl de omstanders die om deze verto-
II, 68-69 155

ning te aanschouwen waren samengedromd, zich gesplitst hadden in twee groepen van supporters -, de legioensoldaten plotseling naar buiten komen stormen om de hulptroepen te verdedigen en zijn er inderdaad twee cohorten in de pan gehakt.

Remedie tegen dit tumult was een ander tumult. In de verte ontwaarde men stof en wapenen: uit aller kelen klinkt het eensklaps: 'het veertiende legioen heeft rechtsomkeert gemaakt en komt slag leveren'. 185 Maar het waren manschappen van de marechaussee ["toen men had gezien wie het waren, vaagde dit de ongerustheid weg.

Tussen deze bedrijven door duikt er toevallig een slaaf van Verginius op, die men ervan beticht Vitellius te hebben willen vermoorden: en reeds stormden de soldaten naar de eetzaal, Verginins' dood eisend. Doch zelfs Vitellius ofschoon hij bij het minste of geringste dat zijn argwaan wekte in paniek geraakte, twijfelde niet aan diens onschuld. Maar toch kon men deze lieden amper in toom houden, die nadrukkelijk de dood vorderden van de oud-consul, een man die nota bene eertijds hun bevelhebber was geweest.

Overigens heeft er nooit iemand bestaan die vaker dan Verginius het mikpunt is geworden van mouterijen van allerlei aard: wat stand hield, dat was de bewondering die men voor de man koesterde én zijn faam; maar zijn soldaten hadden een hekel aan hem, daar zij zich [door hem] met geringschatting⁸⁷ bejegend waanden.

[69] De volgende dag verleende Vitellius audiëntie aan een deputatie uit de senaat, die hij had bevolen aldaar' te blijven wachten. En, naar de legerplaats gegaan, dreef hij het zelfs zover dat hij de afhankelijkheid van de soldaten loofde - tot briesende verontwaardiging van de hulptroepen dat men een zo buitensporige aanmatiging hij de legioensoldaten dermate straffeloos door de vingers had willen zien.

De cohorten van de Bataven zijn, om te voorkomen dat zij wellicht iets nog moorddadigers zouden durven bestaan, naar Germanië terug- gedirigeerd: zo sponnen de schikgodinnen de eerste draden tot een oorlog die een binnenlandse en een uitheemse tegelijk zou worden.

De helpmanschappen werden wederom aan de staten van de Galliërs teruggegeven - een kolossaal aantal mensen dat terstond bij het allereerste begin van de afvallige beweging was ingelijfd om als oorlogshumbug") te fungeren.

Maar om te bereiken dat 's rijks middelen, die door royale schenkingen waren uitgeput, verder zouden strekken, gaf hij order het effectief van de legioenen en hulptroepen te besnoeien, met verbod het door middel van aanvullingstroepen op peil te brengen; ook werd er zonder

II, 09-70 156 II, 70-72 157

beperkende bepalingen ontslag uit dienstverband aangeboden. Funest was dit voor de staat, onplezierig voor de individuele soldaat die dezelfde diensten moest presteren, verdeeld over een klein aantal, zodat gevaren en moeite veelvuldiger

[op ieder afzonderlijk] neerkwamen: bovendien werden hun krachten door uitspatting ondermijnd, in tegenstelling tot de oude krijgstucht en de stelregels van onze voorvaderen, hij wie de Romeinse staat meer op deugdzaamheid steunde dan op geld en die daarom dan ook steviger heeft gestaan.

[70] Vandaar boog Vitellius af naar Cremona en na het gladiatoren- spel dat Caecina gaf als toeschouwer te hebben bijgewoond, kreeg hij lust de vlakte van Bedriacum te betreden

en over de sporen van de pasbevochten overwinning zijn ogen te laten weiden — een afschuwelijk en huiveringwekkend schouwspel. Het was nog geen veertig dagen geleden dat de slag had gewoed: aan flarden gescheurde lijken, afgehakte ledematen, rottende gedaanten van mannen en paarden, de aarde verpest door bedorven bloed en, door het vertrappen van bomen en veldvruchten, een ijselijke woestenij.

En niet minder mensonwaardig was de aanblik die de straatweg bood, die de inwoners van Cremona met laurier en rozen hadden bestrooid, waarlangs zij altaren hadden opgericht waarop offerdieren waren geslacht naar de zede van oosterse despoten; hetgeen aanvanke-lijk met welgevallen is opgenomen maar wat hun naderhand ten verderve is gedijsd.

Valens en Caecina waren er bij tegenwoordig en toonden hem de plaatsen waar slag was geleverd: van deze kant had de colonne van de legioenen zich in het krijgsgewoel gestort, van gene zijde had de cavalerie een charge uitgevoerd, van ginds uit hadden de eenheden van de hulptroepen een omtrekkende beweging gemaakt: voorts kwamen tribunen en praefecten, ieder individueel van eigen daden veel ophef makend, een mengelmoes van verhalen opdissen: verdichtfels naast op waarheid berustende mededelingen of overdreven voorstellingen van wat er in werkelijkheid was gebeurd. Ja, ook de grote massa van de soldaten maakte, onder geschreeuw en vreugdebetoon, uitstapjes bezijden de straatweg, ging punt voor punt het hele areaal waarbinnen gevochten was na, richtte de blik op de stapel wapenen, op de bergen lijken en was een en al bewondering; maar ook waren er wie [de gedachte aan] het wisselend lot van de aardse dingen de tranen naar de ogen deed wellen en bij wie deernis bovenkwam. Maar Vitellius wendde de bliken niet af en was bij het zien van zovele duizenden onbegraven medeburgers niet van afgrijzen vervuld: 190 vergenoegd integendeel en onkundig van het noodlot dat hem zo nabij was, richtte hij een offer aan voor de plaatselijke godheden.

[71] Hierop werd te Bononia door Fabius Valens een gladiatorenspel gegeven waarvoor de rekwisieten uit de hoofdstad werden aangevoerd. En hoe dichter Vitellius naderde, des te tuchtelozer werd zijn tocht, doordat zich toneelspeleu, drommen eunuchen, alsmede al het overige wat typisch was voor Nero's hof

[onder de soldaten] mengden; immers Vitellius placht ook Nero zelf niet zijn bewondering te venereren, gewend als hij was Nero, wanneer hij zong, op zijn reizen te vergezellen — niet uit noodzaak, zoals menig overigens hoogst achtenswaardig man, maar omdat hij de slaaf was van zijn losbandigheid en zucht tot zwelgen, waarvoor hij zich veil had gegeven.

Om voor Valens en Caecina maanden waarin het consulaat nog riet was bezet, open te kunnen stellen, zijn de consulaatsperiodes van de anderen bekort, waarbij een consulaat van Martins Macer, als zijnde een topfiguur van de Othoniaanse partij, opzettelijk buiten beschouwing werd gelaten. En Valerius Marinus, die door Galba tot consul was gekozen, werd door Vitellius op sleeptouw gehouden, niet omdat Vitellius iets tegen Marinus had, maar omdat [laatstgenoemde] een zachtzinnig man was die dan ook dit affront, zonder er zich over op te winden, wel zou slikken.

Pedanius Costa werd gepasseerd: hij was geen persona grata bij de keizer omdat hij tegen Nero had durven optreden en omdat hij Verginius had opgeruid; maar Vitellius schoof andere motieven naar voren. Op de koop toe bracht men Vitellius dankbetuigingen uit sleur van serviliteit.

[72] [Er deed zich] een zwendelarij [voor] die weliswaar met een heftig begin een aanvang nam, doch die niet langer dan een paar dagen stand heeft kunnen houden.

Er was een zeker iemand opgedoken, zich uitgevend voor Scribonianus Camerinus, 191 die

beweerde zich uit vrees voor Nero's schrikbewind in Histria¹⁹² verborgen te hebben gehouden, omdat aldaar de horigen en landgoederen van de oude Crassi nog bestonden en de aanhankelijkheid aan deze naam nog beklifde.

Zo kon het gebeuren dat—nadat hij de verdorvenste elementen had aangetrokken om deze komedie te ensceneren — het lichtgelovige grauw en sommigen van de soldaten zich, op een dwaalspoor gebracht terzake de waarheid of uit begeerte naar wanordelijkheden, reeds om strijd achter hem schaarden toen hij voor Vitellius werd gesleurd en werd ondervraagd 'wie ter wereld hij dan wel was'; maar toen men aan

11, 72-75   158   n, 75-76   159

zijn woorden hoegenaamd geen geloof hechtte en hij door zijn heer werd herkend als een, wat zijn stand betrof, weggelopen [lijfeigene], Geta genaamd, is aan hem de doodstraf voltrokken op een wijze als voor slaven gebruikelijk.'

[73] Het is nauwelijks mogelijk geloofwaardig te vertellen tot welk een omvang de hovaardij en het *laissez-aller* in Vitellius zijn aangezwollen nadat ordonnansen uit Syrië en Judaea hadden bericht dat de Oriënt de eed van trouw op hem had afgelegd. Want alhoewel de bronnen vaag waren en de zegsman op het kerkhof lag, toch was Vespasianus op ieders lippen en populair en zeer vaak werd Vitellius bij het horen van diens naam opgeschrikt: nu echter was het zover dat hijzelf en zijn leger, als ware er geen sterveling meer die hem naar de kroon stak, zich uit wreedheid, liederlijkheid en roofzucht in barbaarse zeden stortten.

[74] Vespasianus daarentegen richtte het oog op oorlog en wapengeweld en maakte omzichtig een berekening van zijn veraf en dichtbij gelegen resources.

Zijn manschappen waren hem dermate toegedaan dat, toen hij hen voorging in de eed en voor Vitellius alle denkbare voorspoed afsmeekte, zij het in stilzwijgen aanhoorden. En wat Mucianus betrof, deze was in zijn hart ook niet afkerig van Vespasianus en nég meer geporteerd voor Titus; de stadhouder van Egypte, Ti. Alexander, 94 had hem in zijn plannen betrokken; het derde legioen rekende hij tot het zijne, omdat het eerst in Syrië had gelegen en vandaar naar Moesië was overgeplaatst:⁹⁵ de overige legioenen uit Illyricum zouden, naar hij hoopte, wel volgen; want alle legers waren in vuur en vlam gezet door de vermetelheid van de soldaten die van Vitellius kwamen, omdat zij met hun huiveringwekkend uiterlijk en onbehouwen manier van spreken de overigen, als waren deze minder dan zij, hoonden.

Doch met zo'n kolossale oorlog voor ogen wikt en weegt men ampel. En nu eens veerde Vespasianus op tot hoop, doch menigmaal overpeinsde hij wat hem kon tegenslaan: 'wat voor een dag zou dat zijn, die dag dat hij de zestig jaren van zijn leven, alsook zijn beide jonge zonen, in de waagschaal van een oorlog zou stellen? Bij denkbeelden en plannen van een particulier is verdergaan mogelijk, is teruggaan mogelijk, en al naar gelang men zo iets wil, kan men meer of minder op het geluk laten aankomen; maar voor wie naar de heerschappij trachten, bestaat er geen middenweg tussen hoogste top en diepste afgrond.'

[75] Hem zweefde voor ogen de kracht van het Germaanse leger, die hij als krijgsman zeer wel kende: 'Zijn eigen legioenen hadden met de burgeroorlog nog geen ervaring opgedaan, die van Vitellius de zege behaald en aan de zijde van de overwonnenen overheersten de klachten de krachten.

Op drijfzand bouwt wie zich in tijden van tweespalt op de soldaten verlaat en gevaar dreigt er van ieder van hen individueel: wat immers kunnen ganse cohorten en eskadrons baten

indien een of twee onverlaten, door een in een oogwenk voltrokken misdaad te plegen, hun loon dat reeds voor hen klaar ligt in het kamp van de tegenstander gaan halen? Zij is onder Claudius een Scribonianus' afgemaakt, zó is diens moordenaar Volaginius van gemeen soldaat tot de hoogste militaire rang opgeklimmen: gemakkelijker is het allen collectief in beweging te brengen dan zich voor de enkeling te hoeden.'

[76] Toen Vespasianus door deze angstvoorstellingen tussen ja en nee bleef dubben, trachtten zowel de andere onderbevelhebbers en vrienden hem te stijven, alsook Mucianus die, na vele geheime gesprekken, nu ook tot hem persoonlijk als volgt het woord voerde:

'Allen die plannen van verstrekkende portee smeden, moeten nauwkeurig afwegen of datgene waartoe zij zich aangorden voor de gemeenschap nuttig, voor henzelf roemrijk is, of het gemakkelijk uitvoerbaar is, of in ieder geval niet al te bezwaarlijk; tevens moeten zij de persoon die hun van raad dient, toetsen of deze bereid is aan zijn advies risico voor zichzelf te koppelen, en voorts — gesteld dat de fortuna de opzet mocht hebben begunstigd— aan wie de hoogste eer ten goede komt.

Ik roep u, Vespasianus, op tot het rijksbewind; hoe heilzaam het voor de gemeenschap, hoe roemrijk het voor uzelf zal zijn, dit is onmiddellijk na de goden in uw hand gelegen. Ook behoeft gij er waarlijk niet bang voor te zijn dan onder deze mijn woorden vleierij schuilgaat: het heeft meer van een affront dan van een eer, na [iemand als] Vitellius gekozen te worden.

Het is niet tegen de zo bij uitstek scherpzinnige geest van de tot god verheven Augustus, noch tegen de in zijn levensavond zo uitzonderlijk listige Tiberius en evenmin zelfs tegen het Huis van Gajus of Claudius of Nero, gegrondvest door een jarenlange uitoefening van de heerschappij, dat wij in opstand komen; gij hebt immers ook willen Mimen voor de reeks adellijke voorvaderen¹⁹⁵ van Galba: langer nog in een toestand van apathie te blijven verwijlen en de staat klakkeloos aan bezoedeling en verderf prijs te geven, het zou voor doffe onverschilligheid en lafhartigheid worden aangezien, ook indien leven-als-II, 76-77 160 II, 77-78 161

een-slaaf u evenveel veiligheid waarborgde als het u onteert. Vervlogen en onherroepelijk voorbij is voortaan de tijd dat gij u de schijn kon laten aanleunen slechts eerzuchtige aspiraties te hebben gekoesterd: gij hebt uw heul te zoeken in het bestijgen van de troon. Of zijt gij wellicht de moord op Corbulo vergeten? Doorluchtiger van afkomst was hij, dat geef ik toe, dan wij; maar ook Nero overtrof Vitellius in adel van geboorte. Voldoende doorluchtig in de ogen van wie vreest, is wie gevreesd wordt. En dat het mogelijk is dat iemand door het leger tot keizer wordt uitgeroepen: Vitellius zelf kan zich spiegelen aan eigen voorbeeld — Vitellius die, zonder actief te hebben gediend, zonder zich een naam als krijgsman te hebben verworven, door zijn haat tegen Galba naar voren is gekomen.

Otho, over wie hij niet eens door zijn strategisch talent of door de sterkte van zijn leger de zege heeft behaald, maar die is geveld door zijn eigen al te overijlde wanhoop, heeft hij bereids tot een onvergetelijk en groot keizer gemaakt, terwijl hij inmiddels de legioenen overal heen verstroot, de cohorten ontwapent en dag in dag uit nieuw zaad tot oorlog verschaft.

Mocht er al een sprankje vuur en strijd lust in de soldaten hebben gegloeid—in de kroegen en door het brassen én doordat zij het voorbeeld van hun keizer navolgen, verglimt het: u staan ter beschikking, uit Judaea, uit Syrië en uit Egypte, negen legioenen, fris en ongeschonden, door geen veldslag uitgeput, door geen mouterij ondermijnd; integendeel: liet zijn manschappen gestaald door training en die in een oorlog in den vreemde² de vijand hebben getemd; u staan ter beschikking het puik van de vloten, van de ruitery en

van de cohorten, alsmede hou en trouw de koningen' en bovenal uw eigen ongeëvenaarde ervaringen.

[77] Voor mijzelf wil ik verder op niets anders aanspraak maken dan op dit ene: dat ik in rangorde niet na Valens en Caecina kom te staan: geringschat nochtans Mucianus niet als medestander, omdat gij hem niet als rivaal leert kennen. Ik stel mijzelf boven Vitellius, maar u boven mij.

Uw Huis omzweeft reeds de triomfale luister;² in uw Huis verwijlen twee jonge mannen; één van deze twee is reeds rijp voor de allerhoogste waardigheid en in de eerste jaren van zijn militaire loopbaan heeft hij zich bij de Germaanse legers-P' zelfs naam gemaakt. Indruisen tegen alle logica zou het, niet de weg naar de troon in te ruimen voor hem, wiens zoon ik stellig zou adopteren indien ik zélf keizer was.

Overigens zal er tussen u en mij geen gelijke verdelingsverhouding van voorspoed en onspoed bestaan: immers overwinnen wij, dan zal ik de eer genieten die gij mij geeft; daarentegen zullen wij gevaar en risico's gelijk opdelen!" Of liever — zoals het beter is — dirigeer gij de legers, maar laat op mij het krijgsbedrijf en de wisselvalligheden van het strijdgewoel aankomen.

Onder scherper tucht staan in dit tijdsgewricht de overwonnenen dan de overwinnaars. Eerstgenoemden worden door toom, haat en wraakgierigheid tot moed aangevuurd: laatstgenoemden zijn door verwatenheid en weerspanning aan het afstompen. Openrijten en blootleggen zal de oorlog zelf het ingekapselde en opzwellende zeer van de zegevierende partij. En niet vaster bouw ik op uw waakzaamheid, op economisch inzicht, op Uw wijsheid, dan dat ik rekening houd met Vitellius' indolentie, onkunde en barbaarsheid.

Doch [laten wij ons niet verder in speculaties verdiepen] onze zaak staat er beter voor in oorlog dan in vrede; want wie er over delibereren, zijn reeds afvalligen.'

[78] Na Mucianus' redevoering kwamen de overigen vrijmoediger rondom hem staan, spoorden hem aan, deden mededelingen over voorspellingen van waarzeggers en bewegingen van sterren. Nu was Vespasianus niet wars van een dergelijk on-Romeins geloof, ten bewijze waarvan moge dienen dat hij zich naderhand, toen hij de heerser van de wereld was geworden, van een zekere Seleucus, een sterrenwichelaar, openlijk als mentor in regeringsaangelegenheden en helderziend toekomstvoorspeller heeft bediend.

Wondertekenen uit vroeger dagen doemden weer op voor zijn geestesoog: een cipres op een van zijn landgoederen, een boom van opvallende hoogte, was op zekere dag eensklaps omgevallen en de volgende dag op dezelfde plek weer opgerezen en stond daar slank en rijzig en weelderig nog te groenen. Iets geweldigs was dit, iets wat geluk voorspelde volgens de eenparige mening van de waarzeggers, en dientengevolge werd aan Vespasianus toen die nog in de volle zin van het woord een jongeling was, de hoogste glans en glorie in uitzicht gesteld; doch aanvankelijk scheen het alsof de triomf-eretekenen, het consulaat en de roem behaald met de overwinning in Judaea, de belofte vervat in de profetie hadden ingelost: zodra echter hem dit alles ten deel was gevallen, geloofde hij dat het de troon was die hem werd voorspeld.

Tussen Judaea en Syrië ligt de Karmel: zó heet de berg en ook de god. En er stond daar geen beeld voor de god of een tempel — zo verluidd de overlevering van de voorvaderen — doch er was slechts een altaar en eerbiedige verering.

H, 78-80   162   n, 80-81   163

Toen nu Vespasianus daar een offer bracht, in de dagen dat hij in zijn hart keerde en

wendde wat hij heimelijk hoopte, sprak tot hem de priester Basilides, na de ingewanden keer op keer aandachtig te hebben bekeken: 'Wat het ook moge zijn, Vespasianus, wat gij voornemens zijt te doen, hetzij het bouwen van een huis, hetzij het uitbreiden van uw landerijen, ofwel het verveelvoudigen van uw slavenpersoneel — voor u zijn weggelegd een grote woning, geweldige grenspalen en een macht mensen.'

Deze duistere orakeltaal had de Faam ogenblikkelijk opgevangen: thans vond zij er de verklaring voor en er was niets waarover de volksmond drukker repte. Des te veelvuldiger gingen de praatjes daarover in het bijzijn van Vespasianus zelf, naarmate bij mensen die hoop koesteren de tongen meer loskomen.

Hun besluit stond onwrikbaar vast toen zij uiteengingen, Mucianus naar Antiochië, Vespasianus naar Caesarea: 'eerstgenoemde plaats is de hoofdstad van Syrië, laatstgenoemde van Judaea.

[79] De eerste stoot tot de beweging die het keizerschap in handen van Vespasianus zou leggen, werd gegeven in Alexandrië, waar Tiberius Alexander de loop der gebeurtenissen bespoedigde door op de kalendae van de maand juli de legioenen de eed op Vespasianus af te nemen. Deze dag is dan ook naderhand gevierd als dé207 dag van zijn troonsbestijging, alhoewel het Judaeïsche leger op de vijfde dag voor de nonae van juli" in handen van Vespasianus zelf de eed van trouw had afgelegd, niet zo'n vurigheid dat men niet eens op zijn zoon Titus wilde wachten die uit Syrië op kerende wegen was en die als boodschapper fungeerde van de beraadslagingen tussen Mucianus en zijn vader.

Alles voltrok zich door het spontane enthousiasme van de soldaten, zonder dat er een redevoeving voor de verzamelde troepen was voorbereid, zonder dat de legioenen in groot verband stonden aangetreden.

[80] Terwijl men speurde naar het geschikte ogenblik, naar de juiste plaats en, wat bij een dergelijke aangelegenheid het moeilijkste is, naar de stem van een gangmaker," terwijl zich in de gemoederen hoop, vrees, berekening en toevalskansen tot een heksendans reiden, gebeurde het dat op het moment waarop Vespasianus uit zijn slaapvertrek naar buiten was gekomen, ettelijke soldaten, die in de gebruikelijke formatie stonden aangetreden om hem te begroeten als hun generaal, hem met 'keizer' begroetten: op dát moment kwamen alle overigen toesnellen, riepen hem 'Caesar!' en 'Augustus!' toe en overstelpten hem met alle titels van de keizerlijke waardigheid.

Zijn stemming was omgeslagen van angst tot [bereidheid] de Fortuin [te grijpen] om in zijn diepste wezen was er niets opgeblazens, niets aanmatigends of ook maar iets wat bij zijn nieuwe omstandigheden anders was geworden dan voorheen.

Niet zodra had hij het duistere floers dat bij zo hoge positie zijn ogen had overtogen weggevaagd, of hij hield in soldatentrant een toespraak en nam de van alle kanten hem toestromende huldgingen in ontvangst; immers Mucianus, die nu juist hierop2I vigileerde, liet zijn van bereidwilligheid popelende manschappen de eed op Vespasianus afleggen. Daarop betrad hij het theater van de Antiochiërs waar deze hun beraadslagingen plegen te houden en hield tot de samenstromende burgers, die zich in vleierij uitputten, een toespraak, voldoende sierlijk van taal als hij was om zich zelfs in het Grieks welsprekend uit te drukken en een meester in de kunst alles wat hij zei en alles wat hij deed niet een zekere behendigheid te etaleren. Maar er was niets wat de provincie en het leger evenzeer in vuur en vlam zette als de uitdrukkelijke verzekering die Mucianus gaf dat Vitellius zich had voorgenomen de Germaanse legioenen naar Syrië over te plaatsen om hun een lucratieve en rustige dienst te gunnen, waartegenover dan in ruil de Syrische legioenen de

wegens klimaat en zwaar zwoegen onverdraaglijke Germaanse winterkwartieren aangewezen zouden krijgen'. Immers, enerzijds schepten de bewoners van het wingewest vermaak in de kameraadschap met de soldaten aan wier omgang zij gewoon waren en met wie zeer velen van hen door innige vriendschap en verwantschap nauw waren verbonden. En anderzijds hadden de soldaten, ten gevolge van de lange duur van de krijgsdienst, aan de hun welbekende en vertrouwde kampementen hun hart verpand als waren het hun eigen haardsteden.

[8 I] Vóór de idus van julim had heel Syrië deze zelfde eed afgelegd. Voorts traden toe, niet heel zijn rijk en een niet te versmaden troepenmacht, Sohaertms,²¹⁵ alsook Antiochus," geweldig door zijn uit oude tijden daterende rijkdom en van de onderhorige koningen dan ook de rijkste.

Spoedig hierop had, door geheime mededelingen uit Rome van de zijnen opgeschrikt, Agrippa,²¹⁵ op een tijdstip dat Vitellius nog volstrekt onkundig was, zich per schip in snelle vaart [huiswaarts] gespoed. En niet met minder animo werd de partij ondersteund door koningin Berenice,' een vrouw in de bloei van haar jeugd en schoonheid, die zelfs de oude Vespasianus door het kostbare van haar geschenken welgevallig was.

81-82 r64

Al wat er aan provinciën door de zee wordt bespoeld, tot Klein-Azië en Griekenland toe, en al het land zover het zich naar het binnenland toe uitbreidt in de richting van Pontus en de Armeniërs, zwoer de eed van trouw; maar deze gewesten werden bestuurd door legaten die niet over een gewapende macht beschikten, terwijl er nog geen legioenen naar Cappadocië waren gedirigeerd.

Een vergadering om te beraadslagen over de situatie in al haar aspecten werd gehouden te Berytus.²¹⁷ Daarheen begaf Mucianus zich in gezelschap van zijn generaals en tribunen, alsmede met diegenen van de centurio's en soldaten die het schitterendst waren gedecoreerd; ook uit het Judadsche leger kwam het puik in krijgstooi. Zoveel voet- en paardenvolk hij elkaar en daarbij de pracht en praal die de onderling wedijverende koningen tentoonspreidden, gaf eensklaps de aanblik van keizerlijke staatsie.

[82] De eerste zorg voor de oorlog is het uitschrijven van lichten en het opnieuw onder de wapenen roepen van oudgedienden. Welvarende gemeenten worden aangewezen om werkplaatsen voor de wapenfabricage in bedrijf te stellen; bij de Antiochiers gaat men goud en zilver aanmunten en achter dit alles werd door middel van vakkundige handen, te rechter plaats en tijd, bekwame spoed gezet.

Vespasianus in eigen persoon komt inspecteren, moedigt de flinken aan met zijn lof, animeert de tragen vaker door zijn voorbeeld dan dat hij hen bestraft en ziet bij zijn vrienden eer de gebreken door de vingers dan hun goede kwaliteiten over het hoofd. Velen heeft hij met de positie van stadhouder en procurator, een groot aantal niet de onderscheiding van senatoriale waardigheid vereerd— voortreffelijke mannen die dan ook naderhand tot de hoogste posities zijn opgeklommen; voor sommigen is een goed gesternte het substituut geweest voor goede eigenschappen.

Wat betreft de gratificatie aan de soldaten: ook Mucianus had deze in zijn eerste toespraak tot de troepen slechts vaag in uitzicht gesteld en zelfs Vespasianus bood in tijd van burgeroorlog niet meer dan anderen in volle vrede, daar hij vóór alles onwrikbaar was gekant tegen het begiftigen van het krijgsvolk — en daarom beschikte hij dan ook over een beter leger.

Er werden gezanten afgevaardigd naar Parth en Armeniër en men trof voorzieningen om te

voorkomen dat, terwijl de legioenen het pad van de burgeroorlog opgingen, de rugdekking werd verwaarloosd.

Men besloot dat Titus alles in het werk zou stellen om Judaea er onder te krijgen, terwijl Vespasianus zich zou nestelen in de sleutelposities tot Egypte: tegen Vitellius achtte men voldoende een deel van de troepen, een legeraanvoerder als Mucianus, Vespasianus' naam en ten slotte [de overtuiging] dat niets onbereikbaar is voor het Geluk.

Naar alle legers en stadhouders gingen er brieven uit met de verordening 'de jegen Vitellius verbitterde soldaten van de lijfwacht tot hernieuwde dienstneming tegen beloning uit te nodigen'.

[83] Aan het hoofd van een lichtbepapende, mobiele troep, meer als mederegent dan als dienaar van het keizerrijk optredend, begaf Mucianus zich op weg, niet in langzaam marstempo om niet de schijn te wekken dat hij aarzelde maar toch ook geen haast makend daar hij het gerucht louter door de afstand de gelegenheid wilde laten aan te groeien, zich er terdege van bewust dat hij over slechts matige krachten beschikte en ook dat men zich, van wat men niet voor ogen heeft, een overdreven voorstelling maakt. Maar het zesde legioen benevens dertienduizend vexillarii volgden in een reusachtige colonne.

Hij had de vloot bevel gegeven uit de Zwarte Zee naar Byzantium op te varen, daar hij nog niet vastbesloten was of hij niet, terwijl hij Moesië liet liggen, niet infanterie en cavalerie naar Dyrrachium 218 zou oprukken en tegelijkertijd met oorlogsschepen de zee in de richting van Italië zou afgrendelen, daar [op deze wijze] achter zijn rug Griekenland en Klein-Azië beveiligd zouden wezen, welke gewesten [anders] weerloos werden prijsgegeven aan Vitellius, tenzij men ze met bezettingstroepen dekde; ook zou Vitellius zelf niet recht weten welk deel van Italië hij moest beschermen indien Brundisium en Tarentum en tevens de kusten van Calabrië en Lucanië door vijandige eskaders werden bedreigd.

[84] Zo daverden dan de wingewesten door het toerusten van schepen, van soldaten, van wapentuig; maar niets was de mensen zozeer een bezoeking als het bijeengaren van gelden: 'deze zijn het levenssap²¹⁹ van de burgeroorlog,' zo beweerde Mucianus herhaaldelijk en hield niet het recht of de billijkheid in het oog hij zijn' rechtspraak doch keek alleen naar de grootte van iemands vermogen.

Van alle kanten werd er gewerkt met verklikken en de welgestelden werden een voor een aangepakt om kaalgeplukt te worden. Was dit alles al bar en ondraaglijk, het vond zijn verontschuldiging in oorlogsnoodzaak; maar het bleef in zwang, ook in volle vrede, al was Vespasianus zelf dan in de aanvang van zijn bewind niet zozeer hardnekkig in het streven onbillijkheden door te zetten, totdat hij het door de goedgunstigheid van de fortuin verwend en door verkeerde leermeesters heeft geleerd en er de durf toe kreeg.

n, 84-86   166   n, 86-87   167

Ook met zijn privé-vermogen ondersteunde Mucianus de oorlogvoering, royaal uit eigen middelen om des te begeriger uit de schatkist te putten. De overigen volgden zijn voorbeeld in het opbrengen van geld, doch slechts bij grote uitzondering heeft iemand bij het verhalen ervan zich even brutaal' betoond.

[85] Snelle voortgang maakte intussen Vespasianus' onderneming door de geestdrift van het Illyrische leger dat tot zijn zijde was overgegaan: het derde legioen gaf het voorbeeld

aan de overige legioenen van Moesië; dit waren het achtste en het zevende 'Claudiana'," tot in hart en nieren verknocht aan Otho, alhoewel zij aan de slag' geen deel hadden genomen. Zij waren tot Aquileia voortgerukt' en hadden — door diegenen weg te jagen die berichten over Otho kwamen brengen, door de vaandels waarop de naam van Vitellius prijkte aan flarden te scheuren en ten slotte door de krijgskas te stelen en onderling te verdelen—zich reeds als vijanden gedragen. Om deze redenen waren zij bevreesd en ten gevolge van hun vrees kwamen zij tot de overweging 'dat men zich bij Vespasianus datgene als een verdienste kon laten aanrekenen waarvoor men zich bij Vitellius had te rechtvaardigen'. Zó probeerden de drie Moesische legioenen schriftelijk het Pannonische leger tot hun zienswijze over te halen of anders, ingeval dit mocht weigeren, maakten zij zich gereed dit met geweld ertoe te dwingen.

In deze woelige dagen nu verstout de gouverneur van Moesië, Aponius Saturninus, zich tot een in-gemeen stuk: hij zendt een centurio om Tettius Julianus, de bevelhebber van het zevende legioen, af te maken op grond van persoonlijke veten die hij wilde dekken met de vlag van het partijbelang.

Toen Julianus achter het hem dreigende gevaar was gekomen, voorzag hij zich van gidsen die de landstreek goed kenden en vluchtte door de ongebaande wildernissen van Moesië tot aan gene zijde van het Haemus-gebergte' en verder heeft hij zich niet meer met de burgeroorlog ingelaten, maar stelde zijn reis naar Vespasianus, waarmee hij reeds een begin had gemaakt, uit onder allerlei

[voorwendsels van] verhindering en draalde of maakte spoed, al naar gelang de berichten die hij kreeg.

[86] Daarentegen schaarden zich in Pannonië het dertiende legioen en het zevende 'Galbiana',²²⁶ die hun hartzeer en gramschap over de slag bij Bedriacum maar niet konden verkroppen, zonder één ogenblik te dralen achter Vespasianus, voornamelijk door het drijven van Primus Antonius. Deze man, schuldig voor de wet en in Nero's dagen als falsaris veroordeeld,²²⁷ had — en dit was er één onder de vele andere

onheilen voortvloeiend uit de oorlog—de rang van senator herkrege. Belast door Galba met het commando over het zevende legioen, had hij naar men geloofde brief op brief aan Otho geschreven, waarin hij zich als leider voor de partij aanbood; maar daar Otho niets met hem te maken wilde hebben, heeft hij aan Otho's veldtocht generlei aandeel gehad. Toen hij nu zag dat het met Vitellius bergafwaarts ging, sloot hij zich aan bij Vespasianus, hetgeen een zeer groot gewicht in de schaal legde; een onvervaard ijzervreter, wél van de tongriem gesneden, een kunstenaar in het uitstrooien van verdachtmakingen jegens anderen, machtig door tweedracht en onenigheden, rover, kwistig geveer, in vredestijd een aartsdeugniet, in de oorlog een niet te versmaden figuur.

Toen dientengevolge de Moesische en Pannonische legers [voor de partij van Vespasianus] waren gewonnen, sleepten zij de Delmatische troepen mee, alhoewel de consulaire legaten hoegenaamd geen woelingen maakten. Tampius Havianus" had Pannonië, onder zich, Pompeins Silvanus' Delmatië; beiden waren rijke oude mannen; maar als procurator stond naast hen Cornelius Fuscus, een man in de kracht van zijn jaren, van doorluchtige afkomst. In het begin van zijn jongemannenleeftijd had hij uit zucht naar gewin' van de senatoriale waardigheid afstand gedaan?' deze zelfde Fuscus stelde zich ten profijte van Galba aan het hoofd van zijn kolonie?' door welke dienst hij zich een procuratorschap verwierf. En thans, nu hij zijn schouders had gezet onder Vespasianus' zaak, zwaaide hij in de voorste gelederen de laaiende oorlogsfakkel: niet zozeer in de beléningen op de gevaren genoeg smakend als wel in de gevaren zelf, gaf hij boven het zekere en sedert lang verworvene de

voorkeur aan het nieuwe, het ongewisse, het gevaarvolle.

Zo beginnen zij' nu te rukken en te schudden aan al wat er, ergens ter wereld, ook maar voos en aangetast mocht zijn. Brieven worden geschreven naar Brittannië aan de mannen van het veertiende, brieven ook naar Spanje aan die van het eerste legioen?' omdat deze beide legioenen vóór Otho waren geweest en Vitellius vijandig gezind; het regent geschriften over de Gallische landen en in een korte spanne tijds laaide er een reusachtige oorlog op, daar de Illyrische legers openlijk afvallig waren, terwijl de overige op het punt stonden om de fortuin te volgen.

[87] Terwijl dit alles in de provinciën door Vespasianus en de leiders van zijn partij werd volbracht, richtte Vitellius, van dag tot dag verachtelijker en vadsiger, in elk van de plattelandssteden en landgoede-

II, 87-88 168

ren bij de attracties pleisterend, zich in drukkende opmars naar de hoofdstad. Met hem mee trokken zestigduizend gewapende manschappen, door losbandigheid onbruikbaar. Nog groter was het aantal trosknechten, terwijl het brutaalst van aard, zelfs vergeleken niet de slaven, de zoetelaars waren; ook was zijn gevolg van zovele legaten en vrienden niet geschikt om te gehoorzamen, ook al had men het niet de uiterste gestrengheid willen regeren. Wat deze mensenmenigte nog logger maakte, dát waren de senatoren en ridders die Vitellius uit Rome tegemoet togen, sommigen uit vrees, velen om hem te pluimstrijken, de overigen en gaandeweg allen om niet zélf achter te blijven terwijl de anderen zich naar hem toe begaven. Bij hen sloten zich aan typen uit het grauw met wie Vitellius in kennis was gekomen doordat zij hem hand- en spandiensten hadden verleend bij zijn schanddaden - lanterfanter, toneelspelers, voerlieden -, vrienden waar mee hij geen eer inlegde maar op wie hij wonder was gesteld.

En niet alleen werden de kolonies en plattelandssteden geruïneerd door leverantie van proviand, maar ook individueel werden de landbouwers gebrandschat en hun akkers, waarop de gewassen reeds stonden te rijpen, verwoest als ware het grond van de vijand.

[88] Vele gruwelijke moordscènes speelden zich af onder de soldaten onderling daar, na dat te Ticinum uitgebroken oproer,²³⁵ de tweedracht tussen legioensoldaten en hulptroepen was blijven voortbestaan; overigens trokken zij, zodra zij tegen de landelijke bevolking hadden te strijden, één lijn.

Maar de grootste slachting had plaats bij de zevende mijlsteen voor Rome. Daar liet Vitellius aan ieder van de soldaten een copieuze maaltijd, in de trant van het krachtvoedsel dat aan gladiatoren wordt voorgezet?' uitdelen: en het janhagel dat [uit Rome] was komen uitlopen, had zich over heel het kampement verbreid.

Terwijl de soldaten er niet op letten, beroofden enkelen hen van hun wapenen, een ongepaste grap, zoals men zich die in de grote stad wel meer veroorlooft. En na hun eerst tersluiks de degenkoppels te hebben doorgesneden, vroegen zij de soldaten vervolgens Of ze wel bewapend waren'. Deze spotternij viel niet in goede aarde bij lieden die er niet aan gewend waren in hun eer te worden getast: met het zwaard in de vuist stortten zij zich op de weerloze massa. Gedood werd onder anderen de vader van een soldaat terwijl hij naast zijn zoon liep te wandelen; daarna herkende men hem als zodanig en toen de moord ruchtbaar was geworden, ontzag men [verder] de onschuldigen.

In de hoofdstad daarentegen raakte men in paniek, daar de soldaten

n, 88-90 169

bij hopen [het leger] vooruitliepen; naar het Forum was het waarnaar zij meest hun

schreden richtten, uit verlangen de plaats te zien waar Galba had gelegen. En niet minder huiveringwekkend' was de aanblik die zij in levenden lijve boden, ruig als zij waren in hun wilde-beestenhuiden en stekelig' door hun enorme werpschichten, terwijl zij uit onbeholpenheid het gedrang van de massa niet voldoende meden of, wanneer zij door de glibberigheid van de weg of doordat iemand tegen hen opbotste, waren komen te vallen, begonnen te schelden en er alras toe overgingen erop los te slaan en zelfs het zwaard te trekken.

Ja ook tribunen en praefecten renden her- en derwaarts, met hun bewapende rotten schrik verbreidend.

[89] Vitellius zelf reed op vanaf de Mulvius-brug," op een prachtig paard, in veldheersmante^{1,24I} het zwaard opzij, senaat en volk voor zich uitdrijvend. Doch op raad van zijn vrienden deinsde hij ervoor terug zijn entree in Rome te maken als in een overwonnen stad: hij trok een purper omzoomde toga' aan, ordende het leger in marsformatie en schreed [de hoofdstad] binnen.

Voorop gingen de adelaars van vier legioenen en aan weerszijden van deze evenveel standaards van andere legioenen, daarna de vanen van twaalf cavalerie-eenheden en, na de gelederen van het voetvolk, de ruitelij; vervolgens kwamen er vierendertig cohorten,' onderscheiden naar de namen van de naties [van herkomst], respectievelijk naar de aard van haar bewapening.

Voor de adelaars uit liepen de legerplaatscommandanten en de tribunen alsmede de voornaamsten' van de centurio's, in het wit gekleed; de overigen marcheerden ieder naast zijn eigen centuria, fonkelend door wapenrustingen en decoraties;²⁴⁵ ook van de soldaten blonken er medailles en halsketenen: een imposant schouwspel, kortom een leger dat een ander leider dan Vitellius had verdiend.

Zo betrad Vitellius het Capitool, omarmde daar zijn moeder en vereerde haar met de titel 'Augusta'.

[90] De volgende dag gaf hij, als ware het ten aanhoren van senaat en volk van een andere stad,' een redevoering ten beste waarin hij snoefde over zijn eigen persoon, eigen activiteit en eigen ingetogenheid hemelhoog roemend, terwijl nota bene getuigen van zijn gruweldaden waren de aanwezigen zelf, alsmede heel Italië, door welk land hij wegens zijn sloomheid en uitspattingen tot ieders ergernis was komen oprukken.

Het gepeupel nochtans dat fiolen laat zorgen en dat, daar het niet bij

11,90-92 170 11,92-93 171

machte is onderscheid te maken tussen leugen en waarheid, [slechts] op de gebruikelijke lage vleierijen is afgericht, juichte hem toe met geschreeuw en geroep en toen hij de eretitel 'Augustus' afsloeg, oefende men pressie op hem uit dat hij die wél aannam - ofschoon dit even weinig te betekenen heeft gehad als zijn aanvankelijke weigering.²⁴⁷

[91] Bij een burgerij die alles commentarieert, beschouwde men het als een noodlottig voorteken dat Vitellius, met het opperpriesterschap bekleed, een edict over de openbare erediensten had afgekondigd op de vijftiende dag voor de kalendae van augustus,² een dag vanouds onheil spellend door de nederlaag bij de Cremera² en door die bij de Alba?' 76 volstrekt gespeend van iedere notie van menselijk en goddelijk recht was hij in heel zijn handel en wandel - terwijl zijn vrijgelatenen en vrienden zich daarom al even weinig bekommerden - als leefde hij onder een dronkenmansbende.

Daarentegen nam hij met levendige belangstelling als burger onder de burgers, naast

degenen die naar dit ambt dongen, deel aan de consulverkiezingen²⁵¹ en trachtte, in het theater als toeschouwer, op de renbaan als supporter, alle sympathie bij de heffe des volks te winnen: nou zou dit inderdaad innemend en veelbelovend voor het volk zijn geweest indien het voortgekomen was uit eigenschappen die de man tot man stempelen; doch door de heugenis aan zijn vroegere levenswandel werd het als onbehoorlijk en verachtelijk opgenomen.

Hij kwam geregeld in de senaat, ook wanneer het beuzelingen waren waarover de vaders beraadslaagden. Nu wilde het geval dat Priscus Helvidius,²⁵² de voor de aanstaande ambtsperiode benoemde praetor, zijn stem had uitgebracht tegen iets wat Vitellius wilde doorzetten. Aanvankelijk wond Vitellius zich hierover op, doch ging nochtans niet verder dan de hulp van de volkstribunen in te roepen wegens geringschatting van de [tribunicische] macht;²⁵³ daarop, toen zijn vrienden hem trachtten te sussen in hun vrees dat zijn verbolgenheid dieper ging, antwoordde hij 'dat hetgeen er was geschied niets nieuws was, te weten dat twee senatoren het bij de discussie over een openbare aangelegenheid oneens waren; dat hijzelf toch ook Thræsea²⁵⁴ placht tegen te spreken'.

Het merendeel meesmulde over de onbeschaamdheid van deze parallel; anderen was juist dit naar de zin dat hij niet iemand uit de rangen van de zeer machtigen, doch dat hij Thræsea, om een lichtend voorbeeld van de ware glorie te citeren, had uitgekozen.

[92] Aan het hoofd van de praetorianen had hij gesteld Publilius Sabinus, [die promotie maakte] vanaf de rang van cohortecommandant,' en Julius Priscus,' die op dat tijdstip centurio was: Priscus stond sterk door de protectie van Valens, Sabinus door die van Caecina; zij²⁵⁷ leefden met elkaar in tweedracht en hierin had Vitellius geen greintje gezag.

Het bewind in het rijk werd uitgeoefend door Caecina en Valens, die van oudsher bang [voor elkaar] waren door [wederzijdse] haatgevoelens die -in oorlogstijd en gedurende het leven te velde nauwelijks bewimpeld - door de slechtheid van hun vrienden en door een burgerij die het zaad van de vijandschap welig doet tieren, nog waren versterkt, daar zij elkaar de loef trachtten af te steken en vergelijkenderwijs werden getaxeerd naar de mate waarin men dong naar hun gunst, waarin zij werden omzwermd en waarin men in enorme stoeten zijn opwachting bij hen kwam maken, terwijl Vitellius' wispelturige genegenheidsbetuigingen nu eens naar de een, dan weer naar de ander uitgingen; ook is macht nooit werkelijk betrouwbaar -wanneer zij al te groot is; tegelijkertijd koesterden zij voor Vitellius zelf, die luimig was en kon omslaan van bruuske woedeaanvallen naar misplaatste complimenten, minachting en vrees. Doch dit had hen niet weerhouden zich met des te meer gretigheid te storten op 's rijks paleizen, parken en schatten, daar de deerniswaardige en nooddruftige schare edellieden die Galba tezamen met hun kinderen aan het vaderland had teruggegeven, geen onderstand vond in het erbarmen van de keizer.

Het was een de hoogste adel in den lande aangename maatregel - een maatregel die ook bij de lagere volksklasse instemming heeft gevonden - dat hij de uit ballingschap teruggekeerden wederom in hun rechten op hun vrijgelatenen had hersteld,²⁵⁸ hoewel deze lieden niet hun slavenmentaliteit dit op alle mogelijke manieren tot een dode letter trachtten te maken door hun geld te laten onderduiken bij duistere figuren of in de zakken van hooggeplaatste personen en doordat sommigen zich stelden in de dienst van Caesars Huis en machtiger werden dan hun heren zelf

[93] Maar om terug te komen op de soldaten: deze zwierven, daar de kazerne reeds vol en hun aantal overstelpend was, door zuilengangen of tempels en over heel de stad rond, wisten van geen appelplaats, betrokken geen wachten en werden niet [langer] fit gehouden

niet arbeid: door zich. aan de verlokkingen van de hoofdstad en aan wat men fatsoenshalve liever niet nader aanduidt over te geven, deden zij aan hun lichaam met lediggang, aan hun ziel met uitspattingen afbreuk. Ten slotte zijn zij, daar zij zich ook al niet meer om hun gezond-

n, 93-94 172 11, 94-96 573

heid bekommerden, voor een groot deel op het beruchte terrein van het Vaticaanse dabb' gaan kamperen, waarvan het gevolg is geweest: een groot aantal sterfgevallen onder de gemene man. En daar" de Tiber dicht bij hen langs stroomde, zijn de Germanen en Galliërs, wier gestel vatbaar is voor ziekten, door hun heftig verlangen naar het stromende water en hun overgevoeligheid voor de brandende hitte, lichamelijk verzwakt.

Bovendien kwam er wanorde in de dienstinrichting door gemeenheid of gekuip. Er werden zestien practoriaanse en vier stedelijke cohorten op de been gebracht, waarvan elk duizend man sterk moest zijn. Bij deze werving matigde Valens zich het meeste

[gezag] aan, zogenaamd op grond van het feit dat hij Caecina zelf uit het gevaar had verlost. Voorzeker was door Valens' komst de partij op kracht gekomen en had hij het kwade gerucht van zijn langzaam opmarcheren door een succesvol treffen in zijn tegendeel doen verkeren. Ook stond heel het leger van Beneden-Germanië aan Valens' zijde waardoor, naar men meent, Caecina's trouw voor het eerst aan het wankelen is geraakt.

[94] Overigens was Vitellius niet zó toegeeflijk voor zijn legeraanvoerders of de soldaat was nog meer vergund. Ieder deelde zich in bij het wapen van zijn keuze: ook al verdiende hij het niet, toch kon elkeen zich, als men hieraan de voorkeur had gegeven, laten inschrijven voor dienstneming bij de stadscohorten: omgekeerd was het wakkere lieden gepermitteerd verder bij de legioensinfanterie of bij de bondgenootschappelijke cavalerie te blijven dienen indien zij dit wensten. En het ontbrak niet aan mensen die dit wel wilden, gesloopt als zij waren door ziekten en zich over de extreme schommelingen van het klimaat beklagend; echter, het merg werd er bij de legioenen en bij de cavalerie stilaan uitgehaald, geschokt de eer van het garderegiment door dit allegaartje van twintigduizend man, uit heel de weermacht meer bij elkaar geraapt dan met zorg gekozen.

Bij gelegenheid van een toespraak die Vitellius tot de troepen hield, werd de doodstraf geëist tegen Asiaticus, Flavus en Rufinus, aanvoerders uit Gallië aan wie men het verwijt maakte dat zij voor Vindex de wapenen hadden opgenomen. En Vitellius stelde aan dit soort uitroepen geen paal en perk: behalve het in dit slappe" karakter ingewortelde gebrek aan energie, maakte de omstandigheid dat hij zich ervan bewust was dat het ogenblik voor de gratificatie naderde en dat het geld er niet Was, dat hij al het overige aan de soldaten permitteerde.

De keizerlijke' vrijgelatenen kregen bevel bijdragen te fourneren in verhouding tot het aantal van hun slaven, bij wijze van oorlogsbelasting.

Wat hemzelf betrof - daar hij geen andere zorg had dan geld verkwisten, liet hij stallen bouwen voor wagenmenners, vulde de renbaan niet gladiatorenspelen en opvoeringen van wilde beesten, in één woord: hij speelde met het geld als in tijden van hoogconjunctuur.

[95] ja sterker nog, Caecina en Valens vierden Vitellius' verjaardag met over heel Rome wijk voor wijk opgevoerde gladiatoren spelen van een geweldige en tot op die dag ongekende luister.

Tot blijdschap stemde het het verachtelijk gespuis, verbittering wekte het bij rechtschapen lieden, dat Vitellius op het Marsveld altaren had laten oprichten waarop hij Nero dodenoffers bracht. Van staatswege werden er offerdieren geslacht en verbrand; de fakkel

werd erin gestoken door de Augustaalse Broeders," een orde van priesters die, naar analogie van de door Romulus ter ere van koning Tadius ingestelde," Caesar Tiberius aan de gens Julia heeft gewijd?'

Nog niet ten volle drie' maanden waren er verstreken sedert de overwinning, of Vitellius' vrijgelatene Asiaticus evenaarde reeds een Polyclitus," een Patrobius² en hoe al die voormalige hovelingen, onzaliger nagedachtenis, maar mogen hebben geheten. Er was geen sterveling aan dat hof die streefde naar rechtschapenheid of ijver: de enige weg naar de macht was deze: met kwistige festijnen en kostbare zwelgpertijen de onverzadelijke lusten van Vitellius stillen. Hijzelf, volkomen ermee tevreden als hij maar van het heden kon genieten zonder op later te letten, heeft er, naar men gelooft, in luttele maanden negenhonderd miljoen sestertiën doorgebracht niet zich te goed doen.' Maar de beklagenswaardige burgerij, die in één en hetzelfde jaar een Otho en een Vitellius had moeten verduren, doorstond onder lieden als Vinius, Fabius, Icelus en Asiaticus een wisselvallig en smadelijk lot, totdat in de plaats van deze Mucianus en Marcellus' kwamen, dit wil zeggen: veeleer andere personen dan andere karakters.

[96] het eerste afvallen dat Vitellius ter kennis kwam, was dat van het derde legioen: het werd hem gerapporteerd in een schrijven van Aponius Saturninus,²⁷¹ voordat ook deze zich bij de partij van Vespasianus aansloot; maar ten eerste had Aponius in zijn verbijstering over dit onverwachte gebeuren niet alles tot in de finesses meegedeeld, en voorts gaven de vrienden met hun vleitaal er een enigszins verzachtende uitleg aan: 'het was per slot maar een enkel legioen dat in opstand was gekomen, de overige legers bleven onwankelbaar trouw'. In deze trant sprak ook Vitellius tot de troepen, terwijl hij schold op de on-

II, 96-98   174   II, 98-100   175

langs afgedankte²⁷² soldaten van de keizerlijke garde door wie, naar hij beweerde, valse geruchten werden rondgestrooid; er was, zo verzekerde hij, absoluut geen burgeroorlog te vrezen. De naam van Vespasianus mocht Over niemands lippen komen en hij liet door heel de stad soldaten in losse groepen de ronde doen om de praatjes van het volk binnen de perken te houden. Juist dit gaf bij uitstek voedsel aan het gerucht.

[97] Nochtans riep hij uit Germanië, Brittannië en de Spaanse landen bondgenotentroepen op; maar hij deed dit weinig nadrukkelijk en liet niet blijken dat hij hen nodig had. Even weinig haast maakten de gouverneurs en de provinciën: Hordeonius Flaccus' omdat hij vreesde zelf een oorlog te moeten voeren daar hij de Bataven niet meer kon vertrouwen; Vetticus Bolanus' omdat Brittannië nooit voldoende was gepacificeerd; bovendien weifelden zij beiden. Ook vanuit de Spaanse landen betrachtte men geen spoed, daar er zich in die dagen ginds geen consulaire legaat bevond:²⁷⁵ de legaten van de drie legioenen die gelijke bevoegdheid bezaten en die, ware het Vitellius voor de wind gegaan, hem om strijd gehoorzaam zouden zijn geweest, wilden met zijn tegenspoed niets uitstaande hebben, de een zomin als de ander.

In Africa namen het legioen en de cohorten, door Clodius Macer gelicht, daarop door Galba afgedankt, op bevel van Vitellius opnieuw dienst; meteen liet de rest van de weerbare jongelingschap zich enthousiast aanwerven. Want Vitellius had daar als proconsul een onbaatzuchtig en populair bewind gevoerd, Vespasianus' ambtsvervulling had in een kwaad gerucht gestaan en was gehaat geweest: dienovereenkomstig stelden de bondgenoten voor het keizerschap van beiden hun prognose, maar de ervaring heeft deze gelogenstraft.

[98] En aanvankelijk werkte de commandant Valerius Festus² de geestdrift van de bewoners van het wingewest loyaal in de hand; later ging zijn trouw wankelen: in het openbaar ondersteunde hij in brieven en plakaten Vitellius, met heimelijke boden Vespasianus, bereid de ene zaak of de andere te verdedigen, naar gelang van wie de overhand kreeg.

Enkele van de soldaten en centurio's die men in Raetië of in de Gallische landen had opgevangen met brieven en manifesten van Vespasianus, werden naar Vitellius gestuurd en ter dood gebracht: een groter aantal wist door te glippen, verborgen gehouden door trouwe vrienden of onopgemerkt gebleven door eigen behendigheid. Dientengevolge kreeg men inzicht in de preparatieven van Vitellius, terwijl Vespasianus' plannen merendeels onbekend bleven, in de eerste plaats door Vitellius' achteloosheid. En dan hield de omstandigheid dat de Pannonische Alpen²⁷⁷ met posten waren bezet, berichtgevers tegen. Ook was de zee, doordat de etesische winden' woeien, voor reizigers die naar de Oriënt wilden varen gunstig, in omgekeerde richting ongunstig.

[99] Eindelijk gaf Vitellius, door de invasie van de vijand en door van alle kanten angstaanjagende berichten opgeschrikt, Caecina en Valens bevel zich tot de oorlog gereed te maken. Caecina werd vooruit gezonden; Valens, die van een ernstige ziekte juist nu voor het eerst op de been kwam, werd door zijn zwakte opgehouden.

Wel geheel anders²⁷⁹ was, toen het uit Rome vertrok, de aanblik die het Germaanse leger bood: geen veerkracht in lijf en leden, geen vuur in de gemoederen; sjokkerig de troep, de gelederen vol gapingen, slordig de uitrusting [van de soldaten], lui de paarden; niet langer te harden die zon, dat stof, de invloed van weer en wind voor de manschappen. En hoe trager zij waren om zwaar werk op zich te nemen, des te gereeder neigden zij tot ruziemaken.

Hierbij kwam nog Caecina's zucht naar populariteit van oude, zijn doffe indolentie van recente datum — Caecina die door de al te warme koestering van de fortuin geheel in zingenot was weggesmolten, of voor wie het wellicht, bij zijn zinnen op trouwbreuk, deel uitmaakte van zijn tactiek de morele kracht van het leger te breken.

Bij zeer velen heeft het geloof ingang gevonden dat Caecina's gezindheid aan het wankelen is gebracht door de raadgevingen van Flavius Sabinus,² met wie hij in mondeling overleg was getreden door tussenkomst van Rubrius Gallus²⁸ 'de voorwaarden voor zijn overlopen zouden bij Vespasianus rechtsgeldigheid bezitten.' Tevens werd hij aan zijn haat en nijd tegen Fabius Valens herinnerd: 'hij moest zich, daar hij tegen deze niet op kon in Vitellius' waardering, gunst en invloed bij de nieuwe keizer zien te verwerven.'

[100] Caecina ging, zich losmakend uit de omhelzing van Vitellius, onder vele bewijzen van diens gunst zijns weegs en zond een deel van de ruitrij vooruit om Cremona te bezetten; daarna volgden de veteranenafdelingen van het eerste, vierde, vijftiende en zestiende legioen, vervolgens het vijfde en het tweeëntwintigste legioen; in de achterhoede marcheerden het eenentwintigste legioen, 'het Onweerstaanbare', en het eerste, let Italische' legioen, met de veteranendetachementen van drie Brittannische legioenen, benevens uitgelezen hulpstroepen.

0, 100-IOI 176

Na Caecina's vertrek schreef Fabius Valen aan de troepen waarover hij het commando had gevoerd,²⁸² 'onderweg op hem te blijven wachten: dat dit aldus tussen hem en Caecina was afgesproken'. Caecina, die door zijn persoonlijke aanwezigheid des te sterker zijn

overwicht kon laten gelden, gaf voor dat dit plan gewijzigd was, opdat men het genakende oorlogsgeweld niet heel de troepenmacht tegemoet zou snellen. Derhalve kregen de legioenen order zich met spoed [deels] naar Cremona te begeven, deels naar Hostilia' op te rukken: zelf sloeg hij zijwaarts af naar Ravenna, onder voorwendsel dat hij de vloot wilde toespreken; kort daarop werd er te Patavium' een geheime bijeenkomst gearrangeerd om het verraad te bekonkelen. Want Lucimes Bassus,²⁸⁵ na zijn commando over een ruiterafdeling door Vitellius tot admiraal over de eskaders van Ravenna en Misenitum benoemd, was voornemens zijn ongegronde woede over het feit dat hij niet terstond de positie van commandant van de keizerlijke lijfwacht had verkregen, te koelen door laaghartig zijn trouw te verzaken. En men kan niet te weten komen of hij Caecina heeft meegesleept dan wel - zoals dit gebeurt onder booswichten, dat zij het in het slechte eens zijn - of eenzelfde verdorvenheid voor hen beiden de drijfveer is geweest.

[101] Zij die over deze tijden hebben geschreven en door wie, in de jaren dat de Havische dynastie de macht in handen had, de gedenkschriften van deze oorlog te boek gesteld zijn, hebben [als hun beweegredenen] 'bezorgdheid voor de vrede' en 'liefde tot het gemenebest' opgegeven - motieven, vervalst uit zucht om te vleien, ik ben de mening toegedaan dat zij - boven en behalve de hun aangeboren karakterloosheid en het feit dat het lieden waren die het, na het verraad aan Galba gepleegd, alras met het begrip 'trouw' niet al te nauw meer namen - uit ijverzucht en nijd, om zich niet door anderen bij Vitellius gepasseerd te zien, Vitellius zelf te gronde hebben gericht.

Nadat Caecina zich weer hij zijn legioenen had gevoegd, deed hij zijn best hij centurio's en manschappen de gevoelens, die hardnekkig voor Vitellius waren geporteerd, met allerlei kunstgrepen te ondermijnen.

Voor Bassus, die hetzelfde in zijn schild voerde, waren de moeilijkheden minder groot, omdat de vloot er gemakkelijker toe was te verleiden haar trouw aan een ander te verpanden, wegens de heugenis aan de nog maar kort vervlogen dagen dat zij voor Otho had gestreden.²⁸⁷

Derde boek
BEGIN OKTOBER-20 DECEMBER 69 NA CHRISTUS

69 NA CHRISTUS

[1] Onder gunstiger lotsbestel en loyaler in hun trouw pleegden de leiders van de Flavische partij overleg nopens hun oorlogsbeleid. Naar Poetovio,' het winterkwartier van het dertiende legioen, waren zij tezamen gekomen. Aldaar overwogen, zij of het verkieslijker zou zijn de passen over de Pannonische Alpen afgegrendeld te houden totdat in hun rug de gezamenlijke strijdkrachten zouden opdagen, dan wel of het van meer vastberadenheid zou getuigen de vijand te lijf te gaan en te strijden om Italië.

Zij die er vóór waren hulptroepen af te wachten en de oorlog slepende te houden, maakten veel ophef van de sterkte van de Germaanse legioenen en van de roep die ervan uitging; daarenboven, zo betoogden zij, waren sedertdien? de kerntroepen van het Britannische leger aangekomen en niet Vitellius verbonden: zijzelf daarentegen beschikten niet eens over een gelijk aantal legioenen die [bovendien] nog kort geleden op de vlucht waren gedreven.' En ook al voerden de overwonnenen een dreigende toon, het moreel bij hen was verzwakt. Doch bezette men voorlopig de Alpen-passen, dan zou Mucianus komen niet de troepen van de Oriënt; nog altijd had Vespasianus de volle beschikking over de zee en over de eskaders; daarenboven genoot hij de sympathie van de wingewesten niet wier hulp hij om zo te zeggen de lawine van een tweede oorlog aan liet rollen kon brengen. Op die manier zouden hun, door heilzaam de tijd voor zich te laten werken, nieuwe krachten toevloeien, terwijl er van datgene waarover men op het moment had te beschikken, niets teloor zou gaan.

[2] Hierop betoogde Antonius Primus (dit was de felste oorlogshitser) dat spoed betrachten voor henzelf van voordeel, voor Vitellius verderfelijk was. Meer in achteloosheid dan in zelfvertrouwen waren de overwinnaars toegenomen; zij waren immers niet in oorlogstraining en onder militaire tucht gehouden: over alle plattelandssteden van Italië rondlummelend, een schrik slechts voor hun kwartiergevers, hadden zij, hoe ruwer het leven was dat zij vroeger hadden

III, 2-3 178   HI, 3-5 179

geleid, des te gretiger de hun onbekende genietingen ingezwolgen. Ook door renbaan en theaters en door het aangenaam leventje in de hoofdstad waren zij verwekelijkt, of anders door kwalen verzwakt. Maar zo men hun de tijd liet, dan zouden ook zij, door zich ten oorlog voor te bereiden, hun stoerheid herkrijgen; ook lag Germanië waaruit zij hun krachten putten niet ver af; Brittannië werd door [slechts] een nauwe zeestraat Ivan het vasteland] gescheiden; vlakbij bevonden zich de Gallische en Spaanse gewesten: uit deze beide landen haalden zij mankracht, paarden en oorlogsbelastingen; voorts waren zij meester over Italië zelf en over de resources van de hoofdstad. En mochten zij de eersten willen zijn om aanvallenderwijs op te treden, dan konden zij beschikken over twee eskaders en een open zee, de Illyrische.» Wat zou dan nog de afgrendeling van de bergpassen voor luit hebben? Wat het slepend houden van de oorlog tot een nieuwe zomer? Waar haalden zij zelf in die tussentijd geld en lijftocht vandaan? Waarom zouden zij dan niet liever profiteren van de omstandigheid dat de Pannonische legioenen, veeleer bedrogen dan overwonnen, zich repton om wederom ter wrake op te rijzen, dat de Moesische legers bereids hun nog ongeschonden krachten hadden ingebracht? Als men liever eens het aantal van de soldaten telde dan dat van de legioenen, dan was er dezerzijds

meer kracht, geen spoor van uitspattingen; ja wat meer is, de smaad [van de nederlaag bij Bedriacum] op zichzelf was de krijgstucht ten goede gekomen: wat de ruiters betreft, zij waren eigenlijk zelfs toen niet overwonnen maar, niettegenstaande zijzelf met tegenspoed te kampen hadden gehad, was Vitellius' linie uiteengedreven.

'Tóen hebben zich twee Pannonische en Moesische ruitervendels door de vijand heengeslagen: thans zullen zestien vendels, onder hun vanen vereend, door hun aanstormen, door hun geraas en reeds door het opjagen van stof, overdekken en overstelpen ruiters en paarden die het strijden zijn ontwend. Tenzij iemand mij tegenhoudt, zal ik van dit plan beide, promotor en uitvoerder, zijn. Gij, wier lotsbestemming een onbeschreven blad is — houdt de legioenen bij u; voor mij zullen dé lichtgewapende hulpcohorten reeds toereikend zijn. Weldra zult gij horen dat Italië open en bloot ligt, dat aan Vitellius' zaak een zware slag is toegebracht: dan zult gij gaarne willen volgen en de voetsporen van de overwinnaar drukken.'

[3] Deze en dergelijke woorden waren het die hij met vlammende blikken, niet bulderende stem, om op grotere afstand verstaan te kunnen worden (immers de centurio's en sommige van de soldaten hadden zich onder de krijgsraad gemengd), zó uitstiet dat hij ook de voorzichtigen en behoedzamen meesleepte, dat de massa, dit wil zeggen: alle overigen,' hem, als bij uitnemendheid dé man, dé leider, lof toezwaaiden, terwijl [daarentegen] de laksheid van de anderen' minachting vond.

Deze goede dunk over zijn persoon had hij in het leven weten te roepen reeds terstond in die vergadering, waarin hij, nadat Vespasianus' missives was voorgelezen, niet zoals cie meesten niet halfslachtige betogen naar voren was gekomen waaraan hij naderhand door uitleg in deze of gene zin een draai kon geven al naar gelang het hem te pas zou komen: openlijk gaf hij blijk [voor Vespasianus' partij te hebben gekozen. En hierom was hij voor de soldaten des te waardevoller—in schuld of in glorie hun makker.

[4] Onmiddellijk na deze kwam in betekenis de procurator Cornelius Fuscus Ook hij placht ongenadig op Vitellius af te geven en had, mocht het mislopen, alle schepen achter zich verbrand.

Tampius Flavianus, van nature en ten gevolge van zijn hoge leeftijd een bedachtzaam man, stond in verdenking bij de soldaten daar hij zich, naar zij geloofden, in gedachten nier van zijn aanverwantschap niet Vitellius kon losmaken. Bovendien hield men het ervoor, omdat hij bij het uitbreken van de opstand der legioenen was gevlucht en daarna uit eigen beweging was teruggekeerd, dat hij daarmee perfide bedoelingen had nagestreefd. Want nadat Flavianus, toen hij Pannonié de rug had toegekeerd, Italisch grondgebied had betreden en zich buiten gevaar had gesteld, was hij er door zijn verlangen naar een ommekeer van zaken toe gedreven zijn titel van

[consulair] legaat weer aan te nemen en zich in de burgeroorlog te mengen, op aanraden van Cornelius Fuscus, niet omdat deze metterdaad de medewerking van Flavianus nodig had, maar opdat hij voor de juist toen in opkomst zijnde partij de titel 'consulair legaat' door de schijn van eerbaarheid [die ervan uitgaat] als vlag zou kunnen gebruiken.

[5] Overigens werd, om ongestraft en met profijt de strijd naar Italië te kunnen overbrengen, Aponius Saturninus aangeschreven onverwijld met het Moesische leger op weg te gaan. En om te voorkomen dat de [dan] van troepen ontblote provinciën aan de barbaarse stammen zouden worden prijsgegeven, bewoog men de stamhoofden van bij de Sarmatische lazugen, 12 Bij wie de leiding van het land berust, zich bij het Romeinse leger

aan te sluiten. Zij boden ook alles wat zij aan mensen hadden aan en met name hun sterke ruitrij waarin uitsluitend hun kracht is belichaamd; dit offer is beleefd afgewezen, uit vrees dat er te midden van onze onenigheden vijandelijke intriges zouden worden, 5-6 80 in, 6-8 181

den gesmeed of dat zij, verlokkt door grotere beloning van de zijde van de tegenstanders, wat naar menselijke en goddelijke maatstaf rechtvaardig en betamelijk is uit het oog zouden verliezen.

Aangetrokken tot de [Flavische] partij worden voorts Sido 13 en Italicus, 14 de koningen van de Sueben [Sueven], die vanouds de Romeinen onderdanig zijn [et gens fidei commissior/quam iussorum t patientior]. I 6

Met hulptroepen dekte men de flank, wegens de vijandige houding van Raetië, dat Porcius Septiminus tot procurator had, een man onkreukbaar in zijn trouw jegens Vitellius. Derhalve werd Sextilius Felix met de cavalerie van Aurius en acht cohorten alsook de Norisehe jongelingschap uitgezonden om bezit te nemen van de oever van de Aenus, die tussen Raetië en Noricum de scheidingsrivier is. En daar noch dezen noch genen probeerden in gevechtsaanraking te komen, is de beslissing over het lot van de partijen elders gevallen.

[6] Toen Antonius I 8 inderhaast met de veteranenvendels van de cohorten en een deel van de cavalerie uitrukte om Italië binnen te vallen, had hij tot wapenbroeder Arrius Varus, 1' een wakker krijgsman — een roem die hem de omstandigheid dat hij onder een veldheer als Corbulo had gediend, alsmede zijn successen in Armenië, hadden bezorgd. Hij is dezelfde die, naar werd beweerd, in geheime gesprekken de deugden van Corbulo bij Nero verdacht heeft gemaakt; diens gevolg had hij door [Nero's] smadelijke protectie de rang van primipilus weten te verkrijgen, een gunstbewijs waarmee hij voorshands verguld was; maar later is hem dit snode gewin ten verderve gediend. 2°

Doch Primus en Varus, die zich meester hadden gemaakt van Aqui werden in de naaste omgeving van deze plaats, alsook te Opitergium²² en te Altinurn²³ met blijdschap ontvangen. Te Altinum werd een garnizoen achtergelaten om zich te weer te stellen tegen ondernemingen van de vloot van Ravenna; want men had nog niet vernomen dat deze afvallig was geworden. Vervolgens brachten zij Patavium²⁴ en Ateste²⁵ tot aansluiting bij de Flavische partij. Daar bereikte hun het bericht dat drie Vitelliaanse cohorten en de cavalerieafdeling die naar Sebosus is vernoemd, zich bij Forum Alieni²⁶ hadden gelegerd na een schipbrug te hebben gelegd. De kans scheen schoon om hen te overrompelen, daar zij op niets verdacht waren; want ook clit²⁷ werd gerapporteerd. Bij het morgengloren viel men hen op het lijf: het merendeel was niet gewapend. Er was van tevoren aangezegd een groot bloedbad te vermijden om de overigen door vrees te dwingen van partij te veranderen. En inderdaad: er waren er die zich terstond overgaven; het merendeel echter brak de brug op en versperde zodoende de opdringende vijand de weg.

(Het begin van de campagne had een voor de partij van Vespasianus gunstige wending genomen.)²⁸

[7] Na het ruchtbaar worden van de overwinning begaven twee legioenen, het zevende 'Galbiana' en het dertiende 'Gemina', zich in opgewekte stemming met de bevelhebber Vedius Aquila naar Patavium. Aldaar gunde men zich een paar dagen rust. En Minucius Iustus, de commandant van het kamp van het zevende legioen, werd, omdat hij voor een burgeroorlog de teugels al te strak hield, naar Vespasianus gezonden, nadat men hem aan de woede van de soldaten had onttrokken.

Een maatregel waarnaar men reeds lang reikhalzend had uitgezien, vond, door de betekenis die men eraan hechtte en doordat er een glorieuze uitleg aan werd gegeven, een nog grotere appreciatie— namelijk dat Antonius ordonneerde de standbeelden van Galba, die door de woelingen der tijden waren omvergeworpen, in alle gemeenten in ere te herstellen. Antonius was van mening dat het zijn zaak luister zou bijzetten wanneer men het geloof ingang deed vinden dat men waardering had voor Galba's keizerschap en dat diens partij tot nieuw leven kwam.

[8] Vervolgens ging men op zoek welke operatiebasis men zou kiezen. Verona scheen het verkieslijkst, daar deze stad is gelegen te midden van open vlakten die zich goed lenen voor ruitrijgevechten, waarin de Flavianen de sterksten waren: tegelijkertijd scheen het doelmatig, zowel om de reële winst als ten aanzien van de publieke opinie, Vitellius een aan resources machtige kolonie afhandig te maken.

Meteen op doormars al werd Vicetia²⁹ ingenomen; dit op zichzelf onbeduidende feit (want deze plattelandsstad beschikte over slechts matige middelen) kreeg de betekenis van een groot succes in de waardering van hen die bedachten dat aldaar Caceina geboren was en dat warempel aan 's vijands legeraanvoerders diens vaderstad was ontruikt.

Verona was inderdaad een waardevol bezit: de burgers hielpen de partij met hun voorbeeld en niet hun geld; bovendien had het leger, in een wippositie tussen Raetië en de Julische Alpen,^{3°} deze gebieden afgegrensd om te voorkomen dat zich langs deze weg een doorgang voor strijdkrachten uit Germanië opendeed.

Van dit alles was Vespasianus onkundig, of zelfs, het druiste in tegen zijn orders: immers, herhaaldelijk had hij consigne gegeven 'de krijgs-

III, 8-9 182   III, 99-10   183

verrichtingen te Aquileia stop te zetten en op Mucianus te blijven wachten' - en hij voegde aan dit bevel als motivering toe Mat, aangezien hij Egypte, de sleutels van de korenschuur, alsmede de belastingopbrengsten van de rijkste wingewesten stevig in handen had, het tot de mogelijkheden behoorde dat het leger van Vitellius door gebrek aan [gelden voor] soldij en door gebrek aan koren tot overgave werd gedwongen'.

Mucianus schreef brief op brief niet dezelfde vermaningen, 'een overwinning zonder bloed en zonder tranen 'l voorwendend en nog andere dingen meer in deze trant; maar in werkelijkheid deed hij dit slechts omdat hij tuk was op roem en daarom wilde hij heel de eer van de oorlog voor zichzelf reserveren.

Maar de vanuit zo verre landen gegeven raad kwam gewoonlijk aanhinken achter de daad.

[9] Derhalve" richtte Antonius met een onverhoedse storm toop een penetrerende stoot op de voorposten van de vijand. En nadat zij met een onbeduidend treffen elkaars moreel hadden verkend, trokken zij van weerskanten terug zonder dat de een op de ander een voordeel had behaald.

Daarop liet Caecina tussen Hostilia," een gehucht binnen het rechtsgebied van Verona, en de moerassen van de rivier de Tartarus³⁴ een versterkte legerplaats aanleggen, waar hij zich veilig voelde door de terreinsgesteldheid, daar hij in de rug gedekt was door de rivier, terwijl zijn flanken beveiligd werden door de moerassen die zich tot [het kamp] uitstrekten. En indien hij nu maar loyaal zijn plicht had gedaan, dan hadden door de verenigde strijdkrachten van de Vitellianen die twee legioenen waarmee het Moesische leger nog geen aansluiting had gemaakt, óf verpletterd kunnen worden, of anders hadden zij, teruggeslagen, Italië moeten prijsgeven en goedschiks-kwaadschiks een smadelijke vlucht aanvaardden. Doch Caecina speelde met allerlei getreuzel zijn tegenstanders in de kaart dodr

aanvankelijk zijn krijgskansen te verzaken, voer gedurende de tijd dat hij het in de hand had hen met wapengeweld te verdrijven in missives tegen hen uit, totdat hij eindelijk door tussenkomst van boden de voorwaarden voor zijn verraad' bevestigde.

Tussen deze bedrijven door komt Aponius Saturninus³⁸ aan met het zevende legioen 'Claudiana'. Over dit legioen voerde de tribuun Vipstanus Messal (1)²³⁷ het bevel, iemand van doorluchte afkomst en persoonlijk ver boven de middelmaat uitstekend, de enige die met eerlijke bedoelingen deze oorlog was ingegaan.

Aan deze troepen, die geenszins tegen die van Vitellius opgewassen waren - het waren immers nog slechts drie legioenen -, zond Caecina brieven waarin hij klaagde over hun roekeloosheid, dat zij zich inzetten voor een verloren zaak. Tegelijkertijd werd de deugdelijkheid van het Germaanse legers met loftuitingen opgehemeld, terwijl er van Vitellius slechts terloops en in nietszeggende bewoordingen melding werd gemaakt en er geen woord van schimp op Vespasianus in voorkwam: kortom niets met de bedoeling de vijand te paaien of af te schrikken.

De leiders van de Flavische partij deden geen enkele poging om hun vroegere houding te rechtvaardigen' en veroorloofden het zich [in hun antwoord' voor Vespasianus met gloed voor hun zaak vol vertrouwen te getuigen en onbekommerd als zij waren over de afloop, sloegen zij in hun vijandige gezindheid tegen Vitellius bij voorbaat een aanmatigende toon aan, terwijl zij bij de tribunen en centurio's" de hoop wekten dat zij zouden mogen behouden hetgeen Vitellius hun als gunstbewijzen had willen doen geworden.' En wat Caecina zelf betrof: hem spoorden zij in ondubbelzinnige termen aan over te lopen.

Deze brieven, voorgelezen voor de soldatenvereniging, versterkten het zelfvertrouwen [van de Ravianen], omdat zij zagen dat Caecina zich deemoedig had geuit, als schroomde hij Vespasianus te krenken, terwijl daarentegen hun eigen aanvoerders uit de hoogte hadden geschreven, als hoonden zij Vitellius.

[10] Vervolgens, versterkt door de komst van nog weer twee legioenen, waarvan het derde door Dillius Aponianus, het achtste door Numdsius Lupus⁴² werd aangevoerd, besloot men zijn macht tentoon te spreiden en Verona niet een legerwal te omringen.

Toevallig was aan het Galbiaanse legioen voor het schanswerk die sector toegevallen die naar de zijde van de tegenstander was gekeerd. En toen de soldaten van dit legioen in de verte een groep ruiters van de bondgenotentroepen ontwaarden, ontketenden deze laatsten een ongegronde paniek: men zag hen voor de vijand aan. Zij snellen te wapen in hun vrees voor verraad.

De woede van de soldaten kwam met volle kracht neer op het hoofd van Tampius Havianus:⁴³ niet dat men hem in enig opzicht een misdaad had kunnen bewijzen, maar hij was reeds lang gehaat en nu viel men hem om zo te zeggen als een wervelstorm op het lijf en eiste zijn dood. Uit alle monden klinken uitroepen als: 'Je bent van de clan van Vitellius!' 'Verrader van Otho!' 'je hebt de gratificatie in eigen zak gestoken!'" En gelegenheid zich te verdedigen kreeg hij niet, ook al

11, 10-1-1 184 III, 11-12 185

streekte hij smekend de armen uit, zich herhaaldelijk ter aarde werpend, zijn toga aan flarden, borst en gelaat schokkend van het snikken. Juist dit werkte op de verbolgen soldaten als een prikkel, daar zij dit paroxisme van angst opvatten als een bewijs van schuld bewustzijn.

Overschreeuwd door de kreten van de soldaten werd Aponius, toen hij een poging deed zich verstaanbaar te maken; met rumoer en geschreeuw luchtten zij ook hun minachting voor hun overige superieuren. Alleen Antonius vond bij de soldaten een open oor; immers

Antonius was niet alleen wel ter tale, maar beschikte ook over een zekere handigheid om de menigte tot bedaren te brengen en was een man van gezag.

Toen hij bemerkte dat het oproer al rauwer werd en dat de soldaten van schimpen en schelden tot wapengeweld en handtastelijkheden wilden overgaan, gaf hij bevel Flavianus in de ketenen te sluiten. Maar de soldaten beseften dat men hun een poets wilde bakken; zij dreven het piket dat het tribunal bewaakte uiteen en bereidden zich voor tot het uiterste geweld.

Antonius dekte hem met zijn borst, zijn zwaard ontbloot, en gaf de plechtige verzekering dat hij óf door de handen van zijn soldaten, Of door eigen hand zou sterven; telkens wanneer hij iemand in het oog kreeg die hij kende en die opviel door een of andere militaire decoratie, riep hij hem bij name aan en verzocht zijn bijstand. Dan, de ogen heffend naar de veldtekenen van de krijgsgoden,' smeekte hij hen deze blinde razernij, deze oproerige geest liever in de gelederen van de vijand te slingeren — net zolang tot de muiterij ging verslappen en ieder, daar de dag reeds tel, einde liep, naar zijn eigen tent afdroop.

Diezelfde nacht nog vertrok Flavianus en onderweg bereikte hem een schrijven van Vespasianus, waardoor hij aan het gevaar werd onttrokken.

[11] Als niet een epidemische ziekte besmet, stortten de legioenen zich op Aponius Saturninus, de legaat van het Moesische leger, en dit wel des te grimmiger omdat zij, niet zoals bij de vorige gelegenheid' door liet werken en zwoegen uitgeput, maar midden op de dag in vuur en vlam waren geschoten, naar aanleiding van het ruchtbaar worden van leen praatje over] brieven die Saturninus, naar men aannam, aan Vitellius zou hebben geschreven.

Zoals het vroeger een wedloop was geweest in moed en discipline, zo was het er thans een in baldadigheid en brutaliteit, om toch vooral niet minder heftig de dood van Aponius te eisen dan men die van Flavianus had geëist. Immers de Moesische legioenen brachten in het geding dat door hen de wraakoefening van de Pannonische legioenen was ondersteund en de Pannonische troepen, als werden zij schoongewassen van schuld door het muiten van anderen, hadden er plezier in hun misstap nog eens te begaan. Meteen begaven zij zich op weg naar de buitenplaats waar Saturninus verblijf hield. En het zijn niet zozeer Primus, Aponianus en Messala geweest, hoe zij er ook op alle mogelijke manieren hun best toe deden, die Saturninus hebben gered, als wel de duisternis van de schuilhoek waarin deze zich verborgen hield, daar hij zich in de ovens van een badinrichting die toevallig buiten bedrijf was, had verstopt. Daarna begaf hij zich, met achterlating van zijn lictoren, naar Pataviut. Daar nu de beide oud-consuls⁴⁷ van het toneel waren verdwenen, zijn bij Antonius alleen het gezag en de macht over de beide legers" komen te berusten: zijn collega's hadden het veld voor hem geruimd en de aanhankelijkheid van de soldaten had zich nu op hem gericht. En het ontbrak niet aan mensen die het ervoor hielden dat zowel de ene muiterij als de andere arglistig door Antonius op touw was gezet, opdat hij alleen de vruchten van de oorlog zou kunnen plukken.

[12] Evenmin was het bij de partij van Vitellius inde gemoederen pais en vree: zij werden niet door de argwaan van de massa der soldaten, maar — en dit is de verderfelijkste soort van tweedracht — door de trouweloosheid van de leidende personen in beroering gebracht. De commodore van de vloot van Ravenna, Lucilius Bassus," maakte gebruik van de weifelmoedigheid van de matrozen, omdat het grotendeels Delmatiërs ear Pannoniërs waren, [landskinderen van] gewesten die door Vespasianus' troepen waren bezet, om deze

onder de vanen van Vespasianus te brengen.

De nacht was uitgekozen voor het verraad, opdat buiten medeweten van de anderen alleen de afvalligen zich op de hoofdwacht zouden verenigen. Bassus bleef—hetzij uitschaamte, hetzij uit angst hoe het zou aflopen — zitten wachten binnen zijn woning. Onder groot tumult vlogen de kapiteins op de beelden van Vitellius af. En nadat er een paar matrozen die weerstand boden waren gedood, helde de rest van de manschappen, uit belustheid naar een ommekeer van zaken, tot Vespasianus over.

Op dat ogenblik komt Lucilius uit zijn huis te voorschijn en maakt zich openlijk kenbaar als de man achter de schermen. De matrozen evenwel roepen Cornelius Fuscus tot hun vlootvoogd uit en deze komt haastig aansnellen. Bassus wordt onder eervolle bewaking op brigantijnen naar Atria' overgebracht en daar in de gevangenis gezet door de hopman van een eskadron, Vivennius Rufinus, die aldaar in garnizoen

III, 12-13 046 III, 13-15 187

lag: maar Bassus' boeien zijn terstond weer geslaakt door tussenkomst van Hormus, een vrijgelatene van de keizer: deze toch was onder de leidende figuren mede in tel.

[13] Maar toen de ontrouw van de vloot ruchtbaar was geworden, ontbood Caecina de hoofdcenturio's en enkele van de soldaten, na de overigen voor dienstverrichtingen her- en derwaarts te hebben verspreid, naar het hoofdkwartier, dit afgezonderd hoekje van de legerplaats uitzoekend. Daar maakte hij grote ophef van de moed van Vespasianus en van de sterkte van diens partij; voorts wees hij erop dat de vloot was overgelopen, dat hun approviandering in het slop was geraakt, dat de Gallische en Spaanse landen zich tegen hen hadden gekeerd en dat er in Rome hoegenaamd niets was waarop men staat kon maken; wat Vitellius betrof, van hém overdreef hij alles naar het kwade. Daarop liet hij, op voorgang van hen die als ingewijden ter plaatse waren, de overigen, overdonderd door zo iets ongehoords, de eed van trouw op Vespasianus afleggen; tegelijk werden de beeltenissen van Vitellius afgerukt en zond men boden naar Antonius om het hem te melden.

Maar toen het verraad in heel de legerplaats van mond tot mond ging en de manschappen, inderhaast terugkomend naar de plaats van het hoofdkwartier, zagen dat Vespasianus' naam aan de veldtekenen prijkte en dat de beeltenissen van Vitellius op de grond waren gesmeten, viel er allereerst een doodse stilte, doch weldra barstte alles tegelijkertijd los. 'Was de glorie van het Germaanse leger dan tot zo'n dieptepunt gezonken dat zij zonder slag of stoot, zonder wonden, hun polsen maar in de boeien hadden te steken, hun wapenen maar hadden prijs te geven? Over wat voor legioenen beschikte de tegenpartij dan wel? Toch zeker over legioenen die de nederlaag hadden geleden?

En dan ontbrak daar nota bene nog aan, wat uitsluitend de kern was geweest van Otho's legermacht, de mannen van het eerste en die van het veertiende, die zij nochtans op deze zelfde slagvelden reeds hadden verjaagd en geveld. Was het dan soms de bedoeling dat zovele duizenden weerbare mannen, als ware het een troep slaven, aan Antonius, die balling, ten geschenke zouden worden gegeven? Acht legioenen, denk eens aan, zouden zeker zo maar eventjes een aanhangsel worden van welgeteld één enkele marine afdeling. Dit had Bassus, dit had Caecina beoogd: eerst de keizer zijn paleizen, zijn parken, zijn kostbaarheden ontfutselen en hem vervolgens ook nog zijn krijgsmacht afhandig maken. Wat zouden zij, wier krachten nog onbeproofd waren, wier bloed nog niet had gevloeid, die verachtelijk waren zelfs voor de Flavische partij — wat zouden zij kunnen zeggen als men hun rekenschap vroeg, hetzij van hun successen, hetzij van hun tegenspoeden?'

[14] Dit individueel, dit collectief uitschreeuwend, zoals natuurlijk was daar verbittering de

drijfveer van een ieder was geweest, zetten zij, toen de stoot daartoe door het vijfde legioen werd gegeven, de beeltenissen van Vitellius opnieuw overeind en sloegen Caecina in de boeien. Fabius Fabullus, de onderbevelhebber van het vijfde legioen, en Cassius Longus, de commandant van de legerplaats, kozen zij tot aanvoerders. De bemanning van drie brigantijnen — mensen die van niets wisten en die niets kwaads hadden bedreven —, hun door het toeval in handen gespeeld, slaan zij dood; vervolgens verlaten zij de legerplaats, breken de brug af, keren terug naar Hostilia en marcheren vandaar rechtstreeks door naar Crem on a, om zich te voegen hij het eerste 'Italische' legioen en hij het eenentwintigste, 'het Onweerstaanbare', dat Caecina niet een deel van de cavalerie vooruit had gezonden om Cremona te bezetten.

[5] Zodra Antonius hiervan nauwkeurig was verwittigd, nam hij het besluit de legers van de vijand, tweedrachtig van zin, verdeeld van krachten, aan te vallen nog vóór de aanvoerders hun gezag, de soldaten discipline en de legioenen door onderling contact te maken hun zelfvertrouwen hadden herkregen. Immers hij kon wel gissen dat Fabius Valens op het bericht van Caecina 's verraad uit Rome was vertrokken en dat hij er vaart achter zou zetten nok. Bovendien was Fabius een trouw aanhanger van Vitellius en in de krijgskunde niet onervaren. Tevens had men een kolossale golf Germanen te duchten, die door Raetië heen zouden komen binnenvallen. Daarenboven had Vitellius uit Brittannië, Gallië en Spanje hulptroepen opgecommandeerd, die tot een oorlogsteistering zonder einde zouden zijn geworden als niet Antonius, juist uit vrees hiervoor, zich van tevoren door schielijk slag te leveren van de overwinning had verzekerd.

Met zijn voltallige legermacht kwam hij in twee dagmarsen van Verona naar Bedriacum.⁵ De dag daarop hield hij zijn legioenen voor het verrichten van schanswerk bij zich en dirigeerde de cohorten van de hulptroepen naar het ommeland van Cremona om uit te lokken dat de soldaten, onder de dekmantel van fourageren, de smaak van in burgeroorlog te behalen buit beet zouden krijgen. Zelf rukte hij met vierduizend man cavalerie voorwaarts tot op acht mijl voor Bedriacum, om hen in de gelegenheid te stellen hun plundertochten des te ongebondener uit te strekken. De verkenners, zoals te doen gebruikelijk, zwermden' nog verder in het rond.

111,16-17 18K

[16] Het was ongeveer het vijfde uur van de dag' toen een ruiter in galop kwam melden dat de vijand in aantocht was, dat een klein aantal manschappen de voorhoede vormde en dat er wijd en zijd beweging en gedruis hoorbaar was.

Terwijl Antonius overwoog wat hem te doen stond, voerde Arrius Varus, in zijn ongeduldig verlangen zich dapper te betonen, met de kloekste', van zijn ruiters een charge uit en bracht de Vitellianen aan het wijken zonder dat het nochtans tot een bloedige slachting kwam; want doordat er meer en meer kwamen toesnellen, keerde de krijgskans, en [toen] werd de Hlste onder de achtervolgers de rapste in het vluchten.

Nu was dit overhaaste optreden niet geschied met goedvinden van Antonius, die namelijk reeds' had zien aankomen dat gebeuren zou wat er inderdaad gebeurd is. Na zijn mannen te hebben aangespoord moedig de strijd aan te binden, liet hij zijn ruitery naar opzij uitwaaieren en hield zodoende de weg in het midden vrij om Varus met diens ruiters daarin op te vangen; de legioenen kregen bevel zich gevechtssklaar te maken: over de velden werd het signaal gegeven dat ieder langs de kortst mogelijke weg, niet achterlating van buit, de strijd tegemoet moest lopen.

Inmiddels mengde Varus zich, dodelijk ontsteld, onder het gewoel van de zijnen en heeft

daar een paniek teweeggebracht. Niet-gekwetsten en gekwetsten, tezamen op de vlucht gedreven, kwamen door hun eigen angst en door de engte van de wegen in het gedrang.

[T7] In geen enkel opzicht veronachtzaamde Antonius te midden van deze verwarring zijn plicht van vastberaden aanvoerder of van ferm soldaat. Hij loopt de bevroesden tegemoet, houdt tegen wie wil wijken; waar de nood het hoogst is, waar enige hoop gloort, daar loopt hij met raad, met persoonlijke dapperheid, niet zijn woord de vijand in het oog, daar is hij een lichtend voorbeeld voor de zijnen. Ten slotte geraakte hij dermate in vuur dat hij een vaandrig die op de vlucht wilde gaan met zijn lans doorstak; daarop greep hij [zelf] het vaandel en keerde het tegen de vijand.

[Wel] schaamden zij zich hierover, [maar toch] hielden niet meer dan honderd ruiters stand: redding bracht het terrein, aangezien de weg ter plaatse smaller werd en een de weg kruisende beek, waarvan de brug onklaar was gemaakt, niet haar onbetrouwbare bedding en steile oevers de vlucht stuitte. Deze omstandigheid - noem het force majeure of, als men wil, gelukkig toeval - heeft de reeds zinkende zaak [van de Flavianen] weer omhooggehaald. Na elkaar te hebben gesterkt, vingen zij in gesloten gelederen de 111,17-19 189

Vitellianen die in het wilde weg kwamen aanstormen op en deze verloren hun bezinning. Antonius bracht hen in hun ontsteltenis in het gedrang, sloeg wat tegenweer bood neer, terwijl tegelijkertijd de overigen, ieder naar eigen aard, de gesneuvelden van hun wapenrusting beroofden, gevangenen maakten, wapenen en paarden bemachtigden. En aangetrokken door het succes verkondigend geschreeuw kwamen ook degenen die zopas nog vluchtend door de velden ronddoelden aan de overwinning deelnemen.

[r81 Bij de vierde mijlsteen van Cremona af fonkelden de veldtekenen van 'het Onweerstaanbare' en van het 'Italische' legioen, die op het aanvankelijk tot optimisme stemmende gevecht van hun cavalerie tot aan deze plaats waren voortgerukt. Maar toen de fortuin een keer had genomen, openden zij niet hun gelederen, vingen zij de in verwarring vluchtenden niet in hun midden op, trokken de vijand niet tegemoet en deden van hun kant geen aanval op een tegenstander, die door het hollen over zulk een lange afstand en door het vechten was afgemat. Door het toeval geleid' hadden zij in voorspoed niet zozeer de behoefte aan een aanvoerder gevoeld als zij in tegenspoed beseften dat deze hun ontbrak.

Hun linie zwichtte reeds toen de zegevierende ruitery erop losstormde. En pal achter deze aan kwam de tribuun Vipstanus Messala met de Moesische hulptroepen waarmee, hoe ijlings zij ook waren aangevoerd, veel van de legioensoldaten gelijke tred hielden. Zo doorbrak een mengeling van voet- en paardenvolk de colonne der legioenen. En hoe meer hoop op uitredding de nabijheid van de vestingnorren van Cremona wekte, des te minder stimuleerde deze tot standhouden.

Maar evenmin zette Antonius verder door, denkend aan de vermoeienis en aan de wonden waarmee een zo hachelijke krijgskans, ook al was de afloop nog gunstig, ruiters en paarden had geteisterd.

[19] Met het invallen van de duisternis verscheen de ganse hoofdmacht van het Flaviaanse leger. En toen de manschappen over de stapels lijken en de nog verse sporen van het bloedbad voortrukten als ware de strijd reeds uitgevochten, stelden zij de eis 'rechtstreeks door te marcheren naar Cremona om de capitulatie van de overwonnenen in ontvangst te nemen of anders [de stad! stormenderhand te veroveren]'. Dit is het wat men in het openbaar zegt - nobel klinkende taal! maar bij zichzelf overpeinst ieder 'dat het mogelijk is de in vlak terrein gelegen kolonie in stormloop te overrompelen. Bij duister binnendringen

vergt van wie het ondernemen evenveel stoutmoedigheid en
III, 19-20 190

biedt groter vrijheid tot roven. Maar wacht men tot het dag wordt, dan is het ál vrede, ál bede wat de klok slaat en als loon voor hun zwoegen en kwetsuren zullen zij "de roep van goedertierenheid", zij "roem" oogsten — klinkklare bombast — terwijl daarentegen de rijkdom van Cremona's burgerij de praefecten en legaten in de schoot zal vallen. Van een overweldigde stad komt de buit de soldaat ten goede — van een die zich heeft overgegeven, de aanvoerders.'

Reeds bekreunen zij zich niet meer om een turio's en tribunen en ten einde te beletten dat iemand zich nog niet woorden verstaanbaar kan maken, kletteren zij niet hun wapenen, van zins de [kluisters van de] gehoorzaamheid te verbreken als men hen niet ten aanval.] leidt.

[10] Toen begaf Antonius zich tussen de manipels en zodra hij door zijn verschijning en door zijn prestige stilte had weten te verkrijgen, gaf hij de verzekering 'dat hij eer noch beloning wilde ontnemen aan mannen die zich zó verdienstelijk hadden gemaakt, doch dat er een onderscheid bestond tussen wat de taak is van het leger en wat de plicht is van de veldheren: de soldaten past verlangen tot vechten, het nut van de aanvoerders is gelegen in voorzienig beleid, in het plegen van overleg en in bedachtzaamheid vaker dan in roekeloos opportunisme. Zoals hij naar zijn beste krachten met wapenen en persoonlijke moed had bijgedragen tot hun overwinning, zo wilde hij ook met rede en raad, middelen die het kenmerk zijn van een leider, de zaak dienen. Immers, niet twijfelachtig was datgene wat hun te wachten stond: de nacht en daarbij een stad waarvan de topografie hun onbekend was, binnenin de vijand en verder louter gunstige gelegenheden tot hinderlagen. Ook al stonden de poorten wagenwijd open, dan nog moest men er niet binnengaan tenzij na degelijke verkenning en bij dag. Of wilden zij soms een stormloop beginnen zonder dat men zich in enig opzicht had kunnen oriënteren welke plaats daartoe geschikt was, hoe het stond met de hoogte van de muren, of men de stad niet grof geschut en projectielen dan wel niet schanswerken en schutdaken diende aan te vallen?'

Daarop wendde hij zich tot ieder persoonlijk en stelde elk nadrukkelijk de vraag 'of hij bijlen, bouwden en al de overige apparatuur om steden in te nemen had meegenomen'. En als zij dan met 'nee' antwoordden, zei hij: 'Bestaan er dan handen die met zwaarden en werpspiesen muren kunnen doorboren en ondermijnen zodat zij instorten? Zullen wij dan, als het nodig mocht zijn gebleken een belegeringsdam op te werpen of ons te dekken niet rolschermen en vlechtwerk van rijshout, als een troep straatvolk dat van toeten noch blazen weet,

III, 20-22 T9T

zonder dat wij iets kunnen uitrichten, zomaar staan te gapen naar de hoogte van de bastions en naar de fortificaties van de vijand? Waarom zullen wij niet liever één enkele nacht geduld oefenen en in die tussentijd zwaar geschut en belegeringswerktuigen laten aanrukken om ons zodoende van de macht én van de overwinning te verzekeren?'

Tegelijkertijd zendt hij zoetelaars en stalknechten met diegenen van het paardenvolk wier krachten nog het minst hadden geleden naar Bedriacum om proviand en alle verdere benodigdheden te gaan halen.

[11]j Maar hierbij⁵⁷ wilden de manschappen zich niet goedschiks neerleggen en het was bijna tot een oproer gekomen toen ruiters, voortgereden tot vlak onder de vestingmuur, enige burgers uit Cremona die [daar] ronddoelden oppikten, uit wier verklaring men nu te weten kwam dat zes Vitelliaanse legioenen benevens bed het leger dat te Hostilia had

gekampeerd en dat diezelfde dag dertig mijl had afgelegd, zich nadat zij van de nederlaag van de hunnen kennis hadden genomen, ten strijde gorden en subiet ter plaatse zouden zijn.

De schrik die deze mededeling wekte, maakte de verstokte gemoederen toegankelijk voor de raadgevingen van de aanvoerder. Deze gaf het dertiende legioen bevel stelling te nemen op de eigenlijke heirbaan van de Via Postumia; links aangeleund aan dit legioen posteerde zich het zevende 'Gal bian a' in open terrein, voorts het zevende 'Claudiana' met frontale dekking — zo was de situatie ter plaatse — achter een boerensloot; rechts, langs een open landweg, koos het achtste legioen positie, dan het derde, verscholen achter dicht struweel. Zo was de opstelling van de legioensadelaars en van de veldtekenen der cohorten; maar wat betreft de manschappen, deze waren ten gevolge van de duisternis door elkaar geraakt zoals het toeval het had meegebracht; een detachement van de praetoriaanse garde stond vlak bij de mannen van het derde, de cohorte van de hulptroepen op de vleugels, om flanken en rug zwermden de ruitery; de twee {Sueven} Sueben-prinsen Sido en Italicus bevonden zich met het puik van hun landskinderen in de voorste gelederen.

[12] Het Vitelliaanse leger evenwel, waarvoor het rationeel zou zijn geweest rust te nemen te Cremona en, na door voedsel en slaap weer op krachten te zijn gekomen, de door koude en honger uitgeputte vijand de volgende dag te verpletteren en neer te vellen, kwam verstoken van een leider, gespeend van een operatieplan, omtrent het derde uur van de nacht met de reeds gevechtsvaardige en behoorlijk opgestelde Flaviaanse troepen in botsing.

Hoe de formatie is geweest van dit leger, versnipperd door zijn

2 2,-2 3   192   III, 23 -2 5   T93

woede en ten gevolge van de duisternis — niet gaarne zou ik er iets met stelligheid over durven beweren, ook al hebben anderen vermeld dat het vierde Macedonische legioen de rechterflank van dit leger,⁵⁸ het vijfde en het vijftiende, met detachementen van het negende, het tweede en het twintigste van de Britannische legioenen, het centrum, de mannen van het zestiende en die van het tweeëntwintigste alsmede die van het eerste, de linkerflank hebben uitgemaakt. De soldaten van 'het Onweerstaanbare' en die van het 'Italische' legioen hadden zich onder alle manipels gemengd; de cavalerie en de hulptroepen zochten op eigen initiatief een geschikt terrein.

Tot de nacht verliep de slag vol afwisseling, onbeslist, grimmig, nu eens voor dezen dan omgekeerd voor genen fnuikend. Niets kon strijd lust, niets kon kracht baten, zelfs had men geen profijt van zijn ogen om voor zich uit te kijken. Een en dezelfde bewapening voerden beide legers, door het herhaaldelijke aanroepen was het parool van de strijd bekend; de vanen geraakten door elkaar naarmate iedere kluwen combattanten deze, na ze op de vijand te hebben buitgemaakt, hierheen of daarheen wegsleepte. Het zwaarst te verantwoorden kreeg het zevende legioen, kortelings door Galba geformeerd. Hier werden zes centurio's van de centuriae van de eerste cohorte gedood en ettelijke standaard weggegrist. De legioensadelaar zelf had de primipilus') Atilius Varus, na een grote slachting onder de vijand te hebben aangericht en door er ten slotte voor te sneuvelen, weten te redden.

[13] Tot schraging van zijn reeds meegeevende slaglinie zette Antonius de soldaten van de lijfwacht in. Zodra deze de strijd hadden aangebonden, dreven zij de vijand terug, maar werden vervolgens teruggedreven. De Vitellianen hadden namelijk zwaar geschut op de heirbaan in stelling gebracht om vanuit een vrije en open plaats projectielen te kunnen slingeren die aanvankelijk ongericht waren gelanceerd en tegen houtgewas aanketsten zonder de vijand afbreuk te doen. Een hallista van uitzonderlijk zwaar kaliber, toebehorend

aan het vijftiende legioen, smakte met kolossale steenhopen de vijandelijke linie neer. En dit stuk geschut zou wijd en zijd dood en verderf hebben gezaaid, ware het niet dat twee soldaten het heldenstuk hadden durven bestaan, na uit een hoop lijken schilden te hebben weggepakt, zonder te zijn herkend,' de pezen en spanriemen van de werpmachine door te snijden. Zij werden ogenblikkelijk doorstoken en daarom zijn dan ook hun namen onbekend gebleven: het feit zelf is aan geen twijfel onderhevig.

Naar geen van beide kanten had de fortuna zich nog geneigd, tot op het ogenblik dat in het reeds vergevorderde nachtelijke uur de opkomende maan de slaglinies zichtbaar deed worden en [één ervan] misleidde.

Maar voor de Flavianen was zij gunstiger, want zij hadden haar in de rug. Hierdoor schenen de schaduwen van paarden en mannen groter en doordat dientengevolge de vijand, in de verbeelding op de lichamen aan te leggen, verkeerd mikte, vielen diens werpschichten te kort: de Vitellianen, volledig belicht door het van voren opvallende schijnsel, presenteerden zich open en bloot als doel voor de vijand die als uit een schuilhoek schoot.

[14] Nu Antonius derhalve de zijnen kon herkennen en herkend kon worden, probeerde hij sommigen door met verwijten hun eergevoel te prikkelen, velen door hen te loven en aan te moedigen, allen niet hoop en beloften aan te vuren; zo vroeg hij de Pannonische legioenen 'waarom zij de wapenen weer hadden opgenomen: dit hier' — zo sprak hij — 'was het slagveld waarop zij de smet van hun vroegere schande konden uitwissen, waarop zij hun roem konden her winnen'. Vervolgens, zich wendend tot de Moesische troepen, vuurde hij hen aan als de hoofdpersonen en voorgangers van de Oorlog; 'doelloos hadden zij' — zo betoogde Antonius — 'met dreigende woorden en handelingen de Vitellianen getart indien zij niet op konden tegen hun handen en blikken.'

Zo sprak hij tot ieder van zijn korpsen in welks nabijheid hij kwam; maar nog meer zei hij tot de mannen van het derde legioen,' die hij oude en recente krijgsdaden in herinnering bracht, 'hoe zij onder Marcus Antonius de Parthen, onder Corhulo de Armeniërs, nog kort geleden de Sarmaten hadden teruggedreven'.

Daarna, zich op verbitterder toon tot de praetorianen richtend, sprak hij: 'Gij die, tenzij gij overwint, bocren⁶² wordt — waar vindt gij een tweede keizer die u zal opvangen, waar opnieuw een kazerne die u zal herbergen? Ginds [bij Vitellius] liggen uw veldtekenen en wapenen,' ginds wacht u bovendien de dood als gij liet onderspit delft; want wil hebt gij de beker der schande tot de droesem geledigd.'

Van alle kanten ging er een geschreeuw op en de mannen van het derde (zo is het de gewoonte in Syrië) begroetten de opgaande zon.

[15] Hieruit kwam een vaag gerucht voort — of misschien was het wel heimelijk rondgestrooid door een krijgslist van de aanvoerder — dat Mucianus was aangekomen en dat de heide legers elkaar de groet hadden gebracht. Nu gingen de Flavianen erop los, als gesterkt met verse hulpstroepen, terwijl de linie van de Vitellianen reeds tamelijk

III, 25-26 194 III, 26-27 195

wat gapingen vertoonde, daar toch de soldaten bij gebrek aan iemand die hen in de hand hield, zich dicht bij elkaar aansloten respectievelijk zich verspreidden al naar gelang ieders individuele onstuimigheid of angst hem dreef.

Toen Antonius merkte dat zij aan het wijken waren gebracht, stortte hij zich niet een compacte colonne op hen. in hun uitgerekte gelederen vielen bressen en er was geen mogelijkheid deze te dichten, daar voertuigen en werpmachines dit verhinderden.

In hun ongeduld om hen te achtervolgen verspreidden de overwinnaars zich nu langs de voetgangersweg van de heirbaan. Wat het bloedig tafereel nog des te opzienbarender heeft gemaakt, was de omstandigheid dat een zoon zijn eigen vader doodde. De toedracht en de namen die ik aan Vipstanus Messala heb ontleend, ga ik thans te boek stellen.

Julius Mansuctus, afkomstig uit Spanje, dienend bij 'het Onweerstaanbare', had thuis een nog niet volwassen zoon achtergelaten. Deze zoon, naderhand tot een jongeman opgegroeid, was door Galba als soldaat bij het zevende legioen ingelijfd. Thans komt hij bij toeval in gevecht niet zijn vader. En nadat hij deze niet een houw had neergeveld, wordt hij, terwijl hij de reeds halfdode man fouilleert, door deze herkend. Ook hij herkent zijn vader, slaat zijn armen om de stervende heen en smeekt op klaaglijke toon: 'Moge uw ziel, vader, na uw dood mij genadig wezen en moge deze zich niet van mij, als van een vadermoorder, afwenden: heel de gemeenschap staat schuldig aan dit wanbedrijf en het hoeveelste deel van de burgeroorlog vormt dan één enkele soldaat?' Tegelijkertijd tilt hij het lijk omhoog, woelt de aarde om en kwijt zich jegens zijn vader van zijn laatste pieuze plicht. Dit trok de aandacht van de omstanders, vervolgens van nog anderen: hierover rijst door heel het leger verbazing en geweeklaag en men vervloekt een zo meedogenloze oorlog. Maar desondanks gaan zij niet minder ijverig voort met het uitmoorden en uitschudden van hun naasten, van hun aanverwanten en broers: 'er is een misdaad bedreven,' zeggen zij, en zelf doen zij niet anders.

[26] Toen zij voor Cernona kwamen, deed zich een nieuwe en buitengewoon zware taak voor. In de campagne tegen Otho hadden de Germaanse soldaten hun kamp onder de muren van Cremona opgeslagen, om dit kamp een wal opgeworpen en deze verdedigingswerken naderhand nog eens verstevigd. Bij het aanschouwen van deze fortificaties deinsden de overwinnaars terug, terwijl hun aanvoerders niet recht wisten wat zij moesten bevelen. Een bestorming beginnen niet een leger dat gedurende een vol etmaal was afgebeeld, was bezwaarlijk en, bij gebrek aan reserves in de onmiddellijke nabijheid, een hachelijke onderneming; trokken zij echter terug op Bedriacum, dan was de inspanning van een zo lange mars onverdraaglijk en kwam bovendien heel het effect van de overwinning weer in het niet te verzinken. Een versterkte legerplaats aanleggen - ook dit was iets om voor te huiveren met de vijand zo vlak in de buurt, daar men moest vrezen dat deze, als hij de soldaten groepsgewijs met het schanswerk bezig zag, hen door onverhoeds een uitval te doen in verwarring zou komen brengen.

Meer nog dan voor dit alles was de legerleiding beducht voor haar eigen manschappen, die lijdzamer gevaren verdroegen dan uitstel: want voor behoedzaamheid voelden zij niets in rock donsbeidstik hun hoop en moordende verliezen, wonden en bloed, het vond alles in hun belustheid op buit compensatie.

[27] Tot het volgende besluit nu kwam Antonius: hij gaf bevel de wal met een troepenkordon te omsingelen. Aanvankelijk werd er niet pijlen en slingerstenen op afstand gevochten, waarbij de Flavianen de grootste verliezen kregen te incasseren, daar op hén de projectielen van bovenaf geslingerd werden; daarop wees Antonius aan [elk van de] legioenen leen bepaalde sector van] de wal en een [bepaalde] poort [als aanvaldoel] aan, om te bereiken dat deze taakverdeling de dapperen zou doen kennen van de bloodaards en dat [de manschappen] juist door te wedijveren in [het behalen van] roem in vuur zouden geraken. De mannen van het derde en van het zevende namen de het dichtst bij de weg naar Bedriacum gelegen zone voor hun rekening, het achtste legioen en het zevende 'Claudiana' het terrein rechts van de wal; de soldaten van het dertiende werden door hun vurig clan

naar de Brixianer poort gedreven.

Daarna ontstond er enig oponthoud, zolang sommigen uit de velden in de naaste omgeving houwelen en breekijzers, anderen weer zeisen en ladders gingen aanslepen: vervolgens tilden zij hun schilden boven het hoofd en rukten op onder een dicht aaneengesloten schilddak.

Doch aan weerszijden werd er Romeinse krijgstactiek in praktijk gebracht: de Vitellianen lieten zware steenklompen van boven neer- rollen en priemden met lansen en pieken door het nu verbroken en golvende schilddak heen, net zolang tot zij de vijand, nadat het verband van de schilden was verbroken, doodgebloed of verminkt konden neervellen, een vreselijke slachting onder hen aanrichtend.

III, 27-29 196

Reeds was er een verslapping ingetreden:65 maar nu wezen de aanvoerders de afgematte soldaten, die naar aansparingen die hun nutteloos voorkwamen geen oren meer hadden, op Cremona.'

[28] Of dit nu een slimme inval is geweest van Hormus, zoals Messala vermeldt, dan wel of men zich meer moet verlaten op C. Plinius als zegsman die Antonius beschuldigt, zon ik niet gemakkelijk kunnen uitmaken; maar dit is zeker, dat noch Antonius noch Hormus niet dit schelm stuk, hoe in-gemeen het ook was, iets deed wat met hun reputatie en levenswandel' Met strookte. Geen bloed, geen wonden konden [de soldaten] langer weerhouden de wal te ondermijnen en de poorten te rammeien en om, zich schrap zettend op de schouders [van hun maats] en klimmend op het andermaal geformeerde schilddak, de wapenen en armen van hun vijanden vast te grijpen. Ongedeerden en gewonden, halfdoden en stervenden tuimelden door elkaar neer, in een afwisselend beeld van creperen en in een bont geschakeerde aanblik van de dood.'

[29] Bijzonder heftig was de strijd van het derde en het zevende legioen; ook de aanvoerder Antonius had zich niet de elite van de hulptroepen Op hetzelfde punt geworpen. Toen de Vitellianen zagen dat zij hun koppig met elkaar wedijverende tegenstanders niet konden stuiten en dat hun van bovenaf gelanceerde projectielen van het schilddak afgleden, lieten zij ten slotte de werpmachine zelf op de naar boven klauterende vijand neerploffen. Weliswaar sloeg deze voor het ogenblik een gat in degenen op wie zij was neergestort, hen bedelvend, maar tevens sleurde zij de tinnen en de bovenste rand van de wal in haar val met zich mee. Op ditzelfde moment bezweek een aangebouwde toren onder het bombardement van stenen. En terwijl de mannen van het zevende in wigformatie via de [zo ontstane] bres uit alle macht probeerden binnen te dringen, forceerden de soldaten van het derde de poort niet bijlen en zwaarden.

Dat C. Volusius, een soldaat van het derde legioen, de eerste is geweest die binnenstormde, vindt bij alle kroniekschrijvers unaniem bevestiging. Deze was tegen de wal opgeklommen, had wie tegenstand was blijven bieden naar beneden gesmeten en schreeuwde, de aandacht op zich vestigend door met de armen te zwaaien en zijn stem te verheffen, dat de legerplaats was ingenomen.

De overigen werkten zich, daar de Vitellianen nu door paniek waren bevangen en zich in allerijl van de wal stortten, door de opening heen.

Opgevuld met lijken" werd heel de vrije ruimte tussen legerplaats en vestingmuren. 311, 36-31 197

[30] Maar nu deden er zich wederom moeilijkheden voor van ongekende aard: steil

oprijzende stadsmuren, torens van steen, de sluitbomen van de poorten met ijzer beslagen, soldaten hun speren drillend, Cremona's bevolking, groot in zielental, de zaak van Vitellius van ganser harte toegedaan, een groot deel van Italië aldaar tezamen gedromd voor de periodiek op dezelfde dagen vallende markt, hetgeen voor de verdedigers wegens het grote aantal mensen een steun betekende, voor de belegeraars een prikkel wegens de buit.

Antonius gaf bevel fluks brandfakkels te halen en daarmee de bijzonder riante huizen buiten de stad in brand te steken, om te zien of de burgers van Cremona door het verlies van hun have en goed wellicht in hun trouw aan het wankelen konden worden gebracht.

De daken in de onmiddellijke nabijheid van de stadsmuur en die in hoogte boven deze uitstaken legt hij vol niet de dappersten van zijn soldaten; deze jagen met balken, dakpannen en stukken brandend hout de verdedigers [van de vestingmuur] af.

[31] Reeds sloten de legioenen zich tot een schilddak aaneen en onderhielden de anderen' tegelijk een bombardement van werpschichten en steenklompen, toen hij de Vitellianen gaandeweg de strijd lust ging verflauwen. Hoe hoger in rang, des te williger schikte ieder zich naar de omstandigheden, uit vrees dat er, indien Cremona zelf' ook zou zijn vernietigd, op geen pardon meer viel te rekenen en dat de verbolgenheid van de overwinnaar ten volle zou neerkomen, niet op de hoofden van de berooide gemeen soldaten, doch op die van de tribunen en centurio's, onder wie het lonend was een moordpartij aan te richten. De gewone man uit de troep, niet denkend aan wat er kon gebeuren en door zijn gering aanzien meer beveiligd, bleef kleur houden: zwerfend langs de straten, verborgen in de huizen, wilden zij zelfs op dat ogenblik nog niet om vrede vragen, waarop zij niet vechten hadden opgehouden.

De hoofdofficieren van de legerplaats [echter] werkten Vitellius' naam en beeltenissen⁷² weg; zij ontteden Caecina van zijn ketenen (want deze stak toen nog altijd in de boeien) en smeekten hem voor hun zaak, als voorspraak, een goed woord te willen doen. Maar toen hij dit met *dédain* afwees en zich verbolgen toonde, trachtten zij hem niet tranen te vermurwen—wél het dieptepunt van jammer, te zien hoe zoveel mammen-van-stavast zich vernederden de hulp van een verrader in te roepen. Dra ook vertoonden zij zich boven op de muren met olijftakken en wollen offerbanden.'

Toen Antonius bevel had gegeven het wapengeweld te staken,

198 Irr, 32-33 199

brachten de Vitellianen de standaards en adelaars naar buiten; daarachter kwam de droeve stoet ontwapenden, de ogen ter aarde geslagen. De overwinnaars hadden zich om hen heen gedrongen en overstelpten hen aanvankelijk met scheldwoorden, bedreigden hen met klappen: maar later, toen zij zagen dat de Vitellianen hun aangezicht prijsgaven aan mishandelingen' en dat zij zich met terzijdestelling van heel hun kloekmoedigheid als overwonnenen alles lieten welgevallen, doemde bij hen eensklaps de herinnering op dat dit dezelfde mannen waren die zich in hun overwinning te Bedriacum, gematigd hadden betoond.

Maar toen Caecina, uitgedost in toga praetexta en ostentatief met lictoren, tussen de terzijde geschoven menigte door, als consul kwam aanschrijden—tien raakten de overwinnaars in vuur en vlam: zij verweten hem zijn trots en wreedheid (zo kwalijk neemt men de misdaad), ja wat meer is, zij wierpen hem zelfs zijn verraad" voor de voeten.

Antonius trad hier tegen op, gaf Caecina een vrijeleide en zond hem weg naar Vespasianus.

[32] Intussen zat het volk van Cremona te midden van al deze bewapende mannen lelijk in

de benauwdheid. En reeds waren de soldaten na aan het moorden toe toen zij zich door de smeebeden van hun aanvoerders milder hebben laten stemmen.

En nadat Antonius allen' tot een vergadering had bijeengeroepen, richtte hij tot hen het woord, in verheerlijkende termen tot de overwinnaars, tot de overwonnenen zachtmoedig; over Cremona geen woord, noch ten goede, noch ten kwade.

Het leger was er, buiten zijn ingewortelde roofzucht om, fel op gebrand de burgerij van Cremona uit te roeien uit haatgevoel van oude datum: men zag er de burgers van Cremona op aan dat zij ook al tijdens de oorlog van Otho de partij van Vitellius hadden gesteund; later hadden zij de manschappen van het dertiende, die te Cremona waren achtergelaten om daar" een amfitheater te bouwen — onbeschaamd van aard als het grote-stadsplebs nu eenmaal is —, met brutale scheldwoorden bespot.

Wat er nog toe bijdroeg om de stemming verder te verbitteren was het daar ter plaatse door Caecina gegeven gladiatorenspel," voorts de omstandigheid dat deze zelfde stad opnieuw operatiebasis van de oorlog was geweest en ook dat aan de Vitellianen op het slagveld leeftocht was verstrekt, alsmede dat er een paar vrouwen de dood hadden gevonden toen zij uit geestdrift voor Vitellius' zaak ten strijde waren getrokken. Ook verleende het tijdstip van de jaarmarkt de toch al rijke kolonie een aanblik van nog grotere welvarendheid.

Alle overige aanvoerders stonden

[onopgemerkt] in de schaduw: Antonius hadden fortuin en faam in het brandpunt aller blikken geplaatst.

Om zich van bloed te reinigen spoedt deze zich nu naar een badinrichting. Toen hij erover klaagde dat het bad slechts lauw was, heeft men iemand horen antwoorden 'dat het terstond wel heet zou worden': dit gezegde—een uitlating van een huisslaaf— heeft alle haat op Antonius' hoofd gestapeld, daar algemeen werd beweerd dat hij hiermee het sleutelwoord had gegeven om over Cremona de rode haan te laten kraaien, terwijl de stad toch reeds in vlammen stond.

[33] Veertigduizend gewapende mannen stormden nu Cremona binnen, benevens een nog groter aantal stalknechten en zoetelaars, nog bestialer in hei: uitleven van hun liederlijkheid en in het bedrijven van wreedheid.

Geen waardigheid, geen hoge leeftijd vermocht bescherming te verlenen tegen schending van eer die niet moord, tegen moord die niet schending van eer gepaard ging. Hoogbejaarde grijsaards, afgeleefde vrouwen, van nul en generlei waarde als buit, sleepte men weg om de spot met hen te drijven; waar een volwassen meisje of iemand van opvallend welgevormd uiterlijk hun pad kruiste, daar werd deze uit elkaar gescheurd door geweldpleging en handtastelijkheden van degenen die aan hem of haar rukten en plukten, er, [zulk een ontmoeting] dreef de schermers zélf ten slotte tot een onderling gevecht op leven en dood.

Terwijl zij ieder voor zich geld of ook massief gouden wijgeschenken uit de tempels in de wacht trachtten te slepen, werden zij door anderen, sterker dan zijzelf, in stukken gehouwen. Sommigen hadden voor wat zomaar voor het grijpen lag geen interesse maar probeerden niet zweepslagen en folteringingen verborgen bezittingen van eigenaren op te sporen, wat in de grond verstopt lag op te diepen — niet brandfakkels in hun handen die zij, zodra zij de buit hadden weggehaald, uit baldadigheid in de leeggeroofde huizen en uitgeplunderde tempels wierpen. En zoals men dit kan verwachten bij een leger zo bont geschakeerd van taal en zeden, een leger waarin burgers, bondgenoten en buitenlanders dienden, waren ook de hartstochten uiteenlopend en maakte de een geen zonde uit wat in het oog van de ander wel degelijk als zondig gold, terwijl er letterlijk niets bestond dat

Ongeoorloofd was.

Vier dagen lang bood Cremona hun volop gelegenheid zich uit te leven.

ni, 35-37 201

Terwijl al wat gewijd en ongewijd was in vlammen opging, bleef alleen de Mefitis-temper9 voor de muren overeind staan, beschermd hetzij door zijn ligging, hetzij door goddelijke macht.

[34] Dit was de ondergang van Cremona, 286 jaar na haar grondvesting. De stad was gesticht tijdens het consulaat van Sempronius en Cornelius,' in de dagen dat Hannibal dreigend op Italië kwam aanrukken, als bolwerk tegen de Galliërs aan gene zijde van de Po en voor het geval dat een -andere storm zich over de Alpen mocht komen storten. En zo dankte de stad het aan het grote aantal van haar inwoners, aan de gunstige loop van haar rivieren, aan de vruchtbaarheid van haar ommelanden, aan de vriendschappelijke relaties en huwelijken niet de niet-Romeinse omwonende volken dat zij tot groei en bloei is gekomen, onberoerd door oorlogen uit den vreemde, in de burgeroorlogen daarentegen onfortuinlijk.

Omdat Antonius zich schaamde over de schanddaad en omdat hij de verontwaardiging groter en groter voelde worden, verbood hij bij edict dat iemand een burger van Cremona als krijgsgevangene in bezit hield. Nu was de waarde van [dit soort] buit voor de soldaten reeds illusoir geworden door het eenparig gevoelen van heel Italië dat het opkopen van dergelijke slaven verfoeide: maar nu begon men hen te doden; doch zodra dit ruchtbaar was geworden, werden zij door hun bloed- en aanverwanten in het geheim vrijgekocht.

Later keerde de overgebleven bevolking naar Cremona terug: de openbare pleinen en tempels werden hersteld door de offervaardigheid van de inwoners van de provinciesteden, waartoe ook Vespasianus hen animeerde.

[35] Overigens gedoogde de door rottingssappen ongezonde bodem niet lang dat men bleef kamperen voor de bouwvallen van de totaal verwoeste stad. Na tot de derde mijlsteen te zijn voortgerukt, deelden zij de rondolende en door angst aangegrepen Vitellianen ieder bij zijn eigen onderdeel in. En om te voorkomen dat de overwonnen legioenen, daar de burgeroorlog nog steeds voortduurde, zich onbetrouwbaar zouden betonen, werden deze in kleine groepen over Illyricum verspreid.

Vervolgens zond men naar Brittannië en naar de Spaanse landen boodschappers om de mare kond te doen, naar Gallië de tribuun Julius Calenus, naar Germanië de cohortecommandant Alpinus Montanus, omdat deze laatste een Trevir» Calenus een Aeduer was, en omdat beiden partijgangers van Vitellius waren geweest, zulks om opzien te baren.

Tegelijkertijd verzekerde men zich van de Alpen-passen, omdat men argwaan koesterde tegen Germanië, daar men meende dat dit zich aangordde om Vitellius te hulp te komen.

[36] Maar om tot Vitellius terug te keren' - deze stelde, nadat hij na Caecina's vertrek ook Fabius Valen een paar dagen later had geprest het oorlogspad te kiezen, de regeringszorgen ten achter bij zijn genotzucht: aan de bewapening besteedde hij generlei zorg, de troepen bemoedigde hij niet door hen toe te spreken, noch hield hij de manschappen door lichamelijke training in conditie; ook vertoonde hij zich niet aan de volksmenigte maar liet-zich schuilhoudend in de priëlen van zijn park, gelijkend op die vadsige dieren die, als men hun maar voer voorzet, stilletjes blijven liggen in een toestand van versuffing -het

verleden, het heden en wat voor de deur stond met egale vergetelheid langs zich heen glijden. Overigens, toen hij zo in het bos van Aricia" lag te luieren en te soezen, werd hij door [het bericht van] het verraad van Lucilius Bassas en door [dat van' de afvalligheid van de vloot van Ravenna geheel van zijn stuk gebracht; doch niet lang daarna bereikten hem over Caecina berichten die hem enerzijds verdrotten, maar die anderzijds gemengd waren met een element dat hem genoeg deed, te weten dat Caecina ontrouw was geworden en dat hij door het leger in de boeien was geslagen. In zijn lichtvaardig gemoed won de blijdschap het van de bezorgdheid. In een uitgelaten vrolijke stemming laat hij zich naar de hoofdstad terugbrengen, waar hij in een drukbezochte soldatenbijeenkomst de loyale aanhankelijkheid van de soldaten niet overstelpende loftuitingen prijst. Hij geeft last Publilius Sabinus,' de commandant van de lijfwacht, wegens diens vriendschap met Caecina in de ketenen te sluiten, na te zijner vervanging Alfenus Varus te hebben benoemd.

[37] Vervolgens hield hij tot de senaat een tot hoogdravendheid opgeschroefde toespraak en werd in uitgezochte vleierijen door de senatoren opgehemeld.

Het initiatief tot een rigoureuze motie tegen Caecina werd genomen door L. Vitellius; de overigen gaven dan ook, in termen van bestudeerde verontwaardiging, 'dat een consul de staat, dat een generaal zijn keizer, dat iemand overladen niet zoveel rijkdom en eerbewijzen zijn vriend had kunnen verraden', zich de schijn gevend Vitellius in beklag te nemen, lucht aan eigen spijtigheid. In geen redevoering van iemand van hen was er sprake van enige kleinering van de Flaviaanse aanvoerders: op de dwaling van de legers, op hun onkunde schoven zij alle schuld; om de naam van Vespasianus draaiden zij beschroomd en aldoor ontwijkend heen."

111, 37-38 202 in, 38-40 203

Ja, het ontbrak zelfs niet aan een figuur om nog die ene dag van het [vacerende] consulaat (want die schoot er namelijk ter vervanging van Caecina nog over) af te bedden, hetgeen ten zeerste de spotlust wekte ten koste van hem die de dag toekende, en wat wie hem aanvaardde aan grote hoon blootstelde. Het was op de vooravond van de kalendae van november" dat Rosius Regulus dit ambt aanvaardde en tevens neerlegde.' Ter zake kundigen plaatsten de opmerking dat er voorheen nooit iemand, zonder dat een functionaris uit zijn overheidsambt was ontzet en zonder dat er een desbetreffend wetsvoorstel was ingediend, ter vervanging van een ander was benoemd; want leendagsconsul' was ook vroeger eens Caninius Rebilus" geweest, in de dagen van de dictator C. Caesar, toen men zich beijverde verdiensten in de burgeroorlog te belonen.

[38] In deze dagen werd de dood van Junius Blaesus" wereldkundig en druk besproken. Hier volgt wat ons dienaangaande ter ore is gekomen: Vitellius, die aan een ernstige kwaal in het Servilius-park^{9°} ziek lag, zag een niet ver vandaar gelegen landhuis gedurende heel de nacht door een menigte fakkels stralen in een zee van licht. Toen hij navraag deed wat de reden hiervan was, werd hem meegedeeld dat er bij Caecina Tuscus" een groot gezelschap zat te banketteren, met Junius Blaesus als voornaamste eregast; al het overige wat men vertelde van de praal en pracht en van de tot brooddronkenheid opgezweepte vrolijkheid, was overdreven.

Nu ontbrak het niet aan lieden die er Tuscus zelf, alsmede de anderen, maar nog lasterlijker Blaesus, een verwijt van maakten dat hij terwijl de keizer ziek lag pret en jolijt maakte. Zodra het degenen die een scherpe blik hebben voor de gevoelige plek bij hoge personages voldoende duidelijk was gebleken dat Vitellius gegriefd was en dat zich thans de

mogelijkheid voordeed Blaesus ten val te brengen, werd aan Lucius Vitellius de rol toebedeeld hem aan te brengen. Lucius — gebeten op Blaesus uit vuige naijver omdat Blaesus hem, wiens blazoën door allerhande laagheden bezoedeld was, met zijn klinkende renomme de loef afstak — verschaftte zich toegang tot het slaapvertrek van de keizer, drukte diens zoon aan zijn hart en deed een knieval voor de keizer. Toen deze naar de oorzaak van de opwinding informeerde, gaf Lucius ten antwoord 'dat hij, niet door persoonlijke vrees gedreven, noch uit angstige bezorgdheid om zichzelf, maar dat hij met smeekbeden en tranen was gekomen omwille van zijn broer, omwille van de kinderen van zijn broer.

Ten onrechte' — zo sprak hij" — 'koestert men vrees voor Vespasianus, voor wie zoveel Germaanse legioenen, voor wie zoveel provinciën met haar moed en trouw, ja voor wie ten slotte zoveel land en zee met hun onmetelijke uitgestrektheden een barrière opwerpen: hier in Rome zelf, in uw eigen boezem, hebt gij u te hoeden voor een vijand die met de Lunii en de Alumni' als voorouders praat, die zich als een telg van keizerlijken bloede met zijn vriendelijkheid en edelmoedigheid aan de soldaten groot voordeed. Op hém zijn aller ogen gevestigd, terwijl gij, Vitellius, u niet om vriend of vijand bekommert en een rivaal begunstigt die vanaf de feestdis naar het lijden van u, zijn keizer, zit uit te kijken. Gij moest hem zijn in deze stonde ongepaste vrolijkheid betaald zetten niet een droeve en macabere nacht, met een nacht waaraan men wete en lere inzien dat gij, Vitellius, nog leeft en de scepter zwaait, en dat gij, mocht n iets overkomen, een zoon hebt.'

[39] Angstig weifelend tussen de misdaad en de vrees dat uitstel van Blaesus' dood zijn eigen ondergang zou bespoedigen, terwijl een openlijk bevel daartoe hem een felle impopulariteit zou berokkenen, besloot Vitellius niet vergif te werk te gaan. Zelf heeft hij het bewijs voor zijn euveldaad geleverd door zijn opvallend betoon van vreugde toen hij Blaesus bezocht. Ja, zelfs heeft men uit Vitellius' mond een onmenselijke uitlating vernomen: hij ging er namelijk prat op (want ik wil zijn eigen woorden weergeven) 'zijn ogen te hebben verlustigd aan het aanschouwen van de dood van zijn vijand'.

Naast de hoogheid van zijn geboorte en de distinctie van zijn karakter was Blaesus een man van onwankelbare trouw. Toen Vitellius' positie nog intact was, door Caecina en de kopstukken van de partij, die innerlijk reeds een afkeer van Vitellius hadden, aangezocht," volhardde hij in zijn weigering. Onkreukbaar, rust- en ordelievend, geenszins belust op onverwachte eer, laat staan dan op het keizerschap, had hij zich [toch] Met voldoende kunnen onttrekken aan het gevaar hiervoor waardig gehouden te worden.

[40] Terwijl Fabius Valeins, begeleid door een grote en verwekelijkte troep maitresses en eunuchen, inmiddels M langzamer tempo [data verwacht mocht worden van een veldheer die] ten strijde [trok] voortmarcheerde, vernam hij door middel van ijlboden dat de vloot van Ravenna door Lueilius Bassus verraderlijk was uitgeleverd. En had hij het tempo van de aangevangen mars opgevoerd, dan had hij de nog weifelende Caecina voor kunnen zijn of de legioenen kunnen bereiken alvorens deze zich aan een slag zouden hebben gewaagd. En het ontbrak niet aan lieden om hem te adviseren met zijn betrouwbaarste manschappen, langs heimelijke zijwegen, met vermijding van Ra-

III, 40-42   204   111,42-43   205

venna, rechtstreeks op Hostilia of Cremona aan te houden. Anderen wilden dat hij de praetoriaanse cohorten uit de hoofdstad zou opcommanderen om de doortocht krachtdadig te forceren. Hijzelf echter heeft in nutteloos afwachten de tijd tot handelen niet beraadslagen verdaan. Vervolgens, beide adviezen in de wind slaand, terwijl hij — wat in

kritieke momenten het ergste is — een tussenweg wilde bewandelen, legde hij noch voldoende durf, noch een genoegzaam vooruitziende blik aan den dag.

[41] Hij schreef aan Vitellius en verzocht dringend om bijstand. Inderdaad kwamen er drie cohorten niet een Britannisch eskadron, een contingent te groot om ongemerkt door te glippen, te klein om zich erdoor te slaan.

Maar zelfs onder zulke hachelijke omstandigheden en zorgde Valens er niet voor zich buiten opspraak te houden en vermeed het niet erop te worden aangezien ongepermitteerde lusten na te jagen dit wil zeggen: met echtbreuk en onttering huis en haard van zijn kwartiergevers te bezoedelen. Hij had hiertoe de macht, hij had hiertoe het geld, alsmede die weergaloze willekeur van het kenterend tij van zijn fortuin.

Door de komst van het voet- en paardenvolk bleek eerst recht het averechtse van zijn maatregelen, want het was duidelijk dat hij ten eerste niet door de vijand heen kon breken met een zo kleine troep, ook al was deze nog zo betrouwbaar, en ten tweede dat ze hem niet zo geheel niet hart en ziel toegedaan waren; schaamtegevoel evenwel, benevens ontzag voor de aanwezigheid van de veldheer hield hen tegen—weinig duurzame remmen voor mannen die in gevaren versagen en wie oneer onverschillig laat.

Uit beduchtheid voor dit alles dirigeerde hij de cohorten alvast naar Ariminum⁹⁵ en gaf het eskadron bevel zijn achterhoede te dekken: zelf zwenkte hij in gezelschap van enkele weinigen die de tegenspoed niet tot andere gedachten had gebracht zijn naar Umbrië en vandaar naar Etrurië, waar hij, toen hij de afloop van de slag bij Cremona had vernomen, het niet onmanhaftig plan smeedde — een opzet die, ware hij met succes bekroond, verschrikkelijk

[in zijn uitwerking] had kunnen worden — zich met geweld van schepen meester te maken en daarmee op een willekeurig punt van [de kust van] Gallia Narbonensis te landen, om zodoende de Gallische gewesten met hun legers alsook de Germaanse volksstammen op te ruïen — kortom een volslagen nieuwe oorlog te ontketenen.

[42] De door het vertrek van Valens ontredde bezettingstroepen van Ariminum werden door Cornelius Fuscus van de land- en van de zeezijde omsingeld doordat hij zijn leger tegen hen liet optrekken en doordat hij oorlogsschepen vlak onder de kust liet kruisen; de [kust]- vlakke van Umbrië⁹⁷ werd bezet, benevens dat deel van het gebied van Picenum⁹⁸ dat door de Adria wordt bespoeld. En [zo] was gans Italië door de keten van de Apennijnen tussen Vespasianus en Vitellius verdeeld.

Fabius Valens, die zee had gekozen vanuit de Golf van Pisa, raakte door windstilte of door tegenwind in de haven van Hercules Monoecus⁹⁹ verzeild. Niet ver van daar resideerde de procurator van de Zee- Alpen, Marius Maturus,¹⁰⁰ een toegewijd aanhanger van Vitellius die hij, hoewel alles in zijn naaste omgeving in de macht van de vijand was geraakt, nog steeds niet had afgezworen. Maturus ontving Valens vriendelijk en maakte hem, door hem te war brengen, bang zich niet op goed geluk binnen Gallia Narbonensis te wagen. Tegelijkertijd werd er door angst aan de trouw van de overigen afbreuk gedaan.

[43] Immers de procurator Valerius Paulinus, een wakker krijgsman en een vriend van Vespasianus, ook voor diens opkomst, had de omliggende steden de eed van trouw op Vespasianus doen zweren. Hij had al degenen op de been gebracht die door Vitellius waren afgedankt en die spontaan bereid waren de wapenen op te nemen en meld de kolonie Forum Iulii, de sleutel tot deze zee, met een garnizoen bezet — als gangmaker van des te meer invloed, aangezien Forum Iulii de vaderstad van Paulinus was en omdat hij hoog in

aanzien stond hij de soldaten van de keizerlijke lijfwacht, onder wie hij voorheen als officier had gediend, en daar de plattelandsbevolking zelf, uit voorliefde voor haar landgenoot en ook omdat zij hoopvolle verwachtingen koesterde van diens toekomstige Inachr, zich alle moeite gaf om zijn partij te steunen.

Daar er van dit alles, hetgeen door degelijke voorbereiding goed was gefundeerd en door de geruchten nog werd aangedikt, onder de Vitellianen niet hun wankelbare gemoederen een hoe langer hoe grotere roep uitging, keerde Fabius Valens niet vier ordonnansen, drie vrienden en een even groot aantal centurio's naar de schepen terug.

Maturus en de overigen lieten zich ervoor vinden te blijven en de eed op Vespasianus te zweren.

Maar Valens — die, ook al bood de zee hem meer veiligheid dan de kustlanden of de steden, toch in het ongewisse zweefde nopens zijn toekomstig lot en die zekerder wist wat hij had te mijden dan op wie hij kon bouwen — werd door storm en tegenweer gedwongen de

III, 43-45   206   III, 45-47   207

Stoeadische Eilanden' voor de kust bij Massilia aan te lopen. Daar werd hij overweldigd door brigantijnen die Paulinus op hem had afgestuurd.

[44] Nadat Valens gevangen was genomen, kwam alles binnen de invloedssfeer van de overwinnaar, waartoe in Spanje het sein werd gegeven door het eerste legioen, 'de Helpende Idand',¹ dat verbitterd op Vitellius, omdat het Otho niet kon vergeten, ook het tiende alsmede het zesde legioen meesleepte. De Gallische landen aarzelden evenmin. En wat Brittannië betreft, de voorliefde [van de soldaten] neigde tot Vespasianus, omdat deze daar had vertoefd als commandant over het tweede legioen, benoemd door Claudius,¹ en omdat hij er zich door zijn wapenfeiten had onderscheiden, hetgeen maakte dat dit gewest zich achter hem schaarde, niet zonder beroering van de overige legioenen, waarbij zeer vele centurio's en soldaten die hun promotie aan Vitellius hadden te danken, er bang voor waren een keizer die zij reeds door ondervinding hadden leren kennen te ruilen voor een nieuwe.

[45] Deze tweedracht" en de veelvuldig opduikende geruchten over burgeroorlog waren er de oorzaak van dat de Britanniers het hoofd opstaken, op instigatie van Venutius 107 die, buiten de hem aangeboren onstuimigheid en de haat die hij koesterde tegen al wat Romeins was om ook nog was aangehitst door persoonlijke grieven tegen koningin Cartimandua. ¹ "Cartimandua heerste over de Briganten," machtig door haar hoge geboorte; ook had zij haar aanzien nog verhoogd sedert zij, naar het scheen, door koning Caratacus om verraderlijk gevangen te nemen, aan de triomf van keizer Claudius luister had bijgezet. Het gevolg hiervan was haar rijkdom en het frivol misbruiken van haar voorspoed: na Venutius (deze was haar gemaal geweest) smadelijk aan de kant te hebben gezet, nam zij diens schildknaap Vellocatus tot echtgenoot en accepteerde hem als deelgenoot in de regering. Dit schandaal bracht terstond haar Huis aan het wankelen: haar gemaal werd geschraagd door de sympathie van de burgers, in het voordeel van de echtbreker werkten de passie van de koningin én haar wreedheid.

De consequenties van dit alles waren deze,¹¹¹ dat Venutius hulptroepen aanwierf en Cartimandua, mede doordat tegelijkertijd de Briganten zelf tegen haar in opstand kwamen, in een uiterst hachelijke situatie dreef. Op dat moment werd de steun van de Romeinen ingeroepen. Inderdaad zijn onze cohorten en eskadrons, nu eens met meer dan weer met minder geluk strijdend, erin geslaagd de koningin althans uit de nood te redden; Venutius

bleef zitten op zijn troon — wij met de oorlog.

[46] In deze zelfde dagen raakte Germanië in beroering en was er door de achteloosheid van de legerleiding, door de muitzieke geest onder de legioenen, door het gewelddadig optreden van uitheemse stammen en de trouweloosheid van de bondgenoten 112 aan de zaak van Rome bijna een zware slag toegebracht. Over deze oorlog, met zijn diepere oorzaken en zijn evenementen (want hij heeft zich tamelijk ver uitgesponnen), zullen wij later" 3 verhalen.

Tot opstand kwam ook het volk van Dacië, dat nimmer re vertrouwen was en dat toen alle vrees had afgeschud, daar ons leger uit Moesië was teruggetrokken. Met een spiedend oog zaten de Daciërs, zonder zich te roeren, naar de eerste gebeurtenissen toe te kijken; doch toen zij vernamen dat over Italië de oorlogsfakkeltvlamde, dat daar alles vijandig stond tegenover alles, overweldigden zij de winterkwartieren van de [bondgenootschappelijk0" cohorten en van de cavalerieafdelingen, waarna zij heer en meester waren over beide Donau-oeveren. En reeds troffen zij maatregelen om het kamp van de legioenen te verwoesten115— ware het niet dat Mucianus het zesde legioen" tegenover hen had gesteld. Mucianus was op de hoogte van de overwinning hij Cremona; ook koesterde hij vrees dat de barbaren als een lawine van weerskanten zouden komen opzetten indien de Daciër en de Germaan uit verschillende richtingen een invasie ondernamen. Goedgunstig is ons, zoals reeds vaak bij andere gelegenheden, de genius van het Romeinse volk geweest die Mucianus, alsook het Cirin leger, derwaarts heeft gevoerd, nog afgezien van de omstandigheid dat wij intussen bij Cremona een beslissende overwinning hadden bevochten.

Fonteius Agrippa werd na de vervulling van zijn ambtsperiode uit Azië (hij had dit gewest gedurende een jaar als proconsul onder zich gehad) naar Moesië overgeplaatst, belast met de leiding; aan hem zijn eenheden van het leger van Vitellius toegevoegd: want dit leger over de wingewesten verstrooid en in oorlogen in den vreemde verwickeld te houden, was geboden uit een oogpunt van beleid en van het bewaren van rust en vrede.117

[47] Ook de overige naties hielden zich niet rustig. In het landschap Pontus118 had een uitheemse slaaf, de voormalige bevelhebber van de koninklijke vloot, eensklaps een opstand geprovoceerd. Hij was een vrijgelatene van Polemo,119 Anicetus genaamd, destijds een oppermachtig man, en daarom kon hij, nadat het koninkrijk tot de status van wingewest was afgezakt, de verandering' niet verkroppen.

10, 47-48 208

Onder deze omstandigheden deed deze man die — na in naam van Vitellius de volksstammen die aan de kust van de Pontus wonen te hebben aangetrokken en na de meest berooiden individueel te hebben verleid door buit in uitzicht te stellen — de leider van een niet onaanzienlijke bende was geworden, plotseling een aanval op Trapezus,' een stad van aloude renommée, gebouwd door de Grieken op het verst verwijderde plekje van de Pontus. De aldaar gelegerde cohorte werd in de pan gehakt; het waren hulpmanscappen die eertijds door de koning aan Rome waren geleverd; hoewel men hun naderhand het Romeins burgerschap had verleend en ofschoon zij waren ingedeeld en bewapend naar Romeinse trant, konden zij zich niet losmaken van die gemakzucht en ongebondenheid de Grieken eigen.

Ook stak Anicetus de brand in de vloot en kreeg, daar de zee nu onbeveiligd was, vrij spel, aangezien Mucianus het puik van de brigantijnen en alle [marine soldaten bevel had gegeven naar Byzantium op te varen: ja zelfs zwalkten de barbaren, op inderhaast in elkaar

getimmerde vaartuigen, brutaalweg rond. 'Camaraeijr noemen zij deze vaartuigen, die lange, smalle boorden hebben en een brede romp, die zonder koperen of ijzeren verbindingsstuk bij elkaar worden gehouden. En staat er nu een zware zee, dan verhogen zij, al naar gelang de golven hoger gaan, de boorden van hun schepen met planken, totdat deze bij wijze van een dak een afsluiting vormen.' Zo slingeren zij rond te midden van de baren, met een symmetrische steven¹²¹ vóór en achter en omkeerbaar roeiwerk, daar het aanleggen niet het ene of niet het andere uiteinde om het even is en geen gevaren niet zich brengt.

[48] Deze gebeurtenissen trokken de aandacht van Vespasianus¹² en waren hem een aanleiding een keurkorps oudgedienden uit de legioenen af te splitsen onder commando van Viridius Geminus, een officier van nootdore verdiensten. Viridius viel de vijand, op een ogenblik dat deze in het vuur van zijn roofgierigheid ongeordend rond marcheerde, op het lijf en drong hem terug naar zijn schepen. Met in allerijl gebouwde brigantijnen achtervolgt hij nu Anicetus en krijgt hem te pakken in de mond van de Chobus,¹²⁶ waar hij zich in veiligheid had gesteld onder de bescherming van de koning der Sedochezen, die hij met geld en geschenken tot een bondgenootschap had weten over te halen. Aanvankelijk wilde de koning dan ook zijn beschermeling sauveren door met wapengeweld te dreigen. Maar nadat hij voor de keus werd gesteld tussen óf een judasloon als hij Anicetus uitleverde óf een oorlog, verplichtte hij zich — wankelbaar in zijn trouw, zoals dit bij de III, 48-50 209

barbaren altoos is — Anicetus om hals te brengen en leverde de overlopers uit, waarmee aan deze door een slaaf op touw gezette oorlog een einde kwam.

Terwijl Vespasianus nog in een opgetogen stemming verkeerde over deze overwinning— alles liep, meer dan hij had durven verlangen, van een leien dakjer²⁷— bereikte hem in Egypte de tijding van de slag bij Cremona. Des te groter spoed betrachtte hij om naar Alexandrië te komen om, nu aan Vitellius' leger de genadeslag was toegebracht, ook Rome dat [voor zijn approviandering] op resources uit den vreemde is aangewezen, niet een hongerblokkade de duimschroeven aan te zetten. Hij trof namelijk maatregelen om ook in Africa, gelegen aan dezelfde kant, van de land- en van de zeezijde binnen te vallen, met de bedoeling om door het afsnijden van de koren toevoer bij dr vijand gebrek en onenigheid teweeg te brengen.

[49] Terwijl door dit wereldschokkend gebeuren 's rijks tot een wending nam, gedroeg Primus Antonius zich, na Cremona,^{13°} in genen dele even¹³¹ onberispelijk, omdat hij meende dat er genoeg was gedaan voor de oorlog en dat het overige wel vanzelf zou lopen, hetzij dat voorspoed, bij een karakter als het zijne, hebzucht, hovaardij en alle overige verholen feilen aan het licht bracht. Als ware Italië een veroverd land, zo onbeschaamd huppelde hij er doorheen; de legioenen — hij vertroetelde ze als waren ze zijn persoonlijk eigendom; al zijn woorden, al zijn daden waren erop gericht zich de weg naar de macht te banen. En om de soldaten de smaak van willekeur bij te brengen, liet hij de legioenen de vrije hand in de bezetting van de door het sneuvelen van centurio's opengevallen plaatsen. Door dit kiesstelsel waren het juist de grootste oproerkraaiers die verkozen werden. En de soldaten waren niet [langer] de ondergeschikten van hun superieuren, integendeel, de bevelhebbers werden door de geweldenarij van hun manschappen geringelood.

Dit tot oproer aanleiding gevend systeem, dat er bovendien toe leidde de discipline te ondermijnen, wendde Primus Antonius weldra aan om zich de beurs te spekken, zonder in het minst respect te hebben voor Mucianus, die nader en nader kwam, hetgeen [voor hem]

funester was dan wanneer hij Vespasianus had geringschat.

[50] Maar daar de winter voor de deur stond en het vlakke terrein door de Po drassig was geworden, begaf her leger zich op mars zonder bagage. De veldtekenen en adelaars van de zegevierende legioenen, die soldaten die door wonden of ouderdom waren verzwakt, ja zelfs zeer velen die heel geen letsel hadden opgelopen, bleven te Verona achter:

111, 50-51 210

de infanterie en cavalerie [van de hulptroupen] niet wat elitemanschappen uit de legioenen waren naar het scheen toereikend voor een oorlog die reeds zo goed als afgelopen was.

Het elfde legioen had zich hierbij aangesloten, na aanvankelijk een afwachtende houding te hebben aangenomen; doch nu de zaken voorspoedig gingen, was het bezorgd, omdat het zich afzijdig had gehouden. Zesduizend Delmatiërs, kersvers gelicht, vergezelden het; hun aanvoerder was [officier de ex-consul Pompeius Silvanus;133 de stuwende kracht in deze gelegenheden was [evenwel] de legioenscommandant Annius Bassas. Deze wist Silvanus, die een laks officier was en die de tijd tot actie niet praten verdeed, onder de schijn van subordinatie naar zijn hand te zetten en verleende zijn bijstand bij alles wat er maar te doen viel volijverig en zonder er veel drukte over te maken.

Bij deze troepen werd het puik van de marinesoldaten van het eskader van Ravenna, die vergunning vroegen om bij de legioenen te mogen dienen,' ingedeeld: om de bemanning van de vloot op de vereiste sterkte te brengen tegen Delmatiërs. Leger en aanvoerders hielden halt te Fanum Fortunae:3' daar zij zich over de algemene toestand nader wilden beraden, omdat zij hadden vernomen dat de praetoriaanse cohorten uit Rome waren opgecommandeerd en omdat zij meenden dat de Apennijnen-passenu' militair waren bezet; wat bovendien [de aanvoerders] zelf betrof— hun boezemt in een door oorlog uitgemergelde landstreek het gebrek aan middelen angst na, alsook de opstandige kreten van de soldaten die om het nagelgeld'137 (dit is het woord voor deze toelage) riepen. Ook hadden zij last met in geld ['koren voorzien en dientengevolge veroorzaakten ongeduld en begerigheid') oponthoud, daar men ging roven wat men zich" had kunnen laten leveren.

[51] Zeer veel gelezen schrijvers heb ik als zegslieden dat er hij de overwinnaars een zo groot gebrek aan eerbied heeft bestaan voor wat naar zedelijke maatstaf betamelijk, voor wat zondig was, dat een gewoon huzaar kwam verklaren dat hij in de jongste slag zijn broer had gedood en daarvoor van zijn chefs beloning trachtte te verkrijgen. Nu gedoogde de menselijke moraal evenmin dat zij hem beloonden voor die moord, als het karakter van de oorlog het toeliet hem ervoor te straffen. Zij stuurden hem. niet een kluitje in het riet, zogenaamd omdat hij een grotere remuneratie had verdiend dan men hem ogenblikkelijk kon uitbetalen. En verder wordt er over deze aangelegenheid niets meer vernield.

III, 51-53 21-7

Overigens had zich ook in vroegere burgeroorlogen weleens een dergelijk schelmstuk voorgedaan. Immers in de slag die op de laniculum tegen Cinna woedde, doodde een soldaat van de partij van Pompeius Strabo zijn eigen broer, maar sloeg vervolgens, tot het besef van zijn wandaad gekomen, de hand aan zichzelf, zoals Siserma' verhaalt: zoveel heviger was bij onze voorvaderen weliswaar enerzijds het trachten naar de roem der deugd, maar zoveel bitterder was anderzijds bij hen ook het berouw over misslagen.

Hoe dit ook zij, het zal niet te onpas zijn indien wij van deze en andere, uit de oude overlevering opgehaalde anekdoten gewag maken, zo vaak als gebeurtenissen en omstandigheden voorbeelden van het goede¹⁴³ of vertroosting en verzoeking voor het kwade zullen vergen.

[52] Antonius en de leiders van de partij besloten de cavalerie vooruit te zenden en heel Umbrië af te spieden of de bergkam van de Apennijnen ergens langs een geleidelijker glooiende helling¹⁴⁴ toegankelijk was; voorts besloten zij de hoofdmacht en al wat er in Verona aan soldaten lag in het veld te brengen en de Po alsmede de zee met konvooien te bezaaien.

Nu waren er onder de aanvoerders lieden die de zaak op de lange baan wilden schuiven: immers Antonius' invloed was reeds al te groot en bovendien verwachtte men vastere instructies van de zijde van Mucianus. Inderdaad zond Mucianus, bezorgd door een zo snelle overwinning en menend dat hem, als hij zich niet in eigen persoon van Rome meester maakte, elk aandeel aan de oorlog en aan de roem zou ontgaan, brief op brief aan Primus en Varus, in dubbelzinnige bewoordingen nu eens uitvoerig uiteenzettend dat men wat begonnen was, energiek moest doorzetten, dan weer de voordelen van een bedachtzame tactiek in het licht stellend; hij was namelijk van een dusdanige mentaliteit dat hij, al naar gelang het afliep, tegenslagen afwees of zichzelf successen toerekende.

Plotius Griphus, zojuist door Vespasianus in de senatorenstand verheven en tot legioenscommandant benoemd, en de overigen op wie hij kon bouwen, adviseerde hij openhartiger. En al deze lieden hebben zich in hun antwoorden over het ongeduld van Primus en Varus in ongunstige zin, dat wil zeggen: juist zoals Mucianus dit gaarne zag, uitgelaten. Hij zond deze brieven door naar Vespasianus en wist het uiteindelijk zover te sturen dat Antonius' maatregelen en handelingen Met in die mate waardering vonden als Antonius wel had gehoopt.

[53] Antonius kon dit node verkroppen en schoof de schuld op Mucianus, door wiens kwaadsprekerijen de risico's die hij, Antonius,

in, 53-54 na in, 54-55 213

op zich had durven nemen, waren gebagatelliseerd. Hij matigde zich dan ook niet in zijn uitlatingen, onbeheerst van tong als hij was en Met gewend de rol van onderdanige dienaar te spelen. Hij stelde een brief op aan Vespasianus, blufferiger dan pas geeft wanneer men zich tot de keizer richt en zonder zich ervoor te ontzien in bedekte termen tegen Mucianus uit te vallen: 'In Antonius, had er de Pannonische legioenen toe weten te brengen de wapenen op te nemen; op instigatie van hém waren de korpscommandanten van Moesië in beweging gekomen; door zijn onverzettelijkheid was het mogelijk geweest de overtocht over de Alpen te forceren, had men Italië kunnen bezetten en een barrière kunnen opwerpen tegen de hulptroepen van de Germanen en Raetiërs. Dat hij de verdeelde en verstrooide legioenen van Vitellius met een stormachtige cavaleriecharge en pal daarop met een stoot van de infanterie een hele dag lang en ook nog de daaropvolgende nacht had voortgejaagd, dit was een wapenfeit van de allereerste rang en zijn werk. De catastrofe van Cremona moest men boeken op het debet van de oorlog: op nog groter schande, op de verwoesting van nog meer steden waren burgertwisten uit vroeger dagen de staat duur komen te staan. Hij diende zijn keizer niet met boodschappen en brieven doch niet de gewapende vuist; niet dat hij afbreuk wilde doen aan de roem van hen die onderwijl Dacië tot rust hadden gebracht: Min was de vrede in Moesië, hém waren welzijn en veiligheid van Italië ter harte gegaan; door zijn aansporingen waren de Gallische en Spaanse landen, dit allerbelangrijkste gedeelte van heel de wereld, voor Vespasianus gewonnen. Doch al zijn moeite en inspanningen waren om niet indien de beloningen voor gevaren uitsluitend diegenen ten deel vielen die aan deze gevaren geen deel hadden gehad.'

Natuurlijk ontsnapte dit alles niet aan Mucianus' aandacht, wat ernstige veten tot gevolg

had, die Antonius primitiever, Mucianus diplomatiek en daardoor des te onverzoeijker voedde.

[54] Maar Vitellius trachtte, toen zijn macht bij Cremona was gebroken, de berichten van deze nederlaag te verheimelijken en hield door dit dwaze ontveinzen eer de middelen die het kwaad hadden kunnen keren tegen, dan het kwaad verre. Immers, was hij ervoor uitgekomen en had hij overleg gepleegd, dan had hij nog kansen en resources te over gehad: doch daar hij integendeel voorgaf dat alles voor de wind ging, raakte hij door zijn onwaarachtigheden hoe langer hoe dieper in het moeras. Zonderling dit zwijgen over de oorlog in zijn naaste omgeving, verboden door heel de stad dit thema van gesprek. En dit was de oorzaak dat des te meer lieden — en wel diegenen die, indien het hun had vrijgestaan, de waarheid zouden hebben verteld — juist omdat men hun dit 145 verbood, des te gruwelijker praatjes verbreidden.

Ook deden de leidende figuren uit het kamp van de vijand al het mogelijke om het gerucht te vergroten, door gevangengenomen verspieters van Vitellius overal rond te leiden, met de bedoeling dat zij de geweldige sterkte van het overwinnende leger zouden leren kennen, en hen dan weer los te laten. Vitellius onderwierp al deze lieden in het geheim aan een verhoor en liet hen dan ter dood brengen.

Met een opvallende volharding wist de centurio Julius Agrestis, na lang praten waarmee hij Vitellius tevergeefs tot manhaftig handelen trachtte op te wekken, te bereiken dat hijzelf werd uitgestuurd om de Macht van de vijand en wat er bij Cremona was geschied te mogen gaan bezichtigen. Nu trachtte hij niet Antonius te bedriegen door tersluiks te spioneren, maar kwam er openlijk voor uit dat hij opdracht had van Vitellius, maakte ook zijn eigen bedoeling bekend en verlangde alles te mogen bekijken. Men gaf hem mensen mee om hem het slagveld, de plaats waar Cremona had gestaan, benevens de krijgsgevangenen legioenen te laten zien.

Agrestis keerde terug naar Vitellius en toen deze weigerde te geloven dat Agrestis' relaas waarheidsgetrouw was en hij er, wat meer is, Agrestis zelfs van berichtte omgekocht te zijn, sprak deze: 'Aangezien gij een klemmend bewijs nodig hebt en noch mijn leven noch mijn dood u verder van enig nut kan zijn, zal ik u een bewijs leveren waaraan gij wel geloven moet.' En na aldus afscheid te hebben genomen, staafde hij zijn woorden met een vrijwillige dood.

Sommigen hebben vermeld dat hij op bevel van Vitellius is gedood; aangaande de trouw van de man en zijn karakter vastheid getuigen zij hetzelfde.

[55] Als uit de slaap opgeschrikt, gaf Vitellius bevel aan Julius Priscus en aan Alfenus Varus om niet veertien praetoriaanse cohorten en alle cavalerieafdelingen de Apennijnen te bezetten; het legioen marinesoldaten trok mee. Zoveel duizenden bewapende manschappen, het beste van het beste aan paarden zowel als aan mannen, zouden indien zij iemand anders als aanvoerder hadden gehad, zelfs voor een offensieve oorlogvoering sterk genoeg zijn geweest. De overige cohorten zijn ter bescherming van de hoofdstad onder commando van Lucius Vitellius, de broer van de keizer, geplaatst. Wat de keizer zelf betrof, zonder ook maar in enig opzicht iets van zijn gebruikelijke weelderigheid op te geven en door gebrek aan vertrouwen zich haastend, liet hij

III, 55-56 214

in allerijl verkiezingen houden, waarbij hij voor vele jaren vooruit de consuls aanwees; voorts verleende hij kwistig verdragen aan de bondgenoten, het in Latii' aan buitenlanders; sommigen schold hij de schattingen kwijt, anderen hielp hij met vrijdom van belastingen;

kortom, zonder zich iets van de toekomst aan te trekken, scheurde hij het rijk aan flarden. Hoe dit ook zij, het volk verdrong zich hongerig' rond deze stortvloed van privilegiën, de grootste zotten kochten ze voor geld, bij de bezonnen lieden werden voor hersenschimmig gehouden [voorrechten] die men noch kon verlenen, noch kon ontvangen, zonder het welzijn van de staat te schaden.

Eindelijk dan begaf Vitellius zich, omdat het leger dat zich in Mevama' had genesteld dat nadrukkelijk eiste — terwijl een grote stoet senatoren [volgde], velen van wie zich lieten meeslepen in hun zucht hem te behagen, nog meer uit angst —, naar de legerplaats, besluiteloos in zijn hart en een speelbal van onbetrouwbare raadgevingen.

[56] Terwijl hij in de vergadering zijn redevoering afstak, vloog er — o, wonder voorteken — zo'n grote zwerm ongeluksvogels' 49 over hem heen, dat zij met een donkere wolk het daglicht onderschepten. Daar kwam nog een ander onheilspellend voorspook bij: een stier vluchtte weg van de altaren, smeed het offergereedschap overhoop en werd eerst op grote afstand, dus niet op de gebruikelijke manier om offerdieren te slachten, afgemaakt.

Maar het meest sinistere ongeluksfenomeen was Vitellius zelf, met zijn onkunde op het stuk van krijgsgzaken, zijn zorgeloosheid in het treffen van maatregelen Vitellius die telkens bij anderen zijn licht opstak hoe de formatie was van een leger op mars, welke voorzorgen men had te nemen bij het verkennen, hoe ver men mocht gaan bij het forceren van oorlogsoperaties of bij het uitstellen ervan, en die hij ieder bericht tot zelfs op zijn gelaat en in zijn manier van lopen zijn ontreddeering toonde,... om zich ten slotte maar dronken te drinken.

Ten langen leste keerde hij, uit afkeer van het leven te velde en omdat hij had gehoord dat de vloot van Misenum was afgefallen, naar Rome terug, bij iedere nieuwe jobstijding ten prooi aan paniek maar zonder zorg te dragen voor een beslissende wending ten aanzien van de einduitslag. Want terwijl niets hem belette de Apennijnen over te trekken, daar de kracht van zijn eigen leger nog ongeschokt was en de door winterkoude en ontberingen verzwakte vijand aan te vallen, heeft hij door zijn krachten te versplinteren zijn wakkerste soldaten die bereid waren tot het uiterste stand te houden, aan afslachting en krijgs

III, 56-58 215

gevangenschap prijsgegeven en dit tegen het inzicht van de ervarensten van zijn centurio's in die hem, als men hun raad had gevraagd, zeker de waarheid zouden hebben gezegd.

Doch deze laatsten werden door Vitellius' intiemste vrienden op een afstand gehouden, want de oren van de keizer waren zó afgestemd dat hij ongaarne hoorde wat nuttig was en naar niets wilde luisteren tenzij het aangenaam klonk, ook al kon het hem schade berokkenen.

[57] Maar wat de vloot van Misenum betrof (zoveel vermag in dagen van burgerwist de brutaliteit van zelfs een enkel individu), het was Claudius Faventinus, een door Galba oneervol ontslagen centurio, die haar tot afvalligheid heeft weten over te halen, door haar met behulp van vervalste brieven van Vespasianus een premie voor haar verraad in uitzicht te stellen. Gezagvoerder over dit eskader was Clandius Apollinaris, op het stuk van trouw een man zonder ruggengraat, doch evenmin voortvarend in ontrouw. En de voormalige praetor Apinius Tiro, die toevalligerwijs te Minturnae¹⁵¹ vertoefde, bood zich de afvalligen als leider aan. Door hen werden de plattelandssteden en kolonies meegesleept, waarbij de burgerij van Puteolil 51 speciaal genegenheid voor Vespasianus aan den dag legde, terwijl daarentegen Gapua' Vitellius trouw bleef: zo mengden zij hun lokale naijver in de burgeroorlog.

Vitellius koos Claudius Julianus uit (deze had nog kort tevoren over het eskader van Misenum op soepele wijze het bevel gevoerd) om de gemoederen der soldaten te kalmeren; men gaf hem ter ondersteuning een stedelijk cohorte mee, benevens de gladiatoren die onder Julianus' commando stonden.

Toen van weerszijden de legerplaatsen elkaar tot op korte afstand waren genaderd en Jubanus zonder zich lang te bedenken tot de partij van Vespasianus was overgelopen, bezetten zij [gezamenlijk] Tarracina, '53 een stad beter beveiligd door haar muren en ligging dan door het verstand van deze legerleiding."

[58] Toen dit alles aan Vitellius bekend was geworden, liet hij een deel van zijn troepen met de commandanten van de lijfwacht te Narnia 155 achter en zond zijn broer Lucius Vitellius met zes cohorten en vijfhonderd man cavalerie om aan de oorlog, die door Campanië heen dreigend kwam opzetten, het hoofd te bieden.

Hijzelf werd, ondanks zijn diepe neerslachtigheid, door het aanhankelijkheidsbetoon van zijn soldaten en de uitroepen van de burgerij die wapens eiste, weer wat opgemonterd, daar hij die bende lafaards van wie men waarlijk niet kon verwachten dat hun moed verder zou gaan

III, 58-59 216 nl, 5n-60 217

dan hun mond, met een bedrieglijke voorspiegeling als 'leger' en 'legioenen' betitelde.

Op aansporing van zijn vrijgelatenen (want wat zijn vrienden betrof, hoe aanzienlijker die waren, des te minder trouw waren zij) liet hij de tribus" bijeenroepen en nam diegenen die zich voor de krijgsdienst meldden de eed van trouw af. Maar daar zij in al te grote menigte kwamen toestromen, verdeelde hij de zorg van het selecteren onder de beide consuls; voorts legde hij de senatoren een zeker aantal slaven en een bepaald gewicht aan zilver lak oorlogstribuut op. De Romeinse ridders boden hun diensten en hun geld aan, terwijl zelfs de vrijgelatenen het verlangen kenbaar maakten eenzelfde prestatie te mogen inbrengen. Dit plichtsbetoon-in-schijn, voortgekomen uit vrees, had zich verkeerd in enthousiasme en wat de meesten aan het hart ging, dat was niet zozeer Vitellius als wel het verval en de deplorabele toestand van de keizerlijke waardigheid.

Ook droeg Vitellius zelf er het zijne toe bij om met gelaatsuitdrukking, stem en tranen het medelijden te wekken - royaal met zijn beloften en, zoals dit nu eenmaal de gewone gang van zaken is bij mensen in angst, overdreven. Ja sterker nog, hij wilde zelfs 'Caesar' worden genoemd, wat hij vroeger had afgewezen maar wat hij nu wel wilde in zijn bijgelovige generatie voor deze titel en ook omdat de mens in zijn vrees naar de raad van verstandige lieden niet méér oren heeft dan naar het zinloze gepraat van het gepeupel.

Doch zoals al deze, in een onberaden bevlieging op touw gezette en aanvankelijk gedijende ondernemingen na verloop van tijd gaan kwijnen, zo begonnen gaandeweg de senatoren en ridders af te druipen, in het begin schoorvoetend en als de keizer er zelf niet bij was, doch weldra met onverholen minachting en zonder egards in acht te nemen - totdat Vitellius, uit schaamte over zijn mislukte toelig, opgaf wat toch niet opging.

[59] Weliswaar had het bezetten van Mevania, waardoor als het ware de oorlog opnieuw scheen op te laaien, Italië schrik aangejaagd, maar anderzijds heeft het zo angstige vertrekken van Vitellius ongetwijfeld de sympathie voor Vespasianus' zaak doen stijgen.

Samnieten, 1117 Paelignen¹⁵⁸ en Marsen' blaakten, uit jaloersheid omdat Campanië hen voor was geweest - zoals men dit vaak ziet bij het zich onderwerpen aan een nieuwe heer -, van ijver tot alle diensten waartoe de oorlog verplicht.

Maar door het afgrijselijke winterweer werd het leger bij zijn overtocht over de Apenrijnen

zwaar geteisterd en de moeilijkheden' waarmee de soldaten die zich, hoewel zij bij hun opmars niet werden bestookt, ternauwernood door de bergen sneeuw heen konden worstelen, hadden te kampen, bewezen hun aan hoe een groot gevaar zij het hoofd hadden moeten bieden indien de Fortuin die de leiders van de Flavische partij niet minder vaak behulpzaam is geweest dan hun koel overleg, Vitellius niet maar Rome had doen terugkeren.

Bij die gelegenheid ontmoetten zij Petilius Cerialis, I61 die door zijn boerenkleding en dankzij zijn kennis van de topografie ter plaatse tussen de wachtposten van Vitellius door was geglipt. Cerialis was nauw verwant aan Vespasianus en ook zelf niet zonder roem als krijgsman, reden waarom hem een plaats in de legerleiding werd ingeruimd.

Dat ook voor Flavius Sabinus en voor Domitianus de weg tot ontvluchting heeft opengestaan, is door velen vermeld; inderdaad wisten door Antonius gezonden boden met allerlei kunstgrepen tot hen door te dringen en wezen hun de plaats waar zij een escorte konden vinden. Sabinus voerde als verontschuldiging' zijn gezondheidstoestand aan, ongeschikt voor de zware inspanning en voor [het opbrengen van] stoutmoedigheid; wat betreft Domitianus, hem ontbrak het niet aan zelfvertrouwen, maar hij was bang voor de hem door Vitellius toegevoegde bewakers, ofschoon die hem beloofden hem op zijn vlucht te willen vergezellen: hij vreesde namelijk dat zij hem een valstrik spanden. En toch smeedde Vitellius zelf, met het oog op zijn eigen verwanten, tegen Domitianus volstrekt geen snode plannen.

[60] Te Carsulae' aangekomen namen de leiders van de [Flavische] partij een paar dagen rust, totdat de hoofdmacht van de legioenen hen zou inhalen. Ook de ligging zelf van de legerplaats stond hun aan, ons het wijde vergezicht dat zij bood en ook omdat de aanvoer van voorraden verzekerd was en men de florissantste plattelandssteden achter zich wist; tevens hoopte nies onderhandelingen te kunnen aanknopen met de op een afstand van tien mijl gelegeerde Vitellianen en hen over te halen)" tot verraad. Dit was de soldaten heel niet naar de zin: zij waren namelijk meer verlangend naar een overwinning dan naar vrede; zelfs wilden zij niet op hun eigen legioenen wachten waarin zij eerder deelhebbers in het gewin dan deelgenoten in het gevaar zagen.

Antonius riep hen in vergadering bijeen en bracht hun aan het verstand 'dat Vitellius nog beschikte over strijdkrachten, weifelmoedige indien zij zich konden bezinnen, geduchte als zij eenmaal tot wanhoop waren gedreven. De eerste zetten in een burgeroorlog moest

60-62 218 in, 62-63 219

men aan het toeval overlaten: op de overwinning werd door overleg en berekening de kroon gezet. Reeds was de vloot van Misenum, reeds was het heerlijke kustland van Campanië afvallig geworden en van heel de aardbodem restte Vitellius niets anders dan wat er tussen Tarracina en Narnia lag. Roem genoeg was er geogst met de slag van Cremona en roet de vernietiging van Cremona maar al te veel verontwaardiging: zij moesten er niet naar streven Rome in te nemen, veeleer moesten zij her zien te sparen. Veel groter loon en verre de allergrootste eer zouden hun deel zijn indien zij het behoud voor senaat en volk zochten te bereiken zonder Romeins bloed te vergieten.'

Door deze woorden en andere in die trant werden de gemoederen tot bedaren gebracht.

[61] Niet lang daarna kwamen de legioenen. En door de schrikaanjagende mare van de aanwas van het [Flaviaanse] leger begonnen de Vitellianen te wankelen, daar er niemand was die hen tot oorlog aanzette, tot overlopen velen, in een wedijver wie het eerst zijn centurien en vendels zou uitleveren, hij wijze van oen geschenk aan de overwinnaar en in

de hoop hiervoor zelf later dank te oogsten.

Door deze overlopers kwamen de Flavianen te weten dat Interamnium, in de naburige vlakte, roet een korps cavalerie, vierhonderd man sterk, bezet werd gehouden. Varus werd er onverwijld op af gestuurd met een detachement lichtbewapenden en doodde een paar mannen die weerstand boden; het merendeel wierp de wapens weg en vroeg pardon. Sommigen zochten opnieuw een goed heenkomen naar de legerplaats⁶⁵ en demoraliseerden daar alles door in de praatjes die zij rondstrooiden, hoog op te geven van de marmermoed en getalsterkte van de vijand, om hierdoor de schande dat zij hun post hadden opgegeven te temperen.

Nu stond er bij de Vitellianen hoegenaamd geen straf op eerloosheid, ja door de aan afvalligen toegekende beloningen was de trouw ondermijnd en wat er overbleef slechts een wedijver in trouweloosheid. Schering en inslag waren de gevallen van overlopen van tribunen en centurio's — want de gemene man was blijven volharden in zijn trouw aan Vitellius totdat Priscus en Alfenus¹ de legerplaats verlieten, tot Vitellius weerkeerden en zo allen collectief van de smaad van verraad onthieven.

[62] In deze zelfde dagen werd Fabius Valens te Urbinum,¹⁶⁷ waar hij in de gevangenis zat, gedood. Zijn hoofd werd bij de Vitelliaanse cohorten te kijk gezet om te voorkomen dat deze verder nog enige hoop zouden koesteren. Want zij geloofden dat Valens zich naar Germanië had weten door te slaan en dat hij aldaar oude en nieuwe strijdkrachten op de been bracht: op het gezicht van zijn afgehouden hoofd vervielen zij tot wanhoop.

Wat overigens het Flavianaanse leger betreft — het is niet te geloven hoezeer het ter dood brengen van Valens hun moed stijfde en hoezeer zij diens dood opvatten als het einde van de oorlog.

Valens was geboren te Anagnia¹ en stamde uit een riddersgeslacht. Brutaal van aard, doch niet van verstand ontbloot, trachtte hij de reputatie van man-van-de-wereld niet frivole buitensporigheid te verkrijgen:⁶⁹

Bij de Juvenal ia-spelen¹ onder Nero trad hij, quasi noodgedwongen doch dra uit vrije wil, in mimerollen op, meer niet talent dan met fatsoen.

Als legioenscommandant heeft hij Vespasianus gccaajoleerd maar tevens in opspraak gebracht; Fonteius Capito beroofde hij van het leven nadat hij hem zedelijk had bedorven, of omdat hij hem niet had kunnen bederven; jegens Galba pleegde hij verraad, Vitellius is hij trouw geweest en door de ontrouw van anderen is hij in een gunstiger daglicht komen te staan.

[63] Daar Vitellius' soldaten hun hoop aan alle kanten zagen afgesneden, besloten zij tot de [Flaviaanse] partij over te gaan; doch zij wilden ook niet dat dit zonder decorum zou geschieden maar daalden met hun ontplooid veldtekenen en standaards af naar de zich onder Narnia uitbreidende vlakte.

De Flavianaanse troepen hadden zich, als voor de strijd slagvaardig en in volle wapenrusting, in dichte gelederen en goed van de heerbaan opgesteld. Zij vingden de Vitellianen in hun midden op en nadat deze waren omringd, sprak Primus Antonius hen vriendelijk toe: een deel kreeg bevel in Narnia, een ander deel te Interamnium te blijven. Tevens liet men daar een paar van de overwinnende legioenen achter die niet hinderlijk voor hen zouden zijn wanneer zij zich rustig hielden en die tegen weerspanningheid krachtadig zouden kunnen optreden.

Ook bleven in die dagen Primus en Varus niet in gebreke Vitellius, bij toonde van een reeks boden, lijfsbehoud, geld en een rustig afgelegd hoekje in Campanië aan te bieden

indien hij, na de wapenen te hebben gestrekt, zichzelf en zijn kinderen onder Vespasianus' hoede wilde stellen. In diezelfde geest vervatte ook Mucianus een brief waaraan Vitellius het meest vertrouwen hechtte; ja zelfs besprak hij reeds het aantal slaven en overlegde hij welk punt van de kuststreek hij [tot verblijfplaats] zou kiezen. Zo groot was de indolentie die in deze man

[11, 63-65 220 ni, 65-66 221

was gevaren dat, wanneer zijn omgeving zich niet had herinnerd dat hij keizer was geweest, hij het zelf zou vergeten.

[64] Maar de notabelen onder de burgerij hitsten in geheime gesprekken de stadspraefect Flavius Sabinus op, het erop aan te leggen in de overwinning en roem zijn part te krijgen: 'hij beschikte immers over een eigen gewapende macht, te weten de stedelijke cohorten; ook zouden de cohorten van de nachtpolitie en de brandweer zich niet onbetuigd laten, evenmin als hun eigen' slaven en het geluksgesternte van de partij hem in de steek zouden laten. Daarenboven kon hij staat maken op dat voorrecht van overwinnaars dat alles hun toevalt: hij moest er maar voor oppassen dat hij bij Antonius en Varus niet in roem achter kwam te staan.

Vitellius restten nog maar enkele weinige cohorten, die bovendien door de deprimerende berichten van alle kanten nerveus en angstig waren geworden. Wuft is de gezindheid van het volk en bijgevolg wierp hij, Sabinus, zich op als leider, dan zou de burgerij weldra even kruiperig kwispelstaarten voor Vespasianus.¹⁷² Vitellius? — die had zelfs toen het hem voor de wind ging het roer niet recht kunnen houden, laat staan dan nu hij door de algehele &likte niet tamheid was geslagen.

Dank voor het beëindigen van de oorlog zou hij oogsten die Rome bezette. Daarom beraamde het hem, Sabinus, de heerschappij voor zijn broer te redden, evenals het Vespasianus betaamde [ervoor te zorgen] dat alle overigen in rang na Sabinus zouden komen.'

[65] Geenszins niet opgewekt gemoed vernam Sabinus deze uitlatingen, daar hij een door ouderdom verzwakt man was. Overigens waren er lieden die insinueerden dat hij —naar zij meenden — uit nijd en afgunst de troonsbestijging van zijn broer trachtte op te schorten. Immers, Flavius Sabinus was ouder dan zijn broer en stond, toen zij beiden nog gewone burgers waren, in aanzien en rijkdom boven Vespasianus; ja men geloofde zelfs dat Sabinus het krediet van zijn broer, toen dit een lelijke klap had gekregen, maar karigjes heeft geschraagd door hem op zijn huis en landerijen hypotheek te verstrekken; dit nu waren de redenen waarom men, hoewel hun verstandhouding in schijn goed bleef, heimelijke rancunes vreesde.

Een gunstiger uitleg wil dat Sabinus, een zachtaardig man, gruwde van moord en doodslag en daarom, in gesprek op gesprek, met Vitellius over vrede en het neerleggen van de wapenen op zekere voorwaarden onderhandelde. Na dikwijls in het paleis te hebben geconfereerd, zijn zij ten slotte in de tempel van Apollo naar verluidt tot het sluiten van een akkoord gekomen. Voor de tekst [van deze overeenkomst] en voor de toon [waarin de onderhandelingen zijn gevoerd] hadden zij twee getuigen, Cluvius Rufus¹⁷³ en Sillus Italicus:¹⁷⁴ zij die vanuit de verte op hun gelaatsuitdrukkingen letten, constateerden dat die van Vitellius terneergeslagen en zonder mannelijke waardigheid waren, terwijl Sabinus niet uitdagend deed, ja veeleer als iemand die deernis voelt opwellen.

[66] Had Vitellius de zijnen nu maar even gemakkelijk tot andere gedachten kunnen

brengen als hijzelf zijn plaats had ingeruimd, dan zou Vespasianus' leger zonder bloedvergieten zijn intocht in Rome hebben kunnen houden. Doch juist degenen die Vitellius het trouwst waren, wilden van vrede en voorwaarden niets horen, maar wezen op het gevaar en de schande, én op de omstandigheid dat het van de willekeur van de overwinnaar afhing of hij zijn woord gestand zou doen.

'Zo'n geweldig superioriteitsgevoel' 75 bezielt toch waarlijk Vespasianus niet dat hij Vitellius als ambteloos burger zal dulden; trouwens, zelfs de overwonnenen zullen hierin niet berusten: aldus zal er gevaar voortkomen uit deze barmhartigheid.

Zeker, Vitellius zelf is een oud man en voor- en tegenspoed beu; maar wat zal het aanzien, welke de positie wezen van zijn zoon Germanicus 177 Thans belooft men geld en slavenpersoneel benevens [een verblijfplaats aan] een van de baaien van Campanicus gezegende kust: maar heeft Vespasianus zich eenmaal in de heerschappij genesteld, dan zal er noch over hemzelf, noch over zijn vrienden een gevoel van veiligheid komen, noch ten slotte zal de rust voor de legers weerkeren voor en aler van zijn rivaal het levenslicht zal zijn gedooft.

Hoewel krijgsgevangene, die men voor bedenkelijke eventualiteiten had bewaard, is Fabius Valens voor die van de andere partij] toch al tot overlast geweest; hoeveel te minder dan zullen Primus en Fuscus, alsmede de fameuze exponent van de partij, Mucianus, tegenover Vitellius enige andere vrijheid van handelen bezitten dan hoogstens die éne: hem te doden. Caesar heeft Pompeius het leven niet gelaten, evenmin als Augustus het Antonius er heelhuids heeft laten afbrengen — of het moet misschien wezen dat Vespasianus van een verhevener moraliteit blijk geeft; Vespasianus, volgeling van Vitellius,' toen deze Vitellius ambtgenoot van Claudius was.

Welaan dan!" Veel liever moet gij u - gelijk 't het censorschap van uw vader, diens drievoudig consulaat, alsook de zo talrijke uw illustere Huis ten deel gevallen eerbewijzen betaamt —, ook al is het maar uit

III, 66-68 222

wanhoop, tot stoutmoedigheid aangorden. Uw soldaten staan onwrikbaar achter u, nog steeds kunt gij bogen op de sympathie van de burgerij; tenslotte kan er u en ons niets gruweligers overkomen dan dat waarin wij ons uit eigen beweging gaan storten. Sterven moeten wij wanneer wij overwonnen zijn, sterven eveneens wanneer wij ons op genade of ongenade hebben overgegeven: het enige dat nog van belang is, is dit: of wij onze laatste adem onder spot en boon ;zullen uitblazen dan wel door een daad, mannen waardig.'

[67] Dovemansoren vonden deze kloekmoedige raadgevingen bij Vitellius. Overstelpert werd zijn gemoed door een gevoel van jammer en bezorgdheid dat hij, door het koppig bestendigen van de oorlogstoestand, de overwinnaar later minder verzoeningsgezind voor zijn gemalin en voor zijn kinderen zou maken. Ook had hij nog een moeder, oud en afgeleefd; deze echter stierf enkele dagen voordat zij, door haar tijdige dood, de ondergang van haar Buis hoefde te beleven: van het keizerschap van haar zoon heeft zij overigens niets anders geogst dan verdriet én een algemeen geëerde naam.¹⁸⁰

Toen Vitellius op de vijftiende dag voor de kalendae van januari' het afvallen van het legioen en de cohorten die zich te Narnia hadden overgegeven, had vernomen, schreed hij in donkere kledij uit het paleis, omringd door zijn diepbedroefd personeel. In een kleine draagstoel werd zijn zoontje, een klein kind nog, gedragen als bij een lijk- staatsie, het huldegeroep van de menigte klonk vleiend maar strookte niet met de omstandigheden. De soldaten deden er een dreigend zwijgen toe.

[68] En er was niemand zo gespeend van besef voor de wisselvalligheid van het lot van een mens of hij was diep bewogen door zulk een schouwspel: een Romeins keizer, voor zeer kort nog heer en meester van heel het mensdom, die het gestoelte¹⁸² van zijn grootheid verlaat om dwars door het volk, dwars door de stad heen, uit de heerschappij te treden. Nog nooit had men iets dergelijks gezien, nog nooit iets dergelijks gehoord. Een daad van plotseling geweld had de dictator Caesar neergeveld, een verholen aanslag Gajus;⁸³ nachtelijk duister en een onbekend landhuis hadden de vlucht van Nero¹⁸⁶ aan het oog onttrokken; Piso¹⁸⁶ en Galba¹⁸⁶ waren als op het slagveld gevallen; voor een door hemzelf bijeengeropen vergadering, te midden van zijn eigen soldaten, terwijl uit de verte zelfs vrouwen naar hem stonden te kijken, legde Vitellius kort en in bewoordingen die zeer wel pasten bij de weemoed van het ogenblik, de verklaring af 'dat hij abdiceerde omwille van de vrede en van het gemenebest', [als] enige

In. 68-69 223

[gunst smekend] 'dat men zijner indachtig mocht blijven en dat men zich over zijn gemalin en over zijn onnozele bloedjes van kinderen zou erbarmen', onder het uitspreken van welke woorden hij zijn zoon in zijn armen voor zich uit Ophield, hem nu eens aan ieder afzonderlijk, dan weer aan allen collectief aanbevelend. Ten slotte, toen tranen zijn stem verstikten, maakte hij het gebaar aan de consul die naast hem stond (dit was Caccilius Simplex), zijn dolk die hij van zijn zijde had losgemaakt over te geven, als wilde hij afstand doen van zijn recht van leven en dood over de burgers.

Daar de consul hiervan volstrekt niets wilde weten en er een luid protest opklonk van hen die bij deze volksoploop aanwezig waren, ging Vitellius heen, als wilde hij in de tempel van Concordia '88 de regaliën afleggen en zich naar het buis' van zijn broer begeven. Dit ontketende een nog heftiger geschreeuw: men wilde zich ertegen verzetten dat hij zich naar het huis van een burger begaf] men riep: 'Naar het Palatium!'

Alle overige wegen waren versperd, alleen die ene weg waarlangs hij de Sa era via "1 kon bereiken, lag open: toen keerde hij teil einde raad naar het paleis terug.

[69] Van tevoren reeds was bij geruchte bekend geworden dat Vitellius afstand deed van de troon en Flavius Sabinus had een schrijven gericht tot de tribunen van de cohorten, 191 dat zij hun manschappen in toom moesten houden.

En zo gebeurde het dat—als ware de staat in zijn geheel Vespasianus reeds in de schoot gevallen—de kopstukken uit de senaat en zeer velen van de ridderstand, alsook alle soldaten van de stedelijke cohorten en van de nacht- en brandpolitie, het huis van Flavius Sabinus tot de nok vulden. Aldaar kwamen ook de berichten binnen betreffende de genegeheid van het volk en de dreigende houding van de Germaanse cohorten. 191

Nu was Flavius Sabinus te ver gegaan dan dat hij zich nog kon terugtrekken. 193 En in hun individuele angst dat zij, geïsoleerd en daarom des te weerlozer, ten prooi zouden vallen aan de achtervolging van de Vitellianen, dreven allen de nog aarzelende Sabinus ten oorlog; maar zoals het in dergelijke omstandigheden steeds gaat: raad werd door iedereen gegeven, tot het aanvaarden van risico toonden slechts weinigen zich bereid.

In de omgeving van het Fundanius-bassin, waarheen bewapende manschappen die Sabinus vergezelden afdaalden, stieten de strijdvaardigsten van de Vitellianen op dezen. Daar ontspoon zich een gevecht

III, 69-70 224

van weinig betekenis -het was immers maar een onvoorziene botsing - doch het voordeel bleef aan de zijde van de Vitellianen.

In zijn verlegenheid deed Sabinus hetgeen in de gegeven omstandigheden het veiligste was dat hij kon doen: hij nestelde zich in de burcht' van het Capitool, met zijn manschappen waarbij zich ettelijke senatoren en ridders hadden aangesloten wier namen te vermelden mij niet gemakkelijk zou vallen aangezien velen, toen Vespasianus eenmaal overwinnaar was, zich de schijn hebben gegeven op deze verdienste jegens de Flavische partij aanspraak te mogen maken.

Zelfs vrouwen ondergingen het beleg, onder welke het meest op de voorgrond trad Vertilana Gratilla," daar zij zich niet schaarde achter haar kinderen en verwanten, doch enkel achter de oorlog.

De soldaten van Vitellius legden wel een kordon om de belegerden, maar waren nonchalant in hun waakzaamheid: zo kon dan ook u het holst van de nacht" Sabinus zijn eigen kinderen en Domitianus, de zoon van zijn broer, naar het Capitool laten komen, nadat hij door een hiaat in het omsingelingskordon een ordonnans naar de leiders van de Flavische partij had gezonden om hun te melden 'dat hij en de zijnen 197 belegerd werden en dat zijn toestand, als men hem niet te hulp kwam, benard was'. Overigens bracht hij zo'n rustige nacht door dat hij zonder letsel vandaar weg had kunnen komen: want Vitellius' mannen waren weliswaar ontembaar van moed in het aangezicht van gevaren, doch hadden niet al te veel lust tot zwaar zwoegen en wachtkloppen; bovendien kwam er plotseling een winterse slagregen neerplenzen die hun in het zien en horen belemmerde.

[70] Bij het aanbreken van de dag zond Sabinus, nog voor het tot wederzijdse vijandelijkheden was gekomen, Cornelius Martialis, een voormalig primipilus, tot Vitellius niet instructies en met de klacht 'dat men zich niet aan de afspraken hield: het was dus enkel en alleen een komedie, dat wil zeggen een schijnvertoning van abdicatie geweest, ten einde zovele illustere mannen zand in de ogen te strooien. Want waarom zou hij dan anders rechtstreeks van het spreekgestoelte naar het huis van zijn broer zijn gegaan - dat huis dat het Forum domineert en dat bijgevolg de aandacht van de mensen moet trekken- liever dan naar de Aventijnse heuvel en het huis van zijn gemalin? Dit ware gepast geweest voor een gewoon burger die alles schuwt wat naar de allerhoogste waardigheid zweemt. Daarentegen was Vitellius teruggekeerd naar het Palatium, dat wil zeggen: naar het eigenlijke bolwerk van de absolute macht. Vandaar had men een gewapende troep uitgestuurd - een van de drukste gedeelten van de hoofdstad was

70-71 225

met de lijken van onschuldige mensen geplaveid, ja men had zelfs het Capitool niet ontzien!

Hijzelf, Sabinus, had zich toch immers als een vreedzaam burger, als een senator zoals er zovelen zijn, gedragen: terwijl tussen Vespasianus en Vitellius, niet veldslagen van legioenen, met het innemen van steden, met de capitulatie van cohorten, de beslissing werd uitgevochten, terwijl de Spaanse en Germaanse landen alsmede Brittannië reeds bezig waren zich los te maken had hij, Vespasianus' broer, zijn woord van trouw gestand gedaan totdat men hem buiten zijn toedoen had aangezocht om onderhandelingen te openen.

Vrede en eendracht zijn voor de overwonnenen heilzaam, voor de overwinnaars zijn ze slechts roemvol. Mocht Vitellius berouw voelen over de gemaakte afspraak, dan moest hij niet hém, Sabinus, na hem met trouwbreuk te hebben bedrogen, niet het zwaard naar het leven staan, noch Vespasianus' zoon, een nog maar nauwelijks volwassen jongmens -- wat zou er trouwens niet het van kant maken van één grijsaard en van één jongeman worden gewonnen?: liever moest Vitellius de legioenen tegemoetrekken en daarginder om de wereldheerschappij strijden: al het overige zou, al naar gelang de strijd uitviel, van stapel

lopen. '198

Vitellius zat te sidderen bij deze woorden en gaf om zich te rechtvaardigen slechts weinig tot bescheid, terwijl hij de schuld op de soldaten schoof, tegen wier al te onstuimig vuur een man als hij, met nog slechts bescheiden aspiraties, naar hij zei, niet op kon.

Voorts gaf hij Martialis de raad via een achterdeurtje van het huis ongemerkt weg te gaan, om te voorkomen dat hij als bemiddelaar van de gehate vrede door de soldaten zou worden afgemaakt: hijzelf, Vitellius, was niet meer tot gebieden of tot verbieden bevoegd, daar hij niet langer de opperbevelhebber, doch alleen nog naar de leuze van de oorlog was.

[71] Nog ternauwernood was Martialis op het Capitool teruggekeerd of de woedende soldaten waren j eveneens] reeds ter plaatse. Niemand voerde hen aan, ieder handelde op eigen gezag. In looppas rennen zij in colonne over het Forum, de tempels die het Forum beheersen voorbij, en laten hun slaglinie tegen de helling vóór hen oprukken tot aan de eerste poort van de Capitolijnse burcht.

Opzij van de helling, 199 aan de rechterhand voor wie van beneden naar omhoog loopt, verzezen van oudsher zuilengaanaderijen.

[De belegerden] klommen op het dak van deze gaanaderijen en bedolven de Vitellianen met stenen en dakpannen. Nu hadden deze als wapens niets

111, 71-72 226 16, 72-73 227

anders in hun handen dan zwaarden, en grof geschut of werptuig te laten aanrukken, kostte naar het hun voorkwam te veel tijd: zij slingerden brandfakkels op het naar voren uitspringende deel van de galerij en probeerden op te dringen achter het vuur aan. En zij zouden door de reeds halfverbrande deuren van het Capitool zijn binnengedrongen, ware het niet dat Sabinus links en rechts de standbeelden, roemrijke gedenktekenen van onze voorvaderen, van hun sokkels had gerukt en ze precies in de ingang, als een muur, tot een barricade had laten opwerpen.

Toen stormden de Vitellianen los op de aan de tegenovergestelde zijde gelegen toegangen van het Capitool, naast het gewijde bos van het Asyl," alsmede op de plaats waar de Tarpeische rots²⁰¹ langs honderd treden toegankelijk is. Onvoorzien was de aanval op deze heide punten; het meest nabij en het heftigst was de stoot die uit de richting van het Asyl kwam opzetten. En [de aanvallers] waren niet te stuiten, daar zij over de belendende gebouwen heen klommen die, in het vertrouwen dat het eeuwig vrede zou blijven, zover in de hoogte waren opgetrokken dat zij tot hetzelfde niveau reikten als de gelijkvloerse verdieping van het Capitool.

Hier tast men in het onzekere of de brand in de gebouwen is gestoken door de belegeraars dan wel - wat het meest verbreide gerucht is- door de belegerden, om hun al klimmend opdringende [aanvallers] af te slaan.

Vandaar sloeg de brand over op de aan de tempel' aangebouwde zuilengaanaderijen; weldra vatten de arenden die het frontispies droegen, met hun oude hout vlam en gaven voedsel aan het vuur. Zo werd het Capitool, niet de deuren gesloten, zonder verdedigd en zonder geplunderd te zijn, in de as gelegd.

[72] Van geen jammerlijker en verfoeilijker euveldaad is sedert de stichting van de stad de gemeenschap van het Romeinse volk ooit het slachtoffer geworden: dat -terwijl er zich geen vijand uit den vreemde voordeed en hoewel de goden, indien tenminste onze gedragingen het hun vergunden, ons genadig waren - de woning van de Algoede, Almachtige Jupiter, onder afsmeking van de zegen des hemels door onze stamvaderen als onderpand voor de heerschappij gesticht, die tempel die noch Porsenna²" na de overgave

van de stad, noch de Galliërs' naar haar inneming hadden kunnen ontwijden, door de razernij van haar machthebbers werd vernietigd.

Ook vroeger had het Capitool gebrand, in dagen van burgeroorlog, maar toen was het een euveldeed geweest van een particulier persoon; ditmaal echter was het openlijk belegerd, openlijk in brand gestoken. En uit welke motieven had men naar de wapenen gegrepen? Wat was wel de inzet die zulk een kolossale ramp wettigde? Het is overeind blijven staan zolang wij ter verdediging van het vaderland oorlog voerden.

De gelofte [tot de bouw van het Capitool] had koning Tarquinius Priscus²⁰⁶ gedurende de Sabijnse oorlog gedaan; ook had hij er de grondslagen voor gelegd, meer conform zijn verwachtingen van toekomstige grootheid dan op een schaal als waartoe de nog slechts bescheiden middelen van het Romeinse volk strekten. Later hebben Servius niet de toegewijde hulp der bondgenoten, en daarop Tarquinius Superbus, na de inname van Suessa Pometia." Met de op de vijand veroverde wapenbuit, de bouw uitgebreid. Maar de glorie het werk tot voltooiing te hebben gebracht' was weggelegd voor de vrije staat: na het verdrijven van de koningen heeft Horatius Pulvillus²¹¹ in zijn tweede consulaat het Capitool gewijd, met zulk een praal en luister dat de in later tijden onmetelijke rijkdommen van het Romeinse volk het nog wel konden verfraaien, vergroten niet.

Op dezelfde fundamenten is het opnieuw gegrondvest, nadat het na verloop van vierhonderdvijfentwintig jaar," tijdens het consulaat van L. Scipio en C. Norbanus²¹³ was afgebrand. De zorg voor de wederopbouw nam Sulla na zijn overwinning op zich; nochtans heeft hij het niet mogen inwijden: dit is het enige geweest dat aan diens geluk is ontzegd. De naam van Lutatius Catulus' is naast al die vele werken van de Caesaren, tot Vitellius toe, bewaard gebleven.

Dit nu was de tempel die toen in de as werd gelegd.

[73] Overigens heeft [de brand] meer ontsteltenis bij de belegerden teweeggebracht dan bij de belegeraars. Immers de soldaten van Vitellius ontbrak het in hachelijke omstandigheden noch aan listigheid, noch aan vastberadenheid. Bij de andere partij verkeerden de manschappen in paniek, was de aanvoerder niet lamheid geslagen; ja als had hij zijn hoofd verloren, weigerden hem tong en oren de dienst. En hij liet zich noch leiden door andermans adviezen, noch wist hij zelf raad te schaffen, maar draaide door het geschreeuw van de vijand rechts en links in een kringetje rond, verbiedend wat hij zoëven had bevolen, bevelend wat hij zojuist had verboden. Weldra - zoals dit pleegt te gebeuren wanneer alles verloren is - bevalen allen, voerde niemand een bevel uit. Ten slotte wierpen zij hun wapenen weg en keken uit naar [een gelegenheid tot] vluchten en naar listen om zich ongemerkt uit de voeten te kunnen maken.

III, 73-74   228 111, 74-76   229

Opeens drongen de Vitellianen naar binnen en brachten alles met moord, niet het zwaard en met brandstichting in rep en roer. Enkelen - echte houwdegens -, onder wie Cornelius Martialis,²¹⁵ Aemilius Pacensis,²¹⁶ Casperius Niger en Didius Scaeva het meest naar voren kwamen, vermanden zich tot vechten: zij werden neergesabeld. Flavius Sabinus had zijn wapenen verloren en deed geen poging tot vluchten: de Vitellianen omsingelden hem alsook de consul Quintus Atticus,²¹⁷ die door de schijnvertoning van zijn magistratuur alsmede door zijn eigen ijdele onbeduidendheid sterk de aandacht had getrokken, daar hij manifesten aan het volk had laten uitgaan vol lofuitingen op Vespasianus, overladen met beschimpingen tegen Vitellius.

De overigen wisten onder allerlei avonturen te ontglippen, sommigen in slavenkledij, anderen doordat zij door trouwe cliënten in bescherming werden genomen en zich tussen

stukken bagage schuilhielden. Ook waren er die - doordat zij het wachtwoord van de Vitellianen, waardoor deze zich onderling kenbaar maakten, hadden opgevangen en er, wat meer is, naar vroegen of er het juiste weerwoord op wisten te geven -vermetelheid vermetelheid tot schuilplaats diende.

[74] Domitianus, die zich bij het begin van de inval bij de tempelbewaarder had verborgen, [kreeg] door de vindingrijkheid van een vrijgelatene [de kans] ene zich, gekleed in een linnen²¹⁸ gewaad, onder een groep offerdienaren te mengen zonder te worden herkend en is bij Cornelius Primus, een cliënt van zijn vader, in de buurt van het Velabrum ^{2J} ondergedoken. En toen zijn vader in het bezit van de macht was gekomen, heeft hij de woning van de tempelbewaarder laten slopen en op de plaats een bescheiden kapel voor Jupiter de Redder, benevens een altaar, laten oprichten niet een uitbeelding van zijn wederwaardigheden in marmer. Toen hij later zelf keizer was geworden, heeft hij voor Jupiter de Behoeder een reusachtige tempel gesticht, niet zichzelf'' in de schoot van de god.

Sabinus en Atticus werden, zwaar geketend, naar Vitellius gebracht, bij wie zij geenszins niet woorden van verbittering en vijandige blik werden ontvangen, tot briesende woede van degenen die hun recht hen ter dood te mogen laten brengen, alsmede hun beloning voor de moeite die zij zich hadden getroost, opeisten.

Het eerst ging er een geschreeuw op van hen die er het dichtstbij stonden, waarna het janhagel onder de grote hoop onmiddellijk Sabinus' executie vorderde, waarbij het nu eens een dreigende toon aansloeg om het dan weer met vleitaal te proberen. Staande op het bordes van het Palatium maakte Vitellius aanstalten om het grauw niet smeekbeden [te vermurwen]; maar dit wist hem zover te brengen dat hij [zijn pogingen] opgaf: toen werd Sabinus niet houwen en steken gedood en aan flarden gescheurd. En nadat men hem het hoofd had afgesneden, werd zijn romp naar de Gemonische trap²²¹ gesleurd.

[75] Zo is het einde geweest van een man over wie men waarlijk Met min moet denken. Vijfendertig jaar had hij zijn vaderland gediend en zich roem verworven in vrede en oorlog. Zijn rechtschapenheid en rechtvaardigheid waren buiten kijf; maar hij was al te praatgraag: dit is de enige blaam die, in de zeven jaar dat hij Moesië heeft bestuurd en in de twaalf gedurende welke hij de praefectuur van de hoofdstad heeft bekleed, de publieke opinie hem heeft weten na te houden. Op het einde van zijn leven hebben sommigen hens voor een slappeling gehouden; velen hebben in hem een gematigd man willen zien, die zuinig was niet het bloed van zijn medeburgers.

Wat wel bij een ieder als een paal boven water staat, is dit, dat vóór Vespasianus' troonsbestijging alle luister van het Havische Huis Sabillus omzweefde. Zijn gewelddadige dood is Mucianus een vreugde geweest, naar mij ter me is gekomen, en zeer velen plachten erop te wijzen dat ook de vrede ermee was gediend, aangezien tot beslechting was gekomen de naijver tussen twee mannen van wie de een zich steeds voor ogen moest houden dat hij een broer van de keizer was, de ander dat hij deelgenoot was in de heerschappij.

Intussen wist Vitellius weerstand te bieden aan het volk toen het eiste dat de consul' ter dood zou worden gebracht. Vitellius was gekalmeerd en wilde Atticus als het ware een wederdienst bewijzen, omdat deze aan degenen die hem vroegen wie het Capitool in brand had gestoken, zichzelf als de schuldige had voorgedaan. En door deze bekentenis - of misschien is het wel een aan de tijdsomstandigheden aangepaste leugen geweest - had Atticus, naar het scheen, de impopulariteit en schuld op zich genomen en er Vitellius' partij van ontlast.

[76] Gedurende deze zelfde dagen bedreigde L. Vitellius, die zijn legerplaats bij de tempel van Feronia 3 had opgeslagen, Tarracina²²⁴ met verwoesting. Binnen deze stad hadden zich gladiatoren en roeiers opgesloten, die zich noch buiten de muren durfden wagen, noch de moed tot een gevecht ni het open veld opbrachten. Over de gladiatoren had, zoals wij boven²²⁵ hebben vernield, Julianus het bevel, over de roeiers Apollinaris, mannen die door hun ongebondenheid en zorgeloosheid meer op gladiatoren dan op legeraanvoerders leken. Nachtronden lieten zij niet maken, niets deden zij ter versterking van zwakke steen in de muren: dag en nacht waren zij aan de rol en

III 76-77 230

luidruchtig aan het fuiven in de liefelijke plaatsjes langs de kust. En terwijl de soldaten in dienst van hun brooddrunkenheid verspreid waren, spraken zijzelf over de oorlog slechts onder de maaltijden.

Een paar dagen vroeger had Apinius Tiron de stad verlaten en bezorgde, door de hardheid waarmee hij in de plattelandssteden giften en gelden bijeengaarde, zijn partij meer impopulariteit dan middelen.

[77] Intussen nam. een slaaf van Verginius Capito zijn toevlucht tot L. Vitellius en beloofde, op voorwaarde dat hij manschappen zou krijgen, hem de vesting die van verdedigers ontbloot was in handen te zullen spelen. In het holst van de nacht legt hij lichtbewapende cohorten op de hoogste kammen van de bergen, boven het hoofd van de vijand, in stelling. Vanhier uit rennen nu zijn soldaten naar beneden, meer op moord uit dan op strijd: zij vellen hun tegenstanders die ongewapend zijn of een poging doen hun wapens te grijpen, sommigen zelfs uit hun slaap opgeschrikt terwijl ze door duisternis, angst, trompetgeschal en vijandelijk geschreeuw in verwarring worden gebracht. Enkele van de gladiatoren verzetten zich en sneuvelden, niet zonder tegenweer te bieden; de overigen ijlden naar de schepen, waar alles door een even wilde paniek in de war liep, daar de burgerbevolking zich [onder de soldaterij had gemengd, die zonder enig onderscheid [eveneens]] door de Vitellianen werd uitgemoord.

Zes brigantijnen waren, nog tijdens de eerste opschudding, ontkomen niet de vlootvoogd Apollinaris aan boord; de overige schepen werden op het strand prijsgemaakt of door de zee verzwolgen nadat zij onder de excessieve belasting van de zich in hun haast verdringende mensen tot zinken waren gekomen.

Julianus werd bij Lucius Vitellius voorgeleid en, nadat hij met zweepslagen lelijk was toegetakeld, voor diens ogen van kant gemaakt.

Er zijn lieden geweest die zich misprijzend hebben uitgelaten²²⁷ over L. Vitellius' echtgenote Triaria, omdat zij, naar hun zeggen, een krijgszwaard opzij, zich te midden van de ellende en beproevingen van het stormenderhand ingenomen Tarracina hooghartig en wreed had aangesteld.

Lucius zelf zond over dit voorspoedige wapenfeit een met laurier omwonden overwinningsbericht naar zijn broer en vroeg hem om nadere instructies, of hij op staande voet terug moest keren dan wel de algehele onderwerping van Campanië doorzetten. Dit nu is de redding geweest, niet alleen voor Vespasianus en zijn partij, maar ook voor de staat. Want indien de soldaten, zo van hun zege, buiten de hun van

III, 77-78 231

nature eigen hardnekkigheid om, in wilde overwinningsroes rechttoe, rechtaan naar Rome waren opgemarcheerd, dan zou er niet zonder alle krachten hij te zetten gestreden zijn en niet zonder dat de hoofdstad erdoor ten onder was gegaan. Want hoe infaam²²⁸ Lucius

Vitellius ook was, toch zat er energie in hem. En het was niet in edele eigenschappen zoals bij rechtschapen lieden dat zijn kracht stak, doch op de manier van alle booswichten, in ondeugden.

[78] Terwijl dit zich aan de zijde van Vitellius afspeelde, vierde het leger van Vespasianus dat Narnia had verlaten, de Saturnalia²²⁹ te Ocriculum' en liet de wapenen rusten. De oorzaak van dit zo averechtse dralen was dat men Mucianus wilde afwachten.

En het heeft niet ontbroken aan mensen die Antonius verdacht maakten door hem ervan te betichten dat' hij met voorbedachten rade treuzelde na een geheime correspondentie niet Vitellius, waarin deze hem het consulaat, de hand van zijn huwbare dochter, alsmede een rijke bruidsschat als beloning voor verraad aanbood. Anderen zeggen dat dit verzinsels zijn, in elkaar gezet om Mucianus genoeg te doen; sommigen weer menen dat dit de bedoeling van alle legeraanvoerders is geweest: liever Rome met oorlog te bedreigen dan aan te tasten, aangezien de sterkste cohorten reeds van Vitellius waren afgevallen en het ernaar uitzag dat hij, wanneer hem alle hulpmiddelen waren afgesneden, wet afstand zou doen van de troon: maar alles was verbroddeld [aanvankelijk] door het overijld optreden, daarna door het gebrek aan doorzettingsvermogen van Sabinus, die eerst roekeloos naar de wapenen had gegrepen en toen een zo hij uitstek sterk bolwerk als het Capitool, dat zelfs voor grote legers niet te nemen was geweest, tegen zegge drie cohorten niet heeft kunnen verdedigen.

Wel niet zonder meer zal men op een enkeling de schuld kunnen schuiven, waar allen schuldig staan. Want zowel Mucianus, die met zijn voor meer dan één uitleg vatbare brieven op de overwinnaars als een remschoen werkte, als Antonius met zijn misplaatste dienstijver of in zijn streven de verontwaardiging²³² af te wentelen, heeft zich een verdiend verwijt op de hals gehaald. En wat de overige commandanten betreft, ook zij hebben aan de laatste fase van de oorlog, terwijl zij deze reeds voor uitgevochten hielden, een trieste bekendheid verleend. Zelfs Petilius Cerialis,' met duizend ruiters vooruitgezonden om dwars door het land van de Sabijnen heen te steken en langs de Via Salaria²³⁴ de hoofdstad binnen te rukken, had niet voldoende spoed betracht — totdat eindelijk de mare van de bestorming van het Capitool allen tegelijk in beweging bracht.

III, 79-80 80--82. 233

[79] Het was reeds diep in de nacht toen Antonius langs de Via Flaminia te Saxa Rubra' aankwam, te laat om nog hulp te kunnen bieden. Daar vernam hij dat Sabinus was vermoord, het Capitool in de as gelegd, dat Rome sidderde van angst — kortom dat het met alles droef was gesteld. Ook werd hem gerapporteerd dat het gepeupel en de slaven voor Vitellius de wapenen opnamen. Daarenboven had Petilius Cerialis een ruitergevecht geleverd waarin hij het onderspit had gedolven; want terwijl hij zonder de gebruikelijke voorzorgen in acht te nemen Cr roekeloos op los stormde als ging het tegen overwonnenen, stonden de Vitellianen niet voetvolk en huzaren door elkaar hem op te wachten. Het gevecht speelde zich af niet ver van de hoofdstad tussen hofsteden en tuinen en te midden van een warnet van kronkelwegen -- vertrouwd terrein voor de Vitellianen, onvoldoende verkend door de vijand, hetgeen deze laatste dan ook angst had aangejaagd.

Overigens waren niet alle ruiters niet dezelfde gevoelens bezielde: er waren namelijk ettelijke huzaren bij ingedeeld die voor kort bij Narnia hadden gecapituleerd en die scherp de fortuin van de partijen in het oog hielden.

De hopman van het vendel, Julius Elavianus, werd gevangengenomen; de overigen werden in smadelijke vlucht voortgejaagd, doch de overwinnaars achtervolgden hen niet verder

dan tot Fidenae.236

[80] Door dit succes werd de geestdrift van de massa nog meer opgestuwd: het gepeupel uit de hoofdstad greep de wapenen. Slechts weinigen bezaten model dienstschilden; verscheidenen gristen het eerste het beste wapen dat hun onder de vingers kwam weg, waarop zij nu het signaal tot de strijd eisten. Vitellius bracht hun dank en gaf het bevel tot bescherming van de stad [ten poorte] uit te stormen.³⁷ Vervolgens werd de senaat bijeengeroepen en koos men afgevaardigden naar de legers ons deze, onder voorwendsel van algemeen belang, tot eendracht en vrede te manen.

Versillend is het lot van deze afgevaardigden geweest. Diegenen die Petilius Cerialis tegemoet waren gesnel, geraakten in een uiterst netelig parket, daar de soldaten van vredesvoorwaarden niets wilden horen. De praetor Arulenus Rusticus' liep een verwonding op: hetgeen het misnoegen [over deze geweldpleging] nog deed stijgen was, buiten en behalve het schenden van de persoon van een gezant en praetor, de achting die men deze man persoonlijk toedroeg. Zijn metgezellen werden mishandeld, gedood werd de onmiddellijk vóór hem uit lopende lictor die het waagde de menigte van de weg te vegen. En indien zij niet door een escorte, hun in opdracht van de bevelhebber toegevoegd, in bescherming waren genomen, dan zou het zelfs bij buitenlandse volkeren²³⁹ als geheiligd gerespecteerde recht-van-afgevaardigde, nota bene pal voor de muren van onze vaderstad, door blinde politieke razernij tot moord toe zijn ontwaard.

Een bedaarder stemming troffen bij hun ontvangst degenen die tot Antonius waren gekomen, niet omdat diens manschappen ingetogener waren, maar omdat de bevelvoerder meer gezag genoot.

[81] Bij de afgezanten had zich aangesloten Musonius Rufus,' iemand uit de ridderstand, beoefenaar van de filosofie en een fervent aanhanger van de leer der stokijnen. Deze ondernam het zich onder de manipels te begeven en, door uiteenzettingen te geven over de voordelen van de vrede eis de gevaren van de oorlog, het krijgsvolk de les te lezen. Zeer velen staken hiermee de draak, nog meer waren er die hij er dodelijk mee verveelde en er waren er legio die hem hadden willen weggagen, met een schop toe, ware het niet dat hij, gewaarschuwd door de bezadigsten en bemerkend dat de overigen hem bedreigden, verder zijn in de gegeven omstandigheden niet bijster passende wijsheid maar voor zich had gehouden.

Ook de Vestaalse Maagden' togen de legers tegemoet met een schrijven van Vitellius aan Antonius: daarin vroeg hij dringend om één enkele dag respijt voor de eindstrijd: als zij in dit uitstel wilden toestemmen, zou alles gemakkelijker tot een schikking komen. De Maagden werden met alle eerbetoon bedankt; aan Vitellius werd schriftelijk geantwoord dat er door het vermoorden van Sabines en het in brand steken van het Capitool van geen vorm van onderhandelen over een wapenstilstand:N.2 sprake kon zijn.

[82] Niettemin deed Antonius een poging de in een meeting bijeengeroepen legioenen zover te sussen dat zij een kamp bij de Mulviusbrug' zouden willen opslaan, om eerst de volgende dag Rome binnen te trekken. Zijn beweegreden voor dit uitstel was: te voorkomen dat de door het vechten verruwde soldaten zich aan burgerij, senaat, ja zelfs aan de tempels en heiligdommen der goden zouden vergrijpen. Maar elk opschorten wekte bij de soldaten wantrouwen, omdat zij er een belemmering voor de overwinning in zagen; daarenboven hadden standaard die ze over de heuvels heen hadden zien fonkelen, ook al was het slechts militair niet getraind stadsvolk dat er achteraan trok,²⁴⁴ de schijn gewekt

van een vijandelijk leger.

De troepen werden in drie marscolonnes gesplitst: de ene rukte op zoals zij aangetreden stond, langs de Via Haminia, een tweede langs de

III, 82-83   234 III, 83-84 235

Tiber-oever; de derde marcheerde langs de Via Salaria op de Collijnse poort" aan.

Het grauw stooft bij een charge van de cavalerie uiteen; Vitellius' troepen gingen er ook hunnerzijds in drie colonnes op los. Er werden gevechten geleverd voor de stad, talrijke, met wisselend verloop; maar de uitslag was voor de Flavianen, die het voordeel van een deskundige leiding hadden, vaker gunstig. Slechts diegenen hebben het zwaar te verantwoorden gekregen die naar het links gelegen gedeelte van de stad, in de richting van het Sallnstius-park ,246 langs nauwe en glibberige wegen, waren afgezwinkt. Staande boven op de muren van het park wisten de Vitellianen hen tot laat op de dag niet stenen en speren hij hun nadering af te weren, totdat deze ten slotte door de ruiters die zich via de Collijnse poort de toegang hadden geforceerd, werden omsingeld.

Ook op het Marsveld botsten de linies vervaarlijk tegen elkaar op. Aan de zijde van de Flavianen vocht de Fortuin, vocht ook de zo vaak reeds behaalde Zege: de Vitellianen stormden er uit pure wanhoop in het wilde weg op los. En hoewel zij op de vlucht werden gedreven, groepeerden zij zich toch in de binnenstad opnieuw in verband.

[83] Als toeschouwer stond het volk de strijdenden ter zijde en betuigde als gold het een wedstrijd nu eens dezen, dan weer genen, met geschreeuw en applaus zijn bijval. Telkens wanneer een van de partijen week en men zag dat [de overwonnenen] zich verborgen in de winkeltjes of hun toevlucht hadden gezocht in een of ander huis, eiste het plebs niet klem dat zij te voorschijn werden gehaald en afgemaakt en sleepte dan het leeuwendeel van de buit in de wacht. Want daar de soldaten heel hun aandacht op moord en doodslag richtten, viel de buit aan het grauw toe.

Barbaars en weerzinwekkend het schouwspel dat heel de stad bood: hier gevechten en verwondingen, daar badinrichtingen en kroegen; tegelijkertijd bloed en stapels lijken, naast vele deernen en mannen geen haar beter dan deze;" alle denkbare uitspattingen van een weelderige vredesperiode — alle misdaden die tijdens een meedogenloos beleg mogelijkerwijs maar te plegen zijn; kortom zó dat men zou kunnen menen dat een en dezelfde burgerij door razernij én door wellust tegelijk bezeten was.

Ook in vroeger jaren hadden gewapende legers slag geleverd in de hoofdstad: tweemaal' toen Lucius Sulla, eens' toen L. Cinna overwinnaar werd. En ook toen werd er niet minder wreedheid gepleegd: thans echter heerste er een mensonterend laisser-aller en ook maar niet één enkel ogenblik werd de zwijmel der genietingen onderbroken. Alsof dit ook nog een extra verzetje voor de feestdagen ware geweest, zó vierden de mensen hun uitgelatenheid bot, zó leefden zij zich uit in genietingen, zonder zich in het minst om de partijen te bekreunen, verblijd met de openbare ellende.

[84] het moeilijkste stuk werk was gelegen in de bestorming van de praetoriaanse kazerne, die de onverschrokkensten als hun allerlaatste hoop trachtten te behouden. Des te heviger spannen de overwinnaars zich in — waarbij de ijver van de oude cohorten' het grootst was —om alles wat voor het vernietigen van zeer sterke steden was uitgevonden tegelijk aan te voeren: schilddak, zwaar geschut, belegeringsdam en brandfakkels, terwijl zij telkens weer uitriepen:251 'Al wat wij aan zwoegen en gevaren os zo vele gevechten tot het bittere einde hebben doorstaan, vindt in dit werk zijn bekroning. Wij hebben de stad aan senaat en volk van Rome, de goden hun tempels teruggegeven. Doch voor ons, soldaten, is de eigenlijke

roem belichaamd in de kazerne: de kazerne is ons vaderland, de kazerne is onze haardstee. En als wij deze niet terstond heroveren, zullen wij de nacht onder de wapenen moeten doorbrengen.'

Daarentegen bleven de Vitellianen, hoewel zij in getalsterkte noch in geluk tegen de Flavianen op konden, de overwinning bemoeilijken, de vrede ophouden en gingen voort huizen en altaren niet [onnut] bloedvergieten] te bezoedelen, zich aan deze laatste troost voor overwonnenen vastklampend. Velen, half dood reeds, bliezen op de torens en tinnen van de muren hun laatste adem uit: en nadat de poorten uit haar posten waren gerukt, stelden de overgeblevenen, in een dichte kluwen samengebald, zich tegen de overwinnaars te weer en sneuvelde allen, niet wonden in de borst, het gelaat gekeerd naar de vijand: zulk een zorg droegen zij, zelfs in hun stervensuur, voor een roemrijk einde.

Nadat de stad was ingenomen, liet Vitellius zich door de achtervleugel van het paleis in een kleine draagstoel naar de woning van zijn gemalin brengen om, indien hij erin mocht slagen in deze schuilplaats te ontkomen aan [het gevaar dat hem bijl dag [bedreigde], de wijk naar Tarracina te nemen, bij de cohorten en zijn broer. Vervolgens werd hij door zijn wankelmoedigheid en omdat — hetgeen zo karakteristiek is voor angst — alles wat voor de hand lag hem, in zijn benardheid, het allerminst aanstond, ertoe gedreven weer naar het paleis terug te keren [dat hij] doods en verlaten

[terugvond] daar iedereen, ook de geringste

111, 84-86 236

onder de slaven, zich stilletjes uit de voeten had gemaakt, of een ontmoeting met hem ontweek. De eenzaamheid en de zwijgende ruimten doen hem ijzen; hij probeert gesloten vertrekken te openen en gruwt dan van hun leegheid. En dodelijk vermoeid van zijn naargeestige dooltocht verbergt hij zich in een beschamende²⁵² schuilhoek, waaruit hij door Julius Placidus, tribuun van een cohorte, te voorschijn wordt gesleept. Zijn handen worden hem op de rug geboeid; niet aan flarden gescheurde kleren wordt hij weggevoerd—een afschuwelijk schouwspel — onder het jouwen van de menigte; niemand die een traan om hem laat: het smadelijke van deze, zijn laatste gang had ieder gevoel van deernis vermoord.

Daar ontmoet hem een van de Germaanse soldaten die Vitellius een houw wil toebrengen. Deed hij dit in een vlaag van woede of misschien omdat hij Vitellius des te vroeger aan spot en hoon heeft willen onttrekken? — of had hij het op de tribuun gemunt? men weet het niet. I lij hieuw de tribuun een oor af en werd op staande voet doorstoken.

[85] De punten van hun zwaarden dreigend op hem gericht, dwongen zij Vitellius nu eens het gelaat op te heffen en het bloot te stellen aan mishandelingen, dan weer toe te kijken hoe zijn standbeelden neerstortten, maar bovenal noopten zij hem zeer dikwijls het spreekgestoelte of de plaats waar Galba was gevallen te aanschouwen; ten slotte duwden zij hem voort naar de Gemonische trap, waar het lijk van Flavius Sabinus had gelegen.

Eén enkel woord ving men van hem op dat getuigde van een zekere zieleadel: toen namelijk een tribuun de spot met hem stond te drijven, gaf Vitellius hem ten bescheid: 'En toch ben ik uw hoogste militaire chef geweest.' Vervolgens zeeg hij onder wonden die men hem in groten getale toebracht, ineen. En het gepeupel hoonde hem toen hij daar dood lag, even laaghartig als het hem bij zijn leven had gehuldigd.

[86] Zijn geboortestad was Luceria;" hij stierf in zijn zevenenvijftigste levensjaar." Consulaat, priesterwaardigheid, een naam en een plaats onder de eersten in den lande heeft hij zich allerminst door eigen inspanning verworven, doch dit alles dankte hij aan de

beroemdheid van zijn vader."

Het keizerschap is hem aangeboden door degenen die hem zelf niet kenden. Populariteit bij het leger viel zelden iemand die haar met loffelijke middelen nastreefde in zulk een hoge mate ten deel als deze hem ten deel viel met indolentie. Toch stak er in hem [een zekere] openhartigheid en vrijgevigheid, eigenschappen die, tenzij men ze met mate in praktijk brengt, ten verderve verkeren.

III, 86 237

Daar hij in de waan was bevangen dat vriendschappelijke verhoudingen afhingen van de grootte van de geschenken en niet van karaktervastheid, heeft hij er meer gekócht dan gehad.

Voor de staat was er ongetwijfeld veel aan gelegen dat Vitellius werd overwonnen; maar daarom kunnen degenen die Vitellius aan Vespasianus hebben verraden, zich deze trouweloosheid nog niet als een verdienste aanrekenen, daar zij van Galba afvallig waren geworden.'

De dag liep nu snel ten einde, maar door de angst van de overheidspersonen en senatoren die uit Rome waren weggeslopen of zich schuilhielden in de huizen van hun cliënten, kon de senaat niet bijeengeroepen worden.

Zodra er niets vijandelijks meer te vrezen was, meldde Domitianus zich bij de leiders van de partij; de soldaten begroetten hem als 'Caesar' en escorteerden hem, bewapend en wel, in dichte drommen naar de haardstee van zijn vaderen.

Vierde boek

21 DECEMBER 69 TOT VROEGE ZOMER 70 NA CHRISTUS

69 NA CHRISTUS

[I] Met de moord op Vitellius was er meer een eind gekomen aan de oorlog dan dat de vrede was ingeluid. Met de wapenen in de vuist maakten in de hoofdstad de overwinnaars met onverzoenlijke haat jacht op de overwonnenen: bezaaid niet lijken de wegen, druipend van bloed pleinen en tempels, daar allerwegen iedereen werd afgemaakt die het toeval het pad j van de overwinnaars] had doen kruisen. En bij het voortwoekeren van de ongebondenheid gingen zij weldra degenen die zich schuilhielden, opsporen en te voorschijn sleuren; kregen zij de een of andere rijzig gebouwde jongeman! in het vizier, dan sloegen zij hem het hoofd af— soldaat of burger, om het even. De bestialiteit die zich bij de recente gevoelens van haat verzadigde aan bloed, sloeg daarna eensklaps om in hebzucht. Zij gedoogden niet dat er ergens iets verholen of afgesloten bleef, onder voorwendsel dat zich [daar] Vitellianen konden schuilhouden. Dit was het uitgangspunt tot het inbreken in de huizen= of ook, ingeval men zich daartegen verzette, een motief tot moorden. En ook lieten de allerberooidste individuen uit het grauw en de verachtelijksten onder de slaven zich niet onbetuigd int eigen beweging rijke huiseigenaren aan te brengen. Anderen werden door hun vrienden aangegeven.' Een lamenteren alom, overal ach i• II wee gejammer; in één woord: een misère als in een overweldigde .:rad, zozeer dat men naar de vroeger zo gehate brutaliteit van Otho's en Vitellius' soldateska terugverlangde. De partijleiders, vol vuur in liet aanblazen van de burgeroorlog, waren niet bij machte de overwinning langs wegen van geleidelijkheid te doen verlopen, aangezien in ijdel] van troebelen en tweespalt de meest abjecte booswichten de boventoon voeren, terwijl vrede en rust nobele karakters' van node hebben.

[2] De titel en residentie van Caesars had Domitianus⁶ ontvangen; lig hield hij zich niet serieus bezig met regeringszorgen, wel echter speelde hij met schofferingen en overspel de rol van keizerszoon.

De lijfwacht stond onder commando van Arrius Varus, de hoogste
IV, 2-3240

macht berustte bij Primus Antonius. Deze sleepte geld en personeel uit het paleis van de keizer naar zich toe, als ware het buit van Cremona: de overige [aanvoerders] zagen zich — hetzij uit bescheidenheid of omdat hun naam geen klank had — al evenzeer verstoken van een aandeel in de beloningen als zij in de oorlog op de achtergrond waren gebleven.

De burgerij, angstig en tot slaafse onderworpenheid geneigd, eiste met nadruk dat men L. Vitellius, die met de cohorten uit Tarracina⁷ terugkeerde, de pas zou afsnijden en dat men de restanten van de oorlog zou liquideren. Er werd cavalerie vooruitgezonden naar Aricia,⁸ de hoofdmacht van de legioenen hield halt aan deze zijde van Bovillae.⁹ Zonder zich te bedenken gaf Vitellius zichzelf en zijn cohorten op genade of ongenade aan de overwinnaars over en de soldaten wierpen, niet minder uit woede dan uit vrees, hun heilloze wapenen van zich. In een lange stoet stapten zij na hun capitulatie, ingesloten door een kordon van bewapenden, voort door de hoofdstad, niet één van hen Met deemoedig gelaat, doch [allen] somber en strak en Onverschillig tegenover het handgeklap en de plagerijen van het honend gepeupel. Enkelen die het hadden gewaagd los te breken werden door de mensen in de omgeving doodgestoken; de overigen werden naar de gevangenis opgebracht: geen van hen sprak een woord zich onwaardig' en— tegenspoed ten spijt — de

faam van hun moed bleef onaangetast.

Vervolgens werd L. Vitellius van kant gemaakt; hij evenaarde zijn broer" in ondeugden, doch was onder diens principaat energieker [dan deze] en niet zozeer deelgenoot in diens voorspoed als wel meegesleept in zijn ondergang.

[3] In deze zelfde dagen werd Lucilius Bassus' met lichte ruitery uitgezonden om in Campanië de orde te herstellen, waar de gemoederen van de plattelandsgemeenten meer onderling tweedrachtig waren dan in hooghartig verzet tegen de vorst. De aanblik van de troepen vestigde er opnieuw de rust en de onbelangrijkere kolonies kwamen eraf zonder straf: te Cal:mal' echter werd het derde legioen in garnizoen gelegd om daar te overwinteren en de aanzienlijke families kregen het zwaar te verduren, terwijl men anderzijds de Tarracinensers niet geen enkele schadeloosstelling tegemoetkwam." Zoveel gemakkelijker komt men ertoe een verongelijking in te peperen dan een weldaad te vergelden, omdat erkentelijkheid tot last wordt, terwijl wraakneming als een winstpost wordt gewaardeerd. Voor de Tarracinensers is het een satisfactie geweest dat Verginius Capito's slaaf die, zoals wij heb-

iv, 3-'4 241

ben verteld,' hen had verraden, aan het kruishout is genageld niet aan zijn vinger de bewuste ring die hij van Vitellius ten geschenke had gekregen en die hij altijd droeg.

Doch om op ons verhaal terug te komen, te Rome kende de senaat aan Vespasianus al die eerbewijzen toe die aan de keizers plegen ten deel te vallen.' Dit college was vergenoegd en gerust op een hoopvolle toekomst, aangezien de in de Gallische en Spaanse landen' begonnen burgeroorlog — na ook de Germaanse gewesten¹⁹ tot oorlog te hebben opgezet en later Illyricum,¹⁹ na eerst door Egypte, Judaea en Syrië, benevens door alle wingewesten en legers de ronde te hebben gedaan — thans, nadat als het ware heel het aardrijk door een zoenoffer was gelouterd, een einde scheen te hebben genomen: tot deze optimistische stemming droeg bij een missive van Vespasianus, ingekleed alsof de oorlog nog steeds niet was afgelopen;²⁰ zo was op het eerste gezicht de formulering van dit schrijven; in wezen echter was zijn taal die van een vorst: over zichzelf sprak hij in bescheiden bewoordingen en voor de staat bezigde hij verheven termen. En het huldebetoon van de senaat liet niet op zich wachten: hemzelf, tezamen niet zijn zoon Titus, werd het consulaat toegekend, aan Domitianus het ambt van praetor,' benevens de consulaire bevoegdheid.

[4] Ook Mucianus had de senaat een schrijven doen toekomen dat stof leverde tot op- en aanmerkingen. 'Als hij een eenvoudig onderdaan was, waarom had hij dan officieel 23 te spreken? Hetzelfde had een paar dagen later, wanneer het zijn beurt was geweest zijn mening kenbaar te maken, gezegd kunnen worden.' Eigenlijk kwam ook zijn afgeven op Vitellius achter de gebeurtenissen aanhinken en getuigde niet van vrijmoedigheid.²⁴ doch dit voorwaar werd aangemerkt als een uiting van hoogmoed tegenover de regering en als iets vernederends voor de keizer, dat hij erop pochte de opperheerschappij in zijn hand te hebben gehad en deze aan Vespasianus geschonken te hebben. Evenwel, het misnoegen bleef verkapt, de vleierij trad onverholen aan het licht: in uiterst eervolle bewoordingen werden aan Mucianus de triomf-eretekenen wegens de burgeroorlog toegekend, maar zijn veld- lacht tegen de Sarmaten²⁵ werd als voorwendsel gebruikt. Primus Antonius werd begiftigd met de consulaire eretekenen; aan Cornelius Euscus en Arrius Varus vielen de praetoriaanse eretekenen ten deel.

Thans ging men zich om de goden bekommeren en besloot men het capitol weerom op te bouwen. Dit alles nu waren voorstellen van de voor de volgende ambtsperiode

benoemde consul Valerius Asiaticus: de overigen gaven met blik of handgebaar tekenen van bijval;

IV, 4-6242

slechts weinigen, namelijk degenen die aller aandacht trokken door hun waardigheid of die beschikten over een in het vleien bedreven talent, betuigden in bestudeerde redevoeringen hun instemming.

Toen Helvidius Priscus,²⁶ de praetor designatus, aan de beurt was gekomen, bracht hij zijn stem uit op een wijze als eervol was voor een goed regent [...] ²⁷ van onoprechtheden onthield hij zich en werd hoog geprezen door de bijval van de senaat. En dit was de dag die voor hem bij uitstek het begin is geworden van grote ongenade en van grote roem.

[5] Aangezien ik andermaal" ben komen te spreken over een man van wie ik nog vaker gewag zal moeten maken, schijnt het mij een eis van zijn leven, zijn streven en zijn wedervaren met enkele woorden een retrospectieve beschouwing te geven.

Helvidius Priscus, geboortig uit de plattelandsstad Cluvia²⁹ in de contreien van de Carecinen,³⁰ wiens vader als oppercenturio het eerste manipel der triarii had aangevoerd,³¹ legde zich met zijn briljante aanleg, reeds toen hij nog maar een aankomend jongeling was, toe op de verhevener wetenschappen niet, zoals de meesten, om met een weidse titel een steriele afzijdigheid te bemantelen, doch om meer gepantserd tegen de wisselvalligheden van het lot de staatszaken ter hand te kunnen nemen. Hij schaarde zich achter die leraren der wijsbegeerte' die alleen wat eerbaar is als goed, wat schandelijk is uitsluitend als kwaad aanmerken en die macht, hoge geboorte en al het andere wat buiten het domein van de geesten ligt, noch onder het goede, noch onder het kwade rubriceren.

Hij had het nog niet verder gebracht dan dat hij quaestor was geweest,³⁵ toen hij, door Paetus Thrasea' tot schoonzoon uitverkoren, uit het karakter van zijn schoonvader niets zó gretig inzoog als Thrasea's vrijheidszin. Als burger, als senator, als echtgenoot, als schoonzoon en als vriend, kortom in alle plichten van het leven bleef hij zichzelf gelijk een verachter van aardse goederen, onwrikbaar vasthoudend aan het deugdzame, standvastig tegenover intimidaties.

[6] Er waren mensen die vonden dat hij al te begerig was naar een klinkende reputatie: begeerte naar roem is immers' ook voor de wijsgeer de laatste hartstocht waarvan hij zich loutert.

Door het debâcle van zijn schoonvader³⁸ in ballingschap gedreven, maakte hij zich op, zodra hij onder Galba's regering was teruggekeerd, om Marcellus Epirus,³⁹ de aanbrenner van Thrasea, aan te klagen. Deze poging tot revanche, waarvan het moeilijk is te zeggen wat zij het meest was: nobel of gerechtvaardigd, had de senaat in twee tegen- 243 gestelde kampen gesplitst: want verloor Marcellus dit proces, dan liep een hele schare mensen die zich [aan soortgelijke misdrijven] schuldig had gemaakt, gevaar ook ten val te worden gebracht.

Aanvankelijk was de worsteling dreigend, getuige de uitnemende redevoeringen van ieder der beide partijen; vervolgens liet Priscus — daar het twijfelachtig was wat Galba's believen was geweest en daar vele senatoren hem dit dringend verzochten — zijn aanklacht varen, hetgeen, zo is nu eenmaal de aard van de mens, aanleiding gaf tot uiteenlopende praatjes: sommigen prezen Priscus' zelfbeheersing, anderen vroegen vol spijt waar zijn standvastigheid was gebleven.

Doch om de draad van mijn verhaal weer op te vatten,' op dezelfde zittingsdag van de senaat waarop de vaderen inzake het overnemen van de regering door Vespasianus hun

stem uitbrachten, hadden zij besloten gezanten naar de vorst af te vaardigen. Uit dit besluit rees een vinnige altcreatie tussen Helvidius en Eprius: Priscus stelde de eis dat deze afgevaardigden bij name zouden worden uitgekozen door de beëdigde magistraten,⁴ f Marcellus verlangde dat zij door het lot zouden worden aangewezen, Q wat het voorstel van de consul designatus⁴³ was geweest.

[7] Nu vond dit ijveren van Marcellus een stimulans in de vrees van de man zijn gezicht te verliezen: hij wilde niet te kijk staan als de man die hij andere uitverkorenen was achtergesteld.

En zo zijn zij ertoe gekomen zich allengs, via korte replieken en duplieken, te laten meeslepen tot formele redevoeringen uit één stuk, vol hatelijkheden.

Helvidius stelde de vraag 'waarom Marcellus dan wel zo beducht was voor de beslissing van de magistraten: hij bezat immers geld, hij beschikte immers over de gave van het woord waarmee hij het toch van velen zou kunnen winnen— óf het moest soms zijn dat hij door de heugenis aan zijn wandaden werd gekweld.

'Door loting en stemurn worden de mensen niet geschift naar hun gedragingen: oordeel en toetsing door de senaat zijn ingesteld niet het doel een diepere peiling te doen naar een ieders levenswandel en reputatie. Het is van essentieel belang voor het welzijn van de staat, de eer van Vespasianus is ermee gemoeid, dat diegenen de keizer tegemoet-treden die de senaat beschouwt als zijn onkreukbaarste leden, om de oren van de keizer met waardige woorden te stichten.

Vespasianus is in vriendschap verbonden geweest met Thrasea, Soranus' en Sentius; de aanklagers van deze mannen, ook al moet men hen niet straffen, dienen toch ook niet ostentatief op de voorgrond te

III, 7-8. 244 rv, 8-lo245

worden geplaatst. Door een selectie van de senaat als deze krijgt de keizer als het ware een vingerwijzing met wie hij in zee kan gaan, wie hij heeft te schuwen. Voor een regering die het goede wil, bestaat er geen betrouwbaarder apparaat dan rechtschapen vrienden.

Moge het Martellus voldoende zijn dat hij Nero tot het uitroeien van zovele onschuldigen heeft aanzet: laat hij gerust genieten van zijn judasloon en van zijn straffeloosheid-doch Vespasianus moet hij liever aan betere [adviseurs] overlaten.'

[8] Martellus sprak: 'Het is niet mijn gevoel dat wordt aangevochten, maar het is een voorstel geweest van de consul designatus, en wel een voorstel gebaseerd op oude precedentes die voor deputaties loting hebben ingesteld om geen ruimte te laten voor kuiperijen of veten. Niets is er gebeurd waarin men aanleiding kan vinden om van oudsher nageleefde instellingen in onbruik te laten raken, of dat wettigt dat het bewijzen van eer aan de vorst zou komen te verkeren in een affront voor iemand, wie ook.

Om hulde te gaan brengen zijn wij allen goed genoeg. Veeleer hebben wij dit te vermijden dat door de halsstarrigheid van zekere lieden⁴⁷ het innerlijk [van de keizer] dat bij het debuut van zijn principaal nog geen vaste koers vaart en dat zelfs naar de gelaatsuitdrukkingen en woorden van iedereen oplettend en voorzichtig spiedt, schichtig wordt gemaakt.

Ik denk terug aan de tijden waarin ik geboren ben en aan de staatsvorm die onze vaders en vadersvaders hebben ingesteld:⁴⁸ voor het tijdperk van weleer koester ik bewondering, naar het heden voeg ik mij. Zedelijk hoogstaande keizers -- ik verlang vurig naar hen, maar ik verdraag hen zoals zij zijn.'

Het is niet zozeer door mijn redevoering dat Thrasea ten val is gebracht, als wel door de

uitspraak van de senaat; Nero's tirannie heeft door middel van dit soort schijnprocessen haar bedrieglijk spel gespeeld en een vriendschapsbetrekking als die welke tussen Nero en mij bestond,' is voor mij niet minder benauwend geweest dan voor anderen in ballingschap. Ten slotte - laat men Helvidius in karaktervastheid en kloekmoedigheid gerust op één lijn stellen niet een Cato en een Brutus; ik echter ben rasaan één lid [uit velen] van die senaat die zich mét mij in slaafse onderworpenheid heeft geschikt.⁵¹

Zelfs wil ik Priscus de raad geven' ervoor op te passen zich te verheffen boven de keizer, of over Vespasianus deze grijze triomfator, vader van volwassen zonen - de schoolmeester te willen spelen.

Gelijk de slechtste keizers behagen scheppen in een onbeperkte alleenheerschappij, zo is ook aan de aller-allerbesten" een zekere mate van vrijheid lief.'

Deze woorden, die zij over en weer niet grote felheid op elkaar afvuurden, werden met uiteenlopende gevoelens opgenomen. De overhand kreeg die fractie die er de voorkeur aan gaf de afgevaardigden door het lot aan te wijzen, daar ook diegenen onder de senatoren die geen partij hadden gekozen, erop aandrongen de usance te handhaven. En individueel hielden juist de aanzienlijksten eveneens hiertoe over, uit vrees jaloezie te wekken indien de keuze op hen mocht vallen.

[9] Op deze twist volgde een andere. De praetoren van de schatkistwant in deze periode stond de schatkist onder het beheer van praetoren' - klaagden over de armoede van de staat en hadden met klem op bezuiniging" aangedrongen. Deze zorgelijke materie wilde de consul designatus, wegens de omvangrijkheid van dit lastige probleem en de moeilijkheid er een remedie voor te vinden, aan de keizer overlaten: Helvidius echter deed het voorstel dat hierin zou worden gehandeld naar goeddunken van de senaat. Toen de consuls de kwestie aan hoofdelijke rondvraag onderwierpen, kwam de volkstribuun Volcatius Tertullinus met zijn veto tussenbeide om te voorkomen dat er in een zo belangrijke aangelegenheid enige beslissing zou worden genomen in afwezigheid van de vorst.

Helvidius had een voorstel aanhangig gemaakt tot wederopbouw van het Capitool op staatskosten - slechts om de bijstand van Vespasianus ware te verzoeken. Wat nu dit voorstel betreft, de bezonnensten gingen het met stilzwijgen voorbij, vervolgens haalde de vergetelheid er een spons over: doch er waren wel degelijk lieden die het goed in hun oren knoopten.⁵⁶

[10] Toen barstte Musonius Rufus' los niet een aanval op P. Celer,⁵⁸ hem ervan beschuldigend Barea Soranus" door een vals getuigenis te hebben verstrikt en ten val gebracht. Door het gerechtelijk onderzoek naar deze aangelegenheid werden, naar het scheen, de door de beschuldigingen gewekte haatgevoelens weer opgerakeld. Maar een [zo] verachtelijke en schuldige beklagde [als Geler] kon niet in bescherming worden genomen: want Soranus' nagedachtenis was onaantastbaar; terwijl Geler, die eerst Barea in de filosofie had onderwezen en daarna tegen hem getuigenis had afgelegd, zich tot een verrader en schender had gemaakt van de vriendschap, voor de verkondiger waarvan hij openlijk wilde doorgaan.

De eerstvolgende senaatszitting werd vastgesteld voor de behande-
IV, 12-13. 247

ling van deze zaak-en het waren niet zozeer Musonius of Publius als wel Priscus, Martellus en de overigen op wie, nu de gemoederen der wrake waren opgezweept, aller gespannen aandacht zich richtte.

[11] Bij zo'n stand van zaken - terwijl er onenigheid onder de senatoren, verbolgenheid bij de overwonnenen heerste en de overwinnaars geen greintje gezag genoten, terwijl de wetten niet functioneerden' en de keizer niet te midden van zijn burgers aanwezig was deed Mucianus zijn intrede in Rome en trok meteen alles aan zich. Gebroken was de macht van Primus Antonius en van Varus Arrius, tegenover wie Mucianus maar amper zijn wrevel vermocht te verbergen, hoewel deze door de uitdrukking van zijn gelaat werd gemaskeerd. Maar de burgerij, die een scherpe neus heeft voor het speuren naar gespannen verhoudingen, had met een bruuske zwenking de andere partij gekozen en terstond de huik naar de wind gehangen. Mucianus, hij alleen, was de gezochte, was de gevierde man. En hiertoe droeg ook Mucianus zelf het zijne bij door, omstuwd door een gewapende lijfwacht, telkens van residentie en parken te veranderen en door, in pracht en staatsie, in zijn optreden in het openbaar en met het uitzetten van schildwachten zich de macht van een vorst aan te meten zonder [nochtans] op de titel aanspraak te maken.

Het toppunt van ontsteltenis wekte de moord op Calpurnius Galerianus.' Hij was een zoon van Gajus Piso en had nooit iets durven ondernemen: maar een doorluchte familienaam en zijn eigen gulden jeugd werden door de praatjes van het volk verheerlijkt en, in een stad die nog in gisting verkeerde en die opgetogen was als er nieuwtjes vielen te bespreken, waren er de nodige mensen te vinden die hem, zonder enige grond, omsponnen met de faam die hem de keizerlijke mantel omhing.' Op bevel van Mucianus werd hij met een wacht van soldaten omgeven en om te voorkomen dat zijn dood in het hartje van Rome al te veel opzien zou baren, werd hem bij de veertigste mijlsteen voorbij de hoofdstad, op de Via Appia, het levenslicht geblust door hem uit zijn afgesneden aderen te laten doodbloeden."

Julius Priscus,⁶⁵ onder Vitellius commandant van de praetoriaanse lijfwacht, sloeg de hand aan zichzelf, meer uit schaamte dan uit noodzaak.

Alfenus Varus' overleefde zijn lafheid én zijn kwalijke reputatie.'

Wat betreft Asiaticus" - hij was namelijk een vrijgelatene -: deze heeft voor zijn machtsmisbruik met een terechtstelling zoals men die op slaven toepast"⁹ moeten boeten.

[12] Het gerucht van een in Germanië geleden nederlaag dat in deze zelfde dagen<) om zich heen greep, vernam de burgerij van Rome geenszins met neerslachtigheid» dat ganse legers in de pan waren gehakt, winterkwartieren van de legioenen veroverd, dat de Gallische landen waren afgefallen - men sprak erover, maar niet alsof het rampen waren.

Van deze oorlog, uit welke oorzaken hij is ontstaan, door hoe een geweldige beroering van vreemde en geallieerde" volkeren hij is opgelaaid, wil ik, door de feiten dieper op te halen, een exposé geven.

Zolang de Bataven nog aan gene zijde van de Rijn huisden, maakten zij deel uit van de Chatten;⁷³ doch toen zij door binnenlandse onlusten waren verdreven, zijn zij zich gaan nestelen op de uiterste zoom van het Gallische kustland dat onbewoond was, en tegelijkertijd op het dichtbij gelegen [Rijn eiland dat van voren⁷⁴ door de Oceaan, van achteren en ter weerszijden door de Rijn wordt omspoeld.

En zonder dat hierdoor hun hulpbronnen uitgeput raakten (wat iets zeldzaams is bij een bondgenootschap met machtigeren), leveren zij ook nu nog⁷⁵ aan het Romeinse imperium slechts' mannen en wapenen; zij zijn langdurig getraind in de Germaanse oorlogen," terwijl naderhand hun roem nog werd vergroot in Brittannië" door hun daarheen overgebrachte cohorten, die krachtens een oude gewoonte door de hoogste adel uit hun volksgenoten plachten te worden aangevoerd. En in hun eigen land onderhielden zij⁷⁹ een uitgelezen ruitrij ⁸⁶ met een bijzondere voorliefde voor zwemmen, speciaal erin geoefend om zich,

zonder hun wapenen te verspelen en hun paarden te laten schieten, in gesloten eskadrons door de Rijn heen te worstelen.

[13] Julius Civilis en Claudius Paulus,' gesproten uit koninklijken bloede, staken hoog boven de overige Bataven uit. Paulus is door Fonteius Capito' op valse beschuldiging van rebellie⁸³ ter dood gebracht; Civilis werd in de boeien geslagen en na te zijn opgezonden aan Nero en vrij gesproken door Galba kwam hij onder Vitellius opnieuw in gevaar doordat het leger zijn terechtstelling eiste: dit was de oorzaak van zijn wrok en zijn hoop was gevestigd op onze tegenspoeden. Doch Civilis - een schrandere kop, ja scherper dan de barharen gewoonlijk zijn, een man die wilde gelden als een Sertorius" of een Hannibal, omdat zijn gelaat op soortgelijke wijze was mismaakt"- wilde niet dat men tegen hem, indien hij openlijk van Rome afviel, als tegen een vijand van de staat zou optreden. En daarom schermde hij niet zijn vriendschap voor Vespasianus en met zijn aanhankelijkheid aan diens partij. Nu was er inderdaad een schrijven van Primus Antonius naar Civilis uitgegaan waarbij hij bevel kreeg 'de door Vitellius opgeroepen

IV, 10-12 246. IV, 13-14 248

hulptroepen' [van Italië] af te houden en een poging te ondernemen onze legioenen bij zich te houden door het te doen voorkomen alsof er een opstandige beweging onder de Germanen dreigde'. Dezelfde waarschuwing had Hordeonius Flaccus' hem in een mondeling onderhands' gegeven, uit persoonlijke genegenheid voor Vespasianus en in het belang van de staat die onafwendbaar met de ondergang werd bedreigd indien de oorlog met hernieuwd geweld zou zijn losgebarsten en zovele duizenden gewapende manschappen Italië zouden zijn binnengevallen.

[14] Derhalve" begon Civilis, toen hij zich eenmaal vast had voorgenomen met Rome te breken, zij het ook dat hij voorlopig zijn diepere bedoelingen verborg terwijl hij van plan was het overige afhankelijk te stellen van de uitkomst, op de volgende wijze het oproer voor te bereiden.

Op bevel van Vitellius werd de weerbare jongelingschap van de Bataven ter rekrutering opgeroepen. Deze op zichzelf reeds krasse maatregel werd nog verhard door de hebzucht en liederlijkheid van de uitvoerende subalterne ambtenaren,' doordat zij oude mannen of ook wel gebrekkigen aanwierven, met het oogmerk hen tegen een losgeld weer vrij te laten: anderzijds werden er nog niet volwassenen en jongelingen die in het oog vielen door hun welgeschapen lichaamsvormen (en grotendeels zijn deze jongens reeds in hun eerste jeugd slank en rijzig van lichaamsbouw) voor onzedelijke handelingen gedeporteerd. Dit nu zette kwaad bloed en de aanblazers van het beraamde verzet wisten het daarheen te sturen dat de Bataven de rekrutering saboteerden.

Nu roept Civilis de aanzienlijksten van de natie en de meest doortastenders uit de menigte, onder voorwendsel een plechtig feestmaal' te geven, in een gewijd bos bijeen. En op het ogenblik dat hij hen door de tot in de nacht voortdurende vrolijkheid in vuur geraakt ziet, gaat hij, na hun eerst de achtbaarheid en roem van hun stam te hebben voorgehouden, hun een opsomming geven van wat zij aan onrecht hadden moeten verduren, van de afpersingen en van alle overige, uit de knechtschap voortvloeiende ellende: 'Er bestaat⁹² immers niet langer een verhouding [tussen ons en de Romeinen] op voet van bondgenootschap zoals voorheen-nee wij worden behandeld alsof wij slaven zijn. Wanneer komt er [dan eindelijk] een gouverneur die weliswaar een lastig en overmoedig gevolg⁹³ zal meebrengen [maar die tenminste ook] bekleed [is] met soevereine macht?" Overgeleverd aan officieren en onderofficieren -dit zijn wij. En niet zodra hebben dezen zich aan de

14-15 249

buit en bloed bezat of ze worden afgelost en dan zoekt men wel weer nieuwe zakken uit [om te spekken], dan diept men wel weer andere leuzen op voor het plunderen. Er staat een rekrutering voor de deur waardoor onze vrijgeboren zonen van ons, hun ouders, waardoor de éne broeder van de andere wordt afgerukt, als tot een afscheid voor eeuwig.

Nooit is het met Romes macht droeviger gesteld geweest [dan thans] en de winterkwartieren herbergen niets anders dan roofgoed en ouden van dagen:95 laten wij slechts de ogen heffen en niet sidderen voor het zinledige woord "legioenen". Wij evenwel kunnen beschikken over een kern van voet- en paardenvolk, mét ons zijn de Germanen, onze broeders in den bloede, alsmede de Gallische landen wier begeren gelijk is gericht.

Zelfs de Romeinen' zal deze oorlog niet ongevallig zijn. En is de Fortuin van deze oorlog twijfelachtig," dan zal men Vespasianus" de schuld ervan in de schoenen schuiven: van een overwinning geeft men geen rekenschap.'

[15] Onder grote bijval aangehoord, verbond hij allen naar de bij de barbaren vigerende ritus en in het bijzonder onder het uitspreken van oud vaderlijke vervloekingen" bij ede aan zich. Er werden gezanten afgevaardigd naar de Canninefaten" om deze ertoe over te halen gemene zaak met hen te maken. Deze volksstam bewoont een gedeelte van het eiland en staat wat afkomst, taal en dapperheid betreft, op één lijn met de Bataven; in aantal worden zij [door deze] overtroffen.

Vervolgens lokte hij met geheime boodschappers tot zich de hulptroepen uit Brittannië, te weten die cohorten Bataven die, gelijk wij boven hebben medegedeeld,' naar Germanië waren gezonden en die op dát ogenblik in Mogontiacum" lagen.

Er leefde onder de Canninefaten een man van brute onbeschaamdheid, Brinno genaamd, door de glans van zijn afkomst in groot aanzien. Zijn vader had zich tot vele vijandelijke handelingen verstout en met de komedie van Gajus' expedities" ongestraft de draak gestoken. Derhalve viel Brinno op zichzelf reeds om de roep van zijn rebels geslacht [bij zijn stamgenoten] in de smaak. En boven op een schild gezet naar 'slands wijs en op de schouders van zijn dragers in balans gehouden, wordt hij tot aanvoerder gekozen.

En ogenblikkelijk roept hij nu de Friezen op (dit is een stam aan gene zijde van de Rijn), waarna hij de zich in de onmiddellijke nabijheid bevindende winterkwartieren van twee cohorten" gelegen aan de Oceaan'

IV-10 250

overrompelt. Nu hadden de soldaten deze overval van de vijand nóch voorzien, nóch beschikten zij, gesteld al dat zij hem wél hadden zien aankomen, over voldoende strijdkrachten om hem af te weren: daarom werd de legerplaats ingenomen en geplunderd. Vervolgens gingen zij zoetelaars en Romeinse kooplieden die van de ene plaats naar de andere en verspreid - zoals zij dit in tijden van vrede plegen te doen- door het land rondtrokken, aanranden. Tegelijkertijd bedreigden zij onze fortificaties" met verwoesting en deze zijn [uiteindelijk] door de commandanten van de cohorten in brand gestoken omdat zij niet verdedigd konden worden.

Veldtekenen en standaards alsmede wat er aan manschappen" was - het concentreerde zich alles op het stroomopwaarts gelegen gedeelte van het eiland, onder aanvoering van de primipilus Aquilius - [een samenraapsel dat] van een leger meer de naam had dan de kracht: immers Vitellius had de kerntroepen uit de cohorten niet zich meegenomen en uit de dichtstbijgelegen gouwen van de Nerviërs en Tungren een allesbehalve soldateske schare [bijeengegaard, aan wie hij] de wapenen te torsen [had] gegeven.'

Hij Civilis, die de mening was toegedaan dat men met list te werk moest gaan, ging zelfs

zó ver de praefecten te laken dat zij de versterkte posten hadden opgegeven: 'Hij, Civilis, zou met de cohorte die hij commandeerde, dat Canninefaten-oproer wel dempen; zij konden gerust ieder naar het eigen winterkwartier teruggaan.'

Dat er bedrog school achter dit advies, namelijk dat de cohorten indien zij verspreid waren gemakkelijker konden worden vernietigd, en dat niet Brinno de leider van die oorlog was doch Civilis - dit was duidelijk, daar er van lieverlede aanwijzingen aan het licht kwamen die de Germanen, deze voor oorlog zo enthousiaste natie, niet lang verborgen hadden weten te houden.

Toen het met list niet al te best had willen vloten, nam Civilis zijn toevlucht tot geweld en groepeerde de Canninefaten, Friezen en Bataven in afzonderlijke wigformaties. Aan de zijde van de tegenstander' stelde men zich in een rechte linie in slagorde op, niet ver van de Rijn,¹¹⁴ en wel zo dat de schepen die men na het platbranden van de versterkte posten hierheen had laten varen, naar de vijand waren gericht. En nog niet lang had het gevecht geduurd, toen de cohorte van de Tungren met standaards en al naar Civilis overliep. En onder onze soldaten, van hun stuk gebracht door dit onvoorziene verraad, werd door bondgenoten en vijanden een bloedbad aangericht.

Eenzelfde trouweloosheid manifesteerde zich ook op de vloot: een IV, 16-17 251 gedeelte van de roeiers dat uit Bataven bestond, hinderde - als deden zij het uit onhandigheid - de matrozen en zeesoldaten bij het bedienen van de schepen. Weldra boden zij openlijk tegenstand en draaiden met de achterstevens van de schepen naar de vijandelijke oever bij ten slotte vermoordden zij de roergangers en centurio's met uitzondering van diegenen wier wil gelijkgericht was aan de hunne, totdat eindelijk gans de vloot van vierentwintig schepen deels

[naar de vijand] overliep, deels werd prijsgemaakt.

[17] Eclatant was deze zege voor het ogenblik, voor de toekomst kwam zij wel te stade; wapenen en schepen, waaraan het hun ontbrak, zij hadden ze zich weten te verschaffen en met grote ophef werden zij in de Germaanse en Gallische landen alom gevierd als de grondvesters van de onafhankelijkheid. De Germaanse landen¹¹⁷ zonden terstond afgevaardigden niet het aanbod van hulptroepen; wat de Gallische gewesten betrof, van hun alliantie trachtte Civilis zich met behendigheid en door middel van geschenken te verzekeren, door de krijgsgevangen gemaakte commandanten van de cohorten' naar hun eigen stammen terug te laten gaan, waarbij hij aan de cohorten verlot gaf te kiezen wat zij het liefst wilden, vertrekken of blijven. Aan wie bleven werd een eervolle krijgsdienst aangeboden, aan de cohorten die vertrokken uitrustingsstukken van de op de Romeinen behaalde wapenbuit. Tegelijkertijd bracht hij hun' in geheime mondelinge beraadslagingen de ellende in herinnering die zij gedurende zovele jaren hadden verduurd om, 120 wat rampzalige knechtschap was, ten onrechte 'vrede' te noemen.

'Ziet naar de Bataven!' Hoewel zij van schattingen zijn vrijgesteld,¹²² hebben zij de wapenen tegen hun gebieders, die ook uw gebieders zijn,¹²³ opgenomen - en [reeds] in het eerste gevecht zijn de Romeinen verslagen en overwonnen. Wat zal er dan wel gebeuren indien de Gallische gewesten het juk afschudden? Hoeveel [aan strijdkrachten] staat er in Italië [aan de Romeinen] dan nog ter beschikking? Met het bloed van de wingewesten 2" worden de wingewesten geknecht. Denkt niet aan Vindex:12' door Bataafse ruitery zijn de Aeduers ¹²⁶ en A rverniërs ²⁷ onder de voet gelopen; er hebben zich Belgen¹²⁸ bevonden onder de hulptroepen van Verginius¹²⁹ en voor wie de zaak goed nagaan, zijn de Gallische landen door eigen strijdkrachten ten gronde gegaan"

Thans [daarentegen] zijn wij allen een en dezelfde richting toegedaan, met als extra

voordeel wat er aan militaire scholing in de legerplaatsen van de Romeinen tot bloei mag zijn gekomen.' Aan mijn kant staan die oudgediendencohorten,¹³² door het

IV, 19-18 252

optreden waarvan nog kort geleden" Otho's legioenen in het zand hebben moeten bijten.

In slavernij te leven, laat dit Syrië, laat dit Azië, laat dit het aan despoten gewende Morgenland dulden: velen' leven er nog in de Gallische landen die voor de cijnsplicht zijn geboren. Het is toch in ieder geval nog niet zo heel lang geleden' dat met de vernietiging van Quintilius Varus de slavernij uit Germanië is uitgebannen, ondanks het feit dat men toentertijd niet een vorst als Vitellius voor zich had die men tot de oorlog had getart, maar Caesar Augustus.

Drang naar vrijheid is door de natuur zelfs aan de stomme dieren ingegeven, mannenmoed is een deugd uitsluitend van de mens; de goden zijn niet de dappersten: daarom, pakt hen aan, vrij in uw bewegingen als gij zijt, pakt hen aan luw vijanden], die aan handen en voeten zijn gebonden, stort u met uw frisse krachten op uw afgematte tegenstanders. Terwijl de ene partij voor Vespasianus, de andere voor Vitellius warm loopt, ligt voor u de baan geëffend tegen de een zowel als tegen de ander.'

Zo zijn zinnen zettend op de Gallische en Germaanse gewesten, loerde Civilis erop, indien zijn oogmerken met succes bekroond zouden zijn geworden, een greep te doen naar de heerschappij over deze zo bij uitstek machtige en rijke volkeren.

[18] Intussen heeft Flaccus Hordeonius aan Civilis' eerste pogingen, door te doen alsof hij niets merkte, voedsel gegeven: maar opeens—nu boodschappers in hun angst met berichten kwamen dat de legerplaats stormenderhand was ingenomen, dat de cohorten in de pan waren gehakt en dat al wat Rome heette van het eiland der Bataven was weggevaagd — gaf hij Munius Lupercus (deze was commandant over de winterkwartieren' van twee legioenen) bevel uit te rukken tegen de vijand. Lupercus zette nu in allerijl wat er aan legioensoldaten ter plaatse aanwezig was, benevens de Ubiërs¹³⁷ die in de naaste omgeving lagen, en de zich niet veraf bevindende ruiters van de Treveren over [de rivier]¹³⁸ en voegde er een vendel Bataven aan toe dat, hoewel het reeds lang van tevoren corrupt was geworden, betrouwbaarheid bleef veinzen om, wanneer het op het slagveld zelf verraad zou plegen aan de Romeinen, voor zijn desertie des te groter beloning te krijgen.

Civilis omringde zich met de veldtekenen van onze krijgsgewonnen cohorten, opdat zijn eigen manschappen de pas bevochten zege voor ogen zou staan en opdat de vijand door de herinnering aan zijn nederlaag van vrees vervuld zou worden, en liet zijn eigen moeder en zusters, alsmede de vrouwen van alle [strijders] met haar kleine kinderen,

IV, 18-19 253

zich achter het leger opstellen — tot opwekking ter overwinning, of anders indien zij werden teruggedreven ter beschaming. Toen nu van de krijgssang der mannen, van het gehuil der vrouwen het slagveld weergalmde, werd dit door de legioenen en cohorten geenszins met een even sterke oorlogskreet beantwoord. Blootgegeven werd de linkervleugel door het vendel van de Bataven dat overliep naar de vijand en zich op staande voet tegen ons keerde. Maar de legioensoldaten bleven, hoewel de omstandigheden benard waren, niet de wapenen pal staan en handhaafden de gelederen. De hulptroepen van de Ubiërs en Treveren [daarentegen], in smadelijke vlucht uiteengestoven, doolden wijd en zijd over de vlakte rond: op hen stortten zich de Germanen en dit heeft in die tussentijd de legioenen in de gelegenheid gesteld een goed heenkomen te zoeken naar de legerplaats die *Castra Vetera* heet.

De commandant van het Bataven-vendel, Claudius nabeo, die Civilis in kleinsteedse

partijstrijd naar de kroon stak, werd, om te voorkomen dat zijn dood wanneer hij werd afgemaakt kwaad bloed zou zetten onder zijn stamgenoten of dat hij, wanneer men hem liet blijven, zich als een tweedrachtstoker zou ontpoppen, naar de Friezen weggevoerd.

[19] In diezelfde dagen werden de cohorten van de Bataven" en Canninefaten, terwijl zij op bevel van Vitellius naar de hoofdstad voortmarcheerden, door een koerier door Civilis gezonden ingehaald. Dezen zetten ogenblikkelijk een hoge borst op van verwatenheid en overmoed en eisten als tegenprestatie voor hun mars' een extra gratificatie, dubbele soldij en een indeling op ruimer schaal [van de infanteristen] bij de cavalerie' — hetgeen hun inderdaad allemaal door Vitellius was toegezegd. Nu stelden zij deze eisen niet in de verwachting dat ze zouden worden ingewilligd, maar om een voorwendsel tot muiten te zoeken. En inderdaad, Flaccus had uiteindelijk niet het doen van vele concessies niet anders weten te bewerkstelligen dan dit, dat zij des te onverbiddelijker datgene eisten wat zij wisten dat hij hun zou weigeren.

Zij keerden Flaccus de rug toe en begaven zich naar Beneden-Germanië om zich bij Civilis te voegen.

Hordeonius riep de tribunen en centurio's bij zich en overlegde met hen of hij [de Bataven] die hem de gehoorzaamheid opzegden niet met geweld binnen de perken zou houden; daarop echter — als gevolg van zijn ingeboren karakterslapheid en gegeven de vreesachtige stemming bij zijn onderhebbende commandanten, 143 die met angst werden vervuld door de ambivalente gezindheid van de hulptroepen en de om-

lv, 19-20 . IV, 20-22. 255

standigheid dat de legioenen met een inderhaast uitgeschreven lichterding' waren aangevuld — besloot hij de troepen binnen de legerplaatsen' te consignereren: vervolgens evenwel kreeg hij spijt van dit besluit en daar diezelfde lieden die hem ertoe hadden aangespoord hem daarom laakten, zond hij, als maakte hij aanstalten de Bataven te achtervolgen, een schrijven aan Herennius Gallus, zijn onderbevelhebber van het eerste legioen met standplaats Bonna, dat deze de Bataven de doortocht' 45 moest beletten: hijzelf zou hen niet het leger op de hielen zitten. En werkelijk hadden zij overweldigd kunnen worden, indien van deze zijde Hordeonius, van gene Gallus, na van weerskanten hun troepen in beweging te hebben gebracht, hen in de tang zouden hebben genomen. Maar Flaccus liet zijn voornemen varen en schreef opnieuw een brief, waarin hij Gallus de waarschuwing gaf, hen bij hun aftocht niet op te jagen: hieruit rees de verdenking dat de oorlog met goedvinden van de bevelhebbers werd aangewakkerd en dat alle ellende die reeds was geschied of die nog was te duchten, niet uit de ondeugdelijkheid van de soldaten, noch uit de macht van de vijand, maar uit de kwade trouw van de aanvoerders voortkwam.

[20] Toen de Bataven de legerplaats van Bonna naderden, zonden zij gezanten vooruit om Herennius Gallus het bevel' van de cohorten te ontvouwen: 'zij waren volstrekt niet op voet van oorlog met de Romeinen, voor wie zij zo vaak de wapenen hadden opgenomen: vermoeid door de lange krijgsdienst waarbij zij geen garen hadden gesponnen, koesterden zij een hevig verlangen naar hun vaderland, begeerden zij rust. Indien niemand hun de voet dwars zette, dan zou hun doortocht zonder schade aflopen: doch kwam hun wapengeweld in de weg, dan zouden zij met het zwaard een weg weten te vinden'.

De op twee gedachten hinkende [Romeinse] bevelhebber had zich er weldra door zijn soldaten toe laten drijven zijn geluk op het slagveld' te beproeven. Drieduizend legioensoldaten, benevens de inderhaast samengeraapte cohorten van de Belgen" en tegelijkertijd een troep, bestaande uit landvolk en zoetelaars, lafhartig maar brutaal vóór

het gevaar, stormden uit alle poorten naar buiten in een poging de numeriek zwakkere Bataven te omsingelen. Deze echter, beproefd in de krijgsdienst, schaarden zich in wigformatie, dicht aaneengesloten aan alle kanten en zowel voor als achter en op de flank gedekt; zo doorbraken zij de dunne linie van de onzen. Doordat de Belgen weken, werd het [Romeinse] legioen teruggedreven en nu trachtten de soldaten in hun angst de legerwal en de poorten te bereiken. Daar was het verlies aan mensen het grootst gedempt van lijken de grachten — en niet slechts door het moordend zwaard¹⁴⁹ en door verwondingen, maar ook doordat zij [in de grachten] vielen waarbij zij zich met hun eigen wapenen verwondden, 15 vonden zeer velen de dood.

De overwinnaars maakten een omtrekkende beweging om Colonia Agrippinensium' en waagden zich op hun verdere tocht niet aan één vijandelijke actie meer; voor het gevecht bij Bonna verontschuldigen zij zich hiermee dat zij, naar zij zeiden, immers vrede hadden gevraagd en dat zij, eerst toen men hun deze had geweigerd, ertoe waren overgegaan zelf voor eigen lijfsbehoud zorg te dragen.

[21] Door de aankomst van de oudgediendencohorten thans aanvoerder geworden van een behoorlijk leger maar nog weifelend in zijn beslissing en wel in het bijzonder omdat hij rekening hield niet Romes overmacht, liet Civilis allen die aanwezig waren de huldigingseed op Vespasianus zweren en vaardigde gezanten af naar de beide legioenen die, na in de vroeger geleverde slag' op de vlucht te zijn gedreven, de wijk hadden genomen naar Castra Vetera, met de uitnodiging zich onder dezelfde eed te stellen.

Men gaf [hem] ten antwoord 'dat zij noch aan de adviezen van een verrader, noch aan die van vijanden gevolg wensten te geven; dat Vitellius hun keizer was en dat zij voor hem in trouw niet de wapenen tot hun laatste ademtocht zouden volharden. Derhalve deed een Baatafs deserteur er beter aan zich in Romeinse aangelegenheden niet de rol van scheidsrechter aan te matigen; integendeel, hij had maar de verdiende straf voor zijn misdaad af te wachten.'

Niet zodra was dit aan Civilis overgebracht of hij sleurde, in woede ontstoken, gans de natie der Bataven te wapen. Bij hen sloten zich de Bructeren¹⁵³ en Tencteren¹⁵⁴ aan en Germanië ¹⁵⁵ werd door middel van boodschappers opgeroepen om buit en roem te behalen.

[22] Om het hoofd te kunnen bieden aan dit vereend aanstormen van oorlogsdreigingen, gingen de legioenscommandanten Munius Lupercus en Numisius Rufus de palissaderingen en muren versterken. Geslecht werden de opstallen, werken van een lange periode van vrede, niet ver van de legerplaats bij wijze van een municipium' opgetrokken, om te beletten dat deze de vijand ten nutte zouden komen. Maar te weinig voorzorgsmaatregelen waren er getroffen om voorraden in de legerplaats aan te voeren; dat men op roof uitging, werd getolereerd: zo werd, door in het wilde weg huis te houden, in luttele dagen verdaan wat om in de nooddrift te voorzien' geruime tijd had kunnen strekken.

Civilis, die het centrum van het leger niet de kerntroepen van de
IV, 22-23 IV, 23-24 257

Bataven onder zich had, bezette om zich een grimmiger aanschijn te geven beide oevers van de Rijn dicht met benden Germanen, terwijl zijn cavalerie wild door de vlakke rondgaloppeerde; tegelijk liet men de flottielje stroomopwaarts roeien. Aan de ene zijde hadden de veldtekenen van de oudgediendencohorten, aan de andere zijde de uit de wouden en heilige bossen opgehaalde afbeeldingen van wilde beestenlas- al naar gelang het voor iedere stam individueel de gewoonte is ten strijde te trekken - de belegerden

dodelijk verschrikt, daar zich voor hen voordeed het beeld van een oorlog die een burgeroorlog' en tegelijk een oorlog niet een buitenlandse vijand was -en bij de belegeraars werd de hoop nog vermeerderd door de uitgestrektheid van de legerwal die, aangelegd voor [een bezetting van] twee legioenen, ternauwernood vijfduizend bewapende" Romeinen als verdedigers had. Maar er was een menigte zoetelaars, na de versterking van de vrede samengedromd en bruikbaar om hij het oorlogvoeren te helpen, ter plaatse aanwezig.

[23] Het ene deel van de legerplaats rees zacht glooiend tegen een heuvel op, het andere was via effen terrein toegankelijk. Immers Augustus was ervan overtuigd geweest dat door dit winterkwartier de Germaanse landen in room werden gehouden en onder druk gezet en dat het er nimmer zo kwalijk voor zou komen te staan dat de Germanen van hun kant Onze legioenen zouden komen bestoken: daarom was er dan ook rui& aan het terrein, nóch aan de verdedigingswerken verder iets gedaan: men nam aan dat een gewapende macht [daar ter plaatse] voldoende was.

Opdat hun manhaftigheid des te duidelijker in het oog zou vallen wanneer zij gescheiden opraden, kozen de Bataven en Overrijnse volkeren," iedere stam op zichzelf, positie en deden vanuit de verte provocerende aanvallen. Later, toen hun projectielen grotendeels zonder uitwerking in de torens en tinnen van de muren bleven steken en zijzelf door steenklompen die van bovenaf op hen neerploften verwond raakten, deden zij onder het aanheffen van een geschreeuw en niet onstuimigheid een aanval op de wal, zeer velen door er stormladders tegenaan te zetten, anderen door op een door hun kameraden gevormd schilddak te klimmen—en reeds werkten enkelen zich op naar boven toen zij met de zwaarden of ook wel met een stoot van de navel der schilden naar beneden gesmeten, werden bedolven onder puntige palen en speren.

[Dit slag lieden is immers al te] onbesuisd in de aanvang en in het succes te overmoedig; doch ditmaal lieten zij zich in hun begeerte naar buit ook door tegenslag niet afschrikken; zelfs niet belegeringsmachines - iets ongewoons voor hen - waagden zij een poging. Nu zijn deze barbaren zelf gespeend van iedere vindingrijkheid: overlopers en krijgsgevangenen brachten hun de kunst bij uit timmerhout een soort van klapbrug te construeren en deze vervolgens, na er wielen onder te hebben gemonteerd, voorwaarts te rollen, met de bedoeling dat sommigen, er bovenop staande, als van een dam af zouden kunnen vechten, terwijl een andere groep, daarbinnen verborgen, de muren van onderen zou kunnen ondermijnen. Maar steenklompen, met behulp van blijden afgeschoten, smeten het plumpe getimmerte omver. En toen zij aanstalten maakten niet stukken vlechtwerk en schutdaken te komen, werden er niet katapulten brandende lanssen op hen geschoten, en zo werden op hun beurt de bestormers met vuur onder schot genomen - zolang totdat zij, hun gewelddadige poging opgevend, van tactiek veranderden en besloten de tijd voor zich te laten werken, wel wetend dat er [in de legerplaats] maar teerkost voor weinige dagen voorradig was, bij een bezetting van een hele massa non-combattanten. Tegelijkertijd speculeerde men op verraad als gevolg van de nood en op de wankele trouw van de slaven, alsmede op de toevalligheden van de oorlog.

[24] Flaccus inmiddels stelde, toen hij had vernomen dat het kamp belegerd werd en nadat hij lieden naar de Gallische landen had gezonden ons hulptrouwen op de heen te brengen, uitgelezen manschappen uit de legioenen ter beschikking van Dillius Voerla, de commandant van het tweeëntwintigste legioen, niet de opdracht zich in zo groot mogelijke dagmarsen langs de [Rijn]oever te spoeden; zelf [volgde hij]162 op schepen,' ziek van lichaam, 164 gehaat bij zijn soldaten. Immers ondubbelzinnig luchtten zij hun wrevel:165

'Men heeft ze laten ontsnappen uit Mogontiacum, de cohorten van de Bataven; struisvogelpolitiek is er bedreven niet betrekking tot Civilis' toeleg; tot een bondgenootschap neemt men willens en wetens de Germanen aan. Niet door Primus Antonius' bijstand, noch door toedoen van Muciamis is Vespasianus méér te paard geholpen. Onbewimpelde vijandschap en eerlijke strijd kan men openlijk afweren: bedrog en arglist waren rond in het duister¹⁶⁷ en zijn daarom niet te ontgaan. Civilis maakt front tegen [ons], formeert zijn slaglinie: Hordeonius geeft vanuit zijn slaapkamer, geeft vanuit zijn bed juist al die bevelen die de vijand ten goede komen. Zovele gewapende armen van bij uitstek dappere mannen laten zich in het gareel slaan door één enkele ziekelijke grijsaard: welaan dan! laten wij liever de verrader van kant maken en vervolgens' ons lot en onze mannenwaarde loskoppelen van dit onheilspellend voorteken.'¹⁶⁹

256 1v, 24-25 258

Reeds waren zij door het onder elkaar uiten van deze taal opgehitst toen de omstandigheid' dat er bovendien een brief van Vespasianus werd bezorgd, hen in vuur en vlam zette. Flaccus liet deze brief, omdat men hem niet geheimhouden kón, op het appel voorlezen en stuurde de bezorgers ervan geboeid naar Vitellius.

[25] Nadat op deze wijze de gemoederen waren gekalmeerd, bereikte men Bonna, het winterkwartier van het eerste legioen. De hier gelegeerde troepen waren Hordeonius nog vijandiger gezind, daar zij hem de schuld van de nederlaag in de schoenen schoven: 'Op zijn bevel had men tegen de Bataven front gemaakt, daar hij het had doen voorkomen alsof de legioenen vanuit Mogontiactun zouden volgen; het was te wijten aan ook alweer zijn verraad dat zij in de pan waren gehakt, daar er hoegenaamd géén hulptroepen waren komen opdagen: dit alles bleef onbekend aan de overige legers en werd evenmin aan de keizer gerapporteerd-en toch had door een ijlings te hulp snellen van zovele provinciën de rebellie nog in de kiem gesmoord kunnen worden.'

Hordeonius liet nu afschriften van alle brieven, door middel waarvan hij in de Gallische landen, in Brittannië en in de Spaanse gewesten op hulptroepen bleef aandringen, aan het leger voorlezen en voerde [zodoende] de allerverwerpelijkste methode in, de brieven aan de vaandeldragers van de legioenen ter hand te stellen, door wie zij eerder aan de gewone man werden voorgelezen dan aan de commandanten. Daarop gaf hij bevel één van de opruiers in de boeien te slaan, meer om zijn macht te doen gelden dan omdat deze man de enige schuldige was. En het leger werd van Bonna naar Colonia Agrippinensium gedirigeerd, daar er hulptroepen van de Galliërs toestroomden die aanvankelijk de zaak van Rome volijverig steunden: weldra, toen de Germanen"" de overhand kregen, namen zeer vele volkeren de wapenen tegen ons op, daar zij hoopten de vrijheid te verkrijgen en daar zij, in geval zij het slavenjuk zouden hebben afgeschud, vurig verlangden macht uit te oefenen.¹⁷²

Nu greep de verbittering van de legioenen ¹⁷³ om zich heen en de arrestatie van die ene soldaat had hun geen vrees ingeboezemd: ja wat meer is, deze zelfde soldaat ging zo ver dat hij zijn aanvoerder van medeplichtigheid betichtte: hij deed het namelijk voorkomen alsof men in hém, tussenpersoon tussen Civilis en Flaccus, op valse beschuldiging een getuige van de waarheid de mond wilde snoeren.

Daar beklimt Vocula het tribunal¹⁷⁴ met een bewonderenswaardige vastberadenheid. Hij gaf bevel de gearresteerde soldaat, ondanks diens luidkeels schreeuwen, ter dood te brengen: en terwijl de kwaadwilligen er dodelijk verschrikt bij stonden, gehoorzaamden de goedgezinden aan wat er bevolen was.

Vervolgens, daar men eenstemmig Vocula als aanvoerder eiste, liet Flaccus aan hem het

daadwerkelijke opperbevel over.

[26] Overigens droeg veel ertoe bij deze muitzieke gemoederen tot het uiterste te prikkelen: het uitblijven van soldij, gebrek aan graan en tevens de omstandigheid dat de Gallische landen zich verzetten tegen het lichten van manschappen en tegen het opbrengen van oorlogsbelastingen; dat de Rijn ten gevolge van een voor dat klimaat ongekende droogte maar amper bevaarbaar was, dat de toevoer van levensmiddelen krap werd; dar er, de hele oever langs, wachtposten waren uitgezet om de Germanen de overgang via doorwaadbare plaatsen te beletten en dat er uit hoofde van dezelfde oorzaak minder veldvruchten waren en meer hongerige monden te stillen. '75 Bij de primitieve elementen werd dit tekort aan water zelfs opgevat als een kwaad voorteken omdat, naar zij zeiden, zelfs de rivieren, dit wil zeggen: de oude bolwerken van het wereldrijk, ons in de steek lieten wat in vreedestijd toeval of natuurlijk verschijnsel werd genoemd, heette mi noodlot en verbolgenheid van de [Rijn]god.

Nadat zij Novaesium 176 waren binnengetrokken, verenigde zich het zestiende legioen n7 met hen. Aan Vocula werd, te zijner assistentie bij een deel van zijn taak, de onderbevelhebber Herennius Gallus toegevoegd - en daar zij niet meteen op de vijand durfden afmarcheren, richtten zij een legerplaats in hij een plaats, Geldubal 78 geheten. Daar probeerde men met [oefeningen in] het formeren van een slaglinie, met [trainen Mi het aanleggen van verschansingen en het slaan van palissaderingen, kortom met alle overige vooroefeningen tot de krijgsvoering het moreel van de soldaten te verbeteren. En om te bewerkstelligen dat de manschappen door plundering tot moed werden aangevuurd, trok het leger onder leiding van Vocula naar de in de onmiddellijke nabijheid gelegen gouwen van de Cugernen, 179 die een bondgenootschap met Civilis waren aangegaan; een gedeelte bleef met Herennius Gallus achter.

[27] Toen er bij toeval niet ver van de legerplaats een niet graan beladen schip op een bank was komen vast te lopen, probeerden de Germanen dit naar hun oever te slepen. Dit ging Gallus over de schreef en hij zond een cohorte te hulp: maar ook kwamen er meer Germanen opzetten en doordat er gaandeweg [meer] versterkingen samendromden, kwam het tot een formele slag. De Germanen zagen kans, onder

IV, 27-28 260

grote verliezen aan onze zijde, het schip prijs te maken. Zij die de nederlaag hadden geleden, weten dit - wat toen de mode was geworden - niet aan eigen lafhartigheid maar aan verraad van Gallus. Zij sleurden hem uit zijn tent, scheurden zijn kleren aan flarden, ranselden hem af en gelastten hem te zeggen 'hoeveel hij ervoor had gekregen om het leger te verraden en wie zijn medeplichtigen waren'. Opnieuw vlamde hun verbittering tegen Hordeonius op; hém ginds 180 noemden zij de geestelijk vader van deze schurkenstreek, Gallus hier 181 het werktuig, totdat eindelijk ook Gallus zelf, daar zij hem niet de dood dreigden, buiten bezinning van schrik Hordeonius van verraad betichtte; hij werd nu in de boeien geslagen en eerst door Vocula's komst in vrijheid gesteld. Deze liet de volgende dag de aanstokers van de muiterij executeren zo groot waren de in dit leger heersende tegenstellingen: bandeloosheid enerzijds, gedweë onderdanigheid anderzijds. Ongetwijfeld was de gewone man uit de troep Vitellius trouw, de aanzienlijksten [onder de officieren evenwel] hielden over tot Vespasianus: het gevolg hiervan was een afwisseling van misdrijven en terechtstellingen en een mengeling van blinde razernij en volgzzaamheid, dermate dat men niet in toom kon houden die men wel kon straffen.

[28] Intussen werd Vitellius hoog te paard geholpen niet kolossale versterkingen door gans Germanië, van welks deelneming hij zich duurzaam had verzekerd door middel van gijzelaars uit de voornaamste families. Hij geeft nu bevel de gouwen van de Ubiërs en Treveren te plunderen, al naar gelang [dit oorlogsterrein] voor ieder [van zijn bondgenoten het dichtstbijgelegen was, en laat de andere heerschare de Maas over trekken om de Menapiërs en de Morinen, 183 dit wil zeggen: de verste uithoeken 184 van de Gallische landen te gaan teisteren. Op beide expedities werd buit gemaakt; het onverbiddelijkst trad men op tegen de Ubiërs omdat deze, schoon een volk van Germaanse oorsprong, hun herkomst hadden verloochend en zich met een Romeinse benaming Agrippinensers waren gaan noemen. In de pan gehakt werden hun cohorten in het dorp Marcodurum, I" waar zij zich nogal zorgeloos ophielden omdat zij [daar] ver van de [Rijn]oever verwijderd waren. Weliswaar lieten de Ubiërs dit niet over hun kant gaan zonder op roof in Germanië uit te trekken, aanvankelijk ongestraft; maar later werden zij in het nauw gebracht, zoals het in het algemeen gedurende heel deze oorlog met hun trouw beter was gesteld dan niet hun fortuin.

Nadat de Ubiërs verpletterd waren, ging Civilis, die zich machtiger
IV, 28-30 2,61

voelde en die door het welslagen van zijn ondernemingen brutaler was geworden, ijverig werk maken van het beleg van de legioenen, 186 onder verscherping van de bewaking, om te beletten dat er in het geheim een boodschapper kon doordringen en melden dat er hulp in aantocht was. Hij vertrouwde de Bataven de belegeringswerktuigen toe en liet aan hen de zware taak van het schanswerk over: de Over-rijnse stammen die eisten slag te leveren gaf hij bevel bressen te gaan maken in de palissadering en, toen zij naar beneden werden gestoten, de strijd opnieuw aan te binden, daar er door hun enorme getalsterkte mannen te over waren, ten gevolge waarvan verliezen gemakkelijk waren aan te vullen.

[29] Ook de nacht heeft aan het sloven geen einde gemaakt: nadat zij in een kring hout hadden opgestapeld en in brand gestoken, lieten zij zich, terwijl zij aanlagen aan de maaltijd, '87 al naar gelang men door wijn was verhit, tot de strijd vervoeren in nutteloze vermetelheid. Immers hun eigen werpspiesen troffen in de duisternis geen doel: de Romeinen [daarentegen slingerden hun projectielen] naar de duidelijk zichtbare' linie van de barbaren en kozen tot mikpunt al wie er maar door roekeloos optreden of door onderdelen van zijn uitmonstering in het schijnsel Oplichtte.

Civilis doorzag dit en gaf bevel het vuur te doven en alles te vervullen van duisternis en wapengedruis. Toen voorwaar was het een verward rumoeren, een vijandelijk botsen in het ongewisse, en was er geen mogelijkheid om doelbewust slagen toe te brengen, noch kon men ze bijtijds ontwijken. Van waar geschreeuw had opgeklonken, daarheen keerde men het lijf, strekte men de armen. Moed was van geen enkel voordeel, het toeval stuurde alles in de war en door de speren van lafaards kwamen vaak de dappersten te vallen. Aan Germaanse zijde was het blinde drift: de Romeinse soldaten, vertrouwd t net de gevaren, slingerden hun niet ijzer beslagen balken, hun zware steenklompen, niet zomaar op goed geluk. Zodra het gedruis dat de lieden maakten die hun krachten beproefden aan het ondergraven van de muren,' of de aangeleunde bestorningsladders hun de vijand in Lulden hadden gespeeld, stieten zij hem af niet de navel van hun schild, smeten hem een werpspies achterna; velen die reeds op de muren waren geklommen, doorstaken zij niet hun dolken.

Nadat men op deze schaal de nacht had doorgezwoegd, openbaarde het daglicht een gevecht van een heel bijzonder aspect.

[30] De Bataven hadden een toren geconstrueerd met dubbel platform die, toen hij de

hoofdpoort" naderde (dit was de effenste plaats),

IV, 30-32 262

door sterke palen die ertegen aan werden geduwd en balken die men ernaar toe slingerde,' werd versplinterd, hetgeen aan velen die zich er bovenop bevonden het leven kostte. En men bond de strijd niet hen aan terwijl zij door schrik bevangen waren, door een plotselinge en succesvolle uitval te doen. Tegelijkertijd werden er door de legioensoldaten, die in ervaring en bedrevenheid superieur waren, nog meer voorbereidingen getroffen. Hetgeen bovenal paniek verwekte, was een in evenwicht opgehangen hefboomsarm die op en neer kon wippen,' waarmee, als hij eensklaps werd neergelaten, een of meer vijanden voor de ogen van hun kameraden in de hoogte gesleurd, door asdraaiing van het gevaarte, binnen de legerplaats werden gezwenkt. 1"

Civilis gaf de hoop op het stormenderhand innemen van de legerplaats op en bleef er wederom op zijn gemak vóór liggen, terwijl hij Wet boden en beloften de legioenen in hun trouw aan het wankelen trachtte te brengen.

[31] Dit was het wat er in Germanië was gebeurd védr de slag bij Cernona, '94 over de afloop waarvan een brief van Prirn us Antonius, waaraan was toegevoegd een proclamatie"" van Caeina, uitsluitel gaf; bovendien erkende Alpinus Montanus," commandant van een cohorte aan de zijde der overwonnenen die persoonlijk aanwezig was, het ehec van de partij [van Vitellius].

Uiteenlopend waren, als gevolg van deze mededelingen, 7 de reacties der gemoederen: de hulptroepen uit Gallis, die noch verknochtheid aan, noch haat tegen de partijen kenden en die voor de krijgsdienst geen hart hadden, vielen op aansporing van hun bevelhebbers op staande voet Vitellius af: de oude soldaten namen een afwachtende houding aan. Maar toen Hordeonius Flaccus hun de eed van trouw ging afnemen en de tribunen erop stonden, zwoeren zij die zonder er niet hun gelaatsuitdrukking en hun hart echt ten volle achter te staan: terwijl zij namelijk wél de overige bewoordingen van de eedsformule nazegden, kwam de naam van Vespasianus 'hun slechts] niet horten en stoten of niet een zwak gemompel [over de lippen] en meestentijds gingen zij er in stilzwijgen overheen.

[32] Daarna werd er bij het appel' een schrijven van Antonius aan Civilis voorgelezen, dat bij de soldaten verdenkingen gaande maakte. Deze brief wekte namelijk de indruk alsof hij was gericht tot een partijgenoot en sprak daarbij over het Germaanse leger in vijandige bewoordingen. Toen kort daarop de berichten naar Gelduba,1" naar het kamp waren overgebracht, gaf men [daar] dezelfde commentaren

IV, 32-33 263

en reageerde men precies eender en Montanus werd naar Civilis afgevaardigd met de opdracht [hem te zeggen] 'dat hij de strijd moest staken en dat hij zijn tegen Rome gerichte plannen niet met een grijpen naar de wapenen onder valse leus' mocht bemantelen: indien hij zich ten doel had gesteld Vespasianus te helpen, dan was zijn taak heus wel volbracht'.

Hierop antwoordde Civilis eerst op een slinkse manier: daarna, toen hij in Montanus een man van een zeer fel karakter herkende, die bovendien bereid was een omwenteling te ontketenen, sprak hij, na hem eerst zijn nood te hebben geklaagd over de gevaren die hij vijfentwintig jaar lang in Romeinse krijgsdienst had moeten verduren: 'Een fraaie beloning heb ik voor mijn zwoegen en sloven ontvangen! Vermoord een broer' ik zelf in de kerker geworpen, en voorts de bloeddorstige kreten van dit leger waarmee het mijn hoofd heeft geëist, waarvoor ik krachtens het volkerenrecht gerechte weerwraak verlang.

En voorts gij, Treveren, en gij allen, slavenzielen die gij zijt, welk loon voor uw zo vaak

vergoten bloed kunt gij tegemoetzien, anders dan een krijgsdienst waarvoor gij geen dank zult oogsten, anders dan belastingen en nog eens belastingen, anders dan de roeden, de bijlen en de tirannenluimen van uw meesters? Ziet; ik, aanvoerder van zegge één enkele cohorte, alsook de Canninefaten en Bataven, deze heel kleine fractie van de Gallische landen?' wij roeien die uitgestrekte maar ontvolkte legerplaatsen uit of houden ze in een ijzeren greep en hongerblokkade omkneld.

Om kort te gaan: zo wij durf aan den dag leggen, zal de vrijheid ons voetspoor drukken 6f, moeten wij het onderspit delven, dan zullen wij zijn wat wij waren. '213

Na Montanus op deze wijze in vuur te hebben gezet, zond hij hem van zich, nochtans met de opdracht een malser bescheid over te brengen: deze keerde terug als had hij bij zijn zending zijn doel gemist en Hield voor zich al het overige, wat kort daarna tot uitbarsting kwam.

[33] Civilis hield slechts een gedeelte van de troepen hij zich en zond de cohorten oudgedienden en wat er onder de Germanen het meest gevechtsvaardig was op Vocula en diens leger af, onder leiding van Rinus Maxinms en Claudius Victor, een zoon van zijn zuster. Zij overrompelden in het voorbijgaan de winterkwartieren van een ruiuitervendel gevestigd te Asciburgium² en zijn dermate onverhoeds op de legerplaats² aangestormd dat Vocula zijn mannen niet heeft kunnen toespreken, dat hij de linies niet tot ontplooiing heeft kunnen Dingen: het enige dat hij, zo goed en zo kwaad dit bij zulk een op-
1v, 33-34 264

schudding ging, nog kon doen, was bevel geven met de legioensoldaten een stevig centrum te formeren: de hulptrouwen zwalkten er in alle richtingen omheen. De cavalerie voerde een charge uit maar wendde, opgevangen door de geordende gelederen van de vijand, de teugel en zocht een goed heenkomen naar haar uitvalbasis.' Wat er nu volgde, was een slachting: van een gevecht was geen sprake meer. Ja, de cohorten van de Nerviers ontblootten, hetzij uit angst, hetzij verraderlijk, de flanken van de onzen: zo kon

[de vijand] doordringen tot aan de legioenen die men, nadat zij hun veldtekenen hadden prijsgegeven, binnen de legerwal reeds bezig was neer te sabelen toen, doordat er plotse-ling onverwachte hulp kwam opdagen, de krijgskans keerde. Het waren cohorten Vasconen,' door Galban onder de wapenen geroepen en nu opgecommandeerd,' die, toen zij de legerplaats naderden en het geschreeuw van de in gevecht gewikkelden hadden gehoord, de vijand wiens aandacht geheel [door zijn frontale aanval] in beslag was genomen, in de rug aanvielen en een verder strekkende paniek zaaiden dan hun getalsterkte wettigde, daar de een meende dat het de gezamenlijke troepenmacht uit Novaesium") was, de ander dat het de manschappen uit Mogontiacum²¹¹ waren die waren aangekomen. Deze vergissing zette de Romeinen nieuwe moed bij - en terwijl zij op andermans krachten vertrouwden, hervonden zij hun eigen.

Al wat er onder de Bataven aan dapperste mannen in het veld stond, werd, voor zover het de infanterie betrof, in de pan gehakt: de ruitery wist te ontsnappen met de veldtekenen en de krijgsgevangenen die zij in de eerste fase van het gevecht had overmeesterd. Van de op die dag gevallen was aan onze zijde het aantal het grootst, zij het ook dat het de minst krijgshaftigen betrof; aan de zijde van de Germanen sneuvelde de effectieve kern.

[34] Beide opperbevelhebbers oogstten door een even grote nalatigheid welverdiende tegenslag en hebben hun gunstige kansen niet weten waar te nemen. Want had Civilis een sterkere troepenmacht in slagorde gebracht, dan zou het onmogelijk zijn geweest dat hij door een zo gering aantal cohorten werd omsingeld en dan zou hij de legerplaats hebben

geforceerd 212 en met de grond gelijkemaakt; Vocula heeft zich niet eens door verkenners voorkennis weten te verschaffen van het aanrukken van de vijand en zo kon het dan ook gebeuren dat hij meteen bij zijn uitrukken reeds was overwonnen; in de tweede plaats liet hij, daar hij te weinig vertrouwen in zijn overwinning had, [verscheidene] dagen nutteloos verloren gaan alvorens tegen de vijand op te rukken, terwijl hij toch, wanneer hij haast had gemaakt zijn

1v, 34 265

tegenstander terstond de genadeslag te geven en de [gunstige] loop der gebeurtenissen uit te buiten, het beleg van de legioenen met één slag had kunnen opheffen.

Inmiddels had Civilis het moreel van de belegerden' op de proef gesteld door het te doen voorkomen alsof bij de Romeinende situatie hopeloos was en de overwinning in het voordeel van de zijnen was uitgevallen: hij liet onze veldtekenen en onze vaandels om het kamp heen dragen; ook liet men ostentatief de krijgsgevangenen zien. Een van hen durfde een notoir heldenstuk bestaan door met luide stem uit te bazuinen wat er werkelijk was gebeurd; maar hij werd op de plaats zelf door de Germanen overhoop gestoken: hetgeen van deze man die dit alles verklapt had de geloofwaardigheid vergrootte;214 tegelijkertijd trok men uit de verwoesting en de vuurgloed die oplaaide uit brandende hofsteden de conclusie dat het zegevierende leger"" op komst was. In het zicht van de legerplaats gekomen liet Vocula halt houden en gaf bevel zich met een gracht en palissadering te omgeven, opdat zijn mannen], ontlast van de legertrein en van hun persoonlijke bagage, zonder door iets te zijn belemmerd zouden kunnen strijden!. Dit bevel gaf degenen die [ogenblikkelijk] verlangden te vechten, aanleiding het tegen de aanvoerder op een schreeuwen te zetten; want zij hadden de gewoonte aangenomen te dreigen. Zonder ook maar de tijd te nemen een slaglinie op te stellen begonnen zij, zonder en [nog] vermoeid, de strijd aan te binden; want Civilis was steeds ter plaatse, niet minder op de feiten van zijn tegenstanders dan pp de moed van de zijnen vertrouwend. Wisselend was bij de Romeinen de krijgskans en juist de grootste schreeuwers bleken laffe vechters: sommigen, gedachtig aan hun vers bevochten zege, bleven pal staan, hakten op de vijand in, spraken zichzelf en hun nevenmannen moed in en strekten, na de strijd hernieuwd te hebben, de handen uit naar de belegerden [als om hen te bezweren] het beslissende ogenblik nut ongebruikt voorbij te laten gaan. Deze, die alles vanaf de muren m]den waarnemen, deden uit alle poorten een uitval. En daar Civilis toeval, doordat zijn paard stortte, was komen te vallen en het gerucht zich door beide legers verbreidde dat hij gewond of dood . ' :. welk gerucht geloof vond, veroorzaakte hij, men kan zich niet voorstellen hoe een geweldige ontzetting bij de zijnen en een dito vreugde bij zijn vijanden; maar Vocula bekommerde er zich niet om de vluchtenden te achtervolgen en zette zich aan het versterken van de wal en de toren van de legerplaats217 als dreigde er opnieuw een beleg, waardoor hij, daar hij reeds zo vaak zijn overwinning had ver-

IV, 34-36 266

knoeid,218 niet ten onrechte de verdenking op zich laadde dat hij het liefst maar oorlog had. 2w

[35] Er was niets wat onze legers') zo zeer murw maakte als het nijpend gebrek aan levensmiddelen. De legioenstrein werd niet een schare verminderd gevechtsvaardigen221 naar Novaesium gezonden om uit die plaats via de landweg graan te gaan halen; want de rivier' was in handen van de vijand. Het eerste konvooi trok voort zonder te worden gemolesteerd, daar Civilis nog niet geheel van zijn ongeval.' was gekomen; maar toen hij vernam dat er opnieuw foerageerders naar Novaesium waren gedirigeerd en dat de

cohorten die hun ter konvooiering waren toegevoegd, voortstapten alsof het volop vrede was - slechts hier en daar bij de veldtekenen een soldaat, de wapenen opgeborgen in de voertuigen, allen zonder uitzondering rondvagebonderdend zoals hun luim het hun ingaf - viel hij hen in goede orde aan, na van tevoren de bruggen en de houten wegen' te hebben laten bezetten. Er werd gevochten in een langgerekte colonne en met wisselvallig krijgsgeluk, totdat de nacht de strijd ontbond. De cohorten wisten zich naar Gelduba door te slaan, waar het kamp nog steeds, gelijk voorheen, bestond, dat met een aldaar achtergelaten detachement bewakingstroepen bezet werd gehouden.

Het was niet twijfelachtig hoe een groot gevaar op hun terugweg de foerageerders, belast en beladen en daarbij gedemoraliseerd, zouden hebben te trotseren. Vocula versterkte zijn leger niet duizend man, uitgezocht uit het vijfde en het vijftiende legioen die de belegering van Vetera hadden meegemaakt-tomeloos volk en heftig gebeten op de aanvoerders. Er vertrokken er meer dan bevolen was en zij wrokten en morden openlijk gedurende de mars 'dat zij Met langer van plan waren de honger en de streken van hun commandanten te verduren': daarentegen beklaagden degenen die hadden moeten achterblijven zich 'dat zij in de steek gelaten en verraden waren, doordat men een gedeelte van de legioenen had laten wegtrekken'. Het gevolg van een en ander was een dubbele muiterij: de ene partij wilde Vocula terughebben, de andere weigerde naar het kamp terug te gaan.

[36] Inmiddels sloeg Civilis het beleg rond Vetera: Vocula trok op Gelduba en vandaar op Novaesium²²⁵ terug (Civilis maakte zich meester van Gelduba);" en kort daarop leverde hij ²²⁷ niet ver van Novaesium een voorspoedig ruitergevecht.

Hoe dit ook zij, de Romeinse soldaten werden door voor- en tegenspoed er gelijkelijk toe opgezweept hun aanvoerders naar het leven te staan en de legioenen, versterkt door de komst van de soldaten van het

IV, 36-37 267

vijfde en het vijftiende legioen, eisen nu de gratificatie,' nadat men erachter was gekomen dat er door Vitellius geld was gezonden. En Hordeonius²" bedacht zich niet lang maar gaf de gratificatie uit naam van Vespasianus. En dit is het in de allereerste plaats geweest wat op de muiterij heeft gewerkt als olie op het vuur: zich te buiten gaande aan uitpattingen, feestmaaltijden en nachtelijke samscholingen bliezen zij hun oude ²' wrok tegen Hordeonius opnieuw aan. En daar er geen sterveling onder de legaten of tribunen te vinden was die hen in de weg durfde treden - aangezien de nacht elk schaamtegevoel had weggevaagd -, sleurden zij hem uit zijn slaaptent en maakten hem van kant.

Hetzelfde hielden zij in petto voor Vocula [en het zou slecht met hem zijn afgelopen] als hij Met, verkleed als slaaf. in het nachtelijk duister zonder te worden herkend, had weten te ontkomen.

[37] Toen nadat de storm bedaard was de angst weerkeerde, zonden zij centurio's met brieven aan de staten van de Gallische landen ten einde hulp in de vorm van manschappen en geld af te smeken. De soldaten zelf - zoals de grote massa is wanneer haar een leider ontbreekt: overijld, panisch, stompzinnig - grepen toen Civilis in aantocht was inderhaast en zonder overleg naar de wapenen om deze terstond weer te laten vallen, waarna zij zich op de vlucht wendden.

De tegenspoed baarde tweedracht: de manschappen die tot het leger van Boven-Germanië²³¹ behoorden, distantieerden zich; nochtans werden de beelden van Vitellius in de legerplaats en in de naburige steden van de Belgen opnieuw opgezet, op een tijdstip dat Vitellius reeds gevallen was.'

Vervolgens ingekeerd tot berouw, schaarden de mannen van het eerste, het vierde en het tweeëntwintigste zich achter Vocula, door wie zij zich, nadat zij in zijn handen opnieuw de eed op Vespasianus hadden afgelegd, naar Mogontiacum lieten leiden om de stad te ontzetten. De belegeraars - een heerschare samengesteld uit een mengsel van Chatten, Usipeten²³³ en Mattiaciers²³¹ - waren afgetrokken omdat zij verzadigd waren van buit, doch niet zonder dat zij hun bloed hadden zien vloeien, daar onze mannen hen, terwijl zij in losse groepjes en zonder op iets verdacht te zijn ronddoelden, pardoos hadden aangevallen.

Ja ook de Treveren hadden een, van een gevlochten borstwering voorziene wal' door hun gebied opgeworpen en onderhielden met de Germanen een worsteling waarin aan weerszijden grote verliezen werden geleden, tot op de dag waarop zij deze zo uitnemende ver-

IV, 37-39

diensten jegens het Romeinse volk, door kort daarop te rebelleren,² ontluisterden.

70 NA CHRISTUS

[38] Intussen waren Vespasianus — voor de tweede maar' — en Titus, schoon afwezig, als consuls in functie getreden, terwijl de burgerij, neerslachtig en niet wetend wat haar te wachten stond, duizenderkande vrezende vreesde. Boven en behalve de [reële] ellende van het tijdsgewricht, had zij zich aan hersenschimmige angstvoorstellingen overgegeven: 'Africa' — zo zei men — 'was afvallig geworden, daar L. Piso' bezig was een omwenteling op touw te zetten.' Deze was proconsul van het wingewest en geenszins oproerig van aard; maar aangezien de schepen door het stormachtige winterweer niet konden uitvaren, ging het volk—dat gewend is zijn voedsel van de ene dag op de andere te kopen en waarvan de enige interesse op het gebied van overheidszaken gelegen is in de zorg om het broodkoren — denken dat de kust geblokkeerd was, dat de konvooien werden opgehouden. En doordat men dit vreesde, hield men het voor waar, [te meer] omdat deze praatjes werden aangewakkerd door de Vitellianen, die hun politieke activiteit nog niet hadden gestaakt, terwijl het gerucht ook aan de overwinnaars niet onaangenaam was, wier ook in uitheemse oorlogen onverzadelijke begerigheid geen enkele op medeburgers behaalde overwinning ooit heeft gestild.

[39] Op de eerste januari werd er in de senaat, die de praetor Urbanus Juius Erontinus²³⁹ had bijeengeroepen, besloten aan de onderbevelhebbers, aan de legers en aan de koningen' lof en dank te betuigen en aan Tettius Julianus²⁴¹ werd — met de motivering dat hij het tot Vespasianus' vanen overlopende legioen in de steek had gelaten — het ambt van praetor ontnomen om het op Plotius Griphus²⁴² over te dragen; Hormus²⁴³ werd in de ridderstand verheven. En kort daarop nam Caesar Domitianus, aangezien Frontinus zijn ambt neerlegde,' bezit van de praetuur. Doinitimus' naam prijkte aan het hoofd van brieven en edicten, de werkelijke macht berustte bij Mucianus, wat niet wegneemt dat Domitianus zich op aanstichting van zijn vrienden of naar eigen believen zeer veel veroorloofde.

Maar het waren bovenal Primus Antonius en Varus Arrius die Mueianus vrees inboezemden: terwijl hun beiden nog het verse aureool van de faam van hun krijgsexploten omzweefde en terwijl zij zich in de gunst van de soldaten mochten verheugen, droeg ook het volk hun een warm hart toe omdat zij, verder dan op het slagveld,' nierstands bloed hadden vergoten.

Daar kwam nog bij dat men vertelde dat Antonius Seribonianus Crassus"— een man die voortreffelijke karaktereigenschappen,' benevens het dodenmasker²⁴⁸ van zijn broer,' glans bijzetten — ertoe had aangezet een greep naar de staatsmacht te doen, waarbij het [hem] niet zon hebben ontbroken aan een schare medewetenden, ware het niet dat Scribonianus dit had afgeslagen daar hij iemand was die zich zelfs door degelijk voorbereide plannen niet gemakkelijk van het [echte pad liet afbrengen en die eerst recht het avontuurlijke schuwde.

Daar nu Antonius niet openlijk ten val kon worden gebracht, ging lork al ve Mucianus hem, na hem in de senaat niet uitbundige loftuitingen te hebben overladen, in het geheim niet beloften overstelpen, hem Hispania Citerior in het vooruitzicht stellend, dat door het vertrek van Cluvius Rufus²⁵" stadhouderloos was; terzelfder tijd deelde hij onder Antonius' vrienden kwistig militaire rangen van tribuun en praefect²⁵' uit.

Vervolgens, nadat hij deze ijdele borst' van hoop en ambitie had vervuld, ondermijnde hij Antonius' krachten door het zevende legioen,²⁵³ dat Antonius in aanhankelijkheid het vurigst was toegedaan, nar zijn winterkwartieren' weg te zenden. Ook het derde legioen' een Arrius Varius toegewijd korps—werd teruggezonden naar Syrië, en een ander deel van

het leger werd naar de Germaanse landen gevoerd.

Nadat aldus alle elementen die onrust hadden kunnen verwekken, waren geëlimineerd, herkrede de hoofdstad haar eigen karakter, gingen de wetten weer normaal functioneren en keerde de ambtsvervulling van de overheidspersonen [in vroegere banen] terug.

[40] Op de dag dat Domitianus zijn entree in de senaat maakte, bracht hij over de ontstentenis van zijn vader en van zijn broer en over zijn eigen [onervaren] jeugd slechts weinig en daarbij gematigde voordeden ten gehore, in uiterlijke houding het decorum in acht nemend. En daar men zijn ware aard(' nog niet kende, zag men zijn herhaaldelijk blozen voor bescheidenheid aan.

Toen Caesar' het voorstel aanhangig maakte, 'Galba's eerbewijze herstellen', sloeg Curtius Montanus' voor 'ook Piso's aandelen te eren'. De senaat nam beide voorstellen aan: het senaatsbesluit betreffende Piso liep op niets uit.²⁵⁹

Daarop werd er bij loting een commissie samengesteld wier taak het
1V, ,40-4T 270

was het in de oorlog geroofde te restitueren, de door ouderdom afgevalen bronzen wetstafelen te onderzoeken en [weer op hun plaats] te hangen, de feestkalender" te kuisen van de ballast waarmee hij door de vleierij der tijden was bezoedeld,²⁶¹ en de staatsuitgaven aan banden te leggen.²"2

Aan Tettius Iulianus werd de praetuur teruggegeven nadat men had bevonden dat hij zijn toevlucht bij Vespasianus had gezocht: Griphus echter bleef zijn titel" behouden.

Vervolgens besloot men het proces tussen Musonius Rufus

Publius Celel" te hervatten en Publius werd veroordeeld, en zo werd aan de schim van Soranos satisfactie gedaan.

Stond deze dag al in het teken van de van staatswege toegepaste gestrengheid, hij was evenmin verstoken van een loffelijke daad van een particulier: Musonius werd

[namelijk] beschouwd als een man die een gerechte plicht was nagekomen,' terwijl de publieke opinie gans anders oordeelde over Demetrius,' belijder van de cynische leer, omdat deze zich bij de verdediging van een beklagde wiens schuld vaststond, meer door persoonlijke eerezucht' dan door fatsoen had laten leiden. Wat Publius zelf betreft: hem stonden in het uur van gevaar noch moed, noch welsprekendheid ten dienste.

Nu het teken tot wraakneming op de aanklagers was gegeven, verzocht 'mijns Mauricus' Caesar dat hij aan de senaat inzage zou geven van de keizerlijke kabinetsakten, om aan de hand hiervan te kunnen vaststellen wie de personen waren die ieder voor het gerecht had willen dagen om een beschuldiging tegen hen uit te brengen. Domitianus antwoordde dat men betreffende een zo belangrijke aangelegenheid met het staatshoofd te rade had te gaan.

[41] Op initiatief van zijn voornaamste leden formuleerde de senaat een eed waarbij om strijd alle magistraten en de overigen" in de gebruikelijke volgorde waarin hun stem werd afgevraagd, de goden aanriepen tot getuigen 'dat er door hun toedoen niets was geschied waardoor iemands existentie in gevaar kon worden gebracht en dat zij noch profijt, noch eer hadden gepuurd uit de ellende van de burgers'. Bang te moede werd het degenen die zich van een laagheid bewust waren en deze trachtten dan ook de bewoordingen van de eed met allerlei slinksheden te wijzigen. De vadersen waardeerden hun scrupuleusheid, brandmerkten hun meenedigheid en zo kwam dit soort van zedengericht op Sarioleus Vocula, op Nonius Attianus en op Cestins Severus, door talloze denunciaties bij Nero berucht, niet bijzonder kwellende last te drukken. In Sarioleus' geval kwam daar nog bij dat iv, 41-42 271

op hem een recente beschuldiging rustte en wel deze dat hij bij Vitellius hetzelfde in zijn schild had gevoerd: de senaat bleef dan ook Vocula net zolang niet handtastelijkheden lastig vallen totdat deze het senaatsgebouw verliet.

Nu keerden zij zich tegen Paccius Africanus en wilden ook hem luit de curia] weggagen daar hij, naar zij beweerden, de gebroeders Scribonius,' vermaard om hun eensgezindheid en rijkdom, tot hun verderf aan Nero had aangegeven. Africanus durfde het niet bekennen en kon het evenmin loochenen: daarom opende hij van zijn kant een aanval op Vibius Crispus,' wiens ondervragingen hem murw maakten. En door deze medeplichtig te stellen aan datgene wat hij Met van zich wijzen kén, heeft hij, door Vibius te betrekken in zijn schuld, de verontwaardiging weten te ontwijken.

[42] Grote roep van broederliefde en grote reputatie van welsprekendheid verwierf zich diezelfde dag Vipstanus Messala" die, op een leeftijd dat hij nog geen zitting mocht nemen in de senaat, 273 de moed heeft opgebracht voor zijn broer Aquilinus Regulus" genade af te smeken.

Door het ruïneren van de familie der Crassi en die van Orfitus had Regulus zich door en door gehaat gemaakt: uit eigen beweging" was hij zich naar het scheen niet aanklagerspraktijken gaan inlaten — in de volle zin des woords nog maar een aankomend jongmens — en dat niet om gevaar van zichzelf af te wenden maar omdat hij zich in achtsillusies maakte. Dientengevolge stemden Crassus' echtgenote, Sulpicia Praetextata, alsmede haar vier kinderen, ter wrake gereed ingeval de senaat [naar de gronden van de aanklacht] een onderzoek von instellen.

Derhalve poogde Messala noch de zaak zelf, noch de aangeklaagde el bescherming te nemen; maar door persoonlijk voor zijn bedreigde hoer in de bres te springen had hij reeds deze en gene aan het wankelen gebracht.

Maar nu trok, met een felle rede, Curtius Muntanus tegen hem van leer en ging zover dat hij Regulus in het gezicht slingerde dat hij na de moord op Galba geld had verstrekt aan de moordenaar' van Piso en dat Regulus Piso in het hoofd had gebeten. 'Hiertoe' — sprak hij — 'heeft Nero u toch zeker Met gedwongen en het zijn noch uw rang noch uw lijfsbehoud die gij u met die barbaarsheid hebt afgekocht.

Goed! Laten wij ons neerleggen bij het verweer van dat slag mensen dit er de voorkeur aan heeft gegeven anderen in het verderf te storten, liever dan zichzelf in de waagschaal te stellen: maar gij — bevrijd

iv, 42-43   272   gv, 43-44   273

van zorg voor eigen veiligheid' had uw vader u achtergelaten door zijn ballingschap, door het feit dat zijn bezittingen onder zijn schuldeisers waren verdeeld, door de omstandigheid dat u naar leeftijd nog niet rijp was voor ereambten en dat er bij u niets was wat Nero's begeerten gaande kon maken, niets wat hij van uw kant behoefde te vrezen. Uit bloeddorstigheid, uit happigheid op beloningen, hebt gij uw talent, dat tot op dat ogenblik onbekend was en waarvan nog nooit iets door de verdediging van wie dan ook was gebleken, met edel bloed bezoedeld, toen u, gespekt met de uit het graf van de staat' aan gewezen consuls' ontroofde buit, vetgemest met zeven miljoen sestertiën en stralend in het ambt van priester, onschuldige kinderen, doorluchte grijsaards en vrouwen van hoge rang, allen met één klap hebt geveld' toen gij Nero gebrek aan doortastendheid verweer omdat hij, door familie voor familie te treffen, zichzelf en de aanbengers nodeloos vermoeide: "men kon immers," naar u zei, "de ganse senaat met een enkel woord omverwerpen."

Behoudt, beschreven vaderen, en behoedt een man die steeds zó prompt raad in alle zaken weet, opdat elke generatie zij toegerust met een voorbeeld om zich naar te richten' en

opdat, gelijk de ouderen onder ons Marcellus²⁸² of Crispus,²⁸³ de jongeren Regulus kunnen nabootsen. Navolgers vindt de gemeenheid zelfs dan, wanneer zij géén vruchten afwerpt:2" wat zal het dan wel worden wanneer zij bloeit en welig tiert?

En zullen wij tegen deze man, die wij niet durven aanpakken nu hij tot op dit ogenblik nog maar oud-quaestor is, wel durven optreden wanneer hij oud-praetor, wanneer hij oud-consul zal zijn? Of meent gij soms dat Nero de laatste der tirannen is geweest? In diezelfde waan waren ook diegenen bevangen die Tiberius, die Gajus hebben overleefd, hoewel er inmiddels toch iemand is opgestaan, nóg verfoeilijker en nóg wreder.

Voor Vespasianus koesteren wij geen vrees, gezien de gevorderde leeftijd van de keizer en zijn gematigdheid: maar voorbeelden hebben een langer leven dan een goed karakter."

Wij zijn verslapt, beschreven vaderen, en wij zijn niet meer die senaat die na Nero's gewelddadige dood bestraffing van de aanbengers en hun handlangers op de traditionele wijze van onze voorvaderen²⁸⁶ eiste.

De beste dag na een slecht vorst is de eerste.'

[43] Zo groot was de instemming waarmee de senaat Montanus aanhoorde, dat Helvidius²⁸⁷ hoop vatte dat ook Marcellus² ten val kon worden gebracht. Derhalve begon hij niet de loftrompet te steken over Cluvius Rufus' die — even rijk en om zijn welsprekendheid vermaard — onder Nero nooit over iemand gevaar had gebracht — en legde Eprius met zijn beschuldiging^{29°} en tevens niet het voorbeeld [van Cluvius Rufus] het vuur na aan de schenen. De gemoederen van de senatoren raakten in vuur en vlam. Toen Martellus dit merkte, deed hij of hij het senaatsgebouw wilde verlaten en sprak: 'Ik ga, Priscus, en laat jou je senaat: speel jij maar voor koning²⁹¹ in het aangezicht van Caesar.' Vibius Crispus volgde hem, beiden [even] vertoornd, maar verschillend van gelaatsuitdrukking—Martellus met dreigende blikken, Crispus met een sarcastische grijns, totdat zij door toesnellende vrienden werden teruggehaald.

Daar de strijd hoger en hoger liep en aan de ene kant in groten getale de fatsoenlijken, aan de andere weinigen maar invloedrijken, met de hardnekkigheid van de haat hun krachten maten, werd de dag in krakeel verdaan.

[44] Op de eerstvolgende zitting van de senaat, toen Caesar' het voorstel deed de spons te halen over oud zeer en de verbolgenheid ter zijde te stellen en in het bijzonder de noodwendigheden van vroeger tijden te vergeten, heeft Mucianus bij het uitbrengen van zijn stem breedvoerig gesproken voor de aanklagers; tegelijkertijd vermaande hij degenen die van plan waren het vroeger geëntameerde,' daarna opgeschorte proces te hervatten, in vriendelijke bewoordingen, ja zelfs alsof hij hen smeekte.

De senatoren lieten hun zwakke poging tot herstel van onafhankelijkheid, bij de eerste oppositie de beste, weer varen.

Om de schijn te vermijden dat men het oordeel van de senaat naast zich neerlegde en dat er voor alle onder Nero bedreven misdaden vrijwaring van straf was verleend, liet Mucianus Octavius Sagitta²⁹⁷ en Antistius Sosianus,' beiden van senatorenstand, die het oord van hun ballingschap hadden verlaten, naar hun²⁷⁶ eilanden terugbrengen. Octavius had Pontia Postumia, die door hem was verleid en die een huwelijk met hem van de hand wees, buiten zichzelf van passie vermoord; Sosianus had door de verdorvenheid van zijn karakter velen aan een tragisch einde geholpen. Beiden waren hij rigoureuus senaatsbesluit veroordeeld en verbannen en moesten, ofschoon het anderen werd vergund uit ballingschap terug te keren, de hun eens opgelegde straf verder uitzitten. Desondanks luwde de verbittering tegen Mucianus niet: immers Sosianus en Sagitta waren onbelangrijk, ook al keerden zij terug:

wat men vreesde, dat waren de aanklagers met hun [venijnige] karakters, hun middelen en hun in snode praktijken geoefende macht.

IV, 44-46 274

[45] De opwindung onder de senatoren kwam voor een poosje tot bedaren, doordat er in de senaat een onderzoek plaatsvond naar oude trant. De senator Manlius Patritius diende een klacht in dat hij was afgeranseld in de koloniestad Sena²⁹⁷ door een samengedromde volksmenigte, nog wel op bevel van de overheid; ook was de belediging [volgens zijn zeggen] hiertoe niet beperkt gebleven: men had hem in levenden lijve' het middelpunt gemaakt van rouwmisbaar en jammerklacht — kortom van de schijnopvoering van een teraardebestelling — onder krenkingen en beschimpingen die, naar hij beweerde, op heel de senaat waren gemunt.

Men dagvaardde de beschuldigten en nadat de zaak was onderzocht, werden zij, toen het overtuigend bewijs van schuld geleverd was, bestraft; hieraan werd toegevoegd een senaatsbesluit niet de bedoeling hiermee het volk van Sena te waarschuwen de wet te eerbiedigen.

In deze zelfde dagen werd Antonius Flamma^{2'} op aanklacht van de Cyrenensers³⁰⁰ veroordeeld [tot schadevergoeding] krachtens de wet op de afpersingen; bovendien werd hij tot ballingschap:" veroordeeld wegens zijn wreedheden.

[46] Inmiddels scheelde het niet veel of er was een militair oproer ontbrand. De door Vitellius afgedankte manschappen die zich voor Vespasianus hadden laten aanwerven,^{30'} verlangden opnieuw als praetorianen dienst te nemen en de op hetzelfde hoopvolle vooruitzicht:" uit de legioenen uitgekozen soldaten' eisten de beloofde soldij. Nu zou men ook de praetorianen van Vitellius inderdaad niet zonder ernstig bloedvergieten hebben kunnen lozen; maar slechts ten koste van enorme sommen gelds had men zulk een kolossale troepenmacht in dienst kunnen houden.

Mucianus begaf zich naar de kazerne om zich door persoonlijke inspectie een juister beeld te kunnen vormen van ieders individuele dienstprestaties en gaf de overwinnaars bevel zich niet hun eigen decoraties en wapenen zo op te stellen dat zij door slechts matige tussenruimten van elkaar waren gescheiden. Vervolgens liet men de Vitellianen die, zoals ik heb meegedeeld, te Bovillae^{30'} in overgave waren aangenomen, alsmede de overigen die men in de hoofdstad en in de naaste omgeving van Rome had opgespoord, voor het front komen: ze waren bijna geheel zonder uitrusting.' Toen gaf Mucianus hen bevel zich te splitsen en, al naar gelang zij tot het Germaanse of Britan-

IV, 46-47 275

nische leger behoorden, en ook indien er eventueel bij waren van andere legers, gesepareerd aan te treden.

Reeds de eerste aanblik had deze mannen terstond overbluft, toen zij tegenover zich iets wat op een slaglinie leek, dreigend niet de aanvals- en verdedigingswapens aanschouwden terwijl zij zichzelf ingesloten wisten en zich zonder wapenen en onooglijk van vervuiling zagen staan: maar toen men begon hen te verdelen, de een herwaarts, de ander derwaarts, toen eerst recht bekwam allen de angst en het ergst was de paniek van de soldaten uit Germanië, daar die dachten dat met deze splitsing het teken tot hun dood werd gegeven. Zij klampten zich vast aan de borst van hun wapenbroeders, hingen elkaar om de hals, wilden elkaar een omhelzing ten afscheid geven [en smeekten] dat men hen niet in de steek zou laten en dat zij, waar hun zaak gelijk was, niet het ongelijk lot zouden hoeven te lijden: nu eens was het Mucianus dan weer de afwezige keizer, ten slotte waren het de hemel en de

goden die zij bezwerend aanriepen, totdat eindelijk Mucianus, door hen allen soldaten door eenzelfde eed gebonden, soldaten van een en dezelfde veldheer te noemen, hun ongegronde vrees tegenging; want ook het zegevierende leger ondersteunde niet geschreeuw hun tranen. En zo was die dag het einde.

Toen Domitianus hen enkele dagen later kwam toespreken, hoorden zij hem vol zelfvertrouwen aan. Zij wilden niets weten van een aanbod van akkers: dienst en soldij, dit was waar zij om smeekten. Beden waren het, maar dan altijd beden die geen tegenspraak verdroegen; derhalve nam men hen in de lijfwacht op.

Vervolgens kregen degenen die de leeftijd hadden bereikt en hun normale tijd' hadden uitgediend, eervol ontslag uit de dienst; anderen werden afgedankt als straf, maar slechts hier en daar en een voor een, wat het veiligste middel is om bij een menigte de kliekgeest te verzwakken.

[47] Bovendien werd er — hetzij uit ware armoede dan wel om deze te doen vóórkomen — in de senaat gesproken over een lening van zestig miljoen sestertiën die men van particulieren wilde opnemen en niet de leiding van deze aangelegenheid werd Pompeius Silvanus' belast. Maar niet lang daarna verdween de geldverlegenheid of liet men het doen-alsof varen.

Tenietgedaan zijn vervolgens bij een wet waartoe Domitianus het voorstel deed, de consulaatsbenoemingen" die Vitellius had uitgedeeld 3m en een begrafenis op staatskosten kreeg Flavius Sabinus;³¹² merkwaardige voorbeelden van de wuftheid der Fortuin, hoe zij de hoogste hoogheid en de diepste vernedering dooreen mengt.

48-49 276

[48] Omtrent deze zelfde tijd wordt de proconsul L. Piso van kant gemaakt. Hoe het bij deze moord is toegegaan, daarover wil ik zo waarheidsgetrouw mogelijke inlichtingen geven, wanneer ik enkele wetenswaardigheden zal hebben opgehaald die met de origine en met de aanleidingen van dit soort misdaden nauw samenhangen.

Het legioen van Africa en de voor de beveiliging van de rijksgrenzen bestemde hulptroepen stonden gedurende de bewindsperiode van de tot god verheven Augustus en Tiberius onder bevel van een proconsul. Later ontnam Gajus Caesar, in de getroubleerdheid van zijn brein en uit vrees voor de toenmalige gouverneur van Africa, Marcus Silanus,³¹³ de proconsul het legioen en legde het 'commando ervan] in handen van een tot dit doel gezonden generaal. Gelijkelijk tussen beiden verdeeld was het aantal benoemingen dat ieder mocht doen] en doordat de mandaten van ieder van hen niet scherp omschreven waren, zocht men tweedracht te zaaien, een tweedracht die verscherpt werd door verderfelijke rivaliteit?"

De positie van de legaten werd sterker door de lange duur van hun ambtsvervulling,³¹⁵ of ook hierdoor omdat in het algemeen bij subalternen de 'Streberei groter is: wat de stadhouders betreft, hoe aanzienlijker zij waren des te meer plachten zij op veiligheid in plaats van op macht' bedacht te zijn.

[49] Nu stond in die dagen het legioen van Africa onder bevel van Valerius Festus,³¹⁸ een jonge man van spijzieke allure, vervuld van tomeloze eerezucht, maar angstig wegens zijn aanverwantschap met Vitellius. Was hij het die in herhaalde samenspraken Piso heeft trachten te verleiden tot oproer, of heeft hij Piso's verlokkingen weerstaan, wie zal het zeggen, daar van hun heimelijke omgang niemand getuige is geweest en daar zeer velen er, na de moord op Piso, toe neigden bij zijn moordenaar in het gevlj te komen. Ook heerst er

geen twijfel over dat het wingewest en de troepen een afkeer van Vespasianus hebben gehad: bovendien lieten sommige van de Vitellianen die uit Rome waren gevlucht, niet af Piso voor ogen te houden dat de Gallische landen wankelden, dat Germanië klaarstond, dat hemzelf gevaar dreigde en dat voor iemand die zelfs in volle vreedstijd onder verdenking stond, de oorlog veiliger was.

Inmiddels wist Claudius Sagitta,³ bevelhebber van de als Petriana,³²⁰ door een fortuinlijke zeereis eerder binnen te lopen dan de door Mucianus gezonden centurio Papirius en verzekerde 'dat de centurio opdracht had gekregen Piso te vermoorden: Galerianus, zijn neef en schoonzoon, was reeds dood; Piso's enige hoop op behoud was gele-

w, 499-59 277
gen in stoutmoedigheid; nu stonden er om moed te tonen twee wegen open, hetzij dat hij er de voorkeur aan gaf ogenblikkelijk de wapenen op te nemen, hetzij dat hij wilde proberen Gallië per schip te bereiken om zich aan de Vitelliaanse legers als leider aan te bieden'. Maar hierdoor liet Piso zich hoegenaamd niet beïnvloeden.

Niet zodra had de door Mucianus gezonden centurio in de haven van Carthago voet aan wal gezet of hij riep met luide stem Piso in één stuk door 'heil', 'heil' toe, als gold het een vorst. En de mensen die hem ontmoetten en die door het wonderbaarlijke van zo iets onverwachts niet stomme verbazing waren geslagen, wekte hij op, luidkeels

[met zijn toeroep] in te stemmen. Het voor suggestie vatbare gepeupel rent nu het marktplein op, eist dat Piso zich laat zien; van verward vreugde geschreeuw vervullen de mensen allerwege [de straten], kritiekloos als zij staan ten opzichte van de waarheid, en daarbij, uit lust tot vleien.

Op aanwijzing van Sagitta of ook uit aangeboren kiesheid, onthield Piso zich ervan in het openbaar te verschijnen en leverde zich niet over aan het huldebetoon van de menigte: hij nam [de centurio] in verhoor C11 nadat hij had bevonden dat men het erop had aangelegd tegen hem een motief tot aanklacht te construeren en dat men het op zijn leven had gemunt, gaf hij bevel [de centurio] te executeren, niet zozeer in de hoop zijn eigen leven te redden, als wet uit woede tegen de moordenaar omdat deze, die tot de moordenaars van Clodius Macer³²¹ had behoord, was teruggekomen om zijn met het bloed van de stadhouder bezoedelde handen nu ook³²² te dompelen in het bloed van de proconsul.

In een plakkaat dat zijn angst verried, berispte hij vervolgens de Carthagers, nam voortaan zelfs zijn gewone functies niet meer waar en hield zich binnenshuis opgesloten, om te voorkomen dat er enige aanleiding tot nieuwe beroering, al was het maar bij toeval, mocht rijzen.

[50] Maar zodra Festus de wilde opwinding van het volk, de terechtstelling van de centurio, waarheden en onwaarheden, nog overdreven op een manier geruchten eigen, ter kennis waren gekomen, zond hij ruiters om Piso van kant te maken. Deze kwamen spoorlags aangereden - nog in het halfduister van de ochtendschemering - en drongen het paleis van de proconsul binnen met getrokken zwaarden, voor een root deel zonder Piso te kennen, omdat Festus Panische en Mauritaanse hulpmanscapen voor deze moordpartij had uitgekozen.

Niet ver van Piso's slaapkamer stieten zij bij toeval op een slaaf en vroegen hem, wie en waar Piso toch was. Met een nobele leugen

IV, 501-51 279

antwoordde de slaaf dat hij Piso was en werd ogenblikkelijk neergehouwen. Maar niet lang daarna werd Piso gedood; immers er was iemand bij die hem herkende, Baebius Massa,³²³ de procurator van Africa, reeds in die dagen noodlottig voor allen die het beste voor

hadden, en een figuur die onder de aanstichters³ van de ellende die wij later' hadden te verdragen, nog vaker zal opduiken.

Festus brak ijlings uit Adrurnetum," waar hij om op de loop der gebeurtenissen een oog te kunnen houden, was blijven pleisteren, tip naar het legioen en gaf bevel de kampcommandant Caetronius Pisanus in de boeien te slaan, om persoonlijke veten; hij noemde hem echter Piso's handlanger; voorts strafte hij ettelijke soldaten en centurio's, kende anderen beloningen toe, het ene evenmin terecht als het andere, maar ten einde het geloof ingang te doen vinden dat hij een [burger]oorlog in de kiem had gesmoord.

Daarna legde hij tussen de inwoners van Oea³²⁸ en die van Leptis³²⁹ de ruzies bij die, aanvankelijk niet zo ernstig - ten gevolge van liet roven van veldvruchten en vee, zoals dat onder boeren vaak voorkomt - thans werden uitgevochten niet wapengeweld en in formele veldslagen. Want het numeriek zwakkere volk van Oea had er de Garamanten-³ bijgehaald, een ontembare stam die onophoudelijk rooftochten ondernam onder de naburige stammen. Hierdoor was het er voor de Leptitanen benard komen uit te zien en daar hun landerijen wijd en zijd waren verwoest, ³³¹ zaten zij binnen hun muren te beven en te sidderen, totdat de Garani anten door het tussenbeide komen van de cohorten en eskadrons' werden verjaagd en hun al wat zij hadden geroofd weer werd afgenomen, niet uitzondering van datgene wat zij op hun dool- tochten langs moeilijk bereikbare huttenederzettingen" aan horden, meer naar het binnenland toe, van de hand hadden gedaan.

[51] Doch om op Vespasianus³³⁴ terug te komen, na de slag bij Cremorra en na de gelukkige berichten die van alle kanten voor Vespasianus binnenkwamen, trotseerden vele lieden van iedere stand, niet evenveel koeheid als fortuin, de winterse zee om hem te melden dat Vitellius de dood had gevonden.'

Hem" maakten gezanten van koning Vologesus' hun opwachting en boden hem veertigduizend ruiters der Parthen aan. Dat was iets luisterrijks, iets wat tot vreugde stemde, zich door een zo groot contingent hulptroupen van bondgenoten aangezocht te zien, zonder dit strikt nodig te hebben: dank werd gebracht aan Vologesus en men gaf hem te verstaan, gezanten te zenden naar de senaat en zich indachtig te zijn dat het vrede was.

Vespasianus, die zijn volle aandacht op Italië en op wat er in Rome gebeurde gericht hield, kreeg over Domitianus veel ongunstigs te horen: hij zou, naar verluidde, de perken van wat voor zijn leeftijd voegzaam was te buiten gaan en de maat van wat de zoon [van een keizer] veroorloofd was, overschrijden.'

Daarom droeg Vespasianus het krachtigste gedeelte van zijn leger over aan Titus, ten einde de **liquidatie van de Joodse oorlog te volvoeren.**

[52] Alvorens zich op weg te begeven' had Titus met zijn vader een lang onderhoud waarin hij hem, naar men zegt, smeekte 'zich door lasterlijke mededelingen niet lichtvaardig in het harnas te lagen jagen en zich niet vooringenomen doch vergevingsgezind jegens zijn zoon' te betonen: geen legioenen, geen eskaders [zo sprak Titus] zijn even sterke stutten van de opperheerschappij als het aantal der kinderen;" want vriendschap' ziet men door de tijd, door omstandigheden, door hartstochten menigmaal, of door afdwalingen, welken, overgaan:" doodbloeden: voor ieder mens smeedt het bloed een onverbreekbare band, maar bovenal voor vorsten van wier voorspoed ook anderen profiteren, wier onspoed evenwel hun naastverbonden treft. Zelfs onder broers zal de eendracht niet bestendig blijven, tenzij een vader er het voorbeeld toe heeft gegeven.'

Vespasianus, niet zozeer zachter gestemd jegens Domitianus dan wel verheugd door Titus'

broederliefde, zegt hem goedsmoeds te zijn en door oorlog en wapenfeiten de staat groot te maken: hijzelf zou de vrede en hun Huis in het hart dragen'.

Daarop liet hij de snelste van zijn schepen, met koren beladen, zee kiezen, hoewel het daar nog spookte: immers de hoofdstad zweefde in zo'n benarde toestand dat er nog maar voor tien - en voor niet meer dan tien-dagen koren in de vemen voorradig was op het ogenblik dat de van Vespasianus komende konvooien soelaas brachten.

[53] Met de zorg voor de wederopbouw van het Capitool belastte [de vorst] L. Vestinus,³ een persoon uit de ridderstand, die echter door zijn gezag en reputatie onder de aanzienlijksten was te rangschikken. De haruspices' die hij had laten samenkomen, adviseerden 'dat men de overblijfselen van het vroegere heiligdom naar de moerassen' zou wegvoeren en dat men de tempel op nauwkeurig dezelfde fundamenten waarop hij vroeger had gestaan, zou oprichten: dat het niet de wil van de goden was dat het oude bestek werd gewijzigd'.

Op de elfde dag voor de kalendae van juli' is, bij heldere hemel, het terrein dat voor de tempel was bestemd met wollen banden en

1v, 53-54 280

bloemfestoenen omwonden; binnen [deze afgebakende ruimte] traden soldaten die gelukaanbrengende namen' droegen, met takken de goden welgevallig,' vervolgens voerden de Vestaalse Maagden met nog niet verweesde knapen en meisjes door middel van water, geput uit bronnen en stromen, de [rituele] besproeiing uit.

Toen bad de praetor Helvidius Priscus naar een tekst waarin de opperpriester Plantius Aelianus' hem voorging, na het areaal niet suovetaurilia³⁵¹ te hebben gelouterd en na op een altaar van graszoden het verschuldigde ingewandenofer³⁵² te hebben gebracht, tot Jupiter, Juno, Minerva en de beschermgoden van het rijk, 'dat zij hun zegen mochten doen neerdalen op het aangevangen werk en dat zij hun woonstee, waartoe door de godsvrucht van de mensen de eerste steen was gelegd, door goddelijke bijstand zouden willen doen verrijzen' - waarna hij de wollen banden waarmee de grondsteen was omwonden en waarmee de kabels waren omvlochten, aanraakte; tegelijkertijd zetten de overige magistraten, priesters, senaatsleden en ridders, alsmede een groot deel van het volk, zich toegewijd en blijmoedig schrap om de kolossale steenklomp voort te trekken. En hij hopen werden er in de fundamenten zilveren en gouden gaven geworpen, in het bijzonder het eerste ruwe erts dat uit de mijnen naar boven wordt gebracht, nog in geen ovens uitgesmolten, maar zó als het ontstaat: de haruspiees hadden" gewaarschuwd het werk Met te ontwijden met steen of goud dat voor iets anders was bestemd geweest.

Wat de hoogte van de tempel betrof: daar werd iets aan toegedaan: dit was het enige dat, naar men geloofde, het religieuze geweten wel kon billijken" en wat aan de luister van de voormalige tempel had ontbroken.

[54] Het inmiddels" tot de Gallische en Germaanse landen doorgedrongen bericht van Vitellius' dood had de omvang van de oorlog verdubbeld. Want Civilis wierp het masker af ⁵⁶ en stortte zich op het Romeinse volk; de Vitelliaanse legioenen gaven zelfs aan een uitheems despoot als keizer de voorkeur boven Vespasianus. Ogenblikkelijk staken de Galliërs het hoofd op, in de mening verkerend dat allerwegen de fortuin van onze legers dezelfde³⁵⁷ was, daar het gerucht de ronde deed dat door de Sarmaten en Daciërs de Moesische en Pannonische winterkwartieren waren omsingeld; dezelfde verdichtsels werden ook aangaande Brittannië rondgestrooid. Maar niets had er zozeer de stoot toe gegeven om hen te doen geloven dat de ondergang van het wereldrijk aanstaande was, als de brand

van het Capitool. 'Eertijds was Rome door de Galliërs ingenomen maar, daar Jupiters zetel onge

lv, 54-55

schonden was gebleven, was de heerschappij blijven voortbestaan: thans was niet dit door het noodlot beschikte vuur het teken van de hemelse gramschap gegeven en de wereldheerschappij werd de volkeren aan gene zijde van de Alpen aangekondigd' - zo profeteerden in hun fantastisch geloof de druïden."

Ook liep er het gerucht dat de notabelen van de Gallische landen, door Otho tegen Vitellius uitgezonden,³⁶⁰ voor hun vertrek³⁶¹ onderling waren overeengekomen de vijand niet te verzaken wanneer het Romeinse volk door de ononderbroken reeks van burgeroorlogen en door binnenlandse ellende zou zijn gebroken.

[55] Voor de moord op Flaccus Hordeonius' kwam er niets aan het licht wat een samenzwering het vermoeden: maar niet zodra was Hordeonius uit de weg geruimd, of het was een komen en gaan van koeriers tussen Civilis en Classicus,' de bevelvoerder van de ruitrij der Treveren. Classicus stak boven de anderen uit door hoge geboorte en rijkdom: hij was van koninklijken bloede en roem omzweefde zijn voorzaten in vrede en in oorlog; zelf ging hij er prat op onder zijn voorvaderen meer vijanden van het Romeinse volk te tellen dan bondgenoten. Met hem maakten gemene zaak Julius Tutor en Julius Sabiins, eerstgenoemde een Trevir, de laatste een Lingoom' Tutor was door Vitellius niet de bewaking van de Rijn-oever³⁶⁵ belast; wat Sabinus betreft: boven de hem ingeboren ijdelheid, gloeide hij van trots over zijn vermeende afkomst: een overgrootmoeder van hem had, naar hij beweerde, de tot god verheven Julius, toen deze in de Gallische landen oorlog voerde, door haar bevalligheid behaagd en een liefdesverhouding met hem gehad.

Deze mannen nu peilden in geheime gesprekken de gezindheid van de overigen en zodra zij de personen die zij [voor hun plannen] bruikbaar achtten in medeplichtigheid hadden verstrikt, kwamen zij te Colonia Agrippinensis in een particulier huis bijeen; want de gemeente als zodanig wilde zich met dergelijke plannen volstrekt niet inlaten; maar inch namen sommigen van de Libiërs eraan deel en ook enkelen van de fungren.' Dominerend evenwel waren de Treveren en de Lingonen en dezen wilden van uitstel door langgerekte beraadslagingen niets weten: 'De razernij der tweedracht heeft het Romeinse volk te pakken' -zo roepen zij uit om strijd - 'de legioenen zijn in de pan gehakt, verwoest ligt Italië, op ditzelfde ogenblik wordt de hoofdstad ingenomen; elk legerkorps heeft zijn eigen oorlog waardoor het in zijn eigen sector wordt beziggehouden: indien de Alpen-passen met posten worden bezet, dan zullen, wanneer de vrijheid zich heeft geconsolideerd,

h', 55-57 282

IV, 57-58 283

de Gallische landen het hebben uit te maken welke grens zij aan eigen krachtsontplooiing begeren te stellen.'

[561 Deze woorden waren nog niet koud of zij vonden meteen bijval over de restanten van het Vitelliaanse leger liepen de meningen uiteen; zeer velen waren van oordeel dat men deze moest afmaken, als oproerkraaiers op wie men niet kon bouwen en die met het bloed van hun aanvoerders waren bezoedeld: de overhand kreeg de verstandelijke overweging hen te sparen om te voorkomen dat men, door hun de hoop op pardon te ontnemen, een hardnekkige tegenstand zou doen oplaaien, liever moest men proberen hen tot meedoen te verlokken. Werden enkel de legioenscommandanten om hals gebracht, dan zou het gros van de soldaten, in het bewustzijn van hun misdaden en in het bijzonder op hoop van

straffeloosheid, gaarne toetreden.

Op deze leest was de eerste vergadering geschoeid en er werden door de Gallische landen oorlogsaanhitters gezonden. Zelf veinsden zij onderdanigheid om Vocula in slaap te sussen ten einde hem gemakkelijker te kunnen overweldigen. Nu ontbrak het Met aan mensen om Vocula' op de hoogte te brengen, maar hij miste de machtsmiddelen om [de opstand] te beteugelen: zijn legioenen waren onvoltallig en onbetrouwbaar. Gegeven enerzijds wankelmoedige soldaten, anderzijds verborgen vijanden, zo achtte hij het in de huidige situatie het beste ook zijnerzijds eenzelfde komedie op te voeren en met dezelfde praktijken waarmee men hem belaagde, te werk te gaan en begaf zich stroomafwaarts naar Colonia Agrippinensis. Daarheen is Claudius Labeo - van wiens arrestatie ik heb verteld," en hoe hij bij de Friezen op dood spoor was gerangeerd - na zijn bewakers te hebben omgekocht, komen vluchten. Deze nu beloofde, mits men hem manschappen gaf, naar de Bataven te zullen gaan en het belangrijkste gedeelte van deze stam te zullen dwingen tot het bondgenootschap niet de Romeinen terug te keren. Maar daar hij slechts een onbeduidende troep infanterie en cavalerie ontving, durfde hij bij de Bataven niets te ondernemen, maar wist er sommige van de Nerviërs³" en van de Baetasiërs' toe te verleiden de wapenen op te nemen en deed invallen in het gebied van de Canninefaten en Marsacen,' die meer op stroop- dan op veldtochten leken.

[57] Vocula, arglistig door de Galliërs-'n in de val gelokt, rukte op tegen de vijand. En hij was niet ver verwijderd van Castra Vetera, toen Classicus en Tutor, die onder voorwendsel van op verkenning uit te gaan voorop waren gelopen, de afspraken³" niet de leiders van de Germanen bekrachtigden. En toen, voor de eerste maal, scheidden zij zich af van de legioenen⁷⁴ en omgaven hun eigen kampement met een afzonderlijke legerwal, onder protest van Vocula die plechtig verklaarde 'dat Rome door de burgeroorlogen niet dermate was ontredderd dat het een mikpunt was voor de manachtig van zelfs de Treveren alsook de Lingonen. Nog immer' - zo sprak hij - 'resten Rome zijn getrouwe provinciën, zijn zegevierende legers; nog immer leven de goede genius van het rijk en bovenal de wraakoefenende goden. Zo zijn eertijds Sacrovir en de Aeduers,³⁷⁵ zo zijn onlangs nog Vindex³⁷⁶ en de Gallische landen, ieder in de eerste slag de beste, ten val gekomen.

Deze zelfde bestierende machten, deze zelfde voorbeschikkingen van het noodlot moet gij, schenders van de verdragen, ook nu weer verwachten. De tot god verheven Julius en de tot god verheven Augustus hebben het karakter van deze volkeren beter doorgrond: later heeft Galba niet zijn vermindering van cijzen³⁷⁷ hen met deze vijandige overmoed omkleed:³⁷⁸ Thans zijn zij vijanden, nu de dienstbaarheid licht is; wanneer zij eenmaal maar weer straatarm en van alles ontbloot zullen zijn, worden het weer vrienden.'

Na deze woorden te hebben uitgesproken keerde hij, toen hij zag dat Classicus en Tutor in hun trouweloosheid volhardden, op zijn schreden terug en ging heen naar Novaesium:³⁷⁹ de Galliërs nestelden zich op een vlakte, gelegen op een afstand van twee mijl. Daar was het een va-et-vient van centurio's en soldaten, wier trouw zich liet kopen zodat - een ongehoorde gruwel een Romeins legers" aan niet-Romeinen trouw zwoer en er een onderpand voor zo'n zware misdaad door het doden of het in de boeien slaan van hun commandanten werd gegeven.

Hoewel zeer velen hem adviseerden te vluchten, riep Vocula, in de mening dat Men een moedige daad had te stellen, een soldatenvergadering bijeen, waarvoor hij in de volgende trant het woord heeft gevoerd.

[58] 'Nooit, zo vaak ik voor u heb gesproken, heb ik bezorgder geweest voor Uw lot, of

onbezorgder voor het mijne. Want dat men Aanstalten maakt tot mijn verderf, ik verneem het met genoegen en zie mijn dood, in zoveel ellende een vertroosting, als het einde van mijn noden niet verlangen tegemoet: om uwentwille echter voel ik -schaamte, met u voel ik medelijden, met u tegen wie geen open veldslag' wordt voorbereid; dit immers is naar zedelijke maatstaf de wet van de oorlog en het recht van de vijand: nee! oorlog te voeren tegen het Romeinse volk en met uw handen, dit is het waar Classicus zijn hoop op vestigt en daarom is het dat hij u met de heerschappij van Gallië en de eed op Gallië begoochelt. Gesteld al dat de fortuin ons voor het ogenblik de rug heeft toege-

iv, 58 284
keerd, gesteld al dat onze moed ons is ontzonken, ontbreekt het ons dan zó geheel ook aan navolgenswaardige voorbeelden uit het verleden, hoe dikwijls Romeinse legioenen er de voorkeur aan hebben gegeven ten onder te gaan om niet te moeten wijken? Vaak hebben onze bondgenoten' het tot het einde verdragen dat hun steden met de grond gelijk werden gemaakt en dat zijzelf met vrouw en kinderen in de vlammen omkwamen zonder dat het loon voor hun ondergang iets anders was dan de faam van trouw.

In deze stonde verduren onze legioenen' in Castra Vetera gebrek en beleg, zonder zich door intimidatie of beloften van hun stuk te laten brengen: ons staan —boven en behalve de wapenen en mannen, alsmede de bijzonder solide verschansing rond ons kamp die wij hebben— koren en proviand ter beschikking, toereikend voor een oorlog, ook al duurt deze nog zo lang. Geld! ook daaraan is geen gebrek, zelfs in die mate dat Iet onlangs noes voldoende was voor de troonsbestijgingsgratificatie die gij -- of gij er nu de voorkeur aan wilt geven baar te beschouwen als een gave van Vespasianus dan wel van Vitellius -- in ieder geval van een Romeins keizer hebt ontvangen.

Gij, overwinnaars in zoveel gevechten, bij Gelduba, bij Vetera, waarin gij zo menigmaal de vijand hebt verstrooid, zo gij al bang zijt voor een open slag, dan is dit weliswaar iets onwaardigs, maar' dan hebt gij nog altijd uw wal en uw muren, dan staan u bovendien nog steeds allerlei kunstgrepen ten dienste om zó lang tijd te winnen tot er uit de omliggende provinciën hulpstroepen en legers komen toesnellen.

Goed! laat ik het zijn die uw wrevel wekt, dan zijn er altijd nog anderen, legaten en tribunen, ja al is het zelfs maar een centurio of een gewone soldaat, om tenminste te verhoeden dat over heel het aardrijk ruchtbaar worde deze monstrueuze mate dat gij handen spandiensten hebt verleend aan Civilis en aan Classicus, wanneer deze Italië zullen komen binnenvallen. Of zult gij dan waarlijk, wanneer de Germanen en Galliërs u voor Romes muren hebben gebracht, storm lopen tegen uw vaderstad? Ik ijs en beef in mijn hart bij de gedachte aan zink een schanddaad. Zal soms voor Tutor, een Trevir nog wel, de wacht worden betrokken? Zal het teken tot de strijd worden gegeven door een Bataaf? En zult gij het zijn die de gapingen in de rotten van de Galliërs en Germanen aanvult? Wat ten slotte zal het resultaat wezen van uw misdadig streven wanneer Romeinse legioenen tegen u opmarcheren? Zult gij dan ten tweeden orale overlopers geworden, zult gij dan verraad stapelend op verraad, gehaat hij de goden, tussen uw pasgezworen en oude eed heen en weer blijven balanceren?

58-60 285

Gij, Jupiter, algoede, almachtige, die wij achthonderd en twintig³⁸⁷ jaren lang met zoveel triomfen hebben vereerd; gij, Quirinus, stamvader van Rome onze stad, verhoort mijn ootmoedig smeken: indien het u dan al niet ter harte is gegaan dat dit kamp, onder mijn leiding, voor bederf en bezoedeling bewaard mocht blijven, gedooft dan althans niet dat het ontwijfd, dat het geschandvlekt worde door Tutor en door Classicus: vergunt het de Romeinse soldaten rechtschapen te blijven, óf doet hen inkeren tot tijdig berouw en zonder

dat zij zware schuld op zich laden."

[59] Een gemengd onthaal vond deze redevoering, [daar de gemoederen waren verdeeld] tussen hoop enerzijds, vrees en schaamte [anderzijds].³⁸⁹ Aan Voella, die zich had teruggetrokken omdat hij niet zelfmoordgedachten rondliep, werd her dtmr zijn vrijgelatenen en slaven onmogelijk gemaakt een allerafschuwelijkste manier van sterven te voorkomen door de hand aan zichzelf te slaan. En inderdaad, Classicus heeft er, door Aemilius Longinus, een overloper van het eerste legioen, op hem af te sturen, haast mee gemaakt hem te laten vermoorden; wat betreft de legaten Herennius en Numisius, het scheen hem voldoende hen in de boeien te laten sluiten; daarop nam hij de waardigheidsteken aan van een Romeins opperbevelhebber') en begaf zich naar de legerplaats. Doch hij kon, ofschoon tot iedere wandaad afgestompt, verder geen andere woorden vinden dan om de eedsformule voor te lezen: de daar aanwezigen' zwoeren de eed op het Gallische rijk.

De moordenaar van Vocula verhief hij tot hoge rang,³⁹² de overigen vereerde hij met beloningen, al naar gelang ieder zich bij het bedrijven van schelmstukken had uitgesloofd.

Vervolgens werden tussen Tutor en Classicus de commando's verdeeld. Tutor liet de Agrippinensers, na hen met een sterke legermacht te hebben omsingeld en al wat er aan soldaten op de oever van de Boven-Rijn lag,³⁹³ dezelfde eed" afleggen, terwijl hij te Mogontiacum de tribunen om het leven bracht en de con mandant van de legerplaats wegjoeg die zich aan de eed had onttrokken.

Classicus beval de laagste sujetten onder degenen die zich hadden overgegeven, zich rechtstreeks naar de belegerden³⁹⁴ te begeven om hen pardon in uitzicht te stellen als zij zich in de gegeven omstandigheden wilden schikken: 'anders was er geen hoop' — lieten zij weten — 'en zouden zij honger, geweld en het uiterste moeten lijden', Daarbij wezen zij die waren gezonden, op eigen voorbeeld.

iv, 60-61 286

[60] De belegerden werden aan de ene kant door plichtsgevoel, aan de andere door nooddrift tussen eer en eerloosheid over en weer getrokken. Bij deze aarzeling ontbrak het hun aan voedingsmiddelen, aan gewone zowel als aan ongebruikelijke, daar de lastdieren waren opgeteerd alsook de paarden en alle overige beesten waarvan, ook al zijn zij nog zo onrein en weerzinwekkend, de nood een deugd leert maken. Struikgewas, ten leste, en jonge spruiten alsmede grasjes en kruiden die tussen de stenen uitbotten afrukkend, waren zij een toonbeeld van kommer en ellende, waren zij een voorbeeld van lijdzaamheid, totdat zij deze zo bij uitstek lofwaardige houding niet een smadelijk slot bezoedelden, daar zij naar Civilis afgevaardigden zonden om lijfsbehoud af te smeken. Maar niet eerder werden hun smeekbeden in overweging genomen, alvorens zij trouw aan het Gallische rijk zwoeren. Tool zond Civil is, na de plundering van de legerplaats bedongen te hebben, hewakingsmanschappen die het geld, de trosknechten' en de bagage ter plaatse moesten houden, alsmede [andere troepen die de [soldaten' zelf, nadat zij hun wapenen en bezittingen hadden achtergelaten, op hun aftocht moesten escorteren.

Op ongeveer de vijftiende Mijlsteen³⁹⁷ kwamen plotseling de Germanen³⁹⁸ uit een hinderlaag te voorschijn en stortten zich op de geen gevaar duchtende colonne. De krijgshaftigsten werden op de plaats zelf gedood, velen sneuvelen bij het ronddolen: de overigen maakten rechtsomkeert en probeerden in de legerplaats een goed heenkomen te vinden. Hierover beklagde Civilis zich inderdaad en voer tegen de Germanen uit omdat zij, naar hij zei, hun gegeven woord op misdadige wijze braken. Of dit alles nu huichelarij

is geweest dan wel dat hij deze dollemannen werkelijk niet in de hand heeft kunnen houden—liet is niet met zekerheid vast te stellen.

Na het kamp te hebben geplunderd, wierpen zij er brandfakkels in en allen die het gevecht hadden overleefd, zijn een prooi van de vlammen geworden.

[61] Civilis heeft zich van zijn haardos, die hij nadat hij de oorlog tegen de Romeinen was begonnen, volgens een bij de barbaren gebruikelijke gelofte' neergolvend droeg en rood had geverfd,") ontdaan, toen eindelijk de verdelging van de legioenen een voldongen feit was geworden; ook werd er van hem verteld dat hij zijn jonge zoon ettelijke van onze krijgsgevangenen als schietschijf voor zijn kinderlijke pijlen en werpspiesen heeft voorgezet. Overigens verbond hij noch zichzelf noch een enkele Bataaf bij ede aan het Gallische rijk, daar hij vertrouwde op de hulpbronnen van de Germanen en daar voor hem, indien er gestreden moest worden tegen de Galliërs om het bezit van de macht, zijn vermaardheid en superioriteit werkten.

iv, 61-62 287

Munius Lupercus, een legaat van een van de legioenen, werd onder andere geschenken gezonden naar Velaeda. Deze maagd, uit de natie van de Bructeren, oefende wijd en zijd haar heerschappij« uit als gevolg van een oude zede bij de Germanen, volgens welke men aan zeer vele vrouwen profetische gaven toeschrijft, welke vrouwen men dan, wanneer deze verering toeneemt, als godinnen beschouwt. En juist in die dagen is Velaeda's gezag tot wasdom gekomen; want zij had de Germanen hun voorspoed, alsook de vernietiging van de legioenen voorspeld.

Overigens werd Lupercus onderweg gedood. Slechts weinig van de in Gallië geboren centurio's en tribunen werden in leven gelaten als onderpand van het bondgenootschap.

De winterkwartieren van de infanterie en cavalerie van de bondgenoten alsook die van de legioenen zijn ondersteboven gehaald en platgebrand; slechts die bleven gespaard die te Mogontiacum en te Vindonissa' zijn gelegen.

[62] Het zestiende legioen niet de hulptroepen die zich tegelijkertijd hadden overgegeven, kreeg bevel zich van Novaesium naar de kolonie van de Treveren³ te begeven en de termijn waarbinnen het de legerplaats had te ontruimen, werd het van tevoren aangezegd. Heel die tussentijd leefden zij onder de druk van uiteenlopende gedachten: de lafsten waren ontdaan van het waarschuwend voorbeeld van de slachting in Vetera, het betere deel was beschroomd uit schaamte over de schande: 'Wat zou dat zijn voor een tocht? Wie zou op weg hun leider wezen? En daarbij, alles hing af van het goeddunken van degenen die zij tot heren over hun leven en dood hadden gemaakt.'

Sommigen, zonder zich om de schande te bekommeren, omhingen zich met hun geld" en met alles wat voor hen het meeste waarde had, anderen brachten hun wapenen in gereedheid en voorzagen zich van aanvalswapenen als togen zij ten strijde.

Onder deze voorbereidselen brak voor hen het uur van vertrek aan— droever dan zij hadden verwacht. Want binnen de legerwal was het smadelijke [van hun toestand] niet zo erg in het oog vallend: hun schande kwam eerst bloot in het open veld en bij klaarlichte dag afgerukt 405 de portretmedaillons van de keizers, ontdaan van luister de standaards, één flikkering ál flikkering, van alle kanten, de vaandels van de Galliërs; geen woord klonk op uit de colonne en zo leek zij op een langgerekte lijkstoet; aan de kop ging Claudius Sanctus, met zijn ene uitgestoken oog ijzingwekkend van aangezicht, van karakter nog wanstaltiger.

1v, 62-64

Dubbel zo grievend werd de smaad nadat het andere 46 legioen dat de legerplaats in _Donna had verlaten, zich bij hen was komen aansluiten. En daarbij kwamen, nadat het gerucht dat onze legioenen gevangen waren genomen zich had verbreid, allen die kort tevoren nog plachten te beven enkel voor Romes naam, uitlopen van hun akkers en uit hun huizen en van heinde en ver toegestroomd, stonden zij zich maar al te zeer in het ongewone schouwspel te verkneukelen.

De huzaren van Pi eens konden deze vreugde van het honend gepeupel niet verdragen en zonder acht te slaan op Sanctus' beloften of dreigementen trokken zij af naar Mogontiacum en daar nu het toeval Vocula's moordenaar, Longinus, hun pad had doen kruisen, slingerden zij op hem hun werpspiesen af en maakten zodoende een begin met zich voor de toekomst te kwijten van schuld: zonder enige wijziging in de marsroute legerden de legioenen zich voor de muren van

[63] Civilis en Classicus, door hun successen over het paard getild, over wogen of zij Colonia Agrippinensis maar niet aan hun legers ter plundering zouden prijsgeven. Hun barbaarse inborst en roofgierigheid dreven hen ertoe deze stad te verdelgen: wat hun in de weg stond, waren redenen van strategische aard en het inzicht dat degenen die een begin maken niet het vestigen van een nieuwe heerschappij, een roep van zachtzinnigheid te stade komt. Civilis bovendien heeft zich tot zachtere gedachten laten brengen door de herinnering aan een weldaad, daar men zijn zoon die door het uitbreken van de troebelen in Colonia Agrippinensis was overvallen, in eervolle verzekerde bewaring" had gesteld. Maar de stammen aan gene zijde van de Rijn was de stad een doorn in het oog door haar welvaart en bloei en deze zagen geen ander einde aan de oorlog dan wanneer deze stad een voor alle Germanen zonder onderscheid open woonplaats werd óf wanneer haar verwoesting ook de Ubiërs zou hebben verstrooid.

[64] Derhalve lieten de Tencteren," een door de Rijn [van de Ubiërs] gescheiden stam, door het zenden van afgevaardigden hun voorstellen' in bij de landdag van de Agrippinensers indienen, welke de heftigste onder de afgezanten op de volgende wijze naar voren bracht:

'Dat gij zijt teruggekeerd in de schoot van Germanië en tot de naam van Germanen," daarvoor brengen wij alle gewone goden en aan de voornaamste der goden, aan Mars,' onze dank; en á wensen wij geluk, dat gij eindelijk weer vrije mannen onder vrije mannen zult wezen. Want tot op de huidige dag hadden de Romeinen de wateren, de aardbodem en in zeker opzicht de ether zelf afgesloten, om ons mondeling verkeer en onderlinge omgang te belemmeren of, hetgeen nog smadelijker is voor geboren krijgslieden, [om te bereiken] dat wij slechts ongewapend, ja bijna naakt, onder controle en tegen betaling 3 met elkaar in aanraking konden komen.

Maar opdat onze vriendschap en verbondenheid tot in lengte van dagen van duur mogen zijn, eisen wij van u dat gij de muren van uw kolonie, deze bolwerken van slavernij, neerhaalt (ook wilde dieren, indien men ze opgesloten houdt, verleren hun moed); dat gij alle Romeinen binnen uw grenzen' van kant maakt ('vrijheid' en 'meesters' gaan niet gemakkelijk samen): laat hun goederen, wanneer zij zijn gedood, gemeengoed worden, opdat niemand iets ervan kan verbergen of zijn zaak van die van de gemeenschap scheiden. Moge het ons en insgelijks u vrijstaan op de ene zowel als op de andere oever te wonen zoals dit vroeger onze voorouders was vergund: op gelijke wijze als de natuur het daglicht aan alle mensen heeft geschonken, zo heeft zij heel het aardrijk voor mannen van moed opengesteld.

Vat opnieuw de gebruiken en de levenswijze zoals zij van onze vaders tot ons zijn gekomen op, door u los te scheuren van de genietingen door middel waarvan de Romeinen tegen de onderworpenen meer vermogen dan met hun wapenen. Dan zult gij, als een gaaf volk, rein van zeden, als een volk dat de knechtschap heeft vergeten, op voet van gelijkheid met de anderen leven 415 of zelfs over anderen heersen.'

[65] De Agrippinensers namen tijd om zich te beraden en aangezien angst voor de toekomst het hun niet veroorloofde zich te voegen naar de voorstellen, terwijl hun momentele positie evenmin gedoogde deze openlijk te verwerpen, antwoordden zij in de volgende bewoordingen:

'De eerste gelegenheid die zich heeft voorgedaan om ons vrij te maken hebben wij niet meer gretigheid dan behoedzaamheid aangegrepen, om ons met u en de overige Germanen, onze bloedsbroeders, te verenigen.

Wat onze stadsmuren betreft: juist in dit tijdsgewricht, nu de legers van de Romeinen zich samenvoegen, is het voor ons veiliger ze te versterken dan ze te slechten.

Indien er zich al, uit Italië of uit de provinciën, enkele vreemdelingen op ons territorium bevonden, dan heeft de oorlog hen weggemaaid of anders hebben zij ieder naar eigen woonstee een goed heenkomen gezocht. Voor hen die als kolonisten in de oude tijd' [hierheen] zijn overgeplant en die daarbij met ons door echtelijke banden zijn verbonden,

65-66 290

ni, 66-68 291

den en voor hen die sedertdien hieruit zijn gesproten, is dit het vaderland - en ook zien wij u niet voor zó hard aan dat het uw wil kan zijn dat wij onze ouders, onze broeders, onze kinderen ombrengen.

De tol en de [overige] op de handel drukkende lasten schaffen wij af: het oeververkeer vinde plaats zonder controle, maar overdag en zonder wapenen, totdat deze nieuw gecreëerde en nog maar sedert kort van kracht geworden rechtsverhouding niet de tijd in usance is verkeerd. Wij zullen ons onderwerpen aan de arbitrage van Civilis en Velaeda, ten overstaan van wie onze overeenkomsten zullen worden geratificeerd.'

Nadat de Tencteren zich zo hadden laten sussen, wisten gezanten die niet geschenken naar Civilis en Velaeda waren afgevaardigd, alles naar de wens van de Agrippinensers gedaan te krijgen, maar zij kregen persoonlijk geen toegang tot Velaeda en het was hun niet vergund haar aan te spreken. Zij werden geweerd van haar aanblik, opdat er in haar meer eerbiedwaardigheid zou zijn. Zelf troonde zij hoog in een toren; een uitverkorene uit haar verwanten bracht, als ware hij een bode van de godheid, de vragen en antwoorden over.

[66] Civilis, door het bondgenootschap met de Agrippinensers machtiger geworden, besloot een energieke poging te doen de naburige staten voor zich te winnen of, mochten zij zich onwillig tonen, te gaan beoorlogen. Maar nadat hij de Sunucen 417' had overweldigd en hun jongelingschap tot cohorten geformeerd, werd hem, om te verhinderen dat hij nog verder zou oprukken, door Claudius Labeo⁴¹⁸ met de landstorm van de Baetasiërs, Tungren en Nervias⁴¹⁹ tegenstand geboden. Labeo verliet zich op zijn positie, omdat hij de brug over de Maas") had bezet voordat de tegenpartij dit had kunnen doen. En er werd gevochten op nauw begrensd terrein⁴²¹ zonder dat het tot een beslissing kwam, totdat de Germanen overzwommen en Labeo in de rug aanvielen. Tegelijkertijd stormde Civilis - hetzij dat dit een stout stukje van hem was, dan wel afgesproken werk - op de colonne van de Tungren los en riep niet luide stem: 'Niet hierom hebben wij naar de

wapenen gegrepen opdat Bataven en Treveren over de volkeren gaan heersen: zulk een aanmatiging is verre van ons. Accepteert ons als bondgenoten: ik treed tot u over, hetzij als aanvoerder, hetzij als soldaat, juist zoals gij het het liefst wilt.'

Reeds begon de menigte onrustig te worden en het zwaard in de schede te steken toen Campanus en Iuvenalis, figuren uit de leidende kringen van de Tungren, hem heel hun stam uitleverden; Labeo nam de vlucht voordat men hem kon omsingelen. Civilis lijfde ook de Baetasiërs en de Nerviërs, wier ere-woord hij had aangenomen, bij zijn troepen in -geweldig nu in macht, daar de schrik de stammen om het hart was geslagen of ook wel omdat zij spontaan tot hem neigden.

[67] Inmiddels liet Tollus Sabinus de gedenkzuilen niet oorkonden,⁴²³ het verbond niet Rome betreffend, neerhalen en zich als Caesar begroeten en stormde niet een grote, ongedisciplineerde schare van zijn stamgenoten los op de Sequanen,⁴²⁴ een volksgemeenschap grenzend aan de zijne's en wel een die ons trouw was gebleven; nu gingen de Sequanen voor de strijd niet opzij. De Fortuin was met de beteren:⁴² de Lingonen werden verslagen.

Even onbesuisd als Sabinus zich in de strijd had gestort, even panisch liet hij die in de steek en om het gerucht dat hij was omgekomen in omloop te brengen, stak hij de brand in het landhuis waarheen hij zijn toevlucht had genomen: men geloofde inderdaad dat hij daar een vrijwillige dood was gestorven. Met welke listen en in wat voor schuilhoeken her hem is gelukt zijn leven nog gedurende negen jaren nadien dóór te leven, zal ik te zijner plaatse verhalen, tegelijk met het relaas van de standvastigheid van zijn vrienden en het lichtende voorbeeld van zijn echtgenote Epponina.'

Door het succesvolle gevecht van de Sequanen kwam de oorlogslawine tot stilstand. Weer tot bezinning kwamen gaandeweg de staten en zij begonnen weer oog te krijgen voor de goddelijke wet en voor de verdragen. Dit begon met de Reinen,' die in de Gallische landen bekend lieten maken dat men door liet zenden van afgevaardigden gemeen overleg diende te plegen omtrent de vraag wat men verlangde: vrijheid of vrede.

[68] Te Rome evenwel vervulden al deze sterk in mineur overdreven berichten Mucianus van de angst dat de beide bevelhebbers, al waren zij dan ook uitstekend (hij had immers reeds Gallus Annius' en Petilius Cerialis'" uitgekozen), niet voldoende voor hun taak, het oppercommando in deze oorlog te voeren, berekend zouden zijn. Anderzijds mocht men Rome niet zonder bestuurder ⁴³¹ laten; ook was men bevreesd voor Domitianus' ontombare lusten, terwijl Mucianus, zoals wij hebben meegedeeld,⁴³² Primus Antonius en Varus Arrius met een argwanend oog bezag. Varus had als commandant van de praetorianen de gewapende macht in handen. Mucianus ontzette hem uit dit commando en benoemde hem als pleister op de wonde tot praefect van de voedselvoorziening.'" En om Domitianus, die Varus niet ongenegen was, te kalmeren, stelde hij Arrecinus Clemens,⁴³⁴ die met Vespasianus' Huis door aanverwantschap nauw was verbonden

IV, 68-69 292

en die bij Domitianus zeer in de gunst stond, aan als commandant van de lijfwacht: 'Zijn vader had zich onder Gajus Caesar voortreffelijk van dit ambt gekwetend' - zei hij - 'en het zou de soldaten aangenaam aandoen dezelfde naam weer te horen; en wat Clemens zelf betref: hoewel hij zitting had in de senaat⁴³⁵ was hij flink genoeg om beide ambten⁴³⁶ te vervullen.'

De klinkendste namen uit de burgerij werden aangetrokken en ook nog andere personen als resultaat van hun intrigeren. Tegelijkertijd hielden Domitianus en Mucianus zich gereed,

[overigens] met ongelijke gevoelens: eerstgenoemde onstuimig in zijn jeugdige verwachting, de laatste trachtend telkens opnieuw [het vertrek] op de lange baan te schuiven om dat heethoofd tegen te houden, daar hij wilde verhoeden dat deze in zijn jongensachtige overmoed en onder invloed van verderfelijke aanstokers, wanneer hij zich op de legerleiding zou hebben geworpen, de zaak van de vrede en die van de oorlog slechte diensten zou bewijzen.

De zegevierende⁴³⁷ legioenen, het achtste en het elfde en van de Vitelliaanse legioenen het eenentwintigste alsmede van de pasgeformeerde het tweede,⁴³⁸ werden over de Penninische en Cottische Alpen' en deels over de Graius" gedirigeerd; het veertiende legioen werd uit Brittannië, het zesde en het tiende werden uit Spanje opgecommandeerd.

Het is te begrijpen dat de stammen van de Galliërs, als gevolg van het gerucht van het oprukken van dit leger en ook omdat zij uit zichzelf tot gematigder gevoelens neigden, bij de Reinen bijeenkwamen.

Daar werden zij opgewacht door het gezantschap van de Treveren, onder leiding van Julius Valentinus, de felste oorlogsstoker. In een goed voorbereide rede stortte deze al datgene wat men grote machten pleegt te verwijten, met smaadresenen en hatelijkheden inclusief, uit over het Romeinse volk - een agitator, geslepen in het verwekken van woelingen, een man bovendien die bij zeer velen in de smaak viel door zijn razende welbespraaktheid.

[69] Maar Julius Auspex, een van de aanzienlijksten onder de Remen, wees op Romes macht en op de voordelen van de vrede en betoogde hoe een oorlog ook werd ontketend door bloodaards, terwijl hij [daarentegen] op risico van juist de flinksten werd gevoerd, en dat de legioenen hun reeds dreigend boven het hoofd hingen. En zo wist hij de bezadigdste elementen door eerbied voor het gegeven woord," de jongeren door angst voor het gevaar binnen de perken te houden: en inderdaad, men prees Valentinus' durf maar luisterde naar Auspex' raad.

IV, 69-70 293

Het is een zekerheid dat het voor de Treveren en Lingonen door heel Gallië een struikelblok is geweest dat zij het in de dagen van de opstand van Vindex" met Verginius hadden gehouden.

Wat velen ook afschrok, was de onderlinge naijver van de gewesten. Wie zou de leiding hebben bij de oorlogvoering? Aan wie zou men het recht van het opperbevel ontlennen?' Wat zou men, als alles goed zou zijn afgelopen, tot zetel van het rijk kiezen?' Nog was de overwinning niet bevochten en reeds heerste er verdeeldheid: sommigen pochten op hun verdragen,' enkelen lieten zich voorstaan op hun machtsmiddelen en weerbaarheid of ook wel op hun oeroude afkomst; het was één krakelen, ál krakelen, uit afkeer voor wat komen kon, stelde men zich tevreden met wat men had.

Er werd een brief geschreven aan de Treveren uit naam van de Gallische landen, om hen te verzoeken zich te onthouden van wapengeweld: pardon zou gemakkelijker zijn te verkrijgen en de bemiddelaars stonden, als zij tot inkeer wilden komen, reeds gereed: maar het was opnieuw Valentinus die zich hiertegen verzette en die de oren van zijn medeburgers verstopte - Valentinus, lang niet zo actief in het treffen van oorlogstoebereidselen als volijverig in toespraken tot het volk.

[70] Onder deze omstandigheden ontplooiden noch de Treveren, noch de Lingonen, noch ook de overige staten van de opstandelingen een activiteit in verhouding niet de portee van het waagstuk waarin zij zich hadden gestoken; zelfs bij de leiders was er geen sprake van gecoördineerd overleg, maar Civilis trok kriskras door de ontoegankelijke contreien van de

Belgen, hardnekkig in zijn pogingen Claudius Labeo te pakken te krijgen of te verjagen. Classicus sleet doorgaans zijn dagen in een dolce far niente en liet zich zijn machtspositie goed smaken, als ware die reeds behaald. Ook Tutor maakte geen haast met de afgrenzing van de Rijn-oever van Boven-Germanië en van de Alpen-passen niet bezettingstroepen. En zo kon het gebeuren dat inmiddels het eenentwintigste legioen uit Vindonissa en Sextilius Felix niet de cohorten van de bondgenoten via Raetië binnenvielen; bij hen voegde zich een vendel singulares,' eertijds door Vitellius opgeroepen, vervolgens tot de partij van Vespasianus overgelopen: het stond onder commando van Julius Briganticus,' zoon van een zuster van Civilis, een man die - gelijk in de regel het felst zijn de haatgevoelens tussen naaste familiebetrekkingen onderling - door zijn oom werd gehaat en die [wederkerig] zijn oom haatte.

Tutor had van de troepen der Treveren, door juist in deze dagen

IV, 70-71 294

onder de Vangionen,⁴⁴⁸ Caeracaten⁴⁴⁹ en Tribociërs' een lichte te houden, de getalsterkte opgevoerd en verhoogde nu ook hun gevechtswaarde met oudgediend voet- en paardenvolk — legioensoldaten' die hij had omgekocht door hun hoop in uitzicht te stellen of die hij dwong door intimidatie. Deze sloegen aanvankelijk een door Sextilius Felix vooruitgezonden cohorte tegen de grond, doch keerden daarna, toen er Romeinse legeraanvoerders met het leger naderden, als achtenswaardige overlopers terug, [een voorbeeld dat] de Tribociërs, Vangionen en Caeracaten navolgden.

Vergezeld door de Treveren trok Tutor, terwijl hij Mogontiacum liet liggen, terug op Bingium,' zich verlatend op deze stelling, omdat hij de brug over de Nava' had gecoupeerd; maar hij werd door een stormloop van de cohorten, onder aanvoering van Sextilius, en door het vinden van een doorwaadbare plaats, verraden' en totaal verslagen. Door deze nederlaag waren de Treveren diep ontmoedigd: de mindere man gaf de tegenstand op en verspreidde zich over het land. Sommige van de voorgangers namen — om zich de schijn te geven het eerst de wapenen te hebben gestrekt—hun toevlucht tot die staten die het bondgenootschap niet de Romeinen niet hadden verloochend. De legioenen die, zoals wij hierboven' hebben vermeld, naar de Treveren waren overgeplaatst uit Novaesium en Bonna, legden uit eigen beweging de eed op Vespasianus af

Dit alles vond plaats tijdens Valentinus' ontstentenis; toen hij in aantocht was, furieus en van zins dit alles wederom in de war te sturen en de onderste steen boven te keren, trokken de legioenen terug naar het gebied van de Mediomatriciërs,^{45'} ten verbonden natie: Valentinus en Tutor brachten de Treveren geforceerd opnieuw onder discipline, na de legaten Herennius en Numisius^{45'} te hebben gedood, om te bereiken dat bij zwakker hoop op pardon hun verbondenheid in het misdadige des te hechter zou worden.

[71] Zo was de militaire situatie op het ogenblik dat Petilius Cerialis te Mogontiacum aankwam. Door zijn komst veerde de hoop op. Cerialis zelf — een echte houwdegen en iemand die bekwaam was in het braveren van dan in het zich hoeden vóór de vijand — deed met de felheid van zijn woorden het vuur hij zijn manschappen hoog oplaaien, daar hij zich had voorgenomen geen moment met vechten te dralen zodra de gelegenheid slaags te raken zich mocht hebben voorgedaan. De nieuwe Lichtingen uit Gallië zond hij naar hun staten terug met de boodschap 'dat het rijk het wel met de legioenen kon klaren: de bondgenoten mochten gerust huistoe keren naar hun vreedzame dage-

iv, 71-72 295

lijkse bezigheden zonder zich zorg te hoeven maken, als ware de oorlog reeds uitgevochten, want daaronder hadden de Romeinen nu hun schouders gezet'.

Dit optreden droeg ertoe bij de Galliërs gedweë te maken: want nu zij hun jonge zonen weer bij zich thuis hadden, verdroegen zij de schattingen gelatener en waren zij williger tot het bewijzen van diensten, omdat zij niet langer in tel waren.

Maar om terug te komen op Civilis en Classicus: toen zij hadden vernomen dat Tutor was verdreven, dat de Treveren waren verslagen, dat alles de vijand meeliiep, sloeg de angst hun om het hart en zonden zij in allerijl, terwijl zij hun verstrooide troepen concentreerden, intussen bode op bode naar Valentinus om hem ervoor te waarschuwen 'niet alles op één kaart te zetten'. 458

Des te meer spoed betrachtte Cerialis: hij zond zaakgelastigden naar het gebied van de Mediomaticiërs met het bevel de beide legioenen' langs een kortere weg tegen de vijand te dirigeren, concentreerde alles wat hij in Mogontiacum aan manschappen" had en wat hijzelf uiteindelijk aan soldaten [de Alpen] had weten over te brengen en bereikte met drie pleisterplaatsen" Rigodulum, 3/42 een plaats, deels omsloten door bergen, deels door de Moezel, waar Valentinus zich met een grote troep Treveren had genesteld. Bovendien had hij de plaats versterkt met grachten en steenbarricaden. Maar door deze versterkingen liet de Romeinse legeraanvoerder zich er niet van afschrikken zijn infanterie het bevel te geven zich een doorgang te forceren en zijn ruitery te gelasten in formatie tegen de helling op te trekken, zonder zich te bekreunen om de vijand; want deze op goed geluk bij elkaar geraapte bende achtte hij volstrekt niet zozeer niet haar stelling gebaat dat zijn mannen niet meer zouden hebben aan hun dapperheid.

Er was enige vertraging bij het opgaan van de heuvel, zolang zij door het vijandelijk schootsveld heen moesten chargeren: maar niet zodra was het gekomen tot een gevecht van man tegen man, of de rebellen werden uit hun stellingen naar beneden gejaagd en tuimelden naar omlaag als een instortend gebouw. Bovendien maakte een deel van de ruitery een omtrekkende beweging langs vlakkere heuvelruggen, waarbij het de aanzienlijksten der Belgen,' onder wie de aanvoerder Valentinus, krijgsgevangen maakte.

[72] De volgende dag trok Cerialis Trier⁴⁶⁴ binnen; zijn troepen aasden erop de stad te mogen uitroeien. 'Dit was de bakermat van Classicus, dit de stad van Tutor; door hun snoodheid waren onze legioenen ingesloten en uitgemoord.' Wat had dan wel Cremona'

IV, 72-73 296

misdreven, dat het zulk een barbaars lot had verdiend? Cremona, uit het hart⁷ van Italië weggerukt, omdat het zegge één nacht de overwinnende legers oponthoud had berokkend. Daar staat' op de grens van Germanië, ongerept en gaaf, dit bolwerk te pralen met het roofgoed van onze legioenen, te jubelen over het bloed van onze aanvoerders.'" Laat de buit maar vloeien in de privé-kas van de keizer óns is ruim voldoende dat wij de stad zien branden, als wij de opstandige kolonie in puin zien vallen, ter vereffening van het verwoesten van zovele legerkampen.

Cerialis, bevreesd voor opspraak indien men hem kon nawijzen dat hij zijn manschappen de smaak voor loshandigheid en barbaarsheid bijbracht, onderdrukte deze rancuneuze gevoelens: en inderdaad schikten de soldaten zich: nu er een eind was gekomen aan de burgeroorlog gedroegen zij zich tegenover het buitenland gedisciplineerder.

Wat hen daarna tot bezinning bracht, was de deerniswekkende aanblik van de legioenen" die uit het gebied van de Mediomaticiërs waren opgecommandeerd. Daar stonden zij, in het bewustzijn van hun euveldaad terneergeslagen, de ogen star op de grond gericht: van een wederkerige begroeting hij de ontmoeting van de legers geen sprake. En wat men trachtte hen te troosten of op te monteren, zij reageerden niet, maar hielden zich schuil in hun tenten, ja schuwden het daglicht zelf. En het was Met zozeer het gevaar of de angst

wat hen zo met stomheid had geslagen, als wel hun beschaamdheid en de schande, terwijl ook de overwinnaars er diep onder de indruk bij stonden, die, zonder hun smeekbeden in bewoordingen te durven formuleren, met stille tranen vergiffenis [voor hun makkers] afbedelden, totdat Cerialis eindelijk de gemoederen wist te kalmeren door herhaaldelijk te verzekeren 'dat het parten waren geweest, hun door het noodlot gespeeld, al wat er door de tweedracht van de manschappen en hun aanvoerders of door de arglist van de vijand was geschied. De dag van heden hadden zij te beschouwen als de eerste van hun dienstverband en van hun krijgseed; wat hun voormalig wangedrag betrof: noch de keizer, noch hijzelf wilde er verder aan terugdenken.'

Daarop mochten zij hetzelfde kamp betrekken en bovendien werd er een verordening afgekondigd onder de manipels, waarbij het een ieder werd verboden in twist of woordenwisseling zijn wapenbroeder diens muerij of nederlaag voor de voeten te werpen.

[73] Daarop riep hij de Treveren en Lingonen in vergadering bijeen en sprak hen toe als volgt: 'Ik heb mij nooit met de welsprekendheid beziggehouden, maar ik heb van de manhaftigheid van het Romeinse

iv, 73-74 297

volk niet de wapenen een bewijs gegeven; doch aangezien bij u niets zo zwaar weegt als het woord en omdat bij u het goede en het slechte niet wordt getoetst naar zijn wezen maar naar wat miltzieke elementen ervan weten te zeggen, heb ik mij voorgenomen u enkele dingen onder het oog te brengen waarvan het, nu de oorlog zo goed als uitgevochten is, voor u, naar het mij voorkomt, nuttiger zal zijn ze te hebben vernomen dan het voor ons is ze te hebben uitgesproken.

In uw land en in dat van de overige Galliërs hebben Romeinse troepencommandanten en opperbevelhebbers voet gezet zonder enige zelfzuchtige bedoeling, maar omdat uw voorvaderen hulp inriepen - uw voorvaderen die door hun onenigheden tot de limiet van hun bestaansmogelijkheid in het nauw werden gebracht; bovendien had men de Germanen binnengehaald, die aan bondgenoot en vijand gelijkelijk het slavenjuk oplegden.

In hoeveel gevechten tegen de Cimbrer en Teutonen wij verward zijn geraakt, ten koste van hoe zware inspanningen van onze legers of niet welk een resultaat' wij de oorlogen tegen Germanië" hebben gevoerd, dit is voldoende duidelijk geworden. Want niet hierom hebben wij ons aan de Rijn genesteld, ons Italië te kunnen beschermen, maar om te verhoeden dat een tweede Ariovistus⁴⁷⁴ zich van de heerschappij over de Gallische landen meester zou maken. Wat denkt gij dan wel? Dat gij bij Civilis, bij de Bataven en bij de stammen aan gene zijde van de Rijn een hogere waardering geniet dan bij hun voorzaten uw vaders en vadersvaders hebben genoten?

Steeds weer dezelfde reden beweegt de Germaan ertoe de grenzen van Gallië te overschrijden: zijn dorst naar genietingen, zijn hebzucht en bovenal zijn migratiedrang: hij wil zijn moerassen en wildernissen achter zich laten en deze zo bij uitstek vruchtbare bodem, benevens uzelf, bezitten: overigens dienen "onafhankelijkheid" en andere begoochelende leuzen als pretext; maar niemand heeft ooit voor een ander het slavenjuk en tevens de heerschappij voor zichzelf begeerd, of Lij nam diezelfde woorden in de mond.

[74] Absolutisme en oorlogen zijn er altijd in de Gallische landen geweest, totdat gijlieden tot onze rechtsstaat zijt toegetroeden. Wij onzerzijds, schoon zo vaak getart, hebben u krachtens ons recht van overwinnaars slechts datgene opgelegd wat ons in staat moest stellen de vrede te beschermen. Immers, rust voor de volkeren kan niet zonder een gewapende macht en een gewapende macht kan niet zonder soldij en soldij kan niet zonder

schattingen bestaan: al het overige is voor u en voor ons gelijkelijk weggelegd. Gijzelf staat zeer vaak aan

iv, 74-75 298 IV, 75-76 299

het hoofd van Onze legioenen, in uw eigen handen ligt [vaak] het bestuur over deze en over andere provinciën;" niets is privilege, geen pas is u afgesneden. En van de lofwaardige vorsten hebt gij evenveel gerief als wij, ook al woont gij verre; de tirannen zetten [slechts] hun naaste omgeving onder druk. En gelijk gij misoogst of buitensporige regenval en alle overige natuurrampen aanvaardt, schikt u zo ook naar de loshandigheid of naar de inheligheid van de machthebbers. Ondeugden zullen er zijn zolang de mens bestaat, maar deze duren niet onafgebroken voort en worden door het inmiddels aanbreken van betere tijden gecompenseerd: of het moest soms wezen dat gij, wanneer Tutor en Classicus de scepter zwaaien, hoopt op een milder bewind, of dat er met minder belastingen dan thans legers op de heen zullen worden gebracht met behulp waarvan men zich de Germanen en Brittanniërs van het lijf hoopt te houden.

Want zijn eenmaal de Romeinen — wat de goden mogen verhoeden — verdreven, wat zal daar dan anders uit voortkomen dan onderlinge oorlogen tussen alle volkeren? Door geluk en met een politieke orde van achthonderd jaren heeft dit hechte bouwwerk' zich kunnen consolideren, dat niet kan worden geslecht zonder de ondergang van wie het slechten: maar voor u dreigt het grootste gevaar, voor u die in het bezit zijt van goud en goed, de voornaamste oorzaken tot oorlogen.

Derhalve, bemint, eerbiedigt de vrede en een stad' waarin wij allen, overwonnenen en overwinnaars, als gelijkberechtigden' leven; mogen de ervaringen die gij hebt opgedaan niet de twee aspecten van het lot,⁴⁷⁹ u ervoor waarschuwen niet een u ten verderve voerende halsstarrigheid te verkiezen boven volgzaamheid die u een gewaarborgd bestaan biedt.'

Met zo'n redevoering lukte het hem de mensen die ernstiger dingen duchtten, te kalmeren en op te beuren.

[75] Nog bezette het overwinnende leger het gebied van de Treveren, toen Civilis en Classicus aan Cerialis een schrijven deden toekomen waarvan de inhoud de volgende was: 'Dat Vespasianus, hoewel men zijn best deed het nieuws te verheimelijken, uit het leven was gescheiden, dat Rome en Italië door binnenlandse strijd waren uitgeput, en dat de namen van Mucianus en Domitianus holle en nietsbetekenende klanken waren: wanneer Cerialis de heerschappij over de Gallische landen [voor zich] mocht begeren, dan zouden zij zich tot de grenzen van hun eigen staten beperken; mocht hij aan strijd de voorkeur geven, dan hadden zij ook daartegen geen bezwaar.'

Hierop antwoordde Cerialis aan Civilis en Classicus met geen woord: hij zond de overbrenger van de brief, alsook de brief zelf 108() naar Domitianus.

De vijanden, wier troepenmacht verdeeld was, kwamen van alle kanten opzetten. Zeer velen oefenden een scherpe kritiek uit op Cerialis, dat hij troepenconcentraties had toegelaten terwijl hij hen, zolang zij nog in groepen waren gesplitst, gemakkelijk had kunnen onderscheppen.

Het Romeinse leger omgaf met gracht en legerwal het kamp, waarin hij zich roekeloos, zonder het van tevoren te versterken, had gelegerd.

[76] Bij de Germanen streden uiteenlopende zienswijzen om de voorrang. Civilis was de mening toegedaan 'dat men moest wachten op de Over-Rijnse stammen die, door de angst die zij zouden verbreiden, de reeds gebroken krachten van het Romeinse volk geheel

zouden vergruizen: de Galliërs? — wat anders zijn zij dan buit voor de overwinnaars? En nochtans stonden, wat er werkelijk aan kracht in hen stak, de Belgen achter hem, hetzij openlijk of althans in hun hart.'

Tutor betoogde 'dat door af te wachten Rome's zaak aan kracht won, daar de Romeinse legers zich uit alle hoeken van de wereld concentreerden: reeds was er een legioen' uit Brittannië overgestoken; ook waren er opgecommandeerd uit Spanje;"² reeds kwamen er opzetten uit Italië⁴⁸³ — en dat niet een inderhaast bij elkaar geraapt krijgsvolk, maar oudgedienden met oorlogservaring.

'Die Germanen' op wier komst wij hopen, laten zich immers niet bevelen, onderwerpen zich niet aan leiding maar doen alles naar eigen believen; geld en geschenken, het enige waarmee men hen kan verleiden, zit het meest bij de Romeinen en geen mens is zo tuk op vechten of hij verkiest, bij gelijkstaande beloning, rust boven risico. Doch indien wij het ogenblikkelijk op strijd aansturen, dan staan Cerialis geen andere legioenen ter beschikking dan die welke hem nog resten van de overblijfselen van het Germaanse leger, legioenen die zich bij ede aan het Gallische rijk hebben verbonden. En juist het feit dat zij nog kort geleden die ongedisciplineerde bende van Valentinus tegen hun eigen verwachting in hebben verslagen, geeft hun en hun aanvoerder voedsel tot roekeloos optreden: zij zullen het opnieuw aandurven en in handen vallen, niet van een onervaren jongmens dat zich liever traint in het spreken en in het houden van redevoeringen tot het volk dan in het hanteren van het staal en in de wapenhandel, maar in die van Civilis en Classicus; maar zodra zij deze twee in het oog zullen

n', 76-77 300

hebben gekregen, zal angst hen weer bekruipe, zal de gedachte aan vlucht, de herinnering aan de honger opnieuw bij hen opdoemen, zullen zij zich wederom realiseren dat van hen die zo vaak gevangen zijn genomen, het leven aan een zijden draad heeft gehangen.

Ook is er geen verknochtheid [aan Rome] waardoor Treveren en Lingonen in toom worden gehouden: zij zullen opnieuw naar de wapenen grijpen zodra de angst van hen heeft afgelaten.'

Classicus beslechtte- de discrepantie der inzichten door in te stemmen met het gevoel van Tutor—en op staande voet gingen zij nu tot de uitvoering over.

[77] Het centrum van de slaglinie werd toevertrouwd aan de Ubiërs⁴⁸ en aan de Lingonem" op de rechtervleugel werden de cohorten van de Bataven, op de linker de Bructeren en Tencteren opgesteld. In stormpas kwamen zij, deels langs de bergen, deels ['crosscountry'] tussen straatweg en Moezel, zó onverwacht aanrennen dat Cerialis, in zijn slaapkamer, ja zelfs nog op bed - want hij had die nacht niet in de legerplaats doorgebracht - tegelijkertijd te horen kreeg dat er gevochten werd en dat zijn mannen het onderspit dolven. Hij gaf de koeriers die hem dit bericht kwamen brengen een schrobbering voor hun panische angst, totdat de catastrofe in heel haar omvang hem opeens duidelijk voor ogen stond: doorbroken de legerplaats van de legioenen, de ruitery aan de haal, de halfweg" gelegen Moezel-brug die de wijken aan gene zijde van de rivier niet de kolonie verbindt, door de vijand bezet.

Cerialis, onverschrokken in deze verwarde situatie, sleurt zijn vluchtende mannen met zijn handen terug, stort zich ongedekt, vastberaden in een hagel van projectielen en slaagt erin, door zijn succesvolle vermetelheid en doordat de dappersten inderhaast te hulp komen snellen, de brug opnieuw in zijn bezit te krijgen, waarna hij haar met een afdeling elitetroepen sterk bezet.

Daarop, naar de legerplaats teruggekeerd, ziet hij dat de manipels van de bij Novaesium en

Boom gevangengenomen legioenen in ontbinding beginnen te raken, dat er nog maar hier en daar zich een soldaat bij de veldtekenen bevindt en dat de adelaars reeds zo goed als verloren zijn. In toom ontstoken roept hij uit: 'Niet een Marcus,' niet een Vocula' is het die gij in de steek laat: hier is geen verraad in het spel en niets anders heb ik waarvoor ik mij moet verontschuldigen, dan dat ik te lichtvaardig heb geloofd dat gij uw verbond met het Gallische rijk hadt opgegeven en dat gij u weer rekenschap waart gaan geven van wat de eed van trouw aan Rome inhoudt. Men zal mij tellen

77-79 301

onder lieden als Numisius" en Herennius," opdat alle legaten van u, hetzij door de hand van hun soldaten, hetzij door de hand van de vijand zullen zijn omgekomen. Doch gaat! bericht aan Vespasianus of, hetgeen u nader ligt, aan Civilis en Classicus dat gij uw aanvoerder op het slagveld in de steek hebt gelaten: zij zullen komen, de legioenen die het niet zullen dulden dat ik ongewroken, of dat gij ongestraft zult blijven.

[78] Dit was de waarheid en door tribunen en praefecten werd hun dan ook ditzelfde voorgehouden. Zij stelden zich op bij cohorten en manipels; immers de slaglinie kon niet tot ontplooiing worden gebracht, daar de vijand reeds in dichte drommen was toegestroomd en de tenten en bagage hun in de weg stonden, want er werd binnen de wal gevochten.

Tutor, Classicus en Civilis deden hun best, waar ieder van hen zich toevallig bevond, tot de strijd aan te vuren, door de Galliërs voor de vrijheid, de Bataven voor de roem en de Germanen tot het behalen van buit warm te maken. En alles zat de vijand mee, totdat het eenentwintigste legioen, dat zich op een ruimer terrein had geconcentreerd dan de overige legioenen, erin slaagde de stormloop van de vijanden te weerstaan, ja hen daarop zelfs terug te dringen..

En het geschiedde niet zonder goddelijke bijstand dat de overwinnaars aan wie de moed plotseling ontzong, de wijk namen. Zelf gaven zij hiervoor als verklaring dat zij waren geschrokken bij het zien van de cohorten die zich, na bij de eerste stormloop uiteen te zijn geslagen, op de hellingen van de heuvel hergroepeerden en de indruk van verse versterkingstroepen hadden gewekt. Doch wat in werkelijkheid een hinderpaal vormde voor de Germanen, toen zij nog aan de winnende hand waren, dat was hun verwerpelijke onderlinge wedijver in het jacht maken op wapenbuit terwijl zij de vijand lieten ontkomen. Had Cerialis door onachtzaamheid zijn zaak weliswaar bijna bedorven, met zijn vastberadenheid hielp hij haar weer op de been en profiterend van zijn veine wist hij het vijandelijke kamp diezelfde dag nog in te nemen en met de grond gelijk te maken.

[79] Maar niet voor lange tijd werd de soldaten rust gegund: de Agrippinensers verzochten dringend om hulp en boden de echtgenote en de zuster van Civilis - alsmede Classicus' dochter - aan, die hun waren achtergelaten als onderpand van het bondgenootschap. En bovendien hadden zij inmiddels de Germanen die hier en daar verspreid in huizen

[onder hen] woonden, van kant gemaakt. Vandaar dat zij in vrees verkeerden, vandaar ook dat de smeekbeden om hulp gerecht-

IV, 79-80 302

vaardigd waren, voordat de vijand, wanneer hij weer op kracht zou zijn gekomen, wederom tot hoop zou opleven of zich ter wrake zou aangorden. Want ook Civilis had reeds zijn aandacht op hen gevestigd en was niet ontbloot van middelen, daar de vurigste onder zijn cohorten nog voltallig was, namelijk de cohorte samengesteld uit Chauken' en Friezen, die te Tolbiacum³ in het gebied van de Agrippinensers was gelegerd; maar een droef bericht

deed Civilis van zijn voornemen afzien: hij had vernomen dat de cohorte was vernietigd door de arglist van de Agrippinensers die, toen de Germanen door overdadig eten en wijn in een toestand van versuffing waren geraakt, de poort afgrendelden, er de brand in staken en de mensen in de vlammen deden omkomen; terzelfder tijd kwam Cerialis hun in ijlt tempo te hulp snellen.

Nog een andere vrees hield Civilis in haar greep omsloten: hij was beducht dat het veertiende legioen, geassisteerd door de Britannische vloot, de Bataven zou komen teisteren aan de zijde waar zij door de Oceaan worden omspoeld. Maar de legaat Fabius Priscus dirigeerde het legioen langs de weg over land' naar het gebied van de Nerviërs en Tungren en ontving de capitulatie van deze staten: wat de vloot betreft, de Canninefaten namen het initiatief deze aan te vallen en het grootste deel van de schepen werd tot zinken gebracht of prijsgemaakt. Ook werd er een grote menigte Nerviërs, die er uit eigen beweging toe was gekomen zich in de oorlog te storten voor de Romeinen, door deze zelfde Canninefaten op de vlucht gedreven.

Ook Classicus leverde tegen de ruiters door Cerialis naar Novaesium vooruitgezonden een voorspoedig gevecht: deze verliezen, schoon weinig betekend, doch de een na de ander komend, deden afbreuk aan de faam van zijn onlangs bevochten zege.

[80] In dezelfde dagen gaf Mucianus opdracht tot het van kant maken van de zoon van Vitellius,⁴⁹⁵ als motief voorwendend dat de onenigheid zou blijven voortsmeulen als hij niet iedere vonk tot oorlog had gedooft.

Ook zag hij het met lede ogen aan dat Antonius Primus door Domitianus werd opgenomen in zijn gevolg, daar hij bang was voor Antonius' populariteit bij de soldaten" en voor de overmoed van een man die al niet zijns gelijken, laat staan dan zijn meerderen kon verdragen.

Antonius begaf zich naar Vespasianus, waar hij weliswaar niet een ontvangst vond in overeenstemming met wat hij had gehoopt, maar toch ook zonder enig blijk van de ongenade van de keizer. Vespasianus werd innerlijk naar twee kanten getrokken: naar deze zijde door de

80-81 303

verdiensten van Antonius, door wiens kriegsbeleid ongetwijfeld de oorlog tot een goed einde was gebracht naar gene door een schrijven van Mucianus.⁴⁷ Tevens maakten de overigen hem zwart als een gevaarlijk en opgeblazen personage, zonder te verzuimen erbij te vermelden wat men hem betreffende zijn vroegere leven ten laste kon leggen."

Ook Antonius zelf bleef niet in gebreke met zijn verwaandheid krenkingen te provoceren, door overdreven ophef te maken van eigen verdiensten: anderen schold hij uit voor lafaards; Caecina brandmerkte hij als iemand die zich had laten vangen en die zich op genade of ongenade had overgegeven." Dientengevolge taande gaandeweg Antonius' gezag en ging men hem minder achting toedragen, al bleef desniettemin staande de vriendschap voor de schijn bewaard.

[81] Gedurende die maanden dat Vespasianus te Alexandrië vertoefde in afwachting van de vaste periode der zomerwinden,' dit wil zeggen: van een betrouwbare zee, geschieden er vele wonderen, dusdanig dat men daarin de manifestatie van de gunst van de hemel en om zo te zeggen van een genegenheid van de goddelijke machten jegens Vespasianus kon bespeuren.

Een Alexandrijn uit het gewone volk, van wie iedereen wist dat hij het gezichtsvermogen had verloren, doet voor Vespasianus een voetval en bidt hem, onder zuchten en steunen,

om genezing van zijn blindheid, op raad van de god Serapis' - een god die door dit zich in religieuze dweperijen uitlevende volk bóven de andere goden wordt vereerd - en smeekt de vorst dat deze zich zou willen verwaardigen zijn wangen en oogleden te bespuwen niet speeksel.⁵"2

Een ander, met een stijve hand, smeekte, op aandrang van dezelfde t >d, Caesar dat hij met de zool van zijn voet op die hand) zal trappen.

Aanvankelijk drijft Vespasianus de spot hiermee, wil er niets van horen; maar als deze mensen blijven aandringen [gaat hij weifelen]: enerzijds is hij beducht voor opspraak in geval van mislukken, anderzijds laat hij zich door de smeekbeden van de lijdens zelf en door de vleitaal van zijn omgeving suggereren; ten slotte geeft hij bevel dat er door geneesheren zal worden uitgemaakt of een blindheid en mankement van die aard door menselijke hulp te genezen zijn.⁵°

De doktoren gaven diverse uiteenzettingen ten beste: 'Wat die eerste man betrof, het licht van zijn ogen' - zeiden zij - 'was niet geheel uitgedoofd en zou kunnen terugkeren, mits men uit de weg kon ruimen wat het onderschepte; van de tweede' - beweerden zij - 'konden de uit de kom geschoten gewrichten weer in orde worden gebracht

81-83 IV, 83-84. 305

indien er een heilzame kracht op werd uitgeoefend. Dit was misschien wel de wil van de goden en wellicht was de vorst tot werktuig van de goden uitverkoren; ten slotte dit: was het middel met succes toegepast, dan zon Caesar de roem ervan oogsten; bleek het onwerkzaam, dan zou de spot [over deze mislukking] op de hoofden van deze ongelukkigen neerkomen.'

Derhalve volvoerde Vespasianus, die geloofde dat alles voor zijn gelukkig gesternte openstond en dat er verder niets ongelooflijks was, zelf met opgewekt gelaat, terwijl een grote schare omstanders er in gespannen verwachting hij stond toe te kijken, hetgeen men van hem verlangde.

Ogenblikkelijk werd de hand weer bruikbaar en ging voor de blinde hei daglicht weer stralen.

Van het ene feit zowel als van het andere wordt door wie er getuigen van waren ook mi' nog gewag gemaakt, nu zij bij liegen al lang hoegenaamd geen interesse meer hebben.

[82] Dieper ging nu, als gevolg van deze gebeurtenissen, bij Vespasianus het verlangen een bezoek te brengen aan de heilige plaats, om

[de godheid] over staatszaken te raadplegen: hij gaf bevel iedereen uit de tempel te weren.

Toen hij nu deze had betreden en geheel in de godheid was verzonken, ontwaarde hij bij het omkijken achter zijn rug iemand uit de hoogste kringen der Egyptenaren, Basilides' geheten, van wie Vespasianus niet stelligheid wist dat hij zich op een afstand van verscheidene dagen reizen van Alexandrië bevond en dat hij daar door lichamelijke indispositie werd vastgehouden.

Vespasianus doet nu navraag bij de priesters of die dag Basilides dan de tempel is binnengegaan; hij informeert bij degenen die hem tegenkomen of hij in de stad is gezien; ten slotte zendt hij ruiters en komt van hen te weten dat Basilides op dat bewuste ogenblik tachtig mijlen ver verwijderd was geweest; Men kwam hij tot de erkenning dat de gedaante een goddelijke was geweest en gaf aan de zin van het orakel een uitleg, ontleend aan Basilides' naam."

[83] De oorsprong van de god is nog niet door schrijvers van ons algemeen bekendgemaakt; de opperpriesters van de Egyptenaren vertellen het aldus: 'In de dagen dat

koning Ptolemaeus," de eerste Macedoniër die de macht van Egypte duurzaam heeft gevestigd, aan het pas gestichte Alexandrië muren, tempels en een cultus schonk, is hem in zijn droom een jongeling verschenen van buitengewone schoonheid en bovenmenselijke gestalte, die hem aanspoorde "zijn trouwste vrienden naar Pontus te zenden om zijn beeld te gaan halen; dit zou zijn dynastie geluk aanbrengen en groot en vermaard zou de woonstee worden die het zou herbergen"; tegelijk is deze zelfde jongeling die hem was verschenen, in een geweldige vuurgloed Opgevaren ten hemel.

Opgewonden door dit wonderlijk voorteken openbaarde Ptolemaeus de Egyptische priesters die dergelijke dingen plegen te duiden zijn droomgezicht. En daar dezen van Pontus en van het buitenland te weinig op de hoogte waren, vroeg hij aan Timotheus, een Athener uit het geslacht van de Eumolpiden" die hij uit Eleusis had laten komen daar hij als opperpriester de ceremoniën voorging, "wat voor geloof, wat voor godheid dit wel was".

Timotheus zocht naar mensen die vroeger Potus hadden bereisd en vernam van deze dat daar de stad Sinope' lag en niet ver van deze stad ren bij de omwonenden vanouds befaamde tempel van Jupiter want er stond - zeiden zij nog een vrouwenbeeld naast dat men gemeenlijk Proserpina noemt.

Maar Ptolemaeus die, zoals koningen nu eenmaal zijn van aard, heel gemakkelijk in paniek raakte maar die, zodra zijn gemoedsrust was teruggekeerd, meer dorste naar genietingen dan dat hij hart had voor de cultus, ging deze gaandeweg veronachtzamen en zijn aandacht op Andere beslommeringen richten - totdat dezelfde verschijning, doch verschriklijker nu en klemmender, hem en zijn dynastie de ondergang aanzegde als niet wat bevolen was, werd volvoerd.

Toen gaf hij opdracht een deputatie met geschenken naar koning Scydrothemis - die toentertijd over de Sinopeusers de scepter zwaaide af te vaardigen en gelastte de gezanten, toen zij op het punt stonden :re te kiezen, de Pythische Apollo te gaan raadplegen. De zee was hen mede gunstig; de uitspraak van het orakel geenszins dubbelzinnig: "Zij moesten uitvaren en het beeld van zijn vaders" mee terugbrengen; dat van zijn zuster moesten zij laten waar het zich bevond".

[84] Te Synope aangekomen overhandigden zij Seydrothemis de geschenken van hun koning en brachten diens verzoeken en opdrachten over. Scydrothemis was ten prooi aan tegenstrijdige gevoelens: nu eens vreesde hij voor de godheid, dan weer liet hij zich door dreigementen van het tegenstribbelende volk intimideren; vaak ook neigde hij ertoe zich te laten beïnvloeden door de geschenken en beloften van afgevaardigden.

Zo waren er intussen drie jaren verstreken, gedurende welke Ptolemaeus van aandringen noch smeken afliet: steeds hoger in rang werden

304

n', 84-85   306

de gezanten die hij stuurde, steeds groter het aantal schepen, zwaarder en zwaarder het gewicht van het goud.

Op dat ogenblik deed zich aan Scydrothemis een dreigende gedaante voor, die hem ervoor waarschuwde de bedoelingen van de god' niet langer te dwarsbomen. En toen de koning zich bleef bezinnen, werd hij door allerhande plagen en ziekten alsmede door de onmiskenbare verbolgenheid van de hemelbewoners — een verbolgenheid die met de dag ernstiger tot uiting kwam — bezocht. Hij riep nu een vergadering bijeen waarin hij een uiteenzetting gaf van de bevelen van de godheid, van wat aan hemzelf en Ptolemaeus

verschenen was, alsook van de plagen die stonden te genaken; maar het volk wendde zich af van zijn koning, was jaloers op Egypte, vreesde voor zichzelf en bleef hardnekkig legeren voor de tempel.

De meest verbreide legende ver volgens heeft de overlevering ingang doen vinden dat de god zelf op de aan het strand aanleggende vaartuigen uit eigen beweging is sloop gegaan: en wonder hoven wonder, de derde dag nadien reeds hadden zij heel het kolossale zeetraject afgelegd en landden zij in Alexandrië. Er werd een tempel gebouwd in overeenstemming niet de belangrijkheid van de stad op een plaats die Rhacotis heet: daar had een klein heiligdom gestaan, van oudsher aan Serapis en Isis gewijd.'

Dit nu is het relaas over de oorsprong en het binnenhalen van de god zoals het het meest verbreid is. Nochtans is het mij niet onbekend dat er mensen zijn die beweren dat hij uit de Syrische stad Seleucia' is gehaald onder de regering van die Ptolemaus, die tot de derde generatie behoort»' anderen zeggen dat de initiatiefnemer dezelfde Ptolemaeus is geweest, maar dat de plaats waarvandaan het beeld is gekomen Memphis was—eertijds een beroemde stad, ja de kroon van het oude Egypte.

Wat de god zelf betreft: velen zien in hem, bij gissing, Aesculapius, omdat hij naar men zegt zieke lichamen geneest; sommigen Osiris, de oudste godheid van deze volkeren; zeer velen Jupiter, daar hij, naar zij geloven, over alles macht heeft; de meesten Vader Dis, op grond van de kenmerken die hij onloochenbaar vertoont of niet behulp van gekunstelde redeneringen.

[85] Maar nog voordat zij de Alpen naderden,⁵" ontvingen Domitianus en Mucianus gunstige berichten over hetgeen zich in het gebied van de Treveren had afgespeeld.⁵¹⁹ Als het overtuigendste bewijs dat er een overwinning was bevochten, stond daar de aanvoerder van de vijand, Valentinus,⁵²' die zonder in het minst verootmoedigd te wezen, op zijn gelaat diezelfde hoogmoed tentoonspreidde waarvan hij

iv, 85-86 307

steeds vervuld was geweest. In verhoor genomen—enkel en alleen met de bedoeling zijn mentaliteit te leren kennen — en veroordeeld gaf hij, toen midden onder zijn marteling iemand hem verwijtend voorhield 'dat zijn vaderstad was ingenomen', deze ten antwoord: 'Dit te vernemen is mij een vertroosting in mijn stervensstonde.'

Mucianus evenwel kwam nu voor den dag met iets wat hij lang voor zich had gehouden, als ware dit juist nu hij hem opgekomen: 'Aangezien door de goedgunstigheid van de goden de krachten van de vijand waren gebroken, zou het voor Domitianus weinig pas geven wanneer hij zich thans, nu de oorlog zo goed als uitgevochten was, tussen de glorie van een ander zou komen wringen. Indien het voortbestaan van de wereldheerschappij, of althans het behoud van de Gallische landen in gevaar 7011 verkeren, ja dán ware het de plicht van een Caesar geweest in het voorste gelid te staan; Cannineiatell en Bataven [echter] kon men gerust aan minder hooggeplaatste veldheren overlaten: Domitianus moest liever te Lugdunum de macht en hoogheid van zijn vorstelijke waardigheid van nabij tentoonspreiden, zonder zich in onbetekenende perikelen te verwickelen en nochtans paraat om aan belangrijkere het hoofd te bieden.'

[86] Weliswaar doorzag Domitianus deze machinaties, maar het maakte voor hem deel uit van zijn plooibaarheid te doen alsof hij er niets van merkte. Zo kwam men te Lugdunum. Vanuit deze stad heeft Domitianus, naar men aanneemt, in het geheim boodschappers naar Cerialis gezonden en door middel van deze diens trouw gesondeerd, om erachter te komen of Cerialis willig zou zijn aan Domitianus, als hij zich in eigen persoon zou komen

presenteren, het leger en het gezag over te dragen.

Of hij het niet dit overleg op een oorlog tegen zijn vader had voorzien of op machtsmiddelen tegen zijn broer, is in het ongewisse gebleven; want Cerialis slaagde erin, door verstandig de middenweg te bewandelen, hem niet eert ontwijkend antwoord te paaen als iemand die kinderlijk hersenschimmen najaagt.

Toen Domitianus zag dat een aankomend jongmens als hij bij de ouderen weinig in tel was, liet hij ook de onbetekenende regerings funties waren, die hij voorheen had vervuld, zich onder het mom van eenvoud en bescheidenheid in zichzelf terugtrekkend en literaire belangstelling alsmede liefde tot de dichtkunst voorgevend, om zodoende te bemantelen wat er diep in hem omging en zich heimelijk te onttrekken aan de jaloezie van zijn broer, aan wiens zo verschillend, met name milder, karakter hij een tegengestelde' uitleg gaf.

Vijfde boek

MIDZOMER TOT HERFST 70 NA CHRISTUS

[1] Caesar Titus,' in het begin van ditzelfde jaar door zijn vader uitgekozen om Judaea definitief te onderwerpen' en reeds in een tijd dat zij beiden nog niet tot keizerlijke waardigheid waren opgeklommen vermaard door zijn militair talent, zag zich thans 3 in invloed en reputatie groeien, daar provinciën en legers wedijverden in aanhankelijkheid. En Titus zelf placht zich, om de indruk te wekken dat hij boven zijn positie stond, met zijn knappe verschijning en stoer in zijn wapenrusting in het openbaar te vertonen, door vriendelijk optreden en minzame woorden dienstvaardigheid uitlokkend, terwijl hij zich zeer vaak bij de werkzaamheden of op mars onder de gewone soldaten mengde, zonder dat dit afbreuk deed aan zijn prestige van legeraanvoerder.

Drie' legioenen in Judaea — het vijfde, het tiende en het vijftiende, ervaren troepen van Vespasianus — lagen op hem te wachten. Hij voegde daaraan toe uit Syrië het twaalfde,' alsmede uit Alexandrië opgecommandeerde detachementen van het tweeëntwintigste en het derde' legioen; hem vergezelden twintig cohorten van de bondgenoten, acht ruiterafdelingen, benevens de koningen Agrippa en Sohaemus, alsmede hulptroepen van koning Antiochus; voorts een korps Arabieren van grote gevechtskracht dat, ten gevolge van de tussen naburen gewoonlijk bestaande haat, de Joden vijandig was gezind. Bij dit alles voegden zich vele figuren die zich individueel uit Rome en uit Italië hierheen hadden laten drijven door de hoop zich vijOr anderen in te dringen in de gunst van de prins, die nog aan niets of niemand was gebonden.'

Met deze strijdkrachten viel Titus het gebied van de vijand in gesloten marsorde binnen. En terwijl hij naar alle kanten verkenningen het doen, bereid tot een beslissende strijd, sloeg hij niet ver van Jeruzalem zijn legerplaats op.

[2] Maar aangezien wij zo dadelijk de laatste uren van deze veelbesproken stad zullen gaan verhalen, schijnt het passend om van haar oorsprong een exposé te geven.

Toen de Joden van het eiland Creta waren gevlucht, hebben zij zich, naar wordt verteld, in de verste uithoek van Libye gevestigd, in de

V, 2-3 310

dagen dat Saturnus, door Jupiters geweld verdreven, zijn rijk ruimde. Het bewijs [hiervoor] wordt gehaald uit de naam: er is op Creta de beroemde berg Ida; de omwonenden, de 'Idaei', werden met verlenging van de naam naar het on-Griekse toe, 'Judaei' genoemd.

Enkelen beweren dat onder de heerschappij van Isis de al te overvloedige bevolking, die Egypte overstroomde, onder leiding van Hierosolymus en Juda, op de naburige gebieden werd gespuid.

Zeer velen houden hen voor afstammelingen van Ethiopiërs die onder koning Cepheus' door angst en haat tot emigratie zijn genoopt.

Er zijn er die vermelden dat Assyrische landverhuizers, een volk dat gebrek had aan cultuurgronden, zich eerst meester maakten van een gedeelte van Egypte, waarna zij eigen steden zijn gaan bewonen en de Hebreeuwse gebieden alsmede de daaraan grenzende streken van Syrië zijn gaan bebouwen.

Volgens anderen zijn de Joden van doorluchte afkomst: volgens hen zouden de Solymi, een in de zangen van Homerus" verheerlijkte volksstam, een stad hebben gesticht waaraan, zij de naam Hierosolyma [Jeruzalem], ontleend aan hun eigen naam, hebben gegeven.

[3] Zeer vele auteurs stemmen onderling overeen op het punt dat, toen er in Egypte een epidemie was uitgebroken die de mensen naar lichaam mismaakte," koning Bocchoris 12 zich tot het orakel van Hammon" wendde om een geneesmiddel te vragen en dat hij het bevel kreeg zijn rijk te zuiveren en deze categorie mensen, als een bij de goden gebaat soort, naar andere landen te deporteren. Zo werden deze mensen opgespoord en geconcentreerd. Nadat men hen in de woestijn aan hun lot had overgelaten, heeft, terwijl de overigen door kommer in een staat van verdoving verkeerden, één van deze ballingen, Mozes, hen gewaarschuwd naar geen hulp van goden" of mensen uit te kijken, daar zij door beiden waren verlaten, doch op zichzelf te vertrouwen, onder de hemelse leiding van degene' door wiens het eerst geboden hulp zij de ellende waardoor zij op het ogenblik werden bezocht, zouden hebben uitgebannen.

Zij vielen hem bij en begonnen zonder van iets te weten op goed geluk hun tocht. Maar er was niets wat hen zozeer kwelde als het gebrek aan water.' En reeds lagen zij, de ondergang nabij, overal op de vlakke terneergezegen, toen eensklaps een troep wilde ezels, terugkerend van waar zij hadden gegraasd, zich naar een door geboomte beschaduwde rots begaf. Mozes volgde hun spoor en inderdaad, wat hij op grond van het feit dat de bodem met kruidachtige gewassen begroeid was reeds had vermoed, opende hij overvloedige wateren. 51, 3-5 311

Dit bracht verlichting en na zonder onderbreking een traject van zes dagen te hebben afgelegd, bezetten zij op de zevende, na er de bewoners uit te hebben verdreven, landstreken waarin zij de stad" stichtten en de tempel wijdden.

[4] Om voor de toekomst het volk aan zich te binden, heeft Mozes nieuwe zeden, tegengesteld aan die van de overige stervelingen, ingevoerd. Profaan is daar alles wat bij ons heilig is en omgekeerd is veroorloofd bij hen wat ons onzedelijk aandoet."

Een beeld van het dier" dat hen wegwijs had gemaakt om een einde te maken aan hun dooltocht en om hun dorst te lessen, vereerden zij als heilig in het binnenste van hun tempel' onder het slachten van een ram, in zekere zin om Ammon te honen;2 ook het rund wordt geofferd, daar immers de Egyptenaren hun Apis vereren."

Van het varken" onthouden zij zich, de plaag indachtig, omdat zij zelf destijds door een huiduitslag' waren geschonden waarvan dit dier vaak het slachtoffer is? Hun langdurig hongerslijden van weleer belijden zij nog steeds door veelvuldig te vasten en als een symbool voor de gulzigheid waarmee zij het koren weggristen, blijft bij de Joden ongezuurd brood in zwang.'

Tot rust op de zevende dag hebben zij naar men zegt besloten omdat deze een einde aan hun sloven maakte; vervolgens, daar het niets-doen hun goed beviel, werd eveneens het zevende jaar voor lediggang ingeruimd.'

Anderen beweren dat dit een eer is die aan Saturnus wordt bewezen, hetzij omdat de Idaei die, naar wij hebben vernomen, tegelijk niet Saturnus werden verdreven en die de stamvaders van dit volk zijn geworden, de grondslagen voor hun religie hadden gelegd - hetzij omdat van de zeven sterren waardoor het wel en wee van de stervelingen wordt bestierd, de planeet Saturnus - volgens deze zegslieden - in de hoogste baan voortsnel en van overwegende invloed wordt geacht te zijn. En de meeste hemellichamen, zeggen zij, doorlopen hun baan en ommegangen met een periodiciteit van zeven.28

[5] Deze riten, op welke wijze zij ook mogen zijn ingevoerd, vinden in hun ouderdom rechtvaardiging; de overige instellingen, averechts, gemeen zelfs, hebben door haar slechtheid ingang gevonden. Want juist de laagste sujetten plachten, niet minachting van de

godsdienst van hun vaderen, contributies en offergiften daarheen' af te dragen, ten gevolge waarvan de macht van de Joden toenam, mede dankzij de omstandigheid dat zij in hun onderling verkeer elkaar door dik en dun trouw blijven en van een hulpvaardige barmhartigheid zijn, terwijl zij daarentegen alle anderen vijandigheid en haat toedragen."

v 312. V, 6-7 313

Zich afzijdig houdend van hun maaltijden,³¹ het vermijdend [met niet-Joden] het bed te delen, onthoudt dit volk zich, hoewel het mateloos neigt tot vleselijke geneugten, van de bijslaap met vreemde vrouwen; onderling is niets ongeoorloofd.

De besnijdenis van de geslachtsdelen hebben zij ingesteld om aan dit criterium kenbaar te zijn.

Zij die overgaan tot hun zeden³² brengen hetzelfde in praktijk en niets wordt hun eerder ingeprent dan het verachten van [vreemde] goden," het verloochenen van het vaderland, en ouders, kinderen, broers en zusters als iets van weinig waarde' te beschouwen. Toch zorgen zij voor aanwas van hun aantal; want niet alleen is het doden van een van hun later geboren zonen' iets zondigs, 'naar ook houden zij de zielen van degenen die in het gevecht zijn gesneuveld of die door terechtstelling de dood vonden, voor onsterfelijk: hieruit komt voort hun vermenigvuldigingsdrang ³¹' en hun doodsverachting.

Zij balsemen' hun doden, liever dan ze te verbranden, volgens de Egyptische gewoonte en zij betonen daarbij dezelfde nauwgezetheid, gelijk ook hun geloof over de onderwereld hetzelfde is; maar hun geloof over wat van de hemel is, is tegengesteld.

De Egyptenaren vereren zeer vele dieren, alsook beelden van hybridische gestalte,' de Joden vormen zich alleen in de geest een beeld en wel dat van één enkele godheid: voor goddeloos houden zij hen die uit vergankelijke materie godenbeelden in menselijke gedaante maken;³⁹ dit hoogste wezen kan, menen zij, evenmin worden afgebeeld als het kan vergaan. Derhalve plaatsen zij" in hun steden hoegenaamd geen beelden,' laat staan in hun tempels; geen koningen valt dit gebruikelijk vertoon van hulde te beurt, geen Caesaren deze eer.

Maar omdat hun priesters hun gezang begeleiden niet fluit en tamboerijnen, omdat zij zich met klimop plegen te bekransen en daar er een gouden wijnrank in de tempel is gevonden, hebben sommigen gemeend dat Vader Liber,' de overwinnaar van het Oosten, werd vereerd, zij het ook dat de godsdienstige gebruiken gans niet overeenstemmen. Liber immers stelde feestelijke en blijde rituelen in, terwijl de levenswijze van de Joden zonderling en armzalig is.

[61 In oostelijke richting worden hun land en grenzen door Arabië afgebakend, in het zuiden ligt Egypte ervoor, in het westen de Feniciërs en naar het noorden toe, aan de zijde van Syrië, hebben zij een wijd vergezicht.'

Wat hun lichamelijke gesteldheid betreft, zijn de mensen er gezond en bestand tegen vermoeiende werkzaamheden.

Zelden valt er regen, de bodem is vruchtbaar: hun landbouwproducten zijn dezelfde als bij ons en behalve deze balsem" en dadels. De palmbomen zijn rijzig en sierlijk, de balsemboom is een struik van bescheiden afmetingen. Zodra een tak saprijk is geworden, verschrompelen, als men er met een ijzeren werktuig kracht op zet, zijn vaatbundels; men opent ze met een stuk steen of een potscherf; het sap vindt toepassing bij de artsen.'

Als voornaamste bergketen [ziet Judaea] de Libanus' oprijzen, die— het klinkt wonderlijk — in dit zo hete klimaat lommerrijk en met eeuwige sneeuw bedekt is; deze is het ook die de rivier de Jordaan laat ontspringen en die haar doet stromen. De Jordaan mondt echter niet uit in zee, maar stroomt eerst door één meer' en vervolgens door een tweede," zonder

aan watercapaciteit in te boeten en loopt dan dood in een derde meer.'

Dit is een meer, reusachtig van omtrek,' met de allure van een zee, viezer van smaak; door de schadelijke uitwerking van zijn uitwaseming is het verderfelijk voor de oeverbewoners; ook wordt het door geen wind in beweging gebracht en duldt noch vissen, noch watervogels. De trage' waterspiegels' draagt, wit reën er op werpt, als op vaste bodem; slechte zwemmers blijven evenzeer drijven als zij die in het zwemmen bedreven zijn.'

In een bepaalde tijd van het jaar werpt het asfalt uit en de empirie heeft de methode om dit te winnen aan de hand gedaan, evenals alle andere technieken. Het is een van nature zwarte vloeistof, die door er azijn op te sprenkelen, stolt en blijft drijven. Zij wier werk dit is, grijpen nu deze gestolde massa met de hand en trekken haar op het boord van hun schip: vandaar glibbert ze, zonder iemands toedoen, naar binnen en blijft er als last liggen totdat men het stolsel gaat afhouden. Maar met geen brons of staal zou men het stuk kunnen krijgen; het wordt handelbaar door gestold bloed en door een kledingstuk, doordrenkt met het bloed waarvan vrouwen zich bij haar maandzuivering ontlasten.

Aldus de oude schrijvers; maar zij die deze contreien kennen, berichten dat hele klompen lillend asfalt op drift raken en niet handkracht naar de oever worden getrokken, waarna zij, zodra zij door de hitte die de bodem uitstraalt en door de kracht van de zon zijn ingedroogd, met bijlen en keggen, gelijk balken of rotsblokken, worden gespleten.

[7] Niet ver vandaar liggen er vlakten die, naar verluidt, in vroeger tijden vruchtbaar en niet grote steden bebouwd, door blikseminslag zijn verbrand.' Ook zegt men dat de sporen hiervan nog steeds aanwezig zijn en dat de bodem zelf, verzengd van aanblik, zijn voortbren-

, 7-9 314

gend vermogen heeft verloren. Want alles wat vanzelf opgeschoten is of met de hand gezaaid, hetzij het zich slechts tot groen kruid of bloem heeft ontwikkeld, dan wel dat het tot volle wasdom is gekomen, wordt zwart zonder dat er zich vrucht in zetten vergaat tot as.

Weliswaar zou ik niet willen betwisten dat weleer beroemde steden door het hemelvuur in brand zijn geraakt, maar toch meen ik dat door de uitwaseming van het meer de bodem wordt vergiftigd en de atmosfeer daarboven verpest en dat daardoor de loten van de zaailingen en de voortbrengselen van de herfst verrotten, daar bodem en lucht even schadelijk zijn.

Daarentegen' mondt de rivier de Belus' in de Joodse Zee uit. Rond haar uitmondingsplaats wordt zand gewonnen dat vermengd met soda' tot glas wordt gesmolten. Het is slechts een betrekkelijk klein strand' en toch onuitputtelijk voor wie [het zand] weghalen.

[8] Een groot deel van Judaea is bezaaid met dorpen» zij bezitten ook steden; Jeruzalem is de hoofdstad van de natie. Daar staat een tempel van onmetelijke rijkdom, alsook binnen haar eerste fortificaties de stad, vervolgens het koninklijk paleis en de tempel, door de binnenste verdedigingsgordel omsloten.

Tot aan de deuren slechts had een Jood toegang, van de drempel werden zij geweerd, uitgezonderd de priesters.

Zolang het morgenland in de macht was van de Assyriërs, de Meden en de Perzen, golden zij voor het meest geminachte bestanddeel van de geknechten: toen de Macedoniërs de overhand hadden gekregen, deed koning Antiochus' energieke pogingen hen van hun godsdienstige dwalingen los te maken en Griekse zeden bij te brengen, maar hij werd door de Parthen erin verhinderd dit allerverfoeilijkste volk tot betere inzichten te brengen; want in

dit tijdsgewricht was Arsaces" afgefallen. Toen stelden de Joden zelf, daar de Macedoniërs" machteloos en de Parthen nog niet tot [politieke] wasdom gekomen waren (en de Romeinen bevonden zich veraf, over zichzelf kortingen aan. Deze koningen, door de wispelturigheid van de massa verdreven, verstoutten zich, na door wapengeweld de absolute macht te hebben heroverd, tot het verbannen van burgers, tot het verwoesten van steden, tot het vermoorden van broeders, vrouwen en ouders, en tot andere voor despoten gebruikelijke handelingen, en bleven vurige ijveraars voor hun geloof omdat zij zich de waardigheid van het priesterschap voorbehielden — de pijler van hun persoonlijke macht.

[9] Van de Romeinen is Cm Pompeius" de eerste geweest die de Joden bedwong en die krachtens het recht van de overwinning de

v, 9-10 315

tempel heeft betreden: sedertdien is het algemeen bekend geworden dat, aangezien zich daarbinnen geen enkel godenbeeld bevond, het verblijf ledig was en dat er achter hun mysterie niets stak.' De muren van Jeruzalem werden verwoest, het heiligdom bleef intact.

Toen later de burgeroorlog bij ons woedde, maakte de prins 67 der Parthen, Pacorus, nadat de provincies onder het gezag van M. Antonius waren gekomen, zich meester van Judaea; hij werd echter gedood door P. Ventidius" en de Parthen werden over de Eufraat teruggedrongen: C. Sosius onderwierp de Joden. Door Antonius werd de koninklijke macht aan Herodes" gegeven, welke macht Augustus na zijn overwinning nog vergrootte.

Na Herodes' dood had een zekere Simon?' zonder [de beslissing] van Caesar' af te wachten, zich de koningstitel aangematigd. Simon werd door Quintilius Vanis, die Syrië bestuurde,' gestraft en de kinderen van Herodes regeerden over het volk nadat het weer tot onderwerping was gebracht en in drieën gedeeld.²³

Onder Tiberius heerste er rust. Toen zij daarna van C. Caesar bevel kregen diens beeld in de tempel op te stellen, gaven zij er de voorkeur aan de wapenen op te nemen; deze beroering liep dood door het overlijden van de keizer.

[10] Nadat de koningen waren gestorven of tot matige status beperkt,⁷⁴ liet Claudius de provincie Judaea⁷⁵ over aan Romeinse ridders of vrijgelatenen; een van hen, Antonius Felix,' heeft door middel van alle denkbare barbaarsheid en willekeur de koninklijke macht met de ziel van een slaaf uitgeoefend. Hij had Drusilla, de kleindochter van Cleopatra en Antonius getrouwd?' zodat Felix de behuwd-kleinzoon was van dezelfde Antonius van wie Claudius een kindskind was,

Niettemin duurde de lijdzaamheid van de Joden totdat Gessius Florus' procurator werd; onder hem brak de opstand uit.' En bij zijn pogingen deze te onderdrukken geraakte Cestius Galus,' de stadhouder van Syrië, in velerlei gevechten gewikkeld, die voor hem maar al te vaak ongunstig afliepen.

Nadat deze gestorven was, hetzij uit een natuurlijke oorzaak dan wel omdat hij levensmoe was, gelukte het Vespasianus, door Nero derwaarts gedirigeerd, dankzij zijn goed gesteerde, zijn renommee en de voortreffelijke kwaliteiten van zijn onderhebbende officieren, binnen twee zomerst hele platteland en alle steden,^{8'} met uitzondering van Jeruzalem, niet zijn zegevierend leger te bezetten.

Het jaar daarop, geheel op de burgeroorlog gericht, ging voor zover het de Joden betrof in rust voorbij.

Toen de vrede in Italië bevochten was, keerde ook de zorg voor de

V, 10-12 316 V, 12-13 317

buitenlandse aangelegenheden terug: wat de verontwaardiging nog deed stijgen, was de

omstandigheid dat de Joden de enigen waren die het hoofd niet in de schoot hadden gelegd; tevens scheen het doelmatig dat Titus bij de legers bleef, met het oog op alle eventualiteiten bij het nieuwe principaat, hetzij gunstige of ongunstige.

[11] Na dus zijn legerplaats, zoals wij hebben gezegd," voor de muren van Jeruzalem te hebben opgeslagen, toonde Titus ostentatief zijn ten strijde toegeruste legioenen:⁸⁴ de Joden stelden hun leger in slagorde op vlak onder de muren, zich voornemend, indien het hun voor de wind mocht gaan, zich verder vooruit te wagen, terwijl zij voor het geval dat zij werden teruggeslagen hun toevluchtsoord kant en klaar hadden.

De ruitery, die met ondersteuning van lichtbewapende cohorten' tegen hen werd ingezet, leverde een stag waarvan de uitkomst twijfelachtig was; spoedig hierop trok de vijand terug en bond gedurende de volgende dagen voor de poorten gevecht op gevecht aan, totdat hij door aanhoudende verliezen binnen zijn muren werd teruggeworpen.

Nu gingen de Romeinen tot de bestorming over: zij achtten het namelijk beneden hun waardigheid te blijven wachten totdat de vijand zou zijn uitgehongerd en eisten gevaren, een deel van hen uit moed, velen uit euvelmoed en uit belustheid naar beloningen.

Aan Titus zelf zweefde Rome met zijn rijkdommen en genietingen voor ogen; en viel Jeruzalem niet ogenblikkelijk, dan zag hij daarin voor zichzelf een oponthoud. Maar de stad, op zichzelf reeds steil van ligging, was terdege versterkt niet verdedigingswerken en kolossale steenconstructies," om daarmee zelfs de laaggelegen stadsdelen voldoende te beschermen. ⁵⁷ Want twee heuvels,' geweldig hoog oprijzend, waren omsloten door muren die om redenen van tactiek nu eens schuins uitspringende en dan weer inspringende hoeken vormden, zodat de bestormers op hun flanken aan treffers blootstonden.

Aan haar uiteinden was de rots steil en bovendien verhieven zich daar waar de berg alleen reeds voldoende bescherming zou hebben geboden, torens⁸⁹ tot op een hoogte van zestig voet elk en in de terreininzinkingen tot op een hoogte van honderdtwintig voet elk; zij boden een wonderbaarlijke aanblik en leken vanuit de verte gezien even hoog. Nog andere muren omsloten binnenin het koninklijk paleis en er was een toren met een in het oog vallende trans, de Antoniustoren, ⁹⁰ zo ter ere van M. Antonius door Herodes benoemd.

[11 De tempel was een soort citadel en had een eigen ringmuur, waaraan meer moeite was besteed en die kunstiger was afgewerkt dan de andere; alleen al de zuilenganderijen die om de tempel heen liepen, vormden een voortreffelijk bolwerk.

Er was een eeuwig vloeiende bron, {GIHONBRON} voorts in de bergen ondergronds uitgehakte gewelven,' benevens bassins en vergaarbakken om er regenwater in te bewaren. De bouwmeesters hadden talrijke oorlogen voorzien als gevolg van het afwijkende van hun zeden: vandaar dat alles was berekend op een beleg, al duurde dit nog zo lang; bovendien hadden vrees en ervaring hun, nadat zij door Pompeius waren overweldigd, heel veel geleerd.

En toen zij, daartoe in de gelegenheid gesteld door de in Claudius' dagen heersende schraapzucht,' het recht hadden gekocht om zich te mogen versterken, hebben zij in volle vrede muren opgetrokken alsof deze voor een oorlog moesten dienen, terwijl zij in zielental waren toegenomen door een grote toevloed van mensen en ten gevolge van de val van de overige steden," want juist de halsstarrigsten waren daarheen gevluht en bleven zich des te oproeriger gedragen.

Er waren drie legeraanvoerders en even zovele legers; de uiterste muur, dit wil zeggen: het omvangrijkste deel van de vestingwerken, was sterk bezet door Simon, het binnenste van de stad door Joannes, ook wel Bargiora genaamd,' en de tempel door Eleazar.

In effectief en bewapening waren Joannes en Simon superieur; Eleazars kracht lag in zijn stelling: maar onderling was het vechten, elkaar listen en lagen leggen, brandstichten; een grote voorraad koren was dan ook in vlammen opgegaan.

Daarna zond Joannes, zogenaamd ons een offer te brengen,' mannen om Eleazar en diens troep neer te houwen en maakte zich meester van de tempel.

Zo ontstond er onder de burgerij een scheuring in twee partijen, totdat bij de nadering van de Romeinen de oorlog van buiten eendracht in het leven riep.

[13] Er hadden zich wondertekenen voorgedaan; die te verzoenen, hetzij met offerdieren hetzij niet geloften, acht dit volk, ten prooi aan een barbaars geloof en zich kantend tegen godsdienstige ceremoniën,' naar religieuze maatstaf ongeoorloofd.

Men had langs de hemel slaglinies op elkaar zien toestormen, men had wapenen rossig zien fonkelen en, in een plotseling uit de wolken schietende vuurgloed, de tempel rondom zien oplichten.

Opengesprongen was eensklaps de poort van het heiligdom en men had een stem, luider dan die van een menselijk wezen, horen aankondigen 'dat de goden uitgetrokken' - en tegelijkertijd het ontzagwekkend rumoer van een uittocht.

sr, 13-14 318

In dit alles zagen weinigen iets vreesaanjagends: in de meesten leefde de vaste overtuiging dat de oude geschriften van de priesters inhielden dat het juist in dit tijdsgewricht zou gebeuren, dat het Morgenland tot machtontplooiing zou komen en dat uit Judaea afkomstigen de heersers van de wereld zouden worden.⁹⁹

Deze orakeltaal had Vespasianus en Titus voorspeld; maar de grote massa, die naar de aard der menselijke begeerte aan lotsvoorspellingen van zó grote draagwijdte een uitleg ten eigen gunste had gegeven, liet zich zelfs door haar tegenspoeden niet tot inzicht van de waarheid brengen.

Het zielental van de belegerden van alle leeftijden, van mannelijke en vrouwelijke kunne, beliep naar wij hebben vernomen de zeshonderdduizend. Wapenen waren er voor iedereen die maar in staat was ze te dragen en er waren er meer die daartoe de moed hadden dan [men had mogen verwachten] in verhouding tot hun aantal. De halsstarrigheid was bij mannen en vrouwen gelijk. En ingeval zij gedwongen zouden worden van woonstee te veranderen, dan was hun vrees om te leven groter dan hun angst voor de dood.

Dit nu was de stad, dit het volk waartegen Caesar Titus, aangezien het terrein geen stormaanvallen en overrompelingen toeliet, besloot met belegeringsdammen en schutdaken te strijden: de legioenen kregen ieder hun eigen taak toebedeeld en er is een gevechtspauze ingetreden tot men alles wat tot het innemen van steden in oude tijden" was gevonden of wat door moderne vindingrijkheid was ontdekt, in gereedheid had gebracht.

[14] Maar om op Civilis' terug te komen: deze had na de ongelukkige slag in het land van de Treveren zijn leger in Germanie weer op sterkte gebracht en nestelde zich in Castra Vetera, omdat hij daar door de plaatselijke gesteldheid" veilig zat, en ook met de bedoeling dat het moreel van de barharen zich zou stalen door de herinnering aan de successen die zij daar ter plaatse hadden bevochten.

Cerialis volgde hem daarheen; zijn strijdkrachten waren verdubbeld door de komst van het tweede, zesde en veertiende legioen. En de infanterie en de ruitery van de bondgenoten, reeds lang tevoren opgecommandeerd, hadden zich sedert de overwinning gehaast.

Geen van beide veldheren voelde voor talmen, maar wat hen gescheiden hield, was een brede strook vlak land, van nature reeds drassig; daar kwam nog bij dat Civilis schuins" in

de Rijn een krib had laten leggen, met de bedoeling dat de rivier tegen dit obstakel zou opstuwen om vervolgens het aanliggende terrein te inunderen.

Zo was de gesteldheid van het terrein, onbetrouwbaar door verra-
v, 14-16 319

derlijke ondiepten, een terrein waarop wij in het nadeel waren: immers de Romeinse soldaat heeft aan zijn wapenrusting een hele vracht 5 en is bang als hij moet zwemmen: de niet hun rivieren vertrouwde Germanen worden door hun lichte bewapening en door het rijzige van hun gestalte boven water gehouden.

[15] Daar de Bataven hen dan ook provoceeden, knoopten de vechtlustigsten van de onzen de strijd aan; daarna ontstond er een paniek, toen wapenen en paarden door de zeer diepe moerassen werden verzwolgen. De Germanen sprongen langs hun bekende ondiepten door deze moerassen heen en omsingelden, meestal met vermijding van een frontale aanval, onze flanken en achterhoede. En het kwam niet, zoals gewoonlijk bij een slag te land, tot een strijd van man tegen man, maar juist als bij een zeeslag bewogen zij zich onvast te midden van de gol ven of deden, wanneer zich iets voordeed waarop zij vaste voet konden krijgen, met heel hun lichaamskracht wanhopige pogingen zich daarop staande te houden — en zo klampten gewonden en niet-gewonden, bedreven zwemmers en onbeholpen zwemmers, zich aan elkaar vast en gingen door en niet elkaar te gronde.

Toch stond de slachting in geen verhouding tot de ontredde, daar de Germanen het niet aandurfdten over de moerasbodem op te rukken en naar Castra Vetera terugkeerden.

De afloop van dit gevecht was voor beide commandanten, overigens door uiteenlopende drijfveren, een aanmoediging een beslissende slag te forceren: Civilis wilde zijn succes uitbuiten, Cerialis zijn schande uitwissen. De Germanen waren overmoedig doordat het hun voor de wind ging; wat de Romeinen betrof, was schaamtevoel hun een prikkel.

De nacht werd bij de barbaren onder gezang of geschreeuw, bij de onzen in een dreigend mokken door gebracht.

[16] De volgende morgen, hij het krieken van de dag, formeerde Cerialis met de ruitery en de hulpcohorten zijn gehele eerste linie; in tweede linie werden de legioenen opgesteld; de aanvoerder had een elitekorps in reserve bij zich gehouden voor onvoorziene gebeurtenissen.

Civilis stond in het veld, niet in een zich continu uitstreckende dunne slaglinie, maar geëchelonneerd in diepe opstellingen: "de Bataven en Cugernen" op de rechterflank, op de linker en dichter bij de rivier [gelegen gedeelten van het terrein] posteerden zich de Overrijnse Germanen.

De aanmoedigende toespraak van de veldheren werd niet in de trant

V, 16-17 320

van een redevoering voor het front van het gehele leger uitgesproken, maar telkens tot de afzonderlijke afdelingen van ieders manschappen, al naar gelang zij successievelijk langs hen kwamen aanrijden. Cerialis bracht de oude glorie van de Romeinse naam in herinnering, sprak over de zegepralen uit oude en recente tijden; 'deze trouweloze, lafhartige, reeds overwonnen vijand, vernietigen moesten zij hem, eens voor altijd; wraak was er van node, meer dan strijd. Numeriek zwakkeren hadden zich onlangs' genieten met een overmacht en toch waren de Germanen hun eigenlijke kern - verpletterd; overgeschoten waren slechts mannen die de gedachte aan vluchten in het hart, die hun wonden op de rug' droegen.'

Vervolgens nam hij voor ieder van de legioenen specifieke aansporingen te baat: zo sprak

hij de mannen van het veertiende" aan als 'Bedwingers van Brittannië', memoreerde dat Calba keizer was gemaakt door het initiatief van het zesde legioen, wees erop dat voor het eerst in dit gevecht de soldaten van het tweede 112 op het punt stonden hun nieuwe veldtekenen en hun nieuwe adelaar ten vuurdoop" te houden.

Van hier' 114 reed hij verder en, naar het Germaanse legert is de handen uitstrekking, [bezwoer hij de manschappen] die oever die hun toebehoorde, dat kamp dat het hunne was, ten koste van 's vijands bloed te heroveren.

Bijzonder opgewekt klonk aller toeroep, voor een deel omdat er ten gevolge van de lange vrede strijd lust in hen gloeide, deels omdat zij, strijdensmoe, naar vrede verlangden en omdat men algemeen op beloningen en op rust voor de toekomst hoopte.

[17] Ook Civilis stelde zijn slaglinie niet in rij en gelid zonder te spreken, maar riep het slagveld op als getuige van hun mannenmoed: 'zij stonden op de verse voetsporen van hun glorie, de Germanen en Bataven; niet iedere voetstap traptten zij op de as, traptten zij op het gebeente van de legioenen. Waarheen de Romeinen ook maar de ogen richtten, 't was krijgsgevangenschap, 't was nederlaag, 't waren louter verschrikkingen wat zich aan hen voordeed. Zijn mannen moesten zich niet laten ontmoedigen door het feit dat de slag bij Trier anders dan gewoonlijk' was uitgevallen: het was hun eigen overwinning geweest die daar de Germanen in de weg had gestaan daar zij, terwijl zij hun speren hadden weggeworpen, hun handen door de buit onbruikbaar hadden gemaakt; doch daarop was alles hun mee en de vijand tegen gelopen.

Waarin door listig beleid van een aanvoerder voorzien had behoren te worden, daarin had hij voorzien: het terrein was geïnnundeerd en

v, 17-19 321

bovendien hunzelf welbekend - moerassen, voor de vijand verderfelijk.

De Rijn en de goden van Germanië zagen zij voor zich: onder hun goddelijke bescherming hadden zij de strijd te aanvaarden, hun vrouwen en ouders, hun vaderland indachtig: deze dag zou óf de meest roemruchtige worden vergeleken bij de vele roemruchte dagen van hun voorvaderen, 117 óf de smadelijkste in het ogen van het nageslacht.'

Nadat zij niet wapengekletter' en ritmisch stampen met de voeten' - zo is bij deze volkeren de zede—hun instemming met Civilis' woorden hadden betuigd, nam de strijd een aanvang met het werpen van ruwe steenklompen, kogels') en overige projectielen, waarbij onze mannen het vermeden de moerasgrond te betreden, ook al provoceeden de Germanen hen, om hen er naar toe te lokken.

[18] Toen alles waarmee men kan werpen verbruikt was en de strijd heter oplaaide, stormden onze vijanden dreigender voorwaarts; met hun reuzengestalten en door hun buitengewoon lange speren was het hun mogelijk de ronddobberende en wegglibberende Romeinse soldaten op een afstand te doorboren: en tegelijkertijd zwom er, vanaf de krib die naar wij hebben verteld' in de Rijn was gelegd, een afdeling' Bructeren over.

Toen ontstond daar verwarring en reeds werd de door de cohorten van de bondgenoten gevormde eerste linie'23 aan het wijken gebracht, toen de legioenen het vechten overnamen en de slag, nadat het onstuimig aandringen van de vijand was gestuit, tot evenwicht kwam.

Onder deze bedrijven richtte een overloper van de Bataven zich tot Cerialis met de belofte een weg te wijzen om de vijand in de rug aan te vallen, namelijk indien men de cavalerie langs de rand van het moeras dirigeerde: daarlangs liep een strook vaste grond en de Cugernen, aan wie de bewaking was toegevallen, waren niet bijster op hun qui-vive.

Twee eskadrons, niet de overloper meegezonden, omsingelden de vijand die op niets was

bedacht. Toen men dit door het geschreeuw bemerkte, wierpen de legioenen zich in een frontale aanval op de vijand en de Germanen werden aan het wijken gebracht en namen de vlucht naar de Rijn. En men zou die dag de oorlog tot een einde hebben gebracht, indien de Romeinse Rijn-flottielje met bekwame spoed een achtervolging had ingezet: maar zelfs de cavalerie zat [de Germanen] niet op de hielen, daar er eensklaps regenbuien neerplensden en de nacht inviel. 191 De volgende dag werd het veertiende legioen naar Boven Germanië aan Gallus Annius gezonden: Cerialis' leger werd door

V, 19-20 322

het tiende legioen uit Spanje' op sterkte gebracht: Civilis ontving versterkingstroepen van de Chauken.' Maar daar hij het desondanks niet aandurfde de stad van de Bataven' met de wapenen te verdedigen, sleepte hij al wat roerend was als buit mee, stak de rest in brand en retireerde naar het [Bataven]eiland, daar hij wist dat er geen schepen beschikbaar waren om een schipbrug [over de Waal] te leggen en dat het Romeinse leger er op een andere wijze" niet overheen zou trekken: ja, hij doorstak zelfs de door Drusus Germanicus aangelegde krib 129 en liet zo de Rijn, die door zijn natuurlijk verval uit alle macht naar Gallië stroomt, na wat hem aan banden legde uit de weg te hebben geruimd, de vrije loop. Nadat op deze wijze de stroom als het ware was afgeleid, bleef er slechts een smalle geul tussen het [Bataven]eiland en de Germanen over, hetgeen de indruk wekte dat de landen een samenhangend geheel vormden.'

Ook Tutor en Classicus, alsook honderddertien senatoren¹³¹ van de Treveren, gingen de Rijn' over; onder hen bevond zich Alpinus Montanus,' van wie wij in het bovenstaande' hebben bericht dat hij door Primus Antonius naar de Gallische landen was gezonden. Hij werd vergezeld door zijn broer, D. Alpinus. Tegelijkertijd probeerden de overigen door medelijden op te wekken en door met geschenken te werken, hulpstroepen op de been te brengen bij de naar avonturen beluste volkeren.

[20] En zo weinig was er sprake van een definitief einde van de oorlog, dat Civilis op een en dezelfde dag de vaste kwartieren van de cohorten, van de cavalerie, alsmede die van de legioenen, op vier plaatsen tegelijk aanviel: het tiende legioen te Arenacum,¹³⁵ het tweede te Batavodurum;¹³⁶ bovendien Grinnes¹³⁷ en Vada,' de forten van de cohorten en van de ruitery. Hij had zijn troepen dusdanig verdeeld dat hijzelf en Verax, een zusterszoon van hem, alsook Classicus en Tutor, ieder zijn eigen troep aanvoerde, en dit weliswaar niet in het vertrouwen in alles te kunnen slagen, maar in de hoop dat hun, wanneer zij maar veel zouden durven ondernemen, de fortuin althans érgens zou meelopen: tevens bestond de kans dat men Cerialis, die ten eerste niet voldoende op zijn hoede was en die voorts ten gevolge van een stroom van berichten van de ene plaats naar de andere draafde, onderweg in handen kon krijgen.

De manschappen aan wie het kamp van het tiende legioen tot object was aangewezen, de bestorming van dit legioen te riskant achtend, zaaiden paniek onder een troep soldaten die de legerplaats waren uitgegaan om zich met het kappen van hout bezig te houden, door de

V, 20-22 323

kampcommandant, vijf hoofdcenturio's en ettelijke soldaten dood te slaan: de overigen verdedigden zich binnen de schanswerken.

Intussen deed een detachement Germanen een energieke poging de bij Batavodurum in aanleg zijnde [schip]brug" te couperen: het gevecht was onbeslist toen de nacht het afbrak.

[21] Gevaarlijker was de situatie bij Grinnes en Vada. Vada werd door Civilis, Grinnes door Classicus bestormd: en zij waren niet te stuiten, daar de dappersten gesneuveld waren;

onder hen was ook komen te vallen de cavaleriecommandant Briganticus, van wie wij hebben verteld' dat hij de Romeinen trouw was gebleven en dat hij op Civilis, zijn oom, verbitterd was. Maar toen Cerialis met een elitevendel ruiters te hulp kwam snellen, keerde de krijgskans en werden de Germanen hals over kop de rivier'' in gedreven. Civilis deed een poging de vluchtenden tegen te houden, maar werd hierbij herkend en tot mikpunt van de werpschichten gekozen, liet hij zijn paard staan en zwom naar de overkant; op eenzelfde manier wist Verax te ontsnappen: Tutor en Classicus werden door schuiten die naar de wal waren gestuurd aan boord genomen.

Ook bij deze gelegenheid nam de Romeinse flottielje geen deel aan de strijd, zoals bevolen was, maar wat haar in de weg stond, was angst, benevens de omstandigheid dat de roeiers hier en daar tot andere dienst opdrachten waren ingezet.

Ongetwijfeld placht Cerialis te weinig tijd te laten tot het uitvoeren van bevelen; hij was impulsief in zijn besluiten, maar de uitkomst gaf hem een aureool: het geluk was mét hem, ook wanneer hij in tactiek was tekortgeschoten. Het gevolg hiervan was dat hijzelf en zijn leger zich aan de discipline niet al te veel gelegen lieten liggen. Een paar dagen later gebeurde het dan ook dat hij, ook al had hij kunnen ontsnappen aan het gevaar gevangengenomen te worden, aan opspraak niet ontkwam.

[22] Naar Novaesium en Bonna vertrokken om de kazernes te inspecteren die daar werden opgericht voor de legioenen om er binnenkort te gaan overwinteren,¹⁴² keerde hij over water⁴³ terug; de troep marcheerde verspreid, met de waakzaamheid werd de hand gelicht. hiervan hadden de Germanen de lucht gekregen en dientengevolge zetten zij een hinderlaag op touw: zij maakten gebruik van de nacht, zwart door wolken, lieten zich gezwind stroomafwaarts drijven en kwamen, zonder dat iemand zich hiertegen teweestelde, binnen de wal.

Aanvankelijk namen zij bij de moordpartij list te baat: zij kapten de
V, 22-23 324

scheerlijnen van de tenten¹⁴⁴ en richtten onder de Romeinen die onder hun eigen tentzeilen' bedolven lagen, een slachting aan. Een andere troep stichtte verwarring onder de flottielje, gooide er sleeptrossen op, trok de schepen aan de achtersteven weg - en hadden zij al, om onopgemerkt te blijven, tot dusverre het zwijgen bewaard, zo vervulden zij thans, nu het bloedbad een aanvang had genomen, om des te grotere paniek te verbreiden, alles van woeste kreten. De Romeinen, door wonden opgeschrikt, zochten naar hun wapenen, renden door de paden van de legerplaats, weinigen slechts in uniform, de meesten met hun plunje om de armen geslingerd en met getrokken zwaarden.

De aanvoerder, slaapdronken en bijna naakt, bleef door een misrekening van de vijanden gespaard: want zij kaapten het vlaggeschip, kenbaar aan de [purperrode] wimpel, in de veronderstelling dat de aanvoerder zich aan boord bevond. Cerialis echter had de nacht elders doorgebracht" om, naar men over het algemeen heeft aangenomen, een galant avontuur te beleven met Claudia Sacrata," een Ubische vrouw.

Inderdaad probeerden de wachtposten eigen plichtsverzaking met het schandelijk gedrag van hun aanvoerder te rechtvaardigen, daar het hun, naar zij zeiden, bevolen was stilte in acht te nemen om zijn rust niet te verstoren; zo waren ook zijzelf, doordat het blazen¹⁴⁸ en het aanroepen' achterwege waren gelaten, in slaap geraakt.

Het was klaarlichte dag toen de vijanden op de prijsgemaakte schepen terugvoeren; het vlaggeschip namen zij langs de rivier de Luppia als een geschenk voor Velaeda ¹⁵¹ op sleeptouw.

[23] Civilis be kroop de lust met zijn vloot in gevechtso pstelling vlagvertoon te houden. Hij bemande alles wat hij bezat aan dubbeldeksro eischepen," alsook vaartuigen die met één rij roeiers" werden voortbewogen; daaraan werd toegevoegd een reusachtige zwerm bootjes (zij hadden ieder dertig tot veertig koppen aan boord)," hun takelage was als gebruikelijk voor brigantijnen; en terzelfder tijd behielp men zich bij de erbij gehaalde bootjes -niet onaardig om te zien - niet bontgekleurde plaids' bij wijze van zeilen.

Men koos een watervlak dat zich als het ware uitstreckte als de open zee,' namelijk daar waar de mond van de Maas tevens de Rijn 157 in de Oceaan laat uitstromen.

De reden die hen bewoog de vloot te formeren was, behalve de dit volk ingeboren ijdele praalzucht, deze, dat men niet die schrikaanjagende machtsontplooiing de konvooien die uit Gallië in aantocht waren,' wilde ondervangen.

Cerialis, meer geïntrigeerd dan geïntimideerd, stuurde er recht-

-25 325

streeks een eskader op af, minder sterk wat betreft het aantal bodems, superieur door de praktische ervaring van de roeiers, door de stuurmanskunst van de roergangers en de grootte van de schepen. De Romeinen hadden het voordeel van de stroomrichting, de anderen werden door de wind voortgedreven: zo voeren zij langs elkaar heen en raakten, nadat zij hadden geprobeerd elkaar niet lichte werpschichten te bestoken, weer los van elkaar.

Verder durfde Civilis niets te wagen en trok terug over de Rijn:159 Cerialis, zich gedragend als volslagen vijand, vernielde nu grondig het eiland van de Bataven maar liet de landerijen en hofsteden van Civilis ongemoeid —een bekende tactiek van de ene legerleider ten opzichte van de andere - terwijl intussen de niet de herfstkentering en door de herhaaldelijk in dit seizoen van dag- en nachtevening neerplenzende slagregens buiten haar oevers getreden rivier het moerassige en laaggelegen eiland' geheel overspoelde, zodat het er uitzag als een meer.

Er was geen vloot komen opdagen, er was geen proviand voorradig en het in vlak terrein gelegen kampement 162 liep gevaar door het geweld van de rivier uit elkaar gespoeld te worden.

[24] Dat het op dit ogenblik mogelijk was geweest de legioenen te verpletteren en dat de Germanen' dit dan ook hadden willen doen 'naar dat zij listiglijk door Civilis waren omgepraat, dit heeft deze zich als een verdienste aangerekend - en dit is ook niet in strijd met de werkelijkheid, aangezien weinige dagen later Civilis' capitulatie volgde.

Want terwijl Cerialis door tussenkomst van geheime onderhandelaars de Bataven vrede, Civilis pardon in uitzicht stelde, wekte hij Velaeda en haar verwanten op 'aan de krijgskans die hen met zovele nederlagen had weerstreefd, door op het juiste moment aan het Romeinse volk een dienst te bewijzen," een andere wending te geven; verslagen waren de Treveren, opnieuw [in overgave] aangenomen de Ubiërs, aan de Bataven was het land van hun vaders ontruikt, kortom de vriendschap niet Civilis had hun niets anders berokkend dan wonden, ontheemding, rouw.

Als balling, als uitgestotene was hij een last voor een ieder die hem herberg gaf -en voorwaar zij [Germanen,] hadden er reeds genoeg kwaad mee bedreven dat zij zo vaak de Rijn waren overgetrokken. Indien zij zich verstoutten verder nog iets te ondernemen, dan kwamen aan hun zijde het onrecht en de schuld, aan onze zijde de wraak en de goden te staan.'

[25] De dreigementen gingen gepaard met beloften - en toen de trouw van de Overrijnse

stammen geschokt was, stak onder de Bataven
v, 25-26 3 26

ook een fluistercampagne de kop op: 'Men moest niet toelaten dat het onheil verder om zich heen greep: het was toch niet mogelijk dat door een enkele natie de slavernij van de hele aardbodem werd uitgebannen. Wat was men verder gekomen met het afmaken en platbranden van de legioenen, dan dat er méér en nog sterkere werden opgecommandeerd? Als zij door oorlog te voeren Vespasianus behulpzaam waren geweest — wel, Vespasianus was thans heer en meester van alles: doch indien zij soms het Romeinse volk met de wapenen wilden uitdagen, het hoeveelste deel van het mensdom maakten dan helemaal de Bataven uit?

Zij moesten eens letten op de bewoners van Raetië en Noricum, op de lasten van de overige bondgenoten: Min waren geen schattingen opgelegd, wat men van hén vergde was moed, waren mannen. Dit benaderde het dichtst het begrip vrijheid. En indien er tussen heren te kiezen viel, dan was het eervoller de vorsten van de Romeinen dan de vrouwen van de Germanen " te verdragen.'

Zo sprak de gemene man; heftiger uitten zich de leidende figuren: 'door Civilis' razernij waren zij de oorlog in gedreven; hij had getracht zijn privé-ongeluk te stuiten met de ondergang van zijn volk. Toenmaals waren de goden vertoornd geweest op de Bataven, toen de legioenen omsingeld werden gehouden, toen de legaten werden afgemaakt, toen men een oorlog begon die voor één alleen noodzakelijk, voor hén collectief verderfelijik was. Men was nu gekomen tot het ergste, tenzij ze begonnen zich wederom verstandig te gedragen en door de bestraffing van een schuldig hoofd' openlijk berouw toonden.'

[26] Niet ontging aan Civilis deze stemmings verandering en hij besloot dan ook hierop vooruit te lopen; behalve zijn afkeer van ellende, koesterde hij ook de hoop zijn teven te kunnen redden, een hoop die vaak een heldenhart breekt."

Nadat hij een onderhoud had verzocht, werd de brug over de rivier de Nababia" ten dele afgebroken. De legeraanvoerders schreden voort tot aan de randen van deze opening en daar begon Civilis als volgt: 'Indien het voor een onderbevelhebber van Vitellius was dat ik mij had te verdedigen, dan verdienden noch mijn handelwijze vergiffenis, noch mijn woorden geloof: tussen mij en hem was het alles tweedracht: vijandigheden, door hem in het leven geroepen, door mij vermeerderd. Vespasianus heb ik vanouds hoogachting toegedragen en toen hij nog geen keizer was, noemden wij elkander vrienden. Dit was bekend aan Primus Antonius, door wiens brief ik mij in de oorlog heb laten drijven, om te beletten dat de Germaanse legioenen en de weerbare Gallische jeugd over de Alpen zouden trekken. 327

Wat Antonius mij in zijn brief aanraadde, tot datzelfde wekte Flordeonius Flaccus mij herhaaldelijk mondeling op: ik heb in Germanië de opstand ontketend, evenals Mucianus' dit heeft gedaan in Syrië, Aponius 171 in Moesië, Flavianus 172 in Pannonië...'

Tekstuitgaven

1. Cornelii Taciti Historiarum Libri, C.D. Fisher, Oxonii 1952.
2. P. Cornelii Taciti Historiarum Libri qui supersunt, Eduard Wolff, Berlin 1914.
3. Cornelii Taciti, Libri qui supersunt, Carolus Halm, Lipsiae 1869.
4. Tacite Histoires, texte établi, et, d'après Burnouf, traduit par Henri Burnecque, Paris z.j.
5. Tacitus, Histories (Book G.A. Davies, M.A. Cambridge, 1951.
6. Cornelii Taciti Historiarum libri qui supersunt, dr. Carl Heracus, Leipzig 1877.
7. P. Cornelii Taciti Historiarum Libri qui supersunt, dr. H.L.W. Nelson, mem_ (11J. Paris, Amsterdam).
8. P.C. Tacitus; de opstand der Bataven, dr. W. Sprey O.B. Wolters, Groningen/Djakarta z.j.).

Aantekeningen

EERSTE BOEK

1. Servius Sulpicius Galba, 3 v.C.-69 n.C., zoon van C. Sulpicius Galba en Mummia Achaica. Hij stond in hoog aanzien bij Augustus, Livia, Tiberius en bij Gajus en Claudius. Hij was gouverneur van Aquitanië, consul in 33, legaat van Boven-Germanië, proconsul van Africa in 45 en vanaf het jaar 60 gouverneur van Hispania Tarraconensis. In 68 nodigde Vindex hem uit om Nero op de troon te vervangen. Hij werd vermoord op 15 januari 69. Van deze moord geeft Tacitus een levendige beschrijving; zie hfd. 1, 40, 41.
2. In werkelijkheid waren het er 827 á 822.
3. Actium, op de kust van Acarnania, waar in 31 V.C. Antonius' vloot werd verslagen door Octavianus.
4. Octavianus, de latere keizer Augustus.
5. Toespeling op de aanklachten van de delatores en op de veelvuldige processen wegens majesteitsschennis.
6. De eerste burgeroorlog toen Vitellius Otho verdrong; de tweede toen Vitellius het veld moest ruimen voor Vespasianus. Met de derde wordt bedoeld de strijd van Domitianus tegen de afvallige stadhouder van Boven-Germanië, L. Antonius Saturninus, in 93. Dit deel van de Historiën is verloren gegaan (zie o.a. Stiet. T. Flavius Domitianus, 6).
7. Door de onderwerping van de Joden.
8. Door de opstand der Bataven.
9. Twintig jaar na Nero's dood gaf een avonturier zich uit voor Nero en won aanhang bij de Parthen (zie Suetonius, Nero 57).
10. De uitbarsting van de Vesuvius in 79.
11. De eilanden in de Aegaeische Zee dienden als verbanningsoord, bijvoorbeeld Gyaros en Cythnos, veel ballingen pleegden er zelfmoord.
12. Dat is de proeuratio, het ambt van keizerlijk rentmeester. In de kleinere provinciën werd de procurator vaak belast 'net het gehele bestuur, zelfs met de rechtspraak. Vaak ook had hij verstrekkende militaire bevoegdheden.
13. Galba kwam pas na enige maanden naar Rome.
14. De primores eipgintri: uit de keizertijd, ook wel equites illustres, equites insignes, equites dignitate senatoria, zijn te onderscheiden van de equites illustres tijdens de Republiek. Het zijn zij die door senatorencensus - sedert Augustus één miljoen sestertiën - er recht op hadden in de senaat te worden opgenomen. Zij droegen een toga met brede purperen zoom, *tahis elamis*.
15. Nymphidius Sabinus, een man van forse gestalte en schoon uiterlijk, ging gaarne door voor een natuurlijke zoon van Caligula. Hij had van Nero de consulaatseretekenen ontvangen en Nero had hem aangesteld tot commandant van de praetoriaans lijfwacht, naast Ofonius Tigellinus, die hij weldra in macht voorbijstreefde. Aanvankelijk ijverde hij voor Galba's keizerschap. Toen hij echter merkte dat de oude, vrekke en strenge Galba bij volk en leger niet bijster populair was, liet hij zich mede door de tegemoetkomende houding van de senaat en door zijn invloed bij de praetorianen verleiden tot het plan zelf keizer te worden. Servius Sulpicius Galba werd op 24 december 5 v.C. op een landgoed bij Terracina

AANTEKENINGEN I, 5-7 332

geboren. In 69 was hij dus ca. 74 jaar.

17. Voornamelijk als stadhouder van Hispania Tarraconensis. Over hem getuigt Suctoianus Ser v. Sulpicianus Galba, 9, a) als volgt: 'Per octo annos varic et inaequaliter provinciam rexerat. Primo acer, vehemens, et in coercendis quidem delictis vel immodicus. Nam ex nuntulatio, non ex fide versanti pecunias, manus a mputa vit(mensaeque eius adfixit. EL Luforem, quod pupillui, cut substitutus beits vrat, vena neeasset, cruce adfecit...' enz.

18. Titus Vinius had op Galba veel invloed ten kwade. Hij was in Spanje zijn legaat geweest.

19. Cornelius Tacus was door Galba, toen Ofonius Tigellinus wegens zijn impopulariteit niet langer was re handhaven, benoemd tot commandant van de praetoriaanse garde.

20. De consul designatus Cingonius Varro had de toespraak opgesteld die Nymphidius, als hij door de praetorianen tot keizer zou zijn uitgeroepen, zou voorlezen.

21. Petronius Turpilianus was een aanhanger geweest van Nero. In 61 was hij naar Brittannië gezonden om daar een opstand te onderdrukken, van welke taak hij zich kweet, meer door toegeeflijkheid te betrachten dan door de kracht van het zwaard. Hiervoor verleende Nero hem de triomfale eretekenen (zie Ann. xv, 72; voorts Ann. XIV, 29, 39; en Agr. 16).

22. Nero had voor zijn persoonlijke veiligheid een groot aantal matrozen in Rome geconcentreerd in legioensformatie (1-Classica; legio adiutrix; prima adiutrix; classicorum prima).

23. Claustra Caspiarum (se. portartim). Dit is de Kaukasus-pas, die voerde naar het gebied van de Albaniërs, aan de zuidoostelijke helling van de Kaukasus, tussen de Kaspische Zee en de rivieren Kyros en Araxes.

24. Julius Vindex, ten Aquitanidr van geboorte, was door Nero aangesteld als stadhouder van Gallia Lugdunensis. Vindex kreeg een afschuw van Nero om diens Caesarenwaan en wilde hem ten val brengen. Hiervoor zocht hij per brief contact met Galba, die een aarzelende houding aannam. Ook zocht Vindex in 68 contact met zijn landslieden en kreeg veel aanhang. Toen hij echter tot een akkoord wilde komen met de stadhouder van Boven-Germanië, 1., Verginius Rufus, aarzelde deze aanvankelijk. Toen echter Vindex zich opmaakte om Vesontio - Besancon -, het belangrijkste knooppunt tussen Rijn- en Rhonedal te bezetten, liet Rufus het Rijn-leger tegen Vindex oprukken. Het kwam tot een botsing, waarbij 20.000 man sneuvelden; ook Vindex behoorde tot de doden. Men weet niet zeker of hij gesneuveld is dan wel of hij uit wanhoop zelfmoord heeft gepleegd.

25. L. Clodius Macer was legaat in Africa in het jaar 68. Hij rebelleerde tegen Galba en sneed de toevoer van koren naar Rome af. Hij usurpeerde de titel van proprator en bracht een nieuw legioen op de been, 1-Macriana liberatrix.

26. Fonteius Capito was legaat in Beneden-Germanië (zie Hist. 1, 58; in, 62).

27. Bijvoorbeeld omdat ze zijn medeplichtigen waren geweest.

28. In feite is hij nooit in staat van beschuldiging gesteld. Wel is hij belasterd en soms gehanteerd. Plutarchus meldt dat Verginius zich bij Galba heeft aangesloten toen deze opmarcheerde naar Italië en dat hen) door Galba verder niets in de weg is gelegd.

29. Dit is Lucius Vitellius, de vader van de latere keizer. Hij is consul geweest in 34, 43 en 47, en tegelijk met Claudius censor in 47. Hoe weerzinwekkend hij zich van zijn censorsambt heeft gekweten, kan men lezen in Ann. xn, 4.

30 Zo noemt Tacitus (en ook Caesar) de Noordzee.

31. Liever op de vijand dan op de eigen medeburgers.

32. Zie Hist II,5, 76, 84; in, 8.

33. V-Macedonica, x-Fretens is en X v-Apollinaris,

34 Cf. Ann 16,5

35. Moeilijke toegankelijk= gemakkelijk af te sluiten voor iemand die in Egypte een rol wilde spelen tegen het belang vals Rome in, namelijk naar de zeezijde door Alexandrie-Pharos en ten opzichte van Syrië door Pclusium.

36 Daar de bevolking door de farao's despotisch werd geregeerd.

37 Magistraat is in het oog van een Romein slechts hij die zijn macht ontvangt uit handen van senaat en volk.

38 Vergelijk ook Ann. II, 59.

39 Tiberius Alexander was een in Egypte geboren Jood en, evenals de meeste in Alexandrië wonende Joden, van Griekse eruditie. In 63 was hij militair adviseur van Corbulo in de Armeense veldtocht (zie Ann. xv, 28), daarna procurator van Judaea; in 67 werd hij keizerlijk stadhouder in Egypte. Als zodanig sloot hij zich aan bij Vespasianus en liet de legioenen de eed van trouw aan Vespasianus zweren (zie Hist. II, 74, 79). Onder Titus bekleedde hij in de oorlog tegen Jeruzalem de positie van praefectus praetorio.

40. Clodius Macer: zie aant. 25 hierboven.

41. Namelijk Mauretania Tingitana (thans Marokko) en Mauretania Caestriensis (thans Algerië).

42. Bijvoorbeeld de Alpes Maritimae, Alpes Cottiae, Alpes Poeninae, Alpes Graiae; voorts Cappadocië en Judaea.

43. Het laatste jaar van zijn voortbestaan.

44. Dat wil zeggen: in de laatste drie á vier maanden van het jaar 68.

45. De ring: als tekenen van hun stand dragon de ridders de trabea - een mantel met een of meer brede purperen strepen -- de augustus denim - een purperen streep of zoom aan de tunica - en de analus, een gouden vingerring.

46. Zie voor de geschiedenis van Poppa Sabina Ann. xiii, 45, 46; xiv, 1, 59, 60, 61, 64; xv, 23; xvi, 6, 7; Hist. 1, 22, 78.

47. Zie voor M. Otho Ann. xiii, 45, 46.

48. aula. Dit woord is met hofklike" vertaald, omdat na Nero's dood zijn lof' slechts uit vrijgelatenen en slaven bestond. Deze 'levende have' ging bij wisseling van vorst over op de nieuw gekozene. Zij waren Otho gunstig gezind, omdat deze even lichtzinnig en liederlijk was als Nero en omdat zij konden verwachten dat onder hem alles op de oude voet zou doorgaan.

49. P. Marius Celsus voerde het bevel over het vijftiende legioen, dat in 63 ter ondersteuning van Corbulo uit Patmonië naar Syrië was gedirigeerd (zie AANTEKENINGEN I, 14-21334

Arm. xv, 25). Hij was een voortreffelijk veldheer van een loyaal karakter. Ook Otho en Vitellius hebben van zijn diensten gebruik gemaakt (zie voorts Hist. 1, 31, 39, 45, 71 en 90).

50. Ducenins Geminus speelde reeds onder Nero een rol in het openbare teven: 'Ducenium Geminum... vectigalibus publicis praeposuit' (Ann. xv, 18).

51. L. Calpurnius Piso Frugi Licinianus was de zoon van de consul M. Licinius Crassus Frugi (2711.C.); hij hoorde tot de hoogste adel. Onder zijn voorvaderen bevonden zich van moederszijde de triumvir Pompeins en van vaderszijde Crassus.

52. C. Rubellius Plautus was de zoon uit het tweede huwelijk van Julia, de kleindochter van keizer Tiberius, met C. Rubellius Blandus. Hij wordt vaak in de Annalen genoemd (zie Ann. sim, 19, 20, 22; XIV, 22). Hij werd op bevel van Nero gedood in 62 (zie Ann. xlv, 57-59).

53. Scribonia was een van de drie kinderen van Pompeia, de dochter van Sen. Pompeius, en van haar oom val, moederszijde die haar echtgenoot was geworden, L. Scribunius Libo, de zoon van L. Scribonius Libo consul 4 v. Chr. Zij was gehuwd met M. Licinius Crassus Frugi, consul in 27n.C. Uit dit huwelijk stamden vier zonen: Crs. Pompeius Maons, M. Licinius Crassus Frugi, Licinius Crassus Scribonianus en L. Calpurnius Piso Frogi Hennasms; behalve deze vier zonen wellicht ook nog één dochter, Licinia Magna.

54. lege coriatai - oorspronkelijk was de adoptie van een volwassene, die sui iuris was, slechts geldig indien zij gesanctioneerd was door een formele resolutie van de comitia curiata, onder voorzitterschap van de pangres (coalitie (data). Nadat de curiae in 246 v.C. hun politiek belang hadden verloren, werden er pro forma comitia bijeengeroepen voor de ratificatie van dergelijke adopties. Zij werden bijgewoond door de pontifex maximes en 30 lictoren, die de 30 centuriae vertegenwoordigden. Deze burgerlijke adopties werden arrogationes genoemd. De pontifex onderzocht de motieven waarom iemand uit zijn geus uittrad en hield een wakend oog op de rechten van de familiecultus.

55. Galba was een Sulpicius eis zijn moeder Mummia Achaica was de kleindochter van Q. Lutatius Catulus, de bekende princeps senatus: deze afstamming loopt dus via twee vrouwen.

56. Zie Hist. I, 48.

57. ego ac tu: de Romein zet steeds 'ik' voorop; zie Hist: n, 47: ego ad. fortuna.

58. Ons: zijn keizers.

59. Dan wordt er verder niet gevraagd of iemand geschikt is of niet. 60. Hel leger aan de Boven-Rijn, zie Hist. 1, 12, 18 en 55.

60. Namelijk de leden van de kabinetsraad.

61. De grote massa.

63. Galba, zijn adoptiefvader.

64. Dit slaat op de opstand van de legioenen in Boven-Germanin.

65. Dat is 10 januari.

66. que vin virum legeret. De ene soldaat kiest de andere; door coöptatie van de besten kwamen de legioenen tot stand. Dit gebruik is niet specifiek Romeins; men vindt het ook bij de Etrusken, Liguriërs, Samnieten, Volsci et) Aequi (zie Livius tv, 26,3Px, 39, 5; x, 38, 12).

67. Voor een vorst = voor de financiële draagkracht van een vorst.

68. Wat Otho hiermee bedoelt, kan men enigszins afleiden uit hetgeen volgt: hij

AANTEKENINGEN I, 21-25 335

wil als het ware een morele basis scheppen. Hij doet zijn best zichzelf en zijn vrienden in te praten dat hij steeds de man-die-de-klappen-kreeg is geweest. Zo had Nero hem uit Rome, waar hij lastig was voor de keizer, weggewerkt naar Lusitanië. Hij voelde er bitter weinig voor weer het slachtoffer te worden; liever deelde hij zélf de eerste klap uit, alsof hij uit noodweer handelde.

69. matrimonia: Gajus Caesar had vier echtgenoten onmiddellijk na elkaar; Claudius zes en Nero drie.

70. novus monis = nog nooit waargenomen bewegingen namelijk onder de hemellichamen.

71. In dit gedeelte van de zin werkt als een hendiadys het begrip motus door, in de betekenis van 'politieke beroerten'.

72. Zij waren reeds verbannen door Augustus in 33 v.C., door Tiberius in 16 n.C. en door Claudius in 52. Vitellins verbande hen in 69.

73. Ofonius Tigellinus, commandant van de lijfwacht, intiem vriend van Nero, speelde. een

grote rol tijdens Nero's bewind (zie Ann. XIV, 48, 51, 47; XV, 37, 50, 58, 72; xv4 14, 17, 19). Het relaas van Zip dood vindt men in Hist. i, 72, waar ook een karakteristiek van de man wordt gegeven.

74. specolateri. 1. Zuiver militair (in de voor-keizertijd) is de si:ophoor een spion of verkenners. In tegenstelling tot de exploratores, die groepsgewijs opereerden, trad de speculator hl zijn eentje op. Ook werd de speculator wel gebruikt ons bevelen over te brengen, dus enigszins als ordonnans. 2- a. In de keizertijd waren bij het staande leger tot speculatores per legioen ingedeeld bij het hoofdkwartier van de legioenscommandant (respectievelijk stadhouder) tot wiens officium zij behoorden. Zij stonden in rang tussen de gemeen soldaat en de centurio. Tot hun militaire plichten behoorde o.a. de executie van veroordeelden; b. In de garderegimenten van de hoofdstad hadden de speculatores de functie van lijfwacht van de keizer. Zij maakten dus deel uit van het gevolg van de keizer. Vandaar dat zij vaak als koerier werden gebruikt.

75. Dit is Laco, die als superieur van Proculus van diens doen en laten op de hoogte had dienen te zijn.

76. Sol Pon. Dit wil zeggen: na de adoptie van Piso. Met deze woorden beduidt Tacit us dat de cogitatio steleris is afgesloten en dat Otho er thans toe overgaat de misdaad te voltrekken.

77. Tesserarips is de onderofficier in het Romeinse leger die het door de aanvoerder uitgegeven wachtwoord aan de manschappen overbrengt. Een tessera was een plaatje waarop het wachtwoordbevel stond genoteerd, in overdrachtelijke zin gebruikt voor het wacht woord zelf. Tessera militaris = gr: aunthema.

78. De optie was een onderofficier voor bijzondere diensten (wachtwoord, vaandeldrager, leider van het lazaret of van de gevangenis, enzovoort). Hij was een soort adjunct-centurio en hij verving de centurio bij diens ontstentenis. Hij werd gekozen door de centurio (of decurio).

79. Zie Hist. I, 5.

80. Idem.

81. Overplaatsing vals de lijfwacht naar de regimenten te velde, dus: weg uit Rome, zwaardere dienst en minder soldij. En ook: overplaatsing uit de legi-
AANTEKENINGEN I, 25-32336 AANTEKENINGEN I, 33-38337

oenen naar de marine. Deze overplaatsingen hielden een degradatie in en werden door de soldaten zeer gevreesd.

82. 'net zich zouden hebben meegevoerd', namelijk om hem als keizer uit te roepen.

83. Dat is 15 januari.

84. Dit is de op de Palatijnse heuvel door Augustus in het jaar 28 v.C. gewijde tempel, grenzend aan het keizerlijk paleis.

85. ah architecto et redemptoribus; in beide woorden schuilt een dubbelzinnigheid: architectus = gr afitektoon = 1. bouwmeester, 2. bedrijfsleider, chef, 3. aanstichter; redempior = 1. opkoper, 2. aannemer, 3. hij die redimit; redimere = loskopen, vrijkopen, door een losprijs bevrijden.

86. Aan de noordwestzijde van de Palatijnse heuvel, tegenover het Capitool.

87. Velabrum, een straat of stadsdeel tussen Forum, Palatijnse heuvel, Capitool en Ossenmarkt aan de Tiber. Opzettelijk om de mensen op een dwaalspoor te brengen omtrent zijn werkelijk doel, de kazerne van de praetorianen, maakt Oda, een omweg. Vanaf Velabrum sloeg hij dus rechtsaf, vermoedelijk via de Vicus Tuscus, en bereikte zo het Forum.

88. Op het Forum stond de vergulde mijlpaal, een door Augustus opgerichte zuil, ingelegd niet gouderts, tussen Saturnus-tempel en rostra. Deze zuil markeerde het beginpunt van alle grote heirbanen van het Romeinse rijk.
89. Zie Hist. 1, 24 en aant. 74.
90. plerique. Opzettelijk niet vertaald met 'zeer velen, of zelfs met 'velen', omdat uit de tekst blijkt dat het totale aantal uit 23, plus nog eens 23 (of weinig meer) mannen moet hebben bestaan.
91. Gekozen werd de tekst van Pisher (en handschrift): clamore et gladiis.
92. ut pessimum facinus auderent pan ei, plures veulent, omnes paterentur. Er is getracht de opvallende alliteratie - p, in, f, v - in de Latijnse tekst te behouden door gebruik te maken van de letters v, iv, b en f.
93. De levendige verhaaltrant in het Latijn is er de oorzaak van dat deze passage wemelt van ellipsen. De tussen [geplaatste toevoegingen zijn gissingen.
94. 'Caesar'.
95. Zie Hist. I, 13 en Ann. XIII, 12, 45 en 46.
96. Piso verdoezelt het feit dat het eerste voorbeeld van een dergelijke buitenspoigheid is geweest: de verheffing van Galba zelf tot keizer door de troepen van Gallië en Spanje.
97. De porticus Vipsania werd gebouwd door Augustus' vriend M. Vipsanius Agrippa, die ook de bouwer is geweest van twee nieuwe aquaducten (Julia en Virgo), van de Thermae Agrippae en van het Pantheon. Ook had Agrippa een groot aandeel in de vernieuwing van het rioolstelsel in Rome.
98. Primipilus: de eerste centurio van de manipel der triarii van de eerste cohorte van elk legioen.
99. Een atrium was een open terrein omgeven door een colonnade. Eén was er gewijd aan de Vrijheid, door Ti. Senspronius Gracchus.
100. Nero had voor zijn persoonlijke veiligheid matrozen van de vloot samengevoegd tot een legioen, de legio dassica.
101. Subrips Dexter werd onder Vespasianus procurator en praeses Sardiniae.
102. Cn. Fompeius Longinus, legaat in Judaea in 86, consul in het jaar 90.
103. Dit caput is vrij bewerkt.
104. Dit caput is ten dele in de directe rede vertaald, 1. om taalkundige redenen: de indicativi cludit en valel duiden ook in de Latijnse tekst als het ware een overgang aan naar de directe rede; 2. om de schampere minachting beter tot uitdrukking te brengen.
105. Vermoedelijk is dit gedeelte van de Latijnse tekst corrupt; of het moest zijn dat Tacitus wil zeggen dat Galba zich er tevreden mee stelde zich te verschansen achter een gebarricadeerde poort, niet veronachtzaming van alle verdere maatregelen.
106. Namelijk als een manifest rebel.
107. Credulus is een adjectief van actieve strekking. Houdt men hieraan vast, dan verschijnt in deze tekst fama als de gepersonifieerde Faam: zij is onderweg als middelares, zij legt haar oor te luisteren, vangt het gerucht op en geeft het door. Kritiek oefent zij niet. Zij is lichtgelovig en verbreidt onder de mensen wat zij opvangt. En omdat de mensen iets bepaalds graag wflrn horen, aanvaarden zij dit kritiekloos in hun lichtvaardigheid én geven het door. - Vat men echter cralula lam a passief op, dan luidt de vertaling: 'een gerucht dat een open oor vond bij mensen die het graag wilden horen, en bij onverschilligen.'
108. Namelijk onmiddellijk na Galba's dood; om deze reden wordt arbitrabatur niet met een imperfectum weergegeven.
109. Vergelijk Suetonius, Ser v. Sulpicius Galba, 21 'statua fruit insta, capite prae-calvo,

- oculis caeruleis, adunco naco, manhun pedibusque arficulari morbo distortissimis*, enz.
110. Suggestus of trilbunaal was een verhoging vals plaggen of steen waarop de sela castrensis voor de veldheer stond. Naast deze zetel stonden de standaards en het standbeeld van de imperator (in dit geval vals de keizer) opgesteld.
111. Of moet men vertalen: vendels? Volgens Heraeus staat vexillis hier voor manipulis.
112. Namelijk of gij Romani dan wel hostas genoemd zult werden.
- 113 Obultronus Sabinus was in 56 quaestor aerarii (zie Ann. x I, 28).
- 114 L. Cornelius Martellos (zie Anti. xvi, 8) die quaestor pro praetore en proconsul van Sicilië is geweest.
115. F011294.15 Capito was tegatus in Beneden-Germanië en een groot tegenstander van Galba (zie Hist. 1, 7).
116. Clodius Mater, cf. Hist. 1, 7.
117. Cingonius, zie Hist. 1, 6.
118. Turpilianus, zie Hist. 1, 6.
119. Nymphidius, zie Hist. 1, 5.
120. 9 juni 68.
- 121 Polyclitus: zie voor zijn missie in Britanna in 61, Ann. x39.
122. Vatinius: zie voor deze chevalier d'industrie Ann. xv, 34.
123. tagatacohors): de praetorianen betrokken de paleiswacht zonder helm, schild en borstpantser; zij waren slechts niet lans en zwaard, dus niet op oorlogssterkte, bewapend.
124. et ordine ruilirae, ut praetorianus ant legionarho insignibus suis distingueretu. Tacitus struikelt in zijn zucht tot korthed over zijn eigen gedachten. Hij wil twee vliegen in één klap slaan en in één werkwoord tot uitdrukking brengen: 1. het algemeen geldende voorschrift dat de diverse typen militairen kenbaar moeten zijn aan hun distinctieven; 2. dat dit voorschrift bij deze gelegenheid niet
- AANTEKENINGEN 1, 42-46 339
- werd nageleefd, vandaar het imperfectum: neglecto ordine adeo ut turn nen distingueretur. Wel is op Tacitus toepasselijk Dames woord (Purg. v, 19 e.v.): 'Chè sempre l'uomo, in cui pensier rampolla / Sovra pensier, da se dilunga segno, / Perchè Ia foga Puts dell' altro insolia.'
125. Piso was dus op zijn schreden naar de kazerne teruggekeerd, daar hij door het geraas dat tot hem doordrong reeds ontsteld was. Hij moet Galba, die van de tegenovergestelde kant kwam, in de buurt van het Forum ontmoet hebben.
126. Marius Celsits was, door de Illyrische troepen met speren bedreigd, afgedropen (zie Hist. 1, 31).
127. Namelijk voordat (Mao dit deed).
- 12,8. Wel te verstaan, in zijn draagstoel (zie Hist. t, 35).
129. lugubn porspertn zou misschien ook op te vatten zijn als 'in gespannen afwachting van een naargeestig gebeuren'.
130. Vologesus was de zoon van Vonones ii, koning der Parthen, en een Griekse bijzit (zie Ann. xn. 44) tijdens de regering van Claudius volgde hij Vonones op.
- 131 Pacorus was een broer van Vologaeses. Hij was door Vologaeses aangesteld als koning over Medio (zie Ann. xv, 2).
132. Op het Forum stonden de standbeelden van de voormalige heersers.
133. Zoals Cassius Chaerea, die de hoofdrol heeft gespeeld hij de moord op Caligula, later op last van Claudius werd geëxecuteerd; en zoals Vitellius later de moordenaars van Galba

en diens medestanders liet executeren (zie Hist. 1, 44). Doch de woorden cuius retro' est quisquis succesrit kunnen nog een andere betekenis hebben: hoe vaker de staat van vorst verandert, hoe slechter dit is voor de staat zelf, en een opvolger komt er Meis. Wie ook de opvolger is, de snode daad (scenis) die deze opvolger ten tonele voert, wreekt zich (aan de gemeenschap).

134. Curti lacum. Een bassin met fontein die gevoed werd uit de door Claudius aangelegde waterleiding. Zie voor de legende rond de Curti lacus (of lacus Curtius) Livius 1, 13 en vis, 6.

135. Sc. waarvoor hij zo'n bejegening had verdiend.

136. Cf. Plutarehus, Galba 27: grieks

137. E. vocatiss: de evocati waren uitgediende soldaten die uit liefde voor hun veldheer als vrijwilligers op diens verzoek opnieuw dienst namen, die vrijgesteld waren van de gewone dienst en de soldij genoten van een centurio. Of er wordt hier bedoeld een van de soldaten van Galba's lijfwacht; cf. Suet. Galba ie: 'delegit ee equestris ordinis invenes qui, mancne anulorum aureorum usu, evocati appellarentur, excubiasque circa cubiculum serum vice militum ageren.'

138. *impasse gladdo hughon eias hartsisse*. Voor het begrip kauri zie Livius vn, 'tam alteroque subinde ictu veetrom atque inguina hausit'; Vergilius, Aen. n, 600: 'kim flammac tulerint inimicus et hauserit ensis'. Ibidem, x, 313-314: *gladio perque aerea suta, / per tunicam Stialentenl auto, lotus handt apertuur*.' Voorts Homerus, Illias, xiii, 507/8, 'doorboorde het welvende pantser en verscheurde het ingewand'; en Odyssee, xix, 449/451: 'Maar het zwijn was hem te vlug af en trof hem boven de knie; door een sprong van terzijde scheurde hij hem met zijn tand een grote lap vlees af, al drong hij niet door tot het bot' (vert. M.A. Schwartz, Baarn/Amsterdam 19863).

139. Daar hij de hoofdoorzaak was van de ontevredenheid van de soldaten.

140. De tempel van Vesta was gelegen aan de zuidwesthoek van het Forum.

141. Er staat: *publice servi*; vermoedelijk de *aedituus*. Alle slaven die gebruikt werden bij de openbare eredienst, waren staatseigendom. De woning waarin een slaaf met zijn gezin leefde, heette *contubernium*.

142 een van de betekenissen van religie is: ontzag dat de godheid inboezemt. *Religius* is datgene wat wegens dit ontzag voor de goden buiten her bereik van de mensen ligt, wat zij niet kunnen en mogen aanraken. *Caerimoniae* kan betekenen: godsdienstige gebruiken -in in actieve zin: bediening van de godsdienst; in passieve zin: wat voortvloeit uit de heiligheid, bijvoorbeeld het asielrecht dat men in de tempel geniet. Het schijnt dat Tacitus dit hier bedoelt, mede in verband met plaatsen als Ann. 1, 73: In. 36: IV, 67, Waar de beelden van de vergode keizers reeds asielrecht garanderen, en op grond van vele andere plaatsen waar deputaties van Klemaziatische steden het asielrecht van hun heiligdommen komen bepleiten (51e Ann. In, 62-63 en andere plaatsen; zie nok: Genius, Liber n. c.ip v. 8).

143. Onder het motto: 'dead men don't telt sales'. Bovendien verstevigde Vitellius door zich deze lieden van de schouders te schuiven zijn positie, daar hij zodoende de sympathie om van de fatsoenlijke mensen, die immers merendeels Galba hadden aangehangen, terwijl hij zich tegelijkertijd bevrijdde van dit lastige gezelschap dat hem ieder moment moeilijkheden in de weg kon leggen, daar niet ieder van hen beloond was.

144 *cunti* beheerst in deze tekst niet minder dan zeven infinitieven. Er is naar gestreefd het begrip 'gezamenlijk', 'allen zonder uitzondering', 'als één man' enz., geschakeerd weer te geven, zo ook de onbepaalde wijzen.

145. Marius Celsus, zie Hist. 1, (1) 14 en aam. 49.

146. Otho had er belang bij uit de mond van Marius Celsus te vernemen wat er in Galbas kabinetszitting besproken was. Ook kon Otho de capaciteiten van Celsus best gebruiken.

147. Plotius Firmus is Otho tot diens einde toe trouw gebleven (zie Hist. H, 46, 49). Onder de Flavii heeft hij zijn carrière met het hoogste staatsambt afgesloten; Vermoedelijk was hij in 84 consul.

148. Licinius Proculus was een sluwe 'Streber' Voor zijn doen en laten, zie Hist. t, 44,

149. Lucinius Proculus was een oudere broer van Vespasianus. Onder Nero was hij praefectus mln., onder Galba uit da ambt verdrongen door Ducenius Geminus. Nu, onder Otho, wordt hij opnieuw stadspraefect en bleef dit onder Vitellius. De loyale Vitellianen echter wantrouwden hem; hij vluchtte naar het Capitoool, werd daar belegerd, gevangen genomen en ter dood gebracht (zie Hist. 01, 64-75).

150. Met Vespasianus, die aan het hoofd stond van drie legioenen in Judea, had men rekening te houden.

151. Aangaande de kanker van deze corveeër, zie o.a. Ann. 1, 17.

152. Nóch de centurio's, noch de hogere officieren.

153. In militaire Otium zitten beide facetten: de vacationes en de commeatus.

154. Denk aan de mis, waarmee de centurio zijn soldaten drilde.

155. Door afschaffing van dit misbruik zouden de centurio's belangrijk financieel nadeel lijden.

AANTEKENINGEN 46-49 340

156. Maresanus Icelus: de naam vol-uit, o hoon! (zie Hist. 1, 13).

157. In dit gevat zat dit wel een servile supplicium - kruisiging - zijn geweest.

158. De praetor urbanus nam in dit geval de ambtsplichten van de consul(s) over, en terecht, want beide consuls - Galba en Titus Vinius - waren dood.

159. De tribunicia potestas was een vinding van Augustus. Heer Augustus' gezag in civiele aangelegenheden was hierop gebaseerd.

160. Te weten: het ambt van pontifex taximus, consul, censor, de met imperator enz.

161. Namelijk van degenen die door de cavaleriecharge (zie Hist. 1, 40) onder de voet waren gelopen.

162. Magnus: hij heette voluit Cn. Pompeius Magnus, naar zijn beroemde voorvader.

163. Crassus: hij heette NL Licinius Crassus Frugi en was in 64 consul.

164. Caesar, cognomen der Iulii, was aangenomen door alle Romeinse keizers en hun kinderen, natuurlijke kinderen en adoptiefzonen, tot aan de dagen van Hadrianus toe. De enige si is zonderling vormt Vitellius.

165. Dit is Crassus Scribonianus.

166. Dio Cassius maakt melding van een T. Vinius op de proscriptielijst van de driemannen; maar of deze T. Vinius een voorvader is van de in dit caput genoemde Tims Vinius is onzeker.

167. C. Calvisius Sabinus was consul in 26 n.C. In 32 is hij bijna betrokken geweest in een proces wegens majesteitsschennis. Tijdens het bewind van Caligula werd hij legatus pro practore van Pannonië. Na zijn terugkeer werd hij, mét zijn vrouw, aangeklaagd wegens vergrijpen tegen de discipline. Zij wachtten hun vonnis niet af maar pleegden in 39 zelfmoord.

168. Als waarin zij de legerplaats was binnengedrongen. Voor de appreciatie die de Romeinen voor vrouwen bij die legers hadden, zie Arm. 1, 69; n, 55 en de speech van Caecina, Ann. In, 33.

169. De principia, de hoofdweg door de legerplaats, waaraan gelegen zijn de tent van de

commandant niet een grote open plaats ervoor waar het tribunal stond. Het feit dat aldaar de adelaars en de standaards waren opgesteld, verleende deze plaats een soort heiligheid.

170. Omdat Otho zich het buitenkansje zo'n groot vermogen te confisqueren niet liet ontgaan.

171. Dispensator: huishouder, schatmeester, rentmeester, kassier.

172. Vertaald wordt de tekst: e priori/2ns servis; niet de lezing e primoribus servis.

173. Galba leefde van 25 december 5 V.C. tot 15 januari 69 n.C. Volgens Suetonius is hij geboren in het jaar 3 v.C. Zie Serv. Sulpicius Galba 4: 'Serv. Galba Imperator, M. Valerie Mess alla, Cn. Lenmlo toss. flatus est, 1x. Kalend. Ian.' enz.

174. Op Galba:

Spe frustrate senex, privatos sceptrameren Visus es, imperio proditus inferior;

Fata tibi melior iuvenis set iustior ordo est Complacuisse dehinc, displicuisse prius. (Auaonitts), en:

Gij, Galba, vielt te streng voor Neroos hofsoldaat,

Kort was uw rijk, van elk om Otho's wil verlaaten,

Noch onderdaan dient u 't geluk, in top van eer

Verheeven, keert het u den nek, en werpt u neér. (G. Brandt)

575. Berichten over de opstand van het leger in Boven-Germanië laadden Rome reeds begin januari 69 bereikt (zie Hist. 1, 12): maar men had gezwegen over de verheffing tot keizer van Vitellius (zie 1 list. 1, 14). Nu dringt ook dit bericht tot Rome door.

176. Dat het slechts het leger was dat in opstand was gekomen, kon tnen nu niet langer volhouden.

177. Zo vaak: namelijk III 88, 87, 8a eis het laatst onder Julius Caesar in 49 v.C.

178. Bij Pharsalus versloeg Julius Caesar in 48 v.C. Pompeins; Philippi, stad in Macedonië waar Brutus en Cassius in 42 v. C. werden verslagen door Octavianus en Antonius; Petusia (Perugia), waar L. Antonius zich laad genesteld toen in 41 v.C. Octavianos de stad belegerde, innam en plunderde; Muffin (Modena) is beroemd om de tegenstand die de stad bood toen Antonius haar in 43 V.C. belegerde; Antonius werd daar aangevallen door de consuls Hinius en Pansa; I hrtins bracht hem de nederlaag, toe en dwong hem naar (lellié te vluchten.

179. ante sc: tot op dat tijdstip, want een letterlijke vertaling zou op kromme wijze Vespasianus uitsluiten.

180. Sc. na zijn troonsbestijging. A usonius zegt van Vespasianus: 'olim qui dubiam privatoin tempore famam (rarum aliis) princeps transtulit in tellus'.

181. Opzettelijk met Vitelliaans vertaald, omdat er even verder gesproken wordt van de Galbianen'.

182. Iulius Vindex. Nauwelijks was Nero van zijn 'kunstreis' door Griekenland naar Italië teruggekeerd, of hij ontving het bericht dat de gouverneur van Gallia Lugdunensis, C. Julius Vindex, zijn eed van trouw had verbroken en dat hij zijn collega in Hispania Tarraconensis, Servius Sulpicius Galba, opstookte zich tegen Nero op te wegpen als 'kampioen voor het mensdom' (maart 68).

Nu stond Nero door een profetie 'dat de nieuwe keizer uit Spanje zou komen' reeds argwanend tegenover Galba en daarom zond hij naar Galba's procurator een lettre de cachet', die echter door Galba werd onderschept, waardoor deze zich het leven kon redden. Dit incident had tot gevolg dat Galba oren kreeg naar de voorstellen van Vindex, echter met déze beperking 'dat hij zich ter beschikking hield van Senaat en Volk'. Van militaire actie zag Gaan voorlopig af.

Zonder op een militair ingrijpen van Galba te wachten ruidde inmiddels Vindex de

gemoederen in zijn eigen gewest op en vertil milde een grote maat om zich heen. Maar zijn Keltische afkomst - hij stamde uit een Aquitaans geslacht - plaatste hem in een scheve positie, ofwel zijn gebaar naar Galba alleen kon betekenen dat het zijn bedoeling was Nero te vervangen door een meer acceptabele keizer, nam zijn seditie de .close aan van die van Horus en Sacrovir (zie Ann. In, 40, 41, 42). En zo werd Vindex' optreden het signaal voor de legioenen van Boven-Germanië om opnieuw Gallig binnen te vallen.

Bij een persoonlijke ontmoeting tussen Vindex en de commandant van het Rijn-leger, L. Verginius Rufus, werd deze laatste bijna door Vindex tot diens standpunt overgehaald. Maar tussen de beide legers kwam het nabij Vesontio (Besaneon) tot een veldslag die voor Vindex een debacle werd. De Galliërs lieten 20.000 doden op het slagveld en Vindex pleegde zelfmoord. (Althans

AANTEKENINGHN I, 51-52

volgens Dio en Plutarchus; anderen zeggen dat hij sneuvelde. Tacitus weet van dit alles blijkbaar niets of weinig; hij schrijft er tenminste nergens iets over.)

Maar Vindex was niet voor niets gestorven. Het leger dat hem verpletterd had, werd besmet niet Vindex' geest van opstandigheid. Alvorens naar zijn operatiebasis terug te keren deed het leger Verginius Rufus het aanbod op te marcheren naar Rome om Vergtmus in plaats van Nero op de troon te zetten. Verginius wist echter zijn troepen onder de duim te houden en weigerde op het voorstel in te gaan.

183. Sc. dan naar een rustig leven in een vaste legerplaats.

184. Trouwbreuk, namelijk aan vanen en keizer.

185. Dat is eigen kracht en de rijkdom van Gallië.

186. De Sequ'anen woonden tussen Saóne, Rhóne en Jura-gebergte; de Aeduers (Haedui) tussen Arar (Sadne) en Liger (Loire).

187. Namelijk het Romeinse burgerschap (zie Hist. 1, 8) en, als gemeenschap, gebiedsdelen van de Treveren en Lingonen (zie Hist 1. ri, 53).

188. Lynn.

189. Nero had Lyon na de brand van de stad vier miljoen sestertiën ten geschenke gegeven om de schade te herstellen (zie Ann. XVI, 13).

190. Aides Vitellius was door Galba uitgekozen om de vermoorde Fon teius Capito te vervangen. De naam Vitellius was in Germanië welbekend. De oom van Aulus was Publius Vitellius, die bij her leger van Germanicus als legaal diende (zie Ann. 1, 70;11, 6; in, ie, 13, 19; v, 8). Aulus Vitellius werd geboren op 24 september 15 n.C. Suctonius zegt: 'Aldus Vitellius 4. filius Imp. naros est vni. Kalend. Octob. vel, ut quidam, vn. klus Septemb. Druso C:acsare, Norbano Flatco toss.'

Zijn vader was L. Vitellius; deze kwam voort uit de hoogste kringen, was bevriend met Claudius en tezamen niet hem censor en deed alles om bij de vrouwen van de keizer in het gevlij te komen (zie Ann. 41, 33; x11, 4, 6). Zijn zoon Aulus maakte slechts carrière door de hoge positie van de vader. Zelf laad Aulus weinig zelfvertrouwen, z6 weinig dat hij de waarzeggers die hem voorspelden dat hij eens keizer zou worden, ten antwoord gaf dat zij hun vak niet verstonden. Voor een karakteristiek van zijn persoonlijkheid zie Ann. xlv, 49; Hist. in, 86.

191 Fonteius Capito had dikwijls aan officieren hun commando ontnomen om dit te verkopen aan anderen.

192 Vertaald wordt: imperii dandi (Nipperdey, Wolff, Davies geeft als tekst: imperi daad:); sommigen schrijven: imperitandi of imperandi, dus: om te heersen = om mede invloed te hebben als Vitellius door hun toedoen keizer zou zijn geworden.

193. A. Alienus Caecina was legaal van het eerste legioen in Boven-Germanië, Fabius Valens vermoedelijk van het vierde in Benders-Germanië. Zij samen voerden het commando over het leger dat Otho versloeg in de eerste slag bij Bedriacum. Later kregen zij bevel Vespasianus en zijn legermacht te stuiten. Caecina probeerde zijn troepen te doen overlopen naar Vespasianus, doch dit mislukte en hij werd door zijn eigen mannen gevangengezet; maar na de tweede slag bij Bedriacum verlostten de Havii hem. Valens trachtte na deze tweede slag hulp op de been te brengen uit Gallië, maar hij werd gevangengenomen en ter dood gebracht te Urbinum. Zie voor Caecina Hist. 1, 53; voor Valens Hist. ni, 62.

194. Vitellius' naam.

195. Hordeonius Flacais was door Galba naar Boven-Germanië gezonden om Verginius Rufus als commandant te vervangen.

196. Dit wil zeggen: niet deftig genoeg.

197. De drie consulaten van Lullus Vitellius vielen in de jaren 34, 43 en 47. In 47 was hij tezamen met Claudius censor eis consul. Zie Ann, VI, 28; Suetonius, A. Vitellius 2. Sprekend over de vader van Aulus Vitellius, Lullus, zegt hij: 'Mox cum Claudio principe doos insuper ordinarios consulatus censuramque gessit.

198. Noch eennes, noch collegium Caesaris kan op Aulus slaan, maar zij hebben betrekking op Lullus Vitellius. Aulus Vitellius was consul in 48, tezamen met L. Vipstanus Poplicola (zie Ann. x t, 23).

199. Baetica is het zuidelijkste gedeelte van Spanje, bezuiden de Aflas (Guadiana).

200. De Treveren zijn een Germaanse volksstam in Belgica, op de linker Moezel-oever. Hun hoofdstad is Augusta Treverorum, het tegenwoordige Trier.

201. De Limonen woonden benoorden de Sanne, op het plateau van Langres.

Hun voornaamste stad is Andematunnum (= Langres).

202. De winterkwartieren van de legioenen = de soldaten in hun winterkwartier-

203. Decoras. Zie Hist. II, 8: clextras, concordiae insignia. Dit was een insigne in brons of zilver dat twee ineengeslagen handen voorstelde, als symbool van de gastvriendschap.

204. Zij, namelijk de afgevaardigden.

205. Er zijn hier twee conjecturen: 1. *faciliore inter malus concorsu ad helium quam in pacedn et concordiam* (Wolff); 2. *jatiliore inter malus concensu ad bellen gaan; in pace ad concordiam* (Halm, Fisher, Davies, Burnouf), waarvan de vertaling zou luiden: 'immers boosaardige elementen worden het gemakkelijker eens tot strijd dan in vreedstijd tot het bewaren van eendracht'.

De voorkeur wordt gegeven aan de eerste conjectuur: a. voor *ioncensio in + acc.*, zie Ann. xiv, 5: *promplus in rem sibilam tonseruns*; b. voor de verbinding in *paren' et concordiam*, zie Hint. I, 56; Hist II,2(7: Hist 111, 70, 80; DA. 40; c. er komt immers in de tekst geen dubbele antithesis voor, want als tegenhanger voor *inter malus* ontbreekt na *quam* iets als *inter bonus*.

206. De kwartieren van het de legioen waren De Bonna (Bonn), die van het 5e en het 15e te Vetera (bij Xanten), die van het '60 te Novaesium (Neuss).

207. Het 40 en 22e legioen lagen in Mogonactun (Mainz).

208. Sotordia, uit se en tor. 'Gebrek aan lef is niet alleen 'gebrek aan moed', want 'lef' is het Hebreeuwse *lev* (= *cor*), waarin alle mannelijke kwaliteiten huizen: moed, verstand, denkvermogen, wil, beleid enz.

209. De eed onmiddellijk na Galba's troonsbestijging (zie Hist. 1, 53).

210. Colonia Agrippinensium is Keulen.

211. Namelijk zijn eigen legaten in Beneden-Gallië.

212. 'te Bonna (Bonn).

213. Sedert Augustus waren er weer 4 turmae (420-150 man) cavalerie bij elk legioen ingedeeld.

214. De bewoners van Colonia Agrippinensium (Keulen).

AANTEKENINGEN 1, 57-59 344

215. Wie of wat deze principes castromim zijn, is niet duidelijk; misschien zijn het hoofdofficieren van plaatselijke kleine garnizoenen.

216 manipuli voor mantipulares, dat wordt weergegeven met 'minderen' in tegenstelling tot de principes enstrontnt en om hen te onderscheiden van de gregarius miles, de 'gemeen soldaat'. Vermoedelijk bedoelt 't acitus de lagere onderofficieren.

217. Vermoedelijk is itntinctst et impette geen hendiaduoin; eerder lijkt instinctus een van buiten komende drijfveer - het voorbeeld van hun superieuren - en daartegenover impetus een uit hun binnenste voorkomend motief: 'enthousiasme', 'eigen aandrift', 'opwelling van het ogenblik'.

218. et avaritia; een echt Taciteisch parting shot: hij kent zijn pappenheimers. Burnouf schrijft aut avaritia, maar dit is stellig niet venijnig gasweg.

219. Deze hofambten waren: ab epistulis, de kanselarij, a rationihns, de rekenkamer, tibellis, een afdeling voor de verzoekschriften, rekwesten, klachten. Oorspronkelijk werden deze ambten waargenomen door vrijgelatenen. Vitellius schijnt de eerste te zijn geweest die vrijgeborenen, Romeinse ridders, in deze ambten benoemde. Sedert Hadrianus fungeerden in deze ambten steeds vrijgeborenen.

220. Zie Hist. r, 12.

221. Dit was een flottielje dat op de Rijn dienst deed om de grens te beschermen. Zij was opgericht door Drusus, de stielzoon van Augustus (zie Ann. n, 8). In 5 v.C. bracht Tiberius deze vloot over naar de Elbe; later deed zij weer dienst op de Rijn en werd onder andere gebruikt door Germanicus in de jaren 15, 17 n.C. (zie Arm. 1, 60; II, 6).

222. Zie Hist. i, 7.

223. Dit klopt niet met wat er van Capito gezegd wordt in Hist. 1, 7.

224 sedans. odiis (editie Wolff, Burnouf-Bornecque, Davies); statis is (editie halm-Anciresen); gratis, ibis (editie Fisher).

225 Letterlijk, want hij had de moord gepleegd.

226. Vitellius.

227 et ptutienti vilior fait. Ons psychologische redenen lijkt het dat men vitior los moet denken van coque; want het kon Vitellius volmaakt koud laten of Crispimis de moord op Capito al of niet had gepleegd. Maar daar Crispinus slechts een centurio was, was hij in de ogen van Vitellius vitter = 'min of meer een quantité négligeable'.

228. C. Julius Civilis, broer van Claudius Paulus Civilis, was de voornaamste aanstichter van de grote Bataafse opstand die heel Noordoost-Gallië in rep en roer bracht en die ten slotte met moeite is onderdrukt door Petilius Cerialis in 69-70 n.C. (zie Hist. rv, 12-37, 54-79; v, 14-26).

229. Zij hadden gepoogd de medaillonbeeltenissen van Galba te beschermen (zie Hist. 1, 56).

230. Valerius Asiaticus werd later consul designatus en liep over naar de partij der Flavii. Hij stierf in 69 (zie Hist. tv, 4).

235 Iunius Blaesus ondersteunde Vitellius in Gallig (zie Hist II,59). Hij vergezelde Vitellius naar Rome, waar hij op last van de keizer werd vergiftigd, omdat deze meende dat Blaesus hem wilde verraden. (Zie voor hem: Hist. In, 38, 39; Arm. n, 40.)

232 De legio Pltatica, door Nero opgericht, lag in Lyon.

233. La Tauriana, zo genoemd naar haar oprichter Statihus Taurus, misschien dezelfde man die in 44n.C. consul en later stadhouder in Africa is geweest en die zich in 53 door zelfmoord aan vervolging heeft onttrokken.

234 Trebellius Maximus was in 58, Met Seneca, consul suffectus; in 62 was hij, met Q. Volusius en Sextins Africanus, lid van de commissie die de census in Gallië moest houden (zie Ann. xlv, 46); in 64 volgde zijn benoeming als opvolger van Petronius Turpilianus als legatus Augusti pro praetore in Britannie. Tacitus beschrijft hem in Agr. 16 als een incompetent soldaat en waardeloos gouverneur.

235 M. Roseius Coelius was de voorganger van Agricola in het commando over het twintigste legioen. Hij was consul in 81.

236 Het twintigste legioen = xx-Valeria Victrix.

237 Het ingtats is wat overdreven; wij weten dat Vitellius uit Britanniit ca. 8000 man kreeg.

238. Dus de route van Fabius Valent liep Van Lugelunun1 (Lyon) over Brigantio (Briamjon), dan over de Mont Geneve (Eestische Alpen) en door het dal van de Duria minor naar Susa en vandaar Aikgusta Taurinorum (Turijn).

239 Caecina's route liep door Wallis, over Octodorus, via de Grote Sint-Bernard (Alpis Poenina) naar Augusta Pracioria (Aosta) en dan verder door het dal van de Duria maior (Dora Baltra) en de Po- vlakte.

240 het xxle legioen, Rapax, was gelegen in Vindonissa (Windisch).

241 Volgens Hist. ii, 87 bracht Vitellius 60.000 man troepen naar Italië. Valens en Caecina hadden samen 70.0000. Tota moles kan dus niet betekenen dat Vitellius de troepenmachten van zijn generaals als vooruitgeschoven posten beschouwde. Het begrip moles is in deze passage gekoppeld aan de zedelijke waarde van het begrip hoofdmacht, met zijn hoofdkwartieren, hoofdoperatieplan, met Vitellius-de keizer- bevelhebber in het middelpunt.

242. In de vertaling werd 'naar zij zeiden' ingelast.

243 neque ignavaeparis marc'. Dit is niet geheel duidelijk. men kan verstaan: de omstandigheden die in vreedstijd een beletsel vormen om op te marcheren, zoals slechte wegen, sleept jaargetijde, moeilijkheden met de approviandering enz. Of het is als volgt op te vatten, de soldaten zouden gemeend kunnen hebben dat Vitellius gewetensbezwaren had ons op te rukken en dat hij daarom draaldt. Immers Vitellius was door Galba naar Beneden-Germanië gezonden (zie Hist. 1, 9). Er heerste toen nog volop vrede. De verhouding Vitellius-Galba was oen nog volkomen onverstoord: lasthebber-lastgever. Verbreekt Vitellius deze verhouding, dan heeft hij moreel geen verontschuldiging. - Deze bestaande verhouding wordt door de soldaten genegeerd. Zij willen wat doen; zij willen alles doen, behalve rondhangen in de winterkwartieren, waarmee voor hen niets te verdienen valt (zie Hist. i, 51). Zij geven zichzelf slechts antwoord op de vraag of het pas geeft de toestand van vrede te verbreken. Ja, zeggen ze: want de soldaat is er om wat te doen, dat wil zeggen: om te vechten. Vrede betekent: niets doen. Vrede is voor de soldaat een onding. Vrede verslapt en werkt een jansaliegeest in de hand (ignavae wordt volgens deze gedachtengang een prolepsis).

AANTEKENINGEN I 62-65 346

244. De tekst is, te beginnen met de woorden non obstare hienem tot en met quant consult opus etsel, door vertaler zeer vrij weergegeven: 1. om het onstuimig elan van de soldaten, dat Tacitus met zijn asyndetische infinitieven zo meesterlijk uitbeeldt, in het Nederlands enigszins tot uitdrukking te brengen; 2. omdat vertaler het jammer heeft gevonden aan

bedoelde tekst heel zijn kracht te ontnemen door hem weer te geven in een accusativus-cum-infiniti vo-constructie. of in een stijlfiguur die hierop lijkt.

245. Divodurum, stad in het land der Mediomatrici, aan de Moezel, later Mediomatricum genoemd; in de middeleeuwen heette de stad Mettis, thans Metz.

246. Onder andere de velamenta en injidae, waarvan sprake is El Hist 5, 66.

247. teuriebantur, het gebaar waarmee de armen worden uitgestrekt of waarmee in smekende houding een of ander voorwerp wordt aangeboden.

248. De Leticiés woonden aan de bovenloop van Manie en Moezel, tussen de Mediomatici in het noorden en de Lingonen in het zuiden. Hun hoofdplaats is Tullum (Toul).

249. Stad van de Lingonen, tegenwoordig Langres.

250. Namelijk die van de Bataven.

251. Zie Hist. 1, 59.

252. Zie Mist. u, 51.

253. Dit was een van de cohortes civium Romalmonon (zie Ann. 5, 8), ook wel cohortes urbanae genoemd (en niet te verwarren met de cohortes urbane te Rome), waarvan er in de keizertijd minstens 32 bestonden. Haar diensttijd bedroeg 25 jaar. Zij werden genummerd met getallen die begonnen waar die van de praetoriaanse cohorten ophielden, zodat de eerste het cijfer x droeg. Daar de xiiiie cohorte in tien inscripties uit de eerste eeuw te Lyon voorkomt, veronderstelt Mommsen dat xviii in deze tekst abusievelijk is geschreven voor XIII.

254. Dit is T. Manlius Valens, die in het jaar 50 legioenscommandant in Brittannië was (zie Ann. xn, 40).

255. Lugudunum - later Lugdonum - was in 43 v.C. door veteranen gesticht en had vol burgerrecht. Vienne, de hoofdstad van de Allobrogen, later hoofdstad van Gallia Narbonensis, had in 27 v.C. de latinitas verkregen en was onder Cialigula tot colonie eivurn Romanorum verheven; niettemin overwoog aldaar het Gallische element. In de Vindex-affaire had Vienne Vindex gesteund, tot ergernis van Lugdunum, dat voor Nero was. Ook was Vienne pro-Galba.

256. Namelijk de Rhóne (Rhodanus).

257. Psychologisch is dit belangrijk. Hoewel Vienne de facto niet veel voor Lugdunum onderdoet en vrijwel dezelfde rechten heeft, noemen de Lugdunensers hun stad een Romeinse kolonie, omdat de steden die zo heetten, werden beschouwd als dochtersteden van Rome, waardoor de vijandelijkheden van Vienne kunnen worden aangemerkt als aanvallen op Rome zélf. Dit spel spelen de Lugdunensers handig tegenover het leger van Fabius Valens. Om deze reden lijkt het dan ook dat men in het volgende:

258. Et ubi cerusus odiorum praetenderant, magnitudinem praedue ostendebant... moet zien: dat de Lugdunensers de soldaten van Valens' leger remises odiorum aanpraten, suggereren, aan de hand doen, voorspiegelen. Dus dat praetendere causas odionum niet betekent dat de Lugdunensers hun eigen haat motiveren door

AANTEKENINGEN I, 65-70347

wat er gebeurd is 'voor re wenden' als oorzaak van die haat, want dit zou als propagandamiddel zwak zijn: het kan de Vitellianen natuurlijk au fond niets schelen waarom de Lugdunensers op Vienne gebeten zijn. Nee, de Lugdunensers moeten de soldaten van Valens opwarmen. Zij doen dit door hen erop te wijzen dat de Viennensers Lugdonum naar het levers staan, dat wil zeggen dat zij als het ware Rome zal aantasten, dat zij hen -de Vitellianen - zelf bedreigen. En de propaganda gaat verder in de nazin: ze spiegelen de Vitellianen grote buit voor.

259. Mét Burnouf, Davies en Halm plaatst vertaler achter series een puntkomma en vertaalt als laatste woord van deze zin relinguent. Visher en Wolff plaatsen achter secjes een komma en schrijven relingiterent.

260. Velamenta et infrilac zijn eigenlijk de attributen van onschendbaarheid der priesters. Verder (zoals ook hier) zijn het de symbolen van onderwerping, van een smekende houding.

261. Het gebied van de Allobrogen strekte zich uit tussen Rhône en Esère, van Vienne tot Genève. De Vocontiërs Weenden aan de linkeroever van de Rhône, ten zuiden van de Isière; hun hoofdstad (Vaison).

262. Luces ligt in de Dauphinë; het heet tegenwoordig Luc-en-Diois.

263. Caecina Wawii (Wolff, Pisher, Halm); per Caccinam (museum (Burnouf, Davies)).

264. De Helvetiërs woonden ten noorden van de Alpen tussen het Meer van Genève en de Rijn.

265. De centurio en de soldaten die dit schrijven moesten overbrengen.

266. De plaats was Vicus Aquensis (Baden aan de Liasmat, in Aargau).

267. Bedoeld worden de muren van Aventicum.

268. more mihtiae, se. Romanere, of nostrae.

669. Mons Vocecius, de Bilizberg bij Windisele

270. A venticum, tegenwoordig Avenches.

271 Fisher, Wolf); insto agmine (Davies, Burnouf, Halm, Heraces).

272. Aventicum (zie Hist. I, 68).

273. Uit de laatste woorden van caput 68 en uit het begin van dit caput valt op te maken dat Vitellios Caecina is gevolgd langs de kortere weg over de Penninische Alpen.

274. De diverse uitgaven geven deze passage verschillend. De vertaling geeft de tekst weer van Fisher en Davies.

275 Aventicum.

276. Uit deze passage moet men, in tegenstelling tot hetgeen te leren valt uit caput 68, slot; en caput 69, begin, opmaken dat Vitellius nog niet in Helvetia was maar wellicht nog in Lyon of daaromtrent vertoefde. Het begrip 'enige dagen' is rekbaar; doch men moet bedenken dat boden van Avénticum naar Lyon en vice versa op zijn minst anderhalf á twee weken onderweg bleven.

AANTEKENINGEN I, 70-96348 AANTEKENINGEN I, 76-78349

277. alm Siliamun, verderop Siliani genoemd, was een afdeling cavalerie, vermoedelijk ingesteld door C. Silius, die onder Tiberius legatus pro praetore in Boven-Germamé was geweest

278. Namelijk in 60 n.C. De gouverneurs van senatoriale provinciën voerden steeds de titel pro consule, ook al waren ze slechts van praetoriaanse rang. Africa en Azië stonden overigens onder connilares.

279. Zie Hist. 1, 31.

280 Respectievelijk: Milaan, Novara, Ivrea en Vertelli.

281 per ipso), namelijk door de boden van de ala Siliana die alle reden hadden hun verdiensten voor Vitellius' zaak breed te etaleren.

282. Noricum ligt tussen Ractië en Pannonië, tussen Donau en Oost-Alpen.

283. zie Hist. tv, 33). Sub en signum, onder de veldtekenen dienend; signa in tegenstelling tot nexilla,

284. Marius (Maria (ie Hist. s, 54).

285. Gevolgd werd de tekst van Halm, Fisher, Wolff: sed deos testes Mallen' reconcili-onwijs adhiliens; Bungsuuf geeft: sed ne hosten inetrieret, consiliatorem adhihens; de tekst

van Davies luidt: *sec ne Naelan metiimet, conciliationes adhibens.*

286. Namelijk tegen Vitellius.

287. Want korte tijd daarna was Celaas aan de genade van Vitellius overgeleverd.

288. Tigellinus, zie AIM. xrv, 48, 55, 57; xv, 37, 50, 58, 72; x vs, 14, 17, 19.

289. Sinuessa is een badplaats dicht bij de grens van Campanië (zie Ann. xll, 66).

290. (Salvia Crispinilla, de dochter van Fortunatus, begeleidde Nero in 67 naar Griekenland. Zij was Nero behulpzaam bij zijn liederlijkheden, Polyclitus bij het stelen.

291. Magistra, Toen Nero verliefd was geworden op zijn slaaf Sporus, die hem naar het uiterlijk deed denken aan de overleden Poppaea, liet de keizer Sporus ontmannen om hem nog meer gelijkenis met een vrouw te geven. Daarna huwde hij hem. Sporus moest de naam van de overleden keizerin voeren, vrouwenkleren dragen, zijn haar op vrouwelijke wijze dragen enz. Als hofdames had Nero hem Calvia Chrispinilla toegevoegd.

292. Na Nero's dood.

293. Behalve Egypte was heel Noord-Africa belangrijk als korenschuur voor de hoofdstad. Calvia's plan was het Rome tot opstand tegen Galba te dwingen door de korentoevoer af te snijden.

294. Onder Vespasianus.

295. Zie Hist, 19.

296. In werkelijkheid ons te spioneren en ons de manschappen van Vitellius om te praten.

297. Overigens slechts veertien dagen!

298. L. Salvius Otho Titianus, consul in het jaar 52 (zie Ann. xii, 52); gouverneur van Azië in 65 (zie Agr. 6, 7); met Otho consul in 69 (zie Hist. 1, 77); gouverneur van Rome bij ontstentenis van Otho (zie Hist. t, 90). Aanvoerder van Otho's troepen (zie Hist. II, 23). Overigens nam hij maar lauwtjes deel aan de zaak van Otho. Titianus gooide het met Vitellius op een akkoordje en werd door deze begenadigd (zie Hist II,6e). Later verstaat hij zich met Vespasianus.

299. Illyricum; hier dus in de uitgebreide zin.

300. Zie Hist. h 8.

301. De begrenzing van Aquitanië vindt men in Caesar: *de bello Gallico* 1, 1, Sedert Augustus reikte het noordwaarts tot aan de Loire.

302. *trilins Cordus* was in 64 n.C. proconsul van Cyprus.

303. Gallia Narbonensis.

304. *initio Karthagine erts.* Voor de interpunctie werden gevolgd de edities van Halm, Burnouf-Bordecque en Davies. Fisher en Wolff laten de zin doorlopen.

305. C. Vipstanus AprOlliallus was in 59 consul geweest (zie Ann. XIV, i).

306. Titianus, zie Hist. I, 75 en aant. 298.

307. Naar alle waarschijnlijkheid was hij te Vienne geboren.

308. Cn. Arulentis Caclius Sabinus was een beroemd jurist. Flavius Sabinus is een andere persoon dan de broer van Vespasianus, die praefec ms urbi was en in Rome bleef (zie I list. n, 55), terwijl de consul designaas een deel van Otho's troepen aanvoerde (zie Hist II,36, 51).

309. Arrios Antoninus is van moederszijde de grootvader van de latere keizer Antyminius Pins.

310 Marius Celsus, zie Hist. I, 54.

311. Seneca (*de ira*, iii, 3 5) noemt de volgende rangorde in ereambten: praetuer, consulaat (als consul suffectus), consulaat (als ordinarius), lidmaatschap van een priestercollege, lidmaatschap van verschillende priestercolleges. Aan deze priesterschappen waren meestal rijke prebenden verbonden.

312. Zie slot vorige aantekening.

313. Cadius Rufus had zich als gouverneur van Pontius en Bithinie aan malversaties schuldig gemaakt en was daarvoor onder Claudius bestraft (zie Ann. xn, 22), Peditus Blaesus had zich als gouverneur van Creta en Cyrene aan hetzelfde vergrijp schuldig gemaakt (zie Ann. xiv, 18). Hij werd in 59 onder Nero aangeklaagd.

314. Saevino P... (Da vies, Fisher, Halm); Saevino Prisco (Burnouf-Bordecque); Scaevinto Propinquo (Wolft).

315. placuit; omdat er in deze passage een zekere Taciteische ironie kan worden gezien, wordt in dit geval placuit letterlijk vertaald.

316. De ineme Maiestatis crimen was in handen van de delatores een ware gesel geworden en de wet die majesteitsschennis bestrafte, was bijzonder impopulair. Otho ijverde, om zich gebeld te maken, voor een veel mildere interpretatie van deze gevreesde wet. Maar doordat men nu anciens misdrijven over de boeg van majesteitsschennis ging werpen, werden ook goede wetten, bijvoorbeeld de wet tegen de afpersing, ontkracht.

317. Hispalis in Baetica, tegenwoordig Sevilla; Enerica (eigenlijk: Colonia Augusta Emerita) is het tegenwoordige Medela in Estremadura.

318. De Lingonen waren door Galba om hun gedrag tegenover hem en V index gestraft en hadden inmiddels partij gekozen voor Vitellius (zie Hist. 1, 53, 54, 57). Toets Otho het besluit nam hun het Romeinse burgerrecht te verlenen, was bij hiervan klaarblijkelijk en mini bik dictu niet op de hoogte.

319. Baetica is het zuidelijk gedeelte van Spanje.

320. Een paar steden in Mauritania Tingitana, tegenover Gibraltar, zoals Tingis (Tanger) en Lixus (Allasr). De steden hadden voor Baetica veel waarde wegens de beveiliging van het verkeer in de Straat van Gibraltar en ons de douane-inkomsten.

AANTEKENINGEN t, 78-81350

321. astentiii magis quant manera. Dit is de tekst zoals Burnouf-Bordecque en Davies hem geven. Halm, Wolff, Fisher schrijven: ustentata magis quam mansara (meer in uitzicht gesteld dan voorbestemd om stand te houden).

322. Voor Poppaea zie Ann. xm, 14, 45, 46 e.a. Haar standbeelden werden, toen Nero Octavia terugriep, door het volk omvergeworpen (zie Ann, xlv, 6t). Later, toen men Poppaea goddelijke eer bewees (Arm. xvi, 21), zullen zij wel weer in ere zijn hersteld, doch na Nero's val zijn ze vermoedelijk weer vernietigd.

323. Immers Nero was bij een zeker gedeelte van het volk nog steeds populair (zie Hist. 1, 4).

324. Hij wilde de titel 'Nero' met verbieden uit vrees het volk voor het hoofd te stoten; aan de andere kant schaamde hij zich toch deze twijfelachtige eer aan te nemen.

325. Rhoxolanen: een Sarmatische volksstam tussen Don en Djnestr. Zij streden, 50.000 man sterk, tegen Mithridates Eupator. Hadriamis kocht hun hinderlijke invallen in de Donau-landen af met een tribuut.

326. tertia legio Gallica, dat vermoedelijk deel uitmaakte van de Syrisch(' strijdmacht, en dat door Nero naar Moesië was overgeplaatst toen hem de opstand van Galba ter ore was gekomen.

327. Namelijk de paarden.

328. Er wordt bedoeld dat de Sarmaat geen schild gebruikt, want natuurlijk bood zijn catafracta wel degelijk dekking.

329. M. Aponius Satundnus was praetor geweest onder (talig ula, arvale onder Nero. Hij koos later de zijde van Vitellius en deed een poging om Tettius uit de weg te ruimen; later

- liep hij over naar Vespasianus (zie Hist II,85, 96; ni, 5,
- 330 Augustus had ingevoerd dat aan overwinnende veldheren, in plaats van een triomftocht, de symbolen van de triomf zouden worden toegekend. De triumphalis statigi werd met laurier bekransd en in triomfatorgewaad gekleed.
- 331 T. Aurelius Fulvus is de grootvader van Antoninus Pius.
332. Julianus Tettius, zie Hist II,85; IV, 39, 40.
333. Numisiu Lupis, zie Hist. III, 10.
334. De consulaire eretekenen zijn de toga praetexta en de sella curulis.
- 335 Ostia is de havenstad van Rome. Er lag daar een cohorte ter verdediging van de opslagplaatsen van koren.
336. causa in crimen. War betekent hier causa? Het kan betekenen: de reden van de genomen maatregelen; dus het bewapenen van de cohorte op zich; het kan ook betekenen: het motief van de tribuun om juist dit uur te kiezen.
337. Zie Hist. 1, 46.
338. Waarmee overheidspersonen, als zij bij de keizer te dineren waren gevraagd, zich plachten te tooien.
339. Een diens was te Rome de beschermeling van zijn heer, patronus. Hij genoot weliswaar persoonlijke vrijheid, maar was van zijn patrones afhankelijk.
340. intertas latebras, 'veilig onderkomen'. Tegenwoordig spreken wij in een dergelijke situatie van een 'safe duikadres', een woordcombinatie die voor ons in bange dagen zoveel betekenis heeft gekregen. - Dat intertas hier wordt vertaald met 'veilig', is geen slip of the pen: het is een kwestie van subjectieve waardering van het woord: interha = onvindbaar voor wie zoekt = veilig voor wie gezocht wordt (zie Ann m, 42: 'Horus incertis latebris victores frustratus').
- 341, Rinus Martialis, zie Hist. 1, 28.
342. Legio classica, zie Hist. r, 6.
343. horridius, letterlijk vertaald. Wij spreken van 'ruige taal' = ruw, lomp [onbeschaafd], ongezouten: 'iemand ongezouten de waarheid zeggen'.
- 344, et illec
345. hint coriftisi enz. (Davies, Burnouf, Halm); ut cogjiisi enz. (Fisher, Wolff).
346. caput imperil - de senaat.
347. De praetorianen bestonden uit in Italië geboren en getogen jongelingen; de legioensoldaten waren meestal Romeinse burgers uit de wingewesten.
348. occulte hebitn, 'verkleed', dat wil zeggen: niet meer in uniform = in burger. 149. diversis inghirilms werd opgevat als een abla absol.
350. bigar is eigenlijk een plurale tantum; hier staat het in het enkelvoud bigat, ani. De brachylogie is krom: Victoria kan op de wagen staan, maar de wagen als zodanig heeft geen habierias. Tacitus ziet als het ware het tweespan dat de higan trekt niet zijn geestesoog; ets dán zijn de teugels in de haak.
351. cella Junius: de tempel van Jupiter op het Capitool had drie gescheiden ruimten (cellag); de middelste behoorde aan Jupiter, de rechter cella was van Minerva, de linker van Iuno.
352. Alsof Caesar stond uit te kijken naar Vespasianus, die uit het oosten zou komen.
353. futuri; dit kan zijn: I. concreet, een volgende overstroming; a. abstract, omineuze gebeurtenissen in de toekomst.
354. Pons sublicius, de oude houten brug op palen tussen het Forum Boarium en de Ianiculus-wijk.
355. De Via Haminia liep van Rome naar het Noorden.

356. Een gedeelte van de vloot lag in forum lulii (Frejus)_
357, Zie Hist. 4 6.
358. De classarii.
359. Namelijk dienst te doen als legioensoldaat, hetgeen eervoller was dan te dienen als elassarius, omdat deze, veelal vreemdelingen of weggelopen slaven, zich vrijwillig lieten aanmonsteren om op de vloot als roeiers te dienen.
- 360 Moschus schijnt als admiraal te zijn benoemd door Nero. Fles gebeurde wel vaker dat vrijgelatenen tot opperbevelhebber op de vloten werden benoemd; bijvoorbeeld onder Nero de vrijgelatene Anicetus (zie Ann. xtv, 3).
- 361 Suetonius Paulinus was legals pro preatore in Mauretanië geweest, welk gewest hij in 41 onderwierp; in 61 werd hij benoemd tot gouverneur van Brittannië, waar bij zich door wapenfeiten onderscheidde (zie Ann, xlv, 29-39 en Agr. 14- 16).
- 362 Marius Casus, zie Hist. 1, 14, 7f
- 363 Annius Gallus was consul suffectes geweest in 64. Zijn successen te velde zijn geboekstaafd in Hist. II, ir, 33. Later werd hij naar Boven-Germanië gezonden (zie Hist. tv, 68).
364. Licinius Proculus, zie Hist. 1, 46.
365. Cn. Cornelius Dolabella behoorde tot de beroemde tak van de gens Cornelia. Volgens Plutarchus hadden sommige vrienden hem aan Galba voorgesteld als adoptiefzoon. Otho verwijderde beur uit Rome, waarheen hij na Otho's
AAN1 LICENINGEN I, 88-90 352

dood terugkeerde. Vitellius, jaloers op Dolabella's populariteit bij het leger, liet hem ter dood brengen.

366. Aquinum is een stad in het land van de Volsci; Iuvenalis is er geboren.
367. Voor het eerst duikt de naam Dolabella op in 81 v.C. toen Cn. Cornelius Dolabella consul was. Later was hij gouverneur van Macedonië en werd hij niet een triomf beloond wegens zijn overwinning op de Thraciërs. In 77 werd hij door C_ Julius Caesar beschuldigd de repetundis, doch vrijgesproken. - Een andere Dolabella (Publius Cornelius), die gehuwd was met Cicero's dochter Tullia, genoot een verre van fraaie reputatie. Ons zijn wreed optreden-hij had onder andere Trebonius, de gouverneur van Azië, ter dood laten brengen na de inneming van Smyrna - verklaarde de senaat hem tot staatsvijand. In 43 werd hij door Crassus belegerd in Laodicea en pleegde zelf-moord om aan gevangenschap te ontkomen. Roemruchtiger dan deze was zijn naamgenoot P. Cornelius Dolabella, die in ion.C. consul en van t4 tot ca. zo legaat in Dalmatië was, waar hij zijn legioenen de wegen het verbeteren respectievelijk aanleggen. Hij was van 23 tot 24 »Tomos,» van Africa, waar hij een einde maakte aan de oorlog met Tacbrinas (zie Ann. tv, 23-26).
368. monstratus
369. L. Vitellius, broer van de keizer. Voor de karakteristiek van deze boef -par vitiis frati zie I list. n, 54; m. 37, 38, 76, 77; iv, 2.
370. Misschien worden de exoten firmosi bedoeld; vergelijk voorts Ann, xrv, 15:
- 371 Namelijk de legioenen van Verginius.
372. Namelijk de ellende van de tirannie, van de valse aanklachten enz.
373. M. Furius Camillus Scnionianus was onder Claudius gouverneur van Dalmatie; in 42 probeerde bij een opstand te ontketenen, maar werd in een paar dagen verpletterd en door een soldaat, Volaginius, vermoord (zie Hist. u, 75; Ann. mi, 52 en Suetonius, Claudius 13).
- 374 eunditonon ancilitun (se. in curiam Saliorum). Het priestercollege van de Salii begon in maart met het houden van processies. In Numa's tijd zou er, ten tijde van een epidemie,

een schild uit de hemel zijn gevallen. De nimf Egeria openbaarde Numa dat door een processie met dit schild en nog elf kopieën ervan de epidemie kon worden gestuit. In maart haalden de Salii de twaalf schilden uit het heiligdom te voorschijn ((media snoven) en liepen er al springend ets dansend Met door Rome. 's Nachts werden de schilders bewaard in mare-Mees. Dit duurde de hele maand maart; eind maart werden de schilden in de curia Saliorum teruggebracht (ancilia rondere). Dit was nog niet gebeurd toen Otho te velde trok en het was geen gewoonte dat er gedurende de dagen van de processie belangrijke staats- of privé-ondernemingen ten uitvoer werden gebracht.

375. Dit bericht is niet geheel juist, slechts voorposten van het leger van Caecina bevonden zich op dat ogenblik in de Po-vlakte, maar nog niet &eau's hoofdmacht.

376. 14 maart; volgens Suetomus (cf. Otho, 8) vertrok Otho op 24 maart. 377. P. Galerius Trachalus, consul in 68, was een machtig redenaar. Na de overwinning van Vitellius bracht hij het er heelhuids af, dankzij zijn verwantschap met Galeria, de gemalin van de keizer.

378 Zie Hist. 1, 75.

TWEEDE BOEK

1. Namelijk de partij van de overwinnaar. De troepen van Vespasianus in Indaca hadden trouw gezworen aan Otho (zie [Esti, 76). Maar mocht Vitellius als overwinnaar uit de strijd komen, dan belette niets Vespasianus de partij van Vitellius te kiezen en dan zou deze laatste Titus wel excuseren.

2. Berenice werd in 18 n.C. geboren .els dochter van Agrippa I (Herodes Agrippa). Zij huwde eerst met Marcus, de broeder van Ti. Julius Alexander, daarna met haar oom, Herodes van elhalcis. Deze stierf in 48, waarna Berenice met haar broer Agrippa n in een 'incestueuze verhouding' (??) leefde. Om de praatjes de kop in te drukken (??) huwde zij Polemo n, die toen koning was van Olba in Cilicié, maar keerde weldra terug naar haar broer. Titus werd verliefd op haar toen hij In Judaea vertoefde (67-70); en toen Berenice in 75 een bezoek bracht aan Rome, leefde Titus openlijk met haar. Hij luisterde echter naar zijn adviseurs, die hem afrieden haar te huwen. En toen Berenice in 79 opnieuw naar Rome kwam, ging Titus verder niet op haar avances in.

3. Igitur: door zijn hernieuwde hoop.

4. Laeva maris de noordelijke Aegacische Zee, met de Sporaden.

3. Dus zonder tussenlandingen.

6. Te Paphos op de westzijde van Cyprus lag een tempel annex orakel van Aphrodite. De priesters van dit heiligdom oefenden een ware heerschappij over Cyprus uit. Aldaar kreeg Titus profetieën over zijn toekomst (zie Hist II,4).

7. Aërias, zie Ann. 111, 62.

8. Cinyras is een mythische koning van Cyprus, stamvader van de Cinyrades, de priesters van Aphrodite-Astarte te Paphos. Hij was de stichter van de Aphrodite-cultus op Cyprus en grondvestte aldaar een heilige prostitutie. Hij was de vader van Adonis door bloedschande buiten zijn weten met zijn dochter Myrrha (of Sin vuil). (Zie Ovidius, Met. X, 298 e.v.) Als musicus en ziener was Cinyras de zoon en lieveling. van Apollo (zie voorts Hom. I., 2o).

9. conceptam, metonymisch voor natale.

10. metac modo. Meta = kegel, kegelvormige zuil. bs de circus stonden aan beide uiteinden van de spinel -een 6 voet hoge, 20 voet brede muur die in de lengteas in het luidden van de circus was opgericht drie kegelvormige zullen, metac, op een voetstuk, waaromheen de wagens ze venmaal moesten zwenken alvorens de prijs werd toegekend.

11. 1. Hist. 1,

12, De koningen: Antiochus van Cilicié, Agrippa vats Judaea, Sohaemus van Sophene (zie Hist. v, .

13. Doordat de officieren ijver en degelijkheid aan den dag legden en tegelijkertijd teugelloosheid en uitpattingen oogluikend toelieten.

14. Longa concordia, de saamhorigheid met de overige delen van het Romeinse rijk. 15.

15. discordiam, verdeeldheid in de boezem van buts eigen partijen.

16. Ceteromm. Over twee andere pseudo-Nero's - bedriegers die opdoken in de dagen van Titus en Domitianus -heeft Tacitus geschreven in dat deel van zijn werk dat verloren is gegaan. Het gewone volk namelijk geloofde niet dat Nero werkelijk dood was; het dacht dat hij slechts was verdwenen. Vele

AANTEKENINGEN 11, 8-15 354

bedriegen profiteerden van dit geloof en gaven zich uit voor Nero.

17. Cythnos - een van de westelijke Cycladen, tegenwoordig Themia genoemd.

18 dextras, zie Hist. t, 54

19 Misenum lag aan het einde van het promontorium dat de Golf van Baeae omsluit.

Augustus had daar dokken en havens laten aanleggen en er een vlootbasis gemaakt voor de vloot in de Tyrreense Zee, zoals Ravenna dat was voor de Adriatische Zee.

20. Vertaald wordt de tekst van Fisher: *retinehat adhuc aliquid terroris. Et propria vi Crispus enz. Burnouf: retinehat alignid terroris; e! propria tij Crispus enz. Halm, Wolff: retinebatur adhuc terrori. Sed propria vi Crispus enz.*

21 Deze broer was Vibns Secundus, over wie Tacitus schrijft in Ann. xiv, 28. In Pannonië en Dalmatid (Delmatië) lagen in het begin van het jaar 69 de volgende legioenen: xiii-Gemina, vii-Galbiana, xi-Claudiana, v-Gemina Marco V infix.

23. Zie Ann. 'nv, 34 e.v.; Hist. v, 16_

24. Zij beschouwden Otho als Nero's wreker en rechtmatige opvolger.

25 legione prima (classics) (zie Hist. 1, 6).

26 speculatorum ketst corpora (zie klist. 1, 24).

2.7 Zie Suetonius, M. Salvius Otho, 1 2: *'Enne eisint traditur et modicae staturae, es mate pilatus, scambusque. Munditiarum ven, pene muliebrium: vuist corpore: galerievlo capitum propter rarita tem capillorum adaptato et :idnexo, ut nero d inoseeret. (juin et faciem quotidie rasantare, etc*

28. Pleuiagri. Het was vroeg voorjaar, dus de akkers waren nog niet pleni van rijpe oogst, hoogstens kan pieni slaan op de belofte voor rijpe oogst; cf. de betekenis van plena (us) in combinatie met de substantiva venter, sus femina, tellas enz.

29. Waalt iedereen werkte op het land.

30 = Albiun (Album) Intemelium heet tegenwoordig Ventimiglia.

31 Namelijk om hen als slaven te verkopen.

32 De Tungren waren Germanen die naar Gallis Belgica trokken en zich westelijk van de Maas vestigden, ren noorden van Luik. De Limburgse gemeente Tongeren is naar hen genoemd.

33. Julius Classicus stond later, tezamen niet Civilis, tegen de Romeinen op.

34. Fréjus.

35. Deze liep van Forum Julii (Fréjus) over Antipolis (Antibes), Nicaea (Nice), Monoecus (Monaco) naar Albingaunum (Albenga).

36 terwijl er geen kustbescherming was.

37. In dit slordig, onvolledig en onduidelijk relaas van de posities der legers begint Tacitus kennelijk niet de troepen van Otho. Geen vermelding van plaats en tijd, geen aanduiding van de respectievelijke sterkten enz. Kortom: Tacitus op zijn slechtst.

38. Alpinos.

39. Uit Fréjus.

40. interioris Liguriaie.

41. proximi mans; het noordelijk deel van de Tyrreense Zee.

42. Op Corsica.

43. dit zijn kleine, snelvarende zeilschepen

waarvan de Dalmatische Libumen zich bedienden en die men in de Romeinse marine gebruikte als patrouillevaartuigen. In de keizertijd wordt het woord [Aurelia': (Liburna) gebruikt voor oorlogsschip in het algemeen.

44. maioribus, Ilagitiis, metonymisch opgevat.

45. Zie Hist. 1, 70.

46. Ticinum is het tegenwoordige Pavia.

47. D'exillarii zijn veteranen die, ná twintigjarige dienstdienst tot vendels verenigd, nog bij de legioenen dienst deden, maar waren vrijgesteld van corvecni.

48. Als comes,

49. versicolori sagulo, de bonte plaid van de Kelten.
50. braca of bracae (cf. Engels breeches, Schots brechs, Nederlands 'broek'), een kledingstuk dat reikte van de taille tot de enkels, soms nauwsluitend, soms wijd. De nauwsluitende bracae zijn wat de Grieken x noemen; zij werden speciaal door de oosterse volken, Perzen enz. gedragen. De bracae lasar, in het Grieks eigen, zijn wijd in het kruis en van pijpen; zij waren bij de noordelijke volkeren in zwang.
51. Dit caput is gedeeltelijk vrij vertaald, namelijk te beginnen met de woorden: at segnem tot op het einde.
52. giandes. Een glans is een grote loden klomp, gegoten in een matrijs, die met een slinger werd weggeslingerd. Er stonden soms letters op, misschien zijn het in dit geval gloeikogels.
53. circa ac theatris corruptum: de garnizoensoldaat in de hoofdstad was 'bedorven door circus en theaters', om van de overige oorden van plezier maar te zwijgen. Circo ac theatris als pars pro toto opvallend, heeft de vertaler het erop gewaagd de woorden weer te geven niet 'verlopen fuifnummers'.
54. exfrnum; externi, buitenlanders, vreemdelingen, barbaren.
55. Omdat er zowel van Otho als van Vitellius meer lelijks dan fraais te zeggen viel.
56. Julius Briganticus was een neef (oomzegger) van Claudius Civilis en diens tegenstander (zie Hist. tv, 70).
57. Armins Gallus, zie Hist. 1, 87.
58. Bedriacum lag op het punt waar de weg van Verona op de Via Postumia uitkwam, in de buurt van het tegenwoordige slorp Calvatone.
59. Over deze twee nederlagen schrijft Tacitus in I list. 11, 41 tot 45, en in klist. m, 15 tot 25.
60. Hiermee zijn slechts de twee laatstgenoemden bedoeld. Volgens Hist II,ir waren Gallus en Spurrina aangewezen om de Po-linie te bezetten. In deze woorden ligt misschien wel een toespeling op het feit dat de veelhoofdigheid van het commando en de daaruit voortvloeiende onenigheid onder de leiders voor een deel schuld is aan Otho's ehech.
61. Het voornaamste verwijt was dit, dat de commandant van de hoofdmacht Martins Macer niet terstond heeft gesteund en dat hij het succes van de gladiatoren niet heeft uitgebuit.

AANTEKENINGEN II, 23-32 356

62. Zie Otho's houding in zijn laatste uren (Hist II,47-49).
63. Otho had Titianus in Rome gehouden (zie Hist. 1, 90).
64. Zie Hist. II, 23.
65. Naar een heiligdom van Castor en Mink.
66. De derde aanvoerder, Annius Gallus, had het bevel over de legerplaats te Bedriacum, waarin een groot gedeelte van het leger was achtergebleven.
67. 2000 man sterk.
68. De Via Postumia, van Cremona over Bedriacum naar Mantua. -aggerem viae: De via in de Romeinse staat bestond uit de eigenlijke heirbaan met aan weerszijden wegen voor voetgangers, limires. Als de middenbaan niet met plavuizen was bedekt, was zij verhard met aangestampte aarde en stenen. Het midden was verhoogd en het wegprofiel op doorsnede was tonrond om het water te laten aflopen. Zo was de constructie van de via amerata. Ter onderscheiding van de mistrites wordt de eigenlijke rijweg agger viae genoemd (zie Hist. ii, 42; III, 21).
69. rex Epiphanes. Dit was de zoon van koning Antiochus van Coummagene, die ten tijde

van Galba in Rome verblijf hield en niet Otho te velde trok.

70. Ticinum is het tegenwoordige Pavia.

71. Zie Hist. 1, 59, 64.

72. In Hist. 1, 59 en 64 zegt Tacitus niets van een bellum Nettonis. In cap. 59 gebruikt hij slechts de woorden discordia temporum.. Men zou geneigd zijn in de woorden bello Neronis een corrupte tekstoverlevering te zien, ware het niet dat onmiddellijk daarna wordt gezegd dat de Bataven erop pochten dat zij Italië van Nero hadden afgenomen. De Annales zijn 11:1 de Historiae geschreven: derhalve kan men niet met Didiner zeggen dat het relaas voor ons verloren is gegaan met het ontbrekende stuk van Ann. xvi. Wat hier wordt bericht, kan slechts slaan op Hist. 1, 59 en 64, en in deze twee capita vindere wij geen woord over Nero.

73. Zie Hist. 11, 14.

74. De lictor is een gerechtsdienaar; er liepen er 24 voor de dictator, 12 voor de consul, 6 voor de praetor. Zij droegen de fasces turn seturibus ten teken van de rechtsbevoegdheid van de magistraat die zij escorteerden; zij maakten ruim baan voor hem en letten op dat hem de verschuldigde eer werd bewezen; zij voltrokken ook de straf aan de door de magistraat veroordeelden. - De flateen Dialis en de Vestaalse Maagden werden voorafgegaan door één

Valens beschikte over lictoren wegens zijn gewichtig commando. Overigens beschikten slechts overheidspersonen met propraetoriale bevoegdheid over Retour.

75 Het tribunal is een verhevenheid in de legerplaats, dienend voor de commandant ~van daar af de soldaten toe te spreken, mededelingen te doen, recht te spreken enz.

76. De levendige uiteenzetting van Suetonius Paulinus is in de directe rede vertaald om de stroeve accumat. cum infinitivo-constructies te omzeilen. Hierdoor wijkt de vertaling enigszins af van de Latijnse tekst.

77. In Hispania eiterior, ulterior en Lusitanië lagen in het begin van 69 slechts twee legioenen, namelijk H-Gallica Victrix en x-Gemina (1-Classica Adiutrix).

78. Waarvoor heel niet nodig was dat Vitellius' troepen het verwoestten, ut hostile solum (zie Hist. u, 87).

AANTEKENINGEN II, 32-41 357

79. In tegenstelling tot wat hij van de Germanen zegt, die fluxis corporibus zullen neerliggen zodra het warm wordt in Italië.

80. Natuurlijk is Otho de voorzitter van de krijgsraad. Suetonius Paulinus richt zich bij zijn slotconclusie en advies rechtstreeks tot hem.

81 Brixellum is het tegenwoordige Brescello, op de rechteroever van de Po, noordoostelijk van Partita.

82 Zie Hist. II, 23, 26.

83. utriusque exercitus -lichtelijk overdreven, daar de hoofdmachten bij Cremona en Bedriacum stonden.

84. Vertaald wordt: als (Gronovius), in plaats van abruptis (Wolff, Pistier e.a. volgens de overlevering).

85. Dus niet de stadspraefect Flavius Sabinus, maar iemand anders,

86. Paulinus' eerste consulaat viel waarschijnlijk in het jaar 42; zijn tweede consulaat viel in 66 (zie Ann. xv1, 14). Voor zijn krijgs verrichtingen in Brittannië, zie Ann. inv, 29.

87 Dun zucht naar weelde maakte hen arm, hun armoede gekoppeld aan hun weelderigheid dreef hen tot misdaden. Dit wisten zij zei f heel goed en daarom zochten zij als keizer iemand van hetzelfde allooi.

88. Toespeling op de val van de Graechen.
- 89 Bij Pharsalus in Thessalié bracht Julius Caesar in 48 v.C. aan Pomperus de nederlaag toe.
90. Bij Philippi werden in 42 v.C. Bruuts en Cassius verslagen door Octavianus en Antonius.
- 91.. Zie Mist. 11, 23.
92. Eduard Wolff wil lezen: *protnoveri ad quartnrt demout e.v.* en verdedigt deze conjectuur uitvoerig.
93. 13 april.
94. plerique, misschien succes, want er is sprake van een beraadslaging.⁹⁵ De capita 39 en 40 munten uit door onduidelijkheid. Het handschrift goochelt wat met getallen (n, 39: ad quartum; n, 40: cedecim inde), waaraan men geen houvast heeft. De tekst in deze vorm is in militaire zin waardeloos.
96. Zij trokken, bezwaard niet al hun bagage, *impediti* uit, niet als stonden zij op het punt slag te leveren, maar alsof zij op marsroute waren naar een nog veraf gelegen oorlogstoneel.
97. Als wij, met Hardy, aannemen dat niet de Adria (dat is de Adda) wordt bedoeld maar de Adra, wordt di situatie veel duidelijker
98. Het correspondeert met *ibi* in *caput 39*: de plaats waar zij over de te leveren slag beraadslagen.
99. De woorden op den duur' zijn in de vertaling ingelast om de *coniunctivus vincerentw* - een *coniunct.* van de herhaling weer te geven.
100. Zie Hist. u, 34.
101. Zie Hist 0, zo.
102. Een valstrik tegen Caecina.
103. Verraad aan Otho
104. Het landschap zag eruit als dat bij Castores (zie Hist. u, 25), wijngaarden en kreupelhout.
105. *voritantium* (Burnouf); *vocantium* (Fisher); daarentegen geeft Wolff: *volitantium*.
- AANTEKENIGEN II, 42-47
106. Dergelijke begroetingen ter verzoening in het open veld kwamen vaker voor. Men riep: *havete*.
107. *dispersi-* verstrooid, verbrokkeld. De gelederen hadden zich nog niet kunnen sluiten (zie I list. n, 41), in tegenstelling tot de *integrisoridinus* van de Vitellianen.
108. Daar ieder iedereen kende en daar men vocht onder de ogen van de overigen, moest ieder van de strijdenden zich voor elke eventuele lafheid schamen: ieder vocht alsof de eindoverwinning van h er afhing.
109. Tot beter begrip van dit *caput* di en dat zuidelijk van de Via Postmnia aan de zijde van Otho het Legio Classica Adiutriss vocht tegen het XXI-Legio van Vitellius. Noordelijk van genoemde weg stond, aangeleund aan het I legio, het xm-Legio, plus het 13 legio van het xl v-Legio. Hiertegenover stond aan de zijde van Vitellitis het 9-Legio. Op de agger viiat woedde de strijd tussen de *practorianen*. aan de zijde van Otho, en de *auxiliair-cohorten* van Vitellius.
110. *xxl-* legio van Rapax' door Caecinatus uit Boven-Germanië meegevoerd.
111. 'Ad *itstrix*', niet gelijkberechtigd, daar het was samengesteld uit *marinemanschappen* die als *vreemdelingen* het burgerrecht pas kregen na afdanking.
112. Tacitus ziet over het hoofd dat het eerste legioen reeds had deelgenomen aan de

gevechten bij Cremona en bij Castores (zie 1-list. u, 24- L.>

113. Niet het riviergevecht beschreven in Hist. ii, 35, waar een ander gevecht dat op de dag van de beslissende slag werd geleverd, op enkele kilometers afstand van het slagveld.

114. Na hun overwinning vielen de Bataven onder aanvoering van Varus Alfenus Otho's eerste legioenen in de linker flank .

115. Wel 18 mijl, daar de strijd ca. 4 Mijl oostelijk van Cremona had plaatsgevonden.

116. Omdat de krijgsgevangenen in burgeroorlogen niet als buit kunnen worden verkocht.

117. caridibus , het meervoud weergegeven met 'moord en doodslag'.

118. misera, laetitia; een oxymoron, in betekenis ongeveer: mixta cuns dolore

119. Namelijk de soldaten in Otho's onmiddellijke nabijheid, die van de keizerlijke lijfwacht, alsmede de speculatores.

120. Aquilcia ligt aan de Golf van Triest.

121. Met deze uitspraak neemt Tacitus stelling tegen die geschiedschrijvers die menen dat na Bedriacum Otho onvoorwaardelijk verloren was en dat hem slechts restte zelfmoord te plegen. Hij had nog resources genoeg om de strijd voort te zetten.

122. Op Otho:

Aemula polluto gesturus soeptra

Obruitur celcri raptus Otho exitio.

Fine taaien laudandus ent, qui mortel domra

Hoc solum deelt nobile, quod periit. (Ansottit is)

Da's Otho, die voor laf en los alom bekend,

Nooit iet Romainsch bedreef, behalven in zijn endt

Die, toen de nevel van zijn ramp scheen op te klaaren,

Zijn eigen bloedt vergoot, om 't burgerbloede te spaaren. (G. Brandt)

123. Deze laatste vermaning heeft Salvius Cocceianus niet voldoende nageleefd: hij wekte later de argwaan van Domitianus, bijvoorbeeld door de verjaardag van zijn oom te herdenken, en werd op last van de keizer gedood; cf. Suetonius, Dom. CD.

124. Suetonius zegt: 'Otho Imperator 1v. Kalend. Majas natus est, Camillo Armnno, Domitio Aënoharbo Coss.' (M. Salvius Otho, 2). En verder (M. Salvins Otho, II): 'et eeleriter (nam ita praeceperat) funeratus, tricesimo et octavo aeLatis anno, et nonagesimo et quinto Imperii die.'

125. ferentinin, stad in Zuid-Etrurié.

126. Regiem Lepidum, tegenwoordig Reggio Emilia, tussen Modena en Partita.

127. 'het begin': de vogel is neergestreken op de dag van de slag bij Bedriacum, april, en is blijven zitten tot 16 april, de dag waarop Otho zelfmoord pleegde. Dus alleen 'het einde' van het wonder viel samen met Otho's sterven.

128. Rubrius Gallus was door Nero naar Spanje gezonden om Galba aan te pakken, doch liep naar Galba over.

129. Flavius Sabines, zie Hist II,36.

130 Mutina heet thans Modena.

131 'van twee kanten', namelijk van de zijde van Otho's soldaten en van de zijde van Vitellius.

132. orde: het hoogste bestuurscollege in de municipia en coloiliae, dat meestal uit honderd decuriones bestond, die voor de tijd van vijfjaar werden benoemd, en dat het pendant vormde van de senaat in Rome.

133. Clodius Eprius Martellus, geboren te Captia, was een mals van nederige afkomst,

onder Nero berucht als aanklager in processen van hoogverraad (zie Ann xvi, ii e.v.). Ook onder Vespasianus was hij nog iemand van grote invloed (zie Dial. 5 en 8). Hij zette een samenzwering tegen Vespasianus op touw en toen dit uitlekte, pleegde hij zelfmoord in het jaar 79.

134. Bononia is het tegenwoordige Bologna.

135. diplomata. Een door de keizer of stadhouder uit naam van de keizer opgestelde pas – vrijgeleidebrief - die hem op wiens meun de pas was uitgeschreven, hulp en bijstand verzekerde van de autoriteiten van de muideima en steden wier ondersteuning hij nodig mocht hebben; in het bijzonder het ter beschikking stellen van paarden, vervoermiddelen, onderdak, geld enz.

136. Ceriales ludi. De Ceriaba werden gevierd van 11 tot 19 april. Men droeg witte kleren, tooide zich met bloemen, hield feestelijke maaltijden en processies. Er hadden opvoeringen plaats in het theater en in de laatste dagen wedrennen in de circus. het bericht van Otho's dood kan eerst op de laatste feestdag tot Rome zijn doorgedrongen.

137. Die zich overigens nog op weg van Germanië naar Lyon bevond,

138. Vitellius werd beschouwd als Galba's wreker.

139. Alle verordeningen inzake eerbewijzen voor vroegere principes.

140. Het was namelijk ongebruikelijk dat anderen dan het staatshoofd of de hoogste magistraten in correspondentie traden met de senaat.

141. Er heerste in Italië immers zogenaamd vrede (zie Hist II,52: posito ultique bello) en in Rome vierde men zelfs feest (zie Hist II,55: at Romae nihil trepidationis); maar op het platteland ging het er barbaarser aan toe dan wanneer er werkelijk oorlog was geweest.

[42. Venales: zij namen geld aan voor het niet plegen van gewelddaden, of lieten

AANTEKENINGEN II, 30-62 360

zich onder chantage van brandschatting en geweldpleging afkopen (zie Hist. 1, 66).

143 Et filere qui. namelijk onder de boeren en burgers die, gebruik makend van de heersende terreur, hun persoonlijke veten afrekenden.

144 Asiaticus (zie list. n, 95 en tv, 11). Voorts Suetonius, Vitellius 12. Toen Mucianos in december 69 naar Rome kwam, liet hij Asiaticus kruisigen. 145 Zie I list. in, 84.

146. Zie Hist. 1, Ta,

147. Zie Hist. 1, 11.

148. Cluvius Rufus (zie Hist. 1, 8) had als propraetor van Hispania Tarraeocnsis ook te zorgen voor de veiligheid van Baetica.

149. Hij adynifsiititris, ietwat pleoliastiscla cf f.v & torn:oei. Tik 'fik.

150 Arar, dat is de Sanne.

151 Zie hiervoor I list. D, 80.

152 hum toen, dat wi/ zeggen: in de dagen dat Vitellius te Lyon hof hield. Want vanuit Lyon dicteerde hij de meeste maatregelen waarvan in het vervolg sprake is.

153 contactu: zedelijke besmetting, de invloed die uitging van de Illyrische troepen

154 Hij = Vitellius.

155 Een dergelijk cynisch sarcasme vindt men ook in Hist. 1, 59 en 71. En wat te denken van een cynisme dat schuilgaat achter het feit dat Tacitus memoreert in Ann. xl, 36, laatste regel?

156 sed treditafama (Wolft). Bij Halm, Burnouf, Eisper e.a. vindt men: sed crediturn faam.

157 Voor november en december 69. Voor de overige consulaten van het jaar 69, zie Hist. 1, 77.

158 M. Galerius Thrahalus (zie hfst. 1, 90) was een bloedverwant van Vitellius' tweede

gemalin Galeria Fundana.

159. De Boiers waren Kelten. Zij trokken uit hun oorspronkelijke woonplaatsen in Gallie voor een deel naar Noord-Italië, voor een deel naar Germanië tot in het tegenwoordige Bohemen; een ander deel smolt samen met de Helvetiërs en werd, met deze, overwonnen door Julius Caesar, die hen bij de Aeduers voegde (zie de bello Gallico, i, 5 en 28). Sedert Caesars tijd woonden zij tussen Loire en Allier.

160 adreitor = vindex.

161 defirtne. De Othonianen waren delectores in zoverre dat zij afvallig waren van Galba.

162 Nalatenschappen waarvoor geen testament was gemaakt, kwamen de schatkist ten goede indien er geen bloed- of aanverwanten van de erflater bestonden.

163 Men kan in gedachten hieraan toevoegen: 'dan was hij als keizer wel aanvaardbaar geweest, want.

164 Cf. Suetonius, Vit. 13:

165. Rula = keel, slokdarm. In het Nederlands zegt men echter niet: wat de keel streelt.

166. Vanaf de Adriatische en de Tyrreense Zee.

167. Precies als in de dagen van Elisabeth I van Engeland, die met haar bezoeken de Engelse adel ruïneerde.

168. Zie bijvoorbeeld Ann. xtv, 14 en 15.

169. Zie Hist. 1, 88.

170. Men zou hier van een Cassandra-complex kunnen spreken; een gevoel, of complex van gevoelens, dat vele eeuwen later Laetitia, de moeder van Napoleon, deed verzuchten: 'pourvou que Qa doure'.

171. Cluvms Rufus, zie Hist II,58.

172. Caesaris liberius: dit kan niet betekenen: een vrijgelatene van de keizer = van Vitellius, omdat deze zich geen 'Caesar' wilde laten noemen. Hilarus moet dus zijn vrijgelaten door de vroegere keizer en was met het overige keizerlijke bezit naar Vitellius overgegaan. Hiermee is in overeenstemming dat Hilaros even verder in dit hoofdstuk wordt aangeduid als 'zijn' (= Vitellius) vrijgelatene

173. Cf. Hist II,54. De stadhouder gaf vrijgeleidebrieven in naam van de keizer, wiens naam hij aan het hoofd van zulk een schrijven plaatste.

174 L. Arruntius (zie Ann. v1, 27 en 48) had Hispania Tarracmiensis als keizerlijke provincie, na 25 n.C., langere tijd door legaten laten besturen, daar Tiberius hem in Rome vasthield; cf. Suetonius, Tih. 63,

175. Vettips Bolanus: zie Agr, 16. Onder Vespasiánus was hij proconsul van Azië.

176. ruw: dat de cohorten van de Bataven gezamenlijk (en dus niet tezamen mét, maar wel degelijk gescheiden van de rest van het xiv e legioen) zouden kamperen.

177. Cf. Hist. 1, 59, 64 en II, 27.

178. Augusta Taurinorum = Taurita colonia; Turijn.

179. Dat wil zeggen: via Eporedia (Ivrea), Augusta Praetoria (Aosta), de Kleine Sint-Bernard, Chambery, Lyon, in plaats van over Crenoble, Vienne enz.

180. Zie Hist. 1, 65, 66; n, 29.

181. Met nota bene 20.000 sestertiën de man!

182. x1-Claudiana lag in Delmatij, Pannonië, waar ook het Xiii-Gemina in het jaar 69 gelegerd was.

183. Ticinum is het tegenwoordige Pavia.

184. ternpestivis conriviis, smulpartijen wanneer wen met wacht tot de dagtaak is beëindigd.

185. Het veertiende legioen was immers het legioen dat niet erkende de nederlaag te

hebben geleden en dat Vitellius vijandig gezind was.

186. *agminis coatores*: manschappen wier taak het is het leger op mars bijeen te houden (*agnis cogere*), die in de achterhoede dienst doen om te voorkomen dat er soldaten deserteren, die zieken en gewonden oppikken, enz. enz. Zij zijn vergelijkbaar met de *marechauseetroepen* van vroeger, of met de tegenwoordige MP.

187. Daar Verginius de troon, hem door zijn soldaten aangeboden, geweigerd had (cf. Hist. j, 8; n, 51). Het grafschrift dat Verginius voor zichzelf had opgesteld, enz.

AANTEKENINGEN 11, 68-80

188. Namelijk te Ticinurn.

189. *inania belli* wordt hier vertaald als 'oorlogshumbug'; 'humbug' betekent, volgens Van Dale's woordenboek der Nederlandse taal: bluf. Wie ooit Haagse bluf heeft geproefd en dit nagerecht vergelijkt met een stevige griesmeelpudding, die heeft zich met tong, gehemelte en lippen begrip verschaft voor de betekenis van het woord *inanis*.

190. Vitellius moet volgens Suetonius (cf. Vit. ie) hebben gezegd ...

191. Scribonius Camerinus was van de zijde van zijn moeder verwant Met de Grassi; hij had onder Nero de dood gevonden ten gevolge van een aanklacht.

192. *Histria* = Istrië.

193. Namelijk het kruishout.

194. Zie Hist. t, 11.

195. *panels*, contaminatie van twee gedachten heeft geleid.

196. Dit *caput* is enigszins vrij vertaald.

197. *Scribomanus*, zie Hist. t, 89 en 2051. 373.

198. de *imagines* zijn de maskers of borstbeelden van de voorouders; hier: de voorouders zelf. Vergelijk het Duitse begrip Ahnengalerie.

199. Nero heeft Corbulo in het jaar 62 laten doden.

200. Namelijk de oorlog in Judaea.

205. *et fidissind rages*; wie dit zijn, vindt men in I Est. ii, 4, aan t_ 12.

202. Cf. Suetonius, *Vespasiánus*, 4:

203. Titus diende als jongeman onder zijn vader in Germanie en Brittannië.

204. Vertaald wordt de tekst volgens Wolff:

205. *sed. Mueianus* wil niet verder uitweiden en zich in beschouwingen verdiepen, maar nog op één punt de nadruk leggen: Denk erom, door het feit dat wij beraadslagen, zijn wij reeds rebellen. *Mutatis mutandis* vindt men een soortgelijke gedachte in Mattheus 5, 28: 'Maar Ik zeg u: Al wie naar een vrouw kijkt om haar te begeren, heeft in zijn hart al echtbreuk met haar gepleegd.'

206. *Caesarea*, het tegenwoordige Kaisarieh, was een Fenicisch-Griekse havenstad ten zuiden van de Karma Herodes de Grote had de plaats uitgebreid en fraaier gemaakt en haar ter ere van Augustus *Caesarea* genoemd. *Caesarea* was de residentie van de procurator van Judaea en dus vanuit een Routeins standpunt *captie hidaeae*.

202. *primus* vertaald met *dé* (nadrukkelijk), daar men in het Nederlands niet kan spreken van 'de eerste dag' van de troonsbestijging van een vorst, omdat er geen tweede, derde ent mogelijk is.

208. 3 juli.

209. *prima vox*.

210. *Mens a ment ad fortunam transierat: in ipso nihil tumidum*. Deze passage kan ook heel anders worden opgevat: men kan zeer wel verdedigen dat de mens in kwestie Met die van *Vespasiánus* doch die van zijn aanhang is. Men komt dan tot vertalingen als deze: 'de

gemoederen, bevrijd van vrees, waren eensklaps overgegaan naar de zijde van de fortuna': of: 'de stemming (mens, namelijk bij de aanhangers] was eensklaps omgeslagen: in plaats van angst vervulde hen (sc. de aanhangers] thans vertrouwen op de goede afloop'. Hiermee schijnt in overeenstemming het vervolg van de tekst: in ipso nihil tratildum, 'maar in Vespasianus zelf was er niets opgeblazens' enz. Dat vertaler niet deze redeneertrant heeft gevolgd, motiveert hij hiermee: I. dat er weinig gebleken is van angst bij de soldaten. De tintor waarvan in dit caput sprake is, betreft hoogstens de allernaaste omgeving van Vespasianus. Vitellius daarentegen was wél bang (cf. Hist. 1, 74, 25 en het begin vals 76); 2. dat de fortuna van de soldaten wel niet heel anders geweest zou zijn als Vespasianus niet naar de macht had gegrepen. Het is waarschijnlijk dat zij ook onder Vitellius, wanneer deze zich als keizer had kunnen handhaven, rustig in de Orient zouden zijn gebleven om daar hun dienstdienst te vervullen. Dus van transire adfortunam is er ten aanzien van de soldaten geen sprake: zij bleven wie en wat zij waren; wel echter ten aanzien van Vespasianus, die van legaal eensklaps imperator was geworden. Vertaler ziet in het woord fortuna in de eerste plaats 'positie, stand, waardigheid', kortom 'de gaven van de Fortuin', 3. dat er in de woorden iti ipso nihil trimidllni geen adversatieve betekenis ten opzichte van het voorafgaande gelegen hoeft te zijn (in Vespasianus zelf, namelijk tegenover zijn aanhangers), als men mens opvat als [Vespasianus] geestelijke functies, denkvermogen, besef, bewustzijn, tegenover zijn eigen diepste wezen (in ipso), karakter enz. Vespasianus was van karakter niet 'opgeblazen', 'aanmatigend' - niet als eenvoudig legaat en thans, in zijn nieuwe omstandigheden als imperator, evenmin. Bovendien zou een vertaling: 'maar in Vespasianus zelf was er niets opgeblazens' enz. suggereren dat dit bij zijn omgeving wel het geval was (of was geweest). Nu blijkt er van opgeblazenheid, aanmatiging enz. niets bij de personen uit Vespasianus' omgeving - en eerst recht niet bij zijn soldaten!

211. Namelijk op een spontane beweging van het leger in Judaea, op het tot keizer uitroepen van Vespasianus door de soldaten, en op het aannemen hiervan zijnerzijds.

212. Dat is voor 15 juli.

213. Sohaemus, vorst van Emma aan de (Routes, was in het jaar 54 door Nero met de titel van koning begiftigd. Zijn gebied werd door Nero vergroot met het landschap Sophene, een gebied aan de bovenloop van de Eufraat. Antiochus was een Seleucide en koning van Commagene en van een deel van Sicilië. In 72 werd hij door Vespasianus afgezet, waarna zijn land tot wingewest werd gedegradeerd.

215. Agrippa was de zoon van de in het jaar 44 gestorven Herodes Agrippa. In die dagen heerste hij over Oost-Jordanië. Hij had Titus op zijn reis (af. Hist. ii, a) begeleid en was, toen Titus omkeerde, doorgereisd naar Rome. Door de zorgen van zijn zuster Berenice kreeg hij de tijding dat Vespasianus tot keizer was uitgeroepen, eerder dan Vitellius. Zo kon hij heimelijk uit Rome vluchten en zich bij Vespasianus aansluiten.

216. Berenice, cf. 1 list. 11, 2 en aant. 2.

217, Berytus, Beiroet.

518. Mucianus kon de aanval op Italië zó opzetten dat het landleger, langs de kust

AANTEKENINGEN II, 83-88

van Thracië trekkend naar Thessalonike (Salonikij, aanvankelijk niet de vloot in contact bleef. De vloot moest dan enige steunpunten van Griekenland en Klein-Azië met troependetachementen dekken. Het leger moest dan verder vanuit Thessalonike oprukken naar Dyrrachitnn (Durazzo), om vandaar per schip naar Brundisium (Brindisi) te worden overgebracht. Een tweede marsroute-en deze koos Mucianns tenslotte -liep van de 'Ehracische kust, via het dal van de Maritza, naar Moesië en Pannonie.

219. netvos. Noreus = pees, spier; nervi (overdrachtelijk) = kracht, energie, levenskracht, hartader.
220. 'zijn' rechtspraak: bij het onderzoek van rechtszaken waarvan de beslissing in de streken waar hij op een bepaald ogenblik resideerde tot zijn competentie behoorde in deze dagen van burgeroorlog, daar de bevoegdheden van de gewone magistraten - proconsul. propraetor-in de burgeroorlog waren geschorst.
- 221 'even brutaal', namelijk even brutaal als Mucianus.
222. sep fuga Clatufiana. Dit etipon ornans dateerde uit de dagen van de opstand van Seribonianus, de stadhouder van Delmatië, tegen Claudius (42 n. C.), toen dit legioen Clandius trouw bleef.
223. Namelijk hij Bedriacum.
224. Cf. Hist. 11, 46.
225. Haemus, Almos een gebergte in Thracië, tegenwoordig de Grote Balkan.
- 226 septima Galbimm, in tegenstelling tot het septima Clandimta, van welk legioen sprake is in het vorige caput.
- 227 Antmlius Primus wordt in Ann.)(laf, 4o beschreven als testamentvervalser en krachtens de lex Cornelia veroordeeld; 61 n.C.
228. Tampius Havianus, ef. Hist. UI. .4 en 10.
229. pompeins Silvanus was in 45 n.C. consul, later proconsul van Africa (zie over hem voorts: Hist. in, 50; tv, 47).
230. De vertaling houdt rekening niet de tekst miamtis (Wolff, Burnouf); Halm, Fisher, e.a. geven quietio, conform het handschrift.
- 231 Senatoren mochten zich met inlaten met handelszaken, speculaties, leveranciers enz., cf. Livms xxi, 63: Sauaestus mans patribus mdecorus visus'. Het ambt van procurator was zeer lucratief en daarom had Cornelius Fuscus afstand gedaan van de senatoriale waardigheid, Om snel rijk te kunnen worden.
- 232 Vienne.
233. 'zij', namelijk Primus Antonius en Cornelms Fuscus.
234. De legio prima gladdicorum Adiutrix.
235. Cf. Hist. 14 68.
- 236 ab urbe: ab, gemeten vanuit de hoofdstad. Maar Vitellius trekt naar Rome op, reden waarom vertaler in dit geval ab met voor weergeeft.
- 237 ut gladiatoriam saginam. Zoals men de gladiatoren bij de voorbereiding voor de arena rijkelijk het voeden, zo kregen de soldaten aan de vooravond van hun intrede in de hoofdstad een copieuze maaltijd.
238. 'niet minder huiveringwekkend was de aanblik die zij boden>, namelijk vergeleken met de vreselijke verhalen die over hen in omloop waren, speciaal na hun moorddadig optreden tegen Romeinse burgers in het kampement.
- 239 horrentes in de letterlijke zin opgevat: ruig, borstelig, stekelig; ef. Verg. Aen.v, 37: lorridus tas iaculis et pene Libystidis ursae.
240. De Mulvius-brug lag 3 kusten noorden van Rome, daar waar de Via Haminia de Tiber overschrijdt; tegenwoordig draagt zij de naam ponte Molle.
241. Het paludamentum was een korte, rode (of witte) cape, op de rechterschouder bevestigd met een agrafe. De veldheer deed het om als teken van heropperbevel wanneer hij uitrukte, en verwisselde het bij zijn inkomst in Rome voor de praetexta.
242. De toga praetexta werd door de consuls bij hun gewone ambtsuitoefening gedragen. Ook droeg de keizer haar als hij zich in het openbaar in Rome vertoonde.
243. Namelijk van de hulpstroepen.

244. Te weten in hiërarchische volgorde: primus pilus, secundus pilus prior enz. tot de decimus pilus prior toe.
245. doms, se.
246. 'van een andere stad' - en niet van Rome, dat hem maar al te goed kende!
247. Daar zijn ondergang nabij was.
248. Dat is 18 juli.
249. De Cremera vloeit tegenover Fidenae in de 'fiber. In ca. 480 v.C. leden de Romeinen hier een nederlaag tegen de Etrusken: een detachement bestaande uit leden van de guts Fabia met haar cliënten werd aldaar tot de laatste man in de pan gehakt.
250. De Allia is eveneens een zijrivier van de Tiber, waar de Romeinen in 391 of 390 v.C. een verpletterende nederlaag leden tegen de Galliërs.
251. comitia consulum of comitia consularia werden oudergewoonte de verkiezingen tot het consulaat nog steeds genoemd, ofschoon er in werkelijkheid geen sprake was van vrije keuze door senaat en volk. De consuls, en ook de andere hoge ambtenaren, werden benoemd op aanbeveling van de keizer.
252. Priscus Helvidius was de schoonzoon van Paetus Thrasea (cf. Ann. xvi, 28, 33, 35; Hist. tv, 4, 5, 6, 9, 43, 53; Dial. 5),
253. spretao potmtatis se. Mihuniciae, welke sedert Augustus alle keizers bezaten en krachtens welke zij stemden (cf. Arm. 111, 56).
254. Zie voor Paetus Thrasea o.a. Ann. xns, 49; XIV, 12, 48, 49; xvi, 21-35.
255. Dus met overspringen van het commando van legioenstribuun of praefect bij een ruitersjafdeling.
256. Deze Julius Priscus is misschien dezelfde die ril de herfst van 61 een transport gevangenen uit Palestina naar Italië begeleidde, tender welk transport zich Paulus bevond.
257. Namelijk Sabinus en Julius Priscus.
258. Cf. Ann. xm, 26. De vrijgelatenen waren volgens de wet verplicht hun verarmde patronus te ondersteunen en als zij kinderloos waren hem de helft van hun vermogen te vermaken.
259. infarnibus Vaticani locis. Dit slaat op de beruchte vallis Vaticana of campus Vaticanus, ten noorden van de laniculus, op de rechteroever van de Tibet.
260. De in 'daar' vervatte causaliteit moet wel betekenen dat de nabijheid van de Tibet de Germanen en Galliërs ertoe heeft verleid dikwijls in het water te duiken, daar zij de hitte van Rome niet konden verdragen en vurig verlangden naar stromend rivierwater, zoals zij dit in hun vaderland kenden.
261. Vertaald werd de tekst van Halm, Wolff e.a.: super insitam inertii animo ignaviam.
- AANTEKENINGEN III, 1-6 367
262. libero principum (se. superior-urn).
263. Augustales, sc. sodales, een door Tiberius eer ere van de gens Julia ingestelde priesterorde, bestaande uit 21 senatoren en 4 ereleden uit de keizerlijke familie,
264. De Sodales Titii of Titienses. De Romeinse overlevering bracht hen in verband met de Sabijnse koning Titus Tatius (zie Ann. 4 54). Sommigen zijn de mening toegedaan dat zij iets te Herken hebben niet de Etruskisch de godheid Mutiims Titinius en denken dat hun ritueel van oorsprong fallisch was.
265. Het heiligdom van de Aligustales met het beeld van Augustus waaraan jaarlijks dodenoffers werden gewijd, bevond zich te Bovillae (zie o.a. Ann. 1, 54; 4, 41).
266. Nundum quarlus a eittoria wijds.
267. Pol yclitus, cf I list. 1, 37.

268. Patrobius, *sf Hist*, I, 45).
269. De tekst zoals Wolff hem geeft, luidt: *intervetisse enz.*
270. Dit is T. Clodius Eprius Martellus *cf Hist II,53*).
271. Apenins Batonmus (*cf. Hist. I, 79; 11, 85; III, 5, 9 e.v.*).
272. *Cf. Hist. u, 67.*
273. *Cf Hist. H, 57,*
274. *Cf. Hist. 11, 65.*
275. Cluvius Rufus bestuurde zijn provincie vanuit Rome (*cf. Hist II,65*).
276. C. Valerius Festus was in 69 en 70 commandant van het leg. m-Augusta, in Africa; in 71 was hij consul in 72/73 stadhouder van Pannoné; in 79/80 stadhouder van Spanje (*cf. Hist. tv, 49*).
277. De Pannonische Alpen-passen liggen tussen Karintlué, Krain en Istrié.
278. De etesiae zijn periodieke noordnoordwesten winden die in de hondsdagen enige weken lang over de Middellandse Zee waaien (*cf Ann, w, 33 en 107*).
279. Namelijk vergeleken bij de intocht van het leger in Rome (*cf. Hist II,89*). 280. Flavius Sabinus, de oudere broer van Vespasianos (*cf. I list. y 46, 77; n, 36, 51, 55; In, 59, 64, 65, 69, 70, 73, 74; 1v, 47*).
281. Rubrius Gallus, *cf. 1 list. u, 5r.*
282. Namelijk de troepen uit Beneden-Germanie.
283. Hostilia wordt in *Hist. in, 9* aangeduid als *Virus Veronensium*. Het ligt op de linkeroever van de Po, daar waar de wegen van Bononia, Atturina, Patavium, Verona en Mantua een knooppunt vormen.
284. Dat is Padoa.
285. Voor Sex. Lucilius Bassus *cf. Hist. III, 12, 36, 40*. In december 69 wordt hij met een ruitersjafdeling naar Campanie gezonden om deze streek tot rust te brengen (*zie Hist. Iv, 3*).
286. Door Caccina en Bassus af te schilderen als lieden voor wie drijfveren 'bezorgdheid voor de vrede' en 'vaderlandsliefde' waren geweest, vervalsten die geschiedschrijvers de waarheid om het Flavische Huis te vleien, waarvan de partijgangers Caecina en Bassus waren geweest.
287. De vloot die Otho bijzonder was toegedaan, zag in Vitellius de overweldiger van Otho. Daarom waren de matrozen gemakkelijk *ad mutandam fidem* te bewegen.

DERDE BOEK

1. Poetovio; tegenwoordig Pettau, aan de Drau in Stiermarken.
2. max, naderhand, sedertdien; dat wil zeggen: sedert de slag bij Bedriacum.
3. Dit geldt intussen slechts voor die onderdelen die hadden deelgenomen aan de slag bij Bedriacum, te weten: detachementen van detwee Pannonische legioenen- het xiii-Gemina en het vii-Galbiana- alsmede detachementen van hem- Claudia uit Delmatië (zie Hist. II, 66, 67, 85, 86).
4. Illyricum mare, dat is de Adriatische Zee.
5. Antonius wil zeggen: wat á betreft, gij kunt nog alle kanten uit; het lot heeft voor u nog niets beslist: fit daarentegen, ik heb definitief vóór Vespasianus en tégen Vitellius gekozen. Houdt de legioenen gerust bij u en handelt ermee zoals het u later zal goeddunken. Maar geef mij de lichtbewapende bondgenoten- troepen: ik zal Italië voor u openleggen en Vitellius een zware slag toebrengen.
6. De lagere officieren en de manschappen.
7. aliorum sc ducum, bijvoorbeeld de stadhouder van Pannonië, Tampius Flavianus.
8. Zie Hist. u, 82.
9. Cornelius Fuscus, zie Hist. ii, 86; iii, 12, 42, 66; iv, 4.
10. Tampius Flavianus, zie Hist. ii, 86; ut, 10.
- Aponius Saturninus, zie Hist. 1, 79; ii, 85, 96; iii, 9, 11.
12. De Sarmatische lazugen woonden tussen Donau en Theisz (zie Ann. xii, z9).
13. Sido was een neef van Vannius, vorst van de Quaden. Tiberius respectievelijk Drusus Caesar, gaven hem iii 19 n. C. verlof zich met zijn volk te vestigen op de linkeroever van de Donau, tussen de Marus en de Cusus (zie Ann. ii, 63; xii, 29, 30).
14. Italicus was waarschijnlijk de zoon van Vangio, een mederegent van Sido.
15. De Sueben [Sueven] woonden iii het Zuiden en Oosten van Germanië.
16. [Et gens fidei commissior/quam iussonom f patientior]. Deze woorden zijn niet vertaald, omdat bewerker dezes hier geen bevredigende betekenis voor weet.
17. De Aenus is de rivier de Inn.
18. Antonius Primus, zie Hist. m, 2.
19. Arrius Varus is bekend als praefect van een cohorte in de Annenische veldtocht onder Corbulo (zie Ann. xiii, 9).
20. Waarschijnlijk heeft Domitianus' geliefde en latere gemalin Domitia Longina, een dochter van Corbulo, het aan haar vader gepleegde verraad gewroken, ofschoon Varus aanvankelijk bij Domitianus in de gunst stond (zie Hist. w, 68).
21. Aquileia ligt aan de Golf van Triëst (cf. Hist. ii, 46; m, 8).
22. Opitergium is het tegenwoordige Oderzo.
23. Altinum heet thans Altino.
24. Patavium is Padova.
25. Ateste heet in onze dagen Este.
26. Forum Alieni is het tegenwoordige Legnano (of misschien Ferrara).
27. Namelijk dat zij incuriosi waren.
28. Principia belli secundum Flavianus data. Deze regel ontbreekt bij Halm en Wolff op deze plaats. Genoemde auteurs insereren hem aan het begin van caput 7, na de woorden vulgata victoria, waarop zij post laten volgen.

29. Vicetia, tegenwoordig Vicenza.
30. De Iulische Alpen: Tacitus verstaat hieronder het gehele bergmassief ten zuiden van de Drau, dus met inbegrip van de Carnicae Alpes. Alle passen in dit massief waren bezet door de Flavianen, om te voorkomen dat de Vitellianen of hun eventuele bondgenoten vanuit Zuidoost-Raetië, via de passen van Pontebba en Predil, vanuit het dal van de Drau konden doorstoten naar de vlakte van de Tagliamento, waardoor bovendien de rechterflank van het leger der Flavianen in het gedrang zou komen.
- 3r. 'zonder bloed en zonder tranen', naar analogie van Churchills onheilspellende woorden: 'bloed en tranen'. Sine luctu - ecbdexpircog.
32. Met dit 'derhalve' keert Tacitus terug tot zijn verhaal over Antonius' krijgsverrichtingen, welk relaas hij in Hist. III, 8 - na het woord obsaepserat - had afgebroken.
33. Hostilia (zie Hist. e, ne en aant. 283); tegenwoordig Ostiglia.
34. Tartarus, tegenwoordig Tartaro, een kleine rivier tussen Adige en Po.
35. Zie Hist. ii, 99.
36. Zie voor Aponius Saturninus Hist. ii, 85.
37. Die in de Dialogos een grote rol speelt.
38. Waarover Caecina zelf het commando voerde, derhalve zijn eigen troepen.
39. Dat is hun aanhankelijkheid aan Otho (cf. Hist. 1, 76).
40. Namelijk van de Vitellianen.
41. Cf. Hist. ii, 94.
42. Numisius Lupus, cf. Hist. 1, 79.
43. Tampius Flavianus, cf. Hist. ii, 86; III, 4, ro; v, 26.
44. Deze zin is in vrije vertaling weergegeven.
- bellorum dros: Mars, Bellona, Minerva, Victoria en ook Pavor en Pallor; bronzen afbeeldingen van deze goden waren bevestigd aan de schachten van de veldtekenen.
46. Cf. Hist. Iii, 10.
47. Namelijk Flavianus en Saturninus.
48. Namelijk de legers van Moesië en Pannonië.
49. S. Lucilius Bassus, zie Hist. ii, 100; III, 36-40; IV, 3.
50. Atria was een stad van Etruskische origine. Naar deze stad heet de zee de Adriatische Zee. Op de puinhopen van Atria ligt Adria, op enige afstand van de kust.
51. Namelijk de brug over de Tartarus.
52. Dit is Ca. 70 km.
53. Vertaald wordt: cursabant (Wolff, Halm, Bumouf). Fisher geeft curabant.
- m. Het was dus ongeveer elf uur 's morgens.
55. et... rebatur: door in het Nederlands het woordje 'reeds' toe te voegen, wordt het begrip rebatur verplaatst naar die fase van het gevecht, die Antonius met een beklemd gemoed voorzien had.
56. Vertaald wordt: forte ducti (Wolff); forte visti vindt men bij Fisher, Halm, Burnouf.
57. Namelijk om af te zien van de overrompeling van Cremona.
58. 'van dit leger' - suorum. Tacitus baseert de beschrijving van deze veldtocht grotendeels op schriftelijke en mondelinge mededelingen van officieren uit het Flavianaanse leger. Daarom is hij ten aanzien van dit leger goed georiënteerd en kiest hij onwillekeurig enigszins partij voor Vespasianus, beschouwt althans de gebeurtenissen uit diens gezichtshoek. - De opstelling van het leger van Vitellius ontleent Tacitus aan de mededelingen van 'anderen'; deze 'anderen' weten hier over de opstelling van 'hun mensen'-suorum -details te geven.
59. Sedert Marius stond de legioensadelaar onder de hoede van de primipilus, de eerste

centurio van de manipel der triarii van de eerste cohorte van elk legioen.

60. De uitrusting van de praetorianen, en in het bijzonder hun schild, maakte hen voor het overige krijgsvolk kenbaar. Deze twee praetorianen maakten zich meester van de schilden van twee gesneuvelde Vitellianen en mengden zich - na zich natuurlijk eerst te hebben ontdaan van zekere onderdelen van hun, uitmonstering waaraan men hen had kunnen identificeren - onder de Vitellianen. Zo kwamen zij ignorati bij de ballista en maakten deze onklaar.

61. Het derde legioen had jarenlang in Syrië gelegen. Door innig contact met de Syrische bevolking hadden zij vele zeden en gewoonten van de Syriërs overgenomen, bijvoorbeeld het begroeten van de opgaande zon, de eer bewezen aan de Syrische zonnegod Elagabal, die te vergelijken is niet de Perzische Mithras en met de Griekse Apollo-Helios.

62. pagani. Alle mij ten dienste staande teksten geven de lezing: `vos' inquit, (nisi vincitis, pagani, guls afrijs enz., met pagani geplaatst tussen twee komma's, kennelijk als vocativus. Dit heeft zijn bezwaren: wordt pagani als vocativus opgevat, dan heeft Antonius zich misprijzend (cf. de woorden die eraan voorafgaan: mox infensius praetorianis enz.) willen uitlaten. Maar waarom? Nadat de praetorianen door Vitellius waren afgedankt (cf. Hist. ii, 67), waren zij door Vespasianus uitgenodigd wederom dienst te nemen (cf. Hist. 11, 82). Zij hadden dit gedaan en met grote toewijding ook, getuige Tacitus' woorden (Hist. ii, 67): tom resumpta militia robot Flavianarum natrium fiere. En ook Antonius had geen reden hen telaken, want zij gedroegen zich dapper (cf. Hist. iii, 23, begin). Ook was de tijd, gelegen tussen hun afdanking door Vitellius en hun hernieuwd dienstnemen onder Vespasianus, te kort om van deze soldaten echte boeren (pagani) te maken. Bovendien zou het psychologisch een grote fout zijn geweest, indien Antonius de praetorianen op het ogenblik dat hij hen zo nodig had, zou hebben geërgerd door hen voor 'boeren' uit te schelden. –

Vat men echter-met weglating van de komma achter vincitis - pogen! op als nominativus, dan krijgt de zin de betekenis van: indien gij niet overwint, dan rest u niets anders dan boer te worden, want een volgende kans om een militaire carrière te maken, krijgt gij eenvoudigweg niet. En dat Antonius deze woorden infensius uitspreekt, is zijnerzijds meer een uiting van temperament dan een demonstratie van logica of psychologisch inzicht.

63. Vitellius had immers hun korps ontbonden (cf. Hist. ii, 67).

64. Dit caput is ten dele in de oratio recta vertaald.

65. Sc. en de aanval zou doodgelopen zijn, ware het niet dat... enz.

66. Pregnant voor: de plundering van Cremona; de in Cremona te behalen buit.

67. a fama vitaeque sua, se. mala.

68. CE Vergilius, Aen. II, 369: 'plurima mortis imago'.

69. Volgens Dio Cassius sneuvelde er gedurende de slag en in Cremona 50.000 man.

70. 'de anderen', dit zijn de hulpstroepen.

71. 'zelf' is door vertaler ingelast. in verband met quoque komt in de vertaling thans

AANTEKENINGEN III, 31-38 370

beter uit wat Tacitus bedoelt: niet alleen de bolwerken buiten Cremona, maar ook de stad zelf.

72. Cf. Hist. 1, 41; III, 13, 14.

73. Cf. Hist. 1, 66.

74. Namelijk aan vuistslagen, oorvegen: colaphus.

75. Caecina's verraad aan de zaak van Vitellius, nota bene.

76. 'allen': zijn soldaten en de burgerij.

77. Zie Hist. ii, 67.
78. Zie Hist. II, 67, 70.
79. Medhis templum. Cf. Vergilius, Aen. vu, 81-84: 'At rex sollicitus monstris, oracula Fauni / Fatidici genitoris adit lucosque sub alta / consulit Albunea, nemorum quae maxima sacro / Fonte sonat saevamque exhalat opaca mephitim.' Het commentaar van Servius luidt: "'Mephitis" proprie est terrae putor, qui de aquis nascitur sulphuratis: et est iii nemoribus gravior ex densitate silvarum.' Heyne, iii zijn commentaar, zegt hiervan: 'A sulphure aquarum exurgit gravin odor, quem "mephitim" appellavit: cf. Serv., qui ramen 'mita vana admiscet.' Mefitis was een OudItalische godheid die vereerd werd op talrijke plaatsen in Midden-Italië, waar zich zwavelbronnen bevinden of waar gassen uit de boden opstijgen, bijvoorbeeld in Tibur, bij Cumae, in Beneventum en andere plaatsen. De godheid zou de kwade dampen - malaria - afweren.
80. Cremona is gesticht in 218 v.C. als een bolwerk tegen de Insubren en Boiërs, tijdens het consulaat van Ti. Sempronius Gracchus en P. Cornelius Scipio Africanus Maior.
81. De Treveren zijn Germanen.
- 8z. Zie Hist. ii, Rio.
83. in nemore Aricino. Aricia is een oude stad in Latium aan de Via Appia, gelegen te midden van prachtige bossen waarin zich het heiligdom van Diana Aricina bevond.
84. Zie voor Publilius Sabinus Hist. ii, 92.
85. De reden vindt men iii Hist. 11, 96.
86. 31 oktober.
87. eüravitque (zie voor de betekenis van eierare Hist. III, 69 en, ironisch, Ann. zilt, 14).
88. Maar toen had men gehandeld overeenkomstig de wet, want Rebilus was in 45 v.C. tot consul benoemd na de dood van zijn voorganger Q. Fabius, op 31 december, al gold deze benoeming dan ook slechts voor de weinige uren die het jaar nog telde. Dit heeft Cicero (Epist. ad familiares vu, xxx, a) aanleiding gegeven over Rebilus als volgt te spotten: 'Ita Caninio consule scito neminem prandisse. Nihil tamen eo consule mali factum est; Puit enim aárifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit.' Gaius Caninius Rebilus was een nauws homo, een legaat van Caesar die hem goede diensten had bewezen tegen Vercingetorix. in 49v.C. zond Caesar hem naar Pompeius om een compromis te bewerkstelligen. Hij vocht in Africa en later in Spanje.
89. Iunius Blaesus, zie Hist. 1, 59; al, 59.
90. Dit park lag ten zuiden van Rome aan de weg naar Ostia (zie ook Ann. xv, 55).
91. Van Caecina Tuscus is reeds sprake in Ann. xIII, 20.
92. Met de woorden frustra Vespasianum eimeri gaat de vertaling over in de oratio recta.
93. Blaesus leidde zijn stamboom af van Antonia.
94. Namelijk om de zaak van Vitellius de rug toe te keren.
95. Ariminum, dit is Rimini.
96. Zie Hist. ii, 86; III, 4, 12, 42, 66; Iv, 4.
97. Het vlakke deel van Umbrië, tussen Apennijnen en Adria, waar Pisaurum ligt.
98. Ancona en ommelanden.
99. Dat is Monaco
100. Zie Hist. u, 12.
101. Valerius Paulinus had in de Joodse oorlog gediend en was later praefectus Aegypti.
102. Dat is Fréjus.
103. Stoechadas insulas: lies d'Hyères, voor de kust bij Toulon.
104. Prima 'Adiutrix' (zie Hist. u, 43).
105. in 43 n.C. (zie Agr. 13).

106. Ea discordia, die ziel' manifesteerde in de beroering - mans - waarvan iii cap. 44 sprake was.
107. Venutius, zie Ann. xll, 40.
108. Cartilnauclua, zie Ann. xii, 36, 40.
109. De Briganten woonden in Yorkshire en Northumberland.
110. Caratanis, zie Ann. /in, 33, 34, 35, 37 en 38.
111. Igitur, waarmee het verhaal aansluit bij de woorden Britanni sustulere animo:.
112. Dit zijn onder andere de Bataven, Treveren en Lingonen.
113. Zie Hist. iv, 12 e.v.; 54 e.v.; v, 14 e.v.
114. Het woord 'bondgenootschappelijke' is toegevoegd, omdat er even later sprake is van de castra legionum, sec.
115. 'hetgeen hun gelukt zou zijn', in gedachten toe te voegen.
116. Namelijk Legio vi-Ferrata.
117. Vergelijk Hist. ni, 35.
118. Pontus ligt tussen Bithynië en Paphlagonië enerzijds en Armenië anderzijds. Het begrenst het zuidoostelijk deel van de Pontus Euxinus (Zwarte Zee).
119. Dit is Polemo 11, koning van Oost-Pontus, die in 63 n.C. zijn rijk vrijwillig aan Nero had afgestaan.
120. mutationis impatiens. Dit kan betekenen dat Anicetus het met lede ogen aanzag dat Pontus was gedegradeerd tot de status van een Romeins wingewest, maar ook - en vertaler gelooft dit eerder - dat Anicetus de mutatio van zijn eigen verhoudingen niet kon verkroppen: niet voor niets zegt Tacitus dat hij praepotens olim was geweest.
121. Trapezus, aan de zuidkust van de Zwarte Zee, tegenwoordig Trebizonde.
122. Camara of camera (iteriukici): 'a small vessel used by the Greek pirates, capable of containing from twenty-Erve to thirty men. It was of a very peculiar construction, benig made sharp fore and aft, but round, large, and full in the • tentre or midship, with the ribs rising upwards from the water, and converging together, so as to form a sore of roof over the vessel, from which
- AANTEKENINGEN III, 47-52   372

peculiarity its name was derived' (Rich, Dictionary of Roman and Creek Antiquities).

123. De beschrijving die Tacitus geeft, klopt niet geheel met die van Rich. Gellius (x, 25, 5) geeft geen beschrijving, slechts een opsomming. Ook de schildering van Strabo 2, 12) geeft geen duidelijker beeld, enz
124. pari utrintgue prora - prora in dit geval niet uitdrukkelijk met 'voorsteven' vertaald. Dit soort vaartuigen was aan de Grieken welbekend;
125. Vespasianus vertoefde op dit ogenblik nog in Egypte.
126. De Chobus is een rivier die op de Elbrus ontspringt, door het gebied van de Suanen stroomt, en ten noorden van Phasis in de Zwarte Zee uitmondt.
127. cunctis... fluentibus, vergelijk de Engelse uitdrukking 'everything goes on swimmingly'.
528. Zie voor deze aangelegenheid Hist. 1, I I, 73; ni, 8; Ann. ii, 59; III, 54.
129. eodem latere sitam, gelegen aan dezelfde kant, namelijk van de Middellandse Zee; of moet er voor latere soms litore worden gelezen?
130. 'Na Cremona', zoals wij ook zeggen: na Waterloo was het met Napoleon gedaan.
131. Namelijk als voor de slag bij Cremona.
132. Uit het vervolg blijkt waarom het woord 'officieel' is toegevoegd: Silvanus was niet veel meer dan aanvoerder in naam.

133. Zie Hist. ii, 86; tv, 47.
134. Want dit was een eer en een bevordering (zie Hist. 1, 87).
135. Fanum Fortunae (Heiligdom van Fortuna), tegenwoordig Fano, tussen mini en Ancona aan de mond van de Metaurus, waar de Via Flaminia en de Via Aemilia de kust bereiken.
136. Namelijk de passen op de waterscheiding tussen Metaurus en Tiber.
137. davarium, 'nagelgeld', geld voor schoenspijkers; Suetonius noemt het calcearium (Stiet. Vesp. 8); vergelijk in het Nederlands het woord 'speldengeld'. Bedoeld wordt een extra toelage voor schoeisel, te vergelijken met de uniformtoelage die in Nederland de officieren op gezette tijden ontvangen.
138. Zij: namelijk de officieren, de legerleiding.
139. Namelijk van de soldaten.
140. Sc. bij minder overijling.
141. in 87 v.C., toen Marius tegen Rome optrok, hield de consul Octavius de laniculum bezet. Marius' en Cinna's troepen bestormden om het hevigst de Ianiculus, terwijl op de linkeroever van de Tiber Pompeius Strabo zich te weer stelde tegen Sertorius.
142. L. Cornelius Sisenna, rno-67, praetor in 78 v.C., stierf op Creta als legaat van Pompeius in de zeeroveroorlog. Hij schreef een kroniek van de tijd waarin hij leefde, maar dit werk is verloren gegaan.
143. Recti
144. Dus met vermijding van de Apennijnen-passen die de waterscheiding vormen tussen Tiber en Metaurus, omdat Antonius meende dat deze bezet waren door de troepen van Vitellius.
- AANTEKENINGEN III, 54-62   373
- 145 dit, namelijk vera narrare.
146. Het ins Latii was een overgangsstadium naar het volle Romeinse burgerrecht.
147. De vertaling geeft weer de lezing sed vulgus ad magnitudinem benefrionim (dans aderar (Wolff, Bumouf). Sommigen schrijven: sed vulgus... hiabat (Gronovius, Halm, Fisher).
148. Mevania, tegenwoordig Bevagna, stadje in Umbrië, gelegen aan de Clitumnus.
149. Raven, gieren, uilen; vergelijk Ann. xii, 43.
- 150 Minturnae is een stad in het Zuiden Van Latium, waar de Via Appia de Liris overschrijdt.
151. Putcoli, stad in Campanië bij Napels, tegenwoordig Pozzuoli.
152. Capua was sedert Julius Caesar koloniestad. Nero versterkte haar door middel van de vestiging van veteranen (zie Ann. ton, 3 t). Later werd de burgerij van Capua bestraft wegens haar aanhankelijkheid aan Vitellius (zie Hist. tv, 3).
153. Tarracina is het oude Anxur van de Volsci; het ligt aan de Via Appia met een .citadel op de kalksteenrotsen. Het was sedert 329 v.C. een Romeinse kolonie.
154. Voor de aanvulling 'van deze legerleiders' cf. Hist. III, 76.
155. Narnia, tegenwoordig Narni, stadje aan de Nar in Umbrië, gelegen aan de Via Flaminia.
- 10 tribus. De oude tribus, sedert 241 v.C. 35 in aantal, wier politieke betekenis allang tot het verleden behoorde, kwamen in de keizertijd als corporaties bij bijzondere gelegenheden nog weleens te voorschijn; in dit geval voor de werving van troepen.
157. Samnium is een bergland, doorsneden door de Apennijnen, ten noorden van Campanië tot aan de Adria.

158. Paelignen, een Sabijnse volksstam in Midden-Italië.
159. Marsen, een bergvolk in Midden-Italië, bekend als slangenbezweerders en tovenaars.
- x60. Letterlijk vertaald staat er: 'en het was duidelijk aan hen die zich - hoewel... enz. - ternauwernood door de sneeuw heen konden worstelen, aan hoe een groot gevaar' enz.
161. Petilius Cerialis, zie Agr. 8 en 17; Hist. iv, 68, 7t. in 60 n.C. was hij legaat van het negende legioen in Britannië, waar hij een gevoelige nederlaag tegen de Britanniërs leed (zie Ann. xlv, 32). in 70 werd hij consul suffectus, waarna hij belast werd met het opperbevel tegen de Bataven. Later onderscheidde hij zich als stadhouder in Britannië. in 74 werd hij opnieuw consul suffectus.
162. Namelijk dat hij niet wilde vluchten.
163. Carsulae ligt aan de Via Flaminia tussen Narnia en Mevania.
164. 'en hen over te halen', dit begrip ligt besloten in colloquia.
165. Dit is de Vitelliaanse legerplaats bij Narnia (zie Hist. III, 58).
166. Zit voor hen Hist. ii, 92; III, 55, 61; tv, II respectievelijk Hist. II, 29, 43; ni, 36, 55, 61; tv, II.
167. Urbinum, tegenwoordig Urbino, ligt in Umbrië.
168. Anagnia ligt ten zuidoosten van Rome in het gebied van de Hernici.
169. Sc. en hij zou alles bijeengenomen nog wel acceptabel geweest zijn.
170. Iuvenalia, spelen voor de voorname jeugd, die Nero had ingesteld en liet houden in zijn park op de rechteroever van de Tiber (zie Ann. /nv, 15; xv, 33; xvi, 21).
- 374

AANTEKENINGEN III, 69-72

171. *servitia ipsonim*; de ipsi zijn degenen die bezig zijn Sabinus op te hitsen. Vitellius had de senatoren levering van een bepaald gedeelte van hun slavenpersoneel opgelegd (zie Hist. III, 58), om met deze slaven zijn positie te verstevigen.
172. Vrij voor: *easdem illas adulationes pro Vespasiano fort* ('dan zouden diezelfde vleierijen ten gunste van Vespasianus zijn).
173. Cluvius Rufus, zie Hist. 1, 8; ii, 58; w, 43.
174. Ti. Catus Silius Italicus, geboren in 25 n.C., was de dichter van de *Punica*, een historisch epos. Onder Nero was hij consul, in 68; later werd hij stadhouder van Klein-Azië. Daarop trok hij zich uit het openbare leven terug, werd ernstig ziek en stierf in het jaar mo vrijwillig de hongerdood.
175. Van hier af tot het einde van dit caput gaat de vertaling verder in de *oratio recta*.
176. De Vitellianen zouden er na hun nederlaag niet in berusten dat Vitellius, door Vespasianus gespaard, als ambteloos burger ergens in een afgelegen oord zou zitten vegeteren: zij zouden hem na enige tijd toch weer in de politiek halen, met als gevolg: het opnieuw opleven van de burgeroorlog.
177. Zijn zoon Germanicus, zie Hist. iz, 59.
178. Dit is Lucius Vitellius, de intieme vriend van keizer Claudius, consul in de jaren 34, 43 en 47 n.C. Hij was een van de meest succesvolle politici van zijn eeuw. Na zijn dood kreeg hij een begrafenis van staatswege en op het Forum een standbeeld met de inscriptie: *pietatis immobilis erge prinápem*. Van 35-37 was hij legaat van Syrië. in deze jaren trad hij op tegen de Parthen, bracht Artabanus ertoe zich aan de Romeinen te onderwerpen en stelde orde op zaken in Judaea (zie Ann. III, 32). Te Rome was zijn reputatie minder briljant (zie Ann. vi, 32), maar niettemin koos Claudius hem in 47 als collega in het consulaat.
179. Met deze woorden richten de intieme vrienden van Vitellius zich als het ware tot de

keizer zelf.

180. Zie Hist. II, 64, 89.

181. 18 december.

182. Dit is de troon, of letterlijk: de zetel van de macht, het Palatium.

183. Zie Suetonius, Caligula 56 e.v.

184. Zie Suetonius, Nero 48.

185. Zie Hist. 1, 41.

186. Zie Hist. 5, 43.

187. Cn. Caecilius Simplex, zie Hist. II, 60.

188. De tempel van Concordia stond aan de divus Capitolinus, noordelijk van het Forum, bij de rostra aan de voet van het Capitool. in deze tempel vergaderde meestal de senaat.

189. Gelegen aan het Forum (zie Hist. II, 70).

190. in Sarren' vlam. De volksmeeting vond plaats voor de rostra (zie Suetonius, Vitellius 15). Langs de rostra loopt de Sacra via, noordwaarts naar het Capitool, zuidwaarts met een aftakking naar het Palatium. Men liet Vitellius derhalve alleen maar deze weg open.

191. cohortium, sc. praetoriamm et urbananint vigiluttogue (zie Hist. II, 64).

192. Uit de Germaanse troepen was door Vitellius een garde van 15 cohorten geformeerd (zie Hist. ii, 93). Hiervan waren 14 cohorten naar Mevania respectievelijk Narnia gedirigeerd (zie Hist. III, 55). Toen Vitellius naar Rome terugging, nam hij vermoedelijk 1 cohorte ter escortering mee, terwijl er 6 naar Campanië werden gezonden (Hist. III, 58) en er 7 te Narnia bleven. iii Hist. III, 78 wordt melding gemaakt van 3 praetoriaanse cohorten, aanwezig in Rome.

193. Namelijk onder pressie van de Germaanse cohorten.

194. arcem Capitolii. in de Oudheid werden de twee toppen van de mons Capitolinus onderscheiden als Capitolium en arx (zie Gellius v, 12: 'est autem etiam aedes Veiovis Romae inter arcem et Capitolium').

195. Verulana Gratilla werd onder Domitianus uit Rome verbannen, waarschijnlijk als vriendin van Arulenus Rusticus.

196. conntbia node is volgens Censorinus het tijdstip tussen avondschemering en middernacht.

197. ipsos, hij en de zijnen.

198. Namelijk nut ex sententie ent praeter spem.

199. Namelijk de zuidoostelijke helling van de zuidwestelijke heuvel.

200. De Capitolijnse heuvel had twee toppen: de noordelijke droeg de burcht, de zuidwestelijke het Capitool met de Jupiter-tempel. in het zadel tussen beide toppen, die van oudsher bebost waren, lag het asylum. - De aanval had plaats vanaf het Forum, was dus in eerste aanleg gericht op de zuidoostelijke ingang van het Capitool, langs de helling. De tweede stoot had plaats op de steilere westzijde, waar de trap die toegang gaf tot de Tarpeïsche rots, gelegen was.

201. Tarpeia nipes = saxiim (Tatpeium, de rotswand aan de noordwestelijke helling van de Capitolijnse heuvel.

202 aedibus, de Capitolijnse tempel: het meervoud duidt op de drie cellen, die van Jupiter, Juno en Minerva (zie Hist. 1, 86).

203. Porsenna (Porsena, Porsinna, Etr. purthne) was eerder een titel dan een naam. De Romeinse traditie herleidt zijn afkomst van Clusium, in Etrurië; maar Plinius zegt dat hij uit Vulsci stamt. Na de verdrijving van Tarquinius Superbus belegerde hij Rome; de stad werd overgegeven en Porsenna bleef er een tijd resideren.

204. in 391 v.C. namen de Galliërs bezit van Rome.

205. in de burgeroorlog van Sulla, 83 v.C.
 206. Cf. Livius 1, 38: 'et aream ad aedem in Capitolio Iovis, quam voverat bello Sabino, iam praesagiente animo futuram olim amplitudinem loci occupat fundamentis.'
 207. Van deze steun der bondgenoten is overigens niet veel bekend. Wel weet men dat Servius Tullius op de mons Aventinus een Diana-tempel heeft opgericht, als bondsheiligdom van de Latijnen en de Romeinen (cf. Livius 45; Tacitus, Ann. xv, 41).
 208. Zie Livius 1, 53. De opbrengst van de buit, veertig goudtalenten, besteedde Tarquinius Superbus aan het uitbreiden van de tempel van Jupiter. 209. gloria patrati operis.
 210. libertati; de Republiek, dus na het verdrijven van de koningen.
 211. Horatius Pulvillus (?) 509 of 507 v.C. (?) consul.
 212. Heraeus, Halm en Fisher geven 415 jaar; Burnouf en Wolff 425 jaar.
 213. in 83 v.C.

AANTEKENINGEN iii ,64-69

274. Lutatius Catulus, zoon van de overwinnaar van de Cimbren, leider van de partij van de Optimaten, wijdde de tempel in 69 v.C. en kreeg sedertdien de bijnaam Capitolinus.
 ais. Zie voor Cornelius Martialis Hist. ni, 70.
 216 Aemilius Pacensis was door Galba uit zijn commando als tribuun van een stadscohorte ontzet (cf. Hist. 1, zo), door Otho weer aangesteld en belast met een commando bij de expeditie naar Gallia Narbonensis (zie Hist. 7, 87; ii, 12).
 217. C. Quintius Atticus was, samen met Cn. Caecilius Simplex, consul suffectus voor de maanden november en december van het jaar 69.
 218 linea amictu. in die dagen waren er in Rome veel Isis-priesters, die in de tempel linnen gewaden droegen (byssus, ogaog), daar wollen kleren als onrein golden.
 219. Velabrum, een straat (wijk) in Rome bij de Aventinus, met vele fijne comestibleswinkels, eethuizen, bureaus waar koks zich verhuurden (cf. Hist. 1, 27). zzo Met een uitbeelding van zichzelf in de schoot van Jupiter.
 221. Genwnias sc. nalas, een naar de 'Fiber voerende trap, in de rotsen uitgehouwen, aan de noordwestelijke helling van de Capitolijnse heuvel, waarlangs men in de keizertijd de lijken van misdadigers sleepte om ze aan de roofvogels prijs te geven of in de Tiber te werpen (cf. Ann. III, 54; v, 9; VI, 2\$).
 222. Namelijk C. Quintius Atticus.
 223. Feronia is een Oud-Italische godin, volgens sommigen (o.a. Livius; cf. xxn, 1) een godin van de persoonlijke vrijheid, volgens anderen (o.a. Vergilius; cf. Aen. vii, 800) een godin van de lente, van het uitbottende groen en van de bronnen; zij wordt vaak geïdentificeerd met Juno of met Venus.
 224. Tarracina, zie Hist. os, 57 en aant. 153.
 225. Cf. Hist. III, 57.
 226. Idem.
 227. De Romeinen zagen niet graag vrouwen zich met militaire aangelegenheden bemoeien, vooral niet als zij dit deden uit frivoliteit of koketterie (zie hiervoor o.a. Ann. ii, 55; III, 33 en Hist. 1, 48; 0, 20).
 228. infami, sc. jactitandis delarionibus (cf. Hist. III, 38).
 229. Sedert de Iuliaanse kalender begonnen de Saturnalia op 17 december, vroeger op 19 december.
 230. Oriculurn heet tegenwoordig Otricoli; het is de zuidelijkste plaats van Umbrië en ligt aan de Tiber. Aldaar is de beroemde Zeus-buste gevonden die in het Vaticaan is te zien.
 231. arguerent (terugnam - 'betichtten dat', omdat in het Nederlands iii het begrip 'betichten

reeds voldoende subjectieve waarde besloten ligt, dat bij de vertaling *tarnquam* gevoeglijk achterwege kan blijven.

232. *vel dum regerit invidiam*: ofschoon Antonius de verantwoordelijkheid voor de brand van het Capitool op Mucianus met zijn weinig opportuun talmen schoof, droeg hij wel degelijk zelf schuld, want hij had geen gevolg hoeven te geven aan de beleidsfouten van Mucianus.

233. *Petilius Cerialis*, cf. *Hist. ni*, s9,

234. De *Via Salaria* (de zoutweg, omdat de Sabijnen het zout uit de zee langs deze weg naar hun land transporteerden [?]) liep vanuit Rome langs de Tiber naar *Fidenae* en vandaar in noordoostelijke richting door het land van de Sabijnen naar *Picenum*.

235. *Saxa Rubra*, een buurtschap aan de *Via Flaminia*, aan gene zijde van de pons *Mulvius* op ca. 6 mijl afstand van Rome.

236. *Fidenae* lag aan de linkeroever van de Tiber, aan de *Via Salaria*.

237. *prorumpere*; '[ten poorte] uit te stormen', omdat de Flavianen nog niet in de hoofdstad zijn, doch op korte afstand van Rome.

238. *L. Julius Arulenus Rusticus*, een stoïcijn die zich in 66 n.C. aanbood als volkstribuun verzet aan te tekenen tegen het senaatsbesluit over *Thrasea* (zie *Ann. xvi*, 26). in het jaar 94 publiceerde hij een geschrift waarin hij *Thrasea* endiens geestverwant *Helvidius Priscus* prees, en werd op grond hiervan op bevel van *Domitianus* gedood.

239. *legatorum rus*. De onschendbaarheid van gezanten is het meest noodzakelijke grondprincipe voor het volkerenrecht geweest; dit recht werd ook maar zelden door de barbaren geschonden (cf. o.a. *Ann. 1*, 39 en *Caesar, de bello Gallico or*, 9: '*legatos, quod nomen ad omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuisset, retentos*').

240. *C. Musonius Rufus* was in 65 door *Nero* verbannen (zie voor hem *Ann. xiv*, 59; *xv*, 71; *Hist. Ir, TO*, 40).

241. Over de *Vestaalse Maagden* hield, sedert *Augustus*, de keizer als *pontifex maximus* het oppertoezicht.

242. *heili commercia*, 'onderhandelingen over een wapenstilstand'; cf. *danger de mort* = 'levensgevaar'.

243. De *Mulvius-brug* - *ponte Molle* - was de noordelijkste Tiber-brug in Rome, waarover de *Via Flaminia* naar *Etrurië* liep.

244. *CE Hist. III*, 58, 79.

245. *Collina porta*. Deze bevond zich bij de *Quirinaalse* (= *Virninaalse*) heuvel; deze poort, ten oosten van het *Sallustius-park*, leidde naar de *Via Salaria* en de *Via Nomentana*.

246. Het *Sallustius-park* was door de geschiedschrijver *Sallustius* en zijn adoptiefzoon *Sallustius Crispus* aangelegd. Na de dood van *Sallustius Crispus*, in het jaar zo, ging het park over op *Tiberius*. Het lag ten oosten van de *Via Flaminia* en ten westen van de *Collijnse poort*, dicht bij de *Via Salaria*, op de *rollis hortorum*, die tegenwoordig *Monte Pincio* heet.

247. Hier merkt *Heraeus* op: '*cogitat Tacitus de exoletis et muliebria patientibus*'.

248. in 88 en 82 v.C.

249. in 87 v.C.

250. Dit waren de cohorten die *Vitellius* had afgedankt (zie *Hist. ii*, 67) en die nu voor *Vespasianus* vochten (zie *Hist. ii*, 82).

251. Wat de Flavianen uitroepen is verder, duidelijkheidshalve, in de directe rede weergegeven.

252. *CE Suetonius, Vit. 16*; '*confugitque in cellulam ianitoris, religato pro foribus cane, lestoque et culcita obiectis*'.

253. Luceria ligt in Apulia, tegenwoordig Lucera.

254. Vitellius' sterfdag is zo december 69 n.C. Volgens Tacitus en Suetonius is hij 57 jaar oud geworden. Dio Cassius geeft voor zijn leeftijd 54 jaar op, wat juist is.

255. Cf. Hist. m, 66.

AANTEKENINGEN III, 86-IV, 4 378

256. Op Vitellius:

Vitel, uw vaders faam bragt u alleen tot staat:

Maar vuidig, vadzig, geil en wreedt, van elk gehaat

Trof u de moordt, om 't leedt van 't gansche rijk te wreken;

Door 't slijk gesleurt, bespot en als een beest doorsteeken. (G. Brandt)

Vita ferox, mors foeda tibi, net digne, Vitelli,

Qui fseres Caesar: sic sibi fata placent.

Umbra tamen brevis imperii; quia praemia regni

Saepe indignus adit, non nisi dignus habet. (Aresonins)

VIERDE BOEK

1. Want rijzig gebouwde jongemannen hielden zij voor Germanen, die in groten getale in Vitellius' gelederen hadden gevochten.

z. Namelijk van de adel en de rijke kooplieden.

3. Cf. Hist. 1, 2: et quibus deerat ittimitus, per amices oppressi.

4. bonis artibus, metonymisch voor nobele eigenschappen, voortkomend uit rechtschapenheid van karakter.

5. Cf. Hist. III, 86.

6. in het jaar 69 was Domitianus 18 jaar.

7. Zie Hist. iii, 57, 76.

8. Zie Hist. iii, 36.

9. Bovillae lag aan de Via Appia op ca. 12 mijl van Rome.

in. Namelijk waarmee hij lafheid aan den dag legde.

1. Vertaald wordt: par vitiis fratri.

12. Lucilius Bassus, zie Hist. iii, 12.

13. Capua was een bolwerk van Vitellius geweest (cf. Hist. 151, 57).

14. Capua werd bestraft; daarentegen had Tarracina eigenlijk beloofd moeten worden, althans schadeloos gesteld, omdat Tarracina zwaar geleden had door de Vitellianen wegens zijn aansluiting bij de zaak van Vespasianus (cf. Hist. III, 77).

15. Cf. Hist. iii, 77.

16. Cf. Hist. 5, 47; iii 55.

17. Door Vindex respectievelijk Galba.

18. Door Vitellius.

19. Door Antonius Primus.

20. Vespasianus' missive was er sluw op berekend de gevoeligheid van de senaat te ontzien, daar hij niet de toon van een overwinnaar aansloeg maar, als ware de beslissing te velde nog niet gevallen, om de morele steun van de senaat vroeg.

21. praetura, sc. urbanae.

22. Om bij ontstentenis van zijn vader en broer hen te kunnen vervangen.

23. Het was destijds in Caecina's voordeel uitgelegd dat hij zich ervan had onthouden een schrijven te richten aan de senaat of aan de consuls (zie Hist. II, 55).

24. Omdat hij thans van Vitellius geen gevaar meer te duchten had.
25. Dit heeft betrekking op de inval van de Daciërs in Moesff , waartegen Mucianus optrad toen hij uit de Oriënt naar Italië oprukte (Hist. ii, 83; III, 46). Met de Daciërs waren de Sarmaten dikwijls verbonden (cf. Hist. rv, 54). - De AANTEKENINGEN IV, 44 379

triumphalia konden eigenlijk slechts verleend worden na een iesteon helium. Een overwinning op opstandige burgers of slaven gaf noch op een triomf, noch op een ovatie: recht.

26. Voor Helvidius Priscus, cf. Ann. zo, 28, 33, 35; Hist. ii, 91; ry, 4, 5, 6, 7, 9, 43, 53; Agr. 2, 45; Dial. 5.
27. Er is een hiaat in de tekst dat op diverse wijzen is aangevuld; Heraeus e.a. geven: *prompsit sententiam eet hononfitam in novum printipem, ita pro re public-a decoram. Athelationumfalsaaberant enz.* Vertaald wordt de tekst volgens Fisher: *prompsit sententiam ut honorifitane in honum principem, [...] falsa aberant enz.* (Bovendien worden de woorden *falsa aberant* vrij vertaald.)
28. De eerste maal in Hist. 11, 91.
29. Cluvia was een municipium in Samnium, bij Bovianum.
30. Carecini, Caracini, Kaqaxfivoi, KnaitEvoi, een kleine volksstam in NoordSamnium, met Aufidena als hoofdstad.
31. Primipilus is de eerste centurio van de manipel der triarii van de eerste cohorte van elk legioen.
32. *altioribus studiis*, de filosofie, in tegenstelling tot de *stadia civilia*, de retoriek en rechtswetenschap.
33. De stoïcijnen.
34. Bedoeld worden de *bona fortunae*, *bona externe*, *res extraneae*.
35. Sedert Augustus was de minimumleeftijd waarop men quaestor kon worden 24 jaar. Tacitus wil dus zeggen dat Helvidius Priscus nog zeer jong was.
36. Paetus Thrasea, CE Hist. II, 91; Ann. KIK 49; XVI, 25 tot 35.
37. *quando*, redegevend.
38. Cf. Ann. zo, 33 e.v.
39. Zie Hist. u, 53.
40. *Getertent*, met dit woord keert Tacitus terug naar het in caput 4 afgebroken relaas.
41. *a magistraat:us bangs* = de consuls.
42. *urnam*, cf onze uitdrukking: wie uit de bus zou komen.
43. Dat is Valerius Asiaticus.
44. Vanaf de woorden *serie et tune* tot aan het einde van het caput is de tekst weergegeven in de directe rede om de vinnigheden in de Nederlandse vertaling beter tot uitdrukking te laten komen.
45. Barea Soranus, consul designatus in 52 n.C., cf. Ann. xii, 53; Kan, zt, 23 e.v. en Hist. in, zo.
46. De redevoering van Marcellus is, omwille van de duidelijkheid, weergegeven in de directe rede.
- c. Dit is een steek onder water tegen Helvidius Priscus.
48. Titus Clodius Eprius Marcellus; hij werd geboren te Capua als zoon van nederige ouders. Voor het eerst horen wij van hem in het jaar 48 n.C., in welk jaar hij praetor peregrinus was. Als legatus Lyciae maakte hij zich aan afpersing schuldig, maar werd vrijgesproken. in 66 werd hij consul suffectus en in datzelfde jaar klaagde hij, te zamen

met Cossutianus Capito, de stoïcijn Paetus Thrasea aan, waarvoor hij van Nero een beloning ontving van vijf miljoen sestertiën. Van 70-73 was hij proconsul Asiae en werd bij zijn terugkeer voor de tweede maal tot consul suffectus benoemd. Zijn invloed bij Vespasianus groeide gestaag, tot 79, toen hij conspireerde met Caecina Alienus en
AANTEKENINGEN IV, 11-13 381

gedwongen werd suïcide te plegen. Hij bekleedde ook nog het ambt van augur, curio maximus en sodalis Augustalis.,

49 gilteriora mirari - qualescunque tol era te, hierbij is se gedacht en vertaald. so talen, is ter verduidelijking geparafraseerd.

51 Met deze woorden maakt Martellus als het ware alle senatoren en bloc tot medeplichtigen van zijn slaafse ogendienst.

52. Deze raad is een venijnige vriendelijkheid aan het adres van Helvidius en tevens een handige waarschuwing aan Vespasianus.

53 *quanvis egregiis* - de voortreffelijksten die ge maar wilt.

54. Het beheer van het *aerarium* is een ingewikkelde aangelegenheid. in 28 v.C. werd het beheer van de schatkist afgesplitst van de *quaestuur* en toevertrouwd aan twee *praefecti aerarii*, die uit de gelederen der oud-*praetoren* benoemd werden door de senaat. Sedert 34 v. C. liet vervolgens Augustus uit de *praetoren* in functie er twee bij loting aanwijzen die de titel van *praetorii aerarii* voerden. Dit werd bestendig tot het jaar 44, toen Claudius het bestuur van het *aerarium* teruggaf aan de *quaestoren*, die dit beheer drie jaar moesten uitoefenen en dan meteen *praetor* werden, dus met overspringen van de rang van *aedil* en *tribuun*. Onder Nero kwam het beheer van de schatkist weer in handen van *praefecti*, die direct door de keizer werden benoemd uit de gewezen *Factoren* (cf. o.a. Ann. XIII, 29). Na Nero's dood kwam de schatkist weer onder het beheer van *praetoren* te staan, zoals deze passage bewijst. Later, in de dagen van Nerva en Traianus, bleef het *aerarium* in handen van twee *praefecten*, gekozen uit de rangen der oud-*praetoren*.

55. 'bezuiniging' - *modum impensis* - of, zoals men dit op voorgang van onze regering in onze dagen - anno 1958 - met een lelijk en onwaarachtig woord noemt: 'bestedingsbeperking' - een huichelachtig eufemisme waarachter de afgedwongen bekentenis van het failliet van een onmachtige, destructieve politiek schuilgaat.

56 ...en die het te gelegener tijd tegen Helvidius zouden uitspelen door Vespasianus erop te wijzen dat Helvidius hem slechts een tweederangs rol had toegedacht bij het grote nationale werk: de wederopbouw van het Capitool. Het schijnt haast dat Helvidius een speciaal talent bezat om aanstoot te wekken bij de machthebbenden (cf. Ann. xvi, 33; Hist. ii, 91), hetgeen overigens minder tegen Helvidius dan tegen de machthebbenden in kwestie pleit.

57. C. Musonius Rufus, *Tusci generis* (Ann. xiv, 59), *magister Epicteti*, *nobilis philosophi Stoici* (cf. Ann. xv, 71; Hist. 1v, to en 40).

58 *Publius Egnatius Celer*, eveneens stoïsch filosoof, verrader van zijn vriend Soranus (cf. Ann. xvi, 32; Hist. tv, 7, 40).

59. *Barea Soranus*, cf. Ann. xii, 53; xvi, 21, 23.

60 *Silent leges inter arme*.

61 Vespasianus was nog niet in Rome.

62. Dit is *Lucius Calpurnius Piso*, consul in 57 tezamen met Nero, wiens raadsman hij was. in 69 was hij proconsul in Africa. Hij was de adoptiefzoon van C. Calpurnius Piso, die in 65 stierf als gevolg van zijn samenzwering tegen Nero.

63 *erantque... qui printipaugs Manen; ei famam circurndarent*. Het beeld is dat van een

kledingstuk dat iemand om de schouders wordt gehangen, zoals in het Grieks.

64. Valerius Festus heeft dit gedaan.

65. Julius Priscus, cf. Hist. ii, 92.

66. Alfenus Varus, cf. Hist. ni, 36, 55.

67. Zijn slechte reputatie raakte in vergetelheid.

68. Asiaticus, cf. Hist. ii, 57.

69. Slaven werden gefolterd en aan het kruis genageld.

70. Dat wil zeggen: het einde van het jaar 69, na Vitellius' nederlaag bij Cremona, in een periode dat zijn troepen voor een deel nog tegenstand boden. Hoe eerder deze troepen zouden worden overwonnen, des te eerder zou er, dacht men, aan de burgeroorlog een eind komen. Daarom vatte men de opstand van Civilis in Rome niet op als een ramp, daar Civilis voorgaf Vespasianus te ondersteunen.

71. Daar in de eerste plaats de Vitellianen de nederlaag leden.

72. De vreemde volkeren zijn de aan gene zijde van de Rijn wonende Germanen, de geallieerden zijn de stammen van de Bataven en die van Gallia Belgica.

73. De Chatten woonden in het tegenwoordige Hessen-Nassau en Oberhessen. Hun voornaamste centrum was Mattium.

74. Op deze plaats: het westen.

75. ministrant, omdat deze leveringen in Tacitus' dagen nog voortduurden.

76. tantum. Daarom heetten de Bataven !rib:denim expertes, en hierop gingen zij prat (cf. Gerrit. 29: 'nam [Batavil nee tributis contemnuntur nec publicanus attent]').

77. Onder Drusus, Tiberius en Germanicus.

78. Onder de regering van Nero bij de veldtocht van Suetonius Paulinus in 61n.C. (cf. Ann. xlv, 38).

79. Vertaald wordt: eraf et domi delectus eques; Heraeus geeft: suerat et domi delectus eques.

80. eques in tegenstelling met de zoëven genoemde cohorten.

81. De namen baren moeilijkheden: Iulius Paulus et Julius Civilis (Halm, Wolff, Fisher); Claudius Paulus et Julius Civilis (Burnout); Julius Civilis et Claudius Paulus (Heraeus). Nu wordt in Hist. i, 59 de naam Julius Civilis gegeven en een zusterszoon Julius Briganticus genoemd (zie Hist. rv, 70). Een andere zusterszoon heette Claudius Victor (zie Hist. tv, 33).

82. Fonteius Capito, cf. Hist. 1, 7, 58; III, 62.

83. Waarschijnlijk bij gelegenheid van de door Vindex geleide opstand in Gallie.

84. Quintus Sertorius was een aanhanger van Marius en een geducht veldheer die, toen Sulla de overhand kreeg, naar Spanje vluchtte en vanuit Spanje Sulla zware nederlagen toebreacht, totdat hij door middel van list werd gedood door Perpenna, in 72 v. C. Sertorius' macht in Spanje was zo groot, dat hij in dit gewest een 'tegensenaat' van 300 Romeinen vestigde en een school stichtte voor zoons van autochtone stamhoofden te Osca (Huesca).

85. Hannibal en Sertorius misten beiden één oog.

86. Cf. Hist. ii, 97.

87. Hordeonius Flaccus (c-f. Hist. 1, 9; ii, 57). Hij was door Galba tot stadhouder van Boven-Germanië benoemd. Vitellius had hem bij zijn opmars naar Italië het commando van de linkeroever van de Rijn overgedragen.

88. praesens- in een mondeling onderhoud, in tegenstelling tot missis sone ad eum Pnimi Anton ii

89. Igitur knoopt aan bij eadem Horeonius in caput 13.
90. ministri, hulpkrachten en werktuigen van de stadhouder; bedoeld worden de praefecten en centurio's.
- 91 specie epularum, cf. Germ. 22: 'de pace denique ac bello plerumque in convivii consultant.
92. Vanaf hier loopt de vertaling in de oratio recta.
93. Een gevolg van cliënten, vrijgelatenen en slaven.
94. Waarvan hij gebruik kan maken om aanklachten van de socii te berechten, om onrecht bedreven door lagere ambtenaren te straffen en de hebzucht en willekeur binnen de perken te houden. in deze retorische vraag spreekt Civilis zijn verlangen uit naar een legatus, se. consularis Caesaris pro praetore.
95. Geringschattend voor: veteranen (cf. Agr. 32: 'senum coloniae'; Hist. ii, 57).
96. Een andere vertaling die zeer goed past, zou zijn: laten wij niet bevreesd zijn voor de uitgeholde kaders der legioenen'. Want met Vitellius waren alleen al van de Beneden-Rijn 40.000 manschappen naar Italië meegetrokken. Vergelijk voor dit begrip inania legionum nomina, Hist. 11, 57: legionum nomina suppleteneur.
- 97 Namelijk dat deel van de Romeinen dat gekant is tegen Vitellius.
98. Een eufemisme voor: loopt het mis met de oorlog. Natuurlijk kan Civilis tegenover zijn stamgenoten niet openlijk erkennen dat de oorlog ook Ongelukkig kan aflopen.
- 99 Zij zijn als het ware door de leider van Vespasianus' partij, Primus Antonius, overgehaald tot een oorlog tegen Vitellius.
100. execrationibus, tegen ieder die de eed zou breken. Zweren was geen heilige handeling; eedbreuk druiste niet in tegen eerbaarheid. Waarborg voor het gestand doen van de eed was de ersecratio, het vervloeken van zichzelf als men zijn eed brak.
101. Caninefates, Canninefates, Cannanefates, Cannenefates. Zij woonden ten westen van de Bataven. Daar het Bataven-eiland aan de noordkant wordt begrensd door de Oude Rijn, moet men de Canninefaten lokaliseren in de duinstreek tussen Maas en Rijn (zie voorts Ann. tv, 73; xi, 18).
102. Cf. Hist. ii, 69.
103. Mogontiacum, stad van de Vangionen, tegenwoordig Mainz.
104. Cf. Germ. 37; Agr. 13. Na kolossale voorbereidende maatregelen waagde Caligula ten slotte slechts een belachelijke schijnaanval op Gennanië, om daarna Galliërs die hij voor Germanen uitgaf als krijgsgevangenen in zijn triomf te laten optreden (cf. Suetonius, Cal. 43 e v.).
105. De Friezen, Frisii, woonden aan de kust van de Noordzee tussen de monden van de Rijn, de Zuiderzee en de mond van de Eems.
106. Dit waren Gallische hulptroepen (cf. Hist. ot, 17).
107. Vertaald wordt: hiberna proxima accubantia Oceano innimpit. De overrompeling geschiedde van de landzijde en niet van de kant van de Noordzee, daar het de opstandelingen aan vaartuigen ontbrak (cf. Hist. tv, 17: naves quibus indigebant adepti).
- 108 De vestigingen bij Katwijk en Valkenburg waren al vernietigd. Hier worden bedoeld de meer oostelijk langs de Oude Rijn gelegen castella, zoals Matilo (Roomburg bij Leiderdorp) en Albaniana (Alphen a/d Rijn).
109. in dit geval bondgenotentroepen.
110. De Nervii's woonden in een gebied dat wordt begrensd door Schelde, Sambre en Dijle, overeenkomend met Belgisch en Frans Henegouwen en Belgisch Brabant. Naar het noorden toe reikte hun woongebied tot in de provincie Antwerpen en Nederlands Noord-Brabant. Zij vormden een krachtige stam, die 50.000 man in het veld kon brengen (cf.

Caesar, de bello Gallico u, 4, 8; vr, 2, 3).

111 De Tungren woonden ten oosten van de Nerviërs (cf. Hist. ii, 14).

112. oneraverah de wapenen waren hun meer tot last dan dat zij er profijt van ffidden.

113. Aan de zijde van de Romeinen.

114. houd prooi a flumine Rheno: vermoedelijk op een stroomgrondrug, waarop Eist ligt, en waarover misschien de weg van Nijmegen naar de Rijn liep. De slag moet hebben plaatsgevonden in de buurt van het tegenwoordige plaatsje Driel.

115. propugnatores, bEL8kTaL, zeesoldaten.

116. Geheel duidelijk is mij deze scheepsmanoeuvre niet: als men namelijk onderstelt dat de strijd aan het oosteinde van het Bataven-eiland plaatsvond (cf. Hist. tv, 13), dan moeten leger en vloot van de Romeinen tegen de vanuit het westen oprukkende vijanden front hebben gemaakt naar het westen, dat wil zeggen dat het Romeinse leger langs de rechteroever van de Rijn opgesteld moet zijn geweest en dat eveneens de vloot op de rechteroever van de Rijn moet hebben gelegen, met de voorstevens naar het westen, dit is de linkeroever van de Rijn, gekeerd (cf. obversis in hostem navibus). De puppes waren dus gekeerd naar de rechteroever van de Rijn. - Hiermee klopt, naar het lijkt, niet wat wij verder in dit caput lezen, namelijk dat de Bataven de (Romeinse) schepen met de achterstevens naar de hostili ripae draaien. De achterstevens lagen immers reeds naar de rechteroever van de Rijn gekeerd; en met de hostilis ripa kan, dunkt mij, toch alleen maar de Romeinse oever bedoeld zijn, ook al hierom omdat anders deze hele scheepsmanoeuvre averechts zou zijn geweest: de Bataven wilden immers met hun schepen buiten het bereik van de Romeinen komen en naar 'de vijand' (dat wil zeggen: naar hun stamgenoten op het Bataven-eiland) overvaren.

117. Dit zijn Germania inferior, superior en transrhenana.

118. CL Hist. tv, 15. Hieruit blijkt dat deze cohorten bondgenotentroepen waren.

119. Namelijk de officieren.

120. 'Om' niet finaal, maar fungerend als in een zegswijze gelijke deze' hij trok ten strijde, om nimmer weer te keren.

121. Vanaf hier tot aan de laatste alinea is dit caput vrij vertaald en in de oratio recta.

122. Cf. Hist. tv, ta: nec opibus... attritis eiros tantum armaque imperia ministrant.

123. Parafrase voor communes.

124. Niet met de mankracht van Italië zelf!

125. Cf. Hist. 1, 6 en aant. 24.

126. Cf. Hist. a, 51. De Aeduers en de Arverniërs, in vereniging met de Sequanen, ondersteunden Vinden.

127. De Arvemiërs woonden in het tegenwoordige Auvergne.

128. Namelijk de Treveren en Lingonen.

AANTEKENINGEN IV, 17-22 384

129. Verginius (cf. Hist. 1, 6, 8), onder wiens hulptroepen ook Bataven dienden, had bij Vesontio aan Vindex een verpletterende nederlaag toegebracht.

130. Civilis laat het hier voorkomen, en met opzet, alsof de Bataven van Gallische stam waren.

131 viguerit; een verzwakking van het begrip militaris discipline, een fijne nuance in Civilis' toespraak, die geen moment uit het oog verliest tot wie hij spreekt. 132. De iii Hist. iii, 15 genoemde Bataafse cohorten.

133 Midden april bij Bedriacum (cf. Hist. ii, 40, 43).

134 Een sterke retorische overdrijving, daar er sedert Augustus' zevende consulaat in 27

- v.C., toen hij in Gallië de census invoerde, een kleine eeuw verstreken was!
- 135 Zestigjaar, excusez du peu. De nederlaag van Quintilius Varus had plaats in het jaar 9 n.C.
136. in Castra Vetera, op de Fiirstenberg bij Xanten.
137. Ubiërs. Hun hoofdstad, Oppidum Ubiorum, heette sedert de stichting van de kolonie van Agrippina minor haar ter ere Colonia Agrippinensium = Keulen.
138. Namelijk over de Waal.
139. Civilis had terstond bij liet uitbreken van de troebelen de acht cohorten Bataven die in Mogontiacum lagen, met geheime boodschappen trachten te bewerken (cf. Hist. iv, 15). Voor deze gezanten de: Bataven hadden kunnen bereiken, waren zij op bevel van Vitellius naar Rome ontboden, om te vechten tegen Vespasianus (cf. Hist. ii, 97). Terwijl zij van Mogontiacum naar Rome voortmarcheerden, werden zij ingehaald door de bode van Civilis.
140. De mars van Mogontiacum naar Rome.
- 141 augeri equitum numerum, i.e. ut ex whortibus plures in equitum numerum allegerentur, omdat zij dan meer soldij kregen.
- 142 ministris, te weten: tribuni, praefecti en centuriones.
143. Cf. Hist. rv, 14.
- 144 intra taste, te Mogontiacum het 4e en 22C legioen; te Bonn het 1e legioen; te Novaesium het 16e legioen; te Vetera het 5e en 15e legioen.
- 145 transito, namelijk door het ommeland van Bonn en de Rijn-oever naar het eiland van de Bataven.
- 146 mandata, cf.: dit is het bevel van Lumey, op mijn eer.
- 147 fortunam proelii experiri, de fortuin van het gevecht te beproeven.
- 148 Dit zijn de Nerviërs en de Tungren.
- 149 mede.
- 150 sed ruin et suis plerique telfis interiere. -Dit zou ook opgevat kunnen worden als een b in sua tele ruendo.
- 151 Colonia Agrippinensium, Keulen, omdat aldaar een sterk garnizoen lag.
- 152 Cf. Hist. 1v, 18.
- 153 De Bructeren woonden tussen Lippe en Ems, ten noorden van de Marsen (cf. Germ. 33).
154. De Tencteren, in Caesars tijd met de Usipeten verbonden, waren beroemd om hun ruitery. Zij werden door de Romeinen verslagen en op de rechteroever van de Rijn teruggedreven (cf. Germ. 32, 33, 38).
- 155 Bedoeld wordt Germania Transrhenana.
- 156 Een municipium is een stad in Italië met een eigen bestuur maar onder toezicht
- AANTEKENINGEN IV, 22-26 385

van Rome, wier inwoners dezelfde munia ten opzichte van Rome hebben als de cruus Romanut. De keuze van het woord municipium wijst erop dat zich hier Romeinse burgers hadden gevestigd.

157. Namelijk bij een langdurige belegering.
158. De afbeelding van heilige dieren: beren, wolven, evers enz. (cf. Germ. 7). 159. Met betrekking tot de Romeinse veldtekenen en bewapening van de cohorten Bataven.
160. Bewapende Romeinen, namelijk de legioensoldaten, in tegenstelling tot de *lixaè*, die niet militair bewapend waren.
161. Namelijk de Friezen, Bructeren en Tencteren.

162. [volgde hij]: Heraeus geeft, in cursief, *secutus*; Wolff laat in de tekst iedere verbaalvorm weg en geeft in een voetnoot *profectunis* of *vecturus*; ook Burnouf plaatst geen werkwoord; Fisher wil invadit en plaatst dit in cursief; Halm plaatst geen verbaalvorm.

163. Het meervoud: een klein flottielje, wellicht.

164. Hij leed aan podagra (cf Hist. 1, 9).

165. De vertaling gaat over in de directe rede en is enigszins vrij.

166. 'Men', omdat de Latijnse tekst geheel in het passivum staat; bedoeld wordt kennelijk Hordeonius Flaccus.

167. *fraudem et datum obscure eoque inevitabilia*: bedrog en arglist zijn duistere dingen, enz.

168. Dit 'vervolgens' is ontleend aan de voorafgaande ablativus absolutus.

169. De bijnaam van Hordeonius was Flaccus: nu betekent *flacculus* 'slap', 'zwak'; *flacceo* 'verwelkt zijn' *fleceeseo* 'verslappen'; cf. Italiaans: *flaccato*, 'mat', 'moe', 'slap', in de volksmond meestal afgekort tot *fiacco*; Engels: *flaccid*, 'slap', 'zacht'; *flaccidity*, 'slapheid'; Frans: *flacridité* = slapheid als geneeskundige term; Spaans: *flara* = mager, en figuurlijk: zwak; *flaquear* = verslappen; *flaqueza*, in figuurlijke zin = zwakte.

170. Niet de inhoud van de brief zette kwaad bloed, maar het feit dat Vespasianus zich 'net een schrijven tot Flaccus richtte. Men zag er een poging in van de zijde van Vespasianus om Flaccus over te halen zijn partij te kiezen.

171. Namelijk de opstandige Germaanse stammen onder Civilis.

172. Namelijk over de andere volksstammen, minder machtig dan zijzelf.

173. i.e. *legionis x et vexillariorum legionum iv, XXII*.

174. Het tribune' is een verhevenheid, een stelling, in de legerplaats van waar af recht werd gesproken.

175. De aanhoudende droogte en de daaruit voortkomende lage waterstand had niet alleen de toevoer van graan bemoeilijkt, maar het ook de Germanen gemakkelijker gemaakt vijandelijke invallen te doen in de Romeinse provincie en dwong derhalve de Romeinen hun strijdkrachten in Germania inferior te versterken, waardoor er meer monden waren te vullen bij een toch al nijpend gebrek.

176. *Novaesium* lag ca. 2,5 km ten zuiden van Neuss, aan de Erft, op de linkeroever van de Rijn tussen Keulen en Krefeld.

177. Overigens slechts de depottroepen die daar achtergebleven waren (cf. Hist. ii, 100).

178. Gelduba is het tegenwoordige dorp Gellep, oostelijk van Krefeld, ca. 18 km ten noorden van Neuss. Het lag aan de Rijn.

AANTEKENINGEN IV, 31-35

387

179. De Cugemen zijn misschien de nakomelingen van de Sugambriërs die in het jaar 8 v.C. door Tiberius naar de linkeroever van de Rijn zijn gevoerd. Zij woonden aan de Niers, tussen de Ubiërs en de Bataven.

80. Hordeonius verbleef nog in *Novaesium*.

181. Gallus bevond zich te Gelduba.

182. De Menapiërs woonden in 69/70 ten zuiden van de Bataven, tussen de benedenloop van de Maas en de mond van de Schelde, dus in het midden en westen van Noord-Brabant en in oostelijk Zeeuws-Vlaanderen, tot in het Land van Waas.

183. De Morinen woonden tussen Schelde, Lijs en Oceaan (Noordzee), dus in West-Vlaanderen en Artois.

184. Gezien vanuit Rome.

185. Marcodurum is Merken, 8 km ten noorden van Dren aan de Roer, ten zuiden van Gulik; het ligt op een afstand van circa twee dagmarsen van Keulen.
186. Namelijk die in Castra Vetera waren ingesloten.
187. Simt! epulantes
188. conspituam, i.e. lignis accensis collustratam.
189. molientium, namelijk molientium valium scindere (cf. Hist. iv, 28).
190. praetoriae portae; deze poort lag gewoonlijk naar de vijand toegekeerd, of althans op de meest bedreigde flank; hier lag zij dis het westen en gaf toegang tot de vlakte.
191. Namelijk uit de katapulten.
192. Bedoeld wordt een zogenaamde tollen, een ongelijkarmige hefboom, draaiend om een horizontale scharnier aan een verticale balk. Werd de korte arm opgetild, dan ging de lange arm naar beneden. Hieraan was een kabel met haak bevestigd, waarmee de vijand als het ware werd opgevisd. Door de korte arm dan weer naar beneden te brengen, door er een naar beneden gerichte kracht op te laten inwerken, werd de vijand in de hoogte gehesen. Door de verticale balk te monteren op een draaibaar onderstel kon men de lange arm binnen de legerplaats zwenken: een soort mechanisme als bij onze kranen. Livius geeft een beschrijving van zulke door Archimedes geconstrueerde tollenones in lib. xxiv, 34.
193. De volgende technische terminologie dankt vertaler aan de heer J.L. Nadort te Amsterdam: Een hijskraan [anno 1958] kan vijf bewegingen maken: 1. rijden, dat is zichzelf op rails voortbewegen in het horizontale vlak; 2. hijsen, dat is een last loodrecht opheffen; 3. vieren, dat is een last loodrecht neerlaten; 4. wippen, dat is een neergelaten last in het horizontale vlak verplaatsen in de snijlijn die het horizontale vlak maakt met het vlak, gevormd door kraanarm en hijskabel; 5. zwenken, dat is een opgeheven last een deel van een cilindermantel (of een gehele cilindermantel) laten doorlopen, door de hefboomsarm waaraan de last hangt, een (deel van een) kegelmantel te laten beschrijven. Dit laatste is van toepassing op de tekst van caput 30.
194. Dus voor het einde van oktober 69; de slag bij Cremona viel op 31 oktober 69.
195. edicto se. consulari (cf. Hist. m, 31).
196. Alpinus Montanus, een Trevir (cf. Hist. m, 35) die later tot de partij van Civilis overging (cf. Hist. v, 19). De aanvoerders van de Flavianen hadden hem, toen zij na de slag bij Verona het overwonnen leger ontbonden, naar Germanië teruggestuurd, waar hij kon getuigen van de overwinning van de Flavische partij.
197. hint; als gevolg van de brief van Primus Antonius, van het edict van Caecina en van het relaas dat Montanus deed.
198. Te Novaesium.
199. Te Gelduba (Gellep) hadden Vocula en Herennius hun kamp opgeslagen (cf. Hist. tv, 26).
20. Hij mocht het niet langer doen voorkomen dat hij voor Vespasianus de wapenen opnam.
201. Julius of, volgens anderen, Claudius Paulus (cf. Hist. tv, 13).
202. Een diplomatieke zet van Civilis, geen lapsus linguae, analoog met de geslepenheid waarvan hij blijk geeft in Hist. tv, 17.
203. Namelijk onderworpen volkeren.
204. Asciburgium is het tegenwoordige Asberg, bij de linkerover van de Rijn tussen Neuss en Xanten, tegenover de uitmonding van de Roer. Het ligt enige kilometers van de rivier verwijderd (cf. Germ. 3).
205. De legerplaats te Gelduba.
206. Een wat wijdloperige vertaling van het onduidelijke zeugma terga in soos vertit.

207. De Vasconen (de huidige Basken) woonden ten tijde van de Romeinen in het tegenwoordige Navarra en ook benoorden de Pyreneeën; in de zesde eeuw kregen zij de heerschappij over een deel van Aquitanië, dat naar hen Gascogne heet.
208. Namelijk toen Galba stadhouder van Hispania Tarraconensis was.
209. Namelijk door Hordeonius.
zin Te Neuss bevond zich het hoofdkwartier van Hordeonius.
211. Te Mogontiacum lagen het we en xxne legioen.
212. *vestra perrupta*, onnauwkeurig voor *perruptum valium*.
213. Namelijk in *Castra Vetera*.
214. unde: het feit dat de Germanen de man onmiddellijk van kant maakten, was voor de Romeinen een bewijs dat hetgeen hij had verklapt de waarheid was.
215. Namelijk de belegerden in *Castra Vetera*.
216. Namelijk van de Romeinen.
217. Namelijk van *Castra Vetera*, waarin hij was binnengetrokken nadat hij de aanval van Civilis had afgeslagen.
218. Namelijk door zijn overwinning niet uit te buiten.
219. Maakte *Vocula* namelijk een einde aan de oorlog, dan werd hij weer subaltern officier, om nog maar te zwijgen van de buitenkansjes die hem de oorlog als zodanig opleverde. - Vergelijk voor deze insinuerende gedachtengang Ann. xv, 3: *habere quam gerere malebat*', waar dit van Corbulo gezegd wordt. Overigens dient te worden opgemerkt dat sabotage ten gunste van Vespasianus na de slag van Cremona geen zin meer had. *Vocula* spaarde slechts zijn door de vele gevechten afgematte soldaten.
- 220 De legioenen in *Gelduba* en *Vetera*.
221. Namelijk de *lixae*, *calones* en *milites invalidi*, die uit de *canabae* naar het kamp waren gevlucht.
222. De Rijn.
223. Van zijn val van het paard (cf. Hist. tv, 34)-
224. *viarum angunsta*: het terrein tussen Gellep en Xanten kent geen bergpassen.

AANTEKENINGEN IV, 26-31

386

Vermoedelijk bedoelt Tacitus hier iets als de veenbruggen, *pontes longi*, waarover hij spreekt in Ann. i, 63.

225. *Vocula* trok zover naar het zuiden terug, omdat de Rijn in handen van de opstandelingen was en omdat proviand slechts uit het zuiden te krijgen was. De verbinding met *Gelduba* was op den duur toch niet intact te houden, reden waarom hij *Gelduba* opgaf en zijn troepen stroomopwaarts concentreerde. *Vetera* bleef gehandhaafd met een zwakke bezetting en werd voorzien van levensmiddelen.

226. Sommige teksten plaatsen deze woorden tussen haken, andere geven deze woorden heel niet. Hierdoor wordt het onduidelijk wie 'hij' is: Civilis of *Vocula*.

227. Uit hetgeen er te lezen is in Hist. iv, 58 kan men afleiden dat *Vocula* wordt bedoeld.

228. *donativum*, een gratificatie aan de soldaten die werd toegekend door de nieuwe keizer bij zijn troonsbestijging.

229. Hij lag met het hoofdkwartier in *Novaesium*.

230. Hun wantrouwen tegen Hordeonius was van oude datum (cf. Hist. 1, 54). Hij bevond zich te *Novaesium*.

235. Dit zijn de legio *w-Macedonica* en de legio *xxii-Primigenia*.

232. Deze gebeurtenissen vallen dus na 20 december 69.

233. De Usipeten - Usipii, Usipetes - woonden ten zuiden van de Tencteren op de rechteroever van de Rijn, tussen de Sieg en de Lahn, of aan weerszijden van de Lahn.
234. De Mattiaciërs waren een met de Chatten verwante stam. Zij woonden tussen Main, Rijn en Lahn (cf. Germ. 29).
235. Sporen van deze wal, die zich van Eich, bij Andernach, over het Laachermeer door de Eifel, tot in het Luxemburgse uitstrekt, zijn nog bewaard gebleven.
236. Cf. Hist. iv, 55, 69 e.v.
237. Vespasianus was de eerste maal consul suffectus in het jaar 51 onder Claudius.
238. L. Calpurnius Piso, cf. Hist. iv, 48; Ann. mix, 28, 31; xv, , 18.
239. Sextus Iulius Frontinus (30-104) was praetor urbanus in 70 en consul suffectus in 73. Na zijn consulaat werd hij benoemd tot gouverneur van Britannië (vermoedelijk van 74-78), waar hij de Siluren onderwierp. Hij was de auteur van een strategisch werk, de re militari dat verloren is gegaan; maar vier delen van een ander werk van zijn hand, Strategemata, bestaan nog. Onder Nerva, in 97, was hij curator aquarum; in deze periode schreef hij de inluis urbis Romae, voltooid onder Traianus. Hij stierf als augur en werd in deze waardigheid opgevolgd door Plinius de Jongere.
240. Dit zijn Sohaemus, Antiochus, Herodes Agrippa (cf. Hist. 11, 81).
241. Tettius Iulianus was legaat bij het vee legioen (Claudiana); vervolgd door de stadhouder van Moesië nam hij de vlucht (cf. Hist. ii, 85).
242. Plotius Griphus, cf. Hist. III, 52.
243. Hormus, cf. Hist. III, 12 en 28.
244. eiurare: dat is de zuiveringseid afleggen, wat een magistraat deed bij zijn aftreden.
245. ultra adem, verder (of langer) dan op het slagveld. 'Voorder dan in de spitse'- Hooft.
246. Scribonianus Crassus was de oudere broer van de door Galba geadopteerde Piso (cf. Hist. i, 47).
247. Vertaald wordt moribus, niet ntaiodbus.
248. Met een toespeling op zijn illustere Ahnengalerie, al was dan ook in letterlijke zin Piso geen voorouder van Scribornanus Crassus.
249. Piso.
250. Voor Cluvius Rufus, zie Hist. ii, 65.
- 25r. tribunatus, het ambt van tribunes militum; praefecturae, het ambt van praefectus alanim, cohortium anxiliarum, fabrondn; enz.
252. Een ander oordeel over Antonius Primus geeft Tacitus in Hist. ii, 86. Maar vergelijk ook wat er gezegd wordt in Hist. iv, 80.
253. Septima Galbiana.
254. in Pannonië.
255. tertia Gallica. Het lag in Syrië (cf. Hist. 1, 79).
256. Op Domitianus:
 Hactenus edideras dominos, gens Flavia, iustos;
 Cur duo quae dederant tertius cripuit?
 Vix tanti est habuisse illos, quia dona bonorum
 Sunt brevia; aeternum, quae nocuere, dolent. (Antonius)
- Domitiaan, tyran, die, zonder mededoogen,
 'T geen Nero slechts gebodt, beschoude met uw oogen;
 Al wie uw wreedtheid zag, en loosde traan of zucht,
 Most, strax bij IJ in 't oog, om hals, of op de vlucht. (G. Brandt)

257. Domitianus.

z58 Curtius Montanus had door zijn satiren Nero's jaloezie als dichter gewekt. Hij werd aangeklaagd door Eprius Marcellus, maar omwille van zijn vader door Nero begenadigd (cf. Ann. xvi, 28, 29, 33).

259. Dit senaatsbesluit kwam niet erg gelegen, omdat juist in deze tijd L. Piso werd gedood als gevolg van zijn dubbelzinnige houding (cf. Hist. iv, 48 e.v.). Het tijdstip was derhalve niet opportuun om diens geslacht eer te bewijzen.

260. fastos, lijst van de dies Jasti; kalender met opgave van alle gedenkdagen en feesten van het jaar.

261. Men had bijvoorbeeld onder Nero de namen van enkele maanden van het jaar veranderd: Neroneus (april), Claudius (mei), Germanicus (juni). Voorts had men voor keizers en prinsen spelen ingesteld en in de jasti opgenomen.

262. Cl'. Hist. iv, 9.

263. honor, dit is de praetoria dignitas.

264. Cf. Hist. 1v, 10.

265. Musonius wordt geprezen als kampioen, niet van zijn eigen zaak maar van die van een braaf man, wat hij als filosoof terecht behoorde te doen.

266. Demetrius, een vriend van Thræsea (cf. Hist. xvt, 34), werd later door toedoen van Mucianus met andere filosofen uit Rome verbannen, omdat zij politiek gevaarlijk schenen.

267. Namelijk om zich naam te maken.

268. Junius Mauricus, broer van Arulenus Rusticus, wordt door Plinius als 'vir gravis, prudens, multis experimentis eruditus' geprezen. Hij werd in 93 verbannen en door Nerva teruggeroepen.

269. in tegenstelling tot deze hogere staatsambtenaren in de senaat - vanaf de rang van quaestor - die, zonder daartoe te zijn uitgenodigd door de voorzit-

AANTEKENINGEN IV, 41-43 390

ter van de senaat die het stemuitbrengen regelde, het woord konden nemen om hun sententie kenbaar te maken.

270. Dit zijn de gebroeders Rufus en Proculus Scribonius, die in het jaar 58 de in Puteoli uitgekomen onlusten bedwongen (cf. Ann. xIII, 48) en die later stadhouder zijn geweest in Germanië. Tijdens zijn 'kunstreis' door Griekenland, iii 67, liet Nero hen bij zich komen en dwong hen zelfmoord te plegen.

271. Vibius Crispus (cf. Hist. ii, 10 en Ann. xiv, 28); hij was blijkbaar niet zuiver op de graat.

272. Vipstanus Messafifia had de veldtocht als militair tribuun meegemaakt aan het hoofd van het zevende legioen Claudiana (cf. Hist. III, 9).

273. Sedert de dagen van Augustus 25 jaar.

274. M. Aquilius Regulus had zich onder Nero met aanklagerspraktijken afgegeven. Zo heeft hij onder anderen M. Licinius Crassus Frugi - een broer van L. Piso Licinianus -, die in 64 n.C. consul was geweest, van majesteitsschennis beticht en in de dood gedreven. Iets dergelijks deed hij met Servius Cornelius Orfitus, die onder Claudius in 51 consul was, dezelfde die later onder Nero het voorstel deed tot verandering van de namen der maanden (cf. Ann. xvi, 12). Na de dood van Domitianus bond Regulus een weinig in, doch bleef niettemin een gevaarlijk man.

275. sponte. De Cod. Med. geeft 'sponte e xsc': Heraeus wil, op voorgang van Joh. Muller, de lezing sponte Cacsaris aanvaarden, waarop dan de repliek zou zijn de woorden die Curtius Montanus iii zijn bestrijdingspleidooi bezigt: hoc certe Nero non toegit.

276. Piso was de broer van M. Licinius Crassus en derhalve had Regulus hem als wreker te duchten.
277. smout; Montanus wil zeggen dat Regulus als gevolg van zijn armoede niets van Nero had te vrezen.
278. *exjimere rei publicae*, dat is ten koste van het welzijn, van de existentie van de staat.
279. Crassus en Orfitus waren oud-consuls.
280. *eadem mina*; het equivalent voor mina - val, het instorten, ongeluk, ruïne, ondergang - past niet in het Nederlandse taaleigen.
281. *instincta sit*; in het Nederlands kan men zeggen: goed beslagen ten ijs komen; maar een Romeins paard op scherp op een ijsvlakte in Italië (!) of een Romein op schaatsen - het is als beeld wat al te kras.
282. *Eprius Martellus*, cf. *Hist.* ii, 53.
283. *Vibius Crispus*, cf. *Hist.* II, to.
284. *infelix*; wanneer zij geen succes oplevert.
285. Vertaald wordt *mores*. De betekenis van Montanus' woorden is ongeveer deze: het afschrikwekkende voorbeeld dat wij in Regulus zullen stellen, zal langer werken om onverlaten af te schrikken dan het voortreffelijke karakter, het gematigde gedrag (*mores*) van *Vespasianus*, een oud man die over weinige jaren zal zijn gestorven.
286. Een ontorende executie: ranselen, daarna onthoofden.
287. *Helvidius Priscus*, cf. *Hist.* ii, 5, 6.
- 2.88. *Eprius Martellus*, cl. *Hist.* II, 6.
289. *Cluvius Rufus*, *ex-consul*, die Nero op zijn kunstreis door Griekenland had vergezeld. Galba benoemde hem tot zijn opvolger als stadhouder van Hispa-
- AANTEKENINGEN Tv, 43-48 391

nia *Tarraconensis*, in 68. Hij was meer staatsman dan veldheer, rijk en beroemd als redenaar. Hij heeft zich nimmer met verklikkerspraktijken afgegeven. Hij schreef *historiae*, die waarschijnlijk met *Caligula* zijn begonnen en met *Vitellius* afgesloten. Dit werk was, naast de geschiedkundige geschriften van *Plinius de Oudere*, een van de voornaamste bronnen waaruit *Tacitus* heeft geput.

290. *nfinine*, se. *delationum*.
291. *regna*, een hatelijk woord en bijzonder gevaarlijk in de mond van een delator.
292. *Domitianus*.
293. Cf. *Hist.* ii, 6.
294. *Octavius Sagitta* was volkstribuun in 58 n.C. Hij was tot verbanning veroordeeld, op grond van de *lex Camelia de sicariis et veneficis*, wegens een liefdesaffaire waarvan *Tacitus* het relaas doet in *Ann.* XIII, 44.
295. *Antistius Sossianus*, *praetor* in 62 n.C., had smaadliederen gemaakt op Nero. Hij werd veroordeeld tot deportatie en zijn vermogen werd geconfisqueerd (zie *Ann.* xlv, 48).
296. *easdem*.
297. *Sena Julia*, tegenwoordig Siena.
298. *praesenti*.
299. *Antonius Flamma* was stadhouder geweest van *Creta*, waartoe ook *Cyrene* behoorde. Hij had zich laten omkopen tot het uitspreken van doodvonnissen.
300. De *Cyrenensers* dienden vaak aanklachten tegen hun ambtenaren in (cf. *Ann.* 70; xtv, 18).
301. Indien *Flamma* zich alleen aan afpersing had schuldig gemaakt, zou zijn zaak gediend hebben voor het college der *recuperatores*; maar aangezien hij zich had laten omkopen om

doodvonnissen te vellen kreeg zijn proces een crimineelrechtelijk karakter.

302. CC Hist. ii, 67 en 82.

303. Met het vooruitzicht van een schappelijker dienst als praetorianen, die dagelijks twee denarii soldij beurden.

304. Dit zijn de vexillarii.

305. Die bij Namia en Bovillae hadden gecapituleerd (cf. Hist. m, 63; tv, 2).

306. Cl. Hist. tv, 2.

307. De normale dienstdienst voor een praetoriaan was 16 jaar; de legioensoldaten dienden 20 jaar.

308. Pompeius Silvanus was consular legaat van Delmatië (cf. Hist. 11,86; nt, so).

309. consulatus; het ambt van consul. Maar men kan niet het ambt van consul tenietdoen, wel de benoeming tot dit ambt.

310. Vitellius had een reeks benoemingen uitgedeeld aan vriendjes die hij consul wenste te maken, voor een periode van tien jaar in de toekomst (cf. Hist. ns, 55, en voor de politieke belangstelling van Vitellius Hist. ii, 91).

311. Jimus certiorum is de teraardebestelling op staatskosten (finis publicum), derhalve een erebegrafenis; in de tijden van de Republiek hadden de censoren voor de orde van de plechtigheden te zorgen (cf. Ann. rv, 15; VI, 27; xIII, 2).

312. Over heijammerlijk einde van Flavius Sabinus, de oudere broer van Vespasianus, vindt men een en ander in Hist. m, 74.

313. Marcus Iunius Silanus, consul in 19 n.C., was bekend om zijn welsprekendheid. Hij had een dochter, Claudia, die Tiberius uithuwelijkte aan C Caesar

AANTEKENINGEN IV, 48-51

392

Caligula, in het jaar 33. Later dwong Caligula zijn schoonvader tot zelfmoord (zie Ann. 11, 59; III, 24, 57; V, to; Vy 20; Agr. 4; Suetonius, Caligula 23).

314. Ruzies over bevoegdheden, rang, ressort enz.

315. De legaten behielden hun functie zolang het de keizer behaagde; de proconsuls behielden hun ambt slechts een jaar.

316. aemulandi aura.

317. De proconsuls voelden er weinig voor door de legaten bij wantrouwige keizers te worden zwart gemaakt.

318. Valerius Festus (Hist. ii, 98) was bevelhebber van het legio iii-Augusta iii 69 en 70. iii 71 werd hij consul; in 72-73 was hij curator alvei Tiberini et riparum, daarna legaat in Pannonië en ten slotte, van 79-80, in Spanje.

319. Claudius Sagitta was een Vitelliaan.

320. alae Petrianae (zie voor deze cavalerie-eenheid Hist. 1, 70).

321. Clodius Macer (cf. Hist. 1, 7, 73; ii, 97).

322. idem.

323. Baebius Massa behoort met Metius Carus en Messalinus tot de beruchtste delatores onder Domitianus. in 93 wordt hij door de bewoners van de provincie Baetica wegens afpersing aangeklaagd, bij monde van Plinius de Jongere en Senecio, en veroordeeld. Toch oefende hij ook nog later zijn fatale invloed uit (zie over hem Agr. 45).

324. Metonymisch voor causas.

325. Tijdens de terreur van Domitianus.

326. Adrumetum, tegenwoordig Susa, een oude Fenicische kolonie aan de kust ten zuiden van Carthago.

327. Het hoofdkwartier van het legioen bevond zich te Theveste (Tebessa) op de grens van de proconsulaire provincie Africa en Numidië.
328. Oea (= civitas Oeensis), tegenwoordig Tripoli, oorspronkelijk een Sicilische kolonie.
329. Leptis minor, tegenwoordig Lemta, lag ten zuiden van Adrumetum; het is de vaderstad van keizer Alexander Severus.
330. Garamanten, een volksstam wonende in de oasen ten zuiden van de Syrten, in het tegenwoordige Fezzan (cf. Herodotus iv, 174, 183-184).
331. Door de Garamanten.
332. Namelijk auxiliarium (cf. Hist. tv, 48).
333. inaccessa mapalintn; de beschrijving van deze napatio vindt men bij Sallustius, lug. 18, 8: 'ceterum adhuc aedificia Numidarum agrestium, quae mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta quasi navium carinae sunt.'
334. Op Vespasianus:
 Quaerendi adtentus, moderato commodus usu,
 Auget nec reprimit Vespasianus opes,
 Olim qui dubiam privato in Tempore famam,
 Rarum aliis, princeps transtulit in melius. (Ausonius)
- Vespasiaan, gij hebt, ter hoogheit opgetoogen,
 Elk, die noch twijfelde aan uw faam, door deught bedroogen,
 Den Staat door heldendain en zuinigheit herstelt;
 En storft al staande in 's rijks bestier gelijk een heldt. (G. Brandt)
335. Waar, hoe en wanneer, zie Hist. III, 85. Vespasianus vertoefde te Alexandrië (cf. Hist. iii, 48; iv, 81).
336. Vologesus (Volog(a)ses) was koning van de Parthen; hij stamde uit het Huis der Arsaciden en was de zoon van Vonones (cf. Ann. tm, 14); hij kwam onder Claudius aan de macht (cf. Ann. xii, 44). Vologesus had twee broers, Tiridates, onderkoning van Armenië, en Pacorus, onderkoning in Medië.
337. CL Hist. IV, 2.
338. Namelijk van Egypte naar Iudaea, om Jeruzalem te gaan belegeren.
339. Namelijk Domitianus.
340. Sc. al zijn wij dan ook maar met ons beiden; cf. Ovidius, Metam 'nos duo turba sumus'.
341. 'Vriendschap', metonymisch voor anticos.
342. transferri, overgaan, namelijk op anderen.
343. L. Vestinus, door Claudius als financieel expert zo hoog gewaardeerd.
344. Haruspices, oorspronkelijk Etrurische waarzeggers, die uit de ingewanden van dieren voorspelden hoe kwade voortekenen - zoals misgeboorte, het inslaan van de bliksem enz. - weer konden worden goedge maakt.
345. in de buurt van Ostia.
346. Dat is op 21 juni.
347. fausta nomina, zoals Valerius, Salvius, Faustus, Victor, Longinus, Statorius enz.
348. Lauriertakken, mirtetakken, wijnstok, takken van beuk, eik, olijf enz.
349. Ti. Plautius Silvanus Aelianus was een jongere broer van Plautus Silvanus, praetor in het jaar 24 (cf. Ann. nr, 22), en van A. Plautius, die in 29 consul suffectus was, dezelfde die in 43 de expeditie naar Britannië commandeerde en die de eerste stadhouder van deze provincie is geweest.
350. suovetaurilia waren zoen- en reinigingsoffers die aan Mars werden gebracht,

bestaande uit een everzwijn, een ram en een stier.

351. tete, de ingewanden (hart, long, lever, milt) als offer.

352. praedixere: het prae- is weergegeven door het plusquamperfectum 'hadden'.

353. Er werd dus enigszins de hand gelicht met de waarschuwing van de haruspices: nolle deal 'maart veteranen) formam.

354. interim, niet alleen temporeel, maar ook enigszins causaal.

355. Civilis had het aanvankelijk doen voorkomen alsof hij voor Vespasianus tegen Vitellius de wapenen opnam.

356. Namelijk even ongunstig.

357. in werkelijkheid had er slechts een inval van de Daciërs in Moesië plaatsgevonden.

358. De druiden zijn Gallische priesters wier met mensenoffers verbonden godsdienst door Claudius was vervolgd. Zij bliezen door hun religieus fanatisme de vonk van de nationale onafhankelijkheidsdriften aan.

359. Namelijk uit Rome, om hun eigen stammen tegen Vitellius op te zetten.

360. Namelijk uit Rome.

361. Cf. Hist. 1v, 36.

362. Julius Classicus had de campagne tegen Otho meegemaakt onder Fabius Valens (cf. Hist. Ia, 14).

364. De Lingonen woonden ten westen van de Vogezen, op het plateau van Langres, in de buurt van het tegenwoordige Dijon.

AANTEKENINGEN IV, 55-60 394

365. Namelijk het gedeelte tussen Nahe en Moezel.

366. Iets wijdlouperig vertaald, omdat ac tarnen in zijn adversatieve betekenis, strikt genomen, alleen op quidam Ubionrm kan slaan.

367. Vocula bevond zich te Mainz (cf. Hist. iv, 37).

368. Cf. Hist. w, 18.

369. De Nerviërs woonden in het tegenwoordige Henegouwen.

370. De Baetasiërs woonden tussen de Nerviërs en de Tungren, in Belgisch Brabant.

371. De Marsacen (volgens Grimm hangt het woord samen met Mars, dus Marsbewoners??) woonden tussen de Rijn- en Schelde-mondingen, op de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden.

372. Hoofdzakelijk de Treveren en de Lingonen.

373. paria sc. per n:temt:dos (cf. Hist. rv, 55).

374. Namelijk het eerste en het zestiende.

375. Over de opstand van de Aeduers en Treveren onder Julius Sacrovir en Julius Florus in .21 n.C. zie Ann. ii 40-46.

376. Vindex, cf. Hist. t, 6.

377. Cf. Hist. I, 8, 51.

378. induisse en even verder exuti: 'omkleed' - 'ontbloot'.

379. in Novaesium waren de winterkwartieren van, het zestiende legioen.

380. De Latijnse tekst staat niet geheel vast; de vertaling volgt de lezing: ut - flagitium incognitum - Romans exercitus in externa verba iurarent.

381. De rede van Vocula is weergegeven in vrije bewerking.

382. praelium et acies als hendiaduoïen opgevat.

383. Bijvoorbeeld de Saguntijnen.

384. Het vijfde en het vijftiende legioen.

385. Cf. Hist. Iv, 36.

386. sed est; korte formulering voor: maar ook dán is er nog geen reden tot afvalligheid, want dan hebt gij nog altijd uw wal, enz.
387. Nauwkeuriger ware achthonderddrieëntwintig.
388. et sine noxa: de Romeinse soldaten zouden een zware schuld op zich laden indien zij ertoe meewerkten dat de legerplaats door Tutor en Classicus werd ontwijfd en geschandvlekt. Wanneer zij bijtijds tot berouw inkeerden, kon deze tiara voorkomen worden.
389. Tacitus' brachylogie maakt een korte weergeving in het Nederlands onmogelijk: cf. Hoofds letterlijke vertaling: 'verscheidener wijze werdt de reede opgenomen, tussen hoope en vreez, en schaamt', waartegen vertaler ernstige bezwaren heeft.
390. sumptis Romani imperii insignilms, i.e. paludamento purprireo et lictoribus nm fascibus.
391. De resten van het eerste en het zestiende legioen.
392. altfis ordinibus; Classicus bevorderde Longinus niet meteen tot primipilus, maar liet hem in een snel tempo van gewoon soldaat, via tussenliggende rangen, opklimmen tot deze hoge rang.
393. Het vierde en het tweeëntwintigste legioen.
394. Namelijk de eed op het Gallische rijk.
395. Namelijk in Castra Vetera.
396. Deze talons werden slaven.
397. Sc. van Vetera.
398. Transrhenani.
399. Ditzelfde vertelt Tacitus van de Chatten, een met de Bataven verwante stam (cf. Germ. 30).
400. Het roodverven van de haren melden ook andere schrijvers, cf. Martialis 33: 'fortior et tortos servat vesica capillos / et mutat Latias spuma Batava comas', en cf. C. Plinius, Natur. Hist. xxvm, 12: Item sebum caprinum cum calce, aut fimum ex aceto decoctum, testesque vulpini. Prodest et sapo: Gallotum hoc inventum rutilandis capillis, ex sevo et cinere. Optimus fagino et caprino, duobus modis, spissus ac liquidus: uterque apud Germanos maiore in usu viris quam foeminis.' Voor de natuurlijke kleur van het haar bij de Germanen (nihilis), cf. Agr. 1; Germ. 4.
401. Namelijk een heerschappij over de geesten.
402. Vindonissa is het tegenwoordige Windisch, bij de samenvloeiing van Aare en Reuss. Daar lag het dépot van het eenentwintigste legioen, het gros waarvan onder Caecina naar Italië was getrokken (cf. Hist. b 61).
403. Colonia Treverorum. De hoofdplaats van de machtige stam van de Treveren werd vermoedelijk onder Claudius of in het begin van Nero's principaat tot Romeinse kolonie verheven en was later onder de naam Augusta Treveromm de hoofdstad van de provincie Belgica prima. Het is het hedendaagse Trier.
404. pearniam... sibimet ipse cirnimdare. Zij staken het geld in hun gordels, cf. Suetonius, Vit. 16: 'ubi quum deserta omnia reperisset, dilabentibus et qui simul erant, zona se aureorum plena circumdedit'.
405. Dit zijn de medaillons niet portretafbeeldingen van de keizer, die bevestigd waren aan de stangen of aan de schachten van de veldtekenen.
406. Dit is het eerste legioen.
407. Opgemerkt dient te worden dat Trier in 69/70 nog niet ommuurd was.
408. Hij mocht wonen in het huis van een overheidspersoon, dus behoefde hij niet te verblijven in de carcer.

409. Tencteren, cf. Hist. rv, 21 en aant. 554.
410. mandata zijn slechts lastgevingen aan de missis legatis; aan de gemeenteraad van Colonia Agrippinensium zijn het voorstellen waarop de Agrippinensers slechts zeer ten dele ingaan, zoals blijkt uit Hist. iv, 65, 79.
411. Vrij voor: redisse vos in corpus nomenque Germaniae. Wat dit nomenque Germaniae betreft: zij gingen zich weer Ubiërs noemen, naar het schijnt, en wilden niet langer Agrippinensers genoemd worden.
412. Mars komt overeen met de Oudgermaanse god Zui (Zio), Tiuz, Tiw.
413. sub custode et pretio; als vreemden binnen de muren van Colonia Agrippinensium kwamen, stonden zij onder politietoezicht en moesten tol betalen.
414. Het gebied van de Ubiërs reikte zuidwaarts tot dat van de Treveren, bij Andernach, noordwaarts tot aan de Gugernen.
415. Dat is: dan zult gij onafhankelijk zijn, zoals de anderen.
416. dim; overdreven, want dit koloniseren gebeurde in het jaar so n.C., toen Claudius veteranen als kolonisten naar Oppidum Ubiorum zond. De Libiërs versmolten met deze kolonisten tot Agrippinensers.
417. De Sunucen waren de westelijke naburen van de Ubiërs.
418. Claudius Labeo, cf. Hist. rv, 56.
- AANTEKENINGEN IV, 68-72
- 397

438. Het achtste legioen kwam uit Moesië, het elfde uit Delmatië; het eenentwintigste 'Rapax' was in Vindonissa gelegerd; het tweede kwam uit Italië, het is het gereorganiseerde legioen-Adiutrix.
439. De Penninische Alpen liggen tussen Wallis en Noord-Italië (de Grote Sint-Bernard); de Cottische Alpen scheiden Piemonte van de Dauphiné.
440. De Mons Graius is de Kleine Sint-Bernard.
441. reverentia fideque, opgevat als hendiaduoïn, evenals perieulo ad meug.
442. Cl. Hist. 5, 8.
443. undè bis auspiciumque peteretur. Er was niet gemakkelijk iemand te vinden van zulk een autoriteit dat men aan hem het iustum imperium et auspicium kon ontleen; want bij de Romeinen berustte de summa imperii bij de keizer, in wiens hand ook het hts auspiciorum gelegen was.
444. Welke staat (of stad) zou de hegemonie voeren?
445. De verdragen met Rome die enkele Gallische staten in een bevoorrechte positie hadden geplaatst.
446. Singulares zijn elitesoldaten, in rang te vergelijken met praetorianen, voor ordonnansdiensten toegevoegd aan een stadhouder van consulaire rang; men vindt ze ook, als bereden korps, in het gevolg van de keizer; zij zijn te vergelijken met de gendarmerie-de ME- van de moderne legers; ook doen zij diensten die men zou kunnen vergelijken met die van de jagers in de legers van voor 1914-1918.
447. Julius Briganticus (cf. Hist. 11, 22); hij sneuvelde in de strijd tegen zijn oom in een gevecht aan de Waal (zie Hist. v, 21).
448. De Vangionen woonden in de streek rond het tegenwoordige Worms.
449. De Caeracaten woonden vermoedelijk in de omtrek van Mainz; zij komen verder niet voor.
450. Tribociërs (Tribocci, Triboces) woonden in de Elzas (cf. Germ. 28).
451. Dit zijn de in Mainz gelegerde legionen 4 en xxii.

452. Dit is Bingen; maar de Romeinse vesting Bingiurn lag waarschijnlijk op de plaats van het tegenwoordige Bingerbrfick op de linkeroever van de Nahe.
453. De Nava is de Nahe.
454. De doorwaadbare plaats was verraden, en daarmee Tutor.
455. Cl. Hist. 1v, 62.
456. Mediomatriciërs (cf. Hist. 1, 63); zij woonden aan de bovenloop van de Moezel, in de omgeving van het tegenwoordige Metz; zij waren de Romeinen trouw gebleven.
- 457 Herennius en Numisius, cf. Hist. IV, 59.
- 458 ne summae rei periculion faceret; dat is om geen beslissende slag te wagen.
459. Het eerste en het zestiende.
460. De resten van het vierde en het tweeëntwintigste legioen.
- 461 tertiis castris: drie pleisterplaatsen, dus vier dagmarsen. De afstand van Mainz naar Riol is ca. 27 uur gaans.
462. Rigodulum, Riol, lag 3 uur gaans voorbij Trier in het Moezel-dal.
463. Dit zijn de Treveren en de Lingonen.
464. Colonia Treverorum of Augusta Treverorum,
465. clausas caesasque, 'gekerkerd en gekeeld', als men de alliteratie wil behouden. 466. Cremona (cf. Hist. ni, 32 e.v.).
- AANTEKENINGEN IV, 66-68   396

419. Baetasiërs, cf. Hist, Ar, 56; Tungren, cf. Hist. 11, 14; IV, 15; Nerviërs, cf. Hist. iv, 15.
420. Op de plaats van het latere Traiectus Mosae, Maastricht, daar waar de heirweg Boulogne-Keulen de Maas kruist.
421. in angustiis: er kunnen met angustiae moeilijk bergpassen bedoeld zijn, bij Maastricht nota bene.
- Nu geeft Tacitus er herhaaldelijk blijk van het land niet te kennen (cf. Ann. II, 24), waar hij de Wadden-eilanden van de Duitse Noordzeekust scopuli noemt, en cf. Germ. 34: 'et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit.' Maar op deze plaats is het denkbaar dat hij bedoeld heeft in angustiis pontis, omdat hij zojuist over een Maas-brug heeft gesproken.
422. Julius Sabinus, Cf. Hist. 1v, 55.
423. monumentis, dit zijn bronzen tafelen of zuilen, zogenaamde tippi, waarop de verdragen tussen Romeinen en andere volkeren opgetekend stonden.
424. De Sequanen woonden tussen de Safme, Rh:6nd en het Juragebergte.
425. Julius Sabinus was uit de stam der Lingonen.
426. melioribus: zij waren 'de beteren', omdat zij stredden voor de zedelijk betere zaak, althans in de ogen van de Romein Tacitus.
427. Het gedeelte van de Historiae waarin de geschiedenis van Julius Sabinus en van Epponina verder wordt verteld, is verloren gegaan. Wat er met beiden is gebeurd, weten wij uit Dio Cassius en Plutachus. Het komt hierop neer: Epponina geloofde aanvankelijk dat haar man - zoals twee van zijn vertrouwde dienaren haar dit meldden -.zich had vergiftigd en dat zijn lijk met het landhuis was verbrand. Later echter vernam zij dat haar man zich ophield in een onderaards gewelf. Zij zocht hem op en ging zijn verblijfplaats met hem delen. Zij baarde hem een tweeling. Toen zij ontdekt werden, zond men hen naar Vespasianus. Deze liet Sabinus en Epponina van kant maken maar spaarde de zonen. De ene zoon vond zijn dood in Egypte, de andere schijnt Plutarchus ontmoet te hebben in Delphi.
428. De Remen woonden ten zuiden van de Ardennen, ten noorden van de Axona, in de omgeving van het tegenwoordige Reims.

429. Annius Gallus (cf. Hist. 1, 87); hij werd naar Boven-Germanië gezonden (zie Hist. v, 19).
430. Q. Petilius Cerialis (cf. Hist. iii, 59) moest het commando in Beneden-Germanië tegen Civilis op zich nemen (cf. Hist. IV, 71).
431. En Mucianus meende zelf in Rome te moeten blijven om leiding te geven.
432. Cf. Hist. 1v, 39.
433. Een zeer aanzienlijk ambt, zoals duidelijk blijkt uit Ann. 1, 7, waar de praefectus annonae onmiddellijk na de beide consuls en de commandant van de lijfwacht als vierde magistraat de eed op de nieuwe keizer zwerft.
434. Arrecinus Clemens was consul in 93. Hij was een van de vertrouwelingen en spionnen van Domitianus, op wiens bevel hij ten slotte is gedood.
435. Sedert Augustus werd, op raad van Maecenas, de commandant van de lijfwacht gekozen uit de equites. Men heeft zich in het algemeen aan dit advies gehouden; alleen Tiberius' gunsteling Seianus maakte hierop een uitzondering.
436. Het ambt van senator en dat van praefectus praetorio.
- 437 Dit zijn de legioenen die Vitellius hadden verslagen.
- AANTEKENINGEN IV, 72-81   398   AANTEKENINGEN IV, 8-v, 399

467. e gremio Italiae, ons taaleigen laat hier de vertaling 'schoot' niet toe.
- 46S. Vanaf hier gaat de vertaling over in de directe rede met aangepast tempus en pronomen.
469. Namelijk Herennius en Numisius (cf. Hist. Tv, 70).
470. Het eerste en het zestiende legioen (cf. Hist. 1v, 71).
471. De Cimhren en Teutonen drongen het Romeinse rijk binnen, maar werden in vn v.C. bij Aquae Sextiae door Marius verslagen.
472. De Rijn-grens bleef gehandhaafd en Gallië gespaard.
473. Onder Tiberius, Drusus, Germanicus.
474. Ariovistus, een Germaans vorst, die een inval in Gallië deed maar die door Julius Caesar werd verslagen (cf. Caesar, de bello Gallico 1, 31).
475. Zoals de Aquitaniër Julius Vinden, die stadhouder van Gallië is geweest. - Deze hele passage wekt reminiscenties op aan Ann. xl, 23, 24.
476. compages, se. imperii.
477. Rome.
478. Onder Claudius, in 48 n.C. hadden de voorname Galliërs het Romeinse burgerrecht verkregen (cf. Ann. xl, 23 e.v.).
479. utriusque fortunae: van het geluk van trouwe, en van het ongeluk van ontrouwe bondgenoten.
480. Vertaald wordt: tom qui attulerat et ipsas epistulas.
481. Het veertiende legioen, cf. Hist. zy, 68.
482. Het zesde 'Victrix' en het tiende (cf. Hist. 1v, 68).
483. Het zesde 'Ferrata', het negende, het achtste en het eenentwintigste.
484. Vanaf hier staat de vertaling in de oratio recta.
485. De Ubffirs hadden zich bij de opstandelingen aangesloten (cf. Hist. iv, 66).
486. Officieel hadden de Lingonen het hoofd in de schoot gelegd (cf. Hist. 1v, 73, 74), maar de troepen volgden Tutor en Civilis.
487. De Moezel-brug lag halverwege tussen de Romeinse legerplaats en de plek waar Cerialis zich die nacht bevond.
488. Flaccus, cf. Hist. tv, 36.

489. Vocula, cf. Hist. ni, 59.
490. Numisius, cf. Hist. 1v, 59, 70.
491. Herennius, idem.
492. De Chauken woonden tussen Eems en Elbe, in het tegenwoordige Oost- Friesland, Idenburg en Hannover (cf. Gen n. 35; Ann. 1, 38, 60; u, 17, 24 enz.).
493. Tolbiacum is het hedendaagse Zülpich, ten zuidwesten van Keulen.
494. Deze weg liep van Gessoriacum (dat is Boulogne) oostwaarts door het gebied van de Morinen, Nerviers en Tungren, via Maastricht en Gulik naar Keulen.
495. Cf. Hist. ii, 59.
496. Cf. Hist. III, So.
497. Hoe Mucianus over Antonius Primus dacht, blijkt wel uit Hist. iv, 39.
498. Cf. Hist. ii, 86; By 49.
499. CE Hist. III, 13 e.v.
500. Dit zijn de hiaten, waarover o.a. Herodotus schrijft in u,.20. Dee periodieke zomerwinden, van eind mei tot eindjuli, zijn voor zeilschepen die van Egypte naar het westen varen, bijzonder gunstig.
501. Serapis (of Sarapis), een godheid die vaak wordt geïdentificeerd met Asklepios.
502. Dit was in het Oosten en in die dagen niets vreemds, cf. Marcus 8, 22: 'Zij kwamen in Bethsaïda. Daar bracht men een blinde bij Hem en smeekte Hem die te willen aanraken. Jezus nam de blinde bij de hand en bracht hem buiten het dorp. Daar deed Hij speeksel op zijn ogen, legde hem de handen op en vroeg hem: "Kunt ge al iets zien?" Hij keek en hij antwoordde: "Ik zie mensen, want ik zie ze lopen, maar ze lijken op bomen."'
503. Daar vertaler voor deze hele alinea een praesens heeft verkozen, dwingt de consequentie hem forent met 'zijn' te vertalen.
504. Tacitus schrijft deze regels in de dagen van Traianus: Vespasianus is dan allang gestorven.
505. Weer een Basilides, evenals in Hist. ii, 78. Legendevorming bij het leven: zorgt het lichtgelovige, bijgelovige volk hier niet voor, dan doen de vorsten- of aanstaande vorsten - het wel zélf.
506. Hij kwam tot het inzicht dat hem, toen hij het orakel raadpleegde, de godheid in plaats van hem een verbaal antwoord te geven, zelf was verschenen in de persoon van Basilides, om hem op deze wijze van zijn aanstaand koningschap -pacilkeía, met een woordspeling op Barnaffing - te voorspellen.
507. Wel echter door de Siciliër Diodorus.
508. Ptoleinaeus Soter, zoon van Lagus, een van Alexanders veldheren, stichtte in 306v.C. de dynastie van de Lagiden.
509. Eumolpiden, een oude Attische priesterfamilie, in de dienst van Demeter in Eleusis.
510. Sinope ligt op de zuidkust van de Zwarte Zee.
511. Iupiter Dis = Pluto.
512. Eigenlijk: het beeld van zijn oom.
513. destinata deo: hierin zit een dubbelzinnigheid. Ziet men erin de dativus van de uitvoerder, dan wordt de Pythische Apollo bedoeld; is deo een dativus van het doel, dan wordt Jupiter Dis bedoeld.
514. Rhacotis - Tentakig - is het stadsgedeelte van Alexandrië waar de scheepstimmerwerven lagen.
515. Seleucia Pieria, aan de kust dichtbij Antiochië.
- 516 Ptolemaeus Euergetes, 247-222 v.C.
- 557 quem tertia aetas tukt, die de derde generatie heeft voortgebracht; dat wil zeggen: de

derde van die dynastie.

518 Cf. Hist. tv, 68.

519. Cf. Hist. iv, 71 e.v., 78.

520 Gevangengenomen bij Rigodulum (cf. Hist. IV, 71).

521 contra interpretabatur. Domitianus hield Titus voor slap en futloos.

AANTEKENINGEN V, 1-4

VIJFDE BOEK

1. Op Titus:

Felix imperio, fefix brevitare regendi, Expers civilis sanguinis, orbis amor. Unum dixisti moriens te crimen habere;

Set nulli de te, nec tibi credidimus. (Ausonius)

In Titus' beeldt vertoont de deugt zich in haar kracht,

De liefde en wellust van het menselijk geslacht.

Dees hielt den dagh, als hij geen weldaadt effe, verlooren.

Dit rijxlicht most te vroegh op zijnen middagh smooen. (G. Brandt)

2. CE Hist. IV, 51.

3. Nu men in hem de erfgenaam van de troon zag.

4. Deze legioenen waren: v-Macedonica, x-Fretensis en xv-Apollinaris.

5. xii-Fulminata.

6.xxii-Deiotariana en na Cyrenaica.

7. principem adhuc vacuum.

8. Als men de capita 2 tot en met 13 van boek v leest, komt men met Thiaucourt tot de constatering: 'Le triste fragment du cinquième Byte des Histoires de Tacite, conservé pour son malheur comme le rente est perdu pour le nôtre, est un monument éternellement honteux de l'historiographie ancienne.'

9. Cepheus, vader van Andromeda; cf. Ovid. Met. 1v, 736-738: 'gaudent generumque salutemque domus servatoremque fatentur Cassiope Cepheusque pater'.

in. Cf. Homerus, Ilias IN, 184-185: 'Ten tweede vocht hij met de Solymi, een roemrucht volk; hij noemde deze strijd de grimmigste nog ooit door hem gestreden'; en Odyssee v, 283/4: 'Maar wat zag daar Poseidon, de machtige aardshudder, van verre vanaf de berg der Solymers, toen hij op de terugreis was van zijn verblijf bij de Aithiopen!' (vert. M.A. Schwartz, Baarn/ Amsterdam 19863)-

11. Melaatsheid (cf. Leviticus 13, 14).

12. Hierin volgt Tacitus Lysimachus. Bocchoris leefde omstreeks het midden van de achtste eeuw v.C. De uitdrijving van de Joden uit Egypte vond plaats onder Menephta, de opvolger van Ramses

13. Het orakel van [Mammon lag in de Lybische woestijn, in wat tegenwoordig de oase Siwah is.

14. Namelijk de goden van Egypte; cf. Josua 24, 14: 'Nu dan, vreest Jahowah en dient Hem onberispelijk en getrouw; doet de goden weg die uw vaders aan de overzijde van de Rivier en in Egypte gediend hebben en dient Jahowah.'

15. Vertaald wordt: sed sibimet duce caelesti wederent (Heraeus).

16. Cf. Exodus 15, 22: 'Drie dagen trokken zij de woestijn in en vonden geen water.'

17. Jeruzalem. - Men ziet hoezeer dit verhaal van Tacitus afwijkt van wat wij uit de Bijbel weten. Een zeer fraaie, kritische studie over Hist. v, 2-23 schreef mevrouw A.M. A.

Hospers-Jansen in 1949 als proefschrift.

18. Cf Leviticus 18, 6-30. - Daarentegen was bij de Joden het huwelijk tussen oom en nicht wel degelijk geoorloofd; bij de Romeinen was dit verboden (zie hiervoor bijvoorbeeld Ann. xii, 6 e.v.). Voorts is het voor de Jood een religieus voorschrift de weduwe van zijn overleden broeder te huwen.

19. De wilde ezel.

20. Dezelfde absurditeit werd ook de christenen verweten, die men daarom uitschold voor asinarii.

21. [H]ammon wordt afgebeeld met ramshorens.

AANTEKENINGEN V, 4-5 401

22. Cf. Plinius, Natur. Hist. mi: 'Bos in Aegypto etiam numinis vice colitur, Apim vocant'; enz.

23. Dat is het eten van varkensvlees.

24. scabies; melaatsheid? schurft?

25. ???

26. Vrije vertaling voor: panis ludaictis nulla ferment detinetur.

27. Dit is het sabbatsjaar. Tacitus is de enige auteur in de bewaard gebleven niet- Joodse literatuur die hiervan gewaagt.

28. Voor het slot van dit caput bestaan vele conjecturen: 1. ac pleraque caelestium viam suam et cursum septimos per numerus compleant (Halm); 2. ac pleraque caelestium vim suam et cursus septimos per numerus compleant (Wolff); 3. ar pleraque caelestium viam saam et cursum septimos per numerus commeare (Burnouf); 4. as pleraque sealfstiltll viam suam et cursus septimos per numeros commeare (Fisher); 5. ac pleraque caelestium via sua et CUM septimos per numeros commeare (Heraeus). Voor de vertaling werd gekozen: as pleraque caelestium viam suam et cursus septenos per numerus commeare.

29. Hiermee wordt de verplichte jaarlijkse bijdrage voor de tempel van Jeruzalem bedoeld; alleen doet Tacitus het voorkomen of slechts de proselieten hun geld en goed offerden.

30. Cf Ann. xv, 44: 'hand perinde in crimine incendii quam odio humani generis convicti sunt'. - Hoe onjuist deze aantijging is, want hoe geheel anders het goddelijke voorschrift luidt, moge blijken uit Exodus 22, 21 a v.: 'Een vreemde zult gij niet kwellen of verdrukken; want vreemden zijt gij in Egypteland geweest. Weduwe noch wees zult gij mishandelen; indien gij hem op enige wijze mishandelt en hij roept tot Mij, dan zal Ik zeker zijn geroep verhoren; Mijn toorn zal ontbranden en ik zal u met het zwaard doden; uw vrouw zal weduwe en uw kinderen zullen wezen worden.'

31. CE Shakespeare, The Merchant of Venkel, in : Shylock: 'I will buy with you, sell with you, talk with you, walk with you, and so following; but I will not eat with you, drink with you, nor pray with you.'

32. transgressi in morem eortim; - ot uzzeicrukvteg.

33. De Romeinen duldden wel uitheemse goden, de Joden niet-en het was voor de Romeinen onverdraaglijk dat de Joden zo intolerant waren; cf. Plinius, Nat. Hist. zin: 'gens contumelia numinum insignis'.

34. villa, het neutrum als uitdrukking van minachting, cf. Ovid.: 'varium et mutabile semper femina'.

35. Als agnati - alyovot - werden beschouwd die kinderen die boven een zeker aantal uit geboren werden, of die uit een tweede huwelijk stamden, of die geboren werden na het maken van het testament.

36. Vermoedelijk is dit een verwrongen exegese op Genesis t3, 15 e.v.

37. Vertaald werd corpora condire (Heraeus, Bumouf), terwijl Halm, Fisher, Wolff corpora rondere schrijven. (CE Johannes 19, 39 e.v.: 'Nikodemus, die Hein vroeger 'snachts bezocht had, kwam ook en bracht een mengsel van mirre en aloë mee, ongeveer honderd pond. Zij namen het lichaam van Jezus en wikkelden het met de welriekende kruiden in zwachtels, zoals bij een joodse begrafenis gebruikelijk is.')

38. Samengesteld uit menselijke en dierlijke elementen, effigiesque compositas, bijvoorbeeld Isis met het hoofd van een koe, Anubis met de kop van eenjakhals, AANTEKENINGEN V, 5-7 402 AANTEKENINGEN V, 8-9 403

Har (Horus) met een sperwerkop, Ammon met een ramskop. Voorts denke men aan de sfinxen.

39. Cf. Leviticus 26, i: 'Gij zult u geen afgoden maken, geen beeld of wijsteen voor u oprichten, noch een gebeeldhouwde steen in uw land plaatsens, om u daarbij neder te werpen: want Ik ben Jahowah, uw God.'

40. Vertaler verkiest sistunt boven Sinunt.

41. Vergelijk voor dit vereren in abstracto Hist. ii, 78: est Iodaeang inter Striamque Carmelus: ita vacant montem denmque, nee simulacmm deo aut templum, [...], ara tantum et reverentia.

42. Liber = Bacchus.

43. Tacitus rekent Galilaea, dat zich oostelijk van Fenicië ver naar het noorden uitstrekt, tot Judaea.

44. Balsem gedijde bijzonder goed in het dal bij Jericho en aan het meer van Tiberias.

45. CE Strabo, Geogr. xvi, 2, 41

46. Een eigenaardige personificatie, die ook weer blijkt uit de woorden fidum nibidus. De Libanus is wat wij de Libanon noemen. Bovendien verwacht Tacitus (of diens zegsman) hem met de Anti-Libanon. De Libanon loopt langs de kust, de Anti-Libanon parallel aan de Libanon meet landinwaarts. De zuidelijke uitloper van de Anti-Libanon is de Hermon; hier ontspringt de Jordaan.

47. Het moerassige Merom-meer.

48. Het meer van Genezareth (Tiberias).

49. De Dode Zee.

50. Nogal overdreven; de afmetingen van de Dode Zee zijn: lengte ca. 75 km, breedte op de breedste plaats ca. 18km, zodat de omtrek van dit lams in- mensa ~hit, met ruim 200 km wel bekeken is.

t. Vertaler verkoos inertes undae boven incertae undae.

52. undae kan in dit geval niet met 'golven' worden vertaald, want er is juist beweerd dat de Dode Zee door geen wind in beroering wordt gebracht.

53. Vrije vertaling voor: periti imperitique nandi periode attolluntur.

54. Vrije vertaling voor het zeer gezochtefiwit.

55. Cf. Genesis ty, 24 c.v.: 'Toen de zon over de aarde opgegaan en Lot in Soar gekomen was, deed Jahwe over Sodom en Gomorra zwavel en vuur regenen, van Jahwe, uit de hemel, en keerde hij die steden ondersteboven, evenals de ganse Jordaanstreek, met alle bewoners der steden en wat er op de bodem groeide.'

56. inania (cf. de Brabantse uitdrukking 'loze noten').

57. Vertaler verkiest at boven et.

58. De rivier de Belus, of Belius, heet tegenwoordig Bahr Naarnan. Zij ontspringt op een plateau ten noordoosten van de Karmel en mondt uit op Fenicisch gebied, niet ver van Ptolemars (dit is Akko) in de Middellandse Zee.

59. Nitrum, Wreov, volgens Liddell & Scott sodium carbonate.
60. Een halve Romeinse mijl; cf. Plinius, Nat. Hist. xxxvt, 26: 'quingentorum • est passuum non amplius litoris spatium, idque tantum multa per saecula gignendo fuit vitro.'
61. Dit geldt vooral voor Galilaea; maar Tacitus beschouwt Galilaea en Judaea (samen = Palaestina) als een geheel en spreekt dan over Judea.
62. Dit is Antiochus iv Epiphanes (de Joden noemden hem spottend 'Errigotres'), die regeerde van 176-164 v.C. Hij voerde een ongelukkige oorlog tegen de Joden, die hem onder het heldengeslacht van de Makkabeeën het hoofd wisten te bieden.
63. Dit is een historische fout van Tacitus: Arsaces (Arsaka), die zijn geslacht terugvoerde op Artaxerxes ii, stichtte in ca. 250 v.C. het Parthen-rijk en werd gevaarlijk voor de Seleuciden (Macedonibus). De oorlog tegen Arsaces had plaats onder Antiochus ii (260-225 v.C.).
64. De Seleuciden, Demetrius 1 Soter en zijn opvolgers.
65. in 63 v.C. bezette Cn. Pompeius het land en veroverde de tempel op Moriah, als gevolg van de twist tussen de gebroeders Hyrcanus en Aristobulus, in welke twist Pompeius als arbiter was binnengehaald. - Het koningschap werd afgeschaft. Hyrcanus werd benoemd tot hogepriester en ethnarch met de eretitel sado: atque amicus popgdi Ronsani.
66. Weer een bewijs voor de beeldloze godsverering bij de Joden. Tacitus spreekt zichzelf hier tegen, als hij beweert dat de Joden in hun allerheiligste een wilde ezel aanbaden (zie Hist. v, 4).
67. De vader van Pacorus heette Orodes; hij was de koning der Parthen. Op bevel van Orodes overschreed Pacorus, verbonden met Labienus, een agent van Bruuts en Cassius, de Eufraat; dit geschiedde in 40 v.C.
68. Op 9 juni 38 v.C. sneuvelde Pacorus. P. Ventidius en C. Sosius waren legaten van Antonius. Sosius en Herodes overwonnen de laatste van de acht priesterkoningen uit het huis der Makkabeeën, Antigonus, de zoon van Aristobulus die zich in bondgenootschap niet de Parthen had meester gemaakt van Judaea en zich de titel van koning en hogepriester had aangematigd. Sosius en Herodes veroverden Jeruzalem in 37 v. C. Sedertdien heerste over Judaea de vriend en bondgenoot van de Romeinen, Herodes, die een Idumaeër was. Antigonus werd te Antiochië onthoofd.
69. Dit is Herodes de Grote (73-4 v.C.) die na de dood van zijn vader Antipater (deze werd in 43 v.C. vermoord) tezamen met zijn oudere broeder Phasaël opvolgde in Antipaters positie van vizier van Hyrcanus n. Phasaël werd gedood bij de invasie van de Parthen, maar Herodes ontsnapte naar Rome, waar Antonius hem benoemde tot koning over Hyrcanus' ethnarchie met Idumaea. Later bevestigde Octavianus hem in deze positie (30 v.C.) en voegde aan zijn gebiedsdelen verscheidene steden toe en later (in 24 en 20 v.C.) grote gedeelten van de tetrarchie van Ituraea.
70. Simo(n) was een vrijgelatene van Herodes, die zich in de bergen bij de Dode Zee als een soort van bendeleider had opgeworpen tot koning van Israël. Hij werd verslagen en op de vlucht gedood.
71. Dat is Augustus.
72. Namelijk als propraetor. Dit is dezelfde Quintilius Varus die in het Teute- burger Woud met drie legioenen werd verpletterd.
73. Archelaus kreeg Judaea, Idumaea en Samaria met de titel van ethnarch; zijn broer Herodes Antipas kreeg Galilaea en Peraea; zijn stiefbroer Philippus de gebieden ten oosten van de Jordaan: Gaulonitis, Batanaea, Trachonitis, Ituraea, Auranitis (de Hauran), benevens het brongebied van de Jordaan op de Hermon, met de stad Paneas.

74. Archelaus werd in 7 n.C. door de aanzienlijksten van Iudaea en Samaria bij Augustus aangeklaagd en verbannen naar Vienne aan de Rijn, waar hij stierf. Herodes Agrippa, een kleinzoon van Herodes de Grote, werd door Caligula na de dood van Philippus tot koning over Oost-Jordanië benoemd; hij wist zijn oom, Herodes Antipas, te verdringen uit diens tetrarchie over Galilaea en Peraea. Herodes Antipas stierf twee jaar later (in 41 n.C.) in ballingschap. Keizer Claudius schonk Herodes Agrippa t ook nog de landschappen Iudaea en Samaria; zo werd hij koning over alle gebieden. Hij stierf in 44 n.C. Na zijn dood was er nog één afstammeling uit het huis van Herodes de Grote over, namelijk de broer van Herodes Agrippa, bekend als Herodes- ii, de gemaal van Berenice, vorst van Chalcis. Hij stierf in 48 n.C. Na diens dood volgde op de zoon van Agrippa, Herodes Agrippa ii, die in 53 Chalcis ruilde tegen de tetrarchie van Philippus en koning werd over Oost-Jordanië.

75. Na de dood van Herodes Agrippa werd het Joodse rijk weer een Romeinse provincie. De eerste procurator van Iudaea, Galilaea, Samaria en Peraea was Cuspius Fadus (44-48); de tweede was Tiberius Alexander (48-49); de derde Ventidius Cumanus (49-52).

76. Antonius Felix was de broer van Claudius' gunsteling Pallas (cf. Ann. XII, 54). Hij was van 52-60 procurator.

77. Ter verduidelijking deze kleine stamboom:

Antonius, gehuwd met:

1. Octavia	2. Cleopatra
Antonia Minor geh.	Cyprus, gehuwd met Herodes Agrippa
Drusius Germanicus	
Claudius	Drussilla, gehuwd met Antonius Felix

78. Gessius Florus, een Griek uit Clazomenae, was de zevende procurator van Iudaea (64-66n.C.).

79. De opstand brak uit in de herfst van het jaar 66.

80 Cestius Gallus was legatus Caesaris pro praetore. Hij werd voor Jeruzalem verslagen en vluchtte in paniek naar Antipatris. Weldra werd hij teruggeroepen; het schijnt dat hij zelfmoord heeft gepleegd. In zijn plaats kwam in Syrië Mucianus; in Iudaea kwam Vespasianus.

81 De zomers van 67 en 68 n.C.

82 Dit is niet geheel juist: de vestingen Herodium, Machaerus en Massada vielen pas na de verwoesting van Jeruzalem.

83. Cf. Hist. v, 1.

84. Legiones m, v, x, xii, xv, xxii.

85 cohortibus se. auxiliaribus.

86 moles; vermoedelijk bedoelt Tacitus de onderbouw en schoormuren, waarop de vestingwerken rustten.

87. Een andere mogelijke vertaling zou zijn: waarmee men zelfs [een stad in) vlak terrein voldoende in staat van verdediging kon brengen.

88. Dit zijn de hoogten waartegen de noordelijke stadsgedeelten lagen, de berg Akra in het noordwesten en de heuvel Bezetha in het noordoosten.

89. De buitenste bevestigingslinie telde negentig torens.

90. De Antonius-toren stond op de noordwestelijke hoek van het tempelplein op de berg Moriah.

91. cavati sub terra mantes; dit zijn onderaardse in de kalksteen uitgehakte gangen en

gewelven die onder heel de stad doorliepen, zelfs tot buiten de ringmuur, waar zij als uitvalspoorten fungeerden.

92. in de dagen van Claudius dreef Messalina, geholpen door haar gunstelingen en vrijgelatenen, handel in van alles: bijvoorbeeld in het verkrijgen van het Romeins burgerrecht, in commando's bij de legers, in procuratorposten, in het ambt van legaat bij de legers, enzovoort enz.

93. De burgerij van Jeruzalem nam in zielental toe door het toevloeien van allerlei vreemde elementen, vaak onpure typen: bijvoorbeeld benden Sicariërs onder Simon bar Giora, Galilaeïsche zeloten onder leiding van Ioannes van Gischala, voorts de Idumaeërs, wilde zonen uit de woestijn.

94. Bijvoorbeeld Jotapata, Gamala, Gischala in Galilaea, Lydda, Iamnia en Azotus in Iudaea; voorts de steden in Oost Jordanië en Peraea.

95. Het binnenste van de stad - *mediara urbem* - nauwkeuriger: de Antonius-toren en de berg Moriah, niet uitzondering van het tempelplein, waar Eliazar ben Simon het commando voerde.

96. Bargiora, dat is zoon van Giora, was geboren in Gerasa in Trans-Jordanië. Overigens maakt Tacitus hier de fout Joannes Bargiora te noemen; volgens Josephus werd Simon Bargiora genoemd.

97. Ioannes maakte gebruik van het paasfeest van het jaar 70 om de tempel binnen te dringen, daar dan de tempelpoorten openstonden.

98. *geus superstitioni abnoxia, religionibus adversa*; Tacitus op zijn slechtst.

99. Cf. Suetonius, *Vesp.* 4: *'percrebruerat Oriente toto vetus et constans opinio, esse in fatis, ut eo tempore Iudaea profecti rerum potirentur. Id de imperatore Romano, quantum postea eventu paruit, praedictum Iudaei ad se trahentes rebellarunt, caesoque'* enz.

100. Vrij vertaald voor *aura veteres*.

101. At; hiermee zet Tacitus zijn relaas over Germanië, dat hij had afgebroken aan het einde van *caput 79*, boek iv, voort.

102. *per Germaniam, es. Transrhenanam*.

103. Bij Vetera liep de weg door drassig terrein over een smalle strook hooggelegen grond. Civilis had dit terrein door het aanleggen van een krib in de Rijn geïnundeerd.

104. *obliquam in Rhenum molem*; deze krib werd tot halverwege de rivierbedding schuins op de stroomrichting aangelegd, als een soort watervang. Het water stuwt ertegen op en inundeert het land achter de krib.

105. *miles Rumanus armis gravis*; cf. *Ann.* 1, 64: *corpora gravin loriceis*; hun modelbewapening bestond uit een leren pantser, schild, zwaard, dolk, gordel, bandelier, benevens een of twee werpsperen en woog ruim vijftien kilogram.

106. *cuneis*: het is niet waarschijnlijk dat Tacitus hier de Romeinse *amens* bedoelt, sprekende over Civilis en zijn Overrijnse Germanen.

107. *Cugernen*, cf. *Hist.* nr, 26.

108. Bij Trier.

109. Ten teken van lafheid.

110. Het veertiende legioen was in Boulogne ontscheept (cf. *Hist.* iv, 79) en
AANTEKENINGEN V, 16-19

opgemarcheerd naar Colonia Agrippinensium, waar het zich bij Cerialis had aangesloten..

111. Dit is het zesde legioen *Victrix*, dat in Hispania *Tarraconensis* had gestaan en dat in het jaar 68 Galba tot keizer had uitgeroepen. Nadat Annius Gallus de Lingonen had onderworpen, zond hij het tweede en het zesde legioen naar Cerialis.

112. Legio ii-Adiutrix was in 69 geformeerd (cf. Hist. rv, 68) en had nog nergens gevochten.
113. Sit vena verbo!
114. Na langs de zoëven genoemde legioenen te zijn gereden.
- 115 Dit Germaanse leger zijn de restanten van het eerste en van het zestiende legioen, die Cerialis in Mainz en Trier opnieuw had ingedeeld.
- 116 varia... evenm; een eufemisme voor adverso.
- 117 illum dieet ruit glorioussimum inter maiores. fort. De vertaling is een gissing naar wat Tacitus met inter maiores bedoelt.
- 118 De Germanen sloegen met hun speren op hun schilden.
- 119 tripudiisque.
- 120 glandibusque; deze glasdes zijn kogels van gebakken aarde, met een gleuf erin voor de slinger.
121. CE Hist. v, 14.
- 122 curieus wordt hier vertaald met 'afdeling', daar er bij die duik van de krib bij de Bructeren wel van geen wigformatie sprake zal zijn geweest.
123. CE Hist. v, 16.
- 124 Cf. Hist. IV, 68.
125. Aanvankelijk waren het eerste en het zesde het legioen uit Spanje opgecommandeerd (cf. Hist. iv, 68); blijkbaar werd ook het tiende legioen 'Gemina' ontboden.
126. CE Hist. Tv, 79. Met de Chauken hadden de Romeinen in het jaar 41 en 47 gevechten geleverd.
127. Oppidum Batavorum. Deze stad, alsmede Batavodurum, moet men zoeken in of bij Nijmegen. in het jaar 70 vormden de Valldiof te Nijmegen en de Kopse Hof te Ubbergen militaire steunpunten; daar tussenin had zich een grote civiele bevolking gevestigd. Oppidum Batavorum zou volgens de tegenwoordige opvattingen de Kopse Hof met omgeving zijn; Batavodurum de civiele nederzetting.
128. Bijvoorbeeld zwemmend.
129. in 9 v. C. bouwde Drusus, om de overstromingen van de Waal tegen te gaan, in de splitsing van Waal en Rijn een grote krib; deze krib leidde het water grotendeels door de Rijn. Het overtollige water loosde hij op de IJssel. Met het vernielen van deze krib herstelde Civilis de waterstaatkundige verhoudingen van voor de tijd van Drusus. De Waal werd weer een grote, brede rivier, de Rijn een tennis alveus.
- 130 sic velut abacto amne tennis alveus insulam inter Germanosque continentium terrarum speciem fecerat. Duidelijkheidshalve is deze passage in de vertaling enigszins vrij weergegeven; cf. Hoofst: 'De stroom alzo, als afgeleid zijnde, hadt de dunne kil, tussen 't eilandt en de Germaanen, schijn van aaneenhoudendt landt gemaakt.'
- 131 Iets als gemeenteraadsleden.
132. De Waal.
133. Alpinus Montanus, een Trevir, cohortecommandant in de dagen van Vitellius (cf. Hist. nl, 35). Hij werd door Civilis tot afval verleid (cf. Hist. oz, 31, 32).
134. CE Hist. III, 35.
135. Arenacum is Rindem, 3 km ten noordwesten van Kleef.
136. De Kopse Hof was voor het onderbrengen van een legioen te klein; het kamp werd gevestigd op de Hunerberg en had een oppervlak van ca. 30 hectare. Hierdoor werd grotendeels de verlaten burgerlijke nederzetting, die deel uitmaakte van Oppidum Batavorum, in beslag genomen. Toen de bewoners later terugkeerden, vonden zij geen plaats meer en vestigden zich westelijker, langs de Waal. Uit deze nederzetting groeide

Noviomagus.

137. Volgens de Tabula Peutingeriana lag Grinnes aan de zuidelijke weg van Noviomagus naar het westen. Misschien is het Rossum.

138. Vada is onbekend. Misschien is het Herewaarden of Wamel, of Waddendoyen.

139. Dit was een schipbrug, want in de tijd waarvan Tacitus hier spreekt, waren er over de Rijn (Waal) geen vaste oeververbindingen.

140. Cf Hist. Iv, 70.

141. De Waal.

142. Het liep derhalve al weer tegen het najaar.

143. navibus; het meervoud wijst op een klein konvooi, om de aanvoerder te escorteren.

144. Een tabernaculum is een tent met een houten frame, een tentorium een tent, uitgespannen op koorden. De woorden worden vaak door elkaar gebruikt; zo ook hier.

145. 'tentzeilen' is een anachronisme. De Romeinen gebruikten huiden of canvas.

146. Dit is overigens niet de eerste keer dat Tacitus een tipje van de sluier oplicht en Cerialis voor ons, achttien eeuwen later, te kijk zet (cf. Hist. 1v, 77).

147. De gentil-naam wijst op de vriendschappelijke relaties tussen keizer Claudius en de Galliërs, respectievelijk Germanen (cf. Ann. xr, 16; 3m, 27). De naam Claudius duikt telkens weer op (cf. Hist. 1, 68, 69; Iv, 33, 49, 62 enz.). Tacitus noemt deze vrouw voluit Claudia Sacrata. Dit wijst erop dat het een voorname vrouw geweest moet zijn, die Cerialis bezwaarlijk bij zich aan boord had kunnen inviteren. Uit de mededeling dat zij een Ubische vrouw was, mag men wellicht concluderen dat deze overval in het land van de Ubiërs Plaatsvond.

148. signa; bij het begin van ieder van de vier vigiliae werd er een signaal met de bucina gegeven.

149. vacibus; bij het wachtlopen riepen de circuitores elkaar aan, om inslapen te voorkomen.

150. Luppia, Lupia, Amor(a5, is de Lippe.

151. Velaeda, cf. Hist. nr, 61.

152. De kern van de vloot van de Bataven werd gevormd door de grote schepen van de Romeinse Rijn-flottielje, die bij het begin van de opstand waren buitgemaakt. Een biremis was een schip met aan bakboord en aan stuurboord een dubbele, boven elkaar geplaatste rij riemen.

153. Zo'n schip heet manris ~eng).

AANTEKENINGEN V, 23-26 408

154. De tekst is verminkt: Heraeus: tricenos quadragenosque [...]; Burnouf: tricenos quadragenosque fentnt; Fisher = Bumouf; Halm = Heraeus; Wolff: tricenos quadragenosque vexere.

155. :opdis versicoloribus, mantels of plaids van bonte stof. Ze werden in Gallië gemaakt en waren zeer in zwang (cf. Hist. ii, 26).

156. Bedoeld wordt een zeegat, Helinium geheten, waarin Waal, Maas en vermoedelijk ook de Schelde uitmondde.

157. Wederom = Waal.

158. Namelijk via Maas en Waal. Civilis' vloot zal vermoedelijk in de buurt van Gorinchem hebben gelegen.

159. Naar zijn bondgenoten, de Friezen.

160. Cf. Livius xxn, 23: 'una fraude ac dolo Hannibalis, quod, cum a perfugis ei monstratus alter dictatoris esset, omnibus circa solo aequatis, ab uno eo ferrum ignemque et vim

omnem hostilein abstineri iussit.'

161. De komgronden tussen de stroomgrondruggen werden geheel overspoeld.

162. Dit zal wel in de omgeving van Elst gezocht moeten worden.

163. De Bructeren en de Chauken.

164. Een diplomatiek eufemisme voor 'verraad te plegen aan Civilis'.

165. Dit slaat op Civilis' uitwijken naar de Friezen (cf. Hist. IV, 23).

166. Dit slaat op het optreden van Velaeda, op haar inmenging ten gunste van de Agrippinensers (cf. Hist. tv, 65).

167. Dit is Civilis; vergelijk de uitdrukking *capitis damnatus* met de tekst *noxii capitis poene*.

168. Cf. Ann. ii, 63, waar van Maroboduus wordt gezegd: '*consenuitque multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem*'.

169. De Nabalìa moet men wellicht zoeken in de buurt van Lienden. Misschien is de tegenwoordige Lee van Lienden tot Maurik een restant van de Nabalìa. em. Mucianus, als stadhouder van Syrië (cf. Hist. ii, 76).

171. M. Aponius Saturninus (cf. Hist. 1, 79; 11, 85, 96; IN, 9, a a).

172. Tampus Flavianus (cf. Hist. II, 86; m, 4, 10).

Namenregister

Actium 11
 Adda ii 40
 Adria iii 42
 Adrumetum iv 5o
 Aeduers 151, 64; ii 61; iii 35; iv 17, 57
 Aegialus 137
 Aelianus zie Plautius
 Aemilius Longinus Iv 59, 62
 Aemilius Pacensis 120, 87; ii 12; 73
 Aenus ru 5
 Aërias ii 3
 Aesculapius IV 84
 Africa 17, II, 37, 70, 73, 76, 78; ii 58, 97; 111 48; iv 38, 48-5o
 Africanus zie Pacdus
 Agrestis zie Julius
 Agrippa 1181; vi
 Agrippa, M. 115
 Agrippa zie Fonteius
 Agrippinensium, Colonia,
 Agrippinensers 156, 57; iv 20, 25,
 28; IV 55, 95, 59, 63-66, 79
 Albaniërs 16
 Albingaunum ii 15
 Albintimilium ii 13
 Albinus zie Luceius
 Alexander, Tiberius III; ii 74, 79
 Alexandrië 131; ii 79; iii 48; iv 81-
 Algenus Varus ii 29, 43; 11136, 55. 61; rv ti
 Alienus Caecina zie Caecina
 Allia 1191
 Allobrogen 166
 Alpen 123, 66, 89; II I I, 17, 20, 32; 101, 34, 35, 53. 55. 70. 85; 126
 -Cottische 161, 87; iv 68
 -Graïsche ii 66; iv 68
 -Iulische iii 8
 -Pannonische 1198; in
 -Penninische 17o, 87PV 68
 -Zee- ii 12, 13; iii 42
 Alpinus, D. V 19
 Alpinus Montanus 35; iv 31, 32; v 19
 Alpinus zie Julius
 Altinum iii 6
 Ammon zie Hammon
 Amullius Serenus 131
 Anagnia iii 62
 Anicetus iii 47, 48

Annius Bassus mso
 Annius Faustus ii to
 Annius Gallus 187; ii II, 23, 33, 44; iv 68; V 19
 Antiochië 1178, 80, 82
 Antiochus v8
 Antiochus (w)1181; v
 Antiochus Sosianus us iv 44
 Antonii iii 38
 Antonius, M. 116; iii 24, 66; v 9, ti
 Antonius Felix v9
 Antonius Flamma iv 45
 Antonius Naso 120
 Antonius Novellus 187; ii 12
 Antiochus Primus ii 86; III 2,'6, 7, 9-II, 13, 15-20,23-32, 34, 49, 52-54, 59, 60, 63, 64, 66, 78-82;1v 2, 4, 24,s T31, 32r, 39, 29, 16, 80, 80; v 19, 26
 Antonius Taurus 120
 Antonius-toren v
 Antoninus zie Arrius
 Apennijnen iii 42, 50, 52, 55. 56: 59
 Apis y 4
 Apollinaris zie Claudius
 Apollo 127;11165; iv 83

NAMENREGISTER 410   NAMENREGISTER 41I

Aponianus zie Dillius
 Aponius Saturninus, M. 179; ii 85,96; ni 5, 9-11;v 26
 Appia, Via 5
 Apronianus zie Vipstanus
 Aquila zie Vedius
 Aquileia ii 46, 85; ni 6, 8
 Aquilius rv 15
 Aquilius Regulus iv 42
 Aquinum 188; n63
 Aquinus zie Cornelius
 Aquitanië 176
 Arabië, Arabieren v r, 6
 Arar 1159
 Arenacum V zo
 Argius 149
 Aricia iii 36; IV 2
 Ariminum iii 41, 42
 Arioivistus iv 73
 Armenië,
 Armeniërs ii 6, 8,, 82; nl 6, 24
 Arrecinus Clemens iv 68
 Arrius Antoninus 177
 Arrius Varus m6, 16, 52, 61, 63, 64; iIV 2, 4, II, 39, 68
 Arruntius, L. 5165 Arsaces v8

Arsaciden 140
 Arverniërs iv 17
 Arulenus Rusticus iii 80
 Asciburgium 1V33
 Asiaticus, aanvoerder van de Galliërs 1194
 Asiaticus, vrijgelatene 1157, 95; iv
 Asiaticus, legaat van Gallia Belgica zie Valerius
 Asinius Pollio 1159
 Asprenas zie Calpurnius Assyriërs v 2, 8
 Asyl iii 71
 Ateste 216
 Athener iv 83
 Atilius Virus iii 22
 Atilius Vergilio 141
 Atria iii 12
 Attianus zie Nonius
 Atticus zie Iulius, Quintius
 Augusta, moeder van Vitellius zie Sextilia
 Augusta Taurinorum ii 66
 Augustaalse Broeders ii 95
 Augustus, keizer 15, 18, 50, 89, 90; ii 76; iii 66; 18(17, 23, 48, 57; v 9
 Augustus, titel 1162, 80, 90
 Aurelius Fulvus 1,79
 Aurius, cavalerie van iii 5
 Auspex zie Julius
 Aventicum 168
 Aventijn iii 70, 84
 Azië 1 m; 112, 6, 8, 9, 81, 83; 10 46; iv 17

Baebius Massa v 50
 Baetasiërs iv 56, 66
 Baetica 553, 78
 Barbius Proculus 125
 Barea Sorms n(7, 10, 40
 Bargiora zie Ioannes Basilides, Egyptenaar 1v 82
 Basilides, priester 78 Bassus zie Annius, Lucilius
 Bataven 159, 64; ii 17, 22, 27, 28, 43, 66, 69, 97; 18(12, 14-25, 28, 30, 32, 33, 56, 58, 61, 66, 73, 77-79, 85; v t 5-19, 23-2.5
 Batavodurum V 20
 Bedriacum 1123, 39, 44, 45, 49, 50, 57, 66, 70, 86; 111 15, 20, 26, 27, 31
 Belgen iv 17, 20, 37, 70, 71, 76
 Belgica itz, 58, 59
 Belus V7
 Benignus zie Orfidius Berenice 112, 81
 Berytus ii 81
 Betuus Cilo 137
 Bingium rv70

Blaesus zie Iunius, Pedius Bocchoris V3
 Boiërs n61
 Bolanus zie Vettius
 Bettina iv 19, 20, 25, 62, 70, 77; V z2
 Bononia 1153, 67, 71
 Bovillae IV 2, 46
 Bfizberg 168
 Briganten 11545
 Briganticus zie Julius
 Brinno rv 15, 16
 Britannië, Britanniërs 12, 6, 52, 59; Hit, 27, 65, 66, 86, 97;1112, 15, 35, 44, 45, 70;18(12, 25, 54, 68, 74, 76; v 16
 Britanisch (adj.) 19, 43, 61, 70; ii 32, 37, 51, 57, 100;1111, 22, 41;IV 15, 46, 79
 Brixellum 1133, 39, 54
 Brixianer poort iii 27
 Bructeran 1v 21, 61, 77; v 18
 Brundisium 1183
 Brutus 150; ii 6; rv 8
 Burdo zie Julius
 Byzantium 1183;11147

Cadius Rufus 177
 Caecilius Simplex ii 60; ur 68
 Caecina Alienus 152, 53, 61, 67, 68, 70, 89;11 I I, 17-27, 30, 31, 34, 41, 43, 51, 55, 56, 59, 67, 70, 71, 77, 92, 93, 95, 99-101;1118, 9, 13-15, 31, 32, 36, 37, 39, 40;1v 31, 8e
 Caecina Tuscus iii 38
 Caecina zie Licinius
 Caelius Sabinus 177
 Caeracaten iv 70
 Caesar Augustus zie Augustus
 Caesar, C. Julius 142, 50, 86, 90; III 37, 66, 68; rv 55, 57
 Caesar, titel 162; ii 62, 80; iii 58, 6;IV 2, 67
 Caesarea 1179
 Caesaren 15, 16, 89; ii 6;n 72; v 5
 Caetronius Pisanus wso
 Calabrië 1183
 Calenus zie Julius
 Caligula zie Gaius Caesar
 Calpurnius Asprenas 119
 Calpurnius Galerianus rv r I, 49
 Calpurnius Repentinus 156, 59
 Calvia Crispinilla 173
 Calvisius Sabinus 148
 Camerinus Scribonianus zie Scribonianus
 Camillus Scribonianus 89; ii 75
 Campanië 12, 23;11158-60, 63, 66, 77; tva
 Campanus iv 66
 Camurius 141

Caninius Rebilus iii 37
 Canninefaten rv Is, 16, 19, 32, 56, 79, 85
 Capito zie Fonteius, Verginius Capito 12, 33, 39, 40, 47, 71; 51 89; iii 69-72, 75, 78, 79, 81; iv 4, 9, 53, 54
 Cappadocië 178;116, 81
 Capua iii 57; IV 3
 Caratacus m45
 Carecinen rv5
 Carsulae iii 6e
 Carthago 176;V 49
 Cartimandua 0145
 Carus zie Julius
 Casperius Niger iii 73
 Cassius, C. 116
 Cassius Longus ii 14
 Castores 1124
 Casts Vetera IV 18, 21, 35, 36, 57, 58, 62; v 14, 15
 Cate iv 8
 Catulus zie Lutatius
 Celer zie Egnatius
 Celsus zie Marius
 Cepheus V 2
 Ceres-feesten 1155
 Cerialis zie Petilius, Turullius
 Certus zie Quintius
 Cestius Gallus v h]
 Cestius Severus IV 41
 Cetrius Severus 131
 Chatten IV 12, 37
 Chauken IV 79; v 19
 Chobus iii 48
   Cilo zie Betuus
 Cimbren iv 73
 Cingonius Varro 16,37
 Cinna, L. iii 51, 83
 Cinyras 113
 Civilis zie Julius
 Classicus zie Julius
 Claudia Sacrata V 22
 Claudii 116;1148
 NAMENREGISTER 412

 Claudius Apollinaris iii 57, 76, 77
 Claudius Cossus 169
 Claudius Drusus v 19
 Claudius Faventinus 0157
 Claudius Julianus iii 57, 76, 77
 Claudius, keizer 1m, 16, 48, 52, 77, 89;1175, 76; iii 44, 45, 66; v 9

Claudius Labeo rv 18, 56, 66,70
 Claudius Marcellus 115
 Claudius Paulus iv 13
 Claudius Pyrrichus n16
 Claudius Sagitta 1v 49
 Claudius Sanctus iv 62
 Claudius Severus 168
 Claudius Victor iv 33
 Clemens zie Arrecinus, Suedius
 Cleopatra v9
 Clodius Macer 17, 11, 37, 73;1197; zie 49
 Cluvia iv
 Cluvius Rufus 18, 76; ii 58, 65 65; lv 39, 43
 Cocceianus zie Salvius
 Cocceius Proculus 124
 Coelius zie Roscius
 Coenus 1154
 Collijnse poort iii 8z
 Concordia, tempel van ii 168
 Corbulo zie Domitius
 Cordus zie Julius
 Corinthe
 Cornelius Aquinus 17
 Cornetius Dolabella 188;1163, 64
   Cornelius Fuscus ii 86; iii 4, 12, 42, 66; iv 4
 Cornelius Laco 16, 13, 14, 19, 26, 33, 39, 46
 Cornelius Marcellus 137
 Cornelius Martialis III 70, 71, 73
 Cornelius Orfitus w42
 Cornelius, P. iii 34
 Cornelius Primus iii 74
 Cornelius Sulla, dictator zie Sulla Corsica iii 6
 Cossus zie Claudius -
 Costa zie Pedanius
 Cottische Alpen zie Alpen
 Crassi n72pv42
 Crassus, M., triumvir 115
 Crassus zie M. Licinius, Scribonianus Cremeren n91
 Cremona ii sv, 22-14, 67, 70, 100; iii 14, 15, 18, 19, 21, 22, 26-34, 40, 41, 46, 48, 49, 53, 54, 60;1v 2, 31, 51,72
 Crescens 176
 Creta V 2
 Crispina 147
 Crispinilla zie Calvia
 Crispinus 158
 Crispinus zie Varius
 Crispus zie Vibius
 Cugernen 26; v 16, r

Curtius, bassin van 141;1155
 Curtius Montanus rv 40, 42, 43 Cyprus 112
 Cyrene 1v45
 Cythnos 218, 9

Dacië, Daciërs 1z iii 46, 53; lv 54
 Dalmatië,
 Dalmatiërs 176;111s , 32, 86; nl 12, so
 Decumus Pacarius zie Pacarius Delmatië zie Dalmatië
 Demetris lv 40
 Densus zie Sem pronius
 Dexter zie Subrius
 Didius Scaeva iii 73
 Dillius Aponianus iii 10, x
 Dillius Vocula zie 24-27, 33-37, 5659, 62, 77
 Divodurum 163
 Dolabella zie Cornelius
 Domitianus, keizer 1;11159, 69, 74, 86; iv 2, 3, 39, 40, 43-47, 51, 52, 68, 75, 80, 85, 86
 Domitius Corbulo 1176; ui 6, 24
 Domitius Nero, L. zie Nero
 Domitius Sabinus 131
 Donatius Valens 156, 59
 Donau iii 46
 Druïden nz 54 Drusilla V 9
 Drusus, stiefzoon van Augustus zie Claudius
 Ducenius Geminus 114
 Dyrrachium ii 83

Egnatius Celer, P. rv 10, 40
 Egypte, Egyptenaren iii , 70, 76; ii 6, 9, 74, 76, 8z; iii 8, 48; iv 3, 82-84;
 Eleazar v 12
 EleusiS iv 83
 Emerita 178
 Epiphanes n25
 Eporedia 570
 Epponina 1v67
 Eprius Marcellus ii 53, 95; iv 6, 7, 8, TO, 42, 43
 Ethiopiërs v2
 Etrurië 186; iii 41
 Eumolpiden rv 83
 Sufraat v9
 Fabius Fabullus iii 14
 Fabius Priscus 1V79
 Fabius Valens 17, 52, 57, 61, 62, 64, 66, 74;1114, 24, 27, 29-31, 34, 41, 43, 51, 54-56, 59, 67, 70, 71, 77, 92, 93, 95, 99, 100; III 15, 36, 40-44, 62, 66
 Fanum Fortunae 0150
 Faustus zie Annius
 Faventinus zie Claudius

Felix zie Antonius, Sextilius
 Feniciërs v6
 Ferentium 1150
 Feronia 01 76
 Festus 1159
 Festus zie Valerius
 Fidenae iii 79
 Firmus zie Plotius
 Flaccus Hordeonius zie Hordeonius Flaminia, Via 186; ii 64;11179, 82
 Flamma zie Antonius
 Flavianus zie Julius, Tampus Flavische dynastie ii rol
 Flavius Sabinus 177; ii 36, z
 Flavius Sabinus, broer van Vespasianus 146; ii ss, 63, 99; 59, 64, 65, 68-71, 73-75, 78, 79, 81,
 Flavius Vespasianus zie Vespasianus Flavius, aanvoerder van de Galliërs 1194
 Horus zie Gessius, Sulpicius
 Fonteius Agrippa 0146
 Fonteius Capito 17, 8, 37, 52, 58; ni 62; riz 13
 Forum Alieni iii 6
 Forum luid iii 4;11143
 Friezen nr x 5, 16, 18, 56, 79
 Frontinus zie Julius
 Fronto zie Julius
 Fulvus zie Aurelius
 Fundanus-bassin iii 69
 Fuscus zie Cornelius

Gaius Caesar Caligula 116, 48, 89;n 76; 0168; iv 15, 42, 48, 68; v 9
 Galatië 119
 Servius Sulpicius Galba is, 5-16, 18, 19, 21-24, 26, 27, 29-56, 64, 65, 67, 71-74, 77, 87, 88;
 II I, 6, 9-11, 23, 31, 55, 58, 71, 76, 86, 88, 92, 97, TOT;1117, 22, 15, 57, 62, 68, 85, 86; iv
 6, 13, 33, 40, 42, 57; v
 Galeria ii 60, 64
 Galerianus zie Calpurnius
 Galerius Trachalus 190; ii 60
 Gallia Lugdunensis 159;1159
 Gallia Narbonensis 148, 87; ii 12, 14, s, 28, 32;11142
 Gallië, Galliërs 12, 8, 37, 51, 6 r-6s, 70, 87, 89, 93;116, 11, 29, 32, 57, 61, 68, 69, 86, 94,
 98;1n 2, 13, 15, 34, 35, 41, 44, 53, 72; 1V 3, 12, 14, 17, 24-26, 28, 31, 32, 37, 49, 54-62,
 6769, 71, 73-78, 85; v 19, 23
 Gallus zie Annius, Cestius, Herennius, Rubrius
 Garamanten rv5o
 Garutianus zie Trebonius
 Gelduba IV 26, 32, 35, 36, 58
 Geminus zie Ducenius, Viridius Gemonische trap 6174, 85
 Germaanse legioenen 18, 19, z6, 31, 56, 67, 70, 74, 77;1122, 23, 55, 57, sa, 60, 75, 77, 80,
 99;111 I, 8, 9, 13, 26, 38, 69, 84; IV 32, 46; V 16, 26
 NAMENREGISTER

415

Germanen, Germanië 17, 9, 12, 37, 49. 50, 52, 53. 55. 61. 68. 70, 73, 75, 84; u 16, 22, 32, 35, 69, 80, 93, 97; 111 2, 15, 35, 41, 46, 53, 62, 70; 073, 1229, 21-29, 31, 33, 34, 37, 39, 49, 54, 57, 58, 60, 6., 63-66, 70, 72-76, 78, 79; V 14-25

Germanicus, Vitellius 162, 64

Germanicus, zoon van Vitellius 59; iii 66

Gessius Florus no

Geta ii 72

Grieken, Griekenland 123; 111, 2, 4, 8, 81, 83; iii 47; v8

Graïsche Alpen zie Alpen

Gratilla zie Verulana

Gratus zie Julius

Grinnes V 20

Griphus zie Plotius

Grote Bernard 170, 87; iv 68

Haemus n85

Hammon 73,4

Hannibal iii 34; 1713

Hebreeuwse gebieden v 2

Helvetia, Helvetiërs 167-70

Helvidius Priscus 1191; iv 4-10. 43, 53

Hercules Monoecus iii 42

Herennius Gallus iv 19, 20, 26, 27, 59, 70, 77

Herodes v 9, ir

Hierosolyma v 2, 8, 9, r

Hierosolymus v2

Hilarus t, 65

Hispalis 178

Hispania zie Spanje

Histria 1172

Homerus v

Horatius Pulvillus m72

Hordeonius Flaccus 19, 52, 54, 56; 57, 97; 17 13, 18, 19, 24, 25, 2.7, jr, 36, 55, 77; v 26

Hormus iii 12,28; ni 39

Hostilia ii 100; 1119, 14, 21, 40

Ianiculum lu 51

Iazugen ut 5

Icelus 113. 33, 37, 46; 1195

Ida v2

Idaei V 2, 4

Illyricum 12, 6, 9, 76; 1174; ut 35; iv 3

Illyrische troepen 131; 1160, 85, 86

Illyrische Zee Int

Interamnium 1164; ,u61, 63

Ioannes of Johannes v 12

Isis 17 84; v2
 Italië 12, 11, 50, 61, 62, 70, 84;116, 83, 90; iii 1, 2, 4-6, 9, 30, 34, 42, 46, 49, 53, 59;1713,
 17, 51, 55, 58, 65, 72, 73, 75, 76;7 1, to
 Italicus, koning van de Sueben [Sueven] 21
 Italicus zie Sirius Tuba 1158
 Iuda V 2
 Judaea 1 ro; ii I, 4-6, 73, 76, 78, 79, 8., 82; iv j, 51; v 1, 8, 9, 13
 Judaei v 1, 2, 5, 8-11 I
 Julianus zie Claudius, Tettius
 Iubt, gens 116;1148,95
 Iulische Alpen zie Alpen
 Julius Agrestis ut 54
 Julius Alpinus 168
 Julius Atticus 135
 Julius Auspez 17 69
 Julius Briganticus 1122; iv 70; V 21
 Julius Burdo 158
 Julius Caesar zie Caesar
 Julius Calenus 51135 Iulius Carus 142
 Julius Civilis 159; lv 13, 14, 16-10, 21, 22, 24-26, 28-30, 32-37, 54, 55. 58, fio, 6., 63, 65,
 66, 70, 71, 73, 75- 79; v 14-17, 19-26
 Julius Classicus ii 14;1755, 57-59, 63, 70-79; v 19-21
 Julius Cordus 176
 Julius Flavianus iii 79
 Julius Frontinus 17 39
 Julius Fronto 120;1126
 Julius Gratus 1126
 Julius Mansuetus ni 25
 Julius Martialis 128, 82
 Julius Maximus 1733
 Julius Placidus iii 84
 Julius Priscus ii 92; n155, 6 r
 Julius Sabinus rv 55, 67
 Julius Sacrovir 1757
 Julius Tutor 1755. 57-59, 70-72, 74, 76, 78; V 19-21
 Julius Valentinus IV 68-71, 76, 85
 Julius Vindez r 6, 8, .6, 5r, 53, 65, vo, 89; ii 94;1717, 57,
 Iunii, gens nl 38
 Iunius Blaesus 159; ii 59; iii 38, 39
 Iunius Mauricus 17 40
 Iune 186; iv 53
 Jupiter m72. 74; 17 53, 54, 58, 83, 84; V2
 Justus zie Minucius
 Iuvenalia iii 62
 Iuvenalis ut 66
 Jeruzalem 114; v 1, 8-11
 Joden v 1, 2, a, 5, 8-11
 Joodse Zee v7

Jordaan v6

Karmel 78

Kaspische Poort 16

Labeo zie Claudius

Laco zie Cornelius

Laecanius 141

Leptis rv 50

Leuciërs 164

Libanus v6

Liber v 5

Libye v 2

Licinianus zie Piso

Licinius Caecina 1153

Licinius Crassus, M. 114

Licinius Crassus, M., zoon van de voorgaande 148;17 42 42

Licinius Mucianus 1 lo, 76;114, 5. 7, 74. 76-84, 95;111r, 8, 25, 46, 47, 49, 52, 53, 63, 66. 75, 78;174, 11, 24, 39, 44, 46, 49, 68, 75, 80, 85; v26

Licinius Proculus 146, 87;1133, 39, 40, 44, 60

Ligurië, Liguriërs ii 13-15

Lingonen 153, 54, 57, 59, 64, 78; ii 27;1755. 57, 67, 69, 70, 73, 76, 77

Longinus zie Aemilius, Pompeius Longus zie Cassius

Lucanië 5183

Lucceius Albinus ii 58, 59

Luceria n186

Lucilius Bassus 11, III; 13, 36, 40;173

Lucus 166

Lugdunum,

Lugdunensers 151, 59, 64, 65, 74;1159, 65; iv 85, 86

Lupercus zie Munius

Luppia vaz

Lupus zie Numisius

Lusitanië,

Lusitaniërs 113, 21, 70

Lutatii 115

Lutatius Catulus iii 72

Maas iv 28, 66; V 23

Macedoniërs lv 83; v 8

Macedonische legioen iii 22

Macer zie Clodius, Martius

Maevius Pudens 124

Magnus, broer van Piso 148

Manlius Pattuitus 1745 Manlius Valens 164

Mansuetus zie Julius

Marcellus zie Claudius, Cornelius, Eprius, Romilius

Marcianus zie Icelus

Marcodurum 1728
 Mariccus 1161
 Marinus zie Valerius
 Marius, C. ii 38
 Marius Celsus 114, 31, 39, 45, 71, 77, 87, 90;1123-25, 33, 39, 40, 44, 60
 Marius Maturus ii 12;11142, 43
 Mars 1V64
 Marsacen 1756
 Marsen iv 59
 Marsveld 186;1195; nl 82
 Martialis zie Cornelius, Julius
 Martius Macer 1123, 35, 36, 71
 Massa zie Baebius
 Massilia m43
 Mattiaciërs IV 37
 Maturus zieMarius
 NAMENREGISTER 416

Mauren 178; ii 58;Tv 5o
 Mauretanië r II; ii 58, 59
 Mauricus zie Iunius
 Maximus zie Julius, Trebellius
 Meden v 8
 Mediolanum 170
 Mediomatriciërs 163; iv 70-72
 Mefitis iii 33
 Memphis 1v84
 Menapiërs iv 28
 Messala zie Vipstanus
 Mevania iii 55, 59
 Minerva nt 53
 Minucius lustas n17
 Minturnae iii 57
 Misenum ii 9, roo; iii 56, 57, 60
 Moesië 176, 79:1132, 46, 74, 83, 85; iii 46, 53, 75; v 26
 Moesische legioen 1144, 85, 86;1112; 5, 9, 11, 18, 24;1v 54
 Moezel iv 71, 77
 Mugontiacum lv 15, 24, 25, 33, 37, 59, 61, 62, 70, 71
 Montanus zie Alpinus, Curtius Morinen iv 28
 Moschus 187
 Mozes v 3, 4
 Mucianus zie Licinius
 Mulvius-brug 187; ii 89; iii 82
 Munius Lupercus rv 18, zz, 61
 Murcus zie Statius
 Musonius Rufus ni 81; iv 10, 40
 Mutina 50; ii 52, 54
 Nabalia v 26

Narnia iii 58, 60, 63, 67, 78, 79
 Naso zie Antonius
 Nava 1V70
 Nero zie Tiberius
 Nero, keizer 1 4- to, 13, r6, 20-23, 25, 30, 31, 37, 46, 48, 49, 51, 53, 65, 70, 72, 73, 76-78, 89, 90; n5, 8-I 1, 27, 54, 58, 66, 71, 72, 76, 86, 95; iii 6, 62, 68; nt 7, 8, 13, 41, 42-44; v 10
 Nero Otho zie Otho (178)
 Nero, pseudo- 12;118
 Nerva, keizer ir
 Nerva Traianus zie Traianus
 Nerviers rv 15, 33, 56, 66, 79
 Niger zie Casperius
 Nonius Attianus 1V41
 Nonius Norbanus, C. n172
 Nonius Receptus 156, 59
 Noricum ni, 7o; iii 5; V 25
 Novaesium IV 26, 33, 35, 36, 57, 62, 70, 77, 79; V 22
 Novaria 170
 Novellus zie Antonius
 Numisius Lupus 179;m To
 Numisius Rufus lv 22, 59, 70, 77
 Nymphidius Sabinus 15, 6, 25, 37

 Obultronius Sabinus 137
 Oceaan 19; IV 12, 15, 79; V 25
 Ocriculum iii 78
 Octavius Sagitta rv44
 Oea nt 50
 Ofonius Tigellinus 124, 72
 Onomastus 1 25, 27
 Opitergium m6
 Orfidius Benignus 1143,45
 Orfitus zie Cornelius
 Oriënt 12, 10, 50, 76; u 6, 8, 3z, 73, 98;1111, 46; IV 17; V 5
 Osiris iv 84
 Ostia 180;1163
 Otho 11,13,21,22,24,2&36,39- 47, 50, 64, 70-90; ii 1, 6, 7, 11-14, 16-18, 21, 23, 25, 26, z8, 30-33, 36, 38-60, 63, 65, 76, 85, 86, 95, lol; ni 10, 26, 32, 44:1V I, 17,54

 Pacarius Decumus n16
 Paccius A fricanus 1V41
 Pacensis zie Aemilius
 Pacorus, koning van de Meden 140
 Pacorus, koning van de Parthen v 9
 Paelignen iii 59
 Paetus zie Thrasea
 Palatijnse heuvel 132;11168, 70, 74

Pamphylie 119
 Pannonie 176; ii 1, 14, 17, 32, 86; iii 4; vz6
 Pannonische Alpen zie Alpen
 Pannonische legioenen 126, 67; 85, 86; iii 2, II, 12, 24, 53; iv 54
 Paphische Venus 112
 Parthen 12;116, 82;11124; IV 51; V8,9
 Patavium ii 100; iii 6, 7,11
 Patrobius 149;1195
 Patruitus zieManlius
 Paulinus zie Suetonius, Valerius
 Paulus zie Claudius
 Pedanius Costa n71
 Peditik Blaesus 177
 Penninische Alpen zie Alpen
 Perusia 150
 Perzen v 8
 Petilius Cerialis iii 59, 78-80;1V68, 71, 72, 75-79, 86; v 14-24
 Petra, cavalerie van 170;1v 29
 Petronia 1164
 Petronius Turpilianus 16, 37
 Petronius Urbicus 170
 Pharsalus 150;1138
 Philippi 150; ii 38
 Picens 1V62
 Picenum iii 42
 Pisa, Golf van[11 42
 Piso, C. IV I
 Piso, L. 1 V 38, 48-50
 Piso Licinianus 114,15,17-19, 21, 29, 30, 34,39, 43, 44, 47, 48;11168;1v 40,42
 Placentia ii / 7-zo, 23, 24, 32, 36, 49
 Placidus zie Julius
 Plancius Virus n63
 Plautius Aefianus iv 53
 Plautus zie Rubellius
 Plinius iii 28
 Plotius Firmus 146, 82;1146, 49
 Plotius Griphus iii 52;1V39, 40
 Po 170; ii 11,17, 19, 20, 22, 23, 32, 34, 39, 40, 43, 44;111 34, 50, 52
 Poetovion 1
 Polemo iii 47
 Pollio zie Asinius
 Polyclitus 137;1195
 Pompeius Longinus 131
 PompeiusMagnus 11s, 50;1/ 6, 38; iii 66;V9, 12
 Pompeius Propinquus 112,58
 Pompeius Silvanus ii 86;m5051547
 Pompeius Strabo m51
 Pompeius Vopiscus 177

Pontia Postumia 1V44
 Pontus 116, 8, 81;11147;1v 83
 Poppaea Sabina 113, 22, 78
 Porcius Septiminus m5
 Porsenna iii 72
 Postumia, Via iii 21
 Postumia zie Pontia
 Praetextata zie Sulpicia
 Primus zie Antonius, Cornelius
 Priscus zie Fabius, Helvidius, Julius, Tarquinius
 Proculus zie Barbius, Cocceius, Licinius
 Propinquus zie Pompeius Proserpina Iv83
 Ptolemaeus Soter Iv 83,84
 Ptolemaeus Euergetes nz 84
 Ptolemaeus, sterrenwichelaar 122
 Publilius Sabinus 92;m 36
 Pudens zieMaevius
 Pulvillus zie Horatius
 Puniërs rv 5o
 Puteoli iii 57
 Pyreneeën 123
 Pyrrichus zieClaudius
 Quintilius Varus 1V 17; v9
 Quintius Atticus iii 73-75
 Quintius Certus iii 6
 Quirinus 1V58

 Raetië, Raetiërs ii 1, 59, 67, 68, 70; 98;m5, 8, 15, 53;11,70; V 25
 Ravenna ii loc; iii 6, 12, 36, 40, 50
 Rebilus zie Caninius
 Receptus zieNonius
 Regium Lepidum 1150
 Regulus zie Aquilius, Rosius
 Remen rv 67-69
 Repentinus zie Calpurnius
 Rhacotis lv 84
 Rhodos 112
 Rhoxolanen 179
 Rigodulum 1V71
 Rijn 151;1132; IV 12, 15, 16, 22,26, 55, 59, 63.64, 70, 73; v14, 17-19,23, 24
 NAMENREGISTER 418

 Rome, Romeinen 14, 8, 79;119, II, 55, 88; iii 48, 56, 60, 77; iv 3; tt 9, ii
 Romains Martellus 156, 59 Romulus 1195
 Roscius Coelius 16o
 Rosius Regulus iii 37
 Rubellius Plautus 114
 Rubrius Gallus ii 51, 99

Rufmus, aanvoerder van de Galliërs n94

Rufinus zie Vivennius

Rufus zie Cadius, Cluvius,

Musonius, Numisius, Verginius

Rusticus zie Arulenus

Sabinus zie Caelius, Calvisius, Domitius, Flavius, Julius, Nymphidius, Obultronius, Publilius

Sabijnen iii 78

Sabijnse oorlog iii 72

Sacrata zie Claudia

Sacrovir zie Julius

Sagitta zie Claudius, Octavius

Salaris, Via III 78, 8z

Sallustius-park iii 82

Salonina n20

Salvius Cocceianus 1148

Salvius Otho zie Otho

Salvius Titianus, broer van Otho 1 75, 77, 90;1123, 33, 39, 40, 44, 60

Samnieten nl 59

Sanctus zie Claudius

Sardinië ii 16

Sariolenus Vocula 19 41

Sarmaten 12, 79; n15, 24;19 4, 54

Satumalia m78

Saturninus zie Aponius, Vitellius

Saturnus 1 27;9 2, 4

Saxa Rubra iii 79

Scaeva zie Didius

Seaevius 177

Scipio, aanvoerder van de cohorten ii 59

Scipio, L., consul iii 72

Scribonia 114

Scribonianus Camerinus 102

Scribonianus Crassus 147;19 39

Scribonianus zie Camillus

Scribonius, gebroeders 19 41

Scydrothemis iv 83, 84

Scythicae genten, Fr. 7

Sebosus iii 6

Sedochezen iii 48

Seleucia 19 84

Seleucus, sterrenwicheelaar ii 78

Sempronius Densus 143

Sempronius, T. iii 34

Sena 19 45

Sentius IV 7

Septiminus zie Porcius

Sequanen 151;11 67
 Serapis 19 81, 84
 Serenus zie Amullius
 Sertorius 1913
 Servii 1148
 Servilus-park m38
 Servius Tullius iii 72
 Severus zie Cestius, Cetrius, Claudius
 Sextilia, moeder van Vitellius 175; 1164, 89;11167
 Sextilius Felix ii 15; 19 70
 Sido iii 5, 21
 Silanus, M. w 48
 Silius, cavalerie van 170;1117
 Silius Italicus iii 65
 Silvanus zie Pompeius
 Simon V9
 Simon, aanvoerder van de Joden v 12
 Simplex zie Caecilius
 Sinope 19 83,84
 Sinuessa 172
 Sisenna ii 151
 Sisenna, centurio 118
 Sohaemus n81; v1
 Solymi v2
 Soranus zie Barea
 Sosianus zie Antistius
 Sosius, C. v 9
 Sostratus 114
 Spanjaarden, Spanje 16, 88, 22, 37, 49, 62, 76; ii 32, 58, 65, 67, 86, 97; iii 2, 13, 15, 25, 35, 44, 53, 70;1V 3, 25, 39, 68, 76; v 19
 Spurinna zie Vestricius
 Statilius Taurus 159, 64
 Statius Murcus 143
 Stoechadische Eilanden iii 43
 SubriusDexter 131
 Sueben 12;1115, 21
 Suedius Clemens 187;1112
 Suessa Pometia iii 72
 Suetorius Paulinus 187,90;1123-26, 31, 33, 37, 39, 40, 44, 60 Sulfa, L. 1138; u172, 83
 Sulpicia Praetextata 1942
 Sulpicii 115
 Sulpicius Florus 143
 Sunucen iv 66
 Syrië to;112, 5, 6, 9, 73, 74, 76, 78-81; u124;w3, 17, 39, 84;v 1,2,6,9, 10, z6
 Syrische legioenen 176;118, 80

 Tamiras 113
 Tampius Flavianus 1186; iii 4, 10, ii 126

Tarentum n83
 Tarpeïsche rots iii 71
 Tarquinius Priscus iii 72 Tarquinius Superbus iii 72 Tarracina iii 57, 60, 76, 77, 84; IV 2, 3
 Tartarus m9
 Tattius zie Titus
 Taurina zie Augusta Taurinorum
 Taurus zie Antonius, Statilius
 Tencteren 15,21, 64, 65, 77
 Terentius, veteraan 141
 Tertullinus zie Volcatius
 Tettius Julianus 179;1185; nt 39, 40
 Teutonen 15, 73
 Thracië, Thraciërs 11s, 68
 Thræsea Paetus 1191;1v 5-8
 Tiber 132,86;1193;11182
 Tiberius, keizer 115, 16, 89; n65, 76, 95;1942, 425 48.9 9
 Ticinum iii 7, 27, 30, 68, 88 TigellinuszieOfonius
 Timotheus 1983
 Tingitana, provincie 1158,59
 Tiro zie Apinius Titianus zie Salvius
 Titus Tattius 1195
 Titus, zoon van Vespasianus 11, 2, to; ii 1, 4-6, 74, 79, 82;193, 38, 5, 52;10, lo, 11, 13
 Tolbiacum 1979
 Trachalus zie Galerius
 Traianus, keizer 1
 Trapezus m47
 Trebellius Maximus 160;1165
 Trebonius Garutianus 17
 Treveren 153, 57, 63;1114, 28;11133; 15, 18, 28,32, 37, 55, 57, 58, 62, M, 68-76, 85; v 14, 19, 24 Triaria 1163,64;11177
 Tribociërs iv 70 Trier 19 62,72; 72; v17
 Tullius zie Servius
 Tungren iii 4, 15, 28;1915, 16, 55, 66, 79
 Turpilianus zie Petronius
 TurullitisCerialis 1122
 Tuscus zie Caecina
 Tutor zie Julius

 Ubiërs iv 18, 28, 55, 63, 77; v22, 24
 Umbrië m41, 42, 52
 Umbricius 127
 Urbicus zie Petronius
 Urbinum iii 62
 Usipeten 1937

 Vada 9 20, 21
 Valen zie Donatius, Fabius, Manlius
 Valentinus zie Julius

Valerius Asiaticus, legaat van Gallia Belgica 159;1V4
 Valerius Festus 1198;w49, 50
 Valerius Marinus 101
 Valerius Paulinus iii 42, 43
 Vangionen 1970
 Varius Crispinus 18o VarrozieCingonius
 Varus zie Alfenus, Arrius, Atilius, Plancius, Quintilius
 Vasconen 1933
 Vaticaanse dal 1193
 Vatinius 37
 Vedius Aquila 1144;1117
 NAMENREGISTER 420

Velabrum 1 27;11174
 Velaeda rv 61, 65; v 22, 24
 Velloctatus iii 45
 Ventidius, P. v9
 Venus van Paphos 112
 Venutius iii 45
 Verania 1 47
 Verax vlo, 21
 Vercellae 170
 Vergilio zie Atilius
 Verginius Capito 77; iv 3
 Verginius Rufus 18, 9, 52, 53, 77; 49, 51, 68, 71; 62;n7 17, 69
 Verona II 23; III 8-10, 15, 50, 52
 Verulana Gratilla lir 69
 Vespasianus ti, lo, 46, 50, 76; ii 1, 4, 5, 7, 67, 73, 74, 76, 78-87, 96-99; iii 1, 3, 6-13, 31, 34, 37, 38, 42-444 48, 49, 52, 53, 57, 59, 62-66, 69, 70, 73, 75, 77, 78, 86;1V 3-9, 13, 14, 17, 21, 24, 27, 31, 32, 36-40, 42, 46, 49, 51, 52, 54, 58, 68, 70, 75, 77, 80-8z; vr, 10, 13, 25, 26
 Vesta, tempel van 143
 Vestaalse Maagden n181; lv 53
 Vestinus, L. sv 53
 Vestricius Spurinna ii ir, 18, 19, 23, 36
 Vettius Bolanus 1165,97
 Veturius
 Vibius Crispus ii 10;1941-43
 Vicetia iii 8
 Victor zie Claudius
 Vienne, Vierwensers 165, 66, 77; ii 29, 66
 Vindex zie Julius
 Vindonissa iv 61, ;zo
 Vinus, T. 1, 6, II-IV, 32434, 37, 39, 42, 44, 47, 48, 72;1195
 Vipsanius, zuilengaanderij van 131
 Vipstanus Apronianus 176
 Vipstanus Messala m9, ir, 18, 25, 28; iv 42
 Viridius Geminus iii 48

Vitellius, keizer 11, 9, 14, 44, 50, 52, 56-64, 67-70, 73-77, 84, 87, 90; n1,6,7,14,16,17,2,,27, 30-32, 38, 42, 43, 47, 48, 52-77, 80-, or; iii 1-5, 8-15, 30-32, 35-44, 46-48, 5375, 78-84 84-86; rv 1, 3, 4, 11, 1315, 17, 19, ii, 24, 27, 28, 31, 36, 37, 41, 46, 47, 49, 51, 54, 55, 58, 70, 80; 26

Vitellius, L., broer van de keizer 1 88;1154, 63;11137, 38, 55, 58, 76, 77; 1,7 2

Vitellius, L., vader van de keizer 19; n166

Vitellius Saturninus 182

Vivennius Rufinus iii 12

Vocontiërs 166

Vocula zie Dillius, Sariolenus

Volaginius n75

Volcatius Tertullinus rv9

Vologcsus 140;19 51

Volusius, C. iii 29

Vopiscus zie Pompeius

Zwarte Zee 1183